
سەرۆد

گۆنارزکی تایبەتە سەرمەگێزان و کەلتوری بیانی
نەزگای چاپ و پەخشى سەرمەم نەرمەگات
ژمارە (5) ت. 1. 1999 - سالی یەكەم

خاوەنى نىمتياز : شىركۆ بىكەس

سەرنووسەر : رەموف بىكەر

بەريۆبەرى نووسين : نازاد بەرزنجى

ئەندامى دەستەى نووسين :

رەيسىن ھەردى

دەرھىنانى ھونەرى : قادىر مىرخان

ئاو نیشان :

سەلىمانى - فۆلكەى يەكگرتن

نەزگای چاپ و پەخشى سەرمەم

تەلەفون : 29839

بۆ پەيوەندى کردن لەمەرمەوى وڵاتەوه

سەنتەرى سەرمەچنار

Tel: 00873 761 477 268 - 00873 682 040 391

Fax: 00873 682 040 392 - 00873 761 477 269

بەرگ، ئۆفیسى ھەيز

لەر رەھبەر

ژمارە (51) ت. 1. 1999 سالى يەككەم

■ فېكروفەلسەفە 3

- 4 ئاسىيۇئاليزم ۋەك مېزىكى ئايدىيۇلۇشى (فاروق رەلىق)
31 زەمەنى غەربىي ۋ مىژبىي جېھان - جۇرچ تەراپىشى (لەغەربىيە: رېئىن ھەردى)
46 قوتابخانەى فرانكفۇرت ... جۇرچ تەراپىشى (لەغەربىيە: شوان ئەخمەد)
51 مۇدىرنىتى ۋ قەيران 2 - بابەك ئەخمەدى (لەفارسىيە: رېئول سېوھىلى)
74 ۋتوۋۇزخوازىترىن رۇشنىبىرى ئەلمانىيا - د. ھەمىد غەزەنلو (لەفارسىيە: موسلىح غەبىدولقەمان)

■ رەخنەۋۇزىيەۋە 83

- 84 كەسى شۇرېشكىنېر كىيە؟ ئەرىك فرۇم (لەفارسىيە: ئازاد بەرزىجى)
97 توندى تىزى دىرى ژئان ۋ كچان (لەئىنگلىزىيە: تۇلىق غەبىدول)
110 كەشتىك بىنۇ ھەندى لىكۇلىنەۋەدا لىسەر ئايىنەكى مانى (لەئىنگلىزىيە: مەھمەد ھەمە سالىح تۇلىق)
122 سەبارەت بەتىزى تۈرك لەمىژۋەدا ئەمىن بوز ئەرسەلان (لەغەربىيە: سىدىق سالىح)
141 رىشەى دىمۇكراسى لىكوردىستاندا (لەئىنگلىزىيە: رەۋوف پىنجوئىنى)

■ كىتۇگۇ 145

- 146 دىسەلات ۋ مۇدىرنىزم (كىتۇگۇ لىكەل جۇرچ بالاندىدا) - ھاشىم سالىح (لەغەربىيە: دىرا مەھمەد)

■ لەنەدەبىي گەلەنەۋە 173

- 174 جۇن دۇن ... شىعەرى: جۇزىف بىرۇدىسكى (لەسۋىدىيە: غەبىدوللا قادىر دانسان ۋ ھىوا قادىر)
182 خەزىنە ... چىزۇكى: سۇمەرسىت موام (لەئىنگلىزىيە: مەھمەدى رەمزانى)

■ لىكۇلىنەۋەدەك ۋ دەقىت 195

- 196 چىزۇكى پۇست مۇدىرن ... شەھرىار ۋەقلى پور (لەفارسىيە: غەتا ئەھابى)
208 راپۇرت (كورتە چىزۇك) دۇئالدى بارتىلە (لەفارسىيە: غەتا ئەھابى)

■ ۋىستگەكانى سەردەم 213

- (جۇرچ شتايىنەر (لەفەرنسىيە: ئارام سەمەد)
بۇرخس ... نامەى ئۇلتىز بۇ رۇسۇ، ئەمانوئىل بۇ، خەلاتى پۇلىتېرى 99، مەركى ئايرىس مۇرداك،
يادى سەد سالىھى ھەمەنگواى، كورد لەبەردەم رىژنەگوللەى نورمانىدا، جېھانى نىرۇ لىكۇشەگىرىدا،
كىزىكاپىتان، كىمىياگەر،

فكر و فلسفه

■ ناسيوناليزم و هك هيزكي ناسيونالوژي

■ زه مهنى عهره بى و ميژووى جهان

■ قوتا بخانه ي فرانكفورت

■ مواديرتيتى و قهيران

■ وتوويژخواز ترين روشنبيري نه لمانيا

■ محه مام نه راگون و بيريارانى نه ورويا

ناسیونالیزم وەك ھێزێكى ئایدیۆلۆژی

((یەكالا كەردنە وەى ناسیونالیزم))

• فاروق رەفیع

لەم ھەڵدانەشدا مەبەستى من ئەوەیە كە نە مێژووی ناسیونالیزم بنووسم وە نە ئەو مێژووە بخوێنم وە بەلكو نیازی من لەم وتارە دوو ئامانجە: یەكەم ئاشناپەتیی پەیدا كەردن لەگەڵ ئەو توخمەنەى كە ناسیونالیزم وەك ھێزێكى ئایدیۆلۆژی پێك دەھێنێت و ناساندنی توخمەكانى گوتارى ناسیونالیستى. دووھەم، كێشەى وێنەپەكێ فەلسەفیی دەربارەى ناسیونالیزم. كێشەى وێنەپەكێ فەلسەفیی یا تیئۆرانى ناسیونالیزم لەبەرئەوەیە كە فەلسەفیی پێتوێست دەزانم چونكى لەو باوەڕەدام كە ناسیونالیزم دیاردەپەكێ ئالۆژە و زانیانی زانستى سیاسى یا كۆمەڵناسى و لێكۆڵینە وە كۆمەڵایەتییەكان بەتەنیا

لەم وتارەدا ھەول دەدەم كە مێتۆدێكى جیاواز بەكاربھێنم بۆ خوێندنە وە تاقى كەردنە وەى ناسیونالیزم وەك ھێزێكى ئایدیۆلۆژی و ناسیونالیزم وەك گوتار.

سەرەتا ئەو رەوون دەكەمە وە كە مەبەستم لە ناسیونالیزم چىیە، واتە وێنەپەك لەمە ناسیونالیزمە وە دەخەمە پەر، دواجار ھەول دەدەم ناسیونالیزم وەك ھێزێكى ئایدیۆلۆژی یەكالا بكەمە وە بۆ توخمەكانى، بۆ ئەو توخمەنەى كە ناسیونالیزم پێك دەھێنێت. ئەمەش بەگەرانی وە بۆ جینالۆجیای ئەو توخمەنە، بەواتایەكى دى بەگەرانی وە بۆ ریشەكانى ئەو توخمەنە لەسەردەمى مۆدێرنى و لە پەرۆژەى مۆدێرنەتیدا.

ناتوان وینه په کی ره زایه ت به خشمان بخه نه
 به رده م. هه روه ها ناسیونالیزم ته نیا دیارده په کی
 سیاسی نیه، به لکو ناسیونالیزم له شتووه ی ژبان
 یا مۆدیلټکی چۆنیتی بوونو چۆنیتی پیکه وه
 ژبانی خه لکی ده دویو وه ک مۆدیلټکی بوونیش
 ناچارمان ده کا که غمی شه وه بخوین چ جۆره
 په یوه نډیه ک له گه ل "نه وان" ی دیکه دا به رکه مال
 بکه یڼ. دیار نه ئیدی پتویست ناکا که بلین شم
 دوولای نه، شتووه ی ژبانو مۆدیلټکی بوون،
 هه ردووک به سروشت بابه تی فله سفه ن بق
 لیکولینه وه.

هه روه ها ده بیت شه بلیم مه به ستی من نیه
 له م وتارده باس له دروست بوونی ده وله تی
 نه شه بکه م یاخود باس له جۆره کانی
 ناسیونالیزم بکه م به تاییه ت شه دابه ش کردنه ی
 ناسیونالیزم به سه ر ناسیونالیزمی مه دهنو
 ناسیونالیزمی نیتنیکي که به پای من شم دابه ش
 کردنه نیشکالیه تی زوری تډایه بگره که لکه لیه ی
 ترسناکیش له پشت شم دابه ش کردنه وه خو ی
 مه لاس داوه.

من له م پاسه دا سئ فله سفو فو
 بزوتنه وه په کی نه ده یو سیاسیم هه لېژاردوه بق
 لیکولینه وه. لیره دا له یه ک یا دوولایه نی فیکری
 فیکرو رؤسو هیرده ر ده دویم له گه ل باس کردنی
 چه ند لایه نیکي بزوتنه وه ی رۆمانتیک. به هانه شم
 بق شم ستراتیژیه ته شه وه که له فیکری هه ریه ک
 له فله سفو فانه له بزوتنه وه ی رۆمانتیکه کاند
 ده توانین په نجه بخه یه سه ریه ک یا چه ند
 توخمیک که دواچار له ناسیونالیزمدا خویان
 نیشان دده ن.

لیره وه لیکولینه وه ی هه ندی ره هندی فیکری
 شه فله سفو فانه یارمه تیمان دده ن که
 ناسیونالیزم بناسینه وه، پیتاسه ی بکه یه وه وه
 هیزیکي ئایدیو لۆژی، وه ک دنیا بینه ک. هه روه ها
 لیکولینه وه په ک له م جۆره، واته مامه له کردنیکي

فله سفیانه له گه ل ناسیونالیزم، ره نگه ببیته
 مایه ی داپشتنی جۆره سه یرکردن و ئایدیایه کی
 بالآتر له مه ر ناسیونالیزمه وه، یاخود به لانی
 که مه وه نومیډی من شه وه که قسه کردن له سه ر
 ناسیونالیزم له رۆژنامه نووسه کان وه یرگیرنه وه تا
 مامه له یه کی فله سفی له گه لدا بکه یڼ. شایانی
 باسه که من لیره دا بانگه شه ی شه ناکه م که
 هه موو شه فله سفو فانه ی ناماژه یان بق ده که م
 نه شه وه په روه ر بوون، بق نمونه فیکو نه ک
 ناسیونالیست نه بوو به لکو له سه رده می شه ودا
 هه والی له ناسیونالیزم نه بوو. فیکو وه ک
 بیریاریکي کونسه رفه تیف دووکاری کرد، په که م
 ره خنه په کی قورسی له عه قلانیه تی دیکار تی
 گرتو به م کاره ش له پرووی فله سفی وه رڼگای بق
 ناسیونالیزم خو ش کرد، دووه م، فیکو په که م
 که س بوو که سه رنجی هه مووانی بق لای رۆله
 گرنگه که ی فه نتازیا راکتیشا له رڼگه ی چه مکو
 بیرۆکه کانی وه کو "کو ی خه یالی" "نه فسانه"
 "فه نتازیای گه ردوونی"،

"حیکمه تی شیعرى" ... هتد، هه ردوو چه مکی
 "خه یال" و "نه فسانه" شه توخمه ن که من له
 ناسیونالیزمدا به بنه په تیتیرین توخميان ده زانم
 هه ر شه وه به هانه ی من بق قسه کردن له سه ر
 فیکو. دوا خالیک که پتویستی به روون کردنه وه
 هه بیت شه وه په که من له ناسیونالیزم له روه ته
 شه وروپیه که یدا ده دویم. وپرای شه وه ش من باوه ریم
 وایه ناسیونالیزم زاده ی شه وروپایه وه به شیکه
 له پروژه ی مۆدیرنه تی، هه مان شه توخمانه ش
 ده توانین له بزوتنه وه ناسیونالیستی هه کانی
 دهره وه ی شه وروپاشدا ببینینه وه. ناسیونالیزمیک
 نابینینه وه بین نوینه رایه تی کردنی سومبولی، بین
 سه رمایه ی ره مزى، بین نه فسانه، بین بیرۆکه ی
 "خه لک" یا "گه ل" میژوو. هتد. له گه ل شه ودا
 ناسیونالیزمی دهره وه ی شه وروپا خاسیه تو
 تاییه تمه ندیتی خو ی هه یه. له په راویزی

قسه كرده كاندا له سهر فيكق نامارزهش بق
مؤقتسيكق ده كه م وهك ريگه خوشكردن بق
قسه كردن له سهر ناسيوناليزمى سياسى لاي
رؤسق، ههروه ها له په راويژنى قسه كرده شيدا له سهر
رؤسق نامارزه بق كانت ده كه م وهك زه مينه خوش
كردن بق باس كردنى هيردهر كه يه كيكه له
ره خنه گر هكانى كانت.

1- وهك خالى ده ست پيكردن ده بيت جه غد
له سهر شه وه بكه ين كه ناسيوناليزم به ره مى
پرسه يه كي دريژخايه نه، پرسه يه كه ره گو
ريشه ي له سهر ده مى مؤديرندا داکوتيه وه.
مه به ستيش له سهر ده مى مؤديرن شه وه سهر ده مه يه
كه به رينيمان سرو ريفورمى نايينى ده ست
پيده كا. پرسىارى من شه نيه كه چون شه م
ديارده يه /گوتار/ هيزه نايدى لؤزيه هاته بوون،
به لكو پرسىارى من شه وه يه ناسيوناليزم چ
گوتاريكه، چ هيزنكي نايدى لؤزيه يه توخمه كاني
چين كه لى پيگ هاتوه؟

ناسيوناليزم نايدى لؤزيه يه و نايدى لؤزيه اش
سهرقالي شه وه يه كه بارودوخى، كاروباريك،
حاله تيگ له كۆمه لگادا بگويو بارودوخى كي نوئ
دامه زرينى. ناسيوناليزم نايدى لؤزيه يه كه ي
مؤديرنه كه خوى وهك وه لاميك هاته ئاروه بق
شه وه حاله ته ي كه هه ندئ بيرىارى شه وه ويى
به حاله تي شپزه يى و پاشاگره داني مؤقايه تي
له دنياى مؤديرندا ناوى ده بن، شپزه ييه كه كه
هه موو بواره كاني بوون و ژيانى گرته وه، شپزه يى
له نيوان فه رمانه واو فه رمان به سهر داکرودا،
شپزه يى رۆحى ئينسانه كان، جياوازي يا
شپزه يى نيوان سه رو دل، عه قل و هه ست، عه قل
كه وهك به شيك Faculty كه ته نيا كارى پۆلين
كردن و ژماردنه و ناتواني له هه ست و رۆح قسه بكاو
شه م ش له زۆر حاله ته دا بوو وه ده بيته مايه ي
ووشك بوونه وه ي كاني خه يال و خاوبوونه وه ي
شه پۆله كاني داهينان و دروست بوونى بارودوخى

ليوانليو له غوريه ت، غوريه تي مرقف له خوى،
غوريه تي مرقف له مرقف، غوريه تي مرقف له
سروش تو كۆمه لگا. نايدى لؤزياكان، له وانه
ناسيوناليزم و سۆسياليزم، وه كو به ره مى
مؤديرنه تي وه لاميك بوون بق شه و پاشاگره دانيه و
شه و غوريه ته قووله. ناسيوناليزم وهك
نايدى لؤزيايه ك هاتو پى و وابوو كه مؤقايه تي به
سروش به سهر نه ته وه كان و ئيتنيكه كاندا دابه ش
بوو وه هه ر نه ته وه يه ش ده بيت يه كيته كي سياسى
گوچاو دروست بكا به پى شه و دابه ش بوونه
سروش ته.

ناسيوناليزم هيزنكي نايدى لؤزيه يه، واته
له لايه كه وه برى ته يه له چه پكي نايدى كه
په يوه ندئ ناوكوييان له گه ل به كتر دا هه يه،
چه پكي نايدى له م پ مرقف و كۆمه لگا و
سياسه ته وه، له لايه كي تر وه ناسيوناليزم
سهرقالي شه وه يه كه چون حاله تيكي شته كان،
مه سه له كان بگويو حاله تيكي تر له كۆمه لگادا
دامه زرينى. ههروه ها وهك نايدى لؤزيايه كي
سياسى، وهك نامارزه م بق كرد، وه لاميك بوو بق
شه و شيواويه ي كه له سهر ده مى مؤديرندا كه وه
ناو شيوازه باوه كاني ژيان و شه و سيسته مه
فيكرى يه ي كه بق ماوه يه كي زۆر بوو بالى به سهر
كۆمه لگاكانى شه و وروپادا كي شابوو، شه و
پاشاگره دانيه ي كه دواى ليلى بوونى هه موو
دلنيا بوونيك هاته ئاروه.

ريسكه مه عريفه يه كه له دوا يه كه كانيش بوونه
مايه ي خولقاندنى نا ئاراميه كي گه ووه وه هه ر
خوشيان روويه پوى شه و نا دلنيا ييه گه ووه يه
بوونه وه. هه نگاوى يه كه م شه و ئيراده يه بوو كه
ده توانين ناوى بنين "ئيراده ي زانست" ههروه ها
هه نگاوى دووه م شه و ئيراده يه بوو كه ده توانين
ناوى بنين "ئيراده ي گوپين". ئيراده ي زانست
هه ولتيك بوو له چوار ده ورگرتنى هه موو بواره كان و
ديارده كاني ژياندا به نيازى ده رخسرتنو

دۇنيەۋى پىتەك ھاتىۋەكانيان، ئىرادەى گۆرىنىش ھەۋلەدانىكە بۇ گۆرىنىى واقىيە كە لەگەل خواستەكانى مۇدىرنەتيدا بگونجى. لە رىگەى ئىرادەى گۆرىنەۋە، كە ناسيوناليزم بەشنىكە لەۋ ئىرادەيە، دىنامىكە تىكى تازە لەكۆمەلگادا ھاتەكايەۋە ھەۋلى ئەۋە درا كە دەروازە لەبەردەم ئىمكانياتو خەۋنەكاندا بخىرتە سەرپىشت.

پىش ئەۋەى باس لە ناسيوناليزم بگەين لەشۋىنى خۇيدايە كە بەرنەنجامەكانى مۇدىرنىزم لەم چەند خالەدا كۆيكەينەۋە:

1-بەۋەقلى كىردى فېكىرى زانستى (عقلنە الفكر العلمى) مۇدىرنەتى ۋەك پىرۇزەيەك نەدەۋو بىن بەۋەقلى كىردى فېكىرو بىن جياكىرنەۋەى عەقلى زانستى لەۋىزدانى ئايىنىو زانستەكان نەدەھاتنە ئاراۋە گەر زانست شۋىنى سەرىەخۇى مسۆگەر نەكرديە.

2-بەۋەقلى كىردى گوتارى ئايىنى: ئەم پىرۇسەى بەۋەقلى كىردى رىگەى بۇ خويندەۋەيەكى عەقلى تىكىستى ئايىنى خۇش كىرد، شى كىردەۋەى تىكىستى ئايىنى لەرىگەى درۋەكانى ھاۋچەرخەۋە (معطيات العصر). ئەم پىرۇسەيەش لە رىنسانسەۋە دەستى پىكىردو مارتىن لۇسەر دىرۇزەى پىداۋ تاگەيشتە ھىومو كانت كە خۇى بانگەۋازىك بوو بۇ گەرەنەۋە بۇ تىكىست. لىرەدا ناچارم ئاماژە بۇ كىتەبەكەى كانت بگەم بەناۋى "ئايىن تەنيا لەچوارچىۋەى عەقلىدا"⁽¹⁾. ناۋىشانى ئەم كىتەبە دروشمى سەدەى ھەژدەۋ نۆزدە بوو لەمەپ مامەلە كىرد لەگەل ئايىن، ئايىن تەنيا لەچوارچىۋەى عەقلىدا.

3-بەۋەقلى كىردى فېكىرى سياسى: زانستى سياسى لاي ماكياۋېللى جەغدىردى بۇ سەر دوو خال، يەكەم جياۋونەۋە لەبىركىرنەۋەى مېتافىزىقى لەكاروبارى دەۋلەتدا، واتە سياسەت خاۋەنى مەعقولىەتى خۇيەتى لەچارەسەركىردى

كىتەشەكاندا، دوۋەم، جياۋونەۋە لە جىهان بىنى ئايىنى، واتە دەستەلاتى سياسى بەپلەى يەك كۆمەلايەتىيەۋ نايىت پىشت بەرەۋايەتەكى دەركى ئايىنى بېسەتتى. بەۋەقلى كىردى بۇ عەقلىيەتتىكى تازە خۇش كىرد بەئازادى كىردى عەقلى. لەجياتى چۆك دادان بۇ قەدەرۋ واقىيە، عەقلى كەۋتەسەر كەلگەلەى ئەۋەقەناعەتەى كە دەتوانىن سىنورى بۇ توندوتىزى سىروشتو توندوتىزى مۇۋفۇقۇردارى مېرى دا بىن. ھەر يەك لە شۇرپشەكانى ئىنگلىزى-ئەمەرىكى-فەرەنسى پىداكرىتنى بوو لەسەر ئازادى كۆمەلانى خەلك لەدىارىكىردى چارەنوسىياند.

لىرەۋە ناسيوناليزم ۋەك بىرۋاپايەك ھەۋلەدەدا كە سەرچاۋەيەك، شۋىتنىك بۇ شوناسى تاكەكەس بدۇزىتەۋە لەنئىر "خەلك" داۋمەبەستىش لەخەلك يا كەل ئەۋ كيانەيە كە ھەلگىرى دەستەلاتداريە (Sovereignty)، بابەتى كۆنترۆلىكەرى وابەستەيە، گەل سەرچاۋەۋ بىناغەى ھارىكارى دەستەجەمەيە، ئەمەش يەكەم توخمى ئەۋ ئايدىۋلۇزىە سياسىيە، واتە ناسيوناليزم. ھەرۋەما بىناغەى ناسيوناليزم بىرىتىيە لە ئايدىا. ناسيوناليزم ۋەك ھىزىكى دايىنامىكى تايىەتى ياخود ۋەك شىۋازىكى بىركىرنەۋە مۇۋاپىەتى دابەش دەكا بەسەر نەتەۋەكاناۋ گروپە ئىتتىپاقىەكاندا، ھەر نەتەۋەيە يا جقاتە (Community) چەند خاسىەتتىكى خۇى ھەيە يا رۇحى مىللى خۇى ھەيە. نەتەۋە يا خەلك لىرەدا رۇلى گىشت دەبىنىۋ ئازادى تاكەكەسىش كە بىرىتىيە لەجىبەجى كىردى خودو بەخودگەيشتىن، ئەم ئازادىەش ئەۋكاتە بەركەمال دەبىت كە تاكەكەس تەماهى بگا لەگەل "گىشت" دا.

ھەرۋەما گىشت دەشى دەۋلەت بىن، لىرەدا ئازادى تاكەكەس كە بىرىتىيە لە بەخۆگەيشتىن شاينى وىناكىردى نىبە جگە لە چوارچىۋەى ھۆشيارىەكى گەردۋىنى ياخود دەۋلەت، ئەۋىش

رای هیگل. لیرەووە تاکە کەس بە شیکە کە ماناو مەبەست لە گەشتەووە وەرە گریو مەبەستیش لە گەشت یا گەلە یا دەولەت. بە پێی ئەم سیستمی ئایدیای رۆحی ئەو نەتەوێش زمانە. زمان رۆحی نەتەووە رادە گریو رۆحی نەتەووەش بریتی یە لە میژووی نەتەووە. لە کتێبە کەیدا فینۆمینۆلۆجیای رۆح هیگل پێی وایە کە رۆح دەبێتە ئەوێ کە هەیه یا بەو حالەتە دەرگا کە هەیه لە پێگە میژووەووە، کەواتە رۆح هیچ نەبێ جگە لەم میژووە، رۆح بریتی یە لە هۆشباری رۆح بەرانبەر بە خۆی لە میژووی خۆیدا. نەتەووە "ئەو رۆحیە کە دەرەوشیتەووە، بەرزدەبێتەووە، خۆی پەخش دەکاتەووە لە میژوودا تا خۆی بدۆزێتەووە"⁽²⁾

رەواییە گەر بلێین بزوتنەووە ناسیونالیستیەکان مەستن بە ئایدیای میژوو، یا لە میژوودا غەریزی نەتەووە دەدۆزێتەووە یاخود وا لە میژوو دەپوانن کە کانگای هەموو ئەو زولمانە، ناعەدالەتیانە یە کە بەرانبەر یان کراوە، یاخود بزوتنەووە ناسیونالیستیەکان هەول دەدەن میژوو دروست بکەن، میژوو بە مانای یادەووەری میژوویی نەتەووە، میژوو فەنتازیا دەکەن و بەو شیوەیە کە لە خەزمەتی ئێستای داهاوودا بێت، یاخود لە خەزمەتی نیازە ئایدیۆلۆژیەکاندا بێت. بۆ نمونە رووداوی کۆسی وەک تێک شکانی شای سیربەکان لە 1389دا لە سەر دەستی عوسمانیەکاندا لای ناسیونالیزمی سیرب تەفسیریکی ناسیونالیستانە ی بۆ دەکریو نە ک ئەلبانیەکان لەو میژوو فری بدۆزێتە دەرەووە کە ئەو کاتە ئەلبانیەکان موسولمان نەبوون و لە پال سیربەکاندا دژی عوسمانیەکان بوون، نە ک ئەوێ دە بە لکو ئەلبانیەکان دەکەنە نیشانە ی رۆی دوای حەوت سەد سال دەیانکەن بە لێپرسراو لەو تێکشکانە یان لە بەر دەم عوسمانیەکانداو کاری

دەکەن کە ئەمێ ئەلبانیەکان باجی ئەو میژوو بە دەنەووە.

بیرۆکە ی دروست کردنی میژوو پە یووەندی بە توخمیکی تری ئەو هیزە تۆرگانیکیەووە هەیه، ناسیونالیزم، کە بریتی یە لە ئەفسانە.

لە ناسیونالیزمدا ئەفسانە رۆلێکی نێکۆسی لێنە کراو دەبینێ. ئەفسانە خەلکی لە دەویری پە کتر گرد دەکاتەووە هەستی وابەستە یان لا بە هیز دەکا. هەروەها ئەفسانەکان رەواییەتی دە بە خشن بە وەزعی هەنووکە یی لە سەر دەمانێ نارامی و جێ بە خۆ گرتوودا، لە حالەتی ناخۆبوو نا ئارامیشدا ئەفسانەکان نەخشە ی گۆرانیکارەکان دەکێشن. بۆ ئەوێ تەبایی بەرکە مال بێت بزوتنەووە یەکی ناسیونالیستی دەبێت چەند رێگایەکی هەبێت بۆ خۆ نوێنەرایەتی کردنو خۆ نیشان دان، دەبێت ئەو رێگایانە ی لە بەر دەمان بێت تا بتوانێ شوناسیکی تایبەتی داتاشێ، بە هۆی هۆکارەکانی وەکو ئەفسانە و سرووتەووە. ناسیونالیزم بانگەشە بۆ ئەو ئەفسانە دەکا کە لەرەگو ریشە و مەبەستە نەتەووییەکان دەدۆزێ، لە هەمان کاتدا سەرگەرمی پراکتیکی سومبولی دەبێت تا لە ئەوانی دی، ناسیونالیستیەکانی دی جیایان بکاتەووە.

لە زۆریە ی حالەتەکاندا ئەفسانەکان جەغد لە بالادەستی جفات دەکەن و یەکی لە ئەنجامەکانیش ئەوێ کە جفات واخۆی نیشان دەدا کە یەکە یەکی پتەووە و هاریکاری بالادەستە. وەک ئێرنست کاسیرەر جەغدی لە سەر دەکا "لە سیاسەتدا ئێمە هەمیشە لە سەر خاکیکی بورگانی دەژین"⁽³⁾. کەواتە ئێمە دەبێت ئامێرو هۆکاری گونجاومان بە دەستەووە بێت تا رۆیە پووی تەقینەووە ی بورگانیەکان ببینەووە. کۆمەلانی خەلکی هەمیشە لە ژێر رەحمی توندوتیژترین سۆزدان، کاتی کە ئەم سۆزانە بەدوا پلە ی خۆیان دەکەن، کۆمەلانی خەلکی لە گەل

ناعه قلانتيرين حاله تدا ده پړون وه لده كهن وهك
 رهنگدانه وه په كې ناعه قلانتيرين ثاره زووه كانيان.
 نه ودهش به و مانايه نايه ت كه ته واو عه قليا
 پشت گوئ خستوه يا پتويستيان به عه قل نيه،
 به پيچه وانه وه بڼ ته م جوړه سيستمه له باوه
 پتويستيان به عه قله، مه به ستم له م خاله نه وه په
 كه له حاله ټيكي وادا عه قل ده چيته خزمه تي
 سوز، يا غريزه كانه وه، عه قل ده چيته خزمه تي
 كومه لې رازو نيازي شايد يو لړزي، كاري عه قل
 ده بېت به عه قله نه rationalization به هانه
 داتاشين بڼ كومه لي بېړۍ كه وه ندي ه لويستو
 ه لسرو كه وتو مامه له كردن، بڼ نمونه
 خستنه گه پي عه قل له خزمه ت لايه نگرېو
 جياخوازي (تمين) وه ده مارگيري. گرنگه
 سه رنجان بڼ نه وه رابكېشم كه من ده رياره ي
 نه فسانه سياسي كاني مؤديرن قسه ده كه مو
 نه وه مان له ياد بېت كه مه به ستي من له نه فسانه
 هم مانا ته قليديه كې نه فسانه په وه م مانا نا -
 ته قليديه كې نه فسانه په - مه به ست له نه فسانه
 به مانا ته قليديه كې نه وه ده گه په نې كه نه فسانه
 به ره مې چالاكيه كې عه فويانه په، به ره مېكي
 سروشتي په. به لام ه ندي له نه فسانه
 سياسي كاني مؤديرن خود به خود گه شه ناكه ن يا
 سر ه لئاده ن به لكو دروست ده كړن،
 داده تاشرن له لايه ن شايد يو لړزي كانه وه له سر
 بناغه په كې پته وي پلان دانان. ليږه له پړگاي
 به كار هيناني ميتودي مؤديرنه وه، نه فسانه ده شي
 دابهيتري هر وهك به ره مې كاني تر، نه وه ي
 پتويسته بڼ ته م چالاكيه ته نيا يه ك شايد يو لړزي او
 هوكاره كاني راگه ياندي وه كو رڼنامه و رانيو
 بنكه په كې بلاو كړنه وه. هه روه ها له
 ناسيوناليزمدا نه فسانه كان په يوه نديان هه په به
 نوينه رايه تي كړدنې سومبولي په وه، په يوه نديان
 هه په به سرووتو سومبوله كانه وه. له يادمان بېت
 كه نه ته وه بوونيكې كړنكړتي نيه له ده ره وه ي

سومبوليزم وه، له ده ره وه ي سومبوله كانيه وه كه
 به هويانه وه نه ته وه خوي نيشان ده داو شاياني
 ناسينه وه ده رك پيكر دنه. هه روهك مايكل والزهر
 ده لې "ده ولت نادياره، ده بېت به كه س بكرې
 پيش نه وه ي بتواني بېبيري، ده بېت چواره وري
 به سومبول بگيردري پيش نه وه ي شاياني خوش
 ويستن بېت"⁽⁴⁾.

ماداميك خه لكې له پړگاي چاويلكې
 سومبوله كانه وه له جيهان ده پوانن، سه خته بويان
 كه هوشيار بزو ناگادارين له وه ي كه نه و
 سومبولانه له چي پيگ هاتوونو چ كاريگه ريه كيان
 هه په وه ده بېت. به كورتي، خه لكې به ته نيا دروست
 كه رو داهيتري شمه كو بابه ته ماترياليه كان نين
 به لكو داهيترو به ره مهيتري سومبوليشنو
 سومبوليش مه سرف ده كهن، مرقف
 بوونه وه ريگه به سومبول ده ئي. له پړگاي
 سومبوله كانه وه په كه خه لكې مانا به ژيانيان
 ده به خشن، مرقفه كان خويان دروست ده كهن،
 واته ويته ي خوديان ويته ده كهن له پړگاي
 ته ماهي كړدنې سومبوليانه وه Symbolic
 Identification له گه ل نه ته وه، گروپ، جفات يا
 ده وله تدا. نه و نوينه رايه تي كړدن سومبولي به
 ته نيا له بابيه تي بڼ كيان پيگ نه هاتوه وهك نالا،
 به لكو نه و تاكه كه سانه ش ده گريته وه كه سومبولي
 نه و په كه سياسي په ن، قاره مانو پاله وانه كاني
 نه ته وه وشه هيدان. و هند. هه وله كاني
 دامه زاندي ده وله تي نه ته وه له دواي
 كړلونياليزم وه به نمونه به نيينه وه كه هه ره موو
 پرؤسه ي دروست كړدنې ميژوو و قاره مانه
 سياسي كانو داپشتني كومه لې نه فسانه يان
 له خوگرت. تا نيره نه و ترخمانه ي كه ناماژمان
 بڼ كړدن نه مانه بوون، بېړۍ كې خه لك يا گه ل،
 زمان، نه فسانه و سومبولو خه يال، بووني په ك
 ميژوو وهك هه لگري رځي نه ته وه.

فیکو پئی و بپئی ویناکردنی بۆ خواکان ریڅخستوه. سهرده می قاره مانه کانیش نه و سهرده مه بوو که نینسان جیهانی به پئی ویناکردنی بۆ قاره مانه کان ریڅخستوه و شیوه ی به جیهان به خشپوه. به پای فیکو خه لکانی سهرده تایی توانیویانه ریڅو پیکه به نه زمونه کانیاں بیه خشن نه که له پیکه ی کونکرده وه یا بیننه وه ی کومه لن خاصیت که کومه لن بابت تیدا به شدان، به لکو له پیکه ی دروست کسردن داهینانی وینه ی نایدیاله وه Ideal Portrait، و نه م وینه ی شپوه ی نه فسانه ی به خوره ده گرت، وه و سفیکی واقعیکی تاییه تی.

فیکو ده نووسی:

"خه لکانی سهرده تایی ره گزی مرقایه تی، مندالانیش، بن توانا له وه ی که پئی له چه مکه مه عقوله کان ده رباره ی شته کان دروست بکن، پتویستیکی سروشتیان ه بوو که داهینانی کاراکته ری شیعریه کان، واته چه پکی له چه مکه خه یالیه کان یا کرخه یالیه کان، بۆ ه ندئ مودیل یاخود وینه ی نایدیال، به نیازی کورتکرده وه ی نه و به شانیه ی که لیان ده چن"⁽⁶⁾

کوی خه یالی سهرده می به کم، واته سهرده می خواکان، بریتی به له که لاله کردنی نه زمونه راسته و خوقانی هیزه سروشتیه کان، بۆ نمونه ناماده بوونی خودا وه ک بروسکه. قاره مانه کان سهرده می دووه میش شیوه به کاراکته ری مرقف ده به خشن، بۆ نمونه نه کسیلی (له نه لیاده ی هومرئوسدا) نوینه ری "کرداری ه موو جه نگاه ره کانه"⁽⁷⁾. و یولیسیس به رجه سته بووی "ه موو مرقفه زیره که کانه". بیرکرده وه ی مرقفه سهرده تاییه کان له شیوه ی ده رپرنسی شاعیرانه دا بوو وه نه و جوره بیرکرده وه یه ه ولک بوو بۆ مانا به خشین به جیهان، له کق خه یالیدا که خاصیه تی دوو سهرده مه، سهرده می خواکان و پاله وانه کان، زمان

کوی خه یالی چی به ؟ کوی خه یالی وه زیغه ی مانابه خشین ده بینن، واته ریگایه که که لیوه ی مه عقولیه ت یا مانا دروست ده کری، ویناکردنیکه ده رباره ی چوئیتی دروست کردنی مانسا له سهرده تاکانی زهینی مرقفا یاخود سهرده تاکانی جیهانی مرقفا. نه فسانه که پشت به توانای فه تازیا ده به ستیت نه و هؤکاره یه که له ریگه وه ی مرقف ده توانن شیوه به جیهان بیه خشن.

کرخه یالیه کان شیوه ی فیکرن بۆ دوو سهرده مه له سئ سهرده مه که فیکو پئی وایه میثرووی مرقایه تی پیک ده هینن، سهرده می خواکان و سهرده می قاره مانه کان. کوی مه عقولیش Intelligible Universal شیوه یه کی تری فیکره که خاصیه تی سهرده می سیه مه که سهرده می مرقفه کانه، کوی مه عقول بریتی به له چه مکیکی گشتی لژیکی نه رستویی. سهرده می خواکان سهرده میک بوو که تیدا مرقف جیهانی

هه‌میشه وهك میتافۆر كاردەكا، هه‌میشه له سومبولیزمی خۆیدا به‌شه‌كان له رێكخستنێكدا ده‌پاریژێ. لێ‌ره‌وه‌ نه‌فسانه‌ یا كاراكتری شیعیری واقعی تره‌ له‌ تاكه‌كه‌ سه‌رو تاكه‌كه‌ سه‌ه‌قانیه‌تی بوونی خۆی له‌كۆی خه‌یالی یا كاراكتری شیعیری‌یه‌وه‌ یا نه‌فسانه‌وه‌ وه‌رده‌گرێ. بۆ نمونه، فیکۆ ده‌لێ "راسته‌قینه‌ترین سه‌ركرده‌ی جه‌نگ نه‌و‌گه‌ ده‌فری Godfrey‌یه‌یه‌ كه‌ تۆركا‌تۆ تاسو هه‌نتازای كرده‌وه‌، لێ‌ره‌وه‌ هه‌موو سه‌ركرده‌كان كه‌ له‌گه‌ل وێنه‌ی گه‌ ده‌فریدا ته‌با نایه‌نه‌وه‌ سه‌ركرده‌ی راسته‌قینه‌ی جه‌نگ نبێ" (8)

تاك نه‌وه‌یه‌ كه‌ هه‌یه‌ چونكه‌ی بوونی بریتی‌یه‌ له‌بوونی تاییپ/ نمونه‌ له‌لایه‌ عه‌قلی شیعیری‌یه‌وه‌ كاراكتری شیعیری له‌پێگای نه‌بستراكت كرده‌نی به‌شه‌كانه‌وه‌ دروست ناكێ، كاراكتری شیعیری خۆی واقعی‌وه‌ واقعی‌ فیزیکی ده‌بێت خۆی له‌به‌رده‌م نه‌و واقعی‌ه‌ شیعیری‌دا بگۆنجه‌یت. واته‌ كاراكتره‌ شیعیری‌كان هه‌لو مه‌رجن بۆ واقعی‌ له‌جیاتی نه‌وه‌ی كه‌ نه‌بستراكت (رووت كراوه‌) بن یاخود كۆمه‌لی به‌گشتی كۆدن بن له‌تاكه‌ ئیمبریكیه‌كانه‌وه‌. كه‌واته‌ تاك ناشێ بیری لێ بکړێته‌وه‌، وه‌ك نه‌وه‌ی كه‌ خۆی له‌خۆیدا واقعی‌ه‌تی هه‌بێت جودا له‌ كاراكتره‌ شیعیری‌یه‌كه‌، تاكه‌كه‌ سه‌ نه‌وه‌یه‌ كه‌ هه‌یه‌ ته‌نیا له‌پێگای شوناسیه‌وه‌ له‌گه‌ل كاراكتری گشتی. له‌بیدی فیکۆوه‌ خاسیه‌تی سه‌ره‌کی بێرکړنه‌وه‌ی نه‌فسانه‌یی یا بێرکړنه‌وه‌ی شیعیری بریتی‌یه‌ له‌ ده‌سته‌لاتی نه‌و بێرکړنه‌وه‌یه‌ له‌ جه‌غ‌کړنه‌ سه‌ر شوناسه‌كان نه‌ك لێکچوه‌كان. واته‌ تاك له‌پێگای نه‌نالۆژی (به‌راورد‌کړدن)‌یه‌وه‌ واته‌ بوون وه‌ك وێنه‌ی نایدیال خه‌یال ناکړێ وێنا‌ناکړێ به‌لکو تاك نه‌وه‌یه‌ كه‌ هه‌یه‌ ته‌نیا له‌پێگای شوناسیه‌وه‌ له‌گه‌ل كاراكتری شیعیری. جه‌نگاوه‌روا سه‌یری خۆی نا‌كا جیا له‌ نه‌کیلی، به‌لکو جه‌نگاوه‌رو نه‌وه‌یه‌ كه‌ هه‌یه‌، نه‌و نه‌کیلی یه‌ك واقعی‌ان

هه‌یه‌. بێرکړنه‌وه‌ی شیعیری له‌شوناس ده‌دوێ، نه‌ك له‌یه‌ك چوون، ته‌نیا كۆی مه‌عقول له‌جیاوازی لێك چوون ده‌دوێ له‌پێگای توانای نه‌بستراكت كرده‌وه‌. بێرکړنه‌وه‌ی شیعیری ده‌توانێ پرپه‌ماناوه‌ جه‌غ‌د له‌سه‌ر نه‌وه‌ بکا كه‌ هه‌ر نه‌ندامه‌ له‌ پۆلی پیاوه‌ هه‌کیمه‌كان له‌رووی حه‌رفیه‌وه‌ ئۆلیسیسه‌، نه‌وه‌ نا‌كه‌ هه‌ریه‌كه‌ ئۆلیسیسێكه‌، یاخود له‌ ئۆلیسیس ده‌چی، به‌لکو هه‌ریه‌كه‌ ئۆلیسیسه‌ بۆخۆی، یاخود یه‌ك شوناسیان هه‌یه‌ له‌گه‌ل ئۆلیسیس. مه‌به‌ستی فیکۆ نه‌وه‌یه‌ كه‌ له‌پێگای هه‌نتازاوه‌ به‌ش وه‌ك گشت، كۆشینه‌ وه‌رده‌گرێ وێنا ده‌کړێ.

هه‌رچی په‌یوه‌ندی به‌ كۆ مه‌عقوله‌كانه‌وه‌ هه‌بێت بریتین له‌ شیۆه‌ی فیکۆ كه‌ خاسیه‌تی سه‌رده‌می سێهه‌مه‌، سه‌رده‌می مۆفه‌كان. چه‌مه‌كه‌كان له‌ لۆژیکی نه‌رسته‌قیدا له‌لایه‌ ده‌سته‌لاتی عه‌قله‌وه‌ دروست ده‌کړن تا له‌ هه‌مه‌ چه‌شنی به‌شه‌كاندا نه‌و خاسیه‌تانه‌ هه‌ل‌بژێرن كه‌ هه‌ر هه‌موو هاویه‌شن تێیدا، كه‌واته‌ بابته‌كان پۆلێن ده‌کړن له‌په‌وی هه‌بوونی چه‌ند خاسیه‌تێكه‌وه‌. وه‌زیفه‌ی فیکۆ نه‌مه‌یه‌ كه‌ به‌راورد بکاو جیاوازی بخاته‌ ناو خاسیه‌ته‌کانی بابته‌كانه‌وه‌، کۆیی گشت بریتی‌یه‌ له‌و خاسیه‌تانه‌ی كه‌ هه‌موو نه‌ندامانی پۆلیکی تاییه‌تی تێیدا به‌شدان. له‌ره‌وتی کلتوری مۆفایه‌تیدا كۆ خه‌یالیه‌كان له‌به‌رده‌م كۆ مه‌عقوله‌كاندا پاشه‌کشه‌یان كړبو نه‌مه‌ی بوا‌ییان كه‌ خاسیه‌تی سه‌رده‌می مۆفه‌كان، بوه‌ بالاده‌ست.

بابزانی كۆی خه‌یالی چۆن كاردەكا! فیکۆ قسه‌ له‌ پرنسپێك ده‌كا كه‌ کاری ناو‌خۆیی كۆی خه‌یالی‌یه‌ نه‌ویش پرنسپیی فێرم- فاکتیۆم Verum- Factum كه‌ ده‌توانین به‌م شیۆه‌یه‌ به‌كۆردی دایه‌پێژینه‌وه‌ دروست كراو راستی. پرنسپیی دروست كراو/ راستی نه‌و پرنسپیه‌یه‌

که ده‌لن "نه‌و شته‌ی راسته یه کسانه به‌و شته‌ی که دروست کراره". هه‌روه‌ک چۆن خودا جیهان ده‌ناسن چونگی خودا خۆی دروستی کردووه، ناوه‌اش مۆف ده‌توانن جیهانی کۆمه‌لایه‌تی و کلتوری بناسن له‌به‌ر نه‌وه‌ی دروست کراری خۆیه‌تی. بۆ یه‌که‌مین جار فیکۆ له‌ کتێبه‌که‌یدا (کۆنترین حیکمه‌تی ئینالیه‌کان) باس له‌م پرنسیپه‌ ده‌کا. فیکۆ پرنسیپی فێرم/فاکتیوم، دروست کراره‌ی راستی وه‌ک دژه پرنسیپه‌یکی دیکارته‌ی گه‌لله‌ ده‌کا، دژه به‌ چه‌مکیکی دیکارته‌ی چه‌مکی "ناپیدا ناشکروه‌ جیاوازه‌کان". Verum بریتیه‌ له‌ مه‌عقول/دروست کراره‌، مه‌عقول بۆ دروست گه‌ره‌که‌ی. ئیمه ده‌توانین هۆکانو شیوه‌کانی شته مۆفیه‌کان بناسینو بزاین له‌ پێگای جاریکی دی گه‌رانه‌وه بۆ ریشه‌کانیان، له‌ پێگای یاده‌وه‌ری یه‌وه، وه‌ بیره‌تانه‌وه‌ی سه‌ره‌تاکیان. نه‌مه‌ش زانسته‌یکی راسته‌قینه‌و جیاوازه له‌ کۆنشتینسیا Conscientia یاخود هۆشیاری که‌لای دیکارت بریتیه‌ له‌ دلتیابوون له‌بابه‌ت. پرنسیپی "راستی بریتیه‌ له‌ دروست کراره‌" له‌ ناپیدیای کۆی خه‌یالیدا به‌ته‌واوی ناشکرا ده‌بیت. لێره‌دا تێگه‌یشتنێکی دی هه‌یه سه‌باره‌ت به‌ ریشه‌کانی بیرکردنه‌وه‌ی مۆف له‌ میتافۆره دروست کراره‌کانی مۆف سه‌وه‌و رینگا نه‌فسانه‌یه‌یه‌که‌نه‌وه بۆ دروست کردنی چه‌مکه‌ که‌ کارێک ده‌کا بیرکردنه‌وه شیاوین. کۆی خه‌یالی بریتیه‌ له‌ داپه‌شتنێکی نه‌فسانه‌یی لێره‌وه رۆله‌ بنه‌په‌ته‌یه‌که‌ی بریتیه‌ له‌ رۆلی شوناسی. له‌کۆی خه‌یالیدا به‌شه‌کان ته‌ماهی ده‌که‌ن له‌گه‌ل وینه‌ی ناپیدالدا، جیهان وا وینا ناگریت وه‌ک نه‌وه‌ی پێک هاتبیت له‌به‌شه جیاوازه‌کان به‌لکو په‌کته‌یه‌که‌ له‌لایه‌ن هێژکی گه‌ربوونی یه‌وه پێکه‌وه گرتدراوه. کاسیژه‌ له‌کته‌یه‌که‌یدا (بیرکردنه‌وه‌ی نه‌فسانه‌یی. به‌رگی دوو. فه‌لسه‌فه‌ی شیوه سومبولیه‌کان) ده‌نوسن "له‌دیدێ نه‌فسانه‌یه‌وه

گشت به‌شه‌کان نه‌و ناشن وورد بکریته‌وه بۆ سه‌ر به‌شه‌کان، به‌شی راسته‌وخۆ گشته‌وه‌ک گشت فه‌رمان ده‌کا"⁽⁹⁾. که‌واته به‌شی ته‌نیا نوینه‌ری گشت نه‌یه به‌لکو گشت به‌یان ده‌کاو په‌یوه‌ندی گشتو به‌ش سومبولی نه‌یه، عه‌قڵی نه‌یه به‌لکو په‌یوه‌ندییه‌کی راسته‌قینه‌یه‌و به‌ش له‌هۆی نه‌فسانه‌یه‌وه هه‌ر هه‌مان شته وه‌ک گشت.

له‌پال کۆ خه‌یالیه‌کانیشدا، فیکۆ له‌ زانستی نویدا فه‌نتازیا به‌مانایه‌کی تریش به‌کارده‌هێنن. مانای دووه‌می فه‌نتازیا تێگه‌یشتنی وه‌بیره‌تانه‌وه ناسا له‌خۆ ده‌گرێ، واته تێگه‌یشتنێ که‌ پشت به‌ توانای یاده‌وه‌ری ده‌به‌ستیت له‌مه‌ر گه‌شه‌کردنی مۆفانه به‌دریژی میژوو، لێره‌دا فیکۆ بیرۆکه‌یه‌کی نوێ به‌کارده‌هێنن "مێژووی سه‌رمه‌دی ناپیدال (مثالی) Ideal eternal history" که بریتیه‌ له‌ مێژووی بازنه‌ ناسای نه‌ته‌وه‌کان. ماده‌ خامه‌کانی مێژووی سه‌رمه‌دی ناپیدال له‌لایه‌ن فیلۆلۆجی یه‌وه ده‌خریته به‌رده‌م فه‌لسه‌فه‌و فه‌لسه‌فه‌ش دامه‌زاندنه‌وه‌ی خه‌یالی توخمه‌ گه‌ربوونیه‌کانه. نه‌رکی فه‌لسه‌فه‌ نه‌وه‌یه‌که‌ له‌ و دراره فیلۆلۆجیانه وردبیته‌وه‌و نه‌وه دیار بخا که حیکمه‌تی خودایی چی کردوه له‌ مێژوودا له‌ پێگای توانای مۆف سه‌وه‌ بۆ دروست کردنی میژوو. مێژووی سه‌رمه‌دی ناپیدال په‌یوه‌ندی به‌ زانستی نه‌ته‌وه‌کانه‌وه هه‌یه، زانستی نه‌ته‌وه‌کان یاخود مێژووی جیهانی مۆف نه‌وه ده‌خوازێ که راستی دروست بکری به‌ پێگه‌ی دلتیابوونه‌وه. نه‌و شته‌ی که‌ له‌ بنه‌په‌تدا له‌لایه‌ن مۆف سه‌وه دروست کراره‌، ترانسیقۆن، زمان یاسا له‌په‌وتی ژبانیکی تایبه‌تی کۆمه‌له خه‌لکێکدا ده‌بیت جاریکی دی دروست بکریته‌وه له‌لایه‌ن بیرکردنه‌وه‌ی فه‌لسه‌فه‌ی یه‌وه ده‌بیت نه‌وه نیشان بدا که چۆن نه‌و مێژووه نه‌ک ته‌نیا هه‌لو مه‌رجو مێژووی نه‌و خه‌لکه‌یه به‌لکو پرنسیپی جیهانی مۆفایه‌تی یه‌.

گوتمان فیکو باس له سئ سردهم دهکا، سردهمی خواکانو سردهمی قاره‌مانه‌کانو سردهمی مرقه‌کان. به‌پای فیکو سردهمی مرقه‌کان که له رنگای کومه‌عقوله‌کانه‌وه حوکم ده‌کړیت خاصیه‌تیکي سردهمی هیه نه‌ویش په‌روازه‌بوونی مرقه‌کان له‌یه‌کترو داپزانی ژيانی سیاسي کومه‌لایه‌تی. فیکو هم سردهمی دوايي به‌به‌ریه‌ریزم له‌قله‌م ده‌دا، سردهمی به‌به‌ریزمی عقل، به‌لام فیکو پئی وایه که له‌سردهمی مرقه‌کاندا که سردهمی کومه‌عقوله‌کانه‌وه سردهمی پووکانه‌وهی فانتازیا، پروسه‌یه‌که هیه که فیکو ناوی ده‌با به‌پروسه‌ی جاريکی دی نوزینه‌وهی فانتازیا یاخود سره‌ل‌دانه‌وهی فانتازیا و هر نه‌مه‌شه‌ه‌ی ناوانی کتیه‌که‌ی به‌زاستی نوئی که زانستیکه له‌یاده‌یتانه‌وهی فانتازیا ده‌وئو هر هم یادیه‌تانه‌وه‌ی فانتازیا‌شه که ده‌بیته‌مایه‌ی نه‌وه‌ی شوناسی مرقه‌کان مسوگر بکا. مرقه‌کان له‌رنگای وه‌بیریه‌تانه‌وهی فانتازیاوه ده‌توانن خویان وینا بکه‌نوه زیاتر له‌و بچوونه ته‌ختو راسته‌ی دیکارت که بچوونیکي زانستی‌وه ده‌بیته‌مایه‌ی به‌گه‌رخستنی سرورشتو مرقه‌کانو ده‌بیته‌مایه‌ی داپزانی ژيانی کومه‌لایه‌تیو سیاسي جفات. فانتازیا، له‌رنگه‌ی ه‌ردوو بیروک‌ه‌ی کوخه‌بالیه‌کانو ریشه نه‌فسانه‌یه‌کانو میژووی گه‌ردوونی نایدیال، نه‌شته‌یه که پئویسته‌ناکو مرقه‌کان له‌سردهمی مرقه‌کاندا بتوانن بجن به‌مرقو برانن کینو تابتونن شوناسیان ه‌بیت، به‌خه‌به‌ر هیتانه‌وه‌ی فانتازیا‌یه که ده‌بیته‌مایه‌ی ده‌ک کردن به‌نزیکی ژيان. که‌واته فانتازیا یارمه‌تیمان ده‌دا وه‌ک جفات، وه‌ک گروپ دوره‌په‌ریزی بکه‌ین له‌سره‌ولئو بوونه‌وه‌ی تراژیدی به‌رهو به‌ریه‌ریزمی زیاترو له‌سره‌ناستی تاکه‌که‌سپش فانتازیا یارمه‌تیمان ده‌دا تا زیاتر بینه‌مرق.

هرچی په‌یوه‌ندی به‌فیکری سیاسي مؤدیرنه‌وه ه‌بیت، نه‌وه‌ی ناشکرایه نه‌وه‌یه که عه‌قلانیه‌ت ناتوانن نایدیایه‌کی گونجاو و وینه‌یه‌کی پشت پئ به‌سترلومان ده‌ریاره‌ی جیهان بدا به‌ده‌سته‌وه، جیهانن که ه‌میشه له‌گوراندایه‌و شتویه‌کی نه‌گورنیه. جیهانن له‌وچوره‌خوی نادا به‌ده‌ست جیهان بینه‌کی ته‌ختو ریکي وه‌ک جیهان بینه‌ی عقلی که ته‌نیا پشت به‌عقل ده‌به‌ستن. لای فیکو نه‌و شته‌ی که زور بنه‌رتیه بیزانین نه‌وه‌یه که ratio عقل ناتوانن یارمه‌تیمان بدا له‌سیاسته‌دا، له‌به‌ر نه‌وه‌ی عقل عه‌ودالی چاره‌سهریکه ته‌نیا چاره‌سهریک بق ه‌موو گپورگرفته‌کان. ه‌روه‌ها له‌به‌ر نه‌وه‌ی سیاست له‌سره‌یاسای سرورشته‌وه نه‌هاتوته‌وه نارلو به‌لکو له‌سره‌یاسای مرقه‌ی‌وه هاتوته نارلو، له‌به‌ر نه‌وه‌ی فیکری سیاسي روویه‌پووی جیهانی هم یا نه‌و نابیته‌وه به‌لکو روویه‌پووی جیهاننک ده‌بیته‌وه که پیک هاتوه له‌کومه‌لن ره‌ه‌ندو کومه‌لن نه‌لته‌رناتیف، مرقو ناتوانن پشت به‌عقل بیه‌ستن. بئ‌گومان گووتاری عه‌قلانی - لوزیکي خاوه‌نی ده‌سته‌لاتی خه‌یال نیه تابتونن چاره‌سهره‌کان بق نه‌و جیهانه‌سیاسي به‌بوزینه‌وه، که ه‌میشه له‌گوراندایه. له‌یادمان بیت که له‌سره‌تای فله‌سه‌فه‌ی مؤدیرندا دیکارت ریتوریک (ره‌وانبیزی) و بابته‌کانی تری وه‌کو نه‌و که گونجاوون بق سیستمی په‌روه‌ده له‌فله‌سه‌فه‌کردنیه‌ده‌ره‌وه. غه‌می دیکارت نه‌وه بوو که "راستی بنه‌په‌تی" بنوزینه‌وه‌ول‌وه راستیه‌وه ده‌سه‌کوته میتافیزیکه‌کان ه‌لبه‌یتنن. به‌لام به‌کردنه‌ده‌ره‌وه‌ی ره‌وانبیزی له‌فله‌سه‌فه، فله‌سه‌فه‌ی ره‌خنه‌گرایی چادریکي‌دا به‌سهر چالاکیه‌کی گرنگی مرقو‌داو نه‌نجامه‌کانیشی چاره‌نوس سازن. بق نمونه فیکو له‌واوه‌په‌دا بوو که قوتایانی لاو ناتوانن له‌گال ژيانی جفاتدا، ژيانی خه‌لکدا ده‌رگپرن،

ناتوان رینومایی خویان بکن له ریگه‌ی
 حیکه‌تیک گونجاوه‌وه. فیکر له کتیبیک تریدا
 ده‌لن: "ئه‌و شیوه‌ی مامه‌ل‌کرنه زیان به‌خشه
 (پشت گوئ خستنی ره‌وانبیزی - فاروق)، له‌به‌ر
 نه‌وه‌ی مه‌شق کردن له‌بوار یه‌ستی هاویه‌شدا
 جه‌وه‌ری به‌بۆ په‌روه‌رده‌کردنی مرقف کامه‌کان،
 گه‌ر وا نه‌بیت لاده‌ن به‌لای هه‌لسو که‌وتی
 عریبو لوت به‌رزانه‌دا"⁽¹⁰⁾

له‌شوینی گوتاری عه‌قلانی - لۆژیکي جه‌سته‌ی
 سیاسی ده‌بیت پشت گیر ی بکری له‌لایه‌ن هه‌ستی
 هاویه‌شه‌وه Commonsense. هه‌ستی هاویه‌ش
 ریشه‌کانی خۆی له‌نیۆ چالاکی خه‌یالدا داگوته‌و
 ده‌شی وا سه‌یر بکری وه‌ك سووریوونیکي
 نه‌زموونیکي بنه‌په‌تی له‌نیۆان پتویسته‌یه‌کانو
 سروشتدا. هه‌رچی په‌یوه‌ندی به‌سیاسه‌ته‌وه
 هه‌بیت، هه‌ستی هاویه‌شی بریتی‌یه‌ له
 هوکمدانیکی سیاسیه‌یه‌ که ئیجرا ده‌کری له‌گه‌ل
 هاوینشتمانیه‌کاندا له‌ریگه‌ی زمانو عورفو
 عاداتو ریک که‌وته‌وه. وه‌ك شوینی باوه‌ریو
 لای فیکر، جیهانی له‌و توخمانه سه‌ره‌له‌ده‌دا که
 له‌لایه‌ن خه‌لکه‌وه داخواری کران، لی‌زه‌وه
 پتویستی بوونی به‌مرق‌فایه‌تی کردنی سروشتو
 دامه‌زاندنی دامو ده‌ستگا مرق‌فیه‌کانو ریک
 خستنه‌ سیاسییه‌کان سه‌ره‌له‌ده‌لو نه‌وه‌ی له‌نیۆ
 نه‌م بونیاده‌دا خۆی مه‌لاس داوه بریتی‌یه‌ له
 هه‌ستی هاویه‌ش.

"هه‌ستیک که‌ هاویه‌شه له‌لایه‌ن هه‌موانه‌وه
 بریتی‌یه‌ له‌ هوکمیک بئ تیرامان. هه‌ستی که
 به‌گشتی له‌لایه‌نی هه‌موانه‌وه هه‌ستی پتیکراوه،
 له‌لایه‌ن هه‌موو گروپه‌وه، سه‌رتاپای خه‌لکه‌وه،
 هه‌موو نه‌ته‌وه یاخود سه‌رجه‌م مرق‌فایه‌تی"⁽¹¹⁾

شوینی گرنگی پیدانه که بزانی ره‌نگدانه‌وه‌ی
 حیکه‌ته‌ی شیعرانه له‌فیکری سیاسیدلو به‌تایبه‌ت
 ناسیونالیزم له‌و راستیه‌دا خۆی ده‌بینیت‌وه که
 زمان، فیکر، خه‌یالی دامنه‌رانه، میتافیزی

تایبه‌کانی تری قسه، وه‌لامی گرپانکاریه‌کانی
 جیهان ده‌ده‌نه‌وه‌و له‌ نه‌جامیشدا جیهان
 ده‌گژین. به‌واتایه‌کی دی حیکه‌ته‌ی شیعره‌ی
 جیهان دروست ده‌کا، حیکه‌ته‌ی شیعره‌ی واقعی
 تاقی ده‌کاته‌وه، ریسک ده‌کا، جیهان ته‌ی ده‌کا تا
 گه‌یشتن به‌ ریکه‌وتنیک، تا ته‌قلیدیگ جیگر
 ده‌بیت. نه‌م بۆچوونه‌شی په‌یوه‌ندی هه‌یه به
 پرنسیپی دروست کرلو/ راستی‌یه‌وه که ناماژه
 بۆکرد، نه‌و پرنسیپه‌ی که ده‌لن مرقف ده‌توانی
 نه‌و شته وه‌ك راستی بزانی که ته‌نیا خۆی
 دروستی کړوه. به‌پتی نه‌م پرنسیپه، مه‌عریفه
 بریتی‌یه‌ له‌ ریکه‌وتن Conventional، و
 له‌جه‌وه‌ریشیدا له‌ودیو خودیتی‌یه‌وه‌یه گرن‌گترین
 ره‌هه‌ندی پرنسیپی دروست کرلو/ راستی بریتی‌یه
 له‌وه‌ی که زمانی سیاسی ره‌نگدانه‌وه‌ی واقعی
 سیاسی نیه به‌لکو خۆی واقعی سیاسی دروست
 ده‌کا. زیاتر له‌ مه‌عریفه بریتی‌یه‌ له‌ نه‌جامدانی
 کار، نه‌جامدانی فه‌رمان، و دروست کردن،
 هه‌روه‌ها شوناسی که‌سی زانیارو شتی زانراو
 له‌شوناسی دروست که‌رو دروستکراودا خۆی
 ده‌بینیت‌وه. سروشتی هاویه‌شی میلله‌تانی
 جیهان نه‌وه‌یه که "ئاوه‌لایه بۆ زانستی مرقف،
 نه‌مه‌ش له‌و راستیه‌وه هاته‌وه که جیهانی
 نه‌ته‌وه‌کان له‌لایه‌ن مرقف خۆیه‌وه دروست
 کراوه"⁽¹²⁾

به‌پتیه‌وانه‌ی فیکروه که له‌و باوه‌ری‌دا بو
 نه‌ته‌وه به‌ره‌می پرنسیپی دروست کرلو/
 راستی‌یه، مۆتسیکو له‌و باوه‌ری‌دا بوو که
 کۆمه‌لن هۆکار له‌دروست کردنی نه‌ته‌وه‌دا رۆلی
 خۆیان ده‌بینین. سه‌ره‌تا، یاسا به‌شیوه‌یه‌کی
 گشتی بریتی‌یه‌ له‌ "عه‌قلی مرقف تا نه‌و شویته‌ی
 که هوکمی هه‌موو خه‌لکی سه‌رزوه‌ی ده‌کا، و
 یاسا سیاسیه‌یه‌ ده‌نیه‌کانی هه‌ر نه‌ته‌وه‌یه‌ش
 ده‌بیت حالته‌ی تایبه‌تی بن که تئیدا عه‌قلی مرقف
 ده‌چه‌سپن"⁽¹³⁾ یاسای هه‌ر نه‌ته‌وه‌یه ده‌ستن

په یوه ست بڼې به شتووه ی حکومتکه یوه، بههلو مەرجه فیزیکه که یوه (واته ناو ههوا، جوگرافیا) و ههلو مەرجه کومه لایه تیه که یوه (واته نازادی عورفو عادات، بازرگانی، نایین). به پله ی نووهم، هه موو په یوه ندیه یاساییه کان پتکه وه رځی نه توه پتک دهه ینن. نه وه ی بۆ نیته گرنکه چه مکی رځی نه توه یه لای مونتیسکو، هه روه ها کاراکتیری نه توه یه، چه مکی رځی نه توه یه کتیکه له سه ره کپترین باوه په کانی کتیبی "رځی یاساکانی" و یه کتیکه له و چه مکانه ی که له فیکری کومه لن بیراری نه وروپیدا کاریگری خوی داده نن. مونتیسکو پنی و ابو که کارلنک کردنی هؤکاره فیزیکی و نه خلاقو کومه لایه تیه کان له ناویه کتردا رځی نه توه بهر مه مدهه ینن. نه و له و باوه په دا بوو که رځ یا کاراکتیری نه توه یه که بهر نه نجامی زنجیره یه کی بن کوتایی هؤو هؤکاره کانه و کاتیک که لال بوو بال به سر کومه لگادا ده کیشن. له سه روو نه وه شه وه مونتیسکو پینچ هؤکار دیاریده کا که رځی نه توه پتک دهه ینن، نایین، شتووه ی حکومت، یاساکان، نه خلاقو ترانسین، له پال نه و کاریگریه ی که هه یبوو له سه ر بیراره کانی وه کو رۆسوو هیگل و هیرده روکانت، چه مکی "رځی نه توه" ی مونتیسکو خوی له خویدا بوه توخمیکي بڼه پرتی له ناسیونالیزمدا وه کو هیزیکي سیاسی. وه زیفه ی نه م چه مکه نه وه یه که نه م نه توه له نه وی دی جیا بکانه وه و شوناسی نه توه ده وله مه ندبکا.

3- ناسیونالیزمی سیاسی

به شتووه یه کی گشتی رنک که ورنیک هه یه له نیوان کومه لن لیکوله روه ودا له سه ر نه و خاله ی که ناسیونالیزمی سیاسی ده که پرتوه بۆ رۆسو. رۆسو سه رجه م نه توه وایه تی په کسان کرد به ده رپړینی نیراده ی خه لک. له گه ل رۆسو دا هیزیکي

نه پرتی به لام نه م دنیا یی، ده سته لاتیک له دایک بوو که پنی ده گووترت "خه لک". له م روه وه کامق ده لیت "په یمانی کومه لایه تی له پووی دؤگماوه ته فسیری نایینکی تازه ده کا که خواله کی عه قله، تیکه ل کراوه له گه ل سروشت، و نویتنه ره که شتی له سه ر زه وی، له جیگای شا، بریتی یه له خه لک وه ک ده رپړینکی نیراده ی گشتی، تا نه و شویتنه ی ده لن "نیراده ی خه لک بوه جیگره وه ی خودی خودا"⁽¹⁴⁾.

به پای رۆسو زمان خاصیه تیکي سه ره کی نه توه یه و له نه توه کانی دی جیا ده کانه وه. بڼه چه ی زمان، به پای رۆسو، ناشن بگه پرتوه بۆ پتویسته فیزیکه کانی تاکه کس به لکو ده که پرتوه بۆ سؤزو پتویسته رځی یه کان. زمان ته نیا جومگه یه که نی یه که خه لکی پتکه وه ده به ستنی توه به لکو شتووه به رځی نه توه و کاراکتیری خه لک ده به خشن. نه وه ی گرنکه سه رنجی بده ی نه وه یه که کاراکتیری نه توه بهر نه نجامی میثوویه کی ناخودناگای نه توه نیه به لکو کاراکتیری نه توه زور جارن ده بیت دروست بکرتتو به سه ر نه توه دا بسه پینری. لیره دا هه م رۆشنبران وه م یاسادانه ران رۆلی بڼه پرتی ده بینزو هر نه مه شه نه و پرتو یه ی که رۆسو له په یمانی کومه لایه تی دا سه ر رنکای ده خا له م رتیکه یه وه رۆسو هه ول ده دا گپروگرفتی که بهر نه نجامی مل ملانی ی تاکه که سه و ده وله ته چاره سه ر بکا، گپروگرفتی بهر نه وه ندیه خودیه کانو نه رک. به م جوړه کرداری دامه زړاندنی کومه لگای مه ده نی یه کسانه یا هاو شتووه یه له گه ل دامه زړاندنی نه خلاق یا نیلتیزام به رانبر به یه کتر. له مه پ کومه لگای مه ده نی یه وه نه و سه ختی یه هه یه که چۆن شتووه یه که له شتووه کان رنک خراو، چ جوړه رنک خستنن دامه زړینری که هه م دا کؤکی له سه رجه م جفات بکاو بیپاریزنی، و هه م دا کؤکی له تاکه که سه و مولکیه تی هر ده سته و ناقمه بکاو

بەم شتووەیەش تاك له گەل گشتندا پێكهوه
گرێبداو تاك كه پێویست بێ سەر شۆڕپكا بۆ یاسا
هەست بكا كه سەر شۆڕ دەكا بۆ خۆی، و ئەو
پێكهوه گێردانەش ئەو هەستە بە تاكه كەس
ببەخشێت كه هەروەك پێش دروست كردنی ئەو
رێكخستنه نازاد، كلیلی چاره سەر كردنی ئەو
كێشانهش چه مکی "نیرادهی گشتی" یە
(General Will).

نیرادهی گشتی. General Will

چه مکی نیرادهی گشتی رۆژێکی گرنگ دەبینێ
له فەلسەفەی سیاسی رۆسۆدا. له "پەیمانی
كۆمه لایه تیدا" ئەو كاتهی رۆسۆ ماناكانی پەیمانی
كۆمه لایه تی روون دەكاتەوه، بۆ یه كه مین جار
قسه له نیرادهی گشتی دهكا له كۆتیی یه كه مدا:
"له پاستیدا هەر تاكه كەس ده توانی، وهك
مرووف، كه نیرادهی یه كی تاییه تی هەبێت كه
پێچهوانه ی نیرادهی گشتی بێت كه هەیه تی وهكو
هاونیشتمانیهك"⁽¹⁸⁾.

له پێگه ی چه مکی نیرادهی گشتی یه وه رۆسۆ
هه وێ دها كه كۆمه لگای مه دهنی ته فسیر بكا.
ئەو له و باوه رده بایه كه نیرادهی گشتی له خزمه تی
چاكه ی هاوبه شدایه، تا نیراده گشتی تر بێت
عادلانه تر ده بێت. هەروه ها نیرادهی به ردی
بناغه ی مافه سیاسیه كانه. نیراده ته نیا توخمێكه
كه له قوئاعی سروشتیدا هه بوو تا ئیستاش
هه موو مرووفه كان تیدا به شداری.

جومگه كۆمه لایه تیه كان پشت به رێك
كه وێنێك ده به ستن كه كرداری نیرادهیه له لایه ن
هه ر تاكه كه سه وه. له لایه كه وه، هه ر هاوولاتیه،
وهك تاكه كه س، بریتی یه له خونیکی نازادی
جفاتی سیاسی، و له لایه کی دیکه شه وه جه سته ی
سیاسی كه هه موو هاوولاتیان پێك هاتوه و،
چاكه ی گشتی ده خوازێ.

به پێی رۆسۆ، هەروەك چۆن نیرادهی تاك
وێلی چاكه یه، نیرادهی گشتیش هه مان مه به سته ی

هه یه. له جه سته ی سیاسیدا، بۆ شه وه ی شه مه
روویدا پێویسته كه هه موو كرداریکی نیراده ی
گشتی یه كسانی هاوولاتیان به چه سپێنێ.

نیراده ی گشتی ده بێت دوو پرنسیپ به خۆی
بگرێ. یه كه م ده بێت بخوازێ یاخواستو وستی
هه موو نه ندامانی كۆمه لگا بێتو وهك یهك به سه ر
هه موو لایه كدا به چه سپێنێ، دوو، نیراده ی گشتی
بۆ شه وه ی به پاستی نیراده ی گشتی بێت، ده بێت
گشتی بێت له باب ته كانیداو له جه وه ریدا، ده بێت
له هه مووانه وه بێتو بۆ هه موان وهك یهك بێت.
كه واته كرداره كانی نیراده ی گشتی، واته
یاساكانی، جیوازی ناخاته نێوان تاكه كانی
كۆمه لو به م شتووەیهش هه ر هاوولاتیه ده توانی
وا سه یر بگرێ كه نازاده هه روەك قوئاعی
سروشتی له به ر شه وه ی سەردانه واندنی بۆ یاسا،
ئەو له پاستیدا سه ر بۆ ئەو یاسایه داده نه وێنێ كه
به ره می نیراده ی خۆیه تی. پەیمانی كۆمه لایه تی
كه سێکی صناعی artificial دروست دهكا، واته
ده وڵه ت كه نیراده ی هه یه، شه وه ی وا ده ركه وێ
پێویسته بۆ ده وڵه ت شه وه ده خوازێ له لایه ن
ده وڵه شه وه شه وهش كه خوازا له لایه ن
هه مووانه وه شه وه ده بێت یاسا.

لیژوه یاسا به ره می نیراده ی گشتی یه. هه ر
تاكه كه له یاسادانندا به شداری دهكا به لام یاسا
گشتی یه و تاكه كه س وهك یاسادانه ر ده بێت شه وه
یاسایانه دابڕێژی كه بۆ هه موو نه ندامانی جفات
ده ست بدا. (ئەم شه وه قوله یی -كانت- مان
بیرده خاته وه كه ده لێ: به پێی شه وه پرنسیپه
هه لسو كه وت بكه كه ده بێت ببێت یاسایه کی
گه ردوونی). نیراده ی گشتی ده وڵه ت، كه گشتی
تیه له نیراده ی گشتی كۆمه لگای ناو شه وه
ده وڵه ته، ده بێت زāl بێت، له به ر شه وه ی چاری
له چاكه ی گشتی گه ردوونی تر بریوه. كه واته
یه كه م به رنه نجامیکی گرنگ كه له م دیده وه
به ده ستمان ده كه وێ شه وه یه كه رۆلی

حکومه ټيکي رهوا له وده دايه که بڼه موو شتن په پړه وي نيراده ي گشتي بکا. مروفېش وهک ياسادانه ده تواني ته نيا نه وه بخوازي که ه موو ده خوانن. وهک هاوولاتبه کيش سر بڼه نو ياسايه داده نه ویت که خوی وهک ياسادانه ريک خواستويه تي. ياسا بهرهم ده هينري له لايه ن نيراده ي هر يه کيکه وه که بيري له ه موان کړي ته وه. کومه لگای مه دهنی ريک که وتنيکه له لايه ن ده سته بهک له خه لکی که هريه که بتوانن بېنه به شيک له نيراده ي گشتي. له نه نجامدا هريه که وهک پيش چونه ناو نه و ريکه وتنه وه. نازاده له بهر نه وه ي ته نها مل که چ ده کا بڼه نيراده ي خوی که نيستا بهر زکراوه ته وه بڼه ناستي گشتي.

فسه کړدنې رؤسؤ له سر نيراده ي گشتي په پړه وندي به کيشه په کی تريشه وه هه به نه ویش کيشه ي نازادي. رؤسؤ له و باوه په دايه که مروف به سروشست نازاده و نازاديش به هايه که شاياني پتوانه ني په. نه رکي رؤسؤ له په يمانی کومه لايه تيدا نه وه يه که نيشانمان بدا که له گه ل سره له دانی ده وله تو کومه لگای مه دهنيا، له جياتي له ده ست دانی نازادي، مروف به نازاديه کی بالاتر ده گا. له پنگای په يمانی کومه لايه تيه وه نازادي سروشتي نالوگړي پيداکړي له گه ل نازادي مه دهنيا. نازادي مروف جه وهري بڼه به ختيازي خوی ته ندروست بوونی کومه لگا. که واته ره تکرده وه ي نازاد په کسانه به ره تکرده وه ي مروف بوون، نه و هيزه ي نازاديمان لي زهوت ده کا ده يه ویت بوونی مروفانه مان په يامال بکا. نازادي مهرجيکی بڼه په تي و پڼويسته بڼه به ختيازي نه خلوق ژيانمان. رؤسؤ پڼي وایه که نازادي مروف تاکه سرچاوه ي نه خللقه.

به پڼي تيوريه که ي رؤسؤ گهر مروفني هر برده وام بيت له وه ي که به پڼي نيراده ي تاييه تي

خوی و خواستني تاکه که سيانه و بهر ژه وندي تاکه که سيانه ي خوی بجوليتنه وه، نه وه ده شني پڼي بگوتري که له پله و پايه ي خوی هينده که مکړي ته وه تا پله ي نازهل. له حاله تيکی له و جوره دا نه و مروف ده ست بهر داري نازادي بوه به و مانايه ي ته نيا بڼه ناميزي به ده ست سؤزه کانيه وه، نا ليره دايه که بڼه چونه ترسناکه که ي رؤسؤ قوت ده بيتنه وه، مه به ستم له و بڼه چونه يه تي که ده لي، له و سيناريويي سهره وه دا واته کاتيک مروف ده ست بهر داري نازادي بوو ته نيا له خزمه تي سؤزدا کاريکرد، نه واکومه لگا هه قيه تي که زور له و تاکه بکا تا نازادبي، واته به زور بيکاته وه به که سيکی نازانو به زور رازي بکا به شيوه په کی گونجاو مه شق به نيراده ي بکا. سيسته مه په روه رده و سزاش نه و دو ناميزن که له ريگه وه ي تاکه که س ده هينري ته وه سر ريگا، به ناچاري نه و بڼه چونه سيسته مه توتاليتاري کومونيزم و فاشيزممان ده هينري ته وه ياد له سده ي بيسته مدا، هر بڼه شنه هه نديک له و باوه په دان که رؤسؤ باوکی فله سفه ي توتاليتاريزمه.

رؤسؤ له و باوه په دايه که بوونی حکومت پڼويستيه کی نکولي لينه کراوه و مافي حوکم کړدنيشي له خه لکه وه وهرگرتوه و سرچاوه ي هه موو روه وايه تيه که خه لکه، هر نه مه شه مه به ستي رؤسؤ له Sovereign ده سته لاتداريتي يه کيتيه که که ناشن دابه ش بکري، گهر دابه ش کرا له ده سته لاتداريتي ده که وي و هه موو توتوره تيه که له نه مه وه سرچاوه ده گرن.

ميري فرمانه کان له نيراده ي گشتي په وه وهرده گري و توتوره کی خوی ده خاته گه پ تا هاوولاتبان له سر بناغيه ي Sovereign ده سته لاتداريتي په وه هه لسو که وت بکن. که واته له فله سفه ي سياسي رؤسؤدا، بوونی Siverign له پيش بوونی حکومت وه ديت نه مه ش واته

حکومت دیاردهی دوهه مه له دیدی مافه گانه وه. لیره وه وابسته یی بخه لکه نه ک حکومت، حکومتیش ده بیټ هینده به هیز بیټ که زال بیټ به سر نیراده ی تاکه گاندا به لام نه ک هینده به هیز بیټ که زال بیټ به سر نیراده ی گشتی دا. بق نه وه ی خه ک په پیره یی له نیراده ی گشتی بکه ن ده بیټ ناچار بکړن که نیراده ی تاییه تیان له گه ل نیراده ی گیشیدا بگوډجنن نه ویش به و شیوه په ده کړی که کاری بکړی ولاته که یان خوش بوئ، واته هه سنی ولات په رستی تیاندا به هیزیت. ولات خوش ویستنیش واته تاکه که س نیراده ی خوی بخانه گه پ له خزمه ت ولاته که پداو خزمه تی ولات به نه رک ی خوی بزانی، رؤس رؤس هم پرنسیپه ناودنه ی amour Propre.

هروه ها سیستمی پوره وده ده شو ده بیټ رولن بېنن له وه ی که تاکه که س ناچار بکا ولاته که ی خوش بوئ. له کتبه که پدا نه میلی⁽¹⁸⁾ رؤس جبه غد له سر نه وه ده کاکا که نیازی وه زیفه ی سیستمی پوره وده ی نه ته وایه تی نه وه په که شیوه په کی نه ته وایه تی به عه قلو ویزدانه کان ببه خشن، بیروپا و باوه پی تاکه کان به و ناراسته یه دا رینومایی بکا تا بېنه نیشتمان په روه به غه ریزه، به سؤزه وه و دواچار بېنه نیشتمان په روه به پېوېست. به م پنی به له قوتا بخانه قوتا بیان ده بیټ ناچار بکړن نه و یاریانه بکه ن که رهنگه هه سنی نیشتمان په روه ریان تیدا زیندو و رابگری، هروه ها ده بیټ تراندیونی ولاته که یان له نه لفه وه بق یی پنی لیر بکړی. نه وه ی هم نه جیندا نه نه وه په روه ری به ته واد ده کاکا بوونی میلشیاتی هاو نیشتمانیا نه (شتیک وه ک سوپای میلی عیراق یا سوپای به سیجی نیژان). له هه موو حاله ته گاندا مه به سته که نه وه په که هاو نیشتمانیا نه هه میشو به ړنگای جیاواز به شداری بکه ن له م یا له وچوره که نه فاله دا که عه شقی ولاتیان لا هه میشو به هیز

رابگری، تاکه سؤزی که ده بیټه مایه ی پیکه وه گړندانی هاو نیشتمانیا نه پیکه وه. پتویسته سرنجی نه وه بده یی که هم بچوونه ی رؤس له م پدروست گردنی تراندیونی وه بچوونکی نه بسترکت یا نایدیالیستی نه و بگره له واقعیدا نه و بچوونه له گه ل دامه زاندنی ده وله تی نه ته وه دا له زوری ی ولاته خورئا واییه گانداو ته رجومه ی واقع کرا، هه روه سده ی هه زده و نؤزه دوو سده بوون که تینیدا تراندیونی میلی داهینرو داهیتانی تراندیونی یه کتک بوو و به کتک له و نه رکانه ی که هه ریزوونه وه په کی ناسیونالیستی پنی هه ستاوه یا ده لیت پنی هه سنی.

به کتک له و فیهله سوفانه ی به ناشکرایو به پنی دان پیدانانی خوی له ژیر کاریگری رؤسودا بوو نه مانویل کانت بوو. من له و باوه په دام که فله سفه ی نه خلاقیو سیاسی کانت بریتی به له ته واکردنی بچوونه کانی رؤس. بق نه وه ی پالپشتی هم بچوونه م بکه م چه ند سرنجیکی خیرا له سر فله سفه ی نه خلاقیو سیاسی کانت دهرده بېم. کانت پنی و ابو که گه ر هه رده سته لاتیکی هم دنیایی وامه له له گه ل مرقفا بکا وه ک "باهه تیکی سوک بی به ها" و به کاری به پنی ته نیا وه هؤکاریک بق نامانجه کانی خوی یاخود شه په کانی خوی پنی بکا و به کاری به پنی بق کوشتاری هاو بوونه و ره کانی خوی، نه و نه وه هم ده سته لاته دنیایی به ده یکا بریتی به له "ناوه ژووکردنی دوا به سنی خه لق بوون"⁽¹⁷⁾ به پنی بچوونی کانت نه خلاقو سیاست ده بیټ په یوه ندیان هه بیټ پیکه وه له به نه وه ی "سیاسه تی راسته قینه ناتوانی هه نگای بنی بئ نه وه ی پرنسیپ نه خلاقیه کان به سر بکانه وه"⁽¹⁸⁾ نه خلاق ده بیټ به سیاست شیوه ببه خشن له ړنگای جه غدگردنه سر ناشتی

سهرمه دیو مافه کانی مرقفه وه بنه وهی نه خلاق خوی بییته پالنه ری سیاست. کانت جیاوازی ده خاته نیوان پالنه ری نه خلاق (کارکردن له تیروانی ریزدانانه وه بۆ یاسای نه خلاق) و پالنه ری یاسایی، بهم جوره سیاست پیویسته رهنگدانه وهی نه خلاق بیته به لام ناتوانی ته نیا پشت به پالنه ری نه خلاق بیسته. سیستمی یاسایی ده بیته ژینگه یه دروست بکا بۆ ئیراده ی چاک" و هه لو مه رجی یاسایی دروست بکا بۆ مه شق کردنی "ئیراده ی چاک" تاکو تا که کهس نازاد بیته نازادبوونیکی پۆزه تیف. که واته سیاست ده بیته نازادی که جه وه ری یاسای نه خلاق یه به دروشمی یه که می خوی بزانی. فه لسه فه ی نه خلاق کانت پشت به رؤسوزیم ده به سستیته که تییدا تا که کهس یاسا بۆ خوی داده نی. یاسا بۆ خوی داده پزئی وه که نه دما میکی یاسادانه ری مه مله که تی ناما ده کانی، که نه م بانگ شه یه قبول بکه ی نه وا ده توانی بلتین کانت هاو پیه له گه ل رؤسودا که مل که چ کردن بۆ نه و یاسای یه که کهس خوی دا پرشتوه تا که نازادیه که که شیاوی قسه له سه رکردن بیته.

کانت فه لسه فه ی نه خلاقو سیاسی خوی به وه ده ست پنده کا که جه غد بکاته سه ر چه می "ئیراده ی چاک" که خوی بریتی یه له نیازی نازادی مرقفو نه رکی مرقف. به پای کانت ئیراده ی چاک چاک نیه ته نیا له بهر نه وهی که نه دجا مه که ی چاکه یاخود هه ر هۆکاریکی دی، به لکو چاکه له بهر خواستنی، واته چاکه خوی له خویدا. عه قل وه که به شیکی پراکتیک وه زیغه یه کی هه یه نه ویش به ره مه یینانی ئیراده یه که که خوی له خویدا چاکه. نه م ئیراده یه ش ده بیته بالاترین چاکه بیته هه لو مه رجی هه ر کرداریکی دیو بگره "هه لو مه رجی ئاره زووی به ختیا ری". بۆ نه وهی که سیك به هایه کی هه بیته وه که بوونه وه ریک ده بیته

خواهه نی تواندنی هه لسه و ته ویت به پیی یاسای نه خلاق، نه م توانایه ش په یوه ندی هه یه به تو توئیم ی که سه وه وه که بوونه وه ریکی یاسادانه ر، یاسادانه ر بۆ خودی خوی، و له راستیدا توانای یاسادانه ری بۆ- خود هه لو. مه رجی سه ره که یه بۆ "نه خلاق. که نه ئیراده مان نازاد نه بیته نه وا نایدیا نه خلاقیه کانیو پرئسیپه کانی هه موو ره وایه تیه که له ده ست ده دن". نه م ئیراده یه، یاخود نه و ئیراده ی یاسادانه بۆ خود له هه موو مرقفیکدا خوی به یان ده کا، مرقف وه کو بوونه وه ریکی نازادی خواهه نه ندیشه.

4- ناسیونالیزمی کلتوری

نیستا ده توانی سه رنجان بگوازینه وه بۆ ژبانی رۆحیانه ی نه ته وه و قسه له سه ر ناسیونالیزمی کلتوری بکه ی. بیریار تکیش که فیکری ده چیته نه م خانه یه و هیزده ره فه یله سوفی نه لمانی. ده توانم بلیم که هیزده ره یه که م فه یله سوفی ناسیونالیستی بوو Par excellence، نه و کۆمه لێ زاروه و چه می بۆ قاموسی ناسیونالیزم زیاد کرد وه که زمانی نه ته وه / میژووی نه ته وه، ترادسیونی نه ته وه، کاراکته رو رۆحی نه ته وه. هیزده ره پیی وایه که کۆمه لێ تایبه ته ندیو خاصیه ت له هه ر گروپیکی ناسیونالیستیدا هه یه وه که زمان / ترادسیون، رۆحی نه و گروپه، میژوو، و زمان. زمان رۆلێکی نااساییو بگره بنه پته ی ده بیته چونکی زمان نه و ریگایه یه که لیوه ی ترادسیون ده گو یزیته وه بۆ نه وه کانی داهاتوو، هه ره ها زمان نامیژیکی رۆحی نه ته وه یه.

لای هیزده ره زمان ته نیا ناشکرترین ته عبیر کردن له رۆحی نه ته وه نییه، به لکو رۆحی نه ته وه ته نیا له پێگای زمانه وه ده توانی خوی ناشکرا بکا خوی نیشان بداو بدره وشیته وه. زمان شاه پێگه یه به ره و شوناسی نه ته وه Volk (خه لک) و

زمان ناشئ بئيه كتر و سهره خؤ له يه كتر وئنا بکړين.

له سهر ئه م بؤچوونه وه ده توانين بلين كه ده شئ كؤمه لن ره هه ند، كؤمه لن بابه ت له ژيانى Volk خه لكيدا له به ين بچن، له وانه بگره ده سته لاتى سياسى نه ته وه ش، به لام گر زمانى نه ته وه پاريزرا نه وا جه وه مرى نه ته وه پاريزرا وه نه ته وه دريژه به ژيانى ده دا. به لام دواى له ده ست دانى زمان نه سته مه بتوانين له نه ته وه ببوين. زمان دهر وونى نه ته وه يه و كلتوريش ته عبير كړنه له رؤخى نه ته وه، نه ته وه ش له بدي هيزد ره وه يه كيتيك به پيك ده هينئ، به واته يه كى دى يه كيتى كلتورى نه ته وه يه ك له سهر بناغى ميژوو و زمانو نه ده بو ثابينو هونه خه لكيت دوست ده كا كه وه ك يه كه يه ك خؤى ده نوئينئ، جه سته يه ك كه رؤخى خؤى هه يه و فاكولتى هيزه كانى خؤى. نه ته واپه تى لاي هيزد ره برى تى به له "خه لكيت كه كلتورى نه ته وه دى هه يه، هه وه ك چؤن زمانى خؤى هه يه"⁽¹⁹⁾ ليژه وه هيزد ره وا ناسيوناليزم ده بينئ وه ك نه وه دى كه برى تى به له چرپوونه وه يه كى رؤخانى، ريشه داكوتينيك له كلتورى كى تايبه تيدا. زار او دى ناسيوناليزم به مانا هيزد ره يه كى ته نيا يه ك ماناى هه يه نه وئيش خؤگر تيدانو خؤ به سته وه به كلتورى نه ته وه دى خؤوه، گر تيدانيك كه ده بيت پاريزريت له به رانبه ر كؤ سمؤپؤليتانيزم (كه لكه لى جيهانگه راى)، و توانه وه دى كلتورى.

گرنگه كه سهرنجى نه وه بده ين كه هيزد ره پئى وا نيه نه ته وه كان به ره مى مرقفه كان بن، وه ك نه وه دى لاي شيكؤو رؤسو ديمان، به لكو نه ته وه كان كارى هيزيكى ئورگانيكى زيندوه كه ژيان به گه ريدون ده به خشن، هه ناسه به به رى گه ريدون ده كا. كه واته نه ته وه برى تى به له ژيانو سروش تيش به هه ر نه ته وه يه زمانيكى تايبه تى به خشيوه كه رؤخى نه وه نه ته وه يه به. له م ديد وه

كه شه كړدى كؤمه لايه تى پړوسه يه كى ئورگانى يه و وه ك "كه شه كړدن" له لايه ن هيزيكى ناوه كى يا ده سته لاتيك Kraft (Inner Force) وه وزه دى به به رداكراوه. به هه مان شيوه ده وله تى ئورگانيك برى تى به له جفانتيك كه له پووى رؤخيه وه توانه ته وه له يه كتر داو سهر قالى نه و چالاكيانه ن كه له سهر پرنسيپى هاريكارى نه ك كيشمه كيشمه وه ده نويندريت. بؤ نه وه دى كه ده وله تيكى -ئورگانيكى State-Volk (خه لك- ده ولت) دابمه زريندري نه وه دى كه پئويسته نه وه يه له لايه كه وه بوونى هه ستى ليپرسراوى كؤمه لايه تى هاريكارى نه ته وه يى له لايه ن تاكه كه سه كانى نه ته وه وه، و له لايه كى ديكه وه بوونى هه ستى نه خلاقى جيهانگه را له لايه ن نه ته وه وه. به پاي هيزد ره ناسيوناليزم جيهانگه راىى دوو شه پؤل نين كه به دوو ناراسته دى جياوازي دؤ به يه كدا له جولاندا بن، به لكو هه ريدوكيان پړوسه يه ك پيك ده هينئ سهر چاوه دى عاتقى نه م باوه رپه لاي هيزد ره له يه ك بيركده خؤى ده بينيتنه وه نه وئيش بيركده دى مرقفايه تى Humanitat به. هيزد ره نه م جه مكه دى جه مكه دى مرقفايه تى، له دوا دوو ده يه دى ژيانى فله سفى خؤيدا كه لاله كړو كاتئ كه به دواى پرنسيپيكا ده گه را كه له ريگه وه دى بتوانئ تيگه يشتنى رؤخانيانه دى خؤى له مې ژيانى مرقفه وه دابريژيت، به جؤري كه هه مه چه شنه يى و فـره ره هه نديه كانى ژيان له و پرنسيپه دا ته عبيريان لى بـكـريـئ نه و چه مكه هه مه چه شنه يى به بن سنووره كانو جياوازي له خؤيگرئ. چه مكه دى مرقفايه تى كه ريشه كانى له ميژوودا داكوتيسوه. برى تى به له "ناميزگرتنى مرقفايه تى به هه موو مانيفيستكانه يه وه"⁽²⁰⁾. له ناميزگرتنى ژيان به هه موو ره هه نده كانيه وه ليژه وه گرنگى ليكرى هيزد ره دهر ده كه وي له ميژووى نايدياكاندا، هيزد ره به كم فله سوه كه له جياوازي و

هه مه چه شنه یی ده بوئی، بۆچوونه کانیش دواچار له و باله فلسه فیه دا رهنگ ده داته وه که به فلسه فه ی ژیان ده ناسرئی (رۆمانتیکه کان و نیچه و دیلتای و هایدگه رو برگسون و گادامیر...).

به لام نه وهش بۆتین که مرقایه تی وه ک بالاترین نایدیالی کۆمه لایه تی، زیاد له چه مکن بوو لای هیزدهر. هیزدهر و سه یری مرقایه تی ده کرد که بریتی به له "Summum bonum چاکه به کی به شکۆی نه م جیهانه یه".

هه روه ها مرقایه تی نه وه هیزه به که مرقایه تی به خه لکانی دنیا ده به خشن و بانگی هه مو نه ته وه کان و تاکه که سه کان ده کا بۆ چاره نووسی مرقانه یان، بۆ جی به جی کردنی بوونه مرقۆ بوونیان. نه وه شمان له یادیته مرقایه تی بوون به هیزه نه ک بوون به کرده وه، واته شیماته (نیحتمال)ی نه وهش هه یه که نه م بیروکه یه، نه م چاکه یه له بوون به هیزه وه هه رگیز نه بیته بوون به کرده وه، هه ر نه مه شه سه رچاوه ی کاره ساته کان.

من وای ده بینم که چه مکی مرقایه تی به مانا هیزدهریه که ی توخمیکی نایینی له خۆده گرئ که غه م خواردنه بۆ هه لو مه رچی مرقه کان له کۆمه لگادا، و سۆزیککی نایینی به که غه می پۆناسیۆن، شیماته کانی نازادی مرقانه ده خوا، و هه روه ها مانای نه خلایق وانه کانی نایین به مانا فراوانه که ی له خۆده گرئ. مرقایه تی وه کو بیروکه یه ک ریتومایی مرقه کان ده کا به ره و نازادی به کی پۆزه تیف، یا خود به زمانی ئینرایا به ریلین قسه بکه یین، ریتوماییان ده کا به ره و نازادی بۆ-،...، نه ک نازادی نیگه تیف که نازادی به له-،...، مه به ست له نازادی پۆزه تیف نه نجامدانی کۆمه لن کرده وه ی کۆنکریتی به به نیازی به خۆکه یشتن و جی به جی کردنی خودی مرقۆ که یشتن به که رامه تی مرقۆی هه نگاوئ له مه به ولاره، بوونه مرقۆ بوونی مرقۆی

راسته قینه واته تیگه یشتن و هوشیار بوون له و رۆله ی که که س ده بیته بیبینئ له دیاری کردنی چاره نووسی خۆی دا.

له م دیده وه ناسین و دان پێدانانی نازادی مرقۆی پێک نه هاتوه له ناسینه وه ی بوونی نه لته رناتیفه کان نا دواسنوو، به لکو تیگه یشتن و هوشیار بوون له و راستیه ی که سنووریک هه یه، حه دیک هه یه، لیژه وه هه نگاو ی به که م به ره و نازادی تیگه یشتن له و راستیه ی که تاکه که س نازاد نیه له وه ی هه رچی بوئ بیکا، ئاره زووی هه موو شتی بکا که دلی ده خوازئ، به لکو مرقۆ نازاده تا نه و شوینه ی که ده توانئ له سنووردار بوون بگاوه له و سنوورداریه تیه شدا خۆی بگوچیتن و به خۆی بگا. نه م هوشیاریه ش به رانبهر به سنووردار بوونی توانا و نه لته رناتیفه کانمان وه زیفه ی زه مینه یه ک ده بینئ که له سه ریه وه ده توانین شیوه به ژیا نمان و بوونمان ببه خشین، له سه ریه وه ده توانین رێژه یی کرداره کانمان دیاری بکه یین. هه روه ها نازادی واته هوشیاری خود، هوشیاری خودیش واته دیاری کردنی چاره نووسی خۆبه ده ستی خۆ. (گه ر سه رنج بده یین ده بینین که هیزدهر به ته راوی له ژیر کاریگه ری سپینوزادیه، بۆ نه م مه به سه ته به وانه و تاریکی نووسه ری نه م چه ند دیره له ژیر ناوینیشانی "ره هندی نایینی فیکری هیزدهر").

وێپای نه وه سه رنجانه ش، مرقایه تی Humanitat بریتی به له هیزیککی چالاک، هیزیک که. لیوانلیوه له ده سه تلاتی نه رئ گووتن و جه غد کردنی پۆزه تیفانه، هیزیکه جه غد له سه ره موو ره هه نده کانی ژیان ده کا، هه موو ره هه نده کانی بوون ده ناسیته وه له خۆی ده گرئ، بگه ر لایه نه تراژیدیاکه ی ژیا نیش، هیشتا نه م پرسیاره له به رده مماندا نه ره ویوه ته وه که چۆن مرقایه تی پیتاسه بکه یین؟ هه روه ک چۆن چه مکی هیزدهریانه ی Kraft (ده سه تلات یا هیزیککی

ناوہ کی) انسان نیہ پٹناسہ بکھین ناوہاش
 چہ مکی مرقفایہ تی بہ ناسانی پٹناسہ ناکرئی. وہ ک
 دیمان چہ مکی Kraft لہ لایہ کہ وہ مانای ہیزیکی
 دہروونی - فیزیکی دہگہ یہ نیت یا خود وزہ یہ کو
 ہیزیکی ناخق کہ لہ گہ ربووندا کاردہ کا،
 لہ لایہ کی دیکہ وہ Kraft کراست چہ مکی کہ
 لہ پرقسہ یہ ک دہوئی، پرقسہ یہ ک لہ زنجیرہ ی
 کاتداو لہ پووباری گزراںکاریہ ہمیشہ یہ کان
 دہوئی. بہ ہمان شتوہ، مرقفایہ تی بہ ردہ وام
 دہ لالت لہ گہ شہ کردنی روق دہ کا، لہ ہنگاونانی
 روق بہ ردہ و نازادی، ہلگردن (تولہ ریشن،
 تسامح) نامادجہ گہ ربوونیہ کان، ہمہ چہ شنیہ ی،
 ریزدانان بؤ یہ کتری لہ نئیوان نہ تہ وہ کاندہ. ویزای
 نہ شہ دہ توانین دوو رہہ ہندی "مرقفایہ تی"
 دیاری بکھین، رہہ ہندی بابہ تی Objective، و
 رہہ ہندی خودیتی (Subjective). مہ بہ ست لہ
 رہہ ہندی بابہ تی (مرقفایہ تی) ریکسستنی
 کرمہ لایہ تیانہ یہ، ریکسستنی سیاسیانہ و
 کلنوریانہ و حالتہ میژوویہ کان کہ تاکہ کان
 خویان تیتدا دہ بیننہ وہ. نہم حالتہ بابہ تیہ
 تاکہ کہ سہ کان پال پتوہ دہنن کہ بہ شتوانو ریکای
 جیاواز مہ لسو کہوت بکھن، وہ لامی کیشہ کان
 بدہنہ وہ، نہم وہ لامدانہ وہ نہم چالاکی یہ وہ نہم
 جیاوازیہ ش رہہ ہندہ خودیتی یہ کہ ی مرقفایہ تیہ،
 لہم دیدہ وہ، ہیزدہر پئی وایہ کہ غریزہ یہ کی
 خورسک مہ یہ کہ لہ لایہ کہ وہ نہم توانایہ
 بہ مرقفہ کان دہدا کہ وینہ یہ ک لہ مہ پ ہل و مہ رجہ
 کرمہ لایہ تیہ بابہ تیہ کان دابریژن، لہ لایہ کی
 دیکہ شہ وہ نہم دہستہ لاتہ لای مرقفہ کاندہ بہ گہ پ
 دہخا کہ چؤن لہ پھوی خودیتی یہ وہ مہ لسو
 کہوت بکھن، وہ لامی نہم ہل و مہ رجانہ
 بدہنہ وہ، ہاوپئی لہ گہ ل سہ ختہ کان نہم واقعہ
 بابہ تیہ شدا ہمیشہ سہرقالی نواندن کردارین.
 ہرچی پے یوہ ہندی بہ ہل و مہ رجہ
 بابہ تیہ کانہ وہ مہ یہ، ہیزدہر قورسای دہخاتہ

سہر سیستہ می یاسایی کرمہ لگا و دامو دہستگا
 سیاسی یہ کان، و ہر وہ ہا کردارو ہل و سہ کہوتی
 پیاوہ مہ زنہ کان کرمہ لگا وہ ک فیلہ سوفہ کان و
 ہونہر مہ ندان و زانیان. ہیزدہر زیاتر گرنکی
 بہ ہل و یستی خودیانہ ی تاکہ کان دہدا،
 ہل و یستیان بہ رانہر بہ ہرکاری ژینگہ ییہ کان،
 لپیرسراوی تاکہ کان بہ رانہر بہ دہروپہر. لہ گہ ل
 نہم شدا، نہم لپیرسراویہ ی تاک دہ بیت لہ کزی
 زنجیرہ ی پے یوہ ندیہ کرمہ لایہ تی و سیاسیہ کاندہ
 کاریکا لہ پے یوہ ندیدا بہ دہولتہ وہ. بہ لام
 ہر گیز بہ و مانایہ نا چونکہ مہستی نہم خلایق و
 لپیرسراوی کرمہ لایہ تی مرقفہ کان تہ نیا دہ بیت
 لہ چوارچنویہ جہستہ یہ کی سیاسی دا خقی
 بنوینن، بہ پیچہ وانہ وہ جہ و ہری مرقفایہ تی
 لہ و دہا دہ ردہ کہوتی کہ چؤن نہم دہامیکی
 کرمہ لگایہ ک، نہ تہ وہ یہ ک بہ سہ رجہ م
 مرقفایہ تیہ وہ گری بدرئی. گرنکہ نہم ہمان لہ یاد
 بیت کہ ہیزدہر موشیارمان دہ کاندہ وہ پیمان
 دہلن کہ دووہ پے ریزی بکھین لہ وہ ی کہ سہیری
 چہ مکی "مرقفایہ تی" بکھین وہ ک نہ وہ ی تہ مامی
 Identification بکا لہ گہ ل فورمیکی موتلہ قو
 نہم ستراکت (رووت) و نہم خلایقی نہم گزپ.
 مرقفایہ تی نایدیایہ کی نہم ستراکت و نا میژووی
 نیہ، بہ لکو ریشہ کان مرقفایہ تی لہ میژوودا خقی
 داگوٹیوہ و نایدیایہ کہ میژوویتی لہ خودہ گری.
 لہ نہم جامدا ہر جفاتہ، ہر کرمہ لگایہ و ہر
 سہ ردہ مہ میژووی یہ بہ شتوہ یہ کی تاییہ تی
 مرقفایہ تی و ہر دہ گری و نیشانی دہ دانہ وہ،
 ماناکانی بہ یان دہ کا، مامہ لہ ی لہ گہ لدا دہ کا.
 وہ کو چہ مکی گہ ربوونی، مرقفایہ تی دہ بیتہ
 چہ مکی بؤش گہر ناوہ رؤکیکی میژووی
 تاییہ تی لہ خؤنہ گری، ہر وہ ہا چہ مکی
 مرقفایہ تی وہ ک چہ مکی گہ ربوونی نہ تہ نیا
 مولکی نہ تہ وہ یہ کہ نہ تہ نیا خقی لہ پھوتی
 شارستانہ تی کدا نیشان دہدا.

بهريه ريزم وەك شيماته يەك هەميشە نامادەين
هەيە لەوێ.

5- رۆمانتيكى سياسي

رۆمانتيسيزم دياردەيهكى ئالۆز بوو كه ژيانى
كلتورى و سياسى هەموو ئەوروپاي گرتەوه
لەكۆتايى سەدهى هەژدەهەمەوه تا كۆتايى
سەدهى نۆزدە⁽²¹⁾. لەگەڵ ئەوەشدا كە
رۆمانتيسيزم لەبەرگى بزوتنەويهكى ئەدەبىدا
هاتەدەرەوه بەلام نايدايو بۆچوونەكانيان لەمەپ
تيورى سياسى يەوه گرنگى خۆيان هەيهو
كارىگەرى خۆيان لەسەر بزوتنەوهى فيكرى و
فەلسەفەكانى نواى خۆيان بەجێهێشت.

سەرەتا لەسەر ئەورايە قسە بكەين كه پەنى
وايه رۆمانتيكە سياسى يەكان پەيرەوانى
هيزدەرن. جەوهەرى رۆمانتيسيزم بریتی يە لە
رۆحىكى قەلەو جێ بەخۆ نەگرتوو و سەرەكەش.
هەروەها رۆمانتيسيزم دژە بابەتى Ontithesis
عەقلاڤەتو رۆشنەگەرى بوو. ناشى نكۆلى لەوه
بگەين كه هەندى لەبەرۆكەكانى رۆمانتيكە
سياسى يەكان لەژێر كارىگەرى فيكرى هيزدەردا
بوون لەوانە ريزىكى قوول بۆ رابوردوو،
بەرومانسى كردنى سەدەكانى ناوەرەست،
سەركردنى ميژوو وەك هيزىكى دايناميكو خاوەن
دەستەلات، بېرۆكەى تايبەتمەندىتى "چالاکى
داهێنەرانه" وەك دوا مەبەستو ئامانجى بوونى
مۆفانە، گشتى بوونى ئۆرگانى كلتورى سياسى،
كەمكردنەوه لە رۆلى ياسا سروشتيەكان،
جەغدكردنە سەر زمان وەك سەرچاوەيهكى
بەتوێنەى هۆشيارى "كۆ" بيبانەى ئەتەوه، چ
هيزدەر چ رۆمانتيكەكان بەشێوەيەك لەشێوەكان
هاوێرمان لەم بېرۆكەكاندا. بەلام ئەوەمان لەيادبێت
ناوەرۆكى سياسى يەوه لەو ديدەدا لەبەرچاوه
نەگريڤ. بۆ نمونە، رۆمانتيكەكان لەبەكۆ
لەقوناغەكانى گەشەكردنى فيكرىياندا، كەدواچار
باس لە دوو قوناغى فيكرى رۆمانتيكەكان

لەپووى سياسى يەوه قسە بكەين، چەمكى
مۆفانەتى دان بە بوونى ئەتەوه جياوازهكاندا
دەنى، ليزەوه هيزدەر بەتوندى ئەو هەولە
رەندەكانەوه كه لەلايەن كۆمەلەى بېريارى
خۆرناووه درلەوه دەدرى بۆ ئەوهى رۆفانەتى
بە ئەتەويهەك يا كلتورىكى تايبەت يەوه
بلكيندرى. هېچ ئەتەويهەك يا شارستانىەتيك
ناشى ئەوهى ئىقبوول بكرى كه بانگەشەى
سەروەرى بكا، يا بانگەوازي رەگەزىكى بالاو
سەروەر. ئا ليزەدایە كه ئێمە روويه پووى
توخمىكى زىندووى ئەو چەمكى هيزدەر
دەبينەوه ئەويش هەماسى دژە - كۆلۆنياليزم.
رەخنەى هيزدەر نامازە بۆ ئەو ديو كەلكەلى
كۆسمۆپۆليتانيزمى رۆشنەگەرى دەكا.
بۆجەوهەرى ئابوورىانەى پەلەوايشستنى
ئيمپرياليستى، هيزدەر دژ بە كۆلۆنياليزم بوو
لەبەر ئەوهى كۆلۆنياليزم نكۆلى كردنە
لەهەمچەشنەيى و بریتی يە لە خاپووركردنى ريزى
ئەتەوه بۆخۆى. كۆلۆنياليزم دەيهەنا بەلكو
سەدەها ئەتەوهو ئيتنىكى جياوازي لەپووى ئەك
فيزيكيەوه بەلكو رۆحى يەوه هەجڤ هەجڤ كرىو
روويه پووى دەيهەنا گريڤى دەروونى كردنەوه
لەوانە لەدەست دانى ريز بۆ خودى خۆ، هەر
ئەتەويهەكيش ئەو ريزەى لەدەست دا بۆخۆى
ئيدى بە هەموو ئاوازىك سەما دەكا خەباتى دژ بە
كۆلۆنياليزم لەجەوهەردا ئەك بەتەنیا گەرانەوهى
تواناى ريزگرتنى ئەتەويهە بۆخۆى بەلكو
ريگەگرتنيشە لەهەر ئەتەويهەك بيبێتە سولتان
بەسەر ئەتەوهكانى ترەوه لەو ديدەوه كه گوايا
"بالادەستەيهكى خۆرەسكى" هەيه. گەر بپيارە
مۆفانەتى بيبێتە هيزىكى زىندووى ئەوه دەبێت
ئەتەوهكان بەو راستىە بگەن كه گەردەيانەوئ
لەپووى رۆحى يەوه، بەكەمال بگەن ئەوانەنيا
لەچاوپنێهەى هاريكاريدا لەگەڵ يەكتر دەتوانن بە
مەبەستە بگەن، بەپيچەوانەوهى ئەم حالەتەوه

دەكەين، لەو باوەڕدا بون كه ئايديالترين جفات
 ئەو جفات يە كه لەسەر بناغەي هايەراكي
 Heierachy ھەپەمەتەو دامەزرانە، ئەمەش
 ھەلگەرانەو ھەي چەمكي فرەيي Pluralism يە بۆ
 شتيكي تەواو جياواز، دژ بەو بانگەوازەي ھێردەر
 بۆ فرەيي و ھەمەچەشنەيي كه تتييدا تاكەكان ئەو
 مافەيان ھەيە سەر بەگرووپي جياواز جياواز بن،
 رۆمانتيكەكان، بەلانی كەمەو لەقوناغتيكي
 فيكریاندا، بانگەوازيان بۆ بېرۆك و چەمكي حەدي
 بون Firmness دەكرد لەپروي كۆمەلایەتییەو، و
 سەرشقركردنی تاك سەرشقركردنێكي تەواو بۆ
 ئێرادی گروپ.

لەسەر ھەموو شتيكەو رۆمانتيكەكان
 ويناكردنی سەدەكانی ناوەرپاست لەمەپ
 ئۆرگانیزمی كۆمەلایەتی یان لەگەڵ فەلسەفەي
 سیاسي ئۆرگانیزم ناوینە كرد، بەم شێوەیەش
 مانای ھێردەري چەمكي "ئۆرگانیزم" یان تەواو
 گۆپی ، بەلانی كەمەو لە قوناغتيكي گەشەكردنی
 بزوتنەو ھەكەیاندا.

لای ئەوان ئۆرگانیزم ھەپەمەتی ئانستۆمی
 لەنامیز دەگرێ. ئەم لادانەش لەمۆدیلی جفات
 ھێردەرەنە خۆی لەدیدی رۆمانتيكەكاندا بېنپوھ
 وە لە بۆچوونە ئەنسۆپۆمۆرفيك (دانە پالی
 خاسیەتی مۆف) ی ئۆرگانیزم. بۆ نمونە ئۆفالیس
 پێی وابوو كە دەولەت بریتی یە لە ماکرۆ-
 ئەنسۆپۆس واتە ماکرۆ- ئینسان، ئەو
 ئەناتۆمیەيە كە پێك ھاتوو لە رێكخستنی
 كۆمەلایەتیانەي جیاواز⁽²²⁾. بەپێی ئەم
 تێگەیشتنە جەستەي سیاسی، بونیادی
 كۆمەلایەتی ئایديایەكي پتۆیستە كە پێش وەخت
 ويناكراو و لێرەو ھەل كەچ كردن و پەپرەويكردن
 بەرئەنجامی سروشتین. لەم دیدەو ھەل كەچ
 كردن بۆ ئۆتۆرەتی (دەستەلات)، لەقوناغی
 كۆتایی فيكری رۆمانتيكەكاندا، لێدان
 لەكەرامەتی مۆف نیە بەلگە بەپێچەوانەو

ئازادی واتە خۆبەدەستەو دانتيكي ئیختیاری
 ئەوان شكۆیان دەبینی لەو ھەدا كە تاك ھەل كەچی
 ولاتو خاكي باورپايران بێت. وەك دەزانین
 مۆلەر Muller و گینز Gentz بانگەوازيان بۆ
 گەرانەو بۆ فیودالیزم دەكرد لەبەر ئەو ھەي
 لەفیودالیزمدا تەباییەكي جوانیان لەنتوان مېری
 سەرشقركردندا دەبینەو لە سیستەمی
 فیودالیزمدا ئەو پاسەوانەیان دەبینەو كە
 ئیشکی ئەو ھالەتە دەگرێ كە نەھێلێ حوكمی
 كۆمەلانی خەلکو ئینتەلجنسیا بێتە واقع. ھەرچی
 پەيوەندی بەدەولەتەو ھەبێت، لەقوناغتيكي
 گەشەكردنی فيكری رۆمانتيكدا، رۆمانتيكەكان وا
 لەدەولەتیان دەپوانی وەك گشتيكي ئۆرگانی كە
 بوونی مەسەلەي مانو ھەمان بۆ مۆف. لەم
 دیدەو دەولەت دوامەبەستو دوانامانجە. بەپێی
 ئەم دنیا بینی یە لە چەمكي دەولەتدا لەدیدی
 رۆمانتيكەكانەو تەنیا ئەرێ گۆوتن بۆ دەولەتو
 جەغدكردنە سەر دەولەت نابینەو بەلگە
 تەمجیدكردنی دەولەتو بەرزكردنەو ھەي دەولەت
 بۆ ئاستيكي بالاو سەپركردنی وەك ھیزتيكي
 خاوەن شكۆو شكۆبەخش. بۆ نمونە Muller
 واسەیری دەولەتی دەكرد وەك "مەملەكەتی
 سەرمدیانەي ئایدياكان"، كەواتە دەولەت
 لەدیدی رۆمانتيكەكانەو شتيكە زیاتر لەدام
 دەستگایەك كە لە خزمەتی مۆفو مەبەستە
 كۆمەلایەتییەكاندا بێت، بەواتایەكي دی
 ئارەزوویان دەكرد وەك كیانتيكي میتافیزیقي
 سەیری دەولەت بکەن و لەپرێگای زاراوھ
 میتافیزیقيەكانەو بەشانو باھویدا ھەل ٭دەن. لە
 ئەنجامدا سروشتی دەولەت، لەم دیدەو،
 سروشتيكي كۆمەلایەتیو سیاسی نیە بەلگە
 سروشتيكي میتافیزیقي یە كە لە خزمەتی
 ئامانجیكي مثالی Transcendental دایە لەسەر
 زەوی. رۆمانتيكەكان ھەولیان دەدا دەولەت وەك
 بوونیكي تاییەتو وەك ئایديایەك بناسیتن

نايدیاش له دیدی نه وانه وه واته میترکی
 داینامیکی، بابه تیک که ژبانی تایبته خوی
 دهژی. به پیی نه مۆدیله ته نیا ریگایه که بقی
 به دهست هیئانی زانینیکی دروست له مهر
 دهوله ته وه بریتی به له مهریغه یه کی جه نسی.

ده توانين دوو قوناغ له بزوونته وهی
رؤمانتيکي سهرتدا دیاری بکهین، رؤمانتيکی سهره تاو
رؤمانتيکی دوايي، نه وهش که نهو جیاکړنه وهیه
دروست ده کا گزپانه به سر بؤچوونسی
رؤمانتيکیه کانداه له مېر جفاتو ده ولته تی
ووکایه تیو تاکه که سرو شاییندا، له سهره تادا
رؤمانتيکیه کان له هولي نه وهدا بوون که چه قن
له نیتوان لېبرالیزم کونسهره تیزمدا بدوزنه وه،
نه وان ده یانویست خوځیان له ره هه نديکی لېبرالیزم
بپاریزن که ره هه نديکی مالکاولکهره نه ویش ته نیا
چه غدکړنه سر نازادی تاکه که سرو به م
شيوه یه ش جو مگه کانی کومه لایه تیو جفات له دوا
قوناغدا ه لده وه شین، یاخود نه وان ده یانویست
خوځیان له ره هه نديکی کونسهره تیزم بپاریزن که
بریتی په له چه غدکړنه سر جفات له سر
هیسابی نازادی تاکه که سرو له و باوه ردها بوون که
جفاتی راسته قینه نه وکاته هه قانیه تی هیه که
نازادی بهرکه مال بکا نه مهش له شيوه ی کوماریدا
مه یسر ده بیټ، شيوه یه ک که خه لگی ده توان
بینه پارچه یه که له نرگانیزمی کومه لایه تیو مافی
نه و هیان هیه که به شداری بکه ن له ده سته لاتدا.
به هوی شوقشی فهره نسو په ره سه ندنی
سهرمایه داری یه وه رؤمانتيکیه کان ترسیان
له هه لوه شانده وهی کومه لایه تیو شپړه یی
کومه لایه تی په یداکړو لیروه خه ونیان به
شپړازی حوکم کړنی سه ده کانی ناوه راسته وه
ده بینو تا زیاتر نومیدیان کز بوايه به نازادی
عه فویانه خه لگی زیاتر باوه شین بؤ ده ولته
ده گرتو وه هر نه مه شه خالی جیاکړنه وهی
رؤمانتيکی سهره تایو دوايي، بؤ نمونه شلیگل
شپړماخه له دوايي زیانیندا زیاتر مه یلیان به لای
کونسهره تیزمدا په یداکړو، شلیگل که پایوه بؤ
کلنسی رؤمان کاتولیک.

لەكایە كۆمەلایەتیو سیاسییەكاندا دەیگنێ. ئەوان بۆ نموونە ئۆفالیسو شیلین، لەو باوەڕەدا بوون كە باشترین دەولەت بریتیە لە "دەولەتی شیعی" كە تێیدا میر هونەرماندەو رێنومایی شائۆیەکی گەورە دەكا كە هەر هاوولاتیە بۆخۆی ئەكتەریكە. ئەم سەیرکردنە سیاسیانەى هونەر و ئەم سەیرکردنە هونەریانەى سیاسەت پەرچەکردارێ بوو دژ بە شۆرشی فەرەنسی. رۆمانتیکەكان لە نۆی 1798 وە بە توندی كەوتنە رەخنەگرتن لە شۆرشی فەرەنسی و ئەنجامەكانى ئەكە لە خووپەرسەتوشتو مەك پەرسەتو مەنفەعت خوازی Cutilitarianism كۆمەلگای مەدەنیدا بێنیاوە. ئەوان وەك هۆكارێكى پەرەدە لە هونەر دەیانپوێتو لێرەشەو وەك كلیلی بۆ ریفۆرم. بۆ نموونە شیلەر لە كۆتیبەكەیدا "چەند نامەىك دەریارەى پەرەدەکردنى ئیستاتیکایانەى مۆف" (1790). پێى وایە كە پەرەدە Bildung هەلەو مەرجى سەرەتایە بۆ گۆڕانى كۆمەلایەتیو سیاسى و هونەرىش ئۆرگانیکە لە پەرەدە. تەنیا هونەرەكە دەتوانى خەلكى لە دەورى یەكتر گۆڕبكاتەو و هانیان بدا بۆ كردار. ئەوان پێیان وابوو كە عەقل بە تەنیا ناتوانى خەلك هان بدا بۆ نوێاندنى كار. لەم دیدەو بەرەى من دیدى ئیستاتیکایانەى رۆمانتیسزم ستراتێژیەتێك بوو بۆ ریفۆرمى سیاسى ئەمەش پێچەوانەى راي كاپل شیمە، بیریارى ئەلمانى كۆنسەرڤەتیڤو نازىست، كە پێى وایە رۆمانتیکەكان نە تەنیا كۆمەلە نووسەر بوون سەرقالى ئیستاتیکا بوونو نەبۆچوونیشیان لەبەرى تیورى سیاسیدا نرخی ئوتۆى هەبە (23).

بزووتنەوێ رۆمانتیسزم پەرچەكردای بوو دژی رۆشنگەرى رۆمانتیکەكان لەگەڵ ئەوەشدا گرنگیان بە رەخنەو رۆلى عەقل دەدا، بەرانبەر

مەترسە عەقلىش هۆشیاریوون. ئەوان دەیانبینى كە ئازادى مۆفلى مۆدێرن بەبەهایەكى گەورە كۆرراوە ئەویش نامۆ بوونە بەهەموو ئیمانیك. گەر رەخنە تەنیا دەستەلاتێكى نێگەتیڤى هەبێت ئەوا هەموو ئیمانیك پایەمال دەكاو بە دەملێزەكانى گومانخوازی (Skepticism) مان دەگەین. گەر عەقل تەنیا كارى رەخنەگرتن بێتو پێمان بێت كە ئەخلاقو ئایینو بێروبا سیاسى یەكان شتێك نین جگە لە كۆمەلە بۆچوون كە لێوانلێون لە لایەنگەرى ئیدى چۆن باوەرمان هەبێت، ئایا بێ باوەر دەتوانین بژین؟ رۆمانتیکەكان گومانخوازیان بە دەستگەوتى رۆشنگەرى دەزانى لەو باوەڕەدا بوون كە گومانخوازی رووبەرى بۆ ئیمە ناھێلێتەو كە تێیدا بژین. لێرەو دەتوانین لەپەيامى كۆتیبە گرنگەكەى شیلەرماخەربگەین كە لەژێر ناوى "دەریارەى ئایین" دایە كە لەهاوینى 1799 ھاتە دەرەو و بەشـشـیۆەىەك لەشـشـیۆەكان رەتکردنەوێەكى هەموو ھەولێكە بۆ عەقڵاندنى ئایینو بەتایبەت ھەولەكانى ماتەریالیستە فەرەنسێەكانو ھەروەھا پڕۆژە رەخنەییەكەى كانتو بەتایبەت كۆتیبەكەى كانت لەسەر ئایین "ئایین بە تەنیا لەسنوورەكانى عەقل" شیلەرماخەر لەجیاتى قسەكردن لەسەر میتافیزیقای ئایینى پراكتیكى ئایینى قسە بكە، لە ئایین وەكو كایەبەكو ئەزموونێكى تایبەتى مۆفلى ژيانى رۆحى مۆف قسەدەكا، ئەو تەنانەت پەرسىار لەبوونى خودا بەپەرسىاریكى نەزۆك دەزانىو جەوھەرى ئایین نە لە مەعریفەداو نە لە پراكتیكا ئایینیئەو بەلكو لەھەست كرندا دەبینێتەو. ھەستكردنى پەرسەن بەرەى رۆمانتیکەكان مۆفلى مۆدێرن ھەموو ھەستێكى سەر بە سروشت بوونى لەدەست داو ئەمەش بەرئەنجامێكى

ترسناكى رۇشنگەرىيە. سىرۇشت كەوتۇتە رۇتۇر
كۆنترۇلى مۇقۇلى مۇدېرنە ئىدى سىرۇشت جوانى
نەيتىيەكانو ئەفسۇۋى خۇلى لە دەست دلوە.
بەپىرى رۇشنگەرى سىرۇشت شىتېك نىيە شىۋىنى
سەرسۇرمان يا تىرامان بەلكو بابەتېكە دەبىت
كۆنترۇل بىكرىت پىرسىيارى رۇمانتىكىيەكان ئەو
بو ئايا دەشتى لە سىرۇشتىكى بىر ژياندا بۇزىن؟
ئايا دەتوانىن جىهانى بىكەنە مالى خۇمان كە
سەرتاپا غەقلىنراۋە؟

ھەروەھا بەپىرى رۇمانتىكىيەكان رۇشنگەرى
بوە ماپەى ئەوەى كە مۇقۇلى مۇدېرن ھەستى
جىقاتى، ھەستى ھارىكارى لەگەل گرۇپىدا، لا
بەرىتو ھەركەسە سەرقالى بەرژەۋەندىيە
تاييەتەكانى خۇلى بىتو كۆمەلگاش بېيتە "كۆى
دورگە لىك دورەكان" ھەرىورگەپە تاكە
كەستېكە بىر خۇلى. كەۋاتە پىرسىيارى
رۇمانتىكىيەكان ئەوە بوو چۇن دتوانىن ئەو
بىرئانەى كە رۇشنگەرى كرىيە رۇجو جەستەمان
سارىژيان بىكەن؟ چۇن جارىكى دى لەسروشتدا
سەرجاۋەى جوانى ھەستى ئايىنى بېيىنەۋە؟
چۇن ھەستى لىتەۋا بەرانبەر جىقات دىروست
بىكەنەۋە بىن ئەوەى ھىزى غەقۇل پىشت گىۋى
بخەن؟ ۋەلامى رۇمانتىكىيەكان ئەوە بوو كە
تەنیا لەپىنگاى ھونەرەۋە خەيالە
دەۋلەمەندەكەى ھونەرەۋەپە كە جارىكى دى
دەتوانىن جىهان دىروست بىكەنەۋە، ئەۋشتەى
كە غەقۇل خاپورى كىد ھونەر دەتوانىن دىروستى
بىكانەۋە، ھونەر دەتوانىن جوانى رۇھانىيەت
بىگەپىنتىۋە ئەك بۇ سىرۇشت بەتەنیا بەلكو بۇ
پىكەۋە ژيانى كۆمەلەپىتىش بۇ بوارى سىياسىش.
لىزەۋە چەمكى خۇشەۋىستى لەبوارى
كۆمەلەپەتدا رۇلىكى گىرنگىدا دەبىنى لای
رۇمانتىكىيەكانو بەتاييەت شلىگىل، بەپىرى ئەوان

غەشق ئەو جومگەپەپە كە جىقات پىكەۋە
دەبەستىتەۋە.

خەۋى رۇشنگەرى ئەوە بوو كە پىش كەۋتىنى
تەككۇلۇزى بېيتە ماپەى زىادىۋىنى ئازادى
مۇقۇلىيەتۇرۇ زال بوون بەسەر كۆسپەكاندا، بەلام
بەپىرى رۇمانتىكىيەكان ئەم خەۋە بوو كەبوس.
تەككۇلۇزى ئەك بوە ماپەى دەست بەسەرراگىتىنى
سىرۇشت بەلكو بوۋشە ماپەى كۆنترۇلگىرىنى
مۇقۇل. ئەۋان لەۋياۋەرەدا بوون كە مۇقۇلى بۇرۇدا
بۇتە ماكىنە، ئەۋ بەختيارە تەننەت لەۋكاتەشدا
كە بۇتە ژمارەپەك لەنئو ژمارەكاندا. ئەۋەى كە
بۇرۇدا ناتوانىن مەسەۋەى بىكا بوۋىنى نىيە لای
بۇرۇدا، لىزەۋە ھىچ بەھايەك بۇرۇان ۋەلسەۋە
ئايىنوشىيەر ئامىتتەۋە چۈنكە بۇرۇدا ناتوانىن
ئەم بەھايەنە مەسەۋەى بىكا.

بۇرۇدانى ئىگىزىم (مىنىتى) دەكاتە بىناغە بۇ
دامەزاندنى رىكخىستىنى سىياسى لەكۆمەلگادا،
ۋاتە بىكەرە ئىگىزىستەكان لەچوارچىۋەى ئەۋ
رىكخىستەدا، ياكۆمەلگائى مەدەنىدا، دەتوانىن
پىش بېكىن بىكەن لە پىتەۋا بەرژەۋەندە
خودبەكانىيەدا. رەخەى رۇمانتىكىيەكان لەۋ
پىرسىيە ئەۋە بوو كە مادامىك بەرژەۋەندىيەكانى
خوۋ بىر سىۋورن، كەۋاتە لەجىياتى ئەۋەى
گىردانى كۆمەلەپەتى دىروست بىكا ھەموو جومگە
كۆمەلەپەتەكان لىك ھەلدەۋەشپىتى.

مىن پەرسىتى ھەموو ھەستىكى جىقاتى
دەكۇزى ئەۋ كەسانەى دەبەنە كۆپەى ئەخلاقى
مىن پەرسىتى كۆمەلگائى مۇدېرن ئەك تەنیا لە
جىقات نامۇ دەبىن بەلكو لەمۇقۇلىيەتى خۇشيان
دادەبىر.

لەبەرانبەر چەمكى مىكانىكىيەنەى دەۋلەت لای
رۇشنگەرى، رۇمانتىكىيەكان ۋەك داپرانى لەۋبىدە
چەمكى ئىرگانىكىيەنەى دەۋلەتبان لەئەدەبىياتى

بدین، به لکو له پښتای کلیتوریکي هاویه شرو ناییزو
ترانسیقزو زمانی خه لکه وه ده شتی گرتی بدین.
جومه کانی کومه لگا ناشی هیژنیکي میکانیکی
دوره کی بیت به لکو رقیی نه توه وهستی
انتماء بۆ به کتر.

گرنگه سرنجی نه وه بدهین که دیدی
رؤمانتیکه کانه وه ناوه پوکی ژبانی خودیتو سوز
نه وه دیاریده کا که چی واقعی یه و چی واقعی
نه.

رؤمانتیسیم له روی فلسفه فی یه وه
بزورنه وه یه کی شورش گپړانه یه چونکه
نه وله ویستی واقعی تیک ده دلو له جیاتی
نه وله ویستی نیتماله بن سنوره کان داده نن.
لیږده دا که مه ی رؤمانتیکي نه وه که رمه یه یه که
واقع راده گرتی، نه وه که مه یه ی که نه وه واقعی به گز
واقعیکی به فتنازی کرلوو خه یالی تردا
ده کاته وه. له یادمان بیت واقعیکی خه یالی کرلو
رؤلیکی گرنگ ده بیت له ناسیونالیزمدا.

هنگاوئ زیساتر له مه، له لایه ن
رؤمانتیکه کانه وه یا واقع پوچه ل ده کرتیه وه
به ه لفرین به ره و رابوردو، رابوردو یه کی
رازوه به شه به قی عیشقی یا خود واقع یه کسان
ده کرتی له لایه ن دنیای فتنازیای سرده مه
نیرینه کانه وه پاله وانبازی عه شقبازی کانه وه.
به م شیوه یه دنیابینی رؤمانتیکي ده توانین
له پښتای سن پرنسیپه وه پښاسه بکه بن، به که م،
له دیدی رؤمانتیکه کانه وه جیهان دروست کراوی
خه یالیکي زاتی یه. دوهم، جیهانسه
راسته قینه کی که تا سنوروی بوونیکي رؤن
نامیزه پوچه ل ده کرتیه وه به نیسبه ت گرا
relativize ده کرتی له لایه ن فتنازیاه وه جیهانیکي
فتنازی کرلو شوقینی ده کرتیه وه.

رؤمانتیکدا که لاله کرد. روشن گریو بیرارانی
روشن گری سوویدان له میتافوری "ماکینه"
وهرده گرت بۆ پښاسه کردنی ده ولت، به و مانایه
که ده ولت ماکینه یه که وه هر ماکینه یه کی تر
ده بیت تیش بکا بۆ به دیهتانی مه به سستیکی
دیاریکرو، له حاله تی ده ولتدا نه م ماکینه یه
به ره مهتانی چاکه یه بۆ خه لکو پاراستنی
ناسایش و پاسه وانیکردنی به رژه وه ندیه کانه، هر
له هؤسه وه تا سپینوزاو تاؤلف Chrston Wolff
تاکانت نه م بۆچونه میکانیکیه سه باره ت به
ده ولت بالاده ست بوو. له م دیده وه کومه لگا هیچ
نیه جگه له کوی تاکه که سه کازو هر
تاکه که سه ش ته نیا له بیر به رژه وه ندیه کانی
خویدایه و ده ولت تیش نه و ماکینه یه یه که نه و
به رژه وه ندیه ریک ده خا، به لام هر وه ک چون
ماکینه له لایه ن بکه ریکي دوره کیه وه ده خریته که پ
ناوه اش ده ولت ده بیت له لایه ن بیرکراته کانه وه
بخریته که پ، نه و بیرکراته ی که له سه روو
به رژه وه ندیه ناییه تیه کانه ون. هر وه ک چون
ماکینه به پیی نه خسه یه ک داپژرلوو ناوه اش
ده ولت تو کومه لگا ش ده بیت به پیی پلانیکي
عه قلی کاریکه نو رؤمانتیکه کان دژ به م دیده
وه سستانه وه له جیاتی نه و دیده میکانیکیه بۆ
ده ولت پښنیاری دیدکی نورگانیکان بۆ
ده ولت کرد. به پیی نه و دیده نورگانیکه ی
رؤمانتیکه کان، کومه لگا ده بیت له سر جفاتو
رقی جفاتو به ینا بکرتی نه ک تاکه رایو
نامادجی ژبانی کومه لایه تیش مل ملانی نی یه
له پښاو به رژه وه ندیه ناییه تیه کانه بکه لکو
بریتی یه و له به خوگه یشتنی روحانی یه Spiritual
self-realization، تاکه کان له پښتای هاوکاری یه وه
له که ل به کتر به خوایان ده گن نه ک ملا ملانی.
کومه لگا ناشی له پښتای یاساوه پښکه وه گرتی

ناسیونالیزم وەك ھێزێكی ئایدیۆلۆژی پێك
دەھێنن.

Jun1999

پەرەوێزەكان:

1-بەوانە

Immanuel Kant

Religion Within The Limits of Reason

Alone. Translated by T. M. Green and H. H.

Hulson. 1960.

G.W.F. Hegd,

2-بەوانە

G. W. F. Hegel

Trans, J. B. Baillie. 1967, P445

3-E. Cassirer. The Myth of the State. P.

280.

4-M. Michael,

"Ontue role of Symbolism in Political the

ught," Political Science Quarterly, 82. 191-

205, 1967.

5-Vico's The New Science. Vico, G. The

Newsience of Giambattista Vico, trans T. G.

Beryin and M. H. Fisch. Fifth printing 1994.

6-ھەمان سەرچاوە، P74

7-ھەمان سەرچاوە P341

8-ھەمان سەرچاوە بەشی 205 لاپەرە 74

تۆرکاتۆ تاسۆ Torquaa to Tasso

(1544-1595) شاعیریکی گەورە ئێتالی بوو

لە کۆتایی سەدەی راپەریندا یەكێك لە بەرھەمە
بەناویانگەکانی بەیتی "رینالدۆ"یە.

9-Ernst Cassirer,

The Philosophy of Symbolic Forms V2:

Mythical thought. Pua.

سێھەم: مەملەتێ جەوھەرێەکانی دنیاى واقیعی
لەپووی ئیستاتیکاکاوە دەگوێزێتسەوہ بۆ
ھارمۆنیەکی سۆز ئاسا. لێرەوہ خەلک یا
مروفايەتى لەدیدی رۆمانتیکیەکانسەو سۆزاوی
دەکرێنووینا دەکرێن وەك جفااتیکی عاتفی.
رۆمانتیکی کە وەك تاکەسێکی یاخی دەستی
پێکرد بەو قوناغە گەیشت کە زیاتر کۆپەرستە
Collectivist.

لەگەڵ ئەمەشسەدا رۆمانتیسیم وەك
بزوتنەوہیەك. بزوتنەوہی گەجان بوو دژ بە
پیران، ئایدیای لاوێتی کۆمەڵی بزوتنەوہی
ناسیونالیزمان وەبیر دەھێنیتنەوہ، ناوی کۆمەڵی
بزوتنەوہی ناسیونالیستی مانفیستی یا
شاھیدی ئەو ئایدیایەن کە سەردەمێکی نوێ
دەستی پێکربووہ لەبەر ئەنجامی کۆششوو
خەباتی ئەوہیەکی نوێ دژ بە ئەوہ کۆنەکان، بۆ
نمونە ئیتالیاى لاو، میسری لاو، تورکە لاوہکان،
پارتی لاوانی عەرەب.

باسی بۆچوونی رۆمانتیکیەکانمان کرد لەمەپ
رابوردوہوہ، ئیستا دەتوانین سەرگەرمی
رۆمانتیکیەکان بە رابوردوہوہ ناوینن
نۆستالجیا بۆ رابوردوو وەك شێوہیەکی
رەوایەتى بەخشین بەحالەتێکی دیاریکراو یاخود
بیروپاوەرێك. بەھەمان شێوہ لەدیدی
ناسیونالیستەکانوہ، نۆستالجیا بۆ رابوردوو
کۆمەڵی شێوہی لەخۆگرت لەوانە گەرانوہ بۆ
سەردەمێك لەمێژوو، مێژووی نەتەوہ، ئەوکتەى
نەتەوہ لەحالەتى سەرکەوتنۆ شکۆمەندیدا بووہ.

تا ئێرە ئامازەم بۆ کۆمەڵی توخم کرد وەك
مروفايەتى، خەلک مێژوو، دەولەت، رۆلى
ئەفسانە، رۆلى فەنتازیا، نەتەوہیەك ھێزێکی
ئۆرگانیک، ھەرھەموو ئەم توخمانەش

20- همان سه‌چاوه Book xv.

21- له‌نیوان سالانی 99-1797 دا کۆمه‌لن

رۆشنگیری نه‌لمانی له‌ده‌وری یه‌کتر کۆبوونه‌وه
بازنه‌یه‌که نه‌ده‌بیات دروست کرد که بواجار به
قوتابخانه‌ی رقمانتیک ناوی ده‌رکرد. له‌و
رۆشنبیرانه،

Friedrich Schlegel (1772-1829)

F. W. Schelling (1775-1854)

E. D. Schleiermacher (1768-1834)

Friedrich Von Hardenberg (1772-1801)

که به نوفایس ناوی ده‌رکرد

Holderlin

Ludwig Tieck.

22- بېوانه

Novalis

Spiritual Saturnalia

Trans. John N. Ritter, P51.

23-Carl Schmitt.

Political Romanticism.

Cambridge, Mass, M. I. T. 1986

10-Vico, On the Study Methods of Our
Time, 13.

Trans. E. Gianturco, 1965.

11-Vico's The New Science. # 141- 142

12- همان سه‌چاوه # 331

13- Montesquien, The Spirit of Laws.

Trans. A. M. Cohlev, 1994, P.8.

14-Al bert Camus, The Rebel.

Trans. Anthouy Bower, P115.

15- بېوانه

Jean- Jacques Rousseau,

The Social Contract and Discourse on the
Origin of inequality. 1967.

16- بېوانه

Jean- Jacques Rousseau,

Emile, or, on education.

Trans and notes by Allan Bloom. 1979.

17-Kant: Political writings. Cambridge,
1991, P185.

18- همان سه‌چاوه P125

19-Herder, J.G.Outlines of a Philosophy
of the History of Man, trans. T. Churchill.
Book 1 x. Chapter II. P232-238

زەمه‌نی عەرەبی و میژووی جیهان

جۆرج تەرابیشتی

• و: رێبین هەردی

سەردەمی ناسیونالیزم وە ئەنھا بەیەک سەدە
دواتر⁽²⁾.

چەند گەشەکردنی نەتەوەیی لە رۆژئاوای
ئەوروپادا، گەشەکردنێکی سروشتی و خۆبەخۆ
ئۆرگانێ و سیستماتیک بوو، هێندەش سەردەمی
ناسیونالیزم لە رۆژه‌لاتو سەرتاسەری جیهانی
سێدا بەپلەی یەکەم بەو دیاری دەکەوت کە
سەردەمی ناسیونالیزمی ئەوروپیی پێش
کەوتوو. بگرە هەندێ توێژەر وە بپوایان وایە
لەدایکبونی ناسیونالیزم لەجیهانی سێهەمدا، لە
بنەڕەدا کاردانەو و بوو لەبەرامبەر
ئیمپریالیزمدا. ئیمپریالیزم کە دەرنەنجامی
تەوژمی ناسیونالیزمی ئەوروپییە لەسەردەمی
گۆڕانی سەرمایەداری مەلانی ئی ئازاد بۆ
سەرمایەداری پوانکردن (اھتکار).

دەکرت دەرنەنجامی ئەم لەدایکبوونە
سێزاریی چەمکی ناسیونالیزم لە رۆژه‌لاتی

لەبەر ئەوەی هەموو تیۆرەیک بەستراوە بە
هەلومەرجی شوێن و کات وە، ئەوا پێویستە
سەرەتا بەر لەوەی لەناو خودی تیۆرەدا بۆ
دۆزینەوێ هەلە بگەڕێن، لەناو رۆژنامەی
میژوودا بیدۆزینەو.

هەمان یاسای پەرەسەندنی جیاوازی
پێکەوێگرێدرال⁽¹⁾ (قانون تطور العتفاوت
والمرکب) کە رینگەی خۆشکرد بۆ ئەوەی رۆژئاوای
ئەوروپا کە لەسەر بالەکانی سەرمایەداریەکی تازە
پێکەیشوو دانیشتبوو، لایەنی کەم بەچوار سەدە
پیش هەریەکانی رۆژه‌لاتی عەرەبی بکەوت بۆ
چونە ناو ئەو سەردەمە کە لەمیژووی تازەدا
بەسەردەمی تازە ناوی دەبرێ، هەمان ئەو
یاسایەیکە کە رینگەی خۆشکرد بۆ ئەوەی
هەریەکانی رۆژه‌لاتی عەرەبی بپێک قەرەبوی
دواکەوتنی میژووی خۆیان بکەن بە چوونە ناو

عەرەبىدا لەو گرتە زمانىدا بېيىنەوہ کە
 ناوئىتانی ئەم زاراوہیە توشى بوو: لەکاتىکدا
 ئەوروپای رۆژناو کە ناسىونالیزم بەسروشى
 تىايدا لەدايک بوو، توانیویتى ئەم پەرەسەندە
 سىستەماتیکە لەزمانىکى سىستەماتیکى ھاوشۆوہدا
 دەریسێ: چونکە خزمایەتى NATIONALISME
 لەگەڵ ئەتەوہ (NATION) خزمایەتییەکی
 راستەوخۆیە لەیەک چاوی لاتىبەوہ وەرگیراوە
 کە نویش (NATIO)یە، ئەوا دژواری لەدايکبوونی
 ناسىونالیزم لەخۆرەلاتى عەرەبىدا خۆی لەو
 دوولایەنیە (ازواجیە) زاراوہییەدا دەردەخات کە
 بوو بە سەرچاوەی ئالۆزىەکی بێشومارو بۆتە
 ھۆی پەشتۆبەییەکی تىورى چەمکی کە
 کاریگەری نێگەتیفى وای جێپەشتووہ کە تا
 ئىستاش فکرى سیاسى عەرەبى پتۆہى دەنالێ:
 مستەفا شەھابى ئەم دوولایەنیە بەم شۆوہیە
 کورت دەکاتەوہ: (.. لەکاتىکدا دەبوو لە
 "الامە" وە چاویکى دى دابەتاشین کە (الامیە)یە،
 بەلام لەبەر ئەوہى ئەو وشەى مانایەکی
 بەناویانگى تری لە زمانى عەرەبىدا ھەيە کە
 نویش سىفەتى "الامیە"یە کە کەسێکە
 نەدەخوینیتەوہو نە دەنوسى، ئەوا ناچار بووین
 لەبەر مەترسى تیکلەکردن واز لەم وشەى بەھێنێو
 وشەى "قومیە" (دەینى) (3) ھەندى توێژەرەوہى
 دیش سەرنجى ئەم دوولایەنیەیان داوہ (4)، بەلام
 کەسیان ئەو دەرەنجامەیان لى دەر نەھێنا کە
 خۆی دەسەپینى نویش ئەو شتەيە کە ناومان نا
 لەدايکبوونی سىزاریانەى چەمکی نەتەوایەتى لە
 رۆژمەلاتى عەرەبىدا (6)، بەپاسىش وشەى
 "الامە" لەزمانى عەرەبىدا ئەم مانایەى ئەمۆزى
 وەرەگرت لەسەردەمى رێنسانسەوہ نەبێ (8).

بۆ نەرەخسانا لە قۇناغى کۆرپەلەیدا لەناو
 رەھمى پێشکەوتنى مێژووی گشتیدا پەرەوہ
 بکړو ھەرەوہا دەرەتەى ئەوہى بۆ نەرەخسانا
 ماوہەکی پتۆبىست بۆ تەواوبوونی ھۆکانى
 گەشەکردنى ئۆرگانىو سىستەماتیک لەمنالیدا،
 بېرێ. بەمانایەکی دى دەبوو ناسىونالیزمى
 عەرەبى بە گەورەیی لەدايک بێ، واتە قۇناغى
 منالى پەراندېن. رەنگە ھەندى کەسیش ئەمە
 بەشتىکى زۆریش بۆ ناسىونالیزمى عەرەبى
 بژمێرن. بەلام تێپەراندنى قۇناغى منالى
 ناسىونالیزمى عەرەبى لەو زێدەپەوہىو توندپەوہ
 بێبەش کرد کە خەسلەتى ھەموو منالیتىەکەو
 رۆلێکى گرنگیش لە دروستبوونی کەسایەتىو
 پەرەوہدەکردنیا، دەبېنێ. بۆ نموونە بۆ
 ناسىونالیزمە ئینگلیزەکان رەوا بوو لەسەردى
 نەتەوہى برىتانىادا کە لە سالى 1740 دانراوہ،
 جەخت بکەنە سەر

(نەتەوہکانى دى وەک تۆ پێرۆز نین.. چونکە
 ئەم نەتەوانە ملکەچى دیکتاتۆرەکان دەبن بەلام
 تۆ ئازاد دەمىنیتەوہو لەرێگای سەرغرازیدا
 دەپۆیتو وەک دپکێک دەمىنیتەوہ لە چاویاندو
 نیرەبیت پێدەبەن) (7).

ھەرەوہا بۇفیختە رەوا بوو لەمەش زیاتر بېروا
 لە پیاھەلەندیدا بەسەر نەتەوہى ئەلمانیداو
 جەخت لەوہ بکات کە (ئەگەر نەتەوہى ئەلمانى
 شکستى ھێنا ئەوا سەرچەم رەگەزى مرقۇبایەتى
 لەگەلیدا شکست دەنێ) (8) ھەرەوہا (رابوونى
 جیھان بەستراوہ بە رابوونى ئەلمانىەوہ)و (ھیچ
 نەتەوہیەک نەماوہ بتوانى جیھان ھەلسىنیتەوہ
 جگە لە نەتەوہى ئەلمانى) (9) بگرە تەنانەت
 زێدەپەوہى لە شۆفیتىتیداو رقبوون لەگەلانى دیش
 رەوا بوو. ئەى ئارندت لەیەکێک لەو سەرودانەدا
 کە رۆلێکى مەزنى بىنى لە وروژاندنى نەتەوہى
 ئەلمانیدا درى ناپلوینى یەکەم، نالیت:

ئاسن بەخوینى سور رەنگ دەکەین

به خویتی جه لاد... به خویتی فەرهنسی

به فیدات بم ئه ی رۆژی جوانی تۆله

(پێدهچن ئه مه چیژ به خش بئ لای هه موو
ئه لمانیه کان.. ئه مه مه زنتین مه سه له په)⁽¹⁰⁾.

هه موو ئه م شتانه ره وابوو چونکه هیشتا هیچ
ناسیونالیزمیکی پێگه یشتوو نه بوو که ببین به
پێوه رێکو ئه م زنده په ویه مانا لانه یه تاوانبار
بکات. ئه و سهرده مه به پاستی سهرده می نه ته وه
ئه وروپیه کان بوو، سهرده می پێگه یشتوو
په ره سه ندنی که سایه تی نه ته وه میو پێگه دادانیان
بوو چ به وشه و چ به ناگرو ناسن. به لام
ناسیونالیزمی عه ره بی که له کۆتاییه کانی سهرده ی
19 و سهره تا کانی سهرده ی بیستدا له دایک بوو،
چاوی هه له پنا و پیر بوو. ئه مه ش له کاتیگدا که
خۆری ناسیونالیزم له ئه وروپا و بگره له جیهاندا
به ره و ئاوابوو ده چوو چونکه ئیدی هوشیار بوو
بوو به خراپه کانی ئه و ناسیونالیزمی چه کداره
به که لبه ودانی ئیمپریالیزم⁽¹¹⁾. یان له کاتیگدا که
چاره نووسی په ره سه ندنی له پاش دوو جه نگی
جیهانی وێرانکاره وه به ره و ئه وه ی ده برد له لای
باکو ره وه به ره و پاش ناسیونالیزم بچن (یه کیتی
ئه وروپا) و له لای سوشیالیزمیشه وه به ره و
ئینترناسیونالیزم.

دیاره ئیحه نکولی له وه ناکه بین ناسیونالیزمی
عه ره بیش له قوناغی دروست بوون و گه شه کردنی
بریک توند په و یی زنده په و یی بینیه، به لام نه ک
به شیه ویه کی سیستما تیکو به رده وام. ته نانه ت
ئه مه ش به رده وام له لایه ن خودی هه لگرانی ئالای
ناسیونالیزمی عه ره بیه وه ده خراپه به ره ره خنه و
تانه و ته شه رو له م ناسته شدا ئاماژه ی به
ئه زموونی که له که بووی میژوی جیهانی ده کرد.
هه ر ئه م ره خنه له خۆگرتنه ش یه کێک له و هۆیانه
بوو که نه یه یشت زنده په و یی هه ندئ له
رۆشن بیرانو توند په و یی هه ندیک بیریار، دابه زئ بۆ
ناو جه ماوه رێکی به رفراوان.

ئه م نه گوچانه ی میلی کاتژمێری سهرده می
عه ره بی له گه ل میلی کاتژمێری سهرده می
جیهانیدا جه لوی ئیندفاعی ناسیونالیزمی عه ره بی
کرد که ناچار بوو به رده وام ره چاوی ئه وه بکات
هه رخۆی به ته نیا له مه یدانه که دا نیه و به ته نیا
ئیراده ی خۆی به س نیه بۆ ئه وه ی چاره نووسی
جیهان دیاری بکات، ئه مه ش خۆی به پێچه وانه ی
بزوتنه وه ی ناسیونالیزمی رۆژئاوا له سهرده ی 19 و
19 دا⁽¹²⁾. ره نگه ئه م ناگادار کردنه وه یه که به گشتی
بیریارانی ناسیونالیزمی عه ره بی لایه نگریان
ده کرد، زۆتر له کاری ئه و که سانه دا ببینرئ که
به زمانیککی بێگانه و بۆ جه ماوه رێکی بێگانه
ده یان نووسی. بۆ نمونه ئه و پێشه کیه ی (حازم
نسبیه) که بۆ کتیبی "ناسیونالیزمی عه ره بی"
نوسیویتی و له نیویۆرک ده رچوو، به پله ی یه که م
پێشه کیه کی پۆرش هینانه وه یه.

"ئه مۆ ناسیونالیزم ته نها له به ره ئه وه ی
ناسیونالیزمه له لایه ن به شیک رۆر لاری
گشتیه وه به قیزه وه ته ماشای ده کریت.. ئه مه ش
له به ره ئه و زنده په و یی توند په و یی ناسیونالیزم
دروستی کردو بوو هۆی کاره سات له شوینه
جیاوازه کانی جیهاندا بۆ ملیقه ها که س له
رۆله کانی گه له جیاوازه کان. لێره وه ئه ستمه
مرۆف له کاتی پێشکه شکردنی مه سه له یه کی
ناسیونالیزمیدا چه ند پاکیش بئ، هه لوێستیکی
پۆرشخوازی وه رنه گرئ"⁽¹³⁾.

ناشکرایه رۆژئاواش که سه خواوه ن
به رژه و هه ندیه کی ئیمپریالیه هه ولیدا بۆ
خزمه تکردنی ئه و به رژه و هه ندیانه ی تیوره یه ک بۆ
جیهانی سێهه م ره وانه بکا (تصدیر) به ناوی
"له ناو چوونی سهرده می ناسیونالیزم" وه که
به هۆیه وه مه به سته سهره کیه کانی له ژێر په رده ی
حیکمه تو عه قلدا شار بۆ ته وه⁽¹⁴⁾. ئه وه شی جیتی
داخو مایه نیگه رانیه ئه وه یه رۆشن بیرانی ش که
به گشتی ده بئ هه لگری بێرۆکه ی ناسیونالیزم بن

بەپىتى سىرۇشتى خۇيان خىزا دەچنە ژىر
 كارىگەرى بىرۆكە باۋەكانى بازارپى جىھانبەۋەو
 ھەر كاتىك ئەو بىرۆكانە بىرقەدار ھاتەپىش
 چاۋيان، ھىچ دودل ناپن لەۋەرگىزىۋ قىۋلكرىنى،
 تەنانەت ئەگەر لەگەل پىۋىستى ئەو قۇناغە
 مېۋىيەشدا نەگۈجىن كە كۆمەلگاكانيان پىايدا
 دەپوا. ئەگەر لەم رۇۋانەشداۋ لەدەۋرەپەرى
 خۇماندا كىز بوۋىنى ھەماسەت بىرۆكەى
 ناسىئونالېزىم لەلەى بىرۆكى رۇر لە رۇشنىبىرانى
 ەەرەب دەبىنن ئەۋا دەتۋانن لايەنى كەم يەككە
 لەھۆكانى بگەرتىنەۋە بىرۆرەۋاجى ئاينزا
 كۆسموپولېتېكەن لەناۋاندا. بىرۆكۇپىيە
 ھەلەيەشەۋە (چ لەروى نىگەيشىزىۋ چ لەروى
 مەبەستەۋە) لە "ئىنتر ناسىئونالېزىم"⁽¹⁶⁾
 ئەۋەى لەبارەى رۇشنىبىرانەۋە گوتىمان
 دەرەق بەۋ چىنە كۆمەلەيەتەش راستە كە
 ھەلگىرى بىرۆكەى ناسىئونالېزىمە (ھەرچەند
 بەناۋەرۆكىكى جىاۋازەۋە). رابونى ناسىئونالېزىم
 لە رۇۋاناۋا بەستراۋە بە رابونى بورجۋازىيەۋە كە
 رىبەرەيەتى فراۋنتىرېن جەماۋەرى نەتەۋەى كىرد
 لەپىناۋى جوانترېن خەياتى دېموكراتىدا دىۋى
 دەرەبەگايەتىۋ تارىكى كەھنوتىۋ پاشماۋەكانى
 سەدەى ناۋەرەاست. بورژۋازىيەت بەقولى مۇرى
 خۇى لە بزۋتەۋەى ناسىئونالېزىمى ئەۋرۋىپىدا.
 تەنانەت ھەندى لە بىرپارۋا ئايدۆلۇزىستەكان ئەم
 ھوكەيان گىشتىگىر كىرىۋ ناسىئونالېزىمىيان بە
 وتەزايەكى تاييەتى قۇناغى بورژۋازى لەقەلەمدا.
 ھەرچۇنكە بىت بورژۋازىيەت ئەۋ چىنە
 كۆمەلەيەتەپە كە ھەلگىرى بىرۆكەى ناسىئونالېزىم
 بوۋ لە ئەۋرۋىپى رۇۋاناۋادا، تۆكمەىۋ
 پەرەسەندىزۋ بەردەۋامى بەم بىرۆكەپە بەخشى..
 شتىك كە بىرۆكەى ناسىئونالېزىم لە رۇۋەلاتى
 ەەرەبىدا، نەپەخسا، لىزە (ۋاتە لە رۇۋەلاتى
 ەەرەبىدا) بورژۋازى ناسىئونالېزىم دىۋىستىۋىزۋ
 گەشەكرىنى لاۋازۋ ھوشيارىۋ ئايدۆلۇزىاش لاۋاز

بوۋ، ھىچ رۇۋىك لەرۇۋانىش نەيتۋانى رىبەرەيەتى
 بزۋتەۋەى ناسىئونالېزىم بۇخۇى قۇرخ بىكات،
 بەلكو گروپى جىاۋازىيەۋە رىبەرەيەتى ئەم
 بزۋتەۋەيەيان دەكرىۋ بەخىرايش دەگۇپان. لە
 خىلەكىۋ لادىۋ سەرىيازىيەۋە بىگىرە نەك ھەر
 لەچىنى بورژۋازى بەلكو لە چىنى دەرەبەگايەتىۋ
 خاۋەن مولىۋ ئەمىرە نەرسىتۋكراتەكانىش تا
 چىنى ۋردە بورژۋاۋ تەنانەت ھەندى گروپى چىنى
 كىركارىش. بى ئەۋەى بىشلىپن ھەر چىنىك
 بەناچار ئايدۆلۇزىي تاييەتى خۇى ھەپە، ئەۋا
 ئەم فرە چىنىيە لەفرەيىۋ تىكەلېۋىتىكى
 ئايدۆلۇزىدا رەنگىاندەپەۋە كە رىگەى لەۋە گىرت
 بزۋتەۋەى ناسىئونالېزىمى ەەرەبى خاۋەن
 تۆكمەيەكى ئايدۆلۇزى بىت كە خەسلەتى گىشتى
 ناسىئونالېزىمە لەقۇناغى بەرزىۋنەۋەيدا، ئەگەر
 رەچاۋى ئەۋەش بىكەن ئايدۆلۇزىيا (ھۆكارى
 سەرەكى كۇپانى كۆمەلەيەتەۋە) ئەۋ فۇرمە
 گىشتىيە كە بەھۇيەۋە گەلەكان دەستكارى مېۋىۋ
 دەكەن⁽¹⁸⁾ ۋەەرەۋەھا رەچاۋى ئەۋەش بىكەن
 ھىچ بزۋتەۋەيەكى مەزنى شۇرېشگىر لەمىۋىۋدا
 نەيتۋانىۋە بى ئايدۆلۇزىيەكى شۇرېشگىرې
 سەرتاپاگىر، فراۋنتىرېن جەماۋەر رىك بىخات⁽¹⁷⁾،
 ئەۋا ھىچ گران نىيە لەۋە تىبگەن مادام چىزۋ
 ئايدۆلۇزىيا پىكەۋە دەبەستىنەۋە- كە بزۋتەۋەى
 ناسىئونالېزىمى ەەرەبى باجى ئەم فرە
 ئايدۆلۇزىيەى لە تۋاناي زاقى خۇى داۋە،
 بەشىۋەيەك نەيتۋانىۋە ئەۋ "ھىزە گەۋرەيە" بى
 كە بزۋىنەرى جەماۋەرەۋە ئەۋ ئىرادەيەى تىيا
 بىتەقېنىتەۋە كە دەتۋانن كار لە مېۋىۋ بىكات.

بەشىۋەيەكى مەبدەنى دەتۋانن سى ھۇى
 سەرەكى بىۋىرېن كە بۇچى بزۋتەۋەى
 ناسىئونالېزىمى ەەرەبى نەيتۋانىۋە ئايدۆلۇزىيەكى
 شۇرېشگىرې سەرتاپاگىر بەرەم بەپىنن.
 بزۋتەۋەيەك كە بىرپارە بزۋتەۋەى فراۋنتىرېن

جەماوەر بىت لەمەللا ئىدى بۇ سەقامگىر كرىنى
بۇنى نەتە وەبىو راپەرىنى شارستانی:

يەكەم: نەبوونی چىنكىسى سەرکە وتوو
بەدىارىکراوى بۆرۈلۈزىت كە ھىزو ئاواتو
ئامانجەكانى ئەوئەندە گىشتىبە وادەكات تواناى
ئەوئەى ھەبى قسەكەرى چىنەكانى دىش بىزو
لەلايەن جەماوەرىشەو ئەوئەندە بىروا پىكرارو
كەلافى ئەوئە لىبدا نۆيەرايەتى سەرچەم كۆمەلگا
دەكات. بەئازاد بووزو بالادەستى ئەو، كۆمەلگا
نازادو بالادەست دەبى.

دوھەم: جىگىرپىكىنى چىنەكانو گروپەكانى
چىنە جىاوازەكان لە رىبەرايەتى بزوئەوئەى
ناسىوناليزمى عەرەبىدا. جىگىرپىكىيەك كە نەك
ھەر بوو ھۆى فرەبى ئايدۆلۆژى وەك پىشتر
ئامازەمان بۇ كرد، بەلكو بوو ھۆى ئەوئەى
لەنۆوان لايەنگر خەيار (خەم)دا پىرۇسەيەكى
ئانائۆمىكرىنو پوچەلكرىنەو ناوژاندىكى
رەخنى چۆنەلەو بەرابەر دىروست بىنى
بەشپوئەيەك ئىدى ئەستەم بوو ئايدۆلۆژىيەكى باو
بەو مانايەى ماركس باسى دەكات، لەدايك بى.

سپەھم: رۆيشتىنى ھەرىمەكان بەھەمان ياساى
پەرەسەندى جىاوازو پىكەوگىرئىراودا. ئەم
ھەرىمانەك بە قۇناغى چۆنەكى پەرەسەندىدا
نارۆن، چىنو ئايدۆلۆژىيە چۆنەكىش بالا دەست
نە لەناوياندا. ئەم فرەبىو جىاوازى ھەرىمەش
كارىكى نىگەتەفى كەدەسەر لەدايكبوونى
ئايدۆلۆژىيەكى باو بۇ بزوئەوئەى ناسىوناليزمى
عەرەبى، لە قۇناغىك لە قۇناغە دىارىكراوكانى
پەرەسەندى ھەرىمە عەرەبىيەكاندا وائە
پىشچاوا ئايدۆلۆژىيەكى لەم چەشەنە دەتوانىت
لەدايك بىتو بىنى بە ئامىرپىكى نمونەى بۇ سازدان
(يسان رىكخستى) جەماوەر لە ولاتە
عەرەبىيەكاندا. مەبەستەم ئەو كاتەيەكە
ھەلومەرجى مېژوئەى ئەوئەى بۇ مېسر لە قۇناغى
يەكەمى رىبەرايەتى عەبدولناسردا بۇ شۆرپىشى 23

يولبو رەخساندا، وەك گەورەترىن ھەرىمى
عەرەبىو بەھىزترىنو پىشكەوتوترىنو
خۆراگىرتىنپان، بۇ ئەوئەى بىتوانى لەيەك كاتدا
بچىتە ناو جەنگىكەوئە دىزى ئىمپىريالىزمو
كۆنەپرستانى ھاوپەيماى⁽¹⁸⁾. بىتوئە نەيە تاكە
يەكگىرتىك كە لەمىژوئەى عەرەبى ھاوچەرخدا
ھاتەدى لەسايەى ئەم جەمسەر گىرە ئايدۆلۆژىو
رايەرايەتەدا بوو. يەككە لەو ھۆيانەش كە بونە
ھۆى ئەوئەى يەكگىرتىنى 1958 بەردەوام نەبىت،
دەگەپىتەوئە بۇ پىزىنى ئەو تۆكەبىو يەكگىرتە
ئايدۆلۆژىيە لەسەرى راوەستابوو. بەھۆى
پىكەدادانى لەگەل ھىزە ماركسىيەكان لەلايەلەو
ھەندى ھىزى ناسىونالېستىدا، لەلايەكى
دەيەو⁽¹⁹⁾.

لەسەرەتاي ئەم فەسەلەدا سەرەپۇيمان
(مجازفە) كرىو وئەيەكى مەجازىمان بەكارھىتتا
بۇ جىاكرىنەوئەى ئەو چۆنايەتەى بزوئەوئەى
ناسىوناليزمى عەرەبى پىن لەدايك بوو، ئىستاش
ھەروا لەم وئە مەجازىدا بەردەوام دەبىنو
دەلەين: ئەو لەدايكبۇنە سىزارىيە ئامازەمان
پىكرىد بەبىن يارمەتى مامانىك تەواو بوو. ئەمەش
بەيارمەتى ئەو وئە مەجازىيە دەلەن جەنگەكان
مامانى مېژوون. راستە ولاتى عەرەبى زىجىرەيەك
داگىركردى كۆلۆنپالى بەخۆيەوئە بىنى. بەلام ئەم
داگىركردنە جەنگى لەناو بىردىنكى نابەرابەر بوو،
نەك جەنگىك كسە وزە ناسىونالېستىيەكان
بەقەيتىتەوئە. ئەمە جگە لەوئەى
بەگىركىنەكانىش لەزورىيەى كاتەكاندا
خەسەلەتىكى دىنى ھەبوو نەك نەتەوئەى.
بەپىچەوانەوئە دەتوانىن بلىين داگىركردى
كولونپالى بوو ھۆى ئەوئەى ئەستەم بىت
جەنگىكى ناسىونالېستى لەو شىپوئەيەى ئەوروپا
لەسەردەمى ناسىونالېستىدا بىنى، بەرپا بىنى⁽²⁰⁾.

ھىرشەكانى مەمەد عەلىش يەكەم
دواجەنگى ناسىونالېستى بوو كە ولاتى عەرەبى

به له نشوستی هیتانی له بهردهم نیمپریالیزمی رۆژنواو، به خۆیهوه بینسی، له سایه ی کولونیالیزمیشدا هیچ دهرفه تیک بۆ ده رکه و تنی جهنگیک ناسیونالیستی نه بوو له شیوه یه کی کاریکاتیریدا نه بێ: وه که نهو جهنگه ی شهریف حسین به رپایکرد.

به لام بالاده ستی (هیمنه) نیمپریالیزم که بووه هۆی نهو ه ی جهنگیک له پیناو یه کپتی نه تهویدا له ولاتی عه ره بیدا دروست نه بێ، بووه هۆی به رپابوونی جهنگی به رگری و نازادکردنو سه ریه خۆیی. به لام له گه ل نهو ه شدا که نه م جهنگانه له زوری ی ولاتانی جیهانی سه یه مدا نه لته رناتیقی یه کپتی ناسیونالیستی بوون له سه ر شیوه ی نه وری، نه و نه م جهنگانه له ولاتی عه ره بیداو به هۆی تایبه تمه ندی هه لومه رجه میژوییه که یه وه، هه رگیز نه ی توانی چوارچیه ی هه ریمایه تی به جێ به یلێ. مه به ستمان له م تایبه تمه ندیه:

یه که م: کولونیالیزم دوهم: فره یی ه یزه نیمپریاله بالاده سته کانو سه یه میش: چاوچنۆکی ناسق ته سکی میژوی بوجوانی عه ره بی بۆ ده سته سه راگرتنی حوکمو ده سه لاتی ده ولت له سنوری هه ریمدا. چاره نویسه جهنگه کانی نازادکردنی نه تهو ه یی له باکوری عه ره بیدا نمونه یه کی باشمان ده داتێ بۆ چاوچنۆکی نه م بورژوازیه بۆ ده سه لاتی هه ریمایه تی و چاوه پوانی نه م چینه له سه ریه خۆیی بۆ نهو ه ی له ناو چوارچیه ی ده سه لاتی هه ریمدا بیکات به نامیرۆک له پیناوی گۆپینی خۆیدا بۆ (بورژوازیه کی ناسیونالیستی) فه رمانپه واکه ده سه لاتی ده ولت به کارده ه یته نه که هه ر بۆ پاراستنی به رژه وه ندی و سه قامگیرکردنی پایه و پله کانی، به لکو بۆ چاره سه رکردنی که موکوپری گه شه کردنو منالیتی و تیکشکانی که سایه تی خۆی که له له دایکبونیوه

مۆری پاشکۆیه تی بۆ بوجوانی نیمپریالی لیدراوه⁽²¹⁾.

له گه ل نهو ه شدا جهنگی نازادبجوانی نه تهو ه یی له باکوری عه ره بیدا توندوتیژتر بوو له هه ر ناوچه یه کی عه ره بی دیو له گه ل نهو ه شدا که بالاده ستی یه که ه یزی نیمپریالی هه ره نساه به سه ره رته کانی باکوری عه ره بیدا نهو ده رفه ته ی بۆ ه یزه بۆ به کولونیاله کان خولقاند بۆ نهو ه ی هه ر له سه ره تاوه خاوه ن هوشیاریه کی قولی یه کگرتن بن⁽²²⁾ و له گه ل نهو ه شدا که زوری ی نهو بزوتنه وانه هاوکاتی یه که برون (1953-1954)، به لام له گه ل هه موو نه مانه شدا بورژوانی که تینوو ه بۆ نه تهو ه یی بوون (تقومن) له پیتی ده سه لاتی ده ولته وه، نهو نه خشه کولونیاله ی قبولکرد که ده یویست جهنگی نازادبجوانی باکوری عه ره بی دابه ش بکاو له گه ل حکومه تی فه ره نسیدا په یمانی سه ریه خۆیی جیا جیای مۆرکرد که له ده رنه نجامه نزیکه کانی نهو ه بوو ه یزه کانی داگیرکری فه ره نسی توانیان خۆیان بۆ جهنگی جه زائیر ته رخان بکه ن که هه شت سالی خایاندو بووه مایه ی قوریانیدانی زۆر له جه زائیره کانو ده رنه نجامه دوره کانیشی سه قامگیر بوونی دابه شکردنی باکوری عه ره بی بوو تا داها تویه کی نادیار.

نه مه سه باره ت به قۇناغی پیش سه ریه خۆیی به لام سه باره ت به قۇناغی پاش سه ریه خۆیی نه واکه جهنگه کانی عه ره ب- ئیسرا ئیل نمونه ی جهنگیکمان ده ده نه ی که به نه وهرۆک ناسیونالیستانه یو به قورمیش هه ریمایه تی. نه م ده ستنیشانکردنه ش هه ر له روی شکلیه وه نیه چونکه قورمی هه ریمایه تی تارپاده یه کی زۆر ده ستنیشانی ده رنه نجامه سه ریا زیه کانی جهنگی کرد. ⁽²³⁾ سه ره پای نه مه ده رنه نجامی مه یدان ی جهنگه کانی عه ره ب- ئیسرا ئیل (جگه له جهنگی 1973) که ده رنه نجامیکی نا ئومیدکه رانه یه و

خه سه له نه بروسکه ناسای نه م جهنگانه و ناستی ته کنه لۆزی وه رگيراي، هه مو نه مانه ريگي له م جهنگانه گرت سيفه نه جهنگي خۆسازدان (تعبئه) نه ته وه يی وه ريگرتو به مانای وشه بيی به جهنگي نه ته وه يی: واته جهنگي به کگرتنی نه ته وه يی.

بزوتنه وه ی ناسیونالیزمی عه ره بی له بهر نه وه ی خاوه ن جهنگيک نیه وه ک فورمیک له فورمه نيشتمانه کانی وه ديهيتانی خۆی، نه وا به کيک له و ئامیزه بته پته یانه ی ئۆراندوه که بۆ به کيتی نه ته وه يی پتيوسته، مه به ستمان له و ئامیزه توندوتیژی که له گه ل جهنگدا هاوشانی سه رجه م بزوتنه وه به کی ناسیوناليستيه له مئزودا. ريگه وتیش نیه سه رده می ناسیونالیزمی نه وه يی که له کۆتایی سه ده ی 18 دا ده ستیپیکرو به کۆتایی سه ده ی 19 کۆتایی پئ نه هات، سه رده می جهنگه کازو ده ستبه سه راگرتو پیکه وه لکاندنه رۆره کیه کانه. بئگومان لیره دا مه به ستمان هه لسه نگاندن نه خلای جهنگو ناشتی نیه چونکه کهس نیه نه مرق نکولی له وه بکات له ناسمانی نه بستراکتی نه خلایدا، ناشتی پئش جهنگ دیت⁽²⁴⁾. هه روه ها ناتوانن نکولی له وه بکه ین به کيتی نه ته وه يی له ریی دیموکراته وه باشتره نزیکتره له نمونه ی بالاوه (مثل الاعلی) که هه رگیز ناپیوری به وه به کيتیه ی له ریی رۆرداریه وه به نه نجام گه به ندراره. به لام نکولیش له وه ناکریت پیکه وه لکاندن رۆره کیه نه فورمیک بته پته یه له فورمه کانی به ديهيتانی به کيتی نه ته وایه ته ی توندوتیژی به کيکه له ئامیزه سه ره کیه کانی به کگرتنی نه ته وه يی. رهنگه له هه ندی هه لومه رجي دیاریکراویشدا جگه له و فورمو ئامیزه، هیچ فورمو ئامیزیکی دی له بهر ده ستدا نه بی بۆ به ديهاتنی به کيتی نه ته وه يی. لیره وه نه و بزوتنه وه ناسیونالیزمی له سه ره تاوه خاوه نی چه کی توندو تیژی

پیکه وه لکاندن نه بی، هه ر له سه ره تاوه مه حکومه به وه ی نه و ده رفه ته میژوییه رۆرانه له ده ستبدات بۆ به ديهيتانی ئامانجه به کيتیخوازه کانی رهنگه تاکه ده رفه تیکی هه تیویش هه ر بدۆرینی.

نه مه له کاتیکدا بزوتنه وه ی ناسیونالیزمی عه ره بی نه ک هه ر بۆ جیبه جیکردنی خه ونی به کيتی، خاوه ن ئامیزی توندوتیژی نه بوو، به لکو بیرۆکه ی نا توندوتیژی چالاکانه به کاره ینا بۆ سه قامگیرکردنی جیابونه وه ی 28 ی نه یلولی 1961 که پشتی نه و به کيتیه هه تیوه ی شکاند که عه ره ب له میژوی هاوچه رخدا به ديهيتا بوو. کاتیکش کۆماری عه ره بی به کگرتو به کوده تايه کی سه ریازی واته به توندوتیژی هیز روخا، نه وا نه ک هه ر هه ندی بیراری ناسیونالیزمی به له هجه ی به هانه هیتانه وه پتیان گوتین ((عه بدولناسر جهنگی دژی جیابونه وه نه کرد چونکه بریای به شیوازی هیزو رۆرداری نیه بۆ به ديهيتانی به کگرتن))⁽²⁵⁾ به لکو نه م حوکمه ی گشتگیرکردو به ریزیکرده وه بۆ ناستی تیوریزه کردن ((شیوازی لکاندن داگیرکردن بۆ دامه زراندنی به کيتی نه ته وه يی که شیوازی که له سه ده ی 19 دا له نه ئلمانیاو ئیتالیای ولاتانی دی به کارهات، چیدی له گه ل سروشتی په ره سه ندنی جیهانی هاوچه رخدا ناگودج))⁽²⁶⁾.

کی گوتی له م قسانه بیت وا ده زانی په یوه ندی نیوان ده وه ته کان چیدی له سه ر بته می توندوتیژی هاوسه نگیه کانی هیز⁽²⁷⁾، رانه وه ستاوه جیهانی عه ره بیش به پیی ((په ره سه ندنی جیهانی هاوچه رخ)) ده رواو جیهانیش بووه به به هه شتیکی دیموکراسیو پیکه وه گونجانی نیونه ته وه يی. له کاتیکدا نه مه راست نیه. چونکه سه رده می عه ره بیو سه رده می جیهانی چونه ک نین. مادام جیهانی عه ره بیش به مانایه ک له ماناکان سه ده ی نۆزه هه می خۆی ده زی که وابوو مافی خۆیه تی له رووی

مەبدەئىشەسەۋە بىن، شىتۈزى سەدەي 19
 بەكارىيەتتىن. ئەگەر غەربىي شىتۈزە
 بەكار نەھىتىن لەبەر ئەۋە نىيە پىيەپىي
 ((سروشنى پەرەسەندى جىھانى ھاۋچەرخدا))
 دەپوا، بەلگە ئەمە دەرنەنجامى ملکہ چىەتى بى
 ھاۋسەنگى ھىزە جىھان ھاۋچەپىيەكانو
 تەسلىمىبۈنى بە لۆژىكى دەسەلاتە
 ھەرىمايەتپەكانو رەۋايەتى ئەۋ ھەرىمانەۋ
 ملکہ چى بى ئەمرى واقع: واقعى چۈنە ژىر رىكىتى
 دەسەلاتى ھەرىمانەكان بى ژىر دەسەلاتى ھىزە
 جىھانىيەكان. بگرە خودى ئىسرائىل كە ھەندى
 ھاۋچەي نفوزى لە سنورەكانى تەنىشت خۆپەۋە
 بى خۇي پەيداكرد، زىاد لە جارىك بەراشكاۋى
 ناپاستەۋخۇ رايگە ياندۈۋە كە بەپشت بەستنى
 بەتواناي سەريازى خۇي ئەك ھەردى ھاۋچە
 ھەۋلىكى پىكەۋەلکاندن دەجەنگى، بەلگە دى
 ھاۋچە ھەۋلىكى پىكەۋەلکاندن دەجەنگى، بەلگە دى
 دەسەلاتى ھەرىمانەپەتپەكان ھاۋچە.

بەلام ((دېموكراتىيەت)) لەپەيۋەندى نىوان
 دەسەلاتە ھەرىمانەپەتپەكاندا جگە لە باقۇ بىرقىيىكى
 ئايدۇلۇزى ھىچى دى نىيە كە بى شاردنەۋەي
 بىتواناي لەكارىدە سەر واقعى سەقامگىر بۈنى
 دەسەلاتە ھەرىمانەپەتپەكان ھاۋچە.
 بەدىھىيەتلىك پەككىتى دەسەلاتە
 ھەرىمانەپەتپەكانە، گەرەتەرىن دەستكەۋتى
 دېموكراتىيە كە نەۋەي غەرب بىتوانى بەدەستى
 بېيىتىن. چۈنكە دېموكراسىيەت فۇرمى بالادەستى
 نەۋەيەۋە بى ئەۋەي نەۋەش بالادەست بىن،
 دەپىن سەرەتا لە چارچىۋەي كۆمەلگەيەكى
 سىياسىدا، بۈنى ھەبىن.

نەۋەيەۋەيەكى دابەش بوو بە پىتئاسە نەۋەيە
 كە ھىشتا شۇرپى دېموكراسى ئەنجام نەۋەۋە.
 لەبەر ئەۋە لەرۈي لۆژىكىۋە ھەركىز دېموكراسى
 ۋەك فۇرمىك ناپى بە بەرىيەست لەبەردەم چۈنە

ناۋ شۇرپى دېموكراسىيەۋە ۋەك ناۋەپۇكىك
 لەبەردەم نەۋەۋەدا.

كاتىكىش دەردەكەۋى كە ((زىگەي
 دېموكراسى)) بى گەيشتن بەيەككىتى نەۋەۋەي،
 زىگەيەكى داخراۋە، ئەۋا گرتنەبەرى ((زىگەي
 پىرۋسى)) دەپىن بەياشتىن خىزەت كە پىشكەش
 بەدېموكراسىيەت بىگىر، گرتنەبەرى زىگەي
 نادېموكراسىيەش بىگىر تەن ھەركىز دى
 ناۋەپۇكى دېموكراسى نىيە تا ئاستى سىپىنەۋە.

گومانى تىيا نىيە ئاۋاتى ھاۋچە
 دېموكراتىيەۋەك ئەركى سەرىمانىشە - ئەۋەپە
 ھەۋلى چارەسەرىكى دېموكراسىيە بى مەسەلەي
 پەككىتى، بىدات، بەلام ئەگەر چارەسەرى
 ((پىرۋسى)) خۇي سەپاند، ئەۋا ھىچ زىگەيەك
 لەبەر دېموكراتىيەۋەدا نىيە جگە لە تەسلىمىبۈنى
 بەم ھەلۈمەرجە تازەپەۋە بەردەۋامبۈن لە
 خەباتكردندا. (28)

مەبەستمان ئەۋە نەۋەۋە بىچىنە ناۋەۋەۋەي
 تىۋىرەۋە، بەلام كاتى ھەندى رۇشنىرى غەربى
 دەپىنن كەۋا ۋىنەي كۆمەلگەكانى دەۋلەتە
 غەربىيەكان دەكەن ۋەك ئەۋەي بەھەشتىكى
 دېموكراسىيە بىت كە شىتەكە لەپىي ئەۋەپەۋە
 بۈنى كىرۈۋە كە لە رۇشۋاۋە دى، بىن ئەۋەي
 تامى بىكات - ۋەكاتى دەپىنن ئەم رۇشنىرىانە
 لەسەرەتاۋە ئەۋە گرىمانەپەيان سەپاندۈۋە كە
 ھاۋچە شىتەك لەۋەي غەربىيە دېموكراسىيە،
 بەشۋەيەك تەنانت نكولى لەپەكگرتن دەكەن
 دىۋە دىتە بەرچاۋيان ئەگەر بەتەۋەي لەپەيەكى
 پاكى دېموكراسىيەۋە نەپەتەدى، ئەۋا مۇرۇف
 ناتوانى ئەۋە ھەستە ۋەلاۋەن كە ئەننەلجەنسىي
 غەربى ھەلەيەكى تازە بى لىستەي ھەلە
 بىشۋەمارەكانى زىاد ئەكات. چۈنكە داۋا لەۋلاتى
 غەربى دەكات لە زەمەنىكى جىا لە زەمەنى
 راستەقىنەي خۇيدا بۈيۈ خۇي بەپىۋەرىك بىپىۋى
 كە لەگەل پىۋىستەپەكانىدا ناگۈچىۋە ھەۋەۋە

يېتواناي خۇي بشارىتەۋە بۇ چۈنە نساۋ دېموكراسىيە ۋە لەدەرگا گەۋرەكەيەۋە راکردن لە پەنجەرەي ((ناخاوتنۆلۇجيا))ي دېموكراسىيەۋە لىي.

ھېچ كاتىكدا مەزئاندنى دېموكراسىيەت ھېندەي سەردەمى جىابونەۋەي 28 ئەيلول (سېنتەبرى 1961ي لە ۋلاتە غەرەبىيەكاندا ۋەك بەھانەيەك بۇ ئو جىابونەۋەيە، رەۋاجى نەبوو. بەلام ئابروچۈنەكەش زۇر بەگسەۋرەي دەنگىدايەۋە: چۈنكە سەبارەت بە جەماۋەر دەرئەجىامى كۆتايى جىابونەۋە بىرىتى بوو لە دەستدانى يەككىتى بىئ ۋە دەستھېئاننى دېموكراسى. ئەمەش خۇي رىكەۋت نىيە: چۈنكە مادام ئەۋ ياسايەي حوكمى بىرۆكراتىيە ھەرتىپەكان دەكەت، ياساي گەشەسەندنى ھەئناۋسانە، ئەۋا بەردەۋام دېموكراسىيەت ۋەبىرى گەۋرەي دەبىن لەشانۆي غەرەبىدا.

تەنانت ئەگەر يەككىتى ھەلگىرى ئومىدى رابونى دېموكراسى نەبىن لەكانىكدا كە ئەم رابونە شىتىكى دورىيە چۈنكە ھەموو يەككىتەك ۋزەي جەماۋەرى سەركونكراۋ لەسايەي دەسەلاتى بىرۆكراتىيانەي ھەرتىپەكاندا، دەتەقنىتەۋە- ئەۋا بىئ لەمەش يەككىتى سەدانجار لە دابەشەبون باشترە. ۋەك چۆن يەككىتەكى دەرەبەگايەتى باشترە لە دابەشەبونى دەرەبەگايەتى يەككىتى بىرۆزۋازى باشترە لە دابەشەبونى، ھەرواش يەككىتەكى نادىموكراسى باشترە لە دابەشەبونىكى نادىموكراسى.

بىئ ئەۋەي بىيىن بە مېتافىزىكى يەككىتى، ئەۋا بىرومانۋايە ئەۋ تىزە راستە كە دەلى ھېچ كىيانىكى ھەرتىپەتى نىيە نەتوانىن قورىانى بگەين لەبەردەم يەككىتىدا. بىگومان جەماۋەر ھېچ نىيە بىدۆرىنى ئەگەر دەسەلاتە ھەرتىپەتەكان دۆران***. بەلام ئەگەر يەككىتى بىردىۋە رەنگە شىتىك ھەبىن بىياتەۋە. ئەمەش ھەموو بەپىي

گريمانەيەك كەۋا دەزانىن يەككىتى دەشەن ۋەك - دابەشەبون- بىرۆكراتى بىن، لەكانىكدا ئەۋ ((پەرەسەندەنە بابەتەي)) روى لە ئاراستە بە نەۋەيكردىنى (قۇمىيە)ي بىرۆكراتىيە ھەرتىپەتەكانە، ھېچ ھۆكەرىك بۇ يەككىتى جىناھىلن جگە لە ھۆكەرى خودى ئىرادەۋىي ئەمەش خۇي شىتىكە ھەر لەسەرەتاۋە پىۋىستى بە رابونىكى جەماۋەرىي ئوچار دېموكراتىي ۋە بىرۆكراتىا ھەيە.

بەراستىش يەككىتى دېموكراسى يەك چارەنوس كۆيان دەكانەۋە. ھېچ نەبىن لەۋ رەۋە كە يەك دۆزمنىان ھەيە كە ئەۋىش بىرۆكراتىيەتى ھەرتىپەكانە. رىتە ھەرتىپەتەكان كە تەنھا بەھۇي ۋەبونى يەككىتەۋە دەتوانن بەردەۋام بونىان ھەبىت، ھەر خودى خۇيانو بۇ پاراستنى مانەۋەيان حوكمى نەلىكردىنى ھەمىشەبىيان بۇ دېموكراسىيەت دەرکرد. ئەم يەكبونى شوناسى دۆزمنە ئاسقۇ گەۋرە بۇ تىپروانىن دەكانەۋە بۇ داپشتىنى بەرنامەي خەباتىكى نوئ: رىگايەكى دېموكراسى بۇ يەككىتى رىگايەكى يەككىتخاۋان بۇ دېموكراسى.

*ئەمە فەسلى دوۋەمە لەككىتى ((الدولة القطرية و النظرية القومية)) كە لە نوسىنى: جورج ترابىشىيە.. چاپى يەكەم 1982 كە ((دار الطليعة للطباعة والنشر)) چاپىكردوۋە.

پەراۋىزەكان:

1)رەنگە ترۆتسكى باشترىن كەس بىن كە ياساي پەرەسەندنى جىاۋزو پىكەۋە گرىندراي رۈنكرەۋە (ۋەسەرمىئوى روسيادا جىيەجىي كورد). خەسلەتى يەكەمى ئەم ياسايە بە بەراۋىركردن لەگەل مېتافىزىكاي ئىۋرەي گەپانەۋەي ھەمىشەيى (العود الابدى) بىان چەرخانە مېژۋىيەكاندا (الدورات التأريخية) دىالەكتىكە. چۈنكە بىگومان لەسايەي

که له که یوو نه یوو، نه نانت نه گره هندی گه لیش
توانیبتیان هندی دلمینان بگویند و نه یان به مبرات
وهریگرین. ده کرا ژیارک له دلیک بڼو هندی
ده سکه ویش به ده ست بهینو پاشان له ناو بڼی یی
شوهی به ناچاری میراتگری کی هین. (له سرده می
پیش سرمایه داریدا) رونه ژیاره کان خویان دواره
ده کرده و نه بڼ هیج کورنکر نه و نه په کی ماوه
زده نیه کانو بڼ هیج نابوریه که له کوشکی
موقایه تیدا. به کورتی پیش سرده مه تازه کان
له جیهاندا ژیاره کان ه بون له کاتیک له سره نای
سرده مه تازه کانوه له جیهاندا ژیار له دلیک بوو و
به م شیوه یه ش توانا زده می ژیار ی بپوری. په کیک
له باشترین نامیره کانی نه م پتواندنه ش یاسای
په سره سندنن جیاوانو پیکه وه گریدر او که له
په راویزی پیشودا باسما نکر د.

3) مصطفى الشهابی، القومیة العربیة، الطبعه 3
(القاهره: جامعه العربیة، معهد الدراسات العربیة
العلمیة، 1961) ص 4

4) ((نیمای عه رب وشی (قومیه) مان له
(قوه) وه وهر گرتو وه مه به ستمان لوی نه ته وه یه.
وشی ((قومیه)) مان وه بریکه یه کی له لسه فی له
وشی (الامیه) پی باشر بوو له بهر نه و نالو زیه ی
(الامیه) له زیندا ده یخاته وه شو مانا ناخو شیه ی
ده یه خشن. به لام نه م ټیکه لکر دنه له زمانه کانی دیدا
بوونی نیه)) نورالدین خرطوم، دراسات مقارنه فی
القومیات الالمانیه والاطالیه و الامریکیه والهنديیه
(القاهره. معهد البحوث والدراسات العربیة،
1966)، ص 3.

5) هندی نویزه روه به پیچه وانیه نه وه
ده بانروانیو پروایان و ابو که فره یی دتاشین (تعدد
الاشتقاقی) نابین به سرچاوه یه که بق ټیکه لکر دن به لکو
یارمه تی ((ناسانکر دن شته کان)) دوا. بق نمونه
عبدولکریم نه حمده، دانه ری ((القومیه والمذاهب
السیاسیه) ص 36.

سرمایه داریدا ده بڼ هندی هری می پیشکه وتوو
ه بڼو هندی کی دواکه وتوش. نه م هری مه
دواکه وتوانه ش به ناچاری ده سکه و نه مادی و
نایدو لوزیه کانی هری مه پیشکه وتوو ده کان وهرده گرن.
هر نه مه شه دهر فته تی شوهی بق دهره خسپنن ماوه
زده نیه کان کورت بکاته وه واته قهره بوری
دواکه وتنی میژووی خوی به په ره سندننکی پیکه وه
گریدر او (المرکب) بکاته وه که به هوی وه هندی
قوناغی نیوه ندی (مراهل الوسطیه) ده په ریژن و
هندی خه سلته کی کومه لگا دواکه وتوو ده کان له گه ل نه و
خه سلته تاندا کویکاته وه که پیته ندازه تازهن. نایا
هنده سوره کان فیری به کارهینانی تهنه گ نه بون بڼ
شوهی به هه موو نه و قوناغی په ره سندنانه دا برلن
که ده که وینه نیوان تهنه گو تپو که وانه وه؟ نه ی نایا
روسیای قه یسری تازه ترین فورمه کانی نیوه ندگری
(التمرکن) پیشه سازی سرمایه داری وهر نه گرت
له کاتیک له خوی تازه له قوناغی کزیله یه تی هاتپو وه
ده ری؟ بگره نایا هر نه و نه یوو سرده می شوقری
سوشیا لیستی ده ست پیکر د له کاتیک هیتشتا
په ره سندنن سرمایه داری خوی نه و او نه کربوو؟

Leon Trotsky, Histoire de la revolution
russe (Paris: la Sevil, 1976), ch-1..1.

2) تنه نا له سرده مه تازه کاند ده کړی یاسی
جیاوانی زده می نه که له کان له پیشکه وتنی ژیاریدا
بکه یی. چونکه نه وه تنه نا له سرده مه تازه کاند، یان
به ده ریپینکی ورنتر له سرده می سرمایه داریدا به بق
یه که مجار له میژووا نه و مرچانه هاتنه دی بق شوهی
یه که جیهان نروست یی. به لام جیهانی پیش نه م چ
له سه ده کانی ناوه راست یان سرده مه دیرینه کاند
پتر له چه ند دورگه یه که ده چو که کاریان نه ده کرده
سریه لئو په یوه ندی نیوانیان یه کجار ته سک بوو. بق
نونه ده گمن نه یوو گره ژیارنکی کزیله یه تی
له تهنیش ژیارنکی (وه ریژیویه وه) "بزی یان ژیارنکی
کشتوکالی له تهنیش ژیارنکی سره تاییه وه بزی،
له و سرده مه دا زده من خاوه ن سیغه تی به رده وانی و

دهلن ((به لام له زمانى عه ره بيدا مه سه له ناسانتره چونكه ئو زاروانه ئى له م بواره دا به كارى ده مئنين - القوميه، الجنسية، الامه، ناگه رپته وه بۆ يه ك ره گ)). ئيمه تيناگه ين چۆن ئه م فره بيه ((شته كان ناسان ده كات)) بگره نازانين چۆن نابيتته هۆى سهرلتيكچونى هوشيارى، كاتى هاوولآتى عه ره بى ناچار ده بى ئه نداميتى خۆى بۆ نه ته وه به زارلوه په كى دور له نه ته وه ده ريه بۆ كه ((القوميه)) يه، و ئه نداميتى خۆى بۆ ده ولتى نه ته وه ش به وشه په كى دور له ((الامه و القوميه)) وه ده ريه بۆ كه ((الجنسية)) يه؟ ئه گه ر زمانيش برىتى بى له وه رگى پانى هوشيارى، ئه و ئىدى چۆن ئه م دولايه نيه ئى نوسراو (يان دانسراوه ئى) ((القوميه)) له دولايه نى سهرلتيكچونى هوشيارى نه ته وه بيدا ره نگ ناداته وه؟ ليره شدا پتويستمان به پاسكردى مه ترسيه كانى ئالۆزى (تيكه ل بوونى) زمانى نيه له سه ر بابه تيكى وه ك بابه تيكى ناسيوناليزم. چونكه پينگدادانتيكى ريزخايه نو بيه وه ده كه نيوان ناسيوناليزم كا نو ماركسيه كاندا رويدا - كه وه تولناى زۆرى تيا به فېرق چوو- چونكه مه نديكيان سوريون له سه ر نه وه ئى وه رگى پانى وشه ئى NATIONAL له برى ((قومى)) ((نيشتمانيه)) و ليره وه وازانرا كه ماركسيه كان فه رامقوشى ناسيوناليزم ده كه نو هاوكارى خه باتى نه ته وه بى گه ئى عه ره بى ناكه ن، ئه مه ش جيا بونه وه ليكدابرا نتيكه كه بۆته هۆى ئه وه ئى تا ئيستاش هيزه ناسيوناليسم تو پيشكه و تنخوازه كان به گومانه وه سه يرى يه كدى بكن.

8) له ماناكانى ((الامه)) كه كۆكه ئى (امم) له عه ره بى باوكاندا ريبازو ئيستار بالاو نه ته وه يه ك له خه لكى و كۆمه لتيك خه لكه. بۆ به كارمېتانه زۆره كانى ((الامه)) و ماناكانى له قورئانو كه له پوردا، ده كرى

بگه رپته وه بۆ: ناصيف نصار، مفهو الامه بين الدين والتاريخ (بيروت: دار الطليعه، 1978)

7) وه رگى راوه له: بويد شيفر، القوميه: عرض وتحليل، ترجمه جعفر خصباك و عدنان الحميدى (بيروت: دار مكتبة الحياة بالمشاركه مع مؤسسه فرانكلين، 1968)، ص 363.

8) وه رگى راوه له: الحصرى: آراء واحاديث في الوطنييه و القوميه. ص 79

9) وه رگى راوه له: الحصرى: محاضرات في نشوء الفكره القوميه. 43

10) وه رگى راوه له: شيفر: القوميه عرض وتحليل، ص 350.

11) بۆ نمونه جورج برناردشو ده لى ((ناسيوناليزم له سه ده ئى بيمندا چى دى ناوه رتيكيكى نيه و پتويسته خه لكى سه رنجى خۆى بگوتيزته وه بۆ بونيانسانى رتيكيكى جيهانى)) وه رگى راوه له: احمد، القوميه والمذاهب السياسيه، ص 265

12) ته نانه تاسيه كانى سه ده ئى بيمسته مېش كه تيايدا نازيه كان توانيان نه وه بخه نه ميتشكى سه رجه م نه ته وه ئى ئه لمانيا وه كه ئه لمانيا ((له سه رو هه موانه وه يه)).

13) حازم نسبى، القوميه العربيه، فكرتها، نشأتها، تطورها، ترجمه عبداللطيف شراره (بيروت: منشورات المكتبة العلميه بالتعاون مع مؤسسه فرانكلين، 1962)، ص 17.

14) روبرت ئه مرسون ده لى ((رؤياوا كه شه هوتى ناسيوناليزمى خۆى له رابردوا تيكرد ئيستات ده يه ويت به چاوئكه وه ته ماشاى هه ريمه تازه دروستبووه كان بكا كه ترسو هيكه تيكى زۆر پيكه وه كۆده كاته وه، ئه م هه ريمانه ش ئه واننه كه ئاره زوى ئه وه ده كن به هه مان ريكادا بپۆن، به لام رۆژناوا ده لى ئه مه ئاره زوى كه چيدى شوينكانى نه ماوه. پاش ئه وه ئى فه ره نسيه كان هندى چينو

نۇرىيە شەفرىقايان لە دەستدا، ئىدى بەتايىيەتى
 جەختيان لە سەر ئەو دەکرد كە دەبىي ئەم سەردەمە
 سەردەمى ھاوکارى نۆدەولەتى بىن ئەك سەردەمى
 جىابونەوئى نەتەوكان، لەو وتۆزەشدا كە لە
 ئەنجومەنى گشتى لەسالى 1967دا لەبارەى
 جەزائىرەو كرا، وەزىرى دەرەوئى فەرەنسى
 (كرىستيان بىنو) وتى ((ناسىوناليزم چىدى
 ئامازەيك لەئامازەكانى پىشكەوتن نىيە، چەند
 ھەندىكىشتان وای بىيىن)) لەكتىبى ((من الاستعمار
 الى الاستقلال))، پىدا، ترجمه نقولا الدر (بيروت: الدار
 الشرقية بالاشتراك مع مؤسسه فرانكلين 1964)،
 ص 447.

15) ئەو كىتەبەى ھەموو رۆشەنپەرەنى عەرەبى كە
 خەون بەسەردەمى پاش نەتەو دەبىيىن، توشى
 خۇيان دەكەن - لەو پەرى راستەو بۆ ئەوپەرى
 چەپ - ئەو پە كە نازانن مەرجى جەيەشتى نەتەو،
 ھاتنەدىو بونىتى.

16) جورج طرابيشتى، الماركسيه و الايدولوجيه
 (بيروت: دار الطليعه، 1971، ص 204.

17) تەماشاي ئەم سەرچاوە بەكە:
 نديم البطار، الايدولوجيه الانقلابيه (بيروت،
 المؤسسه الأهليه للطباعه والنشر 1964)، (نیمە چەند
 رەخنە بەكمان لە تیزەكانى ئەم كىتەبە ھەيە بەتايىيەتى
 ئەو بەشەى باسى مۆرفولوگىيائى ئايدۆلۇژىيائى
 شۆرەنگىز دەكات. بۆ ئەمەش دەتوانى بەگەرتەو
 بۆ: جورج طرابيشتى، ((اساطير المثقفين)) فى الأداب،
 السنه 16 (ليار/مايو 1967) العدد 5، ص 42-46.

18) ياساى ((پەرەسەندى جىاواز
 پىكەوگىندرا)) بەشەوئەيكى سەرسوڤەنەر
 جىيەجىي دەكرى بۆ نۇزىنەوئى ئەوئى بۆچى
 مىسرى ناسرى عەرەبىتى خۆى نۇزىوئە. مىسر كە
 بەدرىزايى نىوئى يەكەمى سەدەى بىستەم لە
 ھەرنەكانى خۆزەلاتى عەرەبى لوكەوتبۆو

لەنۇزىنەوئى عەرەبىتى خۆيدا، لەگەل شۆرەشى
 ناسرىدا چەند قۇناغىكى ناوەرەستى پەرەندو
 جىگەيكى نۆوئەندى لەناو جەرگەى بۆزىنەوئى
 يەكىتى عەرەبدا بۆخۆى داگىرگىو بەكرەوئەش
 يەكەم ئەزمونى يەكىتى لەمىزۆى عەرەبى
 ھاوچەرخدا تاقى كردهو. بەلام پىدەچى ھەمىشە
 ئەم باجەى مۆو لەپەرەندى قۇناغەكان لىت دەستى
 مەزىن بىت، وەك چۆن ئەلمانىا لەپەرى نازىتەوئە
 بەھايەكى نۆزىدا بۆ ئەو خىراپىيەى كە لوكەوتنى
 مۆزۆى خۆى لەچار فەرەنسائى ئىنگلەتەرادا قەرەبوو
 كرىو وەك چۆن رۇمىيا بەھۆى ستالىنەتەو
 بەھايەكى نۆزىدا بۆ گواستەوئى بەرەو قۇناغى
 بونىدانى سوشىاليزم بىن ئەوئى ماوئەيكى پىويست
 لەقۇناغى سەرمايەدارىدا بىيىتەوئە، ھەرواش
 پىدەچى ئەمۆ مىسر لەپەرى زىندوونەوئى تەوژمى
 گۆشەگىرى مىسرىيەتەوئە، باجى تىپەرەندى مىسرى
 ناسرى بىت بۆ قۇناغى پەرەوئەكرىنى (حضانە)
 پىرەكەى ناسىوناليزمى عەرەبى. بەراوردەكەش
 لىرەدا تەنھا لەروى تىپەرەندى قۇناغەكانەوئە ئەك
 لەروى چۆنەك كرىنى نازىم ناسرىم يان ستالىزم.

19) لەكانى شۆرەشى حوزەيران/ يۆنىوئى 1967وئە
 كۆپەيكى نازەى ((تەوژمى بابەتگەرى)) يان قەدەرى
 لەدايكبوو كە دەلى: مادام ھەموو چىنەكانى دى
 شىكسىتيان ھىتلا لەبەبەھىتائى بەرنامەى
 ناسىوناليزمدلو مادام ئايدۆلۇژىياكانى دى توانى
 ھوشياركرىنەوئى ناسىوناليزمى نەبوو، ئەوا تاكە
 چىنىك كە ھىوئى رزگارى نەتەوئى لى بىكرى بۆتە
 لەو چىنەى لەمەموان پىشكەوتنەرە لەكۆمەلگابە:
 واتە چىنى پۆلېتارىا ئايدۆلۇژىياكەى. لەكاتىكدا
 پەرەسەندىكى لەم چەشەنە لەرەوتى شتەكاندا
 لەپىشەوئە ديارىنەكرەو. نشوستى ھىتائى
 چىنەكۆنەكانى ئايدۆلۇژىياكانىشى خۆبەخۆ بەس نىيە
 بۆ ئەوئى گرەنتى سەرەكەوتنى چىنىكى نازەو راستى

نايدق لؤزياكه‌ی بکات. مەرچیش نیسه میرانگری
 نینگه تیف، پوزه تیف بئ، رهنکه ئەم سەدیمیه
 ناسیونالیزیمیه ئەمۆق لە ناویدا ونبوین، بەردەوام
 بێتو هەروەها پەرۆزی ناسیونالیزمیش وا بەین
 جێبەجێکردن، بەردەوام بێت. بەلام ئەو چینه‌ی
 پێشکەوتوترو پێشکەوتوخوازه له کۆمه‌لگادا، رهنکه
 به‌وه‌ده‌وره‌ وازبه‌هێنن که له‌چاراچۆیه‌ی هەرئیمه‌کاندا
 هه‌به‌تی، ئەگەر بێت نه‌گۆڕیت له‌چینه‌که‌وه‌ -
 له‌ناوخۆیدا بۆ چینه‌یک - بۆخۆی. ئەم گۆرانه‌ش
 به‌ته‌نها به‌هۆی ((په‌ره‌سه‌ندنی باب‌ه‌تی‌وه‌))
 نایه‌ته‌دی، به‌لکو به‌هۆی کرداری ئێرا‌ده‌و‌وی هوشیار
 خودیه‌وه‌ دینه‌دی. مادامیش ((په‌ره‌سه‌ندنی باب‌ه‌تی))
 به‌وه‌ ئاراسته‌ی هەرئیمه‌یه‌تی ده‌پوا ئەک به‌کیتی، ئەوا
 ده‌وری هۆکاری زاتی گه‌وره‌تر ده‌بێت ته‌نا‌ه‌ت
 سه‌بارت به‌و چینه‌ش که بێ‌پاره‌ له‌روی باب‌ه‌تی‌وه‌،
 پێشکەوتوتو‌ترین چین بێ. گه‌وره‌ترین شتیش لێ‌زه‌دا
 بو‌تریت ئەوه‌یه‌ که ئەگەر ((په‌ره‌سه‌ندنی باب‌ه‌تی))
 خه‌سه‌له‌تی ناسیونالیزمی له‌چینی بو‌رژوازی سه‌ندووه‌،
 ئەوا بئ ئەوه‌ی به‌شێه‌یه‌کی میکانیکی ئەم
 خه‌سه‌له‌ته‌ به‌چینی پرۆلیتاریا بیه‌خشی، هێشتا ئەو
 ده‌رفه‌ته‌ی له‌به‌رده‌م ئەم چینه‌دا (که هێشتا به‌پایه‌
 و پله‌ هەرئیمه‌یه‌تی‌ه‌کان بۆگه‌ن نه‌بوون - چونکه
 له‌به‌نه‌رتدا بێ‌ه‌شه‌ له‌هه‌موو پایه‌و پله‌به‌) به‌کراوه‌ی
 هێشتۆته‌وه‌ بۆ ئەوه‌ی به‌کردارێکی ئێرا‌ده‌ویانه‌،
 به‌کیتیخوازی‌بو‌ ئەو شته‌ بۆ نه‌ت‌وه‌ بێنیت‌ه‌دی که
 چینه‌کانی دی نایان‌توانی‌وه‌ به‌هێننه‌دی.

20 ((چونی خۆره‌لا‌تی عه‌ره‌بی بۆ ژێر
 ده‌سه‌لا‌تی ئیمپریالیزم له‌ سه‌ده‌ی 19 و سه‌ره‌تا‌کانی
 سه‌ده‌ی بیست‌دا)) بووه‌ هۆی ((کۆتایه‌تانی سه‌رده‌می
 پیا‌ونه‌ترسان (الغمامین) و دروستبوونی ده‌وله‌ته‌
 لا‌وازه‌کان له‌ ویلايه‌ته‌ عه‌ره‌بییه‌کاندا)) بووه‌ هۆی
 (دیاریکردنی سنوری ئەم ویلايه‌تانه‌و هه‌روه‌ها بووه‌
 هۆی ده‌ست‌نیشان‌کردنی خه‌سه‌له‌ت‌و رژیمه‌کانی ئەم

ویلايه‌تانه‌و کیانیکی پێن به‌خشین)) حسن صبحی،
 العالم العربی (بیروت: دار النهضة العربیه، 1967)،
 ص 49-50.
 21 (دیاری‌ده‌ی گه‌شه‌سه‌ندنی خه‌یرا‌و مه‌ل‌ئا‌وسانی
 بیری‌کراتیه‌ هەرئیمه‌یه‌تی‌ه‌کان له‌پاش سه‌ریه‌خۆبو‌ونه‌وه‌،
 وه‌ک ده‌رپرینیکی پتویسته‌ی‌ه‌کانی بو‌رژوازی هه‌رئیمی
 به‌نه‌ته‌وه‌بوو (المنقرونه‌) بۆ قه‌ره‌بو‌کردنی دوا‌که‌وتنی
 می‌ژووی خۆی) خ‌ی له‌خۆیدا پتویسته‌ی به‌
 لێ‌کۆلینه‌وه‌یه‌کی سه‌ریه‌خۆ هه‌یه‌ که تا ئێستاش
 چا‌وه‌پێی یه‌کێک ده‌کات بۆ ئەوه‌ی پتیی هه‌لسن.
 22 بۆ نمونه‌ یه‌کێ له‌بێ‌پاره‌کانی کۆنگره‌ی
 بزوتنه‌وه‌ نیشتمانیه‌کان له‌ خۆڕا‌وا‌ی عه‌ره‌بیدا که له‌
 سالی 1947دا له‌ قاهیره‌ گیرا، بریتیه‌ له‌ ((هیچ
 حیزبو هیچ بزوتنه‌وه‌یه‌ک بۆی نیه‌ به‌ته‌نیا دان‌وستان
 له‌گه‌ڵ کولونیالی فه‌ره‌نسیدا بکات یان به‌‌ه‌و‌ای
 چاره‌سه‌ریکی تاکانه‌دا بگه‌پێ بۆ مه‌سه‌له‌که‌ی))
 وه‌رگه‌ی‌اره‌ له‌: الطاهر عبدالله العرکه‌ الوطنیه‌
 التونسیه: 1956-183 (بیروت: مکتبه‌ الجماهير
 1976)، ص 83.
 23 ئەو د‌ار‌شته‌ی ((ساطع الحمیری)) به‌نا‌ویانگه‌
 که ده‌لێ: عه‌ره‌ب جه‌نگی 1948 یان د‌ق‌را‌ند نه‌ک
 سه‌ره‌پای ئەوه‌ی حه‌وت ده‌وله‌تو حه‌وت له‌شکر
 بوون، به‌لکو به‌دیاری‌کرا‌وی له‌به‌ر ئەوه‌ی حه‌وت
 ده‌وله‌تو حه‌وت له‌شکر بوون.
 24 (بەلام له‌سه‌ده‌ی 19دا و له‌گه‌رمه‌ی
 جه‌نگه‌کانی یه‌کێتی عه‌ره‌بیدا، خه‌لکی بر‌وا‌ی
 جیا‌وا‌زیان هه‌بوو له‌باره‌ی به‌های ئەخلاق‌ی جه‌نگ‌و
 ناشنیه‌وه‌. بئ‌ئ‌ه‌وه‌یش نکولی له‌ قول‌ی یان
 ره‌سه‌نایه‌تی می‌ژویی ته‌‌و‌ژمی عه‌سکه‌رتاریه‌تی
 ئەله‌مانی به‌رده‌وامه‌که‌ی: واته‌ نازیه‌ت بکه‌ین، ئەوا
 ئیمه‌ وای ده‌بینین له‌ روانگه‌ی سه‌رده‌می نه‌ته‌وه‌کانو
 جه‌نگه‌کانی یه‌کێتی نه‌ته‌وه‌یدا، ده‌توانین به‌ته‌وا‌وی
 مانای قسه‌کانی مارشالی پروسی ((هیلمۆت فون

مولتکه)) ټیټگه یڼ ((ناشنی هه میښه یی خه ونټکه - به لّام ته نانه ت خه ونټکی جوانیش نیه - و جه نگ هه میښه ره گه زټکه له سیستمی خوا یی گه رد یڼ.. جوانترین خه سله ته کانی مرقف له جه نگدا به تال ده بیتوه، نه مهش خوی نازیاه تی خف ته رخانگردنه، وه فاداریه بق نه رلو سلیش له قوریانیدانی ژبانی ناکانه وه. جیهان له ماد په تدا غرق ده بو گه جه نگ نه بویه)) نیمه ده توانین له گال ((نارنولد توینبیدا)) نه م قسانه به وه وه سف بکه یڼ که ((پیاوه لداننکی نه خوشانه یه به سر جه نگا)). به لّام نه وه ی ناتوانین هه راموشی بکه یڼ نه وه یه لوزیکمی میژوو هه میښه له گال لوزیکمی نه خللدا ناپه نه وه ***.

لټره وه رهنگه هه راموشکردنی روانگه ی نه خلای روت له روانگه ی میژوی به رجه ستوه خودی عه قل بیت. بگه پړوه بق:

ارنولد توینجا، الحرب والمضاره، ترجمه فؤاد دایوب (دمشق: دار دمشق للطباعة والنشر، د،ت) هس 26-27.

25) وایمه الجرف، ابحاث فی المجتمع العربی (القاهره: مکتبه القاهره الحدیثه، 1963-1964) هس 369.

26) م.س.پ. هس 370.

27) نیمه نکولی له وه ناکه یڼ ده بری توندوتیژی له په یوه ندی نیوان ده ولته نه نه ورپه کاندلا لواز بووه، به لّام له بنه په تدا هوی نه مه ده گه رټنه وه بق به دیه تانی گونجاندننکی تاراده یه که وره له نیوان نه ته وه ده ولته تدا که نه مهش خوی زنجیره یه کی بیکوتایی جه نگه کانه وه به ده ست هات. له به رامبه ر نه مه دا هټشتا په یوه ندی روظناوای نیمیریالی به جیهانی سیته مه وه تاراده یه کی زږ له سره توندوتیژی به نده. به لّام له روانگه ی په کیتی نه ته ویه وه، رهنگ لټره دا سو به خش بټ سره رنج له وه بده یڼ که نه وه ته نها فیتنامه جیاواز له هه مو

نه وه نه ته وانه ی دی که کولونیا لیم دابه شیکردوون، توانی په کیتی خوی به ده ست به یتنه وه. نه مه شی بق نه په خسا له پټی جه نگیکی خویناویه وه نه بټ که له میژوی هاوچه رخدا ده گمه نه.

28) مارکسو نه نگلز له گه وه ترین دیموکراتیخوازه کانی سه ده ی خویان بوونو له هه موان زیاتر رقیان له ((چاره سره ی پړوسی)) بوو، به لّام کانی بسمارک به هوی لکاندنو توندوتیژی جه نگه وه، نامانجی قوناغی دیموکراسی جټبه جټ کرد: واته ((په کیتی سیاسی نه ته وه ی نه لمانی)) به دیه تدا، نه وا مارکسو نه نگلز بق ((دیموکراسیه ت)) بو ((په رله مان)) ی ده ولته به بچوکه کانی نه لمانیا نه گریان، به لکو وایاندانا که نه وه په کټپه ی هاتوته دی نه گه رچی له پټیه کی جیاواز له وه ی هویان بق ده خواستو به ده سنی هټزیکی جیاواز له وه ی لایه نگر ی بوون هاتوته دی، نه وا ده سټکه وټنکی میژوییه که ده بټ دیموکراسیخوازه کان به په کی له به لکه نه ویسته کان دابنټن که پاشمگه زیونه وه لی نه وه دک خالی ده رچوننکی تازه بق خه باتکردنیا نه وه ربیگن، نه ک بق دیموکراسی روظگار دټیرنه کان بگرین، دیموکراسیه تی پټش نه ته وه ***.

* لټره به دواوه به ناوای بابته ی بوونه وه ترا بیشی هیواش هیواش نه پوا نه وه ی تیوریزه بق دیکتاتوریه ت و شینویه ک له شینویه کانی فاشیه ت بکات. هر نه م لیکدانه وه تیگه یشتنه هه لیه شه که وای له ترا بیشی کرد لایه نگر ی داگیرکردنی کوه یت له لایه ن عیراقه وه بکات، له راستیدا ترا بیشی هه ریه ک میژو ده بینن که نه وریش میژووی روظناوایه هر یه ک رنګهش له به ردم گه لانی دیدا ده بینن که نه وریش ته نها دوباره کردنه وه ی هه مان نه و قوناغه میژویانه ی روظناوایه به ورستکار یی و کاره ساته کانی وه.

مولتکه)) تیښکه یې ((ناشنی هه میښه یی خه ونیکه - به لām ته نانهت خه ونیکي جوانیش نیه - و جهنگ هه میښه ره گزیکه له سیستمی خوا یی گه ردون.. جوانترین خه سله ته گانی مرقوف له جهنگدا به تال ده بیته وه، نه مهش خوی نازیه تی خق ته رخا نکرده، وه فاداریه بق ثرلو سلیش له قوریانیدانی ژسانی ناکانه وه. جیهان له مادیته غرق ده بو گه جهنگ نه بوايه)) نیمه ده توانین له گال ((ثارتول توینبیدا)) ثم قسانه به وه وه سف بکه یین که ((پیاوه لډانیکي نه خو شانه یه به سر جهنگدا)). به لām نه وه ی ناتوانین هه راموشی بکه یین نه وه یه لوزیکي میژوو هه میښه له گال لوزیکي نه خلقدنا ناپه ته وه ***.

لیږه وه رهنگه هه راموشکردنی روانگه ی نه خلایق روت له روانگه ی میژوی به رجه سته وه خودی عه قل بیت. بگه پړوه بق:

ارنولد توینچا، الحرب والحضاره، ترجمه فؤاد دایوب (دمشق: دار دمشق للطباعة النشر، د، ت) ص 27-28.

25) واحیمه الجرف، ابحاث فی المجتمع العربی (القاهره: مکتبه القاهره الحدیثه، 1963-1964) ص 369.

26) م.س.پ.ص 370.

27) نیمه نکولی له وه ناکه یین ده بری توندوتیژی له په یوه ندی نیوان ده ولته نه ورورپه کاند لاواز بووه، به لām له بنه رته دتا هوی نه مه ده گه ریتنه وه بق به دیهینانی گونچاندنیکي تاراده یه ک گوره له نیوان نه ته وه ده ولته دتا که نه مهش خوی زنجیره یه کی بیگوتایی جهنگه کانه وه به ده ست هات. له بهرام بهر نه مه دا هیشا په یوه ندی روظاوا ی نیمپریالی به جیهانی سیه مه وه تاراده یه کی ریز له سر توندوتیژی به نده. به لām له روانگه ی په کیتی نه ته وه ییه وه، رهنگه لیږه دا سود به خش بڼ سر رنج له وه به دین که نه وه ته نها فیتنامه جیاواز له هه مو

نه نه ته وانه ی دی که کولونیالیزم دابه شیکردون، توانی په کیتی خوی به ده ست بهینیتنه وه. نه مه شی بق نه په خسا له پتی جهنگیکي خویناوییه وه نه بڼ که له میژوی هاوچه رخدا ده گمه نه.

28) مارکسو نه نگلز له گه وه ترین دیموکراتیخوازه کانی سه ده ی خویان بوونو له هه موان زیاتر رقیان له ((چاره سره ی پړوسی)) بوو، به لām کاتی بسمارک به هوی لکاندنو توندوتیژی جهنگه وه، نامانجی قوناغی دیموکراسی جپه جی کرد: واته ((په کیتی سیاسی نه ته وه ی نه لمانی)) به دیهینا، نه و مارکسو نه نگلز بق ((دیموکراسیه ت)) و ((په لمان)) ی ده ولته به چوکه کانی نه لمانیا نه گریان، به لکو وایاندانا که نه وه په کیتی ه هاتوته دی نه گه رچی له پتیه کی جیاواز له وه ی هیوا یان بق ده خواستو به ده سستی هیژیکي جیاواز له وه ی لایه نگر ی بوون هاتوته دی، نه و ده ستنکه ویتیکي میژوییه که ده بڼ دیموکراسیخوازه کان به په کی له به لکه نه ویسته کان دابنن که پاشگه زیونه وه لئی نه و وه ک خالی ده رچونیکي تازه بق خه باتکردنیان وه ریکرن، نه ک بق دیموکراسی روظگار دیرینه کان بگرین، دیموکراسیه تی پتیش نه ته وه ***.

لیږه به دواوه به ناوی بابته ی بوونه وه تراپیشی هیواش هیواش ده روا نه وه ی تیوریزه بق دیکتاتوریته و شینویه ک له شینویه کانی فاشیه ت بکات. هر ثم لیکدانه وه تیگه یشتنه هه لیه شه که وای له تراپیشی کرد لایه نگر ی داگیرکردنی کوهیت له لایه ن غیراقوه بکات، له راستیدا تراپیشی هر یه ک میژو ده بیننی که نه ویش میژوی روظاوا یو هر یه ک رینگش له بهر دم گه لانی دیدا ده بیننی که نه ویش ته نها دوباره کردنه وه ی هه مان نه و قوناغه میژویانه ی روظاوا ییه به وینسکرییی و کاره ساته کانیوه.

"قوتابخانەى فرانكفۇرت" لە مېرۆدا

گەرتارى خۆى ئاراستەى كى دەكات؟

جۆرچ تەرابېشى

• و: شوان ئەحمەد

شارەدا كە دەكەوتتە خۇرئاوى ئەلمانىا، يەكەمىن پەيمانگای لەو جۆرەى بۆ باس و لىكۆلىنەوەى ماركسىزم دامەزراند. لە 1931 دا ماكس ھۆركھایمەر بەرپۆوەبردنى پەيمانگای گرتە دەست، بەمەش رێساكانى ئەو قوتابخانەى داپشت كە دواتر بە ناوى قوتابخانەى فرانكفۇرت دەناسرێت.

ھەرچۆنێك بێت ناوانى ئەم ھەما لەخشتە بەرەو لە جى خۆى دانىيە. يەكەم، لەبەرئەوەى گەرتەى دەسكەوتەكانى ئەم قوتابخانەى لە ھەرەوەى فرانكفۇرت دا بە دەست ھاتوون، بە تايبەت لە ولاتە يەكگرتووەكانى ئەمريكا دا، دواى

ئەگەر سۆسېئۆلۆژىيائى ئەلمانى لەچەقى سۆسېئۆلۆژىيائى جىھانى دا بێت، ئەوا چەقى سۆسېئۆلۆژىيائى ئەلمانى بىنچەندو چون دەگەرێتەو بۆ قوتابخانەى فرانكفۇرت.

لە ھەرەوە پراى ئەم قوتابخانەى، كە چەندىن ناوى ديارى وەكى ماكس ھۆركھایمەر و تىئودۆر ئەدرىئو و ئەريك فرۆم و ھېرېرت ماركۇزەر يۆرگن و ھابرماسى تىئادىيە، پى ئىچىت سۆيۆلۆژىيائىكى ئەلمانى تر ھەبێت لە ئاستىكى جىھانى دا بێت.

گورانى قوتابخانەى فرانكفۇرت دەگەرێتەو بۆ سالى 1923، كاتێك فلىكس فابىل كە ئەویش كۆپى بازارگانىكى دەولەمەندى يەھودى بوو، لەو

ئەوئى تەواۋى ئەندامەكانى پۇڭگى تاراۋگە يان
گرتە بەر تالە دەست دەسلەتتى تۆتاليتارىيەنى
نازىم دەريازان بېت.

دوۋە مىشيان لەبەرنەوئى ناۋەتتەنى ((
قوتابخانە)) ئامازە دانە بەوئى جۇرئەك لە
يەككەتتى بېرۋا يان مېتۇدە ياخود تۇيۇنەو
لەناۋ ئەندامەكانى دا ھەبېت، ئەمە لەكەتتەك دا
ھېچ ((قوتابخانەك)) ئەندامەكانى ھېتەئى
فرانكفۇرتتەكان لەناۋەكدا ناكۆك نەبوون، كە
ھەريەكەكان دابەش بوو بوون بەسەر ماركسىستى
ئەرتۇدەكسى و فرۇيدى و فرۇيدى ماركسى و
ئەبستىمۇلۇزى و ئەقلانى و ئەقلانى نىۋى،
تەنانت نائەقلانىش دا.

بەلام سەرەپاي ئەم فرە ئايدۇلۇزىيە ئەم
دابەش بوونە لە بۈرەكانى تۇيۇنەو و
مەنەجدا، لە نىۋان پېسكۇلۇزىياو تىۋىرئى
مەعرفەو سۇسپۇلۇزىيا و ئەنسۇرپۇلۇزىياو
فەلسەفەى ھونەردا، ئەوا قوتابخانەى فرانكفۇرت
لەزىدى خۇى داۋ وەھاش لە تاراۋگە، ناۋيانگى بە
((تىۋىرئى پەخنىي)) دەرگىدېو. ئەم ((تىۋىرئى
پەخنىي)) يەشى لە چۈرخالى خالى سەرەكىدا
كۆرەبنەو:

- تىۋىرئىنىكى نىۋى بۇ مېتۇو.

- پەخنىگرتن لە ئەقل ئامىرى و لۇزىكى
بالادەستىتى تەككۇكراتتە.

- سەرلەنۋى چاۋخشانەنەو بە پەيوەندى
نىۋان دەۋلەت و كۆمەلگە.

- دىدىكى نىۋى بۇ پەيوەندىەكانى نىۋان
تىۋىرئى پراكىسىس.

ئەگەرچى قوتابخانەى فرانكفۇرت لەماركسىزىم
دا دەستبەردارى پۇرۇدە پەخنىيەكەى نەبوون،
بەلام خواستى ئەوئى ھەبو ئەو فەلسەفەى لە
ستايىشكردىنى ئەقل ئامىرى و بېرۋى تەواۋى بە

جەتەيەتتى بەرەو پېشچوۋنى مۇقايەتتى پۇڭگار
بەگن. بەمچۆرەش فەلسەفەى مېتۇوئى ماركسىزىم
خرايە ژۇر پىرسپارەو، بەگەرەنەو بۇ فەلسەفەى
مېتۇو بەدىدگا پەشپىنەكەى لاي ھەريەك لە
شوپنەوئى كېركىگارد. ئەدەرتۇو مۇركھاپمەر
خۇشباۋەپى پۇشنگەرى و ئايدۇلۇزىياي پۇڭگارى
قۇناغ بە قۇناغى مۇقايەتتىن ھاۋشان لەگەل
بەرەو پېشچوۋنى مېتۇودا پەتكرەو. ئەوئى
بابەتتى گەشەو پېشكەوتنە دۈجار بۇتە مايەتتى
ئاولرە بوونى مۇرۇف، تەنانت مەملەنى
چىنەيتىش ۋەكى دايىنامۇو بزوئەرى مېتۇو
نەماۋ، لەبەرنەوئى پۇلېتارىيا ۋەك چىنېكى
شۇرۇشگىتتى ديارو دەستىشانگەرى ماناى مېتۇو،
ھېچ بوونىكى بۇ نەماۋەتەو. ئەوئەك كۆمەلگەى
بەرخۇرى لەمۇدا جەماۋەرى چىنى كارگەران و
بزاۋتى پۇلېتارىياي بە ئاقارى چەسپىنەرەنى
خۇيەو شەتەك داۋەو، لە ھەموو توانستىكى
پەخنىگرەنە و نەفېكرەتتەك دايىماليۋون.

لەبرى چەوساندەنەۋەكى ئابوۋرى پاستەخۇ
تاكەكەس بۇتە بابەتتى سەۋدا پېكرەتتىكى
كۆمەلەيتى - تەكنىكى لەزىر سايەى ((ئەقل
ئامىرى)) دا، ئەو ئەقلەى كە تاكەكەس و
چىنەكان تىكرا لە سۈرپىكى بەرەم ھېتەنى -
بەرخۇرى دا پېكەو شەتەك دەدات.

جىئى خۇيەتتى بلىين ئەقل زانستى -
تەكنىكى بە تەننا ئامرازىك نىيە بۇ كۆنترۇلكردىنى
سروشەت ۋەك ئەوئى ((دىكارەت)) مەزەندەى
دەكرە. بەلكو ھاۋكات ئەو ئەقلە بۇتە ئامرازى
كۆنترۇلكردىنى مۇرۇش. ئەوئەك لۇزىكى
جەۋكردىنى تەكنىكىيەنى سروشەت ھەمان لۇزىكى
جەۋكردىنى بەشكردىنى مۇرۇ. ئەقل ئامىرى، كە
ھەلدەستتەت بەپېكخستىنى پەيوەندىەكانى مۇرۇف
بە جىھانەو لەسەر بىناغەى دەستگرتن بەسەر

سروشست دا فهزايه کی نه بس تراو لیکچوو ده خولقیښ، بهمهش هه مو نه وانه نه فی دهکا و ده سرپته وه که له گه ل لورژیکسی ته کتیکي و ته کتوکراتی دا ناگوښتین. لورژیکیکي وه ها هیچ جیاوازیه ک ناگات، له مرقفیش دا ته نها ماده یه کی خاو ده بینن که جیاوازی له گه ل نه وانی دی دانی به، نه و نه دهش مامه له یان له گه ل دهکات که بیانکاته شت و بیانکاته بابه تیک بۆ بریاریکي بیروکراسی. له بهرام بهر به نایکونه کردنی شت و هکدا، به شتوونی فهردهکان و بیروکراسی بوونی کومه ل و به نه قلانی کردنی نابووری دیته گزږږ. وه ها نه قلانیه تیکیش له خوی دا هه لگري هیچ وه عدو به لیتنیک نی یه به پرگار بوون، به لکو بریتی به له نه قلانیه تیک که سروشت ویراندهکات و مرقف قسوت ده دات و پنگاش له بهر ده م نیستبدادیات و تۆتالیتاریات داخوش دهکات. وه کی نه درتقو هورکهايمهر له کتیبه هاوبه شه که یان دا (دیاله کتیکي پۆشنگه ری) سالی 1947 و تیان : (نه قل دواي نه وه ی نه فسانه کانی پامالی، نیستا بۆخوی بۆته نه فسانه و پرانسیپیک بۆ تۆتالیتاریات).

نه م تۆتالیتاریه ته ی دهره نجایمیکي نه قل نامیزی به، نه و جیاکاریه هیگلی و مارکسیه ی له نیوان ده ولت و کومه ل یان به واتایه کی دی له نیوان کومه لگه ی سیاسی و کومه لگه ی مه دهنی داهه بوو دهکاته بابه تیکي بڼ بايخ. له بهر نه وه ی له سایه ی هه یمه نه تی وه ها نه قلنکدا ده ولت به فیعلی بۆ خوی ده بیته ته وای دهزگا گشتی و تایبه ته کان، که له ړنگایه وه دیسپلین کردنی فهدو مه سخ کردنی به نه نجام دهکات. بڼ گومان بیروکراسیه ته ی سه راپاگیریش ناگامی به به یه کداچوونی تایبه ته ی وگشتی دهکات. لیږه وه خودی سه ندیکاکان خویشان، له گه لیشیدا

کومپانیا تایبه ته کان و دام و دهزگا پیشه یی و کومه لایه ته کان ده بنه نامیزو ده ست ویزیک به ده ستی ده ولت وه بۆ دیسپلین کردنی تاکه کس و پامکردنی. به ناوی نه قلانیه تی لیتپچینه وه ی گشتیشه وه ده ولت نه ک هه ر ته نها ده ست وهرده داته ته وای ژبانی کومه لایه تی، بگره ده ست بۆ ناو ژبانی تایبه تیش درژ دهکات.

هاپرماز که په کتیکه له وانی درهنگ وهختن په یوه ندی به قوتابخانه ی په خنه یی فرانکفورت وه کرد، توانیویه ته ی له پئی لیکولینه وه و شیکاریه کانی وه په رده له پووی نه وه هه لمالنی که تا چرا ده یه ک کایه ی نیداری و فهزای به شتوو ده ستیان وهرداوه ته جیهانی پۆزانه و فهزای نیمنسانی وه. ته نانه ت دودل نه بوو قسه ش له وه بکات که چۆن چۆنی جیهانی نیداری جیهانی ناوه کی و تایبه ته ی مرقفی پاوان کردووه نه قل نامیزی، که سیاست به فرمانی نه وو له خزمه تی نه ودا کار دهکات فهزای مرقفایه تی به تۆتوستردات و هیلی ناسنن و ته نانه ت هیلی ناسمانیش له قالب ده دات و، شوین به شیوه یه کی ده سکردانه به ش به ش دهکات به پئی پیودانگینکی ته کتوکراتیانه ی پروت، کاریک که و دهکات شاره کان له ناوه نده کانی خویان هه له که ندرین و به ره و ناوچه کانی ده ووبه ری درژ بینه وه تا له ده وری سوپهرمارکته کان و ناوچه بازرگانیه گه وره کان دا گردبینه وه و دابه زږین، نه مه ش له پړوسه یه کی (کولونیالی) دا که له زانستی ناوه دانی شارستانی دا ده گمن و بڼ وینه یه پووده دات، به تایبه ت پاوانکردنی نه ووبه ره ((سروشتیانه ی)) چواره وری شاره کانیان داوه. به مجوره نه قل نامیزی به ته نها زانستیکي پسپوړ خوازی و نامرقفانه ی لی ناکه ویته وه که له پووی نیداریه وه جله وی

دهكات، به لكو هاوكات جيهانيكي ميكانيكي و سارد و سريش بهرهم نښت. هر به پښې بڼوونه وورډبڼه كې هوركايمر، ودها نه قلتيك (كومه لگه ده گورڼت بڼو څيكي سروشتي ديكه، ډڅيكي ټټر ډله قتر و به زه برونه ننگ تر له وده يه كهم).

ثابا نه مه ماناي نه وده يه كه پيش وده خت ته او ي ړنگا چاره كان داخلون و، بيرمه نديش جگه له بڼو دهنگي يان ناو مېدي هپچي بڼو نه ماو ته وه؟

فرانكفورته كان سر له بهر دلخراڼي ناسويه كي وا پرته ده كه نه وه، پيدا گرته نيشيان له سر نه وده ي نا قاره كيان ((تيوره يه كي په خنه يي يه)) له بهر نه وده يه نه وان ده خوانن ده رگا كه به كړلوه يي له بهر ده م نه گهري كار كړدن دا به پلنه وه.

سر له نوې پيدا چوونه وه شيان به ماركسيزم دا ليره وه سر چاوه ده گرځنت، به نامانجي چاو خشانده وه به په يوه نديه كاني نيوان نيوره و براكسيس دا. قوتا بخانه ي فرانكفورته نه و تيزه ماركسيه يان له مهر (سرخان) وه پرته كړده وه كه بونپاده معياريه كاني له وڼه ي ثابن و هونه و ياسا و موري وده كي په ننگدانه وده كي ژير خاني نابووري سه يره كړد، به پيچه وانه ي نه مه وه نه وان جه ختيان له سر نه و دنيا ميكي ته تايبه ته ده كړده وه كه نه م بونپاده معيارiane هه لگريڼي. بڼو نمونه (هونه) ده شيت بېټه نامراتك بڼو چه واشه كړدنې (هوشياري جه ماوهر) وده كي ماركسيزم جه ختي له سر دهكات گه شكلتيكي پيشه سازي كلتوري وهرگرځنت، به لام هاوكات ده شيت بشپېته هه لگري وده عسو به لينيك به گزپښي جيهان.

بن گومان كاري هونه ي په گهزي نه فسانه يي له خوه گرځنت، به لام خودي نه م په گه زانه به

هوكمي نه و زده ي نازاديه ي له هونه ردايه نه گهري نه وه هه يه هه لگه پڼته وه و بگورڼت به ميژوو، كاريك كه والتر بينامين جه ختي له سر ده كړد. بنيامين سر به نه وده ي يه كهمي قوتا بخانه ي فرانكفورته بوو، له هه ولي نه وه دابوو تيوري ي ماركسيزم له خه سلته ميكانيكيه كي قوتار بكات.

هه نديك ودها پېناسه ي تيوره ي په خنه يي قوتا بخانه ي فرانكفورتيان ده كړد كه لپرايه تيكي نوې يه و دوا دهكات موماره سه كړدنې نازادي له سر جه م كاپه كاني فكر دا ده سته به ريټ. به لام ودها پېناسه يه ك نه و پايله هه راموش دهكات كه تيوره ي په خنه يي به ماركسيزم و به تيپوانيني گورادخوازي نه و بڼو جيهان ده به سټيټه وه.

نه وده ي پاستي بېټ تيوري ي په خنه يي له بهري نه وده ي له په وتيكي نانارشيستي فهرداني نانه قلاني دا نوم بېټ، وده كي نه وده ي ماركسيسته نه ياره كانيان به وه تاوانباريان ده كړدن، بهر له هه رشتي هه وليان دا په هه ندي نازادي له خودي ماركسيزم دا زيندو بگه نه وه، پاش نه وده ي له په فتاري ستالينيته دا به ديسپوتيزميه تيكي نوې گه يشت.

تيوره ي په خنه يي دواچار تيوريه كه دزي نيسټبداده، نيتر جوري نه م نيسټبداده نايد يولوي بېټ يا خود نيسټبداديكي ته كنټركراتي بېټ. تاوانبار كړدنې قوتا بخانه ي فرانكفورته به نانار شيزمي ونانه قلانيته بڼو خوي ته شر ليدانه زياد له وده ي په خنه يي. گه نه مان نيدانه ي نه قل ناميريان كړد بېټ له و پوه وه بووه كه دزايه تي هه يه نه ت و بالا ده ستي نه و نه قله يان كړدووه، دواي نه وده يان كړدووه بخريته ژير چاوديري نه قلي معياريه وه. له بهر نه مه ش هه رگيز نه گه يشتو ته نه و ناسته ي هه لويستي عده ميانه

په پړه و بکات، به تاييبت نه وهی په يوه ندي به مه سه لهی ديموکراسيه ته وه هيه. نه وه تا ماکس هورکهايمر په کيک له ديار ترين ناوه کانی نه وه قوتابخانه يه ده نوو سيټ و ده لټيت : (ديموکراسيه ته نازار دهره که مان چاتره له هر ديکتاتوريه تټيک). هه روه ها يورگن هاپرمازيش جهخت له سر نه وله ويه تي (ديالوگي ديموکراسي) ده کاته وه به و پټ يه ي تاکه نامراز ټکه بق دهرمازيوون و خوراپسکان له ده ست (وه همي نه کتوکراتي) و دروستکردني رايه لټکي سياسي له نيوان هيزو توانمستي ته کتنيکي مرقايه تي هاوچرخ و نيراده عه مه ليه کانی و به ها کانی نه قلی معيار ي دا. به لام سه ره پای نه م تازه کردنه ولنه ي هاپرمان، به تاييبت له کاپه ي تيوري ي مه عريفه دا، دواچار پرسيار ټک دټيکه پټش دهر ياره ي ناينده ي قوتابخانه ي فرانکفورت.

له بهر نه وه ي تيوري ي ره خنهي و هات و هاواري ناپه زايي دهر يرين که قوتابخانه ي فرانکفورت نوينه رايه تي ده کرد و کاری پټ ي ده کرد، ده چټ له دواي شکستي مارکسيزم و نه و گورانکاریه نيو- ليبراليانه ي له جيهاني سه رمايه داري دا پرويان دانه و ره و اجه ي نه مابيت. که واته له نټستادا قوتابخانه ي فرانکفورت گوتاري خوي ناپاسته ي کټ ده کات، به تاييبت نه وه ي که گوتاره که ي ناپاسته ده کات نه ک تنها هر ناو نيشانه که ي گورپاوه، به لکو له بنه په توه وجود ي سراوه ته وه و هيچ بوونټيکي نه ماوه ؟.

سهرچاوه :

جورج طرابيضي : لمن توجع ((مدرسه فرانکفورت))
خطابها اليوم ؟ - الحياة (12913) - الاحد 12 تموز 1998.

مۆدىرنىتى و قەيران

بابەك ئەخمەدى

• ۋ: رېئوار سىيۈەيلى

بەشى دوۋم

مۆدىرنىتى و ئەفسۇسلىقلار

ماكس ئىبېر لەم باسەي ئىمەدا لەسەر
مۆدىرنىتى، شىۋىتىكى گىرنگى ھەيە. ھەلۋىستى
گىشتى ئەلەم بارەيەۋە تا ئەندازەيەك ۋەك
تىپوانىنى ماركس ۋايە، واتە لەھمان كاتدا
كەباسى گىرنگى دەستكەۋتەكانى مۆدىرنىتى
ئەكا، چاۋىش لەكەم ۋىكۈپەكانى ناپۇشنى. ماركس
بەناۋى دۈرۈزۈۋە دەكەۋتە رەخنىگىرتى
لەرۈزگارى نۆى بەلام ئىبېر ئەمكارەي بەناۋى
ئەمۈۋە بەئەجىام دەگەياند. ئىبېر نەخشەي
كۆمەلگايەكى لەسەردا ئەبۈۋەكە بەناۋەپۇك
ماھىيەتتىكى ترەۋە لەكۆمەلگاي ئەمۈۋەكەۋپتەۋە،
ۋ لەۋ كۆمەلگايەدا كەم ۋىكۈپەكانى ژيانى مۇبىتىن
لەناۋىچىن، بەلكۈ ھەلدەستا بەتۈيۈنەۋە لەۋەي
كەھەپە، (خالە) بەھىزى ۋ لاۋازىيەكانى دەژمارد.

ئىبېر بېۋاي بەۋەنەبۈۋە مۇۋف لەپىگەي كۆپىنى
سىمىستەمى مولكايستەي ۋ دامەزۋاندنى
بەرنامە رېژىسەكى. چەقبەستۈۋى (مىترىكن)
دەۋلەتەۋە رىزگارى بېيىت، ۋ چەندىن جار
ئەۋجۈرە پىروپايانەي كە لەبەرەمى ماركس ۋ
سۇشايلىستەكاندا ھاتىۋون بەشتى خەيالى
لەقەلمدان. ئىبېر تەنيا بۇ جياكۈرەۋەي
تىپوانىنەكان سوۋى لەزارلەۋەي خەيالى ۋ
ۋەرنەدەگىرت، بەلكۈ بەھۋى بەكارھىتەنى ئەم
ۋشەيەۋە، ئەۋ مەترىسيانەي بىردەخستەۋە كە
لەكۈرەۋەدا رويىسەپۋى خەيالىچىيەكان
دەبۈۋەۋە. مىژۋى ھاۋچەرخ بەچاكى ئەۋ
"مەترىسيانە" دەسەلمىتى ئىبېر ۋاقىع بىزى
رەشپىن بىۋە، ھەردەم جەختى لەسەرئەۋە
دەكۈرەۋە كەتىپوانىنەكانى لەسەر كۆمەلگاي

نوی به تیپوانینی "پراکتیکی" بزانن. نیشی فیبر له مه پر کومه لگای مۆدیرنه وه له دوو لایه نه وه له گه ل نیشی بیریاره کانی سه رده می خۆی جیاوازه: 1) نه و قسه کرنی له سه ر مۆدیرنیتی گنپایه وه بۆ گرنگترین خاڵ و ناوه پۆکی فه لسه فیانه ی، واته بۆ عه قلباوه یی و عه قلانیه ت. نه م خاڵه ش له توێژینه وه فه لسه فی و کومه لئاسیه کانی کوتایی سه ده ی تۆزده یه مدا بایه خی خۆی دپرانده بو. 2) نه و پیشانی دا که مۆدیرنیتی دیارده یه کی تاكو نمونه یه کی ته نیاو دنیاگره وه، نه ی، په پیره یی له یاسا هه رده م چون په که کان ناکات. فیبر گرنگی تایبه ته ندیه کانی مۆدیرن بوونی هه ر کومه لگایه کی ناسی، باسی جۆره ها مۆدیرنیتی کرد. توێژینه وه گرنگه کی خۆی که زیاتر تایبه ته به نه وروپای نته وندو باکوور، به تایبه تیش نه لمانیا، له کتیبه به ناو بانگه کهیدا نه خلای پڕۆستانی و رۆحی سه رمایه داری⁽³³⁾ 1904-1905 هاتوه. فیبر به شیوه یه کی جوان ده یسه لمینن که کارکردنی کومه لایه تی و واقیعه تی بیروپا دینی به کان له نیشته جیکردنی سه رمایه داریدا هه میشه وه له هه موو جینگایه ک چون یه که نه بووه. نه م خاڵه هه ر ته نیا به هایه کی ره ووشناسانه و میژوویی نه ی، به لکو له قسه کردنی نه مۆددا له سه ر مۆدیرنیتی وه که ئاراسته یه که رۆلێکی گرنگ ده گنپن.

بۆ چوونێکی ساده له کومه لئاسیدا بانگه شه ی نه وه ده کات که مۆفای هاوچه رخ له دنیا به کدا ده ئی به هۆی یاسا گه لیکه وه ده چن به پتوه، که هینده ی یاسا سرووشته یه کان پته ون. یاسا گه لیک که عه قلی مۆف توانای تۆزینه وه یانی هه یه وه هه رچه نده خۆشی له دوا نه دجاما په پیره ویان لیده کات و له هه ندی بارودوخیشدا ده توانی یارمه تی گه شه کردنیان بدات. نه و چه مکهانی تیشک ده خه نه سه ر ژبانی کومه لایه تی سه ربه و چوارچیه کومه لایه تی نه که بۆ خۆی

به پتی "یاسا سرووشته یه کان" نیش ده کات، ده کړی و پتویسته نه م چه مکهانه له و رووپۆشه ره مزای یانه رزگاریکه ی نه که شیوه جۆر به جۆره کانی ده سته لاتی ته قلیدیان، به یارمه تی دامه زراوه به توانا کانی وه که ده ولت و که نیسه دروستیان کردوه. مۆفی ژیر کاتی شاره زای یاسا کانی گه شه و سروشتی ده بن، له دژی نه و رازو ره مزانه ش راده په پت. یه کیک له نیشته کانی فیبر نه وه بوو سه لماندی که نه و تیپوانینه ساده وه لایه. له سه ره لانی سه رمایه داریتی مۆدیرن دا، بزوتنه وه ی چاا کردنی نایینی (پڕۆتستانیته) رۆلێکی گرنگی هه بووه. مۆدیرنیتی، یاخود نوی بوونه وه ی سیاسی، ئابووری، فره نگی، کومه لایه تی به هه یج شیوه یه که به مانای توانه وه ی ره هاو ته واوی "فرمانی پیرۆز" نه ی. نه و شه ره مانه وه ی عه قل له گه ل "شتی پیرۆز" دا که ژماره یه که له بیریاره مۆدیرنه کان هه لیا نگیرساندبوو، و دوو چاریشی بیوون، چیر له خه یال زیاتر هه یجی تری نه ده گه یاند. ده کړی و جۆره ها نوی بوونه وه ی کومه لگاکان و ژبانی کومه لایه تی بیروپا به کان بدۆزینه وه که به نه ما فیکریه ته قلیدی کۆنه کان نیایندا هاوشان له گه ل بیروپا تازه کان داهاتوون. له م بارودوخانه دا نه و به مایانه به هه مان راده گۆراون که ئامانج و بیروپا تازه کان جیاوازیان تیکه وتوه، واته نه چوونه ته ژیر کاریگه ری به ماکانه وه. نه وه ی له و کتیبه گرنگی فیبردا له چوارچیه ی گریمانه و به لگه نه ویسته یه کی کومه لئاسانه خرایه روو، له کتیبه که ی هانس بلۆمن بیرگ دا، واته ره وایه تیپوون سه رده می مۆدیرن (1906) درێژه ی پتدراوه. له م کتیبه دا بلۆمن بێرگ به وردی په یوه ندی مۆدیرنیتی به گۆرانکاری به کانی فیکری دینی په وه شیکردۆته وه. به شی یه که می کتیبه که (که به شیکری کورتیشه) له مه پر روونکردنه وه ی

چه مکی دنیایی بوون و بهرپرچدانه وهی نهو بهمه له تیگه شتتانهی لهم باره یه وه روویاندلوه، زور گرنگه. له سهر بنه مای نه م به شه وه ده کړی بهو دزایه تیانه ناشنابین که له بیر کړنه وهی مؤدیرن دا له مه پر دنیایی بوون وه سهریانه له لاهو، نووسر له به شی شه شه مده دریزه یان پیده دات.⁽³⁴⁾

به پروای فیبر چه مکی بنه مایی و کلیلی له مؤدیرنیتیدا، عه قلباوه پی و عه قلانیته. عه قلباوه پی مرقف، هر چه نده له ریگای جوریه جوړو به شیوهی جیاوازیش بیت، له نه دجامدا به پیی حوکی رزگاری مؤدیرن بۆته فرمانپه وای چاره نووسی مرقفی کومه لایته. لژیکی ساده و به گوته ی فیبر "فورمال" ی نه م عه قلانیته ی مرقف بریتیه له پوهتی کړده ټینسانیه کان به رهو ریسا نه اندازه گیرلوه، چه ندایه تیه هژکاریه کان. فیبر نه وه ده ټینتیه وه یاد که له م نیوه نده دا ریسای سهره کی له مه زیاتر نیه که نه ویش: بن موبالاتیه له ناست تاک دا، پیشکه وونی زانستگه رایو ته کنه لژی له باوه شی نه م موبالات نه کړنه دا به له سه فیهی هومانیزم ره واجی په یدا کړدوه. نه م لایه نه وشک وور له سؤزه، که عه قلباوه پی تاو نه دا، به مانای چاپوشینه له هر شتیکی "ناعه قلانی" و هر ره که زکی پیشبینی نه کړلو نه ټینی نامیز، نه ویش له هر شیوه یه کدا ده رکه وئ، به کورتی به مانای خ رزگار کړنه له شه پی نه فسوونی ناعه قلانی شتی که فیبر ناوی ده نئ Entzauberung یا خود "نه فسانه دامالین"

پشت به ستنی کړده ټینسانو کومه لایه تیه کان به عه قلی مرقف، به رده وام نه ک نه نیا له میژووی هاوچه رخدا - پروسیسی "نه فسانه دامالینی کړدوه". خالکی گرنگ که فیبر جه ختی له سهر کړنوته وه نه وه یه، که نابنزا یا خود نه خلای پروتستانتی له گه شه ی

خویدا، بۆ روویه روویوونه وهی سهره لدانی سهرمایه داریه تی مؤدیرن، "نه فسانه دامالینی" قبول کړدوه، واته خوی دلوه به ده سستی زوری پی دلو یستی دنیایی به کان و عه قلنا میتری. له یه کی که له به ناوبانگترین پارچه کانی نه خلای پروتستانتی و رقی سهرمایه داری دا نه مه ده خو ټیننه وه:

"به مجوره یه که پروسیسی به رفراوانی نه فسانه دامالینی دنیا، که له میژووی ټایینه کاند، به پیغه مبه رانی ټایینزای دیرینه ی په هود ده سستی کړدوو، هاوشان له گال بیری زانستی یونانیدا گشت هژکاره سهری و گه یشتن به رزگاری و هه موو خورافه یه که له خوی دور نه خاته وه، ده گاته خالی کۆتایی خوی. به پره وکاری ره سنی ټایینزای پرویتن له ټیمانی خویدا نه وه نده چوه پیش که به بن هیچ دوو دلپه که نه ریته ټایینی به کان له کاتی به خاک سپاردندا توو پیدات. نه وه سته ی که س وکاره کانی به بن هیچ ټایه ت و لاوندنه وه یه کی دینی به خاک ده سپارد، تا کو مه ترسی ده رکه وونی هیچ جوړه خورافه یه که ته جه لای هیچ جوړه نرخاندنیک بۆ کاریگری ویردو به پرزگرتن له رزگاری رقی مریوه کاند له نارادا نه بن"⁽³⁵⁾

فارنر سومبارت له کتیبی سهرمایه داری مؤدیرن (1902) دا نوووسیویه که ټایدیل لژیای مؤدیرنستی ده ری پی نویوونه وهی په یوه ندیه کانی به ره مه ټینان و نابوری یه. پاشان له کتیبی بۆرژوا که له سهرتای یه که مین شه پی جیهانیدا بللوی کړدوه، حوکی نه وه یدا، که نه م ټایدیل لژی له سهره لدانی یه که م خونچه ی ټابووری کالایی و بازارپوه هاوشان له گال سهره لدانی بیرکوی سوودخوای دا شټوازی خوی وهر کړتوه، له گه شه ی خویدا نیشانی دا که ده سته لات و چاپو دیری هیزه کومه لایه تی و سیاسیه کان به سهر "ژیانی ټابووری" یه وه له نارادا

نه‌ماوه، یاخود پتویسته له‌ئارادا نه‌مینی. له‌راستیدا فییه‌ر دژی نه‌م تپروانینه بوو. نه‌و له نه‌خلاقی پرتوستانتی و رۆحی سه‌رمایه‌داریداو مه‌روه‌ها له نابووړی و کومه‌لگا (1917) دا جه‌ختی کرده‌وه که ناکړئ سه‌رمایه‌داری "مه‌ر ته‌نیا له‌سفنوړی ره‌های نابووړیدا بڼاسرئ و پیناسه‌بکړئ"، چونکه نه‌م دیارده‌یه "فورمه‌له‌کردنیکي کومه‌لایه‌تی و فره‌ه‌نگی تازه" شه. به‌بروای فییه‌ر کاری گرنگو و پسر زه‌حمت بریتیه له‌تپگه‌یشتنی نه‌م خالهی که له‌ناو بپروپا فیکری‌یه‌کان و دینه‌کاندا، کام گروپه‌یان هاوشانی "دنیاپی‌بوون" و "عه‌قلانیه‌تی تازه" و "نه‌فسانه‌ دامالین" دین و کام گروپه‌یان نه‌م "نوی‌بوونه‌وه‌یه" رته‌ده‌که‌نوه. به‌دوور له‌و مشیت و مپانه‌ی که له‌نیوان کومه‌لناسانی هاوچه‌رخدا له‌مه‌پ ده‌ستنیشانکردنی فییه‌ر بۆ پرتوستانیه‌ت به‌گشتی و نایینی کالغن به‌تاییه‌تی له‌ئارادایه، ⁽³⁶⁾ نه‌و خالهی که به‌تاییه‌تی له‌پوانگه‌ی ره‌ووشناسی (میتودولوژی‌وه) یوه گرنکه بڼه‌مای باسه‌که‌ی فییه‌ر: زه‌مینی بوون و عه‌قل‌باوه‌پی بڼه‌مای مودیرنیتین، به‌لام به‌پتویست نابنه دژی بپروپاو نه‌ریته کومه‌لایه‌تیه کونه‌کان. فییه‌ر نه‌وه ده‌مینیتیه‌وه یاد که به‌هه‌شتی و نبووی ملیتون کوتایی به‌وه دیت بانگه‌واز ده‌کات بۆ کردار له‌جیهاندا، رۆحیه‌تیکي راسته‌وخو پینچه‌وانه‌و دژ به‌کومیدای خودایی دانتن. رۆحیه‌تیک که پیشانده‌ری بزووتنه‌وه‌ی چاککردنی دینی و سه‌رمایه‌داری‌یه.

له‌پوانگه‌ی فییه‌ره‌وه پرسپاری سه‌ره‌که‌ی بریتی نیه له‌وه‌ی که بروای نایینی به‌چ شتیه‌یه‌ک ده‌بیتیه ریپیشانده‌ری رۆحیه‌تی زه‌مینسی و سوودخواز به‌لکو نه‌وه‌یه که چۆن بروای دینسی ده‌گوریت تا به‌پیتی توانای خوی شتیاواز بداته رۆحیه‌تی زه‌مینسی و دنیاپی. خالی بڼه‌ره‌تی تپه‌لکیشکردنی کرده‌ی پسرزه له‌گه‌ل کرده‌ی

دنیاپی‌دا، ریگه‌یه‌ک نه‌ک نیعانی پیاوړیشت، به‌لکو "فره‌ه‌نگی نایینی" ته‌یکرد تاکو "شوینگی کومه‌لایه‌تی" که پالپشتی بپوابوون به‌خودلو نه‌و دنیاپی تر بوو؛ بگوریت، و دنیاپی‌ک دروستبکا که تپایدا له‌نیوان عه‌قل و نیعاندا دژایه‌تیه‌ک به‌یدانه‌بیت، نیستنا پتویسته بزانیشت کام دامه‌زراوه کومه‌لایه‌تیانه، به‌پیتی کام ریسایانه (قاعده) نه‌و تپه‌لکیشکردنه‌یان قبول‌لکرد. واته ره‌زانه‌ندیان دا له‌سه‌ر هاوکاری نیوان کرده‌ی پسرزو کرده‌ی دنیاپی، نیمان و سامان. دیاره بپرکردنه‌وه‌ی فییه‌ر له‌سه‌ر مانایه‌کی وړو هه‌مه‌لایه‌نی بۆ مودیرنیتی چه‌قی نه‌به‌ستبوو، به‌لکو کیشی سه‌ره‌کی نه‌و سه‌رمایه‌داریه‌ت بوو، واته نه‌و ده‌ق گرتنه کومه‌لایه‌تی، نابووړی و نایدیولوژی‌یه تاییه‌تی که پرتوستانیه‌ت له‌په‌یوه‌ندی خوی له‌گه‌لیا، که‌وته داهینانی نه‌خلاقیکی یان ethos تیکي نوی ره‌نگه بشیت پیناسه‌ی مودیرنیتی له‌چوارچیه‌وه‌ی نه‌م نه‌خلاقه‌دا بکه‌ین، نه‌خلاقن که‌پرزه‌وه بڼه‌ره‌تیه‌که‌ی بپوابوونه به‌تاک. نه‌وه‌شمان له‌بریت که نه‌و شتیاوزه سه‌رمایه‌داریه‌ی فییه‌ر رافه‌یکردوه تاقه شتیاوزکی نابووړی مودیرنیتی نیه، به‌لکو "چه‌مکیکي" تاییه‌ته له‌مودیرنیتی که تا راده‌یه‌ک به‌شتیه‌یه‌کی ریژه‌پی به‌نده له‌سه‌ر چپانی عه‌قل له‌باوه‌پو له‌گشت شتیاوزه‌کانی ده‌رکه‌وتنی کومه‌لایه‌تیانه و فره‌ه‌نگی باوه‌پ. ⁽³⁷⁾

فییه‌ر ده‌ریخت که چه‌ند لایه‌ن و ره‌گه‌رتکی نه‌فسانه‌ دامالین عه‌قل‌باوه‌پی له‌شارستانیه‌ته‌کانی پینشودا، هر له‌بیروکراتیه‌تی چینی دیرینه‌وه تا سه‌ره‌لدانی یاسا لای رۆم؛ ناماده‌بووه. به‌لام ته‌نیا له‌رۆزگاری مودیرن دا بوو که نه‌م عه‌قل‌باوه‌پی‌یه شتیاوزی ته‌واوی خوی وهرگرت. نه‌و به‌لگه‌یه‌ی که فییه‌ر بۆ سه‌لماندنی ره‌های عه‌قل له‌رۆزگاری مودیرن دا، هیناوتی‌یه‌وه، نه‌وه‌یه که له‌گشت بارودوخه میژوویی‌یه‌کانی

پیشوودا بۆ ماوه ته قلیدییه کان له گه ژوانی نابووریدا ته بابوون، جگه له سه ره تای بزوتنه وهی چاککردنی ئایینی له نه وروپادا لێره وهیه نه خلاقى پرتوتستانی وهك گۆرانیکی ته ولوی نه ریت ته ئایینی یه کان له گه له مه به سه ته کانی به ره مه ئینانی سه رمایه داریدا جووت بوو. واته "نه خلاقى عه قله گه رای کالفن" بووه کلیلی مۆدیرینیتی له ژوانی نابووری و کۆمه لایه تیدا، و ریکخستنی عه قلاتنیانه ی به ره مه ئینان و کۆمه لگا، عه قلاتنیکردنی کارکردنی ده ولته، قبولکردنی ده ستلات له چوارچێوه ی یاسای نابووریدا (که هه لیه ته مه له خۆیدا شوێنگه ی بۆرژوازی پته و ده کات) {هه موو نه مانه} به ره ره نگی پرتوتستانی پشت نه ستوور بوون. یاسای به نه ره تی بۆرژوازی، واته به زیترین ئاستی کارایی، گشت کۆمه لگای ده گرتیه وه هه ره له ده ولته و که نیسه و هیزی سووپاوه تاخیزان و سیسته می لێره بوون.

به لām ده ولته ی عه قل هه مان نه و نازادی به نه بوو که واده یان ده دا. به ئاسانی ده گرتی تێگه یان که ئومێدو ئاره زووی رۆشنسنگه ره کان جگه له خه ون و خه یال هچ ته نه بوو. نه وان رزگاری مرقیایان له چاوی گه شه ی عه قلی زانستی و ده ستکه وه ته کانی ته کنه لۆژیای به ره راوانبوونی عه قله باوه پیدا ده بینن. به لām هه موو نه مه نه که نه بووه هۆی رزگاریبوونی مرقف به لکو بووه هۆی سه ره له دانی نه وه ی فیبه ره پی نه ده گوت (ته شه نه کردنی به ره رایه که عه قلی به ئامێر ته ماشاده کرد {عه قل ئامێری}، که نه مه ش کلنترۆلیکی زیاتره له سه ره شیوازه کانی ژوانی کۆمه لایه تی و فره نه نگیدا. گه شه ی عه قله باوه پی ئامێری نه که ته نیا هۆکاری نازادی گشتی نه بوو، به لکو به گوته به ناویانگه که ی فیبه ره "قه فه ستیکی ئاسنینی" ی دروستکرد، که عه قله باوه پی به ره کراتیک دایه ئینابوو تاریکای رزگاریبوون له ناویا نه مینیت⁽³⁸⁾. "قه فه سی ئاسنین" که له کلتایی

نه خلاقى پرتوتستانی و رۆهی سه رمایه داریدا هاتوه، سه مبولیکه پیشانی ده دات که مۆدیرینیتی به هۆی عه قلاتنییه تی ئامێره کان ده ناسریتیه وه نه که به هۆی لایه نی عه قلاتنییه تی به هاگانه وه، که روه یه پوه ی نه خلاق، په یمان و ده ره وه ستیمان ده کاته وه. ره خنه گره کانی فیبه ره نه و لایه نه گرنگی قسه کانی نه ویان له به ره کردوه که ده یگوت مرقف زیندانی نه و باروبقخانه یه که دروستکهری به ها نه خلاقى یه کانی ژوانه کۆمه لایه تیه که یین. ئه م "عه قلاتنییه تی ژوانی رۆژانه" یه له گه له توانا کانی تا که دا ناگوچیت. هه ره له به ره مه یشه که هه موو شتیکی مه عه نوی ده بیته شتیکی سه ره دی و ناویته نابیت به لایه نه کۆمه لایه تیه کان. ماکس هۆرکه یمه ره له به ره مان هۆ بوو که ده ینووسی: "مرقی هاوچه رخ تووشی ئۆستا لیزای باب ته ی بوون بووه" باب ته یبوونی کۆمه لایه تی، یاخود به ده سه ته ئینانی عه قلیکی به ره تر له چوارچێوه کانی ژیان و به ره کردنه وه ی تا که واته له سنووی پانتایی ژوانی کۆمه لایه تی و گشتیدا.⁽³⁸⁾

ماکس فیبه ره بۆ ئاسینی دوو روه یی مۆدیرینیتی که وه ره ره کردنی دنیا ی مۆدیرن و هه ره خه یاللاو و نه فسانه سازیه کی له باره ی "رزگاری و خۆشه ختی" یه وه توو به لدا. راسته نه و ئاسۆی ده ولته ی ره هاو کۆمه لگای به ره خۆی نه دیتبوو، و ره هه ندی قوولی، خۆشه ختی جه ماوه ری له خه یالیک زیاتر به هچ نه ده زانی، راسته نه و به روای نه بوو به که مبه و نه وه ی نا په زایی و دزایه تیه چینایه تیه کان به لām کاری وی بۆ تێگه یشتن له چۆره کانی مۆدیرینیتی کارێکی به ره سگدار بوو. نه و به ش به حالی خۆی رێگه ی خۆشکرد له به رده م ره خنه ی ئاییدی لۆژی داو ده کورت کاریگه ری به ره و به هیزو پ به لکه کانی له سه ره نو سه رانی قوتا بخانه ی فرانکفورت به دی به که یین. تیۆدۆر ئالبۆرت و ماکس هۆرکه یمه ره

له کتیبی دیاله کتیبکی رؤشنگری (1944) دا، زۆر زیاتر له وه قهزازیاری قیبهرن که تا ئیستا زانراوه، بیری قیبهه یه کێکه له پێکهێتیه رهگانی بیری رهخنهی هابرماس و دهشیت ئهم خالاش له کتیبی ئیۆرهی کردهی په یوه ندی (1981) دا بدۆزینه وه. له بهشی چواره مدا ده بینین که رهخنهی مارکیۆز له بیروپا سه ره کیه گانی قیبهه له مهی مۆدیرنیتیه وه چین، به لام نابێ ئه وه مان له بیر بچن که بیری رهخنهی قهزازی قیبهه ره.

مۆدیرنیتی و ئیهیلیزم

مارکس له گهڵ مۆدیرنیتیدا بوو به لام باسی کێشه گانی ده کردو داوای گه شه پێدانی پتری ده کرد، که له پاستیا کردنه وهی ده رگایه کی تازه بوو به دهستی کرێکاران. قیبهه مۆدیرنیتی لاپه سه هندبوو، تاپاده یه کیش چاوی له که م و کوپیه گانی (نه نجامه گانی ده سه لاتیه عه قلباوه یی) ده نوو قاند، به لام له گهڵ ئه وه شدا ریگای بۆ رهخنه لیگرتنی خوێش کردبوو. ئه مانه له دوا ئه نجامدا له به رگری که ره گانی مۆدیرنیتی بوون. به لام له کۆتایی یه گانی سه دهی نۆژده یه مدا فیهل سو فیک به ره مه گانی خوێ بڵاوه ده کرده وه که به شتیوه یه کی بنه بپ دژی مۆدیرنیتی بسو، یه کێکه له نه رکه گانی خوێ به "رهخنهی تهاوو و بپ به زه ییانه له مۆدیرنیتی" ده زانی. فریدریش نیچه به شتیوازیکی تایبهت کتیبی له ویدیوی چاکه و خراپه (1886) ی خوێ به رهخنه گرتن له مۆدیرنیتی و "ئه و قتی ره ها" له قه له مدا⁽⁴⁰⁾ و ده کړت له سه ره جمی به ره مه کانیشیدا، به بپ هپ ناوارتنیک {استثناء} رهخنهی توند له سه ر لایه نه جۆریه جۆره گانی ژیا نی مۆدیرن و بیری عه قلباوه یی بدۆزینه وه.

له کتیبی سه ره له ئیواره ی بته کان (1888) دا پارچه یه که هیه به ناوی "چۆن جیهانی راسته قینه سه ره نه نجام بوو به نه فسانه؟ سه رگوزشته ی

هه له یه که"⁽⁴¹⁾ له م پارچه یه دا نیچه روونی کردۆته وه که سه ره تا نه فلاتوون بوو جیهانی هه ستیگرایی له ده ستدا بۆ نه وهی به پیر دنیای ئایدیاکانه وه بپوات. ئه و له قه له سه فده سئوری ئاسمانی دروست کردو ئه مه ش یه که مین ره نگدانه وهی حه قیقه ت خوازی بوو له بیر کردنه وهی خۆ ئاوادا، واته حه زی راهه کردنی دنیا له په یکه یی ده رپیرینی ئینسانیدا، که به ناچار یی ده گه یشته ئه وهی بلی: "من، حه قیقه ت!" له هه نگاری دواتردا دنیای ئایدیاکان گۆرا به خوا وه ند، واته گۆرا به باریکی ئه وتۆی په ی پێنه برلو، لێ ره شه وه جیهانی و مه سیحه ت سه ره په لدا. خوا وه ند وه که ئه و راستیه ناسینرا که پروانه بوون و یان برواییون به هه بوونی له سه ر زه وی یه کسان بوو به گونا وه. له پاشانی شدا ئایدیا بوو ه شتیکی "باکو ری، کوینگسبرگ". کانت (که له کوینگسبرگ ها تبوو ده دنیا وه) ده ریخست که ئیعه ناتوانین دنیا له خۆیدا، وه که ئه وهی هیه به شتیوه یه کی کامل بناسین، عه قلی مرۆف و زانیایی یه که ی، ته نیا په ی ده بات به دنیای دیار ده کان، نه ویش به و شتیوه یه کی که ئه و دنیایه به پتی یاسا گانی خوێ ده گه یی. که واته هه ر شتی له سه رو ی عه قله وه یه، به بپ هپچ پتیو سستی یه که به سه له ماندنی عه قلا نی، ته قدیس ده کړی. به م شتیوه یه ش جیهانی راسته قینه به نه ناسراوی ده مینیته وه، سه ره تا وه که دنیایه کی خوا بی گریمانه کراو پاشانی ش توو په لدا. به کوشتنی خوا وه ند، مرۆف، واته بکوژی خواش کوژا. به توو پدانی ئه وهی پتیده گوتری "جیهانی راسته قینه"، دنیا ش به و شتیوه یه کی که دیته پش چاومان له ده ست ده ره نه چن، له به رامبه ر ئه مه شدا دنیای به ها کان (جیهانی مۆدیرنیتی) ده سه لات ئه گرتیه ده ست.

کانتی دنیای راسته قینه خراپه لاره، دنیای به ها کان (که هه ندی جاریش دنیای زانستیان

پېښگوتوه) به ده ست لاتوه گړتدرا. نهك بهو مانا ساده يه ي كه بلټين زانين ده ست لات بهرهم ديتن، يا خود ده ست لات زانست به كړي ده گړي، به لكو به مانا يه كي ئالوتزتر: ويستني ده ست لات، بوويه ويستني شتواز به خشين به شفتي: "له نيمه دا ده ست لاتيك هيه بى سيسته ماتيزه كردن، ساده كردنه وه، ناراست پيشاندان، دروست كردن و جيا كړنه وه" ⁽⁴²⁾. نهوجا "زانين وهك هوكاري ده ست لات ده كه ويته گه پ" ⁽⁴³⁾. ويستني زانست، ريځكستني دنيا يه ك به شتوه يه كي تاييه ت. نه مش به نياز ي "به نينسانيكړني دنيا، واته كړدن ي نيمه به سهروه ي جيهان" ⁽⁴⁴⁾. موديرنيتيش ده يوي مروف، سهروه ي دنيا بيت، گړتيره ي دنيا، بونه وريك كه ده بى له گه ل توانا به شهريه كاندا بى چه مك سازي، ريځكستو سيسته ماتيزه كردن دا بگوډيت. زانين (زانستي موديرن) نيشي نيه به سه ر دنيا ي راسته قينه وه، نهو دنيا يه كه ده اړتنيته وه كه تبايدا نه زمووني نيمه بيته دي، دنيا يه كي قابيلي لپرسينه وه، ساده گه را، و ناسان ده رك كړلو ⁽⁴⁵⁾.

نهم ناراسته يه ي ساده كړنه وه يه بوو له موديرنيتيدا كه وايد ه كړد نيچه به سو كايه تيه وه بړوانيتيه رڼگاري نوئ. هر به پتي ي هه مان خه سله تيش بوو كه هه ندئ به شي نه ريت له شته تازه كاندا، وپړاي نهو هه مو بانگه شان ه، ده مانه وه. هه ستى سو كايه تيكردن به موديرنيزم و "تابديا موديرنه كان" لاي نيچه، له راستيا بيزار يوونيتي له شته مام ناوه نده كان، نهو شتانه ي پييده گوتن "به دامه زراو يووني گه مژه يي له شتوه ي ديموكراسيه ت دا". هه ستكردن كي ده ده بيته هوي دروستبووني نه خلاقى كزيه كان و نيچه به مه ده لئ Ressentiment ⁽⁴⁶⁾، و له دروشمي "يه كسانى برلكان" دا درده كه وي، دروشمي يه كسانى له گه مژه يي ورق دا. نه مه يه ده كي نه فره تي نيچه له ديموكراسيه ت: "نه خلاق

له نه وروپاي نه مړدا، نه خلاقى نازه لي گه له" ⁽⁴⁷⁾ و ديموكراسيش چونكه مروف ي وهك نازه ليكي سه ريه گه ل ده وي "نهك نه نيا شتوه يه كي گه مژانه يه له ريځكخراوى سياسى، به لكو شتوه يه ك له توانه وه ي مروف" ⁽⁴⁸⁾ بويه:

"نه مړكه، واته له رڼگاريكدا كه له نه وروپا ت نيا نازه لي سه ر به گه له ريزي ليده گيرئ و شويش ريژلينا نه كان دابهش دهكات، له رڼگاريكدا كه "يه كسانى حق" به ناسانى ده بيته يه كسانى له ناحه قدا - واته ده بيته شه پتي كشنكروه له گه ل هه موو شتيكي نايابو بيتگان ه و نمونه يي، به شه پتيك له گه ل مروف ي به رزتر، دهرووني به رزتر، نه ركي به رزتر، دهروه ستى به رزتر و داهينانى ده ست لاتمه ندو ده ست ره نكيانه - نهو له م رڼگاره دا، به رزي و بى خوربان و تواناي جياوازيوون له واني ترو به ت نيا وه ستان و دهروه ستبوون له ناست ژيانى تاييه تدا، به شيكن له چه مكى "گه وړه يي" ⁽⁴⁹⁾

له ككتيبي زانيني كامه ران (1882) دا نيچه نووسيويه هه رچه نده ناگايي زور تريت گريمانى هه له كړدن ش زور ده بى، موديرنيتي ويستن سه ركه وتني ناگايي يه، واته سه ركه وتني نهو وژه يه ي له نامو بوونه وه هاتوه، رڼگاي سه ركوتكړني نه مش گه پانه وه يه بى ژيان و بى نيراده و ده ست لات و هيزي نه فسانه يي. بونه وه ي له لدايكبووني هه رگه سات دا ناوي نوابوو سه رخوش و كامه راني ديونيرؤسيانه: غه ريزه، ده ست لات، سؤز (شور). نه فره تي نيچه له نوپيراي پارسيقال (1877-1882) ي فاكنه ر، وه پسبوونيتي له نه خلاقى كزيه كان، نارامى عارغانه ي مه سيمي، دلخوشبوون به ژيانى ناو گه له، و ستايشكردن و هه رزي خو به قوربانيدان و فه نابوون. نه م هه ستكردنه مه سيمي و ديني يه له به رامبه ر ياساخترين غه ريزه و عه شقي هه رچوار نوپيراي نه لقي نيبلونگه كان (1861-1867)

داینین، و دلخوش پالوانه گهجه‌کی‌ی ناو زیگفرید بهینف و یادتان کاتن شمشیره‌کی به‌ده‌سته‌وه ده‌گرت، و ده‌سته‌لاته مه‌لحه‌میه‌کی بهینف پیش‌چاوتان کاتن نه‌ژدیه‌ا که ده‌کوژن و به‌ئاواری سیحراوی دارستانه‌که به‌خه‌بریت. بنگومان له‌خوشه‌ویستی پر سۆزی نیچه‌دا بۆ موسیقای مه‌لقه‌ی نیبلونگه‌کان ده‌توانین شتیک له‌ژایه‌تی رۆمانتیکه‌کانی نه‌لمانیا بۆ عه‌قلی رۆشنگری به‌دی بکه‌ین بۆ سه‌رچاوه‌ دوژمنایه‌تی نیچه له‌ناست مۆدیرنیته‌دا پیویسته له‌به‌رهمی رۆمانتیکه‌کاندا بکه‌رین، و له‌خوشه‌ویستی نه‌واندا به‌رامبه‌ر به‌مال و خاک. شیوه‌ی پارچه‌ نووسینیش - که به‌بێ هیچ زیاده‌رۆییه‌ک - نیچه گه‌یانیه‌ نه‌ویسه‌ی، ره‌گو ریشه‌ی له‌پارچه‌ نووسراوی رۆمانتیکه‌کاندا. لێره‌دا ته‌نیا هه‌ر مه‌سه‌له‌ی شیوازی ده‌رپرین مه‌به‌ست نیه‌ - که بنگومان گرنگی به‌کی تاییه‌تی خۆی هه‌یه‌ به‌لکو له‌م شیوه‌ نووسینه‌دا جۆری له‌دوژمنایه‌تی شاراو هه‌یه‌ له‌به‌رامبه‌ر سیسته‌م و سیسته‌م سازیدا، نیچه که‌تر به‌شیوازیکی سیسته‌ماوی نووسی و به‌رده‌وام وتی: (ویستی سیسته‌م له‌نه‌بوونی توانای تانه‌وه‌وه سه‌رچاوه‌ ده‌گرت) ⁽⁸⁰⁾.

له‌ له‌دایکبوونی نراژیدی (1871) دا رۆحی دیونیزوسی، نه‌و نه‌فسانه‌یه‌ی که‌له‌چارچێوه‌ی هونه‌ری زیندوو ئازادا ره‌نگ هه‌لدین، یاخود به‌گوته‌ی نیچه، سه‌ما ده‌کات، له‌گه‌ل رۆحیه‌تی نیهیلیستی رۆژگاری نوێدا به‌شه‌پهاتوه. له‌م جه‌نگه‌شدا نه‌وه‌ی ناقیده‌گرته‌وه هونه‌ری کۆن نیه، به‌لکو "هونه‌ری نه‌مۆ" یه‌ (و مه‌به‌ستی سه‌ره‌کی نیچه‌ش ئۆپیزاگانی فاگنه‌رن) که ده‌که‌ونه ژێر ناقیکردنه‌وه‌وه. له‌م شه‌په‌دا مه‌زنی له‌وه‌دایه‌ دروشمی جوانی بۆ مه‌یدانی جه‌نگ هاتوه، نیچه نه‌م خاله‌ی دوا‌یی له‌شیلله‌ره‌وه فیزیبوو. شیلله‌ر بوو که به‌هۆی "فیزکردنی جوانی" یه‌وه ده‌یویست بناغه‌ی نه‌خلاقیکی نوێ

دایه‌ژێر که‌توانای هه‌بێ به‌سه‌ر سنووره‌کانی تاک دا زāl بیت. هاوشانیش له‌گه‌ل شیلله‌ردا بوو که‌شلینگ له‌کتیپی سیسته‌می ئایدیالیزی به‌رژدا (1800) هینده چوه‌ پێش تابلێ هونه‌ر ئامانجی فه‌لسه‌فه‌ی تازه‌یه‌ که به‌هۆیه‌وه ده‌توانی به‌سه‌ر "تاک ره‌هه‌ندی رۆحی فره‌یدا" سه‌رکه‌وتن به‌ده‌ست به‌ینر.

ئه‌مان "رۆحیه‌تی سه‌رده‌م" یان ده‌ریزی رۆحیه‌تیک که‌نه‌توانی له‌جه‌ختکردنه‌وه‌ی فردریش شلیگل دا له‌سه‌ر سه‌ریه‌خۆیی هونه‌ر بدۆزیته‌وه‌وه ده‌نگیکی تری دوژمنایه‌تیکردنی رۆشنگری تیا بییسی:

"یه‌کتی راستی، جوانی و چاکه‌" له‌دوا ئه‌جامدا به‌دگومانی و دوژمنکاریه‌کانی دنیای نوێ تیک ده‌شکێن. له‌دژی ئه‌م دنیایه‌ ده‌شیت و ده‌بیت بکه‌ریتیه‌وه بۆ ره‌سه‌نیتی رابردوو. "ره‌سه‌نیتی رابردوو" ئه‌مه‌ نه‌و شته‌ بوو که‌نیچه هه‌رگیز په‌سه‌ندی نه‌کرد. چونکه‌ دوژمنایه‌تیکردنی ئه‌و له‌ناست مۆدیرنیته‌دا، ده‌بوو هۆی دوژمنایه‌تیکردنیشی له‌به‌رامبه‌ر نه‌ریتدا، نه‌و هه‌رگیز له‌به‌ر خاتری دنیایه‌کی له‌ده‌ست ده‌رچوو یاخود مه‌عه‌ویه‌ت و ره‌سه‌نایه‌تیه‌کی ونوو، نه‌که‌وته ململانی له‌گه‌ل مۆدیرنیته‌دا.

ئیراده‌ی هیز، روانینه‌ دوا رۆژه، به‌رزه‌ مرۆف جینگه‌ی له‌داهاتوودایه‌ ئیراده‌ی هیز، هیزیکه‌ داهینه‌ره‌ (و به‌م مانایه‌ش هونه‌ری) که له‌ده‌رپریندا به‌پیشپه‌وی هونه‌ری ده‌دریته‌ قه‌له‌م. رۆبه‌رپووبونه‌وه‌ی داهینان (شیع) له‌گه‌ل زانست دا، ده‌بیت هۆی سه‌ره‌لدانی زانینیکی نوێ و بیریارانیکێ تازه، واته‌ فه‌یلسوفه‌کانی دوا رۆژ. که‌سانی که‌ده‌بنه‌ "داهینه‌ری به‌های به‌رتر"، نه‌و به‌هایانه‌ی هیتشتا نه‌ناسراون. نیچه له‌قه‌سه‌کردنیا له‌باره‌ی ئه‌م "فرمانده‌و یاسادانه‌رانه‌ی داهاتووه‌" ده‌گاته‌ بیراریکی گرنگ:

"هه رچه ند تپه پده بئ، زیاتر بۆمن روونده بپته وه که فه یله سوف له پله ی مرقفکدا که به ناچاری له خه می سه ی و دوو سه به ی دایه، هه رده م خۆی له گه ل نه مرقی خۆیدا له جه نگدا بپنوه نه وه، و ده بی خۆی بپینتیه وه: دۆزمنی نه وه همیشه دروشم و نامانجه کانی نه مرق بوون" (81)

بۆدلیتر ده یگوت هه موو شتیکی مۆدیرن نه ک له گه ل نه ریتی (دوینی) دا به لکو له گه ل بارودوخی (نه مرق) دا ده جه نگن. نیچه له گه ل مۆدیرنیتیدا به مانای "نه مرقی بوون" ده جه نگا نامانجی نه مرقی به لاوازو بی بونیاد ده هاته پتیشچاو. نیچه پیتی داده گرت - رهنگه له سه ره یج بیرنیکیش هینده قاره مانانه پیتی دانه گرتی که نه ریته کان له مۆدیرنیتیدا زیندوون، نه گه رچی مۆدیرنیتی بانگه شه ی له ناویردنی نه ریته کانی به زکریتیه وه. نه ریته کان مه سخی مۆدیرنیتی ده که نه و به تالبوونی بانگه شه کانی ده سه لمینن. نه خلای مۆدیرن هه مان نه خلای مه سیحی، و ویسته کانی مرقفی مۆدیرن هه مان نیازه پووجه کانی مه سیحیه تن. ئاسۆی داهاتوو له به رده م مرقفی نه مرقدا هه ر نه وه یه که یه که مین "کۆیله کانی مه سیحی" وینه یان کیشا.

لیزه وه یه که نیچه نه لئ ئیمه له سه ر ده ریاجه یه کی به ستوو وه ستاوین، و جه خت ده کاته وه (هوشیارمان ده کاته وه) که سه هۆله که زۆر ته نکو به زوویی ده شکن: "ئیمه که سانیتی بئ په ناو بئ مالن.. ئیمه ی مندالانی داهاتوو چۆن ده توانین له سه رده می خۆماندا لانه بکه یین (یان نیشته جئ بئین)؟ .. نه وه سه هۆله ی هیشتا خه لکانیتی پاراستوو زۆر ته نک بۆته وه، نه و بایه ی سه هۆله کان ده توینتیه وه، گله ی دئ، ئیمه ش که بئ مالن، بوینه ته هیزئی که سه هۆله کان و هه ر واقیعه تیکی "ناسک تیکده شکینن" (82). فه یله سوف ووف

سه هۆله ندانه کان ده شکینن تا پیشانیدات که چه ند هه ترسی نزیکه، له شوپینکی تر دا نیچه نیه یلیزمی چواندبوو به "فوهرن"، ووشکه بایه کی گه رم که له پر له کویتسانی ئالپه وه هه لده کاتو خه لکی شیت نه کا.

شیتی. رزگار بوون له عه قلی مۆدیرن. له زانیینی کامه ران دا شیتیک له بازارپ هوار ده کات که به دوا ی خوادا نه گه پئ، و به رزتر هوار ده کات که خودا مریدوه، ئیمه نه ومان کوشتوو کاتن زه رده شتیش له به رزایی چپاکانه وه دیته خوار دنیایه که خودا مریدوه، و دزیوترین مرقفیش له دوابه شسی زه رده شت ئاوا ی گوت (1885) دا ده لیت: "نه و خودایه ی هه موو شتیکی ده دی، له وانه ش مرقف، خوایه کی و ده با مریدا، مرقف به رگه ی نه وه ی نه ده گرت که شایه تیکی و به زیندوویی بپینتیه وه." (83) دیسان له زانیینی کامه ران دا هاتوو: "خودا مریدوه، به لام وه ک چۆن عاده تی مرقفه کانه نه که ویته دروستکردنی کۆمه له نه شکووتن تا هه زاران هه زار سال سیپه ره که ی پیشانده ن" (84). نه شکووتو سیپه ر، ته شبییه ئاشناو دیرینه که ی فه لسه فه ئیستا به شتیوه یه کی دیکه به کارده بریت. فه لسه فه ی مۆدیرن بریتیه له و نه شکووتانه و ته نانه ت بئ دینترین ئاراسته کانیشی له ده سستی نه و سیپه ره رزگاریان نابیت. ده توانین نه و سیپه ره له ئاره زووی هه ر ئاراسته یه ک دا بۆ دۆزینه وه ی په ناگایه ک له م جیهانه دا، بۆدزینه وه.

مۆدیرنیتی سه ره وه ی مرقف و به باشتر زانیینی عه قلی مرقف وه ک پتیشمه رجی له به رده می خۆیدا دانه ن. هه رکس له سه ر بنه مای ئهم پتیشمه رجه وه کارده کات، به لام هاوشان له گه ل هیزئی ناعه قلانی، نه خوش، بئ ده ره سستو دۆزمنکاردا. نیه یلزم ئالیره دایه. له نه بپینینی نه و هیزانه دان نه و هیزانه ی له سه ر بنه مای رتگه پیدرانی هه ر کاریکه وه هه ن. نیه یلزم کۆتایی

رۆڭگای مۆدیرنیتی نیه، بەلگە ھاوسەفەری،
 ھەمیشەییەتی. مۆدیرنیتی بېواھێتانه بەشتیکی
 بېرلێنەکرلوه، نرخ دانانە بۆ ئەو شانەیی بەراستی
 نرخیان بۆ دانەنراوه. مۆدیرنیتی کە خۆی وەك
 مۆیکە بۆ ھەلبژاردنی شتیوازێکی ژيان
 مەخلەقە ھەموو ئێچووستی بەھەزەسیە نیچە
 روونیکرێت وە ئێمە بېرور، نەیتەکان، یاسا
 پراگماتیکی یەکان و بنەما ئەخلاقیەکان
 قبول دەکەین، بەرلەوێ لە ھۆکانیان بکۆلێنەو
 یاخود بیانزانین ھەموو شتێ دەبێتە عادەتی
 لاوەکی ئێمە بەبێ ئەوێ لامان رۆشن بێت. بەلام
 ئە ئی شوێنی خۆناگایی لەکوێ دایە؟

خۆناگایی، خۆناسین، بێرکرنەو لەخود،
 ئەمانە بانگەشە سەرەکیەکانی مۆدیرنیتین،
 دەتوانین فینۆمینۆلۆژیای ھیگل بە "زانستی
 ئەزمونکردنی ناگایی" ناوبرین: ھەلوانێک
 لەپێناوی خود ناگاییدا. بەلام نیچە ئەم
 بانگەشەیی بیریاری مۆدیرنیتی پەسەند ناکات،
 جینالۆجیای ئەخلاق ئەو پێشاندەدات کە بەھا
 ئەخلاقیەکان لەگەڵ "بێرۆکی ناسنامە
 سۆبژێکت" دا بوونە یەك. (جینالۆجیای ئەخلاق)
 ھەلوانێک بۆ دۆزینەوێ "نەفسیکی نوێ" بەلام
 ئە لەبەندیخانە بێرکرنەو لەخود ناگاییدا.
 "ئێمە بۆ خۆمان نەناسراوین، ئێمە خەلکانی
 زانا، بەھۆی بەلگە دۆستەو، خۆمان
 ناناسین" (66). بەچی خۆمان دەناسین؟ زمان.
 واتە بەھۆی کۆمەڵێ نیشانە و مەجازەو کە
 ھەرگیز لەگەڵ واقعیەتدا وێک نایەنەو. لەسەر چ
 بنەمایە کەو دەتوانین ناس بکەین؟ لەسەر
 بنەمای ئەو بەھاو نرخانەو کە پەيوەندیەکیان
 لەگەڵ دنیا دا نیه. (66) شتەگەڵ دەدەینە پال
 جیھان (تثبت دادن)، بەلام ئە ئی دەتوانین خۆمان
 چ شتێ بدەینە پال، خۆمان؟ لەپاستیا، دۆست
 لەوکاتەدا کە دەمانەوێ خۆمان بناسین (واتە ئەو
 حۆکەمێ سوکرات بەکارخەین کە دەلێ خۆت

بناسە" (67) تێدەگەین کە ناتوانین ھیچ بناسین،
 ھیگل رۆح ی داھێنا تا "خود" (زات) بالاتر
 لەخودیتێ خۆی دابنێ. بەلام ئەم داھێنانە
 ئاژۆلەییەکی نایەو، و ھەموو شتیکی بەسەر
 یەکا رووخان. نیچە دەلێ: (بەناچاری لەخۆمان
 نامۆین. لەخۆمان تێناگەین. ناچارین لەبارە
 خۆمانەو بەھەلەدا چین. (68) ھەلوان بۆ
 دۆزینەوێ ناگایی لەخود (و نەفس) بەناچاری
 خودیکی دەروونی دۆستەدەکات (نەك کە شفی
 دەکا). سۆبژەیی مۆدیرن دۆست دەکری.
 سۆبژەش، بەوتە یەکیە ئەکێ لەمەزترین
 قوتاییەکانی نیچە، واتە میشیل فۆکۆ،
 دادەھێنێ، و لەھەلوانیشدا بۆ دۆستکردنی
 سۆبژە، تێگەشتنێکی ناپاست لەسەر کۆمەلگای
 مۆدیرن دۆست ئەبێ.

فەلسەفەیی رۆژگاری نیچە لەسەر بنەمای
 بانگەشەیی لەخودفکرین و خود ناگایی یەو
 وەستاو. ئەمەش بەردەوامیدان بوو بەنەریتی
 کە ھیگل لەفەلسەفەیی ئەلمانیدا داھەزراندبوو.
 فەلسەفەیی زانستیش کە نیچە بەتوانجەو
 پتیدەگوت "فەلسەفەیی ھەلسۆپتەرانێ
 فەلسەفە" (69) بەھۆی بانگەشەیی ناسپینی
 بابەتیانەو، کەلکەلەیی تێگەشتنی لەخودی
 سۆبژێکتیشی چووێو سەر. بەلام بەلای نیچەو
 فەلسەفە سنۆرێک نیه بۆ یەقینی "زانستی"،
 پانتاییەک کە تیایدا زنجیرە "راستیەکی زانستی"
 ھاوشان بێ بەکۆمەڵێ نرخ و بەھا. نیچە قبوولی
 ئەوێ نەدەکرد کە بشیت زانیە فەلسەفیەکان
 وەك "بنەمای رەھاو راستەقینە شتێ" بزانن.
 ئەمە رەتکردنەوێ "خود ئەندیشی فەلسەفیە"
 بەلام بەمانایەکی تازە، جەخت کردنەوێ نیچە
 لەسەر جیاوازی خۆی لەفیلەسووفەکان و گرنگی
 بنیادنانی "فەلسەفەیی سەبی" لەخالیکی
 جیاپوونەو دا دەردەگەوێ: جیاوازی نێوان خود
 ئەندیشی فەلسەفی کە نیچە دەرخاتە پو، لەگەڵ

نه و خود ناگایي په فلسفه فیه دا که ده کړئ نمونه
 ده ره کامله که ی له سیستمی فلسفه هیگل دا
 بدوړینه وه. "خود نه ندیشی" یان "بیرکړنه وه
 له بونیاد" چه کښکی ره خنه کارانه یه که به هویه وه
 ده شیت هه ریمه کانی مه عریفه بدرینه بهر ره خنه .
 نه مه ش کار کړدیکي تازه نیو له سره ده می کانت و
 هیگل وه به وردی رافه کراو و ناسینر اېوو. کاتئ
 هیگل چ لــــه فیننومینولوژیای رځ و چ
 له بهر مه کانی تریدا ره خنه ی له کانت، شلینگو
 یا کوږی ده گورت، ناگاداری نه م کار کړده
 ره خنه کاریه ی "خود نه ندیشی فلسفه ی" په بوو
 به لام نه وه ی نیچه هینابویه پیشن تازه یه، و
 ره خنه گرتن نه بوو له بیرو پای فیه یه سووفه کانی
 پیشتر، به لکو ره خنه بوو له عقلی فلسفه ی
 یاخود چاکتر وایه بلیم ره خنه بوو له بانگه شه کانی
 فلسفه .

نایا نه و شتیوانه ی که تیا یاندا بیرکړنه وه
 مو مکن ده بن خویسان ده توانن بېنه بابته ی
 بیرکړنه وه ؟ نه گهر بابته ی بیرکړنه وه بن، نایا
 نه مجوره بیرکړنه وه یه به چی به نه نجام ده گات ؟
 هیگل پیشتر له ره خنه گرتنیا بډ نه بستمولو جیای
 کانت روونی کړدېوړه که "ه ندئ له و شتیوانه ی"
 که کانت هه بوونیانی بډ مه عریفه به پتویست
 زانیبوو (به لام خویان نه ده ناسران) له دریزه ی
 باسی فلسفه ره خنه کاریه که ی کانت دا ده بوون
 به "بابته کانی مه عریفه". عقلی فلسفه ی
 به مانایه ک ه ولدانی بوو بډ چاره سره کړدنی نه و
 نا کوږکی یه لوژیکي یه بنه مایی یانه ی که خوی
 به هویانه وه "له دایک بوو بوو": له و نا کوږکیانه وه که
 خه یالی یونانیه کانی دا گېر کړدبوو، وه کئ
 به پکئی ناشیل و کیسه ل، یاخود پیاوړه که ی
 خه لکی کریت که ده یگوت هه موو خه لکی دوورگی
 کریت دروژنن، تساکو نه و بانگه شه به ی
 پوړه تیغیزمی لوژیکي که ده لئ ؟ ته نیا نه و
 نه نجامانه ی نه زمون ده کړنن راستگون ؟ -

هو کوی که خوی له پروانگی نه زموننکاریه وه
 راست نیه. گرنگی نیشه کانی نیچه له وه دایه
 که بانگه شه کانی فلسفه ی به پیچه وان ی
 فیه یه سووفه کانی تره وه، نه ک ته نیا وه ک بابته ی
 زانستی ته ماشا نه کړدن، به لکو ته نانت
 نرخیکیشی پتیه دان. خود نه ندیشی فلسفه ی
 {تفکرینی فلسفه له خوی} له جیاتی هه ولدان بډ
 رزگار کړدنی خوی له بته ندی نا کوږکیه کان،
 ده سته لاتی هه مان نه و نا کوږکیانه ی به سره رخویدا
 سه پاند.

بیری زانستیانه ی هاوچــــره رخیش
 به قولبوونه وه ی له "بنه ما پشتبه ستووه کان
 به درایه تیه کانی لوژیکي زانستی" له پښایه کی
 تره وه، هاوړه نگی نیچه یه. ته ماشای
 بهر مه کانی توماس کوهین و پؤل فیرابند بکه ن.
 دوو بیریار- له پښای که م نا زوړ جیواوړه وه -
 به لگی نه وه یان خستو ته پروو که زانست به ته نیا
 له پښه ی نا پاسه کانی سه لماندنی عه قلانی وه
 که شه ی نه کړدوه. فیرابند هینده ده پواته
 پیشه وه که بلن، له بته پته دتا شتن نیه پی ی
 بگو ترئ سه لماندنی عه قلانی ته واو. هه ر
 فیه ره نگو سره ده من، دروسته کړی نمونه و
 تاییه تیه کانی خویته ی له "عه قلانیته" و
 "سه لماندن یان نا پاسه کړدنی عه قلانی".
 نامانجی خود نه ندیشی فلسفه ی و زانستی
 ناشیت راکړدن بیت له نا کوږکی یه نه گونجاوه کان -
 به لکو له بهر هه مان خال که له هه ر سره ده میتکا
 ده که وینه داوی نا کوږکی یه کی تازه وه،
 نامانجه که ش ده کاته چند هه ولدانیکی سنووردار
 (و میژووی). نیچه، به لام وینایه کی له سر دوا
 نامانج له سره دابوو، نامانجی که یه کسه ره فلسفه
 جیده هیلئ، و نیراده ی هیژ به یانکه ریتی: به رزه
 مرقف. مرقف که به وته ی هایدگر، له پردی کات
 ده په پتیه وه بهر وه نه و په پ ده پوات.

نیهیلیسم چیه؟" و هر خوشی و لاملده داته وه:
 "ئهو یه که بهرترین بهاگان خویان بی نرخ
 کهن. نامانجیش هیچ روون نیه. (گهر پیرسن)
 باشه بۆچی؟ هیچ و لامیکتان ده سنگیر نابیت"
 (82) کاتئ ده لئین "هۆی نیهیلیسم بارئکی
 میتافیزیکی یه" مانایه کی تازه مان له مهر
 میتافیزیکی وه له سهر دایه. دیاره نیچه بۆخۆی
 زیاتر له جارئ چه مکی میتافیزیکی له سهر مرقف
 ره تکرده وه له مهش گرنگتر، پیشانی دا که بنه مای
 ئه م میتافیزیکی له گه ل په دابوونی ههریم
 ئایدیاکاندا یه ک شته. له زانیی کامه ران دا، ئه وه
 ده خوئینه وه سوکرات له سهر حق بوو که سالانی
 ته مهنی، له هاتنه دنیاوه تا مهرگ، بهر زوگاری
 نه خوشی زانیبوو. ئه و مرقفه ی نه خوشی
 ده ناسئ، خۆی نه خوشه. نیچه پیناسه یه کی
 به ناویانگی له سهر مرقف خستوته پوو: مرقف واته
 ئاره لئکی نه خوش. ئاره لئ کی له که مالی
 ئایدیاکاندا بۆ سه لامه تی ده گه پئ. له گه ل
 راگه یاندنی مهرگی خوادا، سنوری ئایدیا
 نه فلاتوونیه کانیش، واته پانتایی سازینه ری
 نمایه ت و چاکه کان، به ویرانبوو راده گه یه نرئ.

مارتین هایدگر له وتاری: "وته ی نیچه: خوا
 مردوو" (1943) دا ده نووسئ که نیهیلیسمی نیچه
 بۆ خۆی له دایکبووی دوچاربوونی فیکره
 له به ندیخانه ی میتافیزیک دا (83). میتافیزیک
 سهرده مکی میژوویی یه که تیایدا قه ده ری
 ئایدیاکان چاکه، یاسای نه خلاق، ده سه لاتی
 عه قل، پیشکه وتن، زوترین خوشی بۆ زویره،
 فره هنگو شارستانیته لاواز ده کات. هه موان
 وزه ی دروستکهری خویان له ده ست ئه ده ن
 بئ به ره م ده میتنه وه. به م مانایه نیهیلیسم
 کرۆکی بالاده ستی میژووی میتافیزیکی خۆرناوا.
 و له راستیا "لۆژیک دهروونی" یه تی. له م
 میژوو دا ئایدیاکان سه رچاوه ی ئه و به هایانه ن
 که ئیمه ده یانده ی نه پال شته کان. نیشته

به لام ئه و رێگایه ی فره هنگی ئه وروپی پیایدا
 ده پوا، به پای نیچه رووی له شوئینکی تره، هه ندئ
 نووسه ر یاسی ئه م خاله وه ها ده کهن که قسه ی
 نیچه له مهر نیهیلیزمی ئه وروپی یه وه ره گو
 ریشه ی له بونیادی ناپۆکالیپتیکی بیرکردنه وه ی
 رۆمانتیکه کانی ئه لمانیادایه له مهر داماتوو وه.
 ته نانه ت ئه و نووسه رانه دوا ئاگرگرتنی دنیای
 خودایی و ئینسانی یان له ئیواره ی بته کانی
 فاگنه ردا به نمونه یه کی ئه و دیده ناپۆکالیپتیکی یه
 زانیوه. به لام ئه گهرچی نیهیلیزم به ته وای له م
 بنه ما فیکریشه جیا نیه، له رێگایه کی تره وه
 ناسکراوه. رێگایه ک که له گه ل مانا رووسیه کی
 نیهیلیزمیشدا جیاوازی گرنگی هه یه. له به ش
 پینجه می باوکان و کوپه کان ی تو رگنیف دا،
 یاسی بازارو فی قاره مان ده کهرئ، گفتوگویه ک
 له نئوان ئارکادی، هاوپی بازارو ف و باوک و مامیدا:
 "ئه و (بازارو ف) نیهیلیستیکه". به پروای ئه و دوو
 پیاوه به سالاجوو نیهیلیست واته که سئ
 که پروای به هیچ شتئ نیه و ریز بۆ هیچ شتئ
 دانائئ. به لام به قسه ی ئارکادی، نیهیلیست واته
 "که سئ که به چاوی ره خنه وه ده پوانتته هه موو
 شتئ". مامی لئی ده پرسئ: "باشه جیاوازی
 چیه؟" (84) ده سال له دوا ی بلاو بوونه وه ی باوکان و
 کوپه کان (1862) مانای نیهیلیست له ئه ده بیاتی
 سیاسی رووسی و ئه وروپیدا ره هه ندیکی
 توندوتیژتری سیاسی به خۆیه وه گرت، بووه
 وشه یه ک هاویه هاو هاومانای وشه ی تو رریست.

نیچه له دوا یادداشته کانی نووسی: "نیهیلیسم
 له و دیو ده رگاوه یه: چ کاتئ ئه م جاپه سترین میوانه
 دیته زوور؟" و ئه وه ش زیاد ئه کاو ئه لئ
 هه له یه کی گهریه ئه گهر هۆی نیهیلیسممان
 به "ئالۆزی کۆمه لایه تی یاخود نا ئارامی
 فیزیولوژی" زانی (85)، نا ئارامی به هیچ شتیه یه ک
 هۆی نیهیلیسم نیه، به لکو هۆی نیهیلیسم بارئکی
 میتافیزیکی یه. نیچه ده پرسئ: "به لام مانای

چوارچیزه ټیگه‌یشتنی به ژيان خوی ده زانی نه که به مانگای ده کړی ژيان نه نیا له یوونیدا ناسیږی و ښارادی هیز، ځیراده کړنه یو روزنه وې مانای شو یوونه که ته و او سره برخیه ټپه هاګان. بهه په روزه کان، نه و شته داهېتراوانه که ژيان یی نرخ ده گڼ. ناسکړی به هاګان له جیهانوه بهیینه ده ست. میتافیزیک بهها روزه کان داده هینی که واته "بې بهابوونی بهها روزه کان" شته ږیکه له گال میتافیزیک دا. بهلام بچه له ریا تر ناروات. ځو به خوی خستنه ووی ځیراده ی هیز وړه (له وړ وړه وه که ځیراده هیز و به موش به مانای ځیراده ی ځیراده مل یو جوړی او سپیانسیم د وای. نه گهر مړی له خوی ټپه رې (په روزه مړی) و ځیراده ی خوی وه که نه وې که هیه ښایی، دنیا یې کی دی دویستپنده کا. له وړ وړه وړه د وړه دشت ناموزگار کړی گه رانه وې نه به دی، ده بیت "مژده د وړی برووسکې په روزه مړی؟" هایدگر دهنوسن که نه و دوو چه مکه هریه که یان له رنگایه کی تاییه ته وه چاویان پړیوه نه نجامی که نه و نه نجامه ش "باشترین هیواکانه". زه د وړه دشت/ نیشته ده لی: "چونکه بزگار یوونی مړی له کینه پردیکه به وړه باشترین هیواکاني من و په لکه زړینه په که له وړای گه رداوه در زخایه نه کانه وه" ⁽⁶⁴⁾ دیاره ناییت به مانا د وړه ناسیه کی له وړه کی ټیگه یی، به لکو ده بیت له چوارچیزه یه کی میتافیزیکي دا جیگه ی بکه پنه وه: له هر شویتن ناپه کسانې هېن، سزا هیه (یا خود ده بې هېن) و وړه که شې هر هیه. نه و خاله له به مای خویدا بریکی نه فلاتوونیه، ټیگه یشتنیکي میتافیزیکي به له حقیقت: ناپدیای په کسانې. له وړه وه، نیچه له مانای "بابه تی هه بوو (مورد موجود) ټپه پې نه کړد. له لای نه و یوون هه میسه پړو په کی مړانه بوو یوونی پایه ی هه بوو (هستی مورد موجود). که واته له به ندیخانه ی

"روانینی نه نیک" دا گړی خوار دیو، هه وړه وړه نه فلاتوونیش بری له "بوونیکي باشتر" ده کړه وه: واته نامانجی یوون که زامنک وړه به هیز کړی مانای ژيانی مړی بیت. له وړه وه به مای برکړنه وې نیچه - به و مانایه ی هایدگر ده پېنځه پېش - میتافیزیکي به.

نیچه به خوی ده لی که نه و "بانگه وازخوانی میژوی دوو سه وې داهاتو" ⁽⁶⁵⁾:

نه وې من ده یگړه وړه میژوی دوو سه وې داهاتو، من نه وړه ورسف دوکم که دیکه پېش نه وې که ناپه بیت تازه به جړیکی تربی: د وړه وړی نیه یلیم. ده کړی نه و میژوه هر ټپناش به یانکې یی، چونکه نه مړی پیوستی په که به هیه. نه و داهاتو نیستا به وړی هه زار نیستانه وړه د وړه پردی، نه و چاره نوسه نیستا خوی له هه وړه شویتن د وړه د خا، یو گوی گرتن له وړه موسیقای پاشه پړو، هه ر له نیستاهه سرجه می گویچکه کان شل یوون. سه رده مانیکه که گشت نه ره نگی نه و وړی به وړه کاره ساتمان ده بات، به خیرایی یه کی زیاده یوون له ده په په که و یو ده یی داهاتو، بې نارام، توپه، له سره سر، هه وړه وړه یو یو یی که ده یو یی بگانه کوتایی، و ناپه وړی چیدی بگه پنه وه، چونکه له گه رانه وه زنده قی ده چی؟ ⁽⁶⁶⁾

نه و فخره نگی وړه لای خواسته کانی نه و جیهان و نه و دیناش ده داته وه، نه و به هایانه ش د وړه نه کات که له گال "وړه لاهه که دا" بگوچین، به لام نه گودجاو له گال نه و پړیستپانه ی که ناپان ناسپت، نه و پړیستپانه ی هه ن به لام نابینریت، نه و پړیستپانه ی ټپشی خویان ده که نه و به لام نه که به شپه په کی نه و ټر که ته نانه ت بزانی و ناسیږی. که واته به هاګان، هه وړی یان، بې نرخ ده یی، و نیه یلیم بې بایه خ یوونی به هاګانه ته رازویه که چیدی به که لکی کپشانه کړن نایه، نه و به هایانه ی که به وړی هر

به لگه بگویم که "به نرخ ده زانران، ده نیر بریننه سینوری هیچی (Nihil) به وه. که واته له گال خوای مه سیدجا که هیوای بزگار بیونی له گال ملکه چپوون بق کزیلایه تی دا تیه لکش ده کرد، به هاگان مردوون و له برنه وهی نه مەرگهش نه هەر ته نیا زانراوه، به لکو ویسترویشنه، نه وه روزگاری نهیلیرم ده سنبده کات. شیتکه کی ناو کتیبی زانیسی کامه ران کاتی نه و خودایه ی ده کرده وه که نیمه کوشتمو مانه، باسی "فرمانه مایه هیچ" بی ده کرد.

سه سال له دیوای نیچه، له کوتایی نه م سه ده یه دا که وا خه ریکین نوا ساله کانی تیپه رده که یین، با سه رده یه پشیمینی به که ی نه و له باره ی میژووه وه: خه لگانی که به ناوی، دزیایه تی چینه یه تی، نه ته وه بی و ره گزی به وه له پیناوی بیروپا و لیکدانه وه ی جیاوازا به کتریان کوشته، و کاتی هەر کوشتاری کیش کوتایی پنهات، نه وانه ی به زیندوویی جاپوونه وه بزیان بره رکه و ت یاسای یاری به که یان به وچ به وه. نه و نرخه ی درازد گران بو. به مەش نوک هەر ته نیا له سه ر یاسا و به هاگانی داهاتوو به لکو له سه ر ژینانی نه مرقش. نه وه ی تیپه ی، باس له کزیلایه تی، یین عه قلی و یین توانایی ده کات، با واز له به زه یی به یقین "نیچه ده یگوت به زه یی هاتنه وه" بو به مرقشا که خودای کوشته، به لام نه و خاله میشتا ده مینن که له به رنه وه ی ویستمان دنیا به کی عه قلاتی، سرووشتی و نه خلاق، دره ستنیکه یین، سزیمان به شیتوازیکی تر به کاره نیا. لیره دا وه خه کاری نیچه له سه ر مؤدیرینتی به یوه ست به یین له گال کاری به کۆک له دیوایین ره خه گره گانی روزگاری تازه، واته میشتا لیکدانه و، و رانی نه م به یوه ندیه ش هه شه کرم بو به شتی شه شتی نه م کتیبه

نه م کتیبه ره شتی مؤدیرینتی به یوه ست به یین له گال کاری به کۆک له دیوایین ره خه گره گانی روزگاری تازه، واته میشتا لیکدانه و، و رانی نه م به یوه ندیه ش هه شه کرم بو به شتی شه شتی نه م کتیبه

رتیسانس به دیووه به ده وام باسی گرنگی به فله سه فیه که ی کرلو له نه نجامیشدا نابوری سیاسی کلاسیکی نرخیکی ره های بق بریه وه. هیکل نه م به هایه ی له ژیر سیتی به ری رخی سۆبژه کتیب دا دانا، به لام رۆمانتیکه کانی نه لمانیا له دیوای هیکل جه ختیان له سه ر فەرد کرده وه، و لیره شه وه ره وتی تاک خرایه ناو پانتایی فله سه فیه نیوه ی به که می سه ده ی نۆزده یه مه وه. ماکس شتایرنو سۆرن کیارکه گورد به رگریان له تاک کریو، کیارکه گورد به راشکاوی به کی میژینه وه نووسی "تاک له نه و (ره گه ن) نرخه ی نۆزده" (84) و رایگه یاند که زه یینه تی تاک، و مانایه کی گرنگتری تاکیش، واته سۆبژه کتیبته، بریتی له حه قیقه ت، کیارکه گورد نووسی مرقف له و رووه وه له نازده لان جوئی ده کرتیه وه، چونکه وه ک تاک بوونی هه یه: "تاک چه مکیتی به یارده رو به نه ره تی مه سیحه ته" (87) و گوتاری مه سیح بق هەر تاکیک بسو. له پوانه ی کیارکه گورد وه تاکه شیتوازیکی بیروا شیتوازه فله سه فیه به ته ی.

نه و خاله ی که چه مکی سۆبژیکت له زه یینه تی گرنگتره و زیاتر برده کات، خۆی نه وه نیشانداده ت که نرخه ی سۆبژه کتیبته ته نیا له نازادی بیرکرنه وه دا کورت نابیته وه. سۆبژه کتیبته به ده سه ته لاتگرتنه ده سستی بابه تیانه ی نازادی مرقفه وه گریدراوه. نه و چه مکه که له "عافیه به یو کراسیه کانی هه ولایه تی" دایه جکی باوه ته وه. نووسه رانی نه و به یوه نه وه یه ی به "زه خه کاری فله سه فیه کی" ش به نایه گه که له تیوان تاراسته ی کومه لایه تیانه ی فارغه لگ که تارویان ده نا Kultur و لایه تی فله سه فیه که به جیاوازیکردن له کۆته پشاندیه گوت Bildung، جیاوازیان ده کرد. له مینت و میری نیوان تاکخوازه کانی کومه لخوازه کانی لایه نیک زیاتر

جه ختی ده کرده و سه چهمکی تاک وه
 چه مکیکی مؤدیرین و لایه نی به رامبریش،
 تاکبیرین و دورکه و تنه و یان له ئیراده ی گشتی -
 که به به رمه می پیکه وه بیونی به کومه لی یان
 ده زانی، - به سه رچاوه ی له خود نامؤبون
 لیکده دایه وه، ره خنهی کومه له خوازه کان
 له تاکبیرسته کان نه وه بوو، که به هوی
 ره تکرده وه ی ئیراده ی گشتیه وه، له راستیا نه وان
 سه ریچی یانده کرد له یاسای گشتی و
 جیهانگره وه ی مؤدیرینتی، له به رامبر نه مه دا
 تاکبیرسته کان هیما یانده کرد بق خونه کانی
 رۆژگاری مؤدیرینتی، واته بق هیومانیزم
 (مؤلفدؤستی) ی سه رده می رینیسانس. ماکس
 شتایرنر له لامدانیه وه ی کومه له خوازه کاند
 ده یگوت هیچ شیوازیکی له خود نامؤبون نیه
 ره گوریشه ی کومه لایه نی نه بیت: "نه وه ی می
 تویه، می تویه وه که فەردی، نه وه ی تۆ له خۆت
 جیا ده کاته وه شتیکی کومه لایه تیه". نه وه
 ده یگوت "تۆ کۆیه ی ئیشکرینیت به لام ئیشکردن
 له کوئی مانای هیه ؟ له کومه لگادا".

نارتۆر شۆپنهاور له گۆشه یه کی تره وه تاوی
 ده دایه تاکبیرستی. نه وه ده یگوت که تاییه تمه ندی
 فەردی بۆی هیه وه کو تاییه تمه ندی کومه لایه تی
 دروستکرو به دیهینه ری خراپه بیت. به بروای نه وه
 مرقف به ندی ناو "پرنسیپی فەردیه ت"
 (Principium Individuationis) وه ناتوانی
 له مه وداو درزنگه وه تیپه پی که جوئی ده که نه وه
 له تاکه کانی تر، به لام له هه مان کاتیشدا ناتوانی
 کامه رانی خۆی له ده ره وه ی په یوه ندیه کانی
 به وانی تره وه وینا بکات، نه وانه ی که ته ولو
 جیاوازیشن له خۆی: "نه وانی تر نه وه له یه ن که
 هه م مه ترسی و هه م ئازادی وه به رده هینن. نه م
 پیویستیه به یه کیکی تر دروستکری شیوازیکی شه
 له ئازار، ویستی له گه ل به کیکی تر بوون خه میکه.
 یاساخ و ریکرتن له چیژیینین هاوشانی نه وویسته

دیت، به لام دیاره چیژ به بن نه ویتز نه ههستی
 پیده کریۆ نه نه زمونده کریۆ".⁽⁸⁶⁾ نا به م جۆره
 تاکبیرستی مؤدیرین روونکهره وه ی لایه نیتی کامل
 نه بووی ژیا نی مرقف. پیشه وه کانی بزوتنه وه ی
 مؤدیرینیزم له سه ره تای سه ده ی بیسته مه نام
 وانه یه له شۆپنهاور وه فیزیوون. کاکلی
 سه ره کی بادن برۆکه کان (1801) که یه که مین
 رۆمانی (تۆماس مان) هه مان شته: تۆماس بادن
 برۆک له کاتی خۆینده وه ی کیشه که ی
 شۆپنهاور دا بۆی ده رده که وئ که فەردی بوونی نه وه
 جگه له ریکرو به ره له سستگه ریک له به رده م
 کامه رانیدا نه بن، شتیکی تر نیه. هه ره ها له وه ش
 تیده گات که ئازادی فەردی به شنیوه یه کی ته ولو
 ته نیا له داهینان، موکاشه فەو دیتنی هونه ریدا
 ده زانری و ده رده به پردی، نه که به ده سست
 ده هینریت، په یوه ندی ئازادی تاک به داهینانی
 هونه ریه وه خالیکه نیچه ش له له دایکبوونی
 تراژیدیا دا وه سفی کردبوو. هونه رمه ندی
 دیونیزیۆس له هونه ردا په ی به تاکبوونی خۆی
 ده بات، و په ی به جیاوازی نیوان نه م تاکبوونه و
 نه و جۆره تاکبوونه ی که له کومه لگای مؤدیرین دا
 هیه، ده بات، فەردیه تی هونه رمه ند له ئیراده ی
 هیزه وه. سه رچاوه ده گری. له ئینسان، زۆر
 ئینسانی (1878) دا نیچه بنه مای کومه لگای
 مؤدیرینی به "داهینانی فەردیه ت و بیرۆکه ی مافی
 یه کسانی" که به بروای نه وه ده بیت هزی
 سه ره لانی سستی. نه م شیوازه ی فەردیه ت
 له گه ل تاکبوونی مه سیحی دا یه کده گرنه وه،
 نه وه ی که هه ر فەردی بزانی یان و ایزانیت که
 "چۆنه خزمه تکردنی خۆشه ختی گشته وه،
 به مانای قوریانیکردنی خۆشه ختی، نه ویش به و
 شیوه یه ی فەرد ده یاسن. له زانیی کامه ران دا
 زۆردارو ئازاره گێژ جیاوازی نه، چونکه
 هه ردوکیان بۆچوونی به قوریانیکردنی تاک
 به کاملبوونی تاکبیرستیتی ده زان و ده ناسینن.

نیچه له ساله کانی نوایی ئیشکردنی فیکریدا، تاکپه رستی به "شیوهی سنگفران و هیشنا نا ئاگایانهی ئیرادهی هیز" له قه له مدا. ⁽⁶⁹⁾

ته نیایی گرتگرتین دهستگه وتی ئه خلایق مۆدیرنیته، به لام ههروه کو خودی تاکپه رستی بوو په یوه ندی جیاوازی له گه ل رۆژگاری مۆدیرندا ههیه. ههم دهشبیته به "نه خۆشی ژیا نی نوئ" له قه له م بدیت، و ههم دهشکرئ "به دوا بنه مای سه ره کی فه ره نهنگیکی ره سه ن" حسابی بو بکرئ. نیچه گوتهیه: "ته نیایی له به ختی که سئ هه لاتنی نه خۆشیکه، و له به ختی که سئیکه تریش، راگردنه له به رامبه ره نه خۆشه کاند" ⁽⁷⁰⁾

ته نیایی زه رده شت له جوړی نووه میانه که ده لئ: "جیهیشتنیکه نو ته نیاییه کی نر، نایا ئیستا نه مه فیربویت؟ نه وش هه ر ده زانم که تو له ناو مرقفه کاند هه رده م دپنده نامو ده بیت. ⁽⁷¹⁾ نه مهیه سه روودی ستایشی زه رده شت کاتئ ده گه ریتته وه مال: "ئه ی ته نیایی! ئه ی مالی من، ته نیایی. چه نده خۆش و پر نه وازش له گه لم ده ناخفی... هه مووشتن لای تو کرانه وهیه و روونا کایی. لیره کاتژمیره کانیش هیدی تر هه نگاو ده نئین" ⁽⁷²⁾. له نه مهیه مرقف (1888) دا نیچه ده نووسی: "سه راپای زه رده شته کی من هیچ نیه جگه له سه روودی ستایش کردنی ته نیایی" و "له راستیا من پتویستم به ته نیایی به، ده بئ بلیتم که ته نیایی باشتر بوونی منه، گه رانه وه مه بو خۆم، بو نه فسی ئازاد، هیمن و گوپراهه لم. ⁽⁷³⁾

له سه ره تای چه رخی بیسته مدا، واته له سه رده مه دا که به مۆدیرنیزم به ناویانگه، هونه رمه نده کان چه زیان له ته نیایی ده کرد. وه ک یۆتۆپیایه ک باسیانده کردو نه مه شیان نه ک هه ر ته نیا له نیچه وه، به لگو له شاعیریکه مه زنی سه ده ی پێشتره وه فیربوون: "لپهاتوو (ناغه) یه کینکه و که واته ته نیایه. شانازیش هه ر یه کینکه

به لام له قوو پیا نه لکیشاوه؟. نیچه نه م وته یه ی شارل بو دلیری به زمانی فه ره نسسی له دوا یادداشته کانی خۆیدا نووسی بۆوه. نه و له زستانی 1887-1888 دا له نیس سه رجه می به ره مه که کانی بو دلیری خۆپنده وه و پاشانیش نووسی که "خه سه له تی روو له دارمانی ته نیایی شاعیر" ههم ترساندویه تی و ههم سه رنجیشتی را کیشاوه. ژان پۆل سارتر له مه ر ته نیایی بو دلیره وه نووسیویه له به رنه وه ی نه و چیدی نهیده توانی به رگه ی ته نیاییه که ی بگرئ، باسیده کرد تا بتوانی به رگه ی بگرئ. ⁽⁷⁴⁾

ئیستا بابرواینه لایه نیکه تری فه ردیه ت. کۆمه لگای پێشه سازی له لایه که وه به دیته نهری "نیای به رژه وه ندیه مانیه کان" بوو که له ویدا سه روودی تاییه تی وه ک ئامانجی سه ره کی ژیا ن لیکه درایه وه؛ (جیهانی که شوپنهاوه ر "له روانگه ی ئه خلایق و ئیستاتیکی" یه وه مه حکومی ده کردو، له لایه کی تریشه وه به دیته نهری "دنیا یی تاییه تی ویست و چه ز" بوون نه مه ش به و مانایه ی که ئامانجی سه ره کی ژیا نی تاکه که سی له دهره وه ی ده ست لا تو هه لبژاردنی تاک داده نا، به لام نه و خه یاله ش له بیر کردنه وه ی تاک دا ئه خه ملاند که نه م جیهانه یان بو نه و که ویه، یان که و ی ده بئ و نه و ی تاک کۆنترۆلی خۆی به سه ره هه موو شتیگدا ده سه له مینئ. بارونۆخی تراژیدیانه ی مرقفی مۆدیرن نه وه یه که چه زی بو ژیا ن له گه ل نه وانی ترا (ژیا نی که وه لامی شوپو شه وه و تو غه ریزه کانی بداته وه) له پیره و ی پێشکه و تن، ده بیته هۆی قبو لکردنی به ره به ره ی گۆشه گیرئ، دایرا ن و ته نیایی. له پیتناوی تیگه بشتنی ویست و ئیراده ی خۆمدا، ده بئ قبوولی ئیراده یه کی تر بکه م، و له نه جمایشدا ده بئ چاوپۆشم له ویستی خۆم.

دافي هه لېږاردنو نازادي له تاځېووندا مانايان هه په، به لام له ژباني مۇډېرن دا هېچ كه سى ناتوانى له ناو تاكيتى خويدا بېنېتته وه كه واته ويستى ژبان له بېر كړنه وهى فلسفى وونه ريدا، له باشترين (و كاملترين شېوهى خويدا كه بېر كړنه وهى له مرگ، شېواز ودره گرئ، له م نه گونجاوانه وه مه حكومېوونى تاك به ژباني تاك (ته نيابى) سره ولده دات وئيدى ته نيابى ده بېته سه رچاوهى ويستى ژبان: "ژباني مرقوف ددره دارترين شېوهى ژبانه: له پرده جگېشانه وه پرده و نه نيامانه وه و شل ژان ده چى" (76) مرقوف كان له ترسى هم به ته نيا مانه وهى په رووده كه نه ژباني به كړم لى و نه مېش ژباني به ته نيا مانه وهى چه ندين جار زياتر نه كا: "ره وتى غه ريزه يى مرقوف له راكردنېا له نازارو ددره، ته نيا رووخسارى ددره و نازار ده گډې؟" (78)

شېږنپناه وړ مه وداى خوى له گه ل عقل، زانست، نه كنه لږزى و مۇډېرنېتى نه ده ښارده وه، ده يگوت نه مانه هه موويان ژبان له باز نهى دېتنى ئيمه ده كه نه درئ. نه زموونى راسته قينهى ئيمه (نه زموونى كه له ژباني كړم لايه تېه وه هاتېن) كه نه زموونىكى نا تاييه ت و ناهه ردى په وه نه زموونىكى فهردى خوى دهنوئى و، ويست و ناگايى و توانا كانمان سنووردار نه كات. "دنيابى به راست هه بووى ئيمه، دنيايه كه كه كار كړدى هه په، ره تگه روهى واقعيېته ته" (77). نه وهى كه به گشتى وه كه پوزه تيف له قه لاهم ددرئ و ئيمه پييده لئين هه بوون، له گه ل نه زمووندا (نه زموونى له دنيا بوون دا) شېوازىكى نه گه تيف به خويه وه ده گرئ. نيچه به يارمېتى كار هكانى شېږنپناه وړ له گه ل هم لايه نهى فهرديه تدا ناشنا بوو. دنيايى مۇډېرن، دنيايه كه كه ئيمه تيايدا خوامان

كوشتوه، به روه گوزشه گېرى راپېچمان ده كات. ئيمه وه كه هر بكورژيك ته نيابى. به سانايى ده شيت گويمان له ده نكي دؤستويشكى بيت: له دنياي بى خوادا هه موو ئيشى ريگى پي دراوه. ئالېره شدا هه لگه پانه وهى به هاكان ده دؤزښته وه، نه و شتهى نيچه پييده گوت UMWERTUNG. ده بى ته نيابى و له و شويته شدا ته نيابىمان به سهره ده سه پيئزى كه ژبان به كړم لايه و سه رچاوه نه ركه كانيش له م جؤره ژبانه وه سه رچاوه ده گرن. به م جؤره ژباني واقعيېمان گډرپوه به نه فسانه ژباني به رزه و نه ديه تاييه تى و "سوودخوږى" په كانيش (كه نيچه به پرته وه پييده گوت "بېرى نينگليزى") ناشكرا كه رى هم هه لگه پانه وهى به هايا نه په. به ودرېوونه وه مان له جينا لؤزىاي نه خلاق و به هاكان، تيده گين كه له دنياي ئيمه دا به ميژو بى ميژو رؤردارو رؤرليكراو، و گورگو مېر هه ن. له نيوان نه مانه دا په يوه ندى ماددى هه په، نه خلاقيش هه ولده دات هم په يوه ندى به ښارته وه. بى ميژو به پاكردنى له م په يوه ندى له به ميژوون تيتاگات، به لكو له گه ل رؤرداريدا تيكه لى ده كات و وه كو شه پانيه تيكى ره ها ده يناسيئى. هه ولده دا شوناسيئى سهره خق بى خوى ده ست بخت: باسى كرداره كان، ويسته كان و "تاكه جه وهر" ده كات كه له پاستيا بوونى نيه. ژيل دؤلؤز له نيچه و فله سفه (1962) دا ده نووسى كه ناگايى هه رگيز ناگايى له سهر خوديكي سهره خق (و پشت به خق به ستوى) نيه، به لكو ناگايى به له سهر من كه په يوه ندىم هه په له گه ل شتېك يان كه سيكدا كه به سهر مندا بالا ده سته "ناگايى كه متر له په يوه ندى به لايه نى دهره كيه وه، به دهرېرپيئىكى واقعيې پيتاسه ده كړئ، و زياتر له په يوه ندى له گه ل بالا تردا، به دهرېرپيئى به هاكان

دەخزىتە پوو.. لای نىچە بەردەوام ئاگايى، ژىر دەستە" ⁽⁷⁸⁾ ئاگايى، ئاگايى خوداكان (ئاغاكان) نى، بەلكو ئاگايى كۆيلەيە. بەمجۆرەش بىر كۆرۈنۈش بىر تىپىيە لى بىزارىيون لە دەست بارودۇخى ژىردەستىي.

پۇل رىكۆر لە و تارىكىدا لە بارەى كىتەبەكەى لوبىيى دىمۆن چەند ئۆزىك لە مەپ ئاگاپە رستىيەو، باسى "قەيرانى ناسنامە" دەكەت كە دەشتىت بەھۆيەو قەيرانى مۆبىرنىتى بىناسىن، ⁽⁷⁹⁾ بەلای رىكۆرەو چەمكى ناسنامە لە چەمكى فەردىيەتەو دىت. ناسنامەى بەكۆمەلى تەنبا دە رىپىرنىكى رىكۆرتن نامەيىيە. تاك لە پەكەم پەلى عەودالبا بۆ ئۆزىنەوئەى ناسنامەى خۆى (كە پەلەكى مەعرىفىيە) خۆى وەك "كەسى" لە "رەگەز" جۆئەكەتەو. ئەمەش جۆرىكە لە تاكبۆن ياخود باشترە بلىم "بۆنە تاك". بەلام ئەم بە تاك بۆنە لە كۆردەو دا مانا بە دەست دەھىتىن، لە كۆردەى گوتارىدا. كاتى دەلەم "بىنىم كە..". رانائى تاكە كەس، مەن ئەك وەكو يەكەن لە پەگەزى مۆف بەلكو وەك كەسى دەخولقەتىن. ئەمەش جۆرىكە لە ئۆزىنەوئەى ناسنامە. ھەركەسى بەوتنى "مەن" ناسنامەيەك دەدات بەخۆى. بەلام ئەم ناسنامەيە جىاوازە لەگەل ئەو "ناسنامە رىوايەتەى" كە مەن دەيەخشمە خۆم. لەم قۇناغە سەرەكپەدایە كە مەن ئەبەم خۆدى خۆم. كە واتە ئۆزىنەوئەى ناسنامە پىرۆسىسىنى بەدوائى يەكدا ھاتورە كە لەكەسى مۆفەو دەگۆپى بۆ تاك و پاشان بۆ ناسنامەى رىوايەتى. يەھودىيەك، لەو يەھودىيەو كەھەمور رۆزىك ھەيە، دەگۆپى بە مۆفەكى تاك و پاشانىش بە ناسنامەيەكى رىوايى. ھەريەكەك لەم قۇناغە دەكرى يان دروست نەبىن ياخود تەواو نەبىن. ئالەردەدایە كە قەيرانى ناسنامە سەرەلەدەت.

شەيخەى بىنەبىرى ئەم قەيرانە ئەو كاتە ئاشكرا دەبىن كە ناسنامە وەكو "كاركردى رىوايەت" نەيەتە دەست. ھەر فەردىيە بەھۆى "ئەوئەى لەمەپ خۆيەو" رىوايەتى دەكە (و ھەرەھا بەھۆى رىوايەتى ئەوانى ترەو لەسەر خۆى)، خۆى دروست ئەكە. بەقسەى فەلەم شاپت (قوتابى ھوسىرل) تاك خاوەنى ناسنامە نى، بەلكو "ناسنامەى خۆى لەو گوزارشەدا دەئۆزىتەو كە لەمەپ خۆيەوئەىتى". لەم رەوئە شاپت باسى خۆئۆزىنەو لە گوزارش دا ئەكە: "مەن، لەخۆيدا ھېچى نى، ھەمور شەكىكى خۆى لەبەسەرھاتى خۆيەو بە دەست دەھىتىن" ⁽⁸⁰⁾ ئەمەيە رازى گرنگى ژياننامەى خۆنوسىن و بىرەوئەى تايىبەتى لە ئەدەبىياتى مۆبىرن دا و رازى كاركردى رانائى "مەن" لەھەمان ئەدەبىيات دا.

جۆرچ سىمبلىش باسى پەيوەندى تاكو قەيرانى ناسنامەى كۆرۈو. سەرەتاگەى كارەكەى ئەو بىر تىپە لە پەيوە پەيوەندەوئەى فەردىيەت لەگەل لايەنى ژيانى كۆمەلەيەتەدا، سەمىل بۆ روونكۆردەوئەى ئەم رووبە پەيوەندەوئەى لەنتوان فەردىيەتى جۆنايەتى و فەردىيەتى چەندايەتى دا جىاوازي كۆرۈو بە پەيوائى ئەو فەردىيەتى چەندايەتى لەسەدەى ھەژدەيەمەو ماوەتەو. ھەر تاكىن مەكەچى يان رەتەكەرەوئەى كۆمەلى بەھايە كە گروپ دروستىكرۆون، و ئەو تاكە بايەخى خۆى لەو مەكەچىوون و رەتەكۆردەوئەى بە دەست دەھىتىن. بەلام فەردىيەتى جۆنايەتى لە ئەنجامىكى سەدەى ئۆزەدەيەمەو: تاك لەخۆيدا، جىاواز لەو رۆلەى لەگروپ دا ھەيەتى ھسابى بۆ دەكرى. گرنگى ئەو "بۆ خۆيەتى". كەسەكە ئاشەت بەكەكىترى بىخەينە جىن. ئەو لەخۆيدا تاكە يەقەينى

دەتۆزىتەو".⁽⁸¹⁾ دەكرى بگوتىرى پەيوەندى
 تاك بەكۆمەلەو شىۋەيەكى نەگۈپى ھەيە كە
 لەگەل فەردىيەتى چەندايەتيدا پەيوەندىدارەو
 شىۋەيەكى دىنامىكى ھەيە كە بەفەردىيەتى
 چۇنايەتەو گرىدراو. ئاگايى مرقۇشى مۇدىرن
 بەھۇى پەيوەندارىتىيەو لەگەل نەرىتەكاندا،
 ھىشتاكو لەئاسنىكدا نىە لەگرنكى فەردىيەتى
 چۇنايەتى تىبىكات⁽⁸²⁾. بەلام ئەم مرقۇلە ھەرچۇن
 بىت جۇرى لەپەرچەكردار لەئاست "بارىۋۇخى
 نىۋى"ى خۇيدا دەنۇتىن: لەم رووۋەيشەو
 بەردەوام لە "بىنەما گىشتىيەكان"
 دوردەكەۋىتەو ۋە بىنەماى فەردى بنىاد دەنى:
 "فەردىيەت وزەيەكە بەرگرى دەكا لەتوانەو ھى
 تەواۋى (نىمە لەناو كۆمەلدا)"⁽⁸³⁾. مرقۇشى
 مۇدىرن لەبەرنەو ھى تاكە بەرپرسيارىكى ئەو
 بەھايانەيە كەدروستىكرىۋون، ھەمىشە نەنياو
 ترس لىنىشتىۋە.

رۇھى مۇدىرن بەردەوام لەگۇراندایە. سىمىل
 باسى نەبوۋى ھاۋسەنگى دەكات لەكارەكانى
 رۇدىن داۋ ئەمەش بەتايىبەتەندى مۇدىرنانەى ئەو
 بەرھەمانە لەقەلەم دەدات⁽⁸⁴⁾. كۆمەلگاي تەقلىدى
 پىۋىستى بەدروۋىنئاسى نەبوۋ، ئەمەش نەك
 تەنيا بەھۇى ئەو ھى كەگروپ رىگەى
 بەسەرھەلدانى دەروۋىنى تاك نەدەدا، بەلكو
 لەبەرنەو ھۇ گرىنگترەى كەتاك بەئاسانى
 زوۋەزوۋ لەگەل ئەو شۇپىنگەيدا رادەھات كە
 كۆمەلگا پىتى دەبەخشى. بىنئارامى رۇھى
 مۇدىرن لەدايكېۋى نەگونجانى تاكە لەگەل
 كۆمەل وگروپ دا، بەبىۋاى سىمىل، رۇدىن
 ھەۋلېداۋە لەپەيگەرەكانيا ئەم خالە پىشان بدات:
 "جەۋھەرى مۇدىرنىتى برىتپە لە دەروۋىنئاسى،
 ھەموو شىتى لەدەروۋىنى ئىتەدا روودەدات"⁽⁸⁶⁾
 سىمىل لەگەل بىرگسون دا ھاۋرېۋو، كەسەدەى

بىستەم، سەدەى دەروۋىنئاسى دەبى، چۈنكە
 "ئىدى روۋن بۆتەو كە تاكپەرستى رەۋىتى
 مۇدىرنىتى روۋناكەكاتەو". ھەر لەبەر ئەم
 ھۆيەشە، كاتى باسى قەيرانى ژيانى مۇدىرن
 دەكەين، باسەكە بەرەو "قەيرانى فەردىيەت" و
 "قەيرانى ئاسنامە" دەچىت كە ئەمەش لەقەيرانى
 فەرھەنگ دا خۇى ئاشكرا دەكات.

قەيرانى فەرھەنگ. ئەمەيە كۆۋكى سەرەكى
 بىرگىرنەو ھى سىمىل لەمەى مۇدىرنىتەو.
 جەۋھەرى قەيرانى رۇزگارى مۇدىرن لەپوانگەى
 ئەو ۋە لەفەرھەنگىدايە. فەرھەنگ بەرز ترين
 دەرىپىنى ژيانى داھىنەرەنەيە، بەلام ئەم ژيانە
 دەروۋىنە، و ئەم پىنگەيشىتنە رەسەنە
 دەروۋىنئاسانەى "شىتى دەسازىتنى كە خودى ژيان
 نىە، و بەمانايەكىش ژيان مەبەستى خۇى تىايدا
 لەدەست دەدات، و لەگەل وىستەكانى ژياندا
 دەكەۋىتە شەى" بەپىنى ئامازەكرىنە تالەكەى
 سىمىل، فەرھەنگ "دروستكەرى ئازاۋەيەكى
 بەردەوامە لەنىۋان شىۋە ئەتۆمىەكاندا"⁽⁸⁶⁾.
 چىدى مرقۇلەتوانايدا نىە شىۋازى نۇتى باۋەپى
 ئايىنى دابھىتى، چىدى ھونەر دەرىپىنە،
 فەلسەفە لەتەنگو چەلەمەدايە، و بەگوتەى
 سىمىل، لەنىۋان چوارچىۋە يۇنانىيەكەى
 واقىيەتەى ئامادەدا مەۋدايەك دروستىۋە.
 سىمىل كەبەردەوام ناۋى ئەفلاتون -
 فەيلەسوفە خۆشەۋىستەكەى - دەھىتى،
 دەنوسىن كەھىزى خولقىنەرى ھونەرەش لەئاست
 چارەسەركىرنى دژايەتى نىۋان داھىتەنى فەردى
 "وژدانى بەكۆمەلدا" بىتوانايە. بەمجۆرەش
 "قەيرانى فەرھەنگى مۇدىرن، گوزارشىت
 لەجەۋھەرى دژ بەيەكى ژيان خۇى دەدات"⁽⁸⁷⁾.
 سىمىل نەك ھەر تەنيا يەكەكە لەيەكەمىن
 بەرپەرچەدانەو سىستەماتىزەكانى لەدۇى

فەرھەنگی مۆدێرن خستەپوو، بە لکو بە شێکی زۆر لە لایەنەکانی ژبانی مۆدێرنی ئاشکرا کردوون، کە ئەمە یەکە بە تاییەتی گرنگی خۆیانیان بە دەستەپێناوە. یەکێک لەم لایەنانە جیاوازی و نایە کسانێ بەارووبۆخی کۆمەلایەتی ئافەرتان و پیاوانە لە کۆمەلگای مۆدێرن دا. یەکێکی تریان شارنشین و ژبانی پێ زەحمەت لە کۆمەلگای شارەکاندا. لەم وتە نوێ جەمسەریدا کە دەلێ: "شارەم شوێنگە ی بنەپەتی مۆدێرنیتیه و هەم پالەوانیشینی" دەتوانین پە ی بە قسە ی سیمیل بیهین. ⁽⁸⁸⁾ سیمیل لە وتاریکیدا بە ناوی "کۆمەلگای شار و ژبانی زەینی" (1911)، روونیدەگاتە وە کە چۆن ئێمە بە شێوە ی جۆرە جۆر وە لایە ئێ و ئە نموونانە دە دەپنە وە کە کۆمەلگای شار بە سەرماندا "دەیانسە پێنی" و، لە پووی فیکری و دەروونپە وە، دەیانگۆڕین بە پارووبۆخیکی ناوەکی. ئێمە لە کۆمەلگای شاردا لە دەست زنجیری "پە یوەندیە بەرامبەرەکان و سۆیژەکتیڤەکان" رزگارمان دەبێت، یاخود بە لای کەمە وە کە مەتر هەست بە فشاریان دەکەین، و چەندین جار زیاتر لە چا و ژبانی تەقلیدیدا هەست بە نازادی دەکەین. بە لای ئەم نازاییەمان لە نرخی ئە وەدا هێناوە تە دەست کە ئەوانیتر وە کە هۆکارو شەمە ک ببینین. ئەوانیتر تەنیا لە لێپرسینە وە و شەمە دوور لە سۆزەکانی سەرما یەدا، یاخود باشتر وایە بگوترێ لە شوێنی ئە و لە مەیدانی دابەشبوونی کاری کۆمەلایەتیدا، پەیدا دەبێت. تەنانەت تێگە یشتنی ئێمە لە شوێن و کات هاوئامەنگ دەبێت بە عەقڵانیەتی هۆکاری، ئابووری و ژمێریارانە. سیمیل یە کە مین کۆمەلناسێ ئە بوو کە باسی "پە یوەندی کۆمەلگای شاری بە مۆدێرنیتی هونەری" یە وە، کردبێ: بە لای یە کە مین بیر یاری بوو کە بێ توانایی لە دە رپریندا ی

بە نە نجامێکی ژبانی نا و شاری مۆدێرن لە قە لەم دابێ: "نزیکێ جەستەیی و بەر تە سکبوونی فەزا، مە و دای دەروونی بەر جەستە تر ئەکا... هیچ کە سێ لە هیچ شوێنێ وە کو نا و شاری گە و دە هەست بە تە نیایی و ونبوون ناکات... گرنگترین هۆیش کە کۆمەلگای شار فەردی ترین لایەنی بوونی تاییەتی دە خە مێنێ، لایەنی گە شە ی فەرھەنگی مۆدێرن، واتە زالبوونی رۆحی بابەتیانە بە سەر رۆحی زەینی دا" ⁽⁸⁹⁾ لە شاردا هەموو شتێ بە پێ ی مۆدێلەکانی رۆژ، پێکە وە بوون و پە یوەندیەکی درۆزانەیان لە گە لێ یە کتردا هە یە: "هەر چەندە سەردە مێ توو پە تر بێت مۆدەکانیشی زووتر دە گۆڕێن، چونکە پێویستی بە ئاشکرا کردنی جیاوازی یەکان - یە کێک لە گرنگترین هۆکارەکانی مۆدە ی رۆژ هاوشان لە گە لێ وزە ی توو پە ییدا دە چێت بە پێ وە" ⁽⁹⁰⁾ و تارە کە ی سیمیل لە مە ی (مۆد) وە یە کێکە لە نمونە سەرە تایی یەکانی لێکۆلینە وە لە "گۆڕانی مۆدە ی رۆژ". دە بێت بۆ گرنگی ئەم وتارە لە تێگە یشتنی پە یوەندی نیوان "رەوتی فەردی" و "رەوتی کۆمەلایەتی" فەرھەنگدا بگەڕێن، واتە لە جۆرێ تێگە یشتنی دوولایەنی شارە وە لە ژبانی مۆدێرن دا. نزیک بە نیو سە دە دوای نووسینی وتارە کە ی سیمیل، رۆ لێ بارت کتیبی سیستەمی مۆدە ی رۆژ (1967) ی نووسی: یە کە مین هەنگاویکی شێلگێرانیە لەم مەیدانە دا کە لە دوای سیمیل وە هە لپێنرایە وە.

پەراوێزەکان

یادداشت های فصل نخست

1. M.Foucault, politics, Philosophy, Culture, ed, L.D.Kritzman, London, 1998, P.34,

16. A.Arato, E.Gebhardt eds, *The Essential Frankfurt School Reader*, New yok, 1978, pp. 25-26.
17. E.Husserl, *La crise des science Europeanes et la phenomenologie transcendante*, tra G.Granel, Paris, 1989, pp. 105-112.
18. M.Heidegger, *Kant et le probleme de la metaphysique*, tra. A De Waelhens, Paris, 1981, p.86.
19. L.Ferry, "Le penseur de la modernite", *Magazine litteraire*, Avril 1993, p19.
20. J.Habemas. *le discours philosophique de la modernite*, tra Ch.Bouchindhomme, R.Rochlitz, paris, 1988, p.19.
21. Hegel, *philosophy of Right*, p.77.
22. Ibid, p.84.
23. G.W.F. Hegel, *System de la vie ethique*, tra. J.Taminaux, paris, 1976, p.160.
24. Ibid, p.163.
25. D.Mc Lellan, *The young Hegelians and Karl Marx*, London, 1980, p.60.
26. Ibid, pp. 65-66.
27. K.Marx, F.Engels, *Collected works*, vol 3, p141.
28. Ibid, vol.6, p.486.
29. Ibid, p.487.
30. Ibid, p.506.
31. A.Touraine, *Critique de la modernite*, paris, 1992, pp. 101-102.
- 2- ف. نیچه، *چنین گفت زرتشت*، ترجمه‌ی د. اشوری، تهران، 1352، ص 7.
- 3- Ch. Baudelaire, *Critique d'art*, ed C.pichois, Paris, 1992, P. 345.
- 4- ف. ادمیت، *اندیشه‌های میرزا فتحعلی اخوندزاده*، تهران، 1349، ص ص 243-244.
- 5- ا. کاسیر، *فلسفه روشنگری*، ترجمه‌ی ی. موئن، تهران، 1370، ص ص 373-374.
- E. Cassirer, *The Philosophy of the Enlightenment*, Princeton, 1951, PP. 275-276.
- 6- p. Gay, *The Enlightenment, The Rise of Modern Paganism*, New York , 1966, P. 130.
- 7- ا. کانت (سنجش خرد ناب) ترجمه‌ی م. ش. ادیب سلطانی، تهران، 1362، ص 12 پ
- 8- G.W.F.Hegel, *Phenomenology of Spirit*, tra A.V.Miller, Oxford, 1977, p.6.
- 9- G.W.F.Hegel, *L'essence de la critique, philosophique* tra B.Fauquet, Paris, 1972.
- 10- K.Marx, f.Engels, *Collected Works*, Moscow, 1976, vol.5, PP. 28-29.
- 11- Lbid, vol.3, P.91.
- 12- F.Nietzsche, *Ecce Homo*, P.285.
- 13- G.W.F.Hegel, *Philosophy of Right*, tra T.M.Knoz , Oxford , 1967, P.10.
- 14- ک. ا. اپل، ((حکم اخلاقی))، ترجمه‌ی ع.ب، پیام یونسکو، تهران، مردادو شهریور 1371، ص 17.
15. نگاه کنید به آخرین کار لیوتار: J-F.Lyotard, *Moralites postmodernes*, Paris, 1993, p.97.

43. F.Nietzsche, *The Will to Power*, tra W. Kaufmann. New york, 1968, p.280.
44. Ibid, pp.266-267.
45. Ibid, p.329.
46. Ibid, p.282.
47. F.Nietzsche, *On the Genealogy of Morals*, tra W.Kaufmann, New york, 1969, p.36.
- و نیز نگاه کنید به:
M.Scheler, *L'homme du ressentiment*, paris, 1970.
48. ف. نیچه، فراسوی نیک و بد، ص 155.
49. پیشین، ص 157.
50. پیشین، ص 180.
51. F.Nietzsche, *Twilight of the Idols*, p.25.
52. ف. نیچه، فراسوی وید، ص 411.
53. F. Nietzsche, *The Gay Science*, tra, W. Kaufmann, New york, 1977, PP.338-340.
54. ف. نیچه، چنین گفت زرتشت، ص 411.
55. F.Nietzsche, *The Gay Science*, p.167.
56. F.Nietzsche, *On the Genealogy of Morals*, p.15.
57. F.Nietzsche, *The Will to Power*, p.22.
58. ف. نیچه، فراسوی نیک و بد، ص 115.
59. F.Nietzsche, *On the Genealogy of Morals*, p.15.
60. ف. نیچه، فراسوی نیک و بد، ص ص 160-164، ص 178.
61. تورگنیف، پدران و پسران، ترجمه ی م. امی، تهران، 1356، ص ص 51-62.
62. F.Nietzsche, *The Will to Power*, p.7.
32. K.Marx, *A Contribution to the Critique of Political Economy*, Moscow, 1978, pp. 19-23.
33. J. Dhondt ed, *Hegel et le siecle des Lumiers*, paris, 1974.
- و نیز نگاه کنید به:
K.Marx, *Early Writings*, ed.L.Colletti, tra. R.Livingston, London, 1975, p.61.
34. M.Weber, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, tra. Parsons, London, 1972.
- در این مورد نگاه کنید به:
J.Freund, *The sociology of Max Weber*, tra M.Ilford, London, 1972, pp.174-218.
35. H.Blumenberg, *The Legitimacy of the Modern Age*, tra R.M.Wallace, MIT. Press, 1985, pp.3-13, pp.63-76.
36. ر. ارون، *مراحل اساسی اندیشه در جامعه شناسی*، ترجمه ی ب. پرهام، تهران، 1370، ص ص 580-581.
37. A.Touraine, *Critique de la Modernite*, pp.40-41.
38. Ibid, p.42.
39. R.Bernstein ed, *Habermas and modernity*, Oxford, 1985, p.5.
40. P.Raynaud, *Max Weber et le dilemme de raison modern*, paris, 1987.
41. F.Nietzsche, *Ecce Homo*, pp.310-311.
42. F.Nietzsche, *Twilight of the Idols*, tra, R.J.Hollingdale, London, 1968, pp.40-41.

78. Ibid, p.427.
79. G.Deleuze,Nietzsche et la philosophie, paris, 1977, p.44.
80. P.Ricoeur, "Individu et identité personnelle" Sur individu, ouvrage collectif, Paris, 1987.
81. نقل از کتاب زیر:
J.Le Rider, Modernité Viennoise, paris, 1990, p.51.
82. G. Simmel, Sociologie et épistémologie, tra L.Gasparini, paris, 1981, p.146, p.155.
83. Ibid, p.236.
84. G.Simmel, Philosophie de la modernité, tra J.L.Vieillard-Baron, paris, 1989, vol. 1, p.34.
85. Ibid, vol.2, pp. 105-126.
86. Ibid, vol.1, p.136.
87. Ibid, vol.2, p.278.
88. Ibid, vol.2, p.258.
89. M.De Certeau, The practice of Everyday Life, Berkeley, 1984.
90. G.Simmel, Philosophie de la modernité vol.1 p.149.
91. Ibid, vol.1, pp.168-172.
63. Ibid, p.9.
64. M.Heidegger, Chemins Qui ne menent nulle part, tra W.Brokmeler, Paris, 1963, pp.173-219.
65. ف. نیچه، چنین گفت زرتشت، ص 142.
66. F.Nietzsche, The Will to power, p.3.
67. S.Kierkegaard, Ld maladie a la mort, Paris. n.d.
- S.Kierkegaard, Le concept de desespoir, tra.P.H.Tisseau, Paris,1969, p.111.
68. S.Alerkegaard, Point de vue explicatif de mon oeuvre, tra. P.H.Tisseau, Paris1963, p.91.
69. A.Schopenhauer, Le monde comme volonté et comme représentation, tra. A.Burdeau, Paris, 1966, p.457.
70. F.Nietzsche, The will to Power, p.411.
71. ف. نیچه، چنین گفت زرتشت، ص 263.
72. پیشین، ص 278.
73. پیشین، ص 278.
74. F.nietzsche, Ecce Homo, p.234, p.233.
75. J.P.Sartre, Baudelaire, Paris, 1979,p.21.
76. A.Schopenhauer, Le monde comme volonté et comme représentation, pp.325-333.
77. Ibid, p.327.

وتووئژخوازترین روئشنیری ئەلمانیا

خوسرەو ناقد

• و: موسلیح عەبدولقەمار

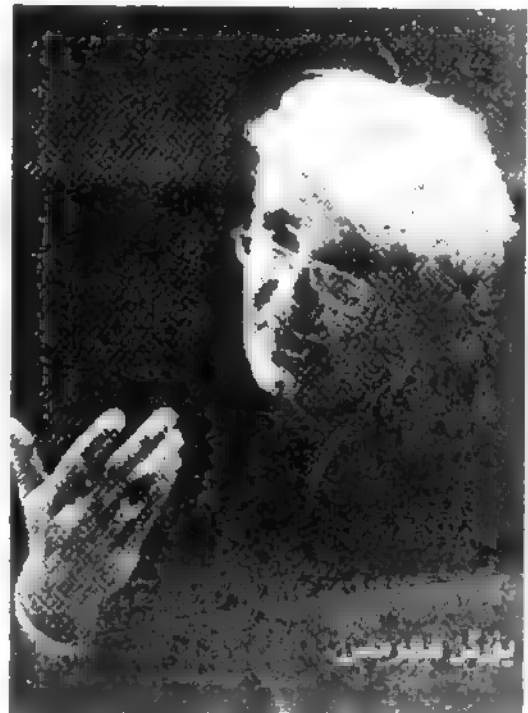
(مخاطب) و هاوڕاگانی خۆیشی لە نێوان ئەو کۆمەڵە شارەزایە کولتورییانەدا دەدۆزێتەوە کە ئەنجامی خۆیان بە کارو لێکۆڵینەوەکانیان رازی و خۆشەمالن، بێ ئەوەی هەست بە پێویستی بونی دانوستانی تەجربیی و فیکری و خۆنزیککردنەوە لە رای گشتی بکەن.

یۆرگن ھابرماس، دوایین میرانگری "قوتابخانەی فرانکفۆرت" و یەکێک لە بەتواناترین قوتابیانی ئادۆرتۆ - کە لەوانەیە سەر بە خۆتەرین قوتابی ئەو بێت - کەمێک دوای مردنی یاسپیرس و ئادۆرتۆ، لە ساڵی 1969، لە پێی ناسینی کێشەکان و دەستنیشانکردنی باروبۆخی باو بە دوای رنگە چارەدا گەراوه و تیۆریکی دەرشت کە تێیدا رۆڵی روئشنیران و بیریاران لە بواری گشتی دا دەستنیشان دەکات. لە راستیدا تیۆری ھابرماس سەبارەت بە رۆڵ و پێگەی روئشنیران لە کۆمەڵگا کراوه و دیموکراتییەکاندا،

لەگەڵ مردنی مارتین ھایدگەر لە ساڵی 1976 ی زاینی دا، نەریقی فەلسەفیش لە ئەلمانیا ی هاوچەرخدا کە تانە و کات لە بیروپاگانی فەیلەسوفێکدا بەرجەستە دەبوو، لە ژبانی مەعناویی ئەلمانیا دا چاوی لێکنا. پێش ھایدگەر بیریارانی وەک "کارل یاسپیرس"، "تئوڈور نادۆرتۆ"، "ماکس ھۆرکھایمر" و "کارل لویت"، پارێزەر و دامەزێنەری نەریتیکی بوون کە داوای یەکییتی - ھەرچەند پێ بێت - بەردە و کوشتن - تێزە فەلسەفییەکان و ژبانی مەقۇلی دەکرد. بەلام لەگەڵ ئەمانی ئەوانە، بۆچوونی بەرجەستەبووی ناویەکی جەستە، چووه چەندین جەستەو.

لەو بەدواوە، زانکۆ و بنکەکانی لێکۆڵینەوە و تۆزینەوە، بوون بە شوێن و گۆرەپانی وتووێژە فەلسەفییەکان. ئێستە وا دەردەکەوێت کە ئەفسەفە گۆشەگیری ھەلبژاردبوو و گوێگران

دەروازەيەكە بۆ "تيۆري کرداری پەيوەندی" که به سەرەکیترین و گەرنگترین بەرھەمی تيۆريی ئەو دادەنریت.

بەلام پێش تاوتۆیکردنی تيۆري ھابرماس لەمەي رۆلي رۆشنبیران، پێویستە سەرەتا نامازە بە رۆلي ئەو بکەین وەک یەکێک لە رۆشنبیرانی کۆمەڵگای ئەلمانی و پیریاریک کە بیرو بۆچوونەکانی لە دەروەي سەنۆرەکانی ئەوروپای رۆژئاواشدا سەرئەجی کۆپە زانستی و ئەکادیمیایەکانی بەخۆوە خەریک کردووە.

ئە چەندین ساڵ لە رێی خستنی پەيوەندی تيۆر و گەڕێنەکانی خۆی و رەخنەگرتن و تاوتۆیکردنی پەيوەندی پێچوونی ئەوانی دی، نامادەبوونیکی چالاکانەي لە وتۆیزە فەلسەفییەکاندا ھەبوو و لەرێی بەشداریکردنی کاریگەرانی ئە وتۆیزە کۆمەڵایەتیەکان و دانوستان لەبارەي کێشە سیاسییەکانی سەردەم، ھەولی داوہ کاریگەری لەسەر رای گشتی ھەبیت.

ھابرماس نزیکەي سێ دەیهیە کە ھەم لە وتۆیزە فەلسەفییەکانی مەزھەبی پۆزیتیڤیزم، بەشداریدەکات و ھەم رەخنەش لە تیۆریانی فەیلەسوفانی فەرەنسی دەگرت، ھەم بە دیدیکی رەخنەگرانەوہ سەیری بزافە ناپەرەییەکی قوتاییانی زانکۆ لە ئەوروپای رۆژئاوا لە دەیهکانی شەست و ھەفتا و ناکامەکانی دەکات و ھەم بەشداریدەکات لە وتۆیزە میژوونووسان سەبارەت بە بێتۆینەبوونی کۆشتاری جۆولەکان لە سەردەمی رایشی سیتیەدا.

رەخنەگرتن لە چۆنیەتی یەکگرتنی ھەردوو ئەلمانی یەکیک بووہ لەو بابەتانی کە ھابرماس بایەخیان پێدەدات، بێتۆینی نووریکی ویتەوہ لەو وتۆیزانەي کە لەو سالانی دواییدا لەبارەي مۆدێرنیزم و پۆستمۆدێرنیزم ئەنجام دراو. سەرەپای مشتومڕکردن لەبارەي ئەو قەیرانی رۆبەپەوي رۆشنبیرانی ئەوروپی و بەتایبەتی رۆشنبیرانی چەپی ئەلمانی بۆتوہ، بیتاگا نەبووہ لە باسکردنی کێشەي فراوانبوونی رۆژ لەدوای رۆژی توندپەوہ راسترەوہکان لە کۆمەڵگاکانی ئەوروپیدا و ئەو مەملەتان و پێکدادانە توندوتیزانەي کە نازییە نوێیەکان لە دژی بیانییەکانی نیشتەجێي ئەلمانی و بەتایبەت لەگەڵ بیانییە ناھەروپییەکاندا بەکاری دێن.

لەکاتیگدا کە لە زانکۆی فرانکفورت وانەي فەلسەفە دەلێتوہ، بەشداریشەدەکات لە خۆپیشاندان لە دژی شەپۆ کۆشتاری مۆسڵمانانی بۆسنی ھێزەگۆڤین. ھابرماس وتارە رۆشنبیری و کۆمەڵایەتی و سیاسییەکانی خۆی بە رۆژی لە ھەفتەنامە بایەخدارەکانی وەکو "شپیگل" و "دی تسایت" دا بە چاپ دەگەيەنیت، کە ھەردووکیان پەرخوینەرتین و بەکاریگەرتین بۆکراوہي ئەلمانی زمان. لەناو بەرھەمەکانیدا ناوێشانی وەکو "بیرکردنەوہ دواي میتافیزیکا" و "یاسا و دەولەتی یاسایی دیموکرات" یش

به رچاو ده کون، که یه که میان باس له
فلسفه ی تیوری کلاسیک و دوو میان باس له
کیشه کانی فلسفه ی سیاسی ده کات.

تازناوی "وتووژخوارترین روشنبیری
نلمانیا" یان داوخته پال هابرماس. به لام رازی
وتووژ له ودا شتیکی زیاتره له ووتووژ
روشنبیریانه ی که به زوری بۆ رازکردنی
شخصی نه دجام ده درنت. به دوا دچوونی
وتووژ فلسفه ی و سیاسیه کانی هابرماس
یه کیک له رییه کانی چوونه نیو جه وه ری
بیروپاکانی و ده روزه یه که بۆ چوونه نیو مه به سته
سه ره کییه کانی.

مه یلی وتووژکردن له هابرماسدا به واتایه ک
ناماژه به په یوه ندی (بیر) و (کردار) ده کات که
تییدا له جی نییعا کۆنه کان، باس له گونجانی
تیژه فلسفه یه کان له گه ل ژبانی مرقفا ده کریت.
ده شتی فلسفه ی هابرماس به وه لامیک دابنیتین
بۆ بنه سستی "ره خنه ی عه قل" له "تیوری
ره خنه یی" قوتا بخانه ی فرانکفورت. به پای
نه دۆرتق و هۆرکهایمه ر، "عه قلی به گشتی کراو"
به ره می کاری مرقف بووه لیژه شه وه بووه به
هۆکار و نامیری بالاده سستی و سه رکوتکردنی تاک
که به دریزایی میژوو هه میشه و هه موو کات زال
بووه.

ثم تیروانینه نینگه تیغه بۆ فلسفه ی میژوو
له دواین ساله کانی ته مه نی نه دۆرتقا بووه هۆی
ناو می دبوونی له راده به رده ری، بارو دخیکی نه ورتق
که وه ک هابرماس ده لئ "شانقی دراما کانی
ساموئیل بیکت" ی بیرده هینایه وه. نه دۆرتق نه و
پرسپاره بیوه لام ده هیلنیه وه که ده لئ نایا
ده شتی ره خنه یه کی مه عقول له "عه قلی
به شتیوو" هه بیت؟ به لام له به رنه وه ی که
به بپوای نه و عه قل هه میشه حاکم بووه، وه لامی
نه دۆرتق بۆ ثم پرسپاره ش بنگومان ده بی نه ری
بیت.

تیروانینی هابرماس ریک ده که ویتسه خالی
به رامبه ری نه و تیژده وه. نه و ناماده نییه عه قل
بۆ "کار" و "فرمانده وایی" کورت بکاته وه. به
رای نه و تازه کردنه وه ی به ره مه هینانه وه ی
ره گه زی مرقف ته نیا به مه به سستی کاریکی
دیاریکراو نه دجام نادریت، به لکو "په یوه ندیکردن
و لیک گه یشتن" ی نیوان مرقفه کانیش
ده گرتیه خو. به بپوای نه و گه شه کردن و
فراوانبوونی په یوه ندی و توانای دروستکردنی لیک
حالیبوون، نوو هۆکارن که سه قامگیری و
سه لامه تی کۆمه لگا دابین ده که ن.

که واته له پال "عه قل نامیری" دا، "عه قلی
په یوه ندی" یش دیته بوونه وه که له ناوه پۆکدا
پروسه یه کی کلتوریه و له سه ر بنه می گه شه ی
بیروپاکان دامه زراوه. هابرماس پیی وایه
له راستیدا نه و کۆمه له پیوه ره ره فتاریانه
بایه خیاب هیه که له گوتاره عه قلانیه کانه وه
سه ریاننه لدا بئ و هه تا بکری هه موو نه و
که سانه ش بگرتیه خو که به چه شتی که سه روکاریان
له گه لیدا هیه. نه و بنه ما نیعتیارییه ی که
روشنگری داپشت، لیژه دا وه کو که ره سستی
پالاوتنی عه قل کارده کات. لیکگه یشتنی نیوان
مرقف کان لای هابرماس خساوه ن پیوه ریکی
تایبه ته که به پیی نه وه ره خنه گرتن له عه قلی
مه عقول شیاو ده بیت و هه ره رییه شه وه یه که
"تیوری ره خنه یی" ده بیته شتیکی شیاو.
هابرماس هاوکات له گه ل که مکړنه وه ی لایه
هه سستی و سۆزییه کانی "تیوری ره خنه یی"،
زه مینه یه ک خو شه کات که به پیی نه وه گفتوگو و
وتووژ و گوتار ده توانیت دوویاره له بواریکی
به رفراواندا ده ستپیکاته وه.

پاش داپشتنی ثم تیژه، نییدی هه موو به ره م
و بۆ چوونه کانی هابرماس له ده وری "کرداری
په یوه ندی" ده خولیته وه که به گه شه سندن و

په ره سەندن، تیۆریك هەر به و ناو نیشان وه داده پێژریت. ئەو له کتێبی "تیۆری کرداری په یوه ندی" دا که به ناویانگترین و گرنگترین به ره مه ته. هابرماس له پال باس و تاوتویکردن و ره خه گرتن له بۆچوون و بیرو پای زۆریك له بیر یارانی زانسته کۆمه لایه تییه کان و یوه په یوه یوه له گه ل گرنگترین قوتابخانه فلسفه ی و کۆمه لاسیه کان، به خستنه روو و پوێنکردنه وه ی چه مکه لیک ی نوێ. سنووری تیۆریه که خۆی ده ستایشان ده کات.

ئەو له به ره مه که پدا هه ولیداره ره گورپه شه ی ده ول ته یاسایی دیموکرات بپێژێته وه. له و یوه وه خۆنه ره له ناو به ره مه کانیدا هه میشه یوه یوه یوه سهرچاوه ی سهره کی بیر هکانی ئەو ده بیت هه که سه باره ت به په یوه ندی عه قل و یواری گشتیه.

پیشینه ی میژوویی زاراوه ی "رۆشنبیر"

هابرماس له تیۆریه کانی خۆیدا، رۆلی دێرینی بیر یاری کۆمه لگا به چالاکی نواندن له دوو کایه ی سه ره خۆ و له هه مان کاتدا پێکه وه به ستروه دابه ش ده کات: له لایه ک وه کو بیر یار و توێژه ریك که له گه ل هاوکاره کانی خۆی و تووێژی "پسپۆری" ته جام ده دات و له و ریه وه له یواری په ره سەندن و هاووانکردنی تیۆره کان و سه ره لدانی گریمانه ی نوێ و داهێنه ره له لایه کی دیکه وه وه کو رۆشنبیریکی کۆمه لایه تی به مه به ستی رۆشنگه ری، له و تووێژه گشتیه کانی کۆمه لگادا به شداری ده کات و هه ولده دات له رێی به شداریکردن و ها تبه ناو مه ی دانی بابه ته کانی سه رده م و پێشکه ش کردن و پێش نیار بتر چاره سه رکردنی کتێشه باوه کانی ناو کۆمه لگا،

کاریگه ری هه بیت له پێرسه ی په ره سەندن و چاک بوونه وه ی نۆخی باودا.

به م پێیه نه رکێکی نوێ ده که ویت ه سه ره شانی فه یله سوفا ن و نوو سه ران که ته نیا به تیۆرانی و سه ره گه رمیی زه نیی تاکه که سه ییه وه سنوردارناییت، به لکو له وه به دولوه له پال بابه ته پسپۆری و نه به ستکراته کاند، هه لده ستن به ره خه گرتنی ناشکرا و تاوتویکردن و توێژینه وه ی روودوله کانی ناو کۆمه لگاش. به لام بۆ درێژه دان به باس و لیکۆلینه وه و په ره پێدانی ئەم تیۆره یه، وا چاکتره به یوای پێشینه ی میژوویی "رۆشنبیر" دا به و شتیه یی که له م وتاره دا جێی سه رجه بگه یێن.

زاراوه ی "رۆشنبیر" بۆ یه که مجار له فه ره نسا و له میانی دانگایه ک که بۆ چاو خشانده وه به بارو یۆخی نه فسهرێکی جوله که "ئه لفیژد ریفۆس" پێکه یترابوو، چه مک و واتای ئەم رۆی خۆی وه رگرت. له کانونی یوه می سالی 1898 ی زایینی دا "ئه میل رۆلا"، نوو سه ری فه ره نسایی، له یه کێک له رۆژنامه ی فه رنسا دا نامه یه کی کراوه ی به ناوی "من تاوانبار ه که م" بلاو کرد وه که بۆ سه ر کۆماری فه ره نسای نو سیبوو.

رۆلا له و نامه یه دا له دژی رای ئەو دانگایه ی که هوکمی نور خستنه وه ی ئەبه دی به ناوانی جاسوسی بۆ ئەلمانیا بۆ دریفۆس ده رگه رده بوو سوپا و دانگای به کاری دژی یاسا تاوانبار کرد. یه ک رۆژ یوای بلاو کردنه وه ی نامه کراوه که ی رۆلا، به یان نامه یه ک به ئیمزای زیاتر له سه د بیر یار و نوو سه ری ناسراو له هه مان رۆژنامه دا بلاو کرایه وه که به تونده ی نا په زاییان ده رپه یبوو له نایاسایییوونی ئەو دانگایه ی نه فسهر دریفۆسی تیدا دادگایی و تاوانبار کرابوو.

ئەو بەيئەنامەيى كە لە پای گشتیدا بە "مانیفېستى رۇشنېران" ناوى دەرکرد و بەخترايى لە ئەوروپادا بلالوڤۆه و راي گشتى فەرەنساي خستە ژيەر كاريگەري خۆيەوه، بووه هۆي سەرھەلدانى قەيران لە ناوخۆي فەرەنسادا و پاڤەكانى كۆمارى سىيەمى فەرەنساي خستە لەرزەوه.

بە هۆي هەول و تىكۆشان و رۇشنگەري رۇشنېران و ئاگادار بوونەوهي پای گشتى لە چۆنەتى رووداوه كە، دانگاي تېئە لچوونەوه پىكەت و دەنگى بۆ بىئاوانى موقفیک دا كە بە ناحەق بە زىندانى ئەبەدى مەحكوم كرابوو و پاش ماوه يەكى دريژ، ريز و حورمەتيان بۆ گەلەنەوه. سەرگەوتنى رۇشنېرانى فەرەنسا لە "گێشەي دريفۇس" دا كە لە راستیدا بە رزگار بوونی كۆمارى سىيەمى فەرەنسا لە كەوتنە ناو زەلكاوى "بۆناپەرتيزم" يش لە قەلەم دەدرا، پىگەيەكى تايبەتى بە رۇشنېرانى فەرەنسايى بەخشى و رۆل و كاريگەري ئەوانى لە ناو كۆمەلگا و راي گشتیدا زىادكرد. "ئەناقول فرانس" لەو سەردەمە داپىتاسەيەكى "رۇشنېر" ي كرد كە لە جۆري خۆيدا تازەبوو. ئەو "رۇشنېران" ي بەو كۆمەلە پىگەيشتووهي كۆمەلگا ناویرد كە بە بى ئەوهي ئەركىكى سياسيان پى سپىردا بىت - جگە لە چالاكى نواندن لە چوارچۆيهي پيشەي خويان، خويان لە و كاروبارانە شدا هەلدە قورتيين كە پەيوەندى بە بەرژە وەندىي گشتىي كۆمەلگاوه مەيە و كاردانە وهی خويان نيشان دەدەن.

ئەم رووداوه بە پادەيەكى نۆد پىگەي رۇشنېرانى لە فەرەنسادا جىگەرکرد، پىگەيەك كە كەسايەتیه كولتووريەكانى پاریس - لە ئەمیل زۆلاوه بگرە تا ژان پۆل سارتر - لە گۆڤەپانى

چالاكییه كۆمەلایەتیهكانى خۆياندا هەمیشە بەشتووه يەكى كاريگەر كەلكيان لێۆه رگرت.

رۆل و پىگەي رۇشنېران

ئەو كەسايەتییە نموونەيى يەي كە هابرماس لە دارشتنى تىۆري خۆيدا سەبارەت بە رۆل و پىگەي رۇشنېران لە بەرچاوى گرتووه، "هاينريش هاينە" (1797 - 1856) شاعیر و نووسەري ناودارى ئەلمانیايە كە بە شىككى گەورەي مەعنەوى ئەو بریتی بوولە تىكۆشان لە پىتناوى و دەسپێتانی ئازادى و هەولدان بۆ نەهێشتنى نایەكسانیه كۆمەلایەتیهكان و بەرگریكردن لە بەرامبەر دەستتووەردانى دەولەت لە بەرھەمى بېرياران و نووسەران و هونەرمندان هەر لە بەر ئەو هەلوێستانەي ناچار چەندین سال لە دەرەوهي نیشتمان ژيانى بەسەریرد و دوور لە نیشتمانیش سەري نایەوه. شیعەر و نووسینەكانى هاينە ئاوتنەي دۆخى ئالۆزى سياسى و كۆمەلایەتیی ئەوروپاي نیوہي يەكەمى سەدەي نۆژدەي زاینسى و رەنگدانە وهی رووداوهكانى شۆرشى 1848 ي ئەلمانیايە.

ئەوهي لە هەموو شتىك ژيەر هاينەي ئازار دەدا سانسۆركردنى بەرھەمەكانى نووسەران و شاعیران بوولە ئەلمانیادا كە لە ئەنجامدا بە قەدەغەکردنى بلالوڤۆنە وهی بەرھەمەكانى ئەو و هەندئ لە نووسەران گەيشت. ئەنجومەنى نوێنەرانی فرانكفۆرت لە سالى 1835 دا ياسايەكيان پەسندكرد كە بە پىتى ئەوه بەرھەمى كۆمەلێك نووسەر و شاعیر - و لەوانەش هاينە - كە بە گروپى "ئەلمانیاي لاو" بە ناویانگ بوون، لە بلاوكرێنەوه قەدەغەكران.

دەستەي فەرمانپەر و لە پىتى دەرکردنى ئەم ياسايەوه دەيويسرت رى لە سەرھەلدانى ئەو

بارودوخه بگرت که له فهره نسادا سه ره له دابوو و راسته و خوق کوسپ بخاته سه ره رزی خوق ده رخستنی رۆشنه بيران له گۆره پانی سیاست نه و کاریگه ره یه ره نگه له سه ره رای گشتی دابنن. له راستیدا رۆشنه بيران له هیزی کاریه ده ستانی سانسقردا به مامانی به ره بری (بالقوة) له دایکبوونی رای گشتی به سه ره سیاسی بوو ده ژمیردان که ده بویه به هر شیوه یه ک بیت ری له نفوز و بلاو بوونه وه ی بیروبوو چوونی نه وان له نیو خه لکدا بگرت.

چاکترین و کاریگه رترین ریگه بق گه یشتن به م ئامانجه یان به سانسقردنی به ره مه کانی نووسه ران و هونه رمه ندان و له کاتی پتویستدا ریگرتن له بلاو بوونه وه ی نووسینه کانیا ن ده زانی. به لام نه و نه جامه ی که له سه ره سیاستی سانسقردنی به ره مه مه کان و قه ده غه گردنی نووسه ران له نووسین که وتوه نه وه بوو که سه ره نجی رای گشتی بق نه و به ره مه مانه و خاوه نه کانیا ن زیاد ی کرد.

گروپی "نه لمانیای لاو" و له پیشه وه ی هه مووانیش هاینه ، به هۆی ناره زایی ده رپرین له نووسه رانی نه وه ی رابردو، هه روه ها به ره خنه گرتن له گۆشه گیریی هه لچووانه ی "یۆهان فۆلفانگ گۆته" له سه له کانی کۆتایی ته مه نیدا، مژده ی ده سته پیکردنی فۆناغیککی نوپیا ن ده دا که تتهیدا تیفکیرین و قوولبوونه وه له رابردوو و تاوتوتیکردنی ته نیا لای نه سه تاتیککی به کانی نه ده بیات، جیی خوق بق بزاف و کردار و هه نگاوانان له پیناوی ره خنه لنگرتن و چاکسازیکردنی دۆخی باو و تاوتوتیکردنی کیشه و گرفته کانی نه مرق و بنیاتنانی سه به ی چۆل ده کات. هاینه ده یگوت: خوا، به و شیوه ی که

گۆته پیتی وابوو، به شیوه یه کی یه کسان له هه موو شتیگدا به ره جه سه ته نابیت، که نه و به پیتی نه وه خوق ته نیا به چه ند وته زایه کی وه کو "گۆرانی بارودوخ ی گیاکان" و "تیۆری ره نگه کان" و نه ناتقمی کردن و و سه یرکردنی ئاسمان و هه روه کان سه ره گرم ده کرد.

به رزترین جیی ده رکه وتنی خوا له بزاف دایه ، له کردار و له زه مان دایه . لاپه ره کانی میژوو به هه ناسه ی پاکی په روه ردگار هه لده دریقه وه که له راستیدا په یام و کتیی سه ره کیی نه وه ... کردار مندالی قسه کردنه: قسه جوانه کانی گۆته ش بئ منداڵ. هاینه له و بڕویه دابوو که نه رکی نه خلاقیی هونه رمه ندان و رۆشنه بيران ناسینی نه و هیزی بزوتنه ره یه که ده بیته هۆی گۆرانیگاریی کۆمه لایه تی. جگه له مه ش هه ولدان بق کاریگه ری خستنه سه ره پڕۆسه ی نه و گۆرانیگارییه و به شداری بوون له فۆرمه له بوونی بونیادی کۆمه لایه تی و سیاسیی کۆمه لگاش به به شیک له نه رکه نه خلاقییه کانی نه وان ده زانی. نه و هه روه ها رۆشنه بيران و رۆشنه گه رانی کۆمه لگای ناگادار ده کدرده وه که نه کهن له چاوپێدا خشانده وه ی به رده وامی جیهان بینی خۆیا ن و (له کاتی پتویستدا) راستکردنه وهیدا غافل بن.

هه برماس بقو بوونه کانی هاینه ده کاته بناغه ی تیۆری خوق سه به ره ت به رۆلی رۆشنه بيران. به رای نه و رۆشنه بيرانیش به سه قه قامگیریی فۆرمه له بوونی سیسته می په ره له مانی رۆلنکی تاییه تیان ده که ویته نه ستق. له وه به دواوه وه رگه رانی نه وان بوا ری گشتیه که له ژیر کاریگه ری چالاکیی حزه سیاسیه کان و هۆیه کانی که یاندنی گشتی دا دروستبووه . هه لبه ته رای

مه لېته هابرماس له بيروپلو تيږده کاني
 "ماکس فيبر" (1884-1920). کومه لناسی
 نه لمانيايي له مه پړولي رښنېرمان ناگاداره، که
 ده که ونه بهرامبر بڼوچونه کاني نو و هاینه وه و
 له وتارنکدا له ژرر ناوینشانی "هاینریش هاینه و
 رڼلی رښنېرمان له نه لمانیادا" به پر پرچی
 بڼوچونه کاني (ماکس فيبر) ده دلتوه. فيبر
 رښنېرمان له حق ه لږ تانندن له کاروباری
 سیاسیدا ناگادار ده کاته وه و ده ستیوه ردانی
 سه رگه رمیانه ی نوو سه ران و فه یله سوفان له
 کاروباری سیاسیدا، به راوړدن و گه شتوگوزاریکی
 زهینی سه رنچ راگنیش ده نلنیت که له بڼشایی دا و
 به یی هه سترگدن به لږ سر اویتي و به یی وه ستان
 له سه ر راستی و واقعی کاروباری سیاسی نه نجام
 ده درئ. له حالنکدا سیاسه تمه دلرانی شاره زا به
 واقعیبن، زانا، کارزان و ناماده ی وه رگرتنی
 لږ سر اویتي داده نلنیت و گډه پانی کاروباری
 سیاسیان یی ده سترئ.

1000

سەرەتا ئەوەیە کە لە ئەلمانیا شادا بە
هەستیکی تایبەتەوه چاویان بریپووه "گێشە ی
دیریفۆس" و دەرئەنجامەکانی ئەو گێشە یە و رۆلی
رۆشننیریانی فەرەنسایەیی لە و رووداوەدا. دووهم،
پتویستە بزانی کە توێژێک بە ناوی رۆشننیر، وە ک
ئەو ی جیتی سەرنجی هاینه بوو، لە و سەردەمەدا
لە ئەلمانیا دا پەیدا نەببوو. سەرە پای ئەوانه، رای
گشتی لە ئەلمانیا دا ئە ک تەنیا هیچ رۆژنیک
رۆشننیرانە ی نە دە بە خشی، بە لکو بە کارهینانی
زاراوە ی "رۆشننیر" یش هەمیشە روویەکی سلبی
هەبوو بە شێوە یەکی گشتی "رۆشننیر" بە و کە سە
دا دەنرا کە جگە لە نا پەرە زامەندی هیچ رۆژنیک
نەیکە ی نە.

به كورتى تا سهره تاي شه پى نووه مى جيهانى، ره خنه گرتن له رۆشنه پىران له راستيدا له لايه ن رۆشنه پىران خويانه وه و به يى بوونى رۆشنه پىران نه نجام ده درا. ته نها نوای كوتايى هاتنى شه پ بوو كه تويزى كى رۆشنه پى سهره به لدا كه خوى به و ناوه وه ناونا و نووسه ران و شاعيران و هونه رمه ندان و هه روه ها تويزه رانيش به ربه ره له و لى پر سهر اويتى و رۆله ناگاداريوونه وه كه وه كو رۆشنه پى و رۆشنه گه ره به رامبه ر كۆمه لگادا هه يانه .

هه برماس له وتارى "هه يره يش هه ينه و رۆلى رۆشنه پىران له نه لمانيدا" وى پر اى ناماژه كردن به "كه شيه ي دريفۆس"، پى ناسه يه كه يش له رۆلى رۆشنه پىران - وه ك جى پى په سه ندى نه و هه يانه يه - به ده سه ته وه ده دات كه نوورنیه له و پى ناسه روون و تاشكه رايه ي "نه ناتۆل فرانس" كه پى شتر ناماژه مان پى كدر.

به راي هه برماس كه اتى ك رۆشنه پىران به به كه ره ميانى تواناى وتارى بى زى و به ياره مته ي به لگه (هه ندى جار) زىاده رۆكانيان هه لده سه تن به به به رگرى كردن له مافه ژى پر خه روه كان و راستبه سه ركو تكه روه كان و پشتبو انى كردن له نه نجامدانى چاكسازى و داهيتانه تازه كان و په ره سه ندن و گه شه كردنى دواخراو، به پله ي يه كه م روويان له و بى روه اگشتيه يه كه نه ك ته نيا له و كاروبارانه تى ده گات، به لكو هۆشيار و ناگاداره و ناماده ي كاردانه وه يه .

هه ر لى ره دا پى وى سه ته بلى ين بنچينه ي فه لسه فه ي سياسى هه برماس له سه ر به نه ماى "خۆپاراستن له توندوتى زى و پى داده كردنى هى ز" دامه زراوه و كه اتى ك باسى (كاردانه وه ي) هه وولاتيان ده گات، مه به سه تى كاردانه وه يه كه له

سه نوورى ياساى بنچينه يى كه نووره له توندوتى زى وه . له كۆمه لگايه كى ديموكراتى كدا، نه وه ته نيا هۆشيارى و نه په زايى ده رپى نى ده سه ت به جى ي هه وولاتيانه كه نه گه رى سه رپى چى كردنى ده سه تى فه رمان په وا له ياسا سه نووردار ده گات. نه گه ره له رابره بوودا سه رۆكى په ره له مان به "پاسه وانى ياساى بنچينه يى" داده نرا، نه وا له لاي هه برماس نه م نه ركه خه روه ته سه رشانى هه وولاتيانى كۆمه لگا .

لى ره وه ياخى بوونى ره واى هه وولاتيان دى قبو لكرنى هه ندى ياساى دانراو، تا نه وكاته ي له چوارچى وه و سه نوورى ياساى بنچينه يى دا نه نجام بدرى ت، گه رچى له سه رنجى يه كه مه دا به "نافه رمانى و سه رپى چى" دى ته به رچاو، به لام له به رنه وه ي ياسا و سياسه ت له كۆمه لگا كراوه و ديموكراتى كه كاندا به رده وام له خاله تى كو نجان دن و نوو بوونه وه دايه ، نه م سه رپى چيه روو كه شانه يه له ياسا ده شى بۆ راستكر نه وه و داپه شته وه ي ياسا كارى گه ره و به كه لك بى ت. به مانايه كى دى گه ل پاسه وانى ياساى بنچينه يى و دانوه رى نوايى يه .

هه لبه ته شه تى كى به لگه نه وى سه ته كه ده بى ياخى بوون له نه ركه ياسايى يه كان سه نوورى كيش هه بى ت بۆ نه وه ي رى له نالۆزى و ناژاوه بگرى ت. سه ره تا ده بى ياخى بوون له ياساى دانراو نه وكاته بخرى ته نى و به رنامه ي ئى شكر نه وه كه هه موو توانا ياسايى يه كان بۆ ناگاداركر نه وه و هۆشياركر نه وه ي رۆزى نه و راكيشانى سه رنجى به رپرسان بۆ كه موكوپى و سه رپى چيه كان، به هى چ نه نجامى ك نه گه يش تى . سه ره پاى نه مه ش پى وى سه ته ياخى بوون هه نگار و كاره كانيان به هه نگاوى كى ره مـزى دابنـىـن، نه ك وه رى گه چاره يه كى سياسى . له و رووه وه ده بى له

هه لېږاردنی ری و هېڅوانی خویان زځر و دین بن و بهیزی و لاوانی کاردانه و دکانیشیان ده بن له گه گرنکی بابه ته که دا بگونجی، نه که ته نیا پشت به بیرویاوه پی پېشپړه وانه و بیروپای پېشکه و توو یان جیهان بینی تاکه که سسی و پالنه ره زاتیبه کان بیه ستی. پېش هه موو شتیځ پتویسته دان به وده دا بنین که جیاوازی به کی سهره کی هیه له ننویان کاردانه وهی نه و هاوولاتیانه کی که دان به ره سمیپوونی ده ول ته که یان دا ده نن و نه وانه کی دان به ره واپته ده زگای ده ولت دا نانین و به زځردار له قه له می ده ده ن.

به رگریکردنی جوری دووم له سیسته میکی دیموکراتیدا هیچ ره واپته کی نییه، نه وه له کاتیکدا نه م کاره له به رامبه ر سیسته میکی دیکتاتوریدا ده شتی ره واپته کی وریگریست. له راستیدا باشترین رنگی ناسین و لیکجیا کردنه وهی حکومت به یاسایی به کان له حکومت به ناشه رعبه کانیش له جۆر و چۆن به تی نه و کاردانه وه به دایه که هه موو حکومتیک له به رامبه ر هاوولاتیانی به ره له ستکار و یاخیدا ده ری ده بریت.

پشت به ستنی رۆشنیبرانییش که م تازۆر به نه رکی نیمچه سه رکه و تووی ده ولته یی یاسایی به وه یو و هیولو و دلنیا بوونی شیان به دامه زراوه دیموکراتیکه کان که ته نیا به نیلتیزام کردنی نه و هاوولاتیانه توانای درتزه دان به زیانیان هیه که به نازیاته کی و بویری و هه روه ها به گومان و نیگه رانییه وه، هه میسه چاودیری نه رک و گۆرپانکارییه کانی نه و دامه زراوه دیموکراتیانه ده که ن.

دواتر هابرماس بق نه هیشتن و لایردنی هه رچۆره به مه له تیگه یشتنیک له و رۆله کی که بق رۆشنیبرانی له به رچاو گرتووه، ناماژه بق دوو خالی سهره کی ده کات:

یه که میان: بریتیه له وهی که نیلتیزامی زانیان و رۆشنیبرانی کۆمه لگا به نیسکردن له بواری گشتی و هه ولدان بق کاریگه ری خستنه سهر پرۆسه کی گۆرپانکارییه کۆمه لاپه تی و سیاسیه کان، نابن بیتته هوی تیگه لاو بوونی چالاکیه زانستی و کولتورییه کان له گه له هه ول و کوششه کۆمه لاپه تییه کان و کارکردنیان له ناو کیشه سیاسیه کانی کۆمه لگادا.

دووم خال: په یوه ندی به جۆر و چۆن به تی نه و نیلتیزامه وه هیه که رۆشنیبران له نه ستوی خویانی ده گرن. له م باره وهش نابن کاریگه ری سیاسی خستنه سهر رای گشتی له گه ل نیلتیزام کردن به ریکخراوکی سیاسی تاییه ت یان به شداریکردن له ده زگای حکومتیکدا و هه ولدان بق و ده ده ستیپنانی ده سه لاتی سیاسی تیکه ل به به ک بکریت.

سهرچاوه:

نه م وتاره وهرگریډرلوی به شتی دوومه کی وتاریکی خوسره و ناقد به ناوی "نقش و مقام رۆشنفکران" که له و سهرچاوه یی خواره وه بلاو کراوه ته وه:

(اطلاعات سیاسی - اقتصادی، سال یازدهم، شماره 117-118، خردار و تیر 1376).

دەخنىۋە ئۆزبېكچە

■ كاسى شۈرشىگىز كىيىم

■ توندوتىژى دىنى زىلان و كچان

■ لە جىياندا

■ كەشتىك بەنىۋە مىللى لىكوالىنەۋەدا

■ لەسەر ئاينەكەي (مانى)

■ سەبارەت بە تىزى تۈردە لە مىزۋودا

■ رىشەي دىموكراسىي لە كوردستاندا

که سی شوږشگير کي په ؟

■ نوريك فرقم

● و. نازاد بهرمنجي

کړنکاران و کارمندان نه یاری نازیزم بوون. نه مانه له هه لېږاردنه سیاسي و ټیځخواوه بیه کانی خویاندا نه وه یان دهرخست که ه وادار و خوازیاری دیموکراسین. مه سه له که نه وه بوو نایا گهر کړی خه بات هاته پیتش نه و خه لکه بڼو بهرگریکردن له و بیروپاوه په یان دینه مهیدانه وه یان نه ؟

گرمانه کی نيمه نه وه بوو که (پا - Opinion) شتی که و (باوه پ - Conviction) شتی کی تره. به واتیایه کی دی هرکه سیک ده توانی رایه کی هه بیت، نه مه وه کو فیریوونی زمانیکی بیگانه وایه. به لام نه و بیروقه ناعه تانه کی که له بونیادی که سیتی تا که کاندا ره گیان داکوتاوه و هیز به که سیتی ده دن و گه شای پیده دن، به "باوه پ" له قه له م ده درین، کاریگری بیروپاکان له سر تا که کس، به تاییه تیش وهختی که

چه مکی (که سیتی شوږشگيرانه) چه مکیکی سیاسي - دهرورنناسی په و له م روانگه په وه وهک (که سیتی ده سه لاتخوازانه) وایه که له سی سال له مه وپه ره وه هاتو ته بواری دهرورنناسی په وه. چه مکی (که سیتی ده سه لاتخوازانه) ناوخته په که له کوتاری سیاسي (بونیادی ده سه لات له ده ولت و خیزاندا) و، کوتاری دهرورنناسی (بونیادی که سیتی که له سر بنچینه ی بونیادی سیاسي یا کومه لایه تی فورمه له ده بیت).

چه مکی که سیتی ده سه لاتخوازانه له هندی زمینه و بهرزه وهندی دیاریکراوی سیاسیه وه سرچاوه ده گری. دهروری سالی 1930 له نه لمانیا، نیمه ده مانویست نه وه روون بکهینه وه که نه گهری شکستی هیتلر تا چ راده په که.⁽¹⁾ نه و ده مه، زوریه ی خه لکی نه لمانیا، به تاییه تیش

له لایهن ژوریه ی خه لکبه وه قبول ده کړن و
 دهرده برین، تاراده یه کی ژور په یوه ندی به
 بونیادی که سیټی ی نه و تاکه که سه وه له
 هه لومه رجه ناسکه کانداهیه. هه روه کو بوکرات
 وتویه تی و فرۆیدیش روونی کړدونه وه،
 "که سیټی، چاره نووسی تاکه که سه". هه ر
 بونیادی که سیټی به نه وه دیاریده کات که
 تاکه که س کام بیروپایانه قبول بکات و تا چ
 نه اندازه یه. فرۆید له پتناسه کړدن چه مکی
 که سیټی دا، نه م سه له یه به گرنګترین مه سه له
 ده زانیت. فرۆید گوتویه تی که که سیټی چه مکی
 ته قلیدی ره رفتار بالاده کات و نه و ره فته ری که
 هیژنکی دینامیکانه ی هیه ری کیده خات.
 به جوری که تاکه که س نه ک هه ر به شپوه یه کی
 دیاریکراو بیرده کاته وه، به لکو بیرکړنه وه ی له
 مه یل و هه ست و سقزه کانیه وه سه رچاوه
 ده گری.

نه و مه سه له یه ی نه و دمه ی نیمه خستمانه
 روو به مجزوه بوو:

نایا کریکاران و کارمندانې نه لمانی تا چ
 راده یه که ده توان بونیادی که سیټی په کی نه یار
 به رامبه ر بیرویاوه پی دسه لاتخوازنه ی نازیزم
 له خویاندا بغه نه پوو؟ له م مه سه له یه وه
 پرسیارنکی تریش دپته پی شه وه: کریکاران و
 کارمندانې نه لمانی تا چ راده یه که له هه لومه رجه
 قهیراناوی و ناسکه کانداه لگال نازیزمدا
 ده جنګن؟

پاش توژینه وه که نه نجامه که نه وه بوو که
 (10٪) ی نه و کریکار و کارمندانې ی
 توژینه وه که ی نیمه ده یگرنه وه خاوه نی
 بونیادی که سیټی په کی بوون که نیمه پیمان
 ده و "که سیټی دسه لاتخوازنه". به لام 15٪
 یان خاوه نی که سیټی دیموکراتیک بوون. نه وانی
 دی (نریکه ی 75٪) خه لګانیک بوون که بونیادی
 که سیټیان تیکه له یه که بوو له و دووانه. ⁽²⁾ به پی ی

ګریمانه که ی نیمه "دسه لاتخوازن" نازی به
 په تی به کان بوون و "دیموکرات" هکانیش نیمچه
 سه ریاراننکی دژ به نازیزم بوون. به لام ژوریه که ی
 تر، نه نه میان و نه نه ویان بوون. نه وه بوو
 رووداوه کانی سالانی 1933-1945 سه لماندی
 که نه م ګریمانه یه ی نیمه به جیاوازی به کی
 که مه وه، ته و او وړدو راست ده رچو. ⁽³⁾

بو سه لماندنې نه و بژچونه مان هیته به سه
 ناماره بو نه وه بکه ین که بونیادی که سیټی ی
 دسه لاتخواز له راستیدا بونیادی که سیټی ی
 که سیټکه که له سه ری که وه به ته سلیم بوون به
 هیژنکی ترو پشتبه ستنی ره مزی به خاوه ن
 پله وپایه و دسه لاتکان هه ست به هیژو شوناسی
 خوی ده کات، له سه ری کی تریشه وه دسه لاتنکی
 ره مزی به سه ر که سانیکدا هیه که ته سلیمی نه و
 ده بن یان پشتی پی دده به ستن.

واته که سیټی دسه لاتخوازنه نه و دمه
 هه ست به هیژو شوناسی خوی ده کات که خوی
 له خزمه تی دسه لاتنکی به روا له پایه داردا
 ده بینتیه وه و ده بیت به شیک له و دسه لات و،
 له هه مان کاتیشدا له پی ی به کاره یانې
 دسه لاتوه به رامبه ر خه لکیک که له ژور ده ستی
 نه ودان، گه شه ده کات. له راستیدا نه م حاله ته
 ره نګدانه وه نه خوشیه کی ئیزدواجیانه ی نازاردان
 و نازارچه شتنه که هه ستی دسه لات و شوناس
 به و ده به خشیت.

نه و (واته که سیټی دسه لاتخوازنه _ و _)
 که ده بی به به شیک له به شه کانی گه وره یه که
 (نیدی نه و گه وره یه هه رچی به بیت) خوی به
 گه وره ده بینت. نه گه ر به ته نیا به بینتیه وه،
 خوی له خویدا هه رس ده بینت. هه ریویه،
 هه په شه کړدن له دسه لاتداران و
 که وتنه مه ترسی بونیادی دسه لاتیان، له واقعیدا
 به هه په شه یه که ده ژمیردنی بو سه ر که سیټی ی
 دسه لاتخوازنه ی نه و که سه (واته هؤکاره وجودی

و نه قلاڼه کانی ده که ویتنه مه ترسی یه وه). له م رووه وه نه و به ناچاری دژ به و هژکارانه ده وه سیتته وه که مه ترسی بژ سهر ده سه لاتخوای دروسته ده کن. چونکه به م رنگه یه له راستیدا له پېناوی پاراستنی هژکاره کانی بوون و ژيانی خویدا ده جه نگیټ.

بژ پېناسه ی (که سیتی شپښگېرانه) ده بېټ له وه وه ده سټېټېکین که که سیتی شپښگېرانه چی نی یه. له راستیدا مهرج نی یه که سیتی شپښگېرانه که سټک بېټ که له شپښه کاند ا به شداری ده کات. نه م مه سه له یه به وردی خالی جیاوازی نیوان رهفتارو که سیتی دینامیکی یه، به چه مکه فرویدیه که ی. هه موو که سټک له به هر هر هویه ک بېټ ده توانی له شپښگېرانه به شداریکات، به چاوپوښین له وه ی چ هه سټکی هه یه یان له سهر چ بناغه یه ک په یوه ندی به شپښه وه کردووه. به لام نه و خاله که نه و وه کو شپښگېرانه رهفتار ده کات، خوی له خویدا هه ندی ده رکه وته ی که سیتی نه ومان بژ ده خاته روو.

خالی دووه له وه دا که که سیتی شپښگېرانه چی نی یه، تاراده یه ک گرفتامیز و ئالوزه. که سیتی شپښگېرانه (ناژاوه خوان) نی یه. مه به ست له (که سی ناژاوه خوان) چی یه؟⁽⁴⁾ من که سټک به ناژاوه خوان ده زانم که بڼه وه رقی له ده سه لاتیک نابیته وه له به رنه وه ی ده سه لاتیکي بېزراوه یان به گویزه ی ویست و خواستی نه و نی یه، به لکو له به رنه وه ی ده یوئی نه و ده سه لاتیک سهرنگون بېټ تا دواتر خوی جی ی بگریته وه و ده سه لات بگریته ده ست. له زوړیه ی جاره کانیشدا نه م جوره که سه که به نامادجی خوی ده کات، به هه مان ماهیه نی ده سه لاتي پېشوو و به لکو له و خراپتریش ده ست به مه که مکړدن و فراوانکردنی ده سه لاتي خوی ده کات.

ده توانین نمونه یه کی ناشکرای که سیتی یه کی ناژاوه خوان له میژووی سیاسی سه ده ی بیسته مدا به پېننه وه، بژ نمونه که سټکی وه کو (ره میز ماکدوناډ)، که سهره تا وه کو که سټکی ناشتیخواز و به رگریکار له ویژدان ده رکه وت و، کانیکیش ده سه لاتي گرت ده ست، ده سه رداري پارتی گریکاران بوو و چووه ریزی هه مان نه و ده ست و تاقمانی ده سه لاتو وه که سالانیکي زور دژيان خه باتیکردبوو. نه و هر له سهره تای چوونه نیو ده ولته ی میلی یه وه، به هاوپي و هاوخه باتی دیرینی خوی (سناودن) ده لیت: تازه من و نیووه کوجا مه رچه با؟ نیستا هه موو ژنه دڼه کانی له ندن تامه زړی نه وون نه ملاولام ماچکه ن).

نه مه نمونه ی ته وای ناژاوه گېرانه که به ناژاوه گېرانه ده گاته ده سه لات. جاری وایه سالانیک ده خایه نی تا نه م شتانه ده رده که ون و جاری واشه زووتر. بژ نمونه که سیتی یه کی وه کو (لاقیل ی به دبخت) به پېننه وه یادی خوټان که وه کو ناژاوه خوانیک له پاریس ده رچوو و، له ماوه یه کی زور کورتدا هه موو سهرمایه ی سیاسی خوی فروشت. ده توانم زور نمونه ی تری نه م که سیتیانه به پېننه وه. به لام هه موویان چوونیه کن. له وانه یه بلین ژيانی سیاسی سه ده ی بیستم گورستانیکه پر له گوی نه خلایي خه لکانیک که سهره تا لافسی شپښگېریتیان لېداوه، که چی دواپی هېچ نه بوون جگه له کومه لیک ناژاوه گېرانه هه لپه رست.

خه سه لته کی تر که که سیتی شپښگېرانه شکی نابات و تاراده یه ک له خه سه لته کانی که سیتی ناژاوه گېر ئالوزتره، نایدیالیزم (میسالیته) ه. که سیتی شپښگېرانه، نایدیالیست نی یه. شپښگېرانه کان له پووی رهفتاروه به زوړی نایدیالیست. لېره شدا، لانی که م به لای منه وه، جیاوازی نیوان رهفتاری

سیاسی و بونیادی که سیتی ناشکراو دیاره .
مه به ست له ئایدیالیست چی به ؟ به بۆچوونی من
ئهو که سیک نی به که خاوه نی (باوه پ) بیت .
(نه مۆ وه کو مۆدیکسی لیها تووه ، نه گهر که سیک
خاوه نی کۆمه لیک بیروباوه پیو پتیده لێن
ئایدیالیست . و نه گهر باوه پیشی نه بو یان له
باوه پی خۆی دا نه رمی پیشاندا ، پتیده لێن
"واقعی" .

من له و برۆایه دام که له روانگی
دهروونشیکاری کلینیکیه وه ، که سی ئایدیالیست
که سیک که خاوه نی خودشه یدایی (نیرگسیهت)
به کی فره به . له راستیدا که سیتی به کی
دهروونه ریشانه (نانومییدییه کی تیکه ل
به خۆگه وره زانی) ، که وه کو هه رده روونیک تری
نه خۆش له دنیای دهرووبه ری خۆی جیا به و پی
نامۆیه . به لām رینگاچاره یه کی له به رده مدایه که
ئهو له دهروونه ریشان جیا ده کاته وه . ئهو خۆی
به بیانویه که وه (هه ر بیانویه که بیت ، سیاسی ،
ئایینی ، ... هتد) به ستۆتوه و کردویه تی به
کۆله که ی بوونی و به بتیک و ، به ته سلیمبوونی
ته واوه تی به رامبه ر به و به ی خۆی ، به مانا و
گهرمی زیان ده گات . له هه لومه رجه کانی
ته سلیمبوونیدا ، شوناسی خۆی له و به
ده سه نیت ، بتیک که خۆی قوتی کردۆته وه و
ره های (موته قیهت) ی پی به خشیوه .

نه گهر به مانه و ئی ره مزیک بۆ که سیتییه کی
ئایدیالیست هه لبرترین ، ده بی پی پی بلتین
"سه هۆلی ناگرین" . چونکه هاوکات له گه ل نه وه دا
که خۆینگه رم و به که فوکۆله ، ساردوسپیشه . ئهو
به ته واوه تی له جیهانی دهرووبه ری خۆی دابراوه
و له هه مانکاتدا پره له هه ست و سۆزی گهرم .
ئاویتی به که له هه ستی چالاکانه و هه ز
به به شداریکردن و ته سلیم بوون به رامبه ر موته ق .
بۆ په یبردن به که سیتی ئایدیالیست ، نابێ گوی
له قسه کانی بگرین ، به لکو ده بی برۆانینه ئهو

بریسکه ئاییه تییه له نیگایدایه و سروشتی
ساردوسپی که له واقیعه دا ده برپی نه و دژایه تی به
که له نیوان ئایدیالیزمه که ی و ره نگدانه وه ی
نه بوونی په یوه ندییه تی له گه ل جیهان و ملکه چی
و ته سلیمبوونی به به ته که ی . ئایدیالیست له
که سیک ده چیت که پیغه مبه ره کان ناویان ناوه
"به ته رست" . پیویست ناکات ئهو به یئینه وه
یادمان که ئایدیالیسته کان هه میشه رۆلێکی
گه وره یان له گۆرانکارییه مۆروویه کانی جیهاندا
بینیوه و هه رچی به کیان گوتیوه ، روون و
ناشکرا بووه . هه ره کو که سیتی شۆپشگیترانه
که که سینی راشکاوه .

هه ولده دم روونی بکه مه وه که که سیتی
شۆپشگیترانه چ شتیک نی به . له و برۆایه دام که
نه مۆ چه مکی که سیتیناسی شۆپشگیترانه ،
چه مکێکی زۆر گرنگه . هه ره کو چۆن چه مکی
که سیتی ده سه لاتخوازان ه ده شی هه مان
گرنگی هه بیت . له راستیدا ئیمه له چاخ
کۆمه لیک شۆپشدا ده ژین که له سێ سه ده
له مه و به ره وه هه ر له ئازاره سیاسیه کانی
به ریتانیا و پاشان فره نسا و نه مریکاوه ده ستی
پیکردوه و به شۆپشه کۆمه لایه تییه کانی روسیا و
چین و ... هتد ئیستاش له نه مریکای لاتین دا
به رده وامه .

له م چاخه شۆپشگیترانه یه دا ، وشه ی
"شۆپشگیتر" له زۆر پنتی جیهاندا وشه یه کی
دلپیننه و وه کو چۆنیه تی به کی پۆزه تیفانه
خراوه ته پال گه لی بزاونی سیاسی . له راستیدا
هه موو نه و بزافانه ی که سوود له وشه ی
"شۆپشگیتر" وه رده گرن ، لافی کۆمه لیک نامانجی
چوونیه ک لیده دن : واته ئهو ی که له پیناوی
"ئازادی" و "سه ره خۆی" دا خه بات ده که ن .
به لām له پراکتیکدا هه ندیکان وان و هه ندیکان
وانین .

واته هه ندىكيان به پاستى بۆ ئازادى و سهرىه خۆيى خهبات دهكهن و هه ندىكى تریشيان به ته نها سوود له بروشمه كانيان ده بينن، به لام ئامادچيان به رقه راركردى سىستى ده سه لاتگه رايه. ته نها به و جياوازييه كى كه نه مجاره يان خۆيان له جياتى ده سه لاتداره كانى پيشوو ده سه لات بگره ده ست.

چۆن ده توانين پىناسه ي "شۆرش" بكه ين؟

نه گه ر بمانه وئى له سنوره هه ره نكه به كى پيدا پىناسه ي شۆرش بكه ين، ده بئى به ساده بيه وه بلتين كه شۆرش سه رنگونكردى توندوتيزانه يان ئاشتيتاميزانه ي حكومه تى حوكمرانه و دانانى حكومه تىكى نوئيه له جيگه كى. هه لبه ت نه م پىناسه يه پىناسه يه كى ره سمى سىياسى به ده كرى له روانگه يه كى ماركسيستيه وه شۆرش به جىگرتنه وه ي سىستىكى بالاترى مئزوى له جئى نه و سىستمه له قه له م به ده ين كه له ئارادايه: بىگومان ليزه دا پرسيارىك ديتيه پيشه وه و ئه وىش نه وه يه كه ئايا سىستىكى بالاترى مئزوى له روانگه وه له سه نگاندى چ كه سىگه وه؟ به لام به شيره باوه كى برلوه كانى نه م ململانى به (لانى كه م له ولاتى خوياندا) لافى نوينه رايه تى سىستىكى بالاترى مئزوى لىده ده ن.

سه ره نجام، ده توانين له روانگه ي ده رووناسى به وه شۆرش پىناسه بكه ين. به گويزه ي نه م روانگه به، شۆرش برىتى به له بزوتنه وه يه كى سىياسى به رابه رايه تى كه سانتيك كه خاوه ن كه سىتى شۆرشگيرانه و، ده ره نجام راكىشمانى خه لكى له پئى نه وكه سىتى به شۆرشگيرانه وه. هه لبه ت نه مه

هه موو پىناسه كه نى به. به لام بۆ مه به ستى ئيمه له م وتاره دا كه جه ختى سه ره كيمان له سه ره مه سه له ي "كه سىتى شۆرشگيرانه" به، هينده به سه.

سه ره كى ترين خه سه له تى "كه سىتى شۆرشگيرانه" سه ره خۆبوون و ئازادى نه وه. بۆ روونكرده وه، وا چاكره چه مكى سه ره خۆبوون به رامبه ر به چه مكى ره مزى وابه سته بوون به ده سه لاتدارانى بالاده ست و بئيه سه لاتانى خواره وه (هه ره كو له كاتى روونكرده وه ي كه سىتى ده سه لاتخواردا لى ئى دواين) دابنپن. به لام نه م خاله به ته نيا ماناى "سه ره خۆيى" و "ئازادى" روون ناكاته وه. كيشه كه له وه دايه كه وشه ي وه كه سه ره خۆيى و ئازادى نه مپۆكه به وچۆره به كارد هيترين كه له سىستىكى ديموكراتىكدا هه موو سه ره خۆ و ئازادن. چه مكى سه ره خۆيى و ئازادى له واقيعدا ره گوپيشه ي ده چيته وه سه ره شۆرشه كانى چينى ناوه ند به سه ره سىستى فيو دالى (ده ره به گايه تى) دا هه ره ها دژايه تىكردى سىستمه ديكتاتور و توتاليتاره كان هيزو مكميه كى ترى پى به خشين. له قوناغى سىستمه فيو دالى و ده سه لاته گشتگره كاندا، تاكه كه س نه ئازاد بووه و نه سه ره خۆ. به لكو چه وساره ي ده ست ياساكانى دابو نه ريت و فه رمانى بالاده سته كان بووه. شۆرشه سه ركه وتوو ه كانى بۆرژوازى له نه وروپا و نه مريكا دا بوونه مايه ي ئازادى و سه ره خۆيى سىياسى تاكه كه سه كان. نه م ئازادى به برىتى بوو له "ئازادبوون له" و "سه ره خۆبوون له" ده سه لاته سىاسيه كان.

بىگومان نه م شتانه به گوپانكارى به كى گرنگ ده ژميردران. هه رچه نده نه مپۆ ره وتى پيشه سازى بوون وته شه نه كرى ته كنىكراتى

شیوهی نویی وابسته‌ی میان هیناوه ته ناراو که جیاوازه له پرۆسهی خودسازی و داهینانی سهریه‌خوینانی بازرگانه‌کانی سدهی نۆزده‌یه‌م. به‌لام به‌هه‌رحال، چه‌مکی سهریه‌خوینی و نازادی گه‌لێ له چه‌مکانه‌ قوولترین که باس‌مان لێوه‌کردن. چه‌مکی سهریه‌خوینی له روانگه‌یه‌کی قووله‌وه، بریتی‌یه له سهره‌کیترین لایه‌نی نه‌شوناو گۆرانی مرۆف.

منالیککی ساوا هیشنا له‌گه‌ل ده‌رویه‌ری خۆیدا یه‌که و ته‌بایه. لای ئه‌و ئوینیای ده‌روه‌وه وه‌کو راستی‌یه‌کی جیا له‌و بوونی نی‌یه. به‌لام ته‌نانه‌ت ئه‌و کاته‌ش که منال ده‌توانی شته‌کانی دی له‌خۆی جیا‌بکاته‌وه، هیشتا هه‌ر بیده‌سه‌لاته‌و تاماوه‌یه‌کی زۆر ناتوانی به‌ی یارمه‌تی باوک و دایکی بژی. ئه‌م بیده‌سه‌لاتی به‌دری‌خایه‌نی مرۆف به‌ به‌راورد له‌گه‌ل گیانه‌وه‌رانی تردا، یه‌کێکه له‌ کۆله‌که سهره‌کیه‌کانی گه‌شه‌سەندنی ئه‌و، به‌لام له‌ هه‌مانکادا منال فێرده‌کات که پشت به‌ ده‌سه‌لاتێک (باوک و دایک) بیه‌ستیت و له‌ ده‌سه‌لاتیش بترسیت.

به‌شیوه‌یه‌کی سروشتی، باوک و دایکی منالیک که‌سانێکن که له‌کاتی له‌دایکبوونه‌وه تا بالقبوون بۆ ئه‌و مناله‌ ره‌مزی ده‌سه‌لاتن و خاوه‌نی هه‌ربو لایه‌نه‌که‌ین. ئه‌م ئوولایه‌نه‌ش بریتی له‌ یارمه‌تی و ته‌مێن‌کردن. له‌ قوناغی بالقبووندا، لاوه‌گاته‌ قوناغیک که تیایدا نه‌شونا می‌کرێوه و ده‌توانی بۆ خۆی بێت (هه‌لبه‌ته له‌ کۆمه‌لگا ساده‌کانی کشتوکاڵدا). چیدی ژبانی کۆمه‌لایه‌تی ئه‌و به‌دایک و باوکیه‌وه وابسته‌نی‌یه. ئه‌و ده‌توانی ته‌نانه‌ت له‌ رووی ئابوری‌شه‌وه له‌ باوک و دایکی سهریه‌خوینیت. له‌ زۆر کۆمه‌لگای سهره‌تاییدا بۆ سهریه‌خوینی تاکه‌که‌س (به‌تایبه‌تی له‌ باوک و دایکی) میهره‌جانی ئایینی سازده‌کری که له‌

هه‌مان کاتدا وابسته‌یی ئه‌و تاکه‌که‌سه به‌ هۆزه‌که‌وه ره‌ت ناکاته‌وه. بالقبوونی سیکسیش هۆکاریکی تره‌ که خێزایی به‌ پرۆسه‌ی سهریه‌خوین له‌ باوک و دایک ده‌به‌خشیت.

ناره‌زووی سیکسی و ته‌قه‌للا بۆ تێرکردنی، تاکه‌که‌س به‌لای خه‌لکی ده‌روه‌وی خێزانه‌که‌دا راده‌کێشیت، کرده‌ی سیکسی خۆی له‌و شتانه‌یه که باوک و دایک ناتوانن تیایدا یارمه‌تی تاکه‌که‌س بدن و نه‌جامدانی ئه‌که‌وێته ئه‌ستۆی ئه‌و لاوه‌ خۆی. ته‌نانه‌ت له‌و کۆمه‌لگایانه‌شدا که مه‌سه‌له‌ی تێرکردنی ناره‌زووی سیکسی بۆ 5 تا 10 سال دوا بالقبوون دواوه‌ده‌خری، ناره‌زووی بێدارکراو پێداویستی بۆ سهریه‌خوینی له‌تاکه‌که‌سدا ده‌روزیی و وا له‌ لاوه‌کات له‌گه‌ل باوک و دایک یان خاوه‌ن ده‌سه‌لات و قه‌رار به‌ده‌ستانی نۆ کۆمه‌لگادا به‌یه‌کدا بێن. که‌سیکی ناسایی سالانیک پاش بالقبوون به‌و پله‌یه له‌ سهریه‌خوینی ده‌کات. به‌لام راستیه‌که هه‌یه که نکولی لێ‌ناکری، نه‌ویش ئه‌وه‌یه که ئه‌م جوړه سهریه‌خوین، سه‌ریاری ئه‌وه‌ی تاکه‌که‌س ده‌چێته ژبانی هاوسه‌ریتی‌یه‌وه و منال ده‌خاته‌وه وه‌تا کۆتایی، ژبانی خۆی به‌پێوه‌ده‌بات، به‌لام ئه‌مه ئه‌وه ناگه‌یه‌نی که ئه‌و به‌دروستی سهریه‌خوینی وه‌چنگ هیناوه. ئه‌و گه‌رچی به‌ ته‌مه‌ن گه‌وره‌شه، به‌لام هیشتا له‌ زۆر رووه‌وه بیده‌سه‌لات و بێ دالده‌یه و ده‌بێ بۆ پاراستنی خۆی و به‌رگریکردن له‌خۆی په‌نا بۆ هه‌ندێ ده‌سه‌لات به‌ری. نرخی به‌ده‌سته‌ینانی ئه‌و یارمه‌تیه‌ش وابسته‌بوونه به‌ سه‌رچاوه‌کانی ده‌سه‌لات و له‌ده‌سدانی نازادی و سه‌ره‌نجام له‌ گه‌شه‌وه‌ستانی ئه‌و. ئه‌و بێرێوچوونه‌کانی له‌وان به‌قه‌رز و ده‌گرێ. هه‌ست و سۆز و نامانج و به‌هاکانی می‌ئوانه، گه‌رچی خۆی له‌وه‌هه‌مه‌دا

ده مینځته وه که هزر و ههست و سقزو
 هه لېزار د نه کانی له ناڅي خويوه هه لده قولن.
 نازادی و سهره خويی ته و او وختن دېته دی
 که مرقف بوقخي بيرکاته وه، بق خوي
 هه سته بکات و بېر اريدات. نو به ته نه کانتیک
 ده توانی ودها دلنبايت و له ناڅه وه رهفتار بکات
 که گه پشته بېته قوناغی په يوه نديی دینامیکانه و
 خولقنه رانه له گه ل جبهانی دهورپه ری خويده.
 له م حاله ته دایه که ده توانی ژياننکی ره مهنی
 هه بېت. نه مجوره چه مکی سهره خويون و
 نازادبون د ده توانن له هزی عارفانی ره سمن و
 هه روه ها که ساننکی وه کو (مارکس) يشدا
 بېنينه وه، په کيک له عارفه ره سمنه
 مه سېحه کان، واته مایسته رنکهارت ده لېت:
 (ژيانی من چی په؟ شتيکه که له ناڅه وه
 هه لده قولن، شتيکه که له دهر وه به بنگیانی
 هه لده قولن) و یان (... مرقف که شتيک له
 دهر وه ودرده گری و یان له ژیر کاریگره ری نو
 شته دا برپارده دات. نو وه شتيکی راست نی په.
 هیچ که س ناتوانی له دهر وه ی خويده خوا
 بدقزېته وه یان ته جرويی بکات، به لکو هه رچی
 هه په له ناو دهر وونی خومان و خودی
 خومان دایه).
 (مارکس) يش هه رچه نده له رلوانگه په کی
 نادیني په وه دهر وانیته مه سه له کان، به لام به
 هه مان شپوه نه ویش ده لېت: (بون وهریکی
 زیندو ناتوانی خوي به سهره خو بزانی، مه گهر
 نه وه ی که خوي گهره ی خوي بېت. وختنیکیش
 گهره ی خوي ته که ژيانی هس خوي بېت،
 که ستيک که له سایه په زه یی و پشته ستنی به
 که ستيکی تره وه بزی، خوي وه ک بون وهریکی
 وابهسته ده بینن، که واپو قهرزازی نو ده بین و
 نه نانه خولقاندنی خويشی به هی نو دهر زانی.

له بهر نه وه ی نو ده بېته سهرچاوه بوی. نه گهر
 ژيانی من، دهر سکری خوم نه بین. به پويیست
 ده بېته وابهسته ی هکاریکی دهر وه."
 یان مارکس له شوي نکی دیکه دا ده لېت:
 "مرقف کانتیک سهره خو ده بېت که بتوانی
 تاکیتی (فهریه ت) ی خوي وه کو ناده میزادیکي
 کامل و ته و او له هر په يوه نديی کیدا له گه ل
 دنیادا (وه کو بینن، بیستن، بونکردن، تامکردن،
 هه سترکردن، بیرکردنه وه، ناره زوکردن و
 خورشه ویستی) به لمینن و پراکتیزه بکات.
 به کورتی نه گهر نو بتوانی ته وای لایه نه کانی
 تاکیتی خوي به ده ست بهینن ته وه، نو و
 ناده میزادیکي سهره خوي". سهره خويی و
 نازادی له راستیدا وده بیهاتن و قورمه له بونی
 تاکیتی په، نه ک رزگار بون له ده سلاتی که ستيک و
 یان نازادبون له مه سه له نابوری و
 بازرگانیه کان.
 مه سه له کانی تاکه که س به شپوه یه که له
 شپوه کان له گه ل نازادنی ته ودا په ک دهر گره وه.
 مرقفیکي هوشیار و داهینر، مرقفیکي نازاده،
 چونکه به شپوه یه کی ره سمن و سهره ستانه
 ده ژی. بونی خوي سهرچاوه ی ژيانی خوي ته ی.
 ده بین نه وه ش بلین که نه مه نو ناگه یه نن که
 مرقفی سهره خو مرقفیکي گوشه گېرو جیا په.
 راسته که ستيکی و پرقسه ی گه شه سندنن نو له
 په يوه نديی به نه وانی تره به جبهانی دهر وه.
 به لام نه په يوه نديی په يوه نديی وابهسته بون
 نی په. مارکس نه وه نده ی په يوه نديی به
 سهره خويی تاکه که سه وه هه په، به ناوی
 خودسازی وده بیهاتنی تاکه که سه وه ره خنه له
 کومه لگای بوزروازی دهر گری. له کانتیکا که فریید
 له م باره په وه تیوره یه کی دی واته "گری
 توبیپ" ده خاته روو.

فرۇيد لەو بىروايەدايە كە ساغى و دوستى زەين لەو دايە تاكەس بەسەر بىرۆكەى جوتببون لەگەل دايكىدا زال بېت و بەمجۆرە، سەلامەتى زەينى و بالقبون لەسەر بناغەى ئازادى و سەرپەخۆيى دىتەدى. بەلام بەبۆچونى فرۇيد ئەم پىرسەيە سەرەتا بە ترس لە سەركوتكردى باوك دەستپىدەكات و بە جىبە جىكردى ئەمرو نەمىيەكانى ئەو و قبوولكردىيان لە "منى بالا" دا كۆتايى دى. لەم روىووە سەرپەخۆبون "لە دايك" نىوہى پىرسەكەيە وابەستەبون بە باوك و دەسلالە كۆمەلايەنيەكانەو لەپىي "منى بالا" وە بەردەوام دەبن.

كەسىتى شۆپشگىرپانە كەسىگە كە بە مرقۇدۇستى نەشسومادەكات و بەمجۆرە سنوورەكان و دىزىوئىيەكانى كۆمەلگاي خۆى تىدەپەرىننيت. ھەر لەبەرئەو دەتوانى كۆمەلگاكەى خۆى و يان كۆمەلگاي تر لە روانگەى ئەقل و مرقۇدۇستىيەو بەخاتە بەر رەخنە. كەسىتى شۆپشگىرپانە ناكەوئتە دارى شتە وردو درشتەكانى ئەو زىنگە ھەرھەنگىيە كە بە رىگەوتىكى زەمانى و شوئىنى تىايدا لەدايكبوو و، بەدەستيانەو ھەرفتار نابىت. ئەو دەتوانى بەچاوى كراووە بىروانىتە دەورپشتى خۆى و لەم روانگەيەو تەرازووى داوہى بەدەستەو بەگريت و لەنئو رىگە جۆراو جۆرەكاندا تواناي جياكردەوہى باشە لەخراپە (ئەقل) بناسىنەو.

كەسىتى شۆپشگىرپانە مرقۇدۇستى (ئىنسانىيەت) سەنگى مەھەكىەتى و بەگوئەى نەلبىرت شىفايتەر، تامەزىوئىيەكى قوول و مەيلىكى زۆر و عىشقىكى لەبن نەھاتووى بۆ ژيان ھەيە. راستە كە ئىمەش وەكو گيانەو ھەران پىر بە

ژياندا دەكەين و لەگەل مەرگدا دەجەنگين. بەلام نووسان بە ژيانەو شتىگە و عىشق بۆ ژيان شتىكى دى. بۆ زياتر روونكردەو، دەبى ئەو راستىيە بىينين كە جۆرە كەسىتىيەكيش ھەيە كە لەبرى ژيان سەوداسەرى مەرگ و وئزانى و نەبوونە (ھىتلەر نموونەيەكى زەقى ئەم جۆرە كەسىتىيانەيە). ھەرەكو ئونا مۆنۆ لەو ھەلامى پرسىيارىكىدا بە ژەنەرال فرانكۆ (كە دروشمى سەرەكىي "بۆى مەرگ" بوو) لە سالى 1936 دا دەلەيت، ئەمجۆرە كەسىتىيە دەكرى پىي بلېين "كەسىتىيە لەمەرگ رامار."

نابى لە ناو دەروون و ھۆشيارىي مرقۇدا بۆ مەيل بۆ مەرگ و نەبون، بگەپىين، بەلكو لە كاروكردەو و رەفتارەكانيدا رەنگدەداتەو. وئزانى و كاولكردن و ھەوتاندنى ژيان بەلای ئەم جۆرە كەسىتىيەو ھەمان رەزامەندى و خوشىي بۆ دروستدەكات كە كەسىتىيەكى ژياندۇست لەئەنجامى گۆپان و گەشەسەندنى ژيانەو لەى دروستدەبىت. لە مەرگ رامار، راستىيەكى لەپى لاچوو كە بەرامبەر ژيان بەرەو ھەوتان دەچىت. بىروەستى كەسىتىيە شۆپشگىرپانە چەكدارە بە نامرازەكانى رەخنە (يان بە زمانى مۇسقىا، بە كلىلى رەخنە). ئەو دروشمە لاتىنيەى كە دەلەيت: (دەبن گومان لە ھەموو شتىك بگەين) لە واقعدا بەشتىكى زۆر گرنگى بەپرسىيارىتىيە كەسىتىيە شۆپشگىرپانە بەرامبەر بە جىھان پىكدىننيت. ئەم رۆحىتە بە ھىچ كۆچىك خۆپەرستانە نىيە. بەلكو تىگەيشتنىكە لە راستىيەو سەرچاوہ نەگرى و پىچەوانەى خەيالائە كە وەكو جىگرەوہى راستى خۆى بۆ مرقۇ دەنوئىن.

كەسىتىيە ناشۆپشگىرپانە كەسىگە شانازى بەو ھەو دەكات كە باوہپى بەو شتانە ھەيە كە زۆرىيە خەلك باوہپىيان پىيەتى. بەلام كەسىگە

په ککړتوبه کانی نه مریکادا ژیر زه مین و په ناگه
دروستکارون) به زیندووی دهمینه وه؟ نه وان
ده زانن که تنها 15 ده قیفه یان له برده مدایه.
پتیوست ناکات کارمندی به ناگامینه وه بیت تا
بزایت که خوک پاندنه ژیر زه مین له 15 ده قیفه
زیاتری ده ویت. له ماوه که مه شدا مریکی ناکاو
له پیدایه. به لام به رواله ملیونه ها که س
قه ناعه تیان به ویه که ژیر زه مینه محکم و
پنه وه کانیاں به رگی بومی 50 تا 100
میگانه نی ده گرن. بزچی؟ له برنه وهی نه و
ملیونه ها که سانه رقیهت و هلویتستی
ره خنه گرانه یان لانیه.

نه گره منالیکي پینچ سالان نه مه بیستیت،
به زوری گومانی لادروست ده بیت. منالان له م
ته نه دا به شیخه یه کی سروشتی هلویتستی
ره خنه گرانه تریان له گره کان هیه. گره کان
فیژیون که ره خنه گر نه بن و ه موو شتیکی هیج
و بی به ها به شتی مانادار بزائن. که سیتی
شوق شگرتانه، جگه له هلویتستی ره خنه گرانه،
په یوه ندی تاییه تی له گه ل ده سه لاتدا هیه.
نه و که سیتی خه یا لوی نییه و ده زانی که
ده سه لات مرقف تیکده شتیون و زه بوونی
ده کات و ده یفه ویتن. نه و له گه ل ده سه لاتدا
جوره په یوه ندی کی تری هیه. لای نه و هیج
کاتی ده سه لات پیروز نییه و هیج کاتیکش لای
نه و جی حقیقت، یا ناکار و یان خوا
ناگرتنه وه.

په کیک له گرن گرن مه سه له کانی نه مری،
په یوه ندی که سه کانه به ده سه لات وه. مه سه له که
نه وه نییه که ده سه لات چییه، مه سه له که
نه وه په که بزچی ده سه لات پیروز ده بی و بزچی
نه خلاقیتیش ده چیته ژیر رکیتی ده سه لات وه.
نه و که سهی ده سه لات رکیتی نه خلاقیتی

خواه نی گیانیکي ره خنه گرانه بیت ته و او
به پیچه وانه وه ره فتار ده کات. به تاییه تیش کاتی
گوئی له بیرو پای کزید کویونه وه کانی خه لکی
عوام و ده سه لاتداران ده بیت، له سه ره لویتستی
ره خنه گرانه ی خوی ده میتنه وه. خو گره نه و
خه لک ش مه سیحین (وه کو خویان ده لین)،
که واته نابن کیتشه یان به رامبر هلویتستی و
روانیه کانی نه و ه بیت و دزی بوه سخته وه.
چونکه له راستیدا نه م ناراستی ره خنه گرانه له
پنودانگه سولو و قبول کراوه کان، لای مه سیحیش
ه بوه. نه م هلویتسته ره خنه گرانه په لای
سوکر تیش ه بوه. نه مه هلویتستی پیغه مبران
و گه لی که س بوه که نیمه له بر زور ه و
ستایشیان ده که یان.

"هلویتستی ره خنه گرانه" هلویتستیکه که
تپایدا نه ده میزاد به رامبر به شته کانی ژیان
رژانه و بیرو پاوه پی باوی عوام که سولون و
هروه هابرامبر نه و توپه هات و شته هیچانه ش
ده و سیتنه وه. که له برنه وهی زوری خه لک
په پره وی لی ده که ن، واده زانن مانایان هیه.
له وانه یه نه توانین به ناسانی پیناسه ی نه و
هلویتسته ره خنه گرانه یه بکه یان که من لی
ده ویت، به لام نه گره که سیک نه مه له گه ل خوی و
که سانی تردا ناقیقکاته وه، به ناسانی ده توانن
نه و که سیتی به بناسیتنه وه که خواه نی هلویتستی
ره خنه گرانه یه، یان نه وهی خواه نی نییه.

بؤنمونه چنه د ملیون خه لک باوه پریان وایه که
ده کړی له پئی پیش بیکنی خوچه کدار کړنی
نه تقوی یه وه به ناشتی بکه یان؟ نه م باوه پره
پیچه وانه ی ه موو نه و نه زمونانه یه که له
رابر وودا پایاندا تپه ریون. نه ی چنه د که س
بروایان وایه گره ده نگی ناژیر (نیزان) هات
(له گه ل نه و شدا له زوری شاره کانی ولاته

دەكات، ھەرگىز ناچىتە پىنگەي رەخنە گرانەو ە
لە ئەنجامىشدا ھەرىگىز كەسىتتى يەكى
شۆپشگىرپانەي نەبوو ە ناشىيىت.

كەسىتتى شۆپشگىرپانە تواناي ئەو ەي ھەيە
بلى "نە". بە دەرىپىنكى دى، كەسىتتى
شۆپشگىرپانە كەسىتتى يەكە مل كەچ ناكات.
كەسىكە كە خۇپاراستن لە كۆيلايەتتى لەلای ئەو
رەندى (فەزىلەت) ە ئازايەتتى يە. بۆ زىاتر
روونكردنەو، پتر لەم باسە دەوتىن:

مىژووى مرقايەتتى بەخۇپاگرى دەستى
پىكردو ە. مەن ئامار ە بۆ مىژوولۇجىاي يۆنانى ە
عېبرى دەكەم. لە چىزۆكى ئادەم ە ھەوادا،
فەرمانى خواوەند ئەو ەو كە لەو ميوەيە
نەخۆن. كەچى مرقوف (بەشئو ەيەكى وردتريش
بىلگىن: ئافرەت) توانىي بلى (نە). ئەو توانىي
سەرىپىچى بگات ە تەننەت قەناعت بە پىاويش
بگات. ئەنجامەكە چى بوو؟ لە ئەفسانەدا
واماتوو ە كە مرقوف لە بەھەشت دەردەكرى. واتە
مرقوف لە نىئو ەلومەرجى بەر لە فەردىت ە بەر لە
ھۆشيارى ە بەر لە مىژووىي ەيان بەر لە
ئىنسانىش دەردەكرى. ئەو ەلومەرجى كە
دەكرى بە ژىنى كۆرپەلەي بشوبھىنن ەختى
لە نىئو مەئادانى دايكىدايە. بەمقۇرە بوو كە ئەو لە
بەھەشت دەركرا ە پىي خستە سەرشەقامى
مىژوو.

بە زمانى ئەفسانە، ئەورئى كەپانەو ەي
پىنەدرا. بەلام لەراستىدا نەيدەتوانى بگەپتەو ە.
چونكە ەختى ئەو بەخۇيدا ھاتەو ە، ھۆشيار
بوو بە جىابوونەو ەي خۇي لەوى دى ەلە
سروشەت، ئىدى نەيدەتوانى بگەپتەو ە بۆ
ھەلومەرجەكانى ئاسودەيى يەكەمجار ەنۇخى
بەر لە ھۆشيارى. مىژووى مرقايەتتى بەم
يەكەمىن ياخيپوونە دەستى پىي كرىو يەكەمىن

ياخيپوونىش، يەكەمىن ھەنگاو بوو لەپىي
ئازادىدا.

يۆنانىەكان رەمىزكى تىر بەكار دەھىنن:
پىرمىنىيۇس. ئەو پىرمىنىيۇس بوو كە ئاگرى لە
خواكان رەفاند ە گونامى كرى. ئەويش سەرىپىچى
كرىو بەو ەي كە ئاگرى بە ئادەمىزادەكان دا،
مىژووى مرقوف (ويان ژىارى مرقوف) دەستى
پىي كرى.

ھەم عېبرىەكان ە ھەم يۆنانىەكان لەو
باو ەدەبوون كە تەقەللای مرقوف ە مىژووى
مرقوف بەسەرىپىچى ە ياخيپوون دەستىپىكردو ە.
پىرسىارى مەن ئەو ەيە ئايا مىژووى مرقوف بە
گۆپرايەلى ە سەردانەواندن كۆتايى دى؟ ئەفسوس
كە مەن لىزەدا باس لە ھىكايەت ە ئەفسانە ناكەم،
بەلكو باس لە راستى دەكەم. ئەگەر جەنگىكى
ئەتقى لە نووسى سالدانىو ەي خەلكى
سەرزەوى بىفەوتىن ە قۇناغى ە ھەشىگەرىي
پەتى بىتە پىشەو ە، يان ئەگەر ئەم جەنگە دە
سال باخيەن ە تەواوى مرقوفەكانى سەرزەوى
قەلاچۆ بگات. ئەمە ھەمان ئەو ماناي
سەردانەواندەيە لەلەيەن خەلك ە مرقوفەكانەو ە،
كە مەبەستى مەن. واتە قبولكردنى فەرمانى
تەقەكردن ە ملكەچكردن بۆئەو بىروياو ەپانەي كە
دەنە مايەي ھىنانەيى ئەم ەلومەرجە
شىتەنەيە.

سەرىپىچىكردن (ياخيپوون) چەمكىكى
دىالەكتىكىيە. لەبەرئەو ەي ھەركردەو ەيەكى
ياخيگەرىيانە لە راستىدا كرىو ەيەكى
سەردانەواندەيشە، مەبەستەم لەو ەيە كە ھەر
ياخيپوونىك جگە لەو جۆرەي كە ئازاو ە گىرپانەيە،
چەشەنە سەردانەواندن ە ملكەچكردنىكە بۆ
پىرسىپىكى دى. مەن سەرىپىچى لە بىتەكان دەكەم،
چونكە بە فەرمانى خواوەند دەكەم. مەن نەبە

که سیتی شوقشگترانه خوش بوو. سدهی بیستم سدهیه کی تره. ثم سدهیه چاخی سیستمه نوئییه کانی پیشه سازی و خولقینه ری ناده میزادی ریکخراو (دیسپلینکراو) ه. سیستمه فرلوانه کانی بیرۆکراسی که جه ختیان له سر ره فتاری نرم و گودجاوی که سانیکه که له ژیر (چاودیزی) دان.

ثم ره فتاروش وه نه بن له پیی زورلنکردنه وه به دیهات بیت. به لکو له پیی ده ستخستنه ناو ئینسـاـنه کان و په روره ده کردنیانـه وه. به پیوه به رانی سیستمی بیرۆکراسی لاقی نه وه لیده ده ن که گوئیایه لی خه لک بق فرمانه کانیان شتیکه به ویستی نه و خه لکانه خویان. نه وان هه ولده ده ن له پیی دابینکردن و ره زامه ندرکنی مادیه وه هه موومان قه ناعه ت پـن بگن نه وه بین که نه وان بویان دیاری کردووین. ناده میزادی دیسپلینکراو که سیک نییه بتوانی یاخی بیت. نه و ته نانه ت به خوی نازانیت که ملکه چیشه. ئیدی نه گهر به خوی نه زانیت که کزله و گوئیایه له، چون له مانای یاخیبوون ده گات؟ نه و ته نه یا به کیکه له "پاتال" ه کانی کومه ل. نه و له کاروباریدا "ورد" ه. بیر له شتی "مـنتیقی" ده کانه وه کاری پیده کات. ته نانه ت گهر نه و مه نتیقه ببیته هوی له وتاندنی گیانی خوی و ژن و مناله کانیشی. هه ر بویه بسۆ ناده میزادی هاوچه رخی بیرۆکراسیه تی سدهی بیستم، زور قورستره که یاخی بیت و خه سله ته کانی که سیتی شوقشگترانه ی نیابت.

ئیمه له چاخنیکا ده ژین که مه نتیقی پاره و مه نتیقی به ره مه مه تانی کال، ته ولوی ناسته کانی ژانی مرقفی ته نیوه ته وه. ناده میزاده کان بوون به ژماره. هه روه کو چون کالاکان ژماره یان

کزیله ی قه پسه ر چونکه به نده ی خوام. به زمانیکی نادینیش نه وه یه که من به فره مانی نه قلی خرم و به پشتبه ستن پیی په یه وه ی له کومه لیک پرنسیپ و به ها ده کم. له وانیه له ده ولت یاخی بم، له به رنه وه ی په یه وه ی له کومه لیک یاسای ئینسانی ده کم.

که واته که لیره دا گوئیایه لم، هه میشه جیه کی تر و شتیکی تر بق سه ریچیگردن هه یه. مه سه له که به ته نه ا سه ردانه واندن و یاخیبوونیش نییه، به لکو سه ردانه واندن و یاخیبوون له کتره له چی؟

له و شتانه وه ی که گوتمان، نه و نه جامه به ده ست ده مینین که که سیتی شوقشگترانه به و مانایه ی که من مه به ستمه، ته نه ا جوره که سیتی یه که نییه له ره هه نده سیاسیه که یدا، به لکو له شایین و هونه ر و هه لسه فشد هه یه. بووداو پیغه مه ریکی وه کو عیساو، جیور دانق برۆنق و مایسته ر ئیکهارت و گالیلو و مارکس و ئینگلز و ئینشتاین و شفا یزه ر و راسل، هه موو کومه لیک که سیتی شوقشگتر بوون. له راستیدا توش ده توانیت خه سله تی که سیتی شوقشگترانه له که سیکدا ببینیته وه که له خانه ی نه و که سیتیانه ی پیشووشدا نییه. که سیک که به راستی "به لن" ی به لنییه و "نه خیر" ی نه خیره. که سیک که ده توانی هه قیقه ت بلیت، هه روه کو مناله که ی چیرۆکی "جلوبه رگه تازه که ی ئیمپراتور" ی هانز کریستیان نه ندرسن. نه و مناله ده ییبینی که ئیمپراتور روت و قووته و نه وه ی که ده ییبینی به راستگویییه وه ده ریده بری.

ده شتی سده ی نۆزده یه م، قوناغیک بوویت که تیایدا یاخیبوون ناسانتر بوویت. له به رنه وه ی سده ی نۆزده سده ی ناماده گیی ده سله ت بوو له خیزان و ده ولته دا. هه ر بویه زه مینه ش بسۆ

له سه ره. ئاده ميزاده كان و كالاکان نوو چه نديتین
بۆ پرۆسه ی به ره مهینان.

نووپاتی ده که مه وه، به لای که سیکه وه که
به خوی نازانیت گوپرایل و ملکه چه، زۆر
زه حه ته بیته که سیکي یاخی. به واتایه کی تر،
کی ده توانی به رامبه ر کومپیوتەر سه ریچی
بکات؟ چۆن ده کری به رامبه ر فله سه فه یه ک که
ئامانجه که ی به کومپیوتەر یوونی فله سه فه و،
دابړان له ئیراده وه ست و عاتیفه یه، بگوتری
"نه خیر؟"

بینگومان ئه مرق ملکه چی به ملکه چی له قه له م
نادرئ. چونکه ئه م مانایه یان له ژیر په رده ی
"تیکه یشتنی هاویه ش" و قبولکردنی
پیداویستی کونکرتیه کانی کومه لگادا به نه فلانی
کردوه. گریمان هیزیکي چه کداری کارلکه ر له
خۆرئاوا و خۆره لاتدا پیدا ده بی، کام
سه ریچی به ده که ن؟ له کاتیکا که هه موو نه وه یان
قبول کردبیت که سه ردانه واندن بۆ ئه و کاره
له بهر پیداویستی کونکرتیه کانی کومه لگایه نه ک
ئیراده ی مرق، چ که سیک له یاخیبوون و وتنی
"نه" ی خوی قابل ده بی؟

لایه نیکي تر که په یوه ندیی به
هه لومه رجه کانی ئیمه وه هه یه. له م سیستمه
پیشه سازی به دا که به پای من هه م له خۆرئاوا
هه م له خۆره لاتیشدا رۆژ به رۆژ له
ته شه نه کردنایه، تارپاده ی مه رگ ئاده ميزادیا
له پئی بیرۆکراسیه تی گه وره و مه زنی (ده ولت
و بیرۆکراسیه تی پیشه سازی و بیرۆکراسیه تی
ریکخراوه کان) هه و ترساندوه.

ئو نه ک هه ر ترساوه، به لکو خوی زۆر بچوک
دیته به رچاو. ئو چیدی داوود نی به به گولبات
بلن "نه". نایا ئه م مرقه بچکوله یه ده توانی
به رامبه ر به شتیک که له چاو په نجا یا سه د سال

له مه وه ردا هه زاران جار گه وره تر و به ده سه لاتتر
بووه، بلن نه؟ ئه م مرقه له ملکه چکردنیدا بۆ
ده سه لات، خۆشحاله و ئه و فه رمانانه ی پی
قبوله که له ژیر په رده ی نه قل و تیکه یشتنی
هاویه شدا پی ده درئ و هیه تیکه یشتنیکیشی
بۆ ئه وه نی به که خوی کزیله و ملکه چه.

به کورتی، مه به ست له "که سیتی ی
شۆرشگیزانه" مانا ره فتابیه که ی نی به، به لکو
چه مه که دینامیکه که یه تی. له م روانگی که سیتی
ناسی به وه، هه ر که سیک دروشمیکسی
شۆرشگیزانه ی به رزکرده وه یا له شۆرشگیزا
به شداری کرد، به که سیتی به کی شۆرشگیزانه
له قه له م نادرئ. که سی شۆرشگیز لیره دا که سیکه
که خوی له کۆت و پیوه ندنه کانی خوین و خاک و
پشتبه ستنی منالانه به ده سه لات ی باوک و دایک و
خۆسپاردنی تاییه تی به ده سه لات و چین و
ره گه ز.. نازانکردبیت. که سیتی ی شۆرشگیزانه
به و پی به ی هه موو ئینسانیه تی له خۆیدا
تاقیکردوته وه که سیکي ئینساندۆسته و، هیه
شتیک نی به له ئینسانیه تدا به لای ئه وه وه
نامۆبیت. ئو عاشقی ژیا نه و ریزی لێ ده گزیت.
ئو گومانداره و که سیکي راستگویه.

گومانداره، له به رنه وه ی له گه ل ئه و
ئایدیۆلۆژیا و جیهانبینیانه دا ناکۆکه که له سه ر
هه ندئ زه مینه ی ناجۆر دامه زلوان. راستگۆشه،
چونکه باوه پی به و هیزه شاراوه یه هه یه که له
نارادایه، گه رچی تا ئیستا نه هاتبیته دیش. ئه و
فیره بلن "نه" و له توانایدا به له و هیزانه یاخی
بیت که ده یانه وئ جلوی بکه ن و کپنوشی
پی به رن. له به رنه وه ی رئی کوتنی "به لن" یش
ده زانی بۆ ئه و پرنسپیا نه ی که په یه وییان
لیده کات. ئه و که سیکي خه والوونی به، به لکو
چاوی له ناست راستی به تاییه تی و

کومه لایه تبه کانی دهریویری خویدا کراوه یه. نهو سهریوخویه. نهو هی که هیه تی بهری ره نجی خودی خویه تی. نهو نازاده و کویله ی که س نی یه.

له م کورته یه وه ره نگه وا بگه ویتسه وه که نهو هی دهریاره ی که سیتی شوقشگتپانه وتان، زیاتر په یوه ندی به ه لومه رجه کانی ساغی و ناسووده یی زهینی مرقه وه هه بیت. به لام به هه رحال، قسه کانی من سه باره ت که سینگ که خاوه ن نه قل و زیندوه و ساغه.

نهو هی من ده پلیم نهو یه که نه م که سه که وترته جیهانیکي شته وه. که سینگ هوشیار و کامل له جیهانیکي نیلیجدا، مرقه یکی بیدار و به ناگا له جیهانیکي خه والودا. نهو که سینگ شوقشگتپه و وه ختن نهوانی تریش هه موو بیدار یونه وه، نیدی پیویست به که سینگ شوقشگتپه یان رابه ر ناکات. نیدی له وئ به تنه ا مرقه ی هوشیار ده بیننه وه.

هه لبت زوری خه لک که سانیکي شوقشگتپه یونه وون. به لام هزی نهو هی که نیستا نیمه له نه شکوته کاندنا ناژین نهو یه که له کومه لگای مرقییدا به رده وام که سانیکي شوقشگتپه و هه یونه که نیمه یان له نه شکوت و تاریکی به کان رزگار کړیوه. زوری تریش هه یونه که تنه ا لاقی نهو یان لیداره که شوقشگتپه یونه، به لام له راستیدا به تنه ا له نازاوه گتپه و ده سه لاتخواز و هه لپه رست به ولاوه هیچی تر نه یونه.

من له و باوه په دام که دهریوناسان نه رکیکي زور گرنگیان سه باره ت به لیکولینه وه ی جیاوازی به کانی که سیتی ناسی، به دور له جوره کانی نایدیالوژیای سیاسی، له نه ستودایه. به لام بونه وه ی که نه م نه رکه به پیکي نه نجامبدی، ده بی نه ولنه لانی که م هه ندی له و خه تنه ا نه یان تیابیت که دهریاره ی که سیتی

شوقشگتپانه خستمانه روو. به لگو ده بی نه وانه خو یان که سانیکي شوقشگتپه ین.^(۶)

(سهرنج: ناوینشانی وتاره که له نه سه لکه یدا "که سیتی شوقشگتپانه" یه - و)

په راویزه کان:

(1) نه م لیکولینه وه یه من و هه ندی له هاوکارانم، له وانه دکتور. نا شاختن، به رنامه ریژیمان بق کرد. دکتور پ. لازار سفیلش وه کو راویژکاری ناماری یارم ته ی داین. نه م لیکولینه وه یه به سه رپه رشتی دکتور ماکس هورکهایر بق ده زکای لیکولینه وه ی کومه لایه تی زانکوی فرانکفورت نه نجامدرا.

(2) شینوژی نویژینه وه که بریتی بوو له کومه لیک پرسپاری جیاواز که له پرسنامه که دا هاتبوو. وه لاهه کان له سه ر بنجینه ی شیکرنه وه ی مه یلی دهریونی و نا نا شکرای نهو که سه هه لده سه نگتپان. بونموونه له م پرسپاره دا که کام که سیتی میژوویت به لاوه په سه نده، نه گره لاهه که نه سه کنده ری گوره، قه پسر، ناپلیون بولیه، نه ورا وه لاهه رده وه که ده خرایه ریزی ده سه لانخورانه وه. له به رنه وه ی نهو مه یلی به لای که سیتی دیکتاتورده کان و رابه رانی سهریازیدا هه یوه. نه گره لاهه که ش بوکرات، پاسکور، کانت، مارکس و لینن بولیه. وه لاهه رده وه که ده خرایه ریزی دیموکراته کانه وه، له به رنه وه ی مه یلی به لای خیرخوازه کانی مرقه یه تیدا هه یوه.

(3) نه م مه سه لیه دوپاره خرایه وه به ریاس و لیکولینه وه. له لیکولینه وه نوییه که دا هه ندی ریفرمکاری له نویژینه وه که دا کرلیوو:

T. W. Adorno and others, The Authoritarian Personality (New York: Harper & Row, Publishers, 1950)

(4) به شیوه یه کی فرلوان نه م خاله م له کتبی (هه لاتن له نازادی) دا شی کړیوته وه.

۸ سهرچاوه: مجله "جیستا" شماره 7، 6 / اسفند 1377 و فروردین 1378. ص 545-555.

توندوتیژی دژی ژنانو کچان له جیهاندا

چارلۆت بهنج

• توفیق عابدول

شیتواندنی روخسارو بېرینی هه ندیک له ئەندامانی لهشی.. تا ئەگاته ئەوهی هه ندیک دهستی بچیتە خوینیانو کوتایی به ژانیان بێنیت. ئەمە هه موو ته نیا له بهر ئەوهی ئەو خه لکانه: ئەو ژنانە، ئەو کچانە وهکو ره گهزی نووهم له دایک بون.

له وهش زیاتر تصورکه، ئەو ئازارو ئەشکه نهجه به به شتیوهیهکی رێلنو پێلنو سیستیماتیک (نظامی) له مال وه له شوینی کارو ناو پۆلو له ناو هۆلهکانی دادگادا په پیرهو ئەکریتو تۆخ تر ئەکریتو وهو برهوی پێ ئەدریتو به رگری لێ ئەکریت. ته نانه له کاتی عیبادتو دهست بازیشدا. ژمارهیهکی کهم تا نیستاش نکولی له وه ئەکن، ئەم چینه مامهلهی تاییهتی نادروستیان له گه لدا کرابیت.

به لێ، ئەم چینه ههیهو ئەندامهکانی نزیکه ی نیوهی سه رجه مرقایهتی پێک ئەهینن، که چی هیشتا به ناره حهت ئیعتراف ئەکریت که

توندوتیژی دژی ژنانو کچان فرلوانترین پێشیل کردنی مافی مرقه له جیهانی ئەمڕۆدا، شینوازهکانی نامرۆفانه و ئاشکرانو کاریگه رییان له سه رگه شه سه ندنو په ره سه ندنو په ره پێدان به کجار قورۆ درێژ خایه نه.

ریشه و بنه ماکانی له ناو که لتوری گهلانی جیهاندا ئەوهنده شاراوو و تولووه که به ناسانی نابینرین. له گه ل ئەوه شدا ئەم وه حشی گه ریه حه تمی و بێ چاره سه ر نیه.

کاتی که زانیمان، سه رچاوه ی هینزو گیانی به رده وامییو هۆکاری راگرتنی بارو بۆخه که به مه نگی، چیه، ئەتوانین له کاریان به هینزو هه لیان بوه شتین. ته ماشا بکه، خه لکێک به شتیوهیهکی رۆتینی رۆژانه، ناچار ئەکرین، په لامار ئەدرین، ئەتک (اغتصاب - rape) ئەکرین، جگه له کۆیلایهتی سیکسی و به ندکردنی کۆمه لایه تی و چه وساندنه وهو جینیو پێدانو

توندوتیژی دژی ژنانو کچان که بق هه ندیکیان له سه رپشتی بیشکوه دهست پی ئەکات تا شوپ ئەکریتوه ناوگزی، به سانایی ته نیا له بهر نه وهی توخمی جیاوازه - فراوانترین پیشیل کردنی مافه کانی مرۆفه له جیهانی نه مرۆدا.

چه وساندنه وهی ره گه زه که ی تر، هه روه ها مه سه له یه کی ته ندروستی و گه شه پیدانیشو کاریگه ریه کی به هیزی هیه له سه نه وه کانی داهاتو، و کومه لگا به گشتی. له ناویردنی شه پیشیلکاری توندوتیژی ره زۆر بهر ته یه بق بنیات نانی نمونه ی کومه لگا یه کی ئاسایش و بیه وهی، چونکه ناشتی و ئاسایشی و ناوماڵ بنچینه ی ناشتی و ئاسایشی گشتیه. به بی دابین کردنی نه و ناشتی و ئاسایشه، نیازو ئاره زووی پیش خسترو گه شه کردنی مرۆفایه تی ته نیا کاریکی فه نتازیه. به هه رحال، وروژاندنو ده رگا کردنه وه له سه ر توندوتیژی دژی مێینه له جیهاندا وه کو نه وه وایه له به رده رگای ژووریکسی فراواندا بوه ستیتو به هه موو هیزت دژی ئازاره کانت هاوار بکه یه ت، هاواره کت له تاریکبه که دا نه خنکیتو ده نگدانه وهی نا په زاییه کت له وه سه ره وه وه کو ده نگیکسی کپ دیتوه گویت.

به له بهر چا وگرتنی هه ندیک راستی له و ژووره تاریکوه - نه و راستیانه ی که بواری گومان ناهێتوه - کیشی توندوتیژی دژی ژنان شایانی نه وه یه شویتیکسی دیاری له (به رنامه ی کار - Agenda) ی مافی مرۆفا بق ته رخان بکری.

• نزیکه ی ۱۱ ملیۆن ژن که نه بوایه ئیستا زیندو یونایه، به هۆی جیاوازی ره گه زه وه تیا چون، به تاییه تیش له باشو رو خۆرئاوای ئاسیا و چینو نه فریقای باکور.

• له ویلایه ته یه کگرتوه کانی ئه مریکا ش، که له ماوه ی بیست سالی رابوردودا تاوانه کانی دژی ژنان به رده وام له بهر زیونه وه دا بووه، هه موو 9

چرکه یه ک ژنیک له لایه ن هاوسه ره خۆشه ویسته که یه وه ئازاری جهسته یی نه دریت.

• له هندستان سالانه زیاتر له 5000 کچ له لایه ن هه قداره کانیانه وه ئەکوژین له بهر نه وه ی ماره یی (Dowry) یه کانیان که مه و کهس نایانه ویت، له و تاوانکارانه ش ته نیا ژماره یه کی که میان نه دریتنه دادگا.

• له هه ندیک ولاتانی خۆره لاتی ناوه راستو ئه مریکای لاتین، پیاو سه رزه نشت نا کریت نه گه ر ژنه که ی بکوژیت له سه ر ناپساکی و ده مه وه ری له قسه ده رچون، له سه ر بنچینه ی به رگری کردن له شه ره فو پیاوه تی.

• له م سالانه ی دوایدا ئابروتکاندنو نه تگ کردنی ژنانو کچان له جهنگه کاند له سه ر هه وت ولات تۆمار کراوه، نه م دیارده ناشیرینه به دریزی میژوو له هه مو جهنگه کاند به جیاوازی مه به سه کانیانه وه، شه ره زارانه تۆمار کراوه.

• شیواندنی روخساری ژن به تیژاب نه وه نده باوه له به نگلادیش، له یاسای سزاکانی نه و ولاته دا پرگه و سزای تاییه تی خۆی بق دیاری کراوه.

• سالانه نزیکه ی دوو ملیۆن کچ (واته 6000 کچ رۆژانه) خه ته نه ئەکرین.

هه مان دیارده له و ولاتانه دا به رامبه ر نێزینه ش نه کریت

• سالانه نزیکه ی یه ک ملیۆن منال که زۆر به یان کچن ناچاری له ش فروشتن ئەکرین، که زۆر به یان له ئاسیا ن. نه و دیارده یه به رده وام له بهر وه دایه، وه کو خۆپاراستنیک له نه خۆشی ئایدز، چونکه وابلۆه هه تا منالتر بیتو ته مه نی که متر بیت، که متر نه گه ری نه وه هه یه نه و نه خۆشییه هه بیت.

که سه ره تا چاوێک به ناماری نه م وه خشی گه ریه به رده وامه دا نه خشیتی، سه رت سوپنه میتنی و به لاتوه مه عقول نیه، به لام

بېنگومان راسته و نه وهی زیاتر چی داخه شه
 بواره تا ئیستا بایه خی پی نه دروه و نه دیراسه و
 لیکولینه وانه ی نه نجام دراون یه کجار که من؛
 له وهش خراپتر نه وهی زوری ی نه و تاوانانه ی له م
 بواره دا نه نجام نه درین، دامو ده زگا به پر سره کانی
 لی ناگادار ناکریت ووه و تومار ناکرین.

سهر نه نجام ناوومیدی له وه دایه نه و تاوانانه ی
 که دزی ره گزی من نه نجام نه درین، نه ک تومار
 ناکرینو سزا نادرین به لکو دانه پوشرینو
 بې دهنگه یان لی نه کریت. بې دهنگی له لایه ن
 کومه لگاو بې دهنگی له لایه ن قوریانیه کان
 خویشیانه وه، له ترسی توله سندنه وه و ناوړه پان
 ژن به سهره یتان و سهره نشستو شهرم کردن
 له وانه ی تاوانه کانیان کړیوه و دنیابون له وهی
 به پی ی دابر نه ریت که س له تاوانه کانیان
 ناپېچیت ووه و مانه وهی پیاو له سهر عرش ی
 هوکمی خیزان نه بڼه پاساوی نه و بې دهنگی و
 هوی نه وهی نه و که سانه به سهریانه وه بچیت.

نه مه جگه له چه ندین ولاتو ناوچه که به هر
 بیانویه ک بېست زوری ی پیاوان چه کدارنو
 له پاشه کشنو لاوازی یاسادا چه ک هوکم نه کاتو
 به رنه نجامه که ی جگه له کاولکاری و به خه ستنی
 به سهر ژنانو کچاندا نه شکیت ووه و له ریزی
 پېشه وهی قوریانیه بې چه که کان.

له گه ل نه وه شدا، توندوتیژی به رامبه ر ژنانو
 کچان به درژایی میژوو ه بوه، ته نیا له ده سالی
 رابوردودا له سهر ناستی کومه لگای مرقایه تی
 ناشکرا کراوه و لیکولینه وهی نیزامی دهر باره ی
 نه نجام دروه و ه ول دروه نه وه نده بکریست
 له یاسادا ریو شوینی تاییه تی بې دابنریت.

له سهاله کانی نه وه ده کاندا له سهر ناستی
 جیهان، نه هیتستنی تاوان درزی ژنان پشتگیری
 به ده ست هېتاوه و وه کو پېشیل کردنی مافه کانی
 مرقف ناسینرا. نه مه ه والیکې دلخوشکهره و
 به رگرتنی ه ولو تیکوشانی ژنانه له پیتاوی

به رچاوخستنی کیشه که یان و، بړوایان به خویان
 پته و تر نه کات، به لام هه رگیز مانای کول دانو
 پشت لی کردند وه نه.

له گه ل به ره و کوتایی ماتنی هه زاره ی دوو هم،
 جلوه ی مملانیکه هیتستا له ده ستنی پیاودایه و
 له به رژه وه ندی نه و دایه. لیکولینه وه کان
 نه یسه لمینن توندوتیژی هیتستا له زیاد بوندایه،
 چه وساندنه وه و زولم کردن له ژنان به هه مرو
 جوړه کانیه وه، هه په مه کی نیسه، به لکو
 به نه خشه ویلانه، وه کو هه ندیک که س نه یه ویت
 له بایه خی که م بگاته وه یان سنورداری بکات،
 ته نیا له سهر مه سه له ی شهره فو سیکسی نیه،
 به لکو روخسارو رواله تی کومه لایه تی هه یه که
 نامانجیان: کونترول کردنی ژبانی ژنانو
 پاشکوخستنیانه وه کو هاوولاتی پله دوو. له به ر
 نه وه هوشیاری و به ناگایی پتویسته بې پاراستنی
 نه و که مه ده سته که و ته ناسکانه بې نه وهی
 هه ناگاویک زیاتر له یه کسانی نریک ببینه وه و
 کوتاییه ک بې نه و چه وساندنه وه روزه یه دابنیت،
 که نه ک هه ر ته نیا له پله و پایه ی ژنان دینیته
 خواره وه به لکو شهره زاریشه بې سرجه م
 مرقایه تی.

دورژمنه روح سوکه که

بې ده یان ملیون ژنان له جیهاندا، نه مرق، مال،
 سهرچاوه ی زولم و چه وساندنه وه یه، نه ک له لایه ن
 دورژمنیکه وه که له دهر وه شالو بېنیت، به لکو
 له لایه ن که سانیکه وه که له و ماله دا خزمه تیان.
 نه کات، له لایه ن خزمان و دستانو خوشه ویستانو
 نه ندامانی خیزانه وه.

چه وساندنه وهی خومالی و له ژیر سایه ی
 سه قفی مالدا، باوترینو بلاترین شتیوازی
 ریزنه گرتنه له ژن له سهرتاسه ری جیهانداو هویه کی
 کاریگریشه بې تیکشکاندنې نه فسیه تو
 شخسیه تی ژن له قوناغی پتیکه یشتنیه وه نا
 کوتایی ژبانی.

۴م جۆره زولم سوکایه تی پی کردنه ،
پرسیه یه که نه بتوانی نه خسته ی بنه برکردن و
یاسای بۆ دابنریت و پۆلین بکری . چونکه له پشت
دهرگای داخراوه وه رووه ده و قوریانبه کان
خۆیان قبولیانه و پی یان خوش نه یان ناویرن
ناشکرای بکه ن .

له وانه به كه سټك وايټ به خه ياليدا،
سه ريه سټو نازادي ژنان بټه ريگر له به رده م
چه وساندنه وه توندونيرى، به لام هيشستا
چه وساندنه وه سو كايه تى پيكر دن له ناو مالدا
كو سپيكي گه وره به له ريگاي نه وه ي ژنان چيژ
له نازادي و سه ريه سټو وه ريگر ن.

هه ره مان توندوتیژی له گه ل خپزانه کانی
دواړو ژياندا به کار دین، به لکو به شپک له تاوانه کانی
دږی کومه لگاش نه مان نه دجامی نه دهن. نه م
خوله ترسناکه پتویسته له کار بڅریت.

دووه م، سه لمینز اووه په یوه ندیه کی ه اوسه نگو
هاو ته ریب هه یه له نیتوان توندوتیژی له ناوما ل و
نادروستی هه ل سو کوه ل ده د ره وه ی مال.
نه گه ر توندوتیژی ناوما ل و مثال دږی ژنان و کچان
به شپوه به کی سیستیماتیک نه دجام دراو قبول
کړاو بڼه دنگه ی لی کړا، نه بیت به خو، دابو
نهریتکی کومه لایه تی مه قبول.

لیکلیننه وه کان به پڼی دلگرتنه وه نیشانی
نه دهن نازلوه ی ناوما ل، سه رچاوه ی زوریه ی
کیشه کومه لایه تیه کانه، وه کو مثالانی سه رچاوه و
کارکردنی مثال و له ش فروشی و دږی و به ننگ
کیشی.

سپی به م، مه سه له که ته ندروستی گشتی شه،
نازلوه ی ناوما ل و چه وساندنه وه ی ژنان و کچان،
به شپکی گرنگی کومه ل تووشی کیشی
جه سته یی و دهر وونی و کومه لایه تی نه کاتو ه ندی
جار به دريژلی ژبانی زولم لیکر اووه که
ناسه واره کانی لاناچیت.

چوارم، نازلوه و چه وساندنه وه ی ناوما ل
کارگره ریبه کی خراپی به هیزی هه یه له سه ر
گه شه کردنی نابوری و به ره م هینانی هه مو
کومه لگا. ناشکرایه نیستا ژنان به ردی گوشه ی
گه شه سندن. پاراستنی مافه کانیا و چا کردنی
باری موقایه تیان کارکی پتویسته ب و
گوپزانه وه ی کومه ل، له خپزانی خورا وه، ب و
به ره م هیتی خوراک. ثاواتو ناره زوه کانی ژنان
ب و کارکردن به ره م هینان به توندی له لایه ن
نیرینه وه سه رکوت کړاو، نه که ته نیا به لیدانو
بریندارکردن و نه شکه دجه ی جه سته یی، به لکو
هه په شه ی به رده وامی نیرینه ی له سه ره تای
په روه رده کردنه وه.

نه م وانه یه هه ره له زوه وه دانه دریتو
سپی به ری توندوتیژی کوپ سنور ب و ثاواتو
نامادجه کانی کچ دانه نیتو، نیرینه نه بی بریاریدات
کچ نه توانی چی بکاتو بیت به چی؟!

نه م وانه یه، هه رگیز له یاد نه چوره، بلنیت
ژنیک هه بیت، ر وژنیک له ر وژان له روی ره گه زه کی
تردا، هه سستی به ترس نه کرد بیتو سه ریه خو
سنوری چالاکیه کانی خوی دیاری کرد بیت؟

دابو نهریته په سوئگان (Harmful)

له هه مو کومه لگا کاند، هه ژاری، به که م زانین،
پشت گوئ خسترو باجی کیشه کومه لایه تیه کان،
به شپ ده ست لی نه دراوی ژن. له گه ل نه وانه شدا،
سه رسه خت ترین دوزمنی که رامه تو ناسایشی ژن
نه و هیزه که لتوریه یه که نه بیته دیواری پاراستنی
بالا ده سستی پیاو مولات نامه ی حوکم کردنو
چه وساندنه وه ی ژن. نه و هیزه ش ناوی (دابو
نهریتی به ریزو پیر و نه).

له کومه لگا پیشه سازیه پیشه که وتوه کاند،
وه کو ویلایه ته یه کگرتوه کانی نه مریکا، که
چه وساندنه وه ی ره گه زو تیا یاندا، به پی ی یاسا
قه ده غه یه و کومه لیک دامو ده زگای ده ولته تی
جی به جی یان نه کات، چه ندین رواله تی ژبان و
هه ل سو کوه ل نه کړیت که سه رپیچو پنچه وانه ی
مه به سته کانی نه و یاسایه یه، موسیقاو روناکی
به شپوه به کی هونه ری به کار دیت ب و رووت
کردنه وه ی ژنان و پیشان دانیان وه کو داوین پیس
(Whores)، گوزاریکی به ریلای پیاوان نامه نگی
نابروتکاندنی به کومه ل نه گپرتو واپیشان نه دات
جه سته ی ژنان شایانی نه ویه بکړیت به مه کینه ی
قیمه دا.

هه راسان کردنی سیکسی ژنان، خه ریکه
نه خړیت به رنامه کانی مه شقی سه ریا زیه وه، یان
هه ندی دامو ده زگا ژنانی گه نج ناچار نه که ن

هەر هەمان توندوتیژی له گەڵ خهزانه کانی
دواڕێژاندا به کار دێن، به لکو به شیک له تاوانه کانی
دژی کۆمه لگاش نه مان نه نجامی نه دەن. نه
خوله ترسانکه پێویسته له کار بخریت.

بووم، سه لمێنلوه په یوه ندییه کی هاوسهنگو
هاوتەریب هیه له نیوان توندوتیژی له ناوماڵو
نادروستی هه لسو کهوت له ده ره وهی مال.
ئه گەر توندوتیژی ناوماڵو منال دژی ژنانو کچان
به شتیوهیه کی سیستماتیک نه نجام دراو قبول
کراو بێ دهنگی لی کرا، نه بێت به خوو، دابو
نهریتیکی کۆمه لایهتی مه قبول.

لیکۆلینه وه کان به پێ دلگرتنه وه نیشانی
نه دەن ئازلوهی ناوماڵ، سه رچاوهی زورییه
کێشه کۆمه لایهتی کانه، وهکو منالانی سه رجا دهو
کارکردنی منالو له ش فرۆشی و دژی بهنگ
کێشی.

سێیه، مه سه له که ته ندروستی گشتیشه،
ئازلوهی ناوماڵو چه وسانده وهی ژنانو کچان،
به شتیکی گرنگی کۆمه ل تووشی کێشه ی
جهسته یی و دهروونی و کۆمه لایهتی نه کاتو هندی
جار به درێژایی ژبانی زولم لی کراوه که
ئاسه واره کانی لاناچیت.

چاره، ئازلوه و چه وسانده وهی ناوماڵ
کاریگه ریه کی خراپی به هیزی هیه له سه ر
گه شه کردنی ئابوری و به رهه م هینانی هه مو
کۆمه لگا. ئاشکرایه ئیستا ژنان به ردی گو شه ی
گه شه سەندن. پاراستنی مافه کانیانو چا کردنی
باری مرقایه تیان کاریکی پێویسته بۆ
گوێزان وهی کۆمه ل، له خهزانی خورا وه، بۆ
به رهه م هینی خۆراک. ئاواتو ئاره زوه کانی ژنان
بۆ کارکردن به رهه م هینان به توندی له لایه ن
نێزیه وه سه رکوت کراوه، نه ک ته نیا به لێدانو
بریندارکردن و نه شکه نه جی جهسته یی، به لکو
هه ره شه ی به رده وای نێزیه ی له سه ره تای
په ره وده کردنه وه.

نه مان وهیه هه ر له زوه وه دائه دریتو
سێیه ی توندوتیژی کوپ سنور بۆ ئاواتو
ئامانجه کانی کچ دائه نیتو، نێزیه نه بێ بریاریدات
کچ نه توانی چی بکاتو بێت به چی؟!

نه مان وهیه، هه رگیز له یاد نه چووه، بلێت
ژنیک هه بێت، رۆژیک له رۆژان له روی ره گه زه کی
تهدا، هه سته به ترس نه کرد بێتو سه ره خۆ
سنوری چالاکیه کانی خۆی دیاری کرد بێت؟

دابو نهریته به سوئکان (Harmful)

له هه مو کۆمه لگا کاند، هه ژاری، به که م زانین،
پشت گوێ خستو باجی کێشه کۆمه لایه تییه کان،
به شی ده ست لی نه دراوی ژن. له گه ل نه وانه شدا،
سه ره سخت ترین نوژنی که رامه تو ئاسایشی ژن
ئه وه یزه که لتوریه به که نه بێته دیواری پاراستنی
بالا ده سته پیاوو مۆله ت نامه ی حوکم کردنو
چه وسانده وهی ژن. ئه وه یزه ش ناوی (دابو
نهریتی به رێزو پیرۆنه).

له کۆمه لگا پیشه سازیه پێشکه وتوه کاند،
وه کو ویلایه ته به کگرتوه کانی نه مه ریکا، که
چه وسانده وهی ره گه زو تیا یاندا، به پێی یاسا
قه ده غه به و کۆمه لێک دامو ده زگای ده وله تی
جێ به جێ یان نه کات، چه نندین رواله تی ژبانو
هه لسو کهوت نه کړیت که سه رپێچی و پێچه وانه ی
مه به سته کانی ئه و یاسایه یه، مۆسیقاو روناکی
به شتیوه یه کی هوناری به کار دیت بۆ رووت
کردنه وهی ژنانو پیشان دانیان وه کو داوین پێس
(Whores)، گۆفاریکی به ریلای پیاوان ئاهه نگی
ئابووت کاندنی به کۆمه ل نه گێریتو واپیشان شه دات
جهسته ی ژنان شاپانی ئه وه به بکړیت به مه کینه ی
قیمه دا.

هه راسان کردنی سێکسی ژنان، خه ریکه
نه خه ریته به رنامه کانی مه شقی سه ر یازیه وه، یان
هه ندی دامو ده زگا ژبانی گه نچ ناچار نه که ن

له ولاتاندا كه دانیشتوان تیروپړنو ته ندروستیان باشه، به ټیكړا، 105 كوپ به رامبه 100 كچ له دایك نه بن، به لام له سالی په كمی ته مه ندا ژماره یك له و كوپانه - زیاتر له ژماره ی كچه كان - نه من له بهر نه وه ته راژوی هاوسه نگی ره گز له بهر وه ونډی كچان لاسه نگی نه بیټو ژماره یان زالو به رچاوتر نه بیټ.

له هه ندی ولاتان به تاییه ته له ناسیا، نه و هاوسه نگی رڼو خراپ ټیك نه چیت، نه و كانه توندوتیژی و ره گزی دږی كچان ده ست پی نه كاتو قریان تی نه خنو ده ست نه كن به له ناو برنیدان. سالانه ملیونه ها ژنو كچ بی سهر شوین نه كړینو له سهر رووی زه وی نامین.

له جیاتی نه وهی هه لالو هه رلو هوریا په کی جیهانی ده ریاړه ی چاره نویسی نه و بی سهر شوینانه به ریا بگری، نه بینین له راپورته كانی گه شه سهندنو په ره پیدان، له بړگه ی ژناندا، ناماژه په کی لوه کی بډ نه كړیتو به سوکی ده می بډ نه بریت.

له كاتیکدا جه نگی كان له نیوان ولاتاندا كلیه نه سینیت، یان به ربه ره كانیه چه كداریه كان له نیوان گروپه نیاینو ره گز په كاندا سهره لئ دات، ژنانو كچان به به ریلوی بوچاری نه تك كړدنو سك پر كړدن نه بنو باجی نه و ناكوكیانه نه دن. زیاتر له 20 هه زار ژنی موسلمان له بډسني هه رزه كوفین له كاتی شه پری به لكاندا نه تك كړلونو ده ستریزوی كرایه سهر ناموسیان. له رواند اش له ماوهی په ك سالدا زیاتر له 15 هه زار ژن نه تك كران. له م سالانه ی بوایدا نه تك كړدن (اغتهصاب - Rape) ی به كومه ل وه كو په كیتك له چه كه كانی جه نگی له ولاتانی: كه مېوډیا، لایبیریا، پیرو، سؤمالو توگه ندادا به كارها توه.

نه مانه ته نیا چه ند نمونه په کی كه م بون له وانه ی كومه لگا نه بدات به گویماندا كه ژیانی ژنو كه رامه تی و مافه نینسانیه كانی له ژیر ره حه می پیاودان.

له رڼوی له دایك بونیانه وه، میینه سوکایه تی بیان پی نه كړیتو له پلو ریژی كه م نه كړیتو وه، تا نه و راده یه ی (جهیمس. پ. گرانست) ی دوا بن به پړوه بهری به جی هینانی یونیسیف ناوی ناوه (ره گز په رستی توخم) (Apartheid of Gender).

له گال نه وه شدا كه كزیلایه تی له جیهانی نه مړېدا نه ماوه، له هه ندی ولاتاندا وه كو كه لو په لی ناوما ل (Chattel) مامه له له گال ژندا نه كړیتو به چه ندین كړتو پیوه ندی: (كه م خویندنو كه م روضن بیریو پاشكړ خستنی ثابوریو لاوازی ده سه لاتی نامرؤفانه و سهریاری هه موشیان نایه كسانی به رامبه ریا سا) زه لیل نه كړین. توندوتیژی کاریگه رترین تیلا ی پاراستنو به رده وامی نه و كړتو پیوه ندانه په.

گورینی نه م واقعیه ناله باره.

هیچ گومان هه لئا گریټ، کلیلی چاره سهری توندوتیژی پیتشیل كړدن می مافی ژنانو كچان به ده ست هینانی هیزو ده سه لاته دږی نه پارثاید، واته ره گز په رستی دږی میینه و، به كه م زانینی، و كار كړدن بډ راست كړدنه وهی نه و هاو كیتشه له نگی.

به لام له بهر نه وهی نه و برینه نه وه ند قوولو ریشه دارو كونه له ناو كه لتویو گه لاند، هه ولدان بډ دروست كړدن ی نه و كومه لگایه ی (ته حه مول tolerate) ی نه و گورپانكاریه بكات یان ته نانه ت ناماده بیټ (بیبینیت)، نه فراندنو ثارامی و كار كړدن فره لایه نی نه ویت.

له ناو بردن توندوتیژی و دږایه تی كړدن ژنانو كچان ته نیا به وه نابیت نه و كه سانه سزا بدرین كه

پښې هالته ستن، مه سه له كه نه وه په نه و بڼه مایه
هالته كښن كه گوايه ژن هر به خورسك له پياو
كه مترو بڼه ده سلات تره .

كچانو ژنان شوي شایانی خویان، وهكو
نه دناميكي په كسانو به هيزي كومه لگا به ده ست
ديتن، كه توندوتيزي به رامبه ريان نه ك نه كريت
چاپوڅشي لي بكريت، به لكو بنياني سرجه م
كومه لگا بله رزيښت.

نه و پنده ي كه نه ايت ريگای چه ندان ميل
به هه نكاويك ده ست پښه كات، ليزه شدا رسته .
له سه رتاسه ري جيهاندا، زور كومه لگا ده ستيان
كړېوه به هه لگرتني هه نكاوي بچوك به ره و
مسوگر كړدني سرجه م مافه مه دهنه كاني
ژنانو كچان له كومه لگايه كي په كساندا. له سر
ناستي جيهانيش، په كه م هه نكاو جي به جي كړدني
(په يماننامه ي مافه كاني منال)) كه له مایسي
1997 دا له لايه ن 190 ولته وه موركراوه، له گه ل
جي به جي كړدني ((په يماننامه ي نه هيشتنی هه مو
جزره كاني جياواز بيني دژي ژنان))

Convention on the Elimination of all-
forms of Discrimination Against Women-
(CEDAW)

كه له لايه ن 160 ده ولته وه موركراوه. له گه ل
نه وه شدا بپروياوه پوه لسو كه وت به جورتيكي
سيحريانه به موركړدني په يماننامه و به ياننامه
ناگوريت، به لام هه نكاويكي بڼه پرته به بڼ
دامه زړاندني زه مينه يه كي له بار بڼ رايي كړدني
ريفورمه كومه لايه تي و ياسايه كان.

په يماننامه ي مافه كاني منال، باه خيكي زوري
هه به، چونكه په يوه ندييه كي پته و هه به له نتوان
مافه كاني منال و مافه كاني ژناندا. توندوتيزي
دژي مښه، چ له ماله وه وچ له لايه ن كومه لگاوه،
له سه ره تاي مناليه وه ده ست پښه كات، واته

به شيك له پښتليكار ي دژي مښه، به پښتيل
كړدني مافه كاني، وه كو منال، ده ست پښه كات.
په يماننامه كه، نه و ولاتانه ي موريان كړېوه،
ناچار نه كات هه مو هه نكاويكي پتويست بگره به ر
بڼ پاراستني منال له ((هه مو گوشاريكي
جهسته يو دهر ووني و ميشكي)) وه كو استغلاي
سيكسي و بازرگاني پتوه كړدني و رام كړدني
راهيان له سه ركار ي له عه قل به دهر.

نيستا كه په يماننامه كه بيجگه له سي ولات-
له لايه ن سرجه م ولاتاني سر زه ويه وه
موركراوه، كار كړدني بڼ نه وه ي ببيت به
پالېشتيكي راسته قينه بڼ منالان، ده ستني
پيكرېوه، بڼ نمونه: ريفورمي سيستمي ياساي
نه وچه وانان له نزيكه ي نيوه ي ولاتاني نه مريكي
لاتين دا نه دجام دراوه. ژماره يه ك ولاتي تريش،
به تايبه تي فليپين، ياسا كاني پاراستني مناليان
دژي نيستغلاي سيكسي كاريگه رترو به هيزتر
كړېوه.

چه ند هه نكاويكي هاوشيوه ش هه به بڼ نه وه ي
CEDAW يش بگويته سه رپي له بڼتسواناو
زيمبابوي، دابگاكان CEDAW يان به كارهيانوه بڼ
به رپه رچدانه وه ي جياوازي بيني دژي ژنان، له ياسا
مه دهنه كاندا.

به رازيل ره شكار ي ريفورميكي ده ستوري
خستوتروو كه ناماچه كاني CEDAW بينيته دي.
نه نژانيا ياسايه كي عه شايه ري باوي دهر باره ي
جياوازي بيني ژنان ده ستكاري كړېوه.

سويډو ژماره يه ك له ولاتاني نه مريكي لاتي
شوين كه وتو (معقب Ombudswomen) ي ياسايي
تايبه تيان دامه زړاندوه بڼ به دوا دچوني نه و
شكاتو گله يو ناډه زاييانه ي ژنان هه يانه
به رامبه ر حكومه ت.

به لایه‌نی که مه‌وه شەش ولات پۆلیسخانه‌ی تایبەتیان دروست کردوه، تەنیا بۆ ژنان مەکسێک لقیکی تایبەتی دادگای تەرخان کردوه بۆ تاوانە سێکسیه‌کان.

کامیۆنۆ چین بە مە دواییه، یەکم پەناگەیان بۆ ئەو ژنانە دروست کردوه، که هەلاتوی دەستی توندوتیژی خێزانیی یان ناومالیی -ن. ئەم دامو دەزگایانە ئەک تەنیا هەر ئەوهیە ژنان ئەپارێژن، بە لکو مۆکاریکیشتن بۆ ئەوهی بەرده‌وام بیری کۆمەلگا بخەنەوهو بیسەلمێنن که پاراستنی مافەکانی ژنان یەکیکە لە ئەرکه‌کانی دەولەت.

ئەمانە رێو شوێنی گرنگن بۆ پاراستنی مافەکانی ژنان بەگشتی و بنەبڕکردنی توندوتیژیی دژیان بەشیوه‌یه‌کی تایبەتی، بەلام هیشتا نۆد رێو شوێنی تەرم‌اوه لەلایەن نۆد ولاتانەوه بگریته‌به‌ر.

نۆرەیی ئەو ولاتانەیی CEDAW یان مۆرکردوه، هیشتا نۆریان ماوه بڕگەو بنەماکانی لەهەلسو کەوتی بەکرده‌وهو یاسا ناوخۆییەکانیاندا جێ بکەن‌وه.

ئەم پەیماننامەیه‌ رویەپوی ململانێی سەخت بۆتەوهو ئەو راستیه‌ نکولی ئی ناکرێت که هیچ پەیماننامەیه‌کی نیۆدەولەتی بەقەد ئەم پەیماننامەیه‌ رویەپوی بریویانوو، لەدەرشترو خۆمالی کردنو سستی و تەمەلی لەجێ به‌جێ کردنی، نەبۆتەوه.

جێ به‌جێ کردنی ئەو یاسایانە سەرەتا بەخوێندەوارکردنی کچان دەست پێ ئەکات. نەپەخسانی دەرفەتی یەکسان لەگەڵ کۆرپاندا بۆ خوێندن، یەکیکە لەهۆکارە هەرە دێرینو بنچینه‌یه‌کانی رێخۆشکردن بۆ پێشێل کردنی مافەکانیان و زامان کردنی بەرده‌وام بونی.

جگە لەوهی خوێندەواری، کچان فێری خوێندنەوهو نوسینو حساب ئەکات، زەمینه‌یان بۆ خوێش ئەکات هەموو تواناکانیان بخەنەگەر، و ئارەزووی شەپخوێزی و توندوتیژی لەلای هەردو ره‌گەزەکه‌ لاواز ئەکات.

لەپال ئەمانەشدا خوێندنی کۆرپانو کچان بەیه‌که‌وه لەیه‌ک پۆلو یەک قوتابخانەدا هەر له‌ سەرەتاوه بریویاوه‌پی یەکسانی لای هەردووکیان دروست ئەکات.

خوێندنی کچان رێگایه‌کی مسۆگەرە بۆ بنیات نانی ئابوریه‌کی سەرپه‌خۆ. دابین کردنی خەرچو بژێوی لەلایەن ژن خۆیه‌وه، پلەو پایه‌ی لەناو خێزانو کۆمەڵدا بەرز ئەکات‌وهو دوری ئەخات‌وه لەپەيوه‌ندی ژێردەستی و بەکۆیلەبونو بپه‌وای بەخۆی پێپیدا ئەکات که تەسلیمی هیچ جۆره‌ پێشێلکاریه‌ک نەبێت.

لە بەنگلادیش، نمونه‌یه‌کی سەرکەوتوی بەناویانگ هەیه‌ بەناوی (بانکی گرامین) (بەنگلادیش) که سەرمايه‌یه‌ک بەقەرزێ بچوک ئەدات بەژنان لەهەموو ناوچه‌کانی ولاتدا بەمەبه‌ستی ئیش پێوه‌کردن.

بیست ولات زیاتر دەستیان کردوه بە بەرنامه‌ی قەرزێ بچوک (Microcredit) که قەرز ئەدات بەژنان بۆ مەبه‌ستی کۆمەلایه‌تی و تەندروستی تا ژنان بتوانن سەرپه‌رشتی و چاودێری کۆمەلایه‌تی و تەندروستی منالەکانیان بکەن، قەرزەکان زیاتر بۆ مەبه‌ستی کپیزو بەخێوکردنی ئازەلو پەله‌وه‌ر، یان کردنەوه‌ی نوکانی بچوک یان کرێی خوێندن بەکارێن. بۆ نمونه‌ لەکه‌مبۆدیا زیاتر له‌ 15000 ژن ئەو ورده‌ قەرزانه‌یان وه‌رگرتوه. فیتنام بەهۆی ئەو قەرزانه‌وه که ئەدری بەدایکان، ژماره‌ی ئەو

کچانهی نه خړتیه بهر خویندن، بهر زیونه وه یه کی بهر چاری به خړیه وه بینوه...

له بواړی دهسه لاتی سیاسیشدا، دهرهت نه په خساوه، ژنان هیزو توانایان هه بیت، له گه ل نه وه شدا، سه رکړدایه تی کردنی ده ولت له لایه ن ژنه وه، مانای نه وه نیه ژنان له دهسه لاتدان، به لکو بوونی ژنان له کورسی دهسه لاتدا له چوارچیزه ی سیستمیکی سیاسیدا، بهر ژنه وه ندی تری له پشته وه یه. له پال نه وه دا که ژنان له سهرتاسه ری جیهاندا بیجگه له شهش ولاتی خوره لاتی ناوه پاستو برؤنایو دار السلام له باشوری خوره لاتی ناسیا- مافی خوپالوتنو دهنگانایان هه یه، له سهر ناستی جیهان ته نیا 70٪ی کورسی پؤسته بالا دهسه لاتداره کانی حکومه تیان وهرگرتوه، دهسه لاتداریتی هر له کؤنه وه له سهر پیاو تاپق بوه، له کاتیکدا ژنان زؤر به شینه یی هه نکوایان هه لگرتوه بچنه بواړی سیاستو دهسه لاتوه، له بهر نه وه ژماره ی ژنان له پؤسته کانی دهسه لاتی برپارداندا، به شپوه یه کی بهر چاو، که مه. چاوپیاخشاندنیک به و نامارانیه له بهر دهسه لاندان نه وه نه سه لمینن که جیاوازیخواری له و بواره شدا په پره و کړوه.

نه و جیاوازیه به وه کؤتایی دیت، ژنان به و ریژه یی له توانایاندا هه یه به پیی کارامه ییو لیوه شاوه یی، شوینی خویان له پؤسته بالادهسته کانی بواره کانی کؤمه لایه تی و نابوریو سیاسیدا بگرن.

به پیی نه و نامارو زانیاریانه ی که ده زگا تاییه ته نه ده کانی نه ته وه یه کگرتوه کان سالی 1996 کؤیان کړدوته وه، ژنان، له سهر ناستی جیهان ته نیا 70٪ی پؤستی و هزاره ته کانایان وهرگرتوه، نه م ریژه که مه ش له خؤیدا جاریکی تر به جؤرک دابه ش نه بیتوه، که زوریه ی پؤسته

وه زاریه کانی ژنان نه که ونه بواره کانی کاروباری کؤمه لایه تیه وه، وه کو په روه رده و ته ندروستی و خیزانو... تاد. کؤی نوینه رایه تی ژنان له وه زاره ته کانی کاروباره کؤمه لایه تیه کاندا بهر نه بیتوه 14٪، له کاتیکدا له بواړی سیاستدا دانه به زیت بؤ 3٪ و له پؤسته تنفیزه کاندا 4٪ و له بواړی نابوریدا 4٪، به لام له بواړی دادوه ریو یاسادا بهر نه بیتوه بؤ ریژه یه کی دلخوشکه رتر که 10٪یه.

سهرکه وتنی ژنان بؤ هؤله کانی ململانئ ی نیوده وله تی و کورسپیه کانی دهسه لاتی حکومه ته کانو نه دامتییو فراکسیونی کاریگه ری په رله مانه کان پیویستی نه ک به ته نیا به هه ولو ته قه لای بئ وچانی ژنان خویان هه یه، به لکو به هاوکاری و پشتگیری نه و پیاوانه ش هه یه که برپای نه و اوایان به و مهسه لانه هه یه نه بئ دامو ده زگا کانی حکومه ته و پسه یمانگا کانی په روه رده کړنی خه لکانی به دهسه لات. هاوپه یمانیتی ژنان بکن. ساله کانی نه وه ده کان. ده سالیکی بئ وینه بون له به دهست هینانی مافه مرییه کانی ژناندا. به لام تیگه یشتر و ره تکرده وه ی توندوتیژی ژنان له سهر ناستی نیوده وله تی، به بئ خه باتو تیگوشان نه هاتوته دی. ژنان پیویسته هه لمه تیکی جیهانی بهرپا بکه ن بؤ رسوا کړنی توندوتیژیو بهر چاوخستننی کاریگه رییه خراپه کانی له سهر ژیانایانو توانایان، و کؤمه لگای جیهانی قه ناعه ت پی بکری، که سهرکه وتو نه بون له پاراستنی مافه سهر که کیه کانی ژنان بؤ زامن کړنی ناسایشی شه خسی.

دیارتین هه ول له و بواره دا، میژگړدیکي جیهانی بوو دهریاره ی پیشیل کړنی مافه مرییه کانی ژنان، که سالی 1993 له چوارچیزه ی،

کۆنگره‌ی جیهانی مافه‌کانی مرفؤدا له ئییه‌ننا به‌سترا، که تیایدا به‌شداران ده‌نگیان‌دا بق بنه‌پرکردنی توندوتیژی دژی ژنان له‌ژیانی گشتی و تاییه‌تیدا و بریاریان‌دا و رایانگه‌یاند مافه‌کانی ژنان و کچان مه‌سه‌له‌یه‌که (Inalienable) برپاوه‌ته‌وه و قاپیلی سه‌نگو سوک نیه و (Integral) راستو ته‌واوه و (Indivisible) به‌شیکه‌ی دانه‌برپاوه، له‌سه‌رحه‌م مافه‌کانی مرفؤ یه‌که رۆژی ره‌به‌ق له ئییه‌ننا، رۆژ له‌نێرده‌کان و خه‌لکانی تریش. گۆئی‌یان له‌شاهیدی به‌لگه‌داری 33 ژن گرت سه‌باره‌ت به‌و توندوتیژییه‌ی نوچاری بوون، وه‌کو به‌لگه‌یه‌که له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی رۆژانه له‌مه‌مو کۆمه‌لگاکانی جیهاندا روونه‌دات، راسته‌شتیکه‌ی شیعار (emblematic) ی بوو، به‌لام واقعی بوو له‌گوزاره‌کردن له‌و نازارو نه‌شه‌که‌جانه‌ی ژنان نه‌یچێژن، نه‌ته‌وانی به‌ژووره‌که‌دا، راستیه‌کان و وینه‌و ژماره‌کان بوو بوون به‌گۆشت و خویزو بینهره‌ سه‌رسووپاوه‌کان، ناچار بوون بێ‌ده‌سه‌لاتانه‌ بیرپای خۆیان بگۆن.

کۆبونه‌وه‌که‌ کۆتاییه‌کی ره‌سمی، بق چه‌ندین سه‌ده له‌ناپه‌زایی و پێشیلکاری و چه‌وساندنه‌وه‌و توندوتیژی داناو چه‌ندین ژنو پیاوی به‌ناگا هینایه‌وه که مه‌سه‌له‌ی پاراستنی مافه‌کانی ژنان، و ده‌سته‌به‌ریونی دوباره‌ نه‌بونه‌وه‌ی مامه‌له‌ی سه‌ده‌کانی پێشوو، نه‌رکی سه‌رشانی کۆمه‌لگای نێوده‌وله‌تیه‌. دواتر هر له‌و ساله‌دا وه‌کو به‌ده‌نگه‌وه‌هاتنی ئه‌و گۆشاره‌ی ئییه‌ننا، کۆمه‌له‌ی گشتی نه‌ته‌وه‌یه‌که‌گرتوه‌کان، به‌یاننامه‌یه‌کی ده‌رکرد ده‌ریاره‌ی بنه‌پرکردنی توندوتیژی دژی ژنان و پیاچونه‌وه‌و بزارکردنی CEDAW له‌به‌رچا و گرت که کاتی خۆی له‌ئاماره‌کردنی ره‌شکاریه‌که‌یدا سالی 1979 راسته‌وخۆ باسی له‌ توندوتیژی ره‌گه‌زایه‌تی

(Gentile) نه‌کردبوو، به‌لکو توندوتیژی به‌گشتی ره‌ت کردبووه.

به‌یاننامه‌که له‌خۆیدا به‌لگه‌نامه‌یه‌کی به‌رزو ناشکرا بوو له‌ سن رووه‌وه:

توندوتیژی دژی ژنانی له‌پێره‌ی و تووێژه‌کانی مافی مرفؤدا خسته‌ چوارچۆیه‌یه‌کی تاییه‌ته‌وه؛ (ژن) یتیم و کارێکی سه‌ره‌تایی له‌باره‌ بق ئه‌وه‌ی نیچیری توندوتیژی بیت؛ هه‌روه‌ها سنووری پێناسه‌ی توندوتیژی ره‌گه‌زایه‌تی نه‌وه‌نده‌ فراوان کرد که هه‌مو لایه‌نه‌کانی ژنانی کچانو ژنان بگرتوه‌وه.

هه‌نگاوێکی تری پریایه‌خ، میزگردی سالی 1994 بوو، بق گۆی‌گرتن له‌راپۆرتی کۆنوسیار (Rapporteur - المقرر) تاییه‌تی نه‌ته‌وه‌یه‌که‌گرتوه‌کان ده‌ریاره‌ی توندوتیژی دژی ژنان. هه‌ولی سیستماتیکو به‌به‌رنامه‌ بق به‌رزکردنه‌وه‌ی فایلی کێشه‌ی توندوتیژی دژی ژنان، پتویسته‌ هه‌مو لایه‌نه‌کانی ژنانی کۆمه‌لگا بگرتوه‌وه، وه‌ک، سیستمی دانوهری، بواره‌کانی راگه‌یاندن، سیستمی په‌روه‌رده، سه‌ره‌پرشتی و چاودێری، ته‌ندروستی، ریکخه‌راوه‌ حکومی و ناحکومیه‌کان، سیاسه‌تمه‌داران، پیاوانی ئایینی، بێگومان هه‌موو تاکه‌کانی کۆمه‌لگا به‌ژنو پیاوه‌وه. ئه‌و هه‌ولانه به‌پله‌یه‌کی سه‌ره‌کی نیشی ژنان خۆیان و بزونه‌وه‌که‌یان و ریکخه‌راوه‌ ناحکومیه‌کانیان.

هه‌ندیک بزونه‌وه‌ی کۆمه‌لایه‌تی له‌ماوه‌یه‌کی رۆژ کورتدا، رۆژ به‌هه‌مینو به‌ناشتی له‌و بواره‌دا جێی خۆیان کردۆته‌وه‌و تا ئێستاش ئه‌و ریکخه‌راوه‌ بچوکانه، له‌و کاره‌ مه‌زنانه‌یاندایه‌ ته‌نیا به‌رده‌وامن.

چه‌ند له‌ده‌سه‌لاتدارانی حکومه‌ت، به‌ئێنی ئه‌وه‌یان داوه‌و پێشه‌که‌یان ته‌رخان کردوه بق

چاره سهری نه و کیشانه ی په یوه نډیان به چوسانده وې ره گزایه تپوه هه به؟ نیستا نیر کانی نه و په وا ه لسو کهوت بکن.

ياسا رایي کـردن (Legislation) دږی توندوتیژی خځمالي له 44 ولاتدا په سندرکراوه، 17 ولات نابروتکاندنو نه تـک کـردنو په لاماری سیکسی نابـه دل، ی به تاوانی یاسایی دهست نیشان کړیوه.

27 ولات یاسای دږی (تـنـگـه تاو، هـر اسان harassment-مضایقه) کړدن سیکسی رایي کړیوه، 12 ولاتیش یاسای دږی شپوندنی جهسته روخسار (Female Genital mutilation- FGM) وهکو خه ته نه کړدنو لوت برینو داخ کړدن، ده کړیوه.

نه و ژماره که مه یاسایانه ی رایي کړاون، له توانای به رپه رچدانه وه هیزی سزاداندا له ولاتیکه وه بځ ولاتیکی تر جیاوازن، نه و ولاتانه ی تا نیستا یاسای تاییه تیپان رایي کړیوه، نه توانن به گویره ی زږد له یاساکانی تری سیستمی دادوهری ناوځویی، دهستدریژی که ران به رپه رچ بده نه وه سزا بده ن.

هـندـی ولاتـی تر، یاسایه کی نه رمی ریلو پتکی داپشته دږی چوسانده وې خیزانیی ژن، وهکو یاسای 1995 ی نیکوانډر، که پیناسه و سنورو سزای دهستدریژی جهسته ییو میثسکی و دهرونی دیاری کړیوه تیایدا بایه خنکی زږد به چوسانده وې دهرونی دراوه.

هـندـی ولاتـی تر یاساکانیان ته مو مژاویه، نیوزیله نده یاسایه کی دږی توندوتیژی خیزانی رایي کړیوه، به لام نیشاره تی ناشکرای نه داوه به کچانو ژنان.

له م سالانه ی دوایدا، دهستدریژی کړدن سیکسی، له ناو ولاتاندا به شپوه یه کی گشتی بانگه شه ی بځ کړاوه ورت کړاوه ته وه وهکو زیان که یاندن به ژن حسابی بځ کړاوه.

ولاتان هـنـگـاوی سـه رتایان هـلـاوه بځ ده کړدن یاسای دږی نه و دیارده به. له سالی 1995 به لخواه رایي کړدن یاساکه راسته وځو، تاییه ته به دهستدریژی کړدن سیکسی له م ولاتاندا نه نجام دراوه:

به لجیکا، بیلیزه، کؤستاریکا، فنلندا، فه رنسا، نیژلهندا، پاراگوای، فلیپینو سویسرا، یاسای هاوشپوهش له هـندـی ولاتـی تردا پتیشنیارو پتیشکهش کړاوه، وهک شیلیو نیپالیاو جامایکاو نه فریقای باشور.

داپشتنی نه و یاسایانه ی که توندوتیژی له سهر بنچینه ی ره گز به تاوان دانه نین هـنـگـاوی بنه رته ی به سوډو به که لکن، له سهر ناستی جیهان تیپینی کړاوه، له ههر شوپنیک یاسایه که هـبـیت دږی دیارده یه ک، ژماره ی نه وانه ی نه بنه قوریانیی نه و دیارده یه، روو له که م بون نه کات، به مه رجیک ده ولت پشنگیری یاساکه بکاتو گهرنتی جی به جی کړدن بداتو چاوپړشی نه کات له چه سپاندنی سزاکانیدا.

به پتچه وانه وه، نه گهر یاساکانیش هـبـن، که سپان پـن نادرته وه دادگاو هوکه کان جی به جی ناکرین.

پاشکو:

ناوی نه و ولاتانه ی یاسای تاییه تیان ده کړیوه دږی:

شپواندنی	نابروتکاندان	نه تکه تلو کړدن سیکسی	توندوتیژی نومان
جهسته روخسار fgm			
1	نوسرالها	نوسرالها	نوسرالها
2	نوسرالها	نوسرالها	نوسرالها
3	نوسرالها	نوسرالها	نوسرالها
	نوسرالها	نوسرالها	نوسرالها

36	پورتوگال		
36	سانت لوسيا		
37	سانت ائسنت		
38	گرينادا		
38	لسمبريقي		
40	نيسپانيا		
41	ترينيڊاد		
41	تونس		
42	بهرين		
42	لسمبريقي		
42	لسمبريقي		
42	لسمبريقي		

5	باربادوس	بھارت	دانيمارك	لسمبريقي
6	بھارت	بھارت	لسمبريقي	گانا
7	بھارت	گانا	لسمبريقي	لسمبريقي
8	بھارت	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي
9	گانا	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي
10	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي
11	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي
12	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي
13	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي
14	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي
15	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي
16	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي
17	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي
18	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي
19	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي
20	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي
21	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي
22	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي
23	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي
24	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي
25	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي
26	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي
27	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي
28	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي
29	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي
30	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي
31	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي
32	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي
33	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي
34	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي	لسمبريقي

* چارلوت بېنچ Charlotte Bunch

-بهرينه بهري جن به جن كړدنې سه نته ري
سه ر كړدايه تي جيهانيي ژنان-ه له زانكوي
رؤتجه رز له نه مريكا.

-ري كخه ري كاره كاني هه لمه تي جيهانيي ماف
مرويه كاني ژنان، له كورنفرانسې جيهانيي
مافه كاني مروف له ثيبه ننا- 1993.

-ري كخه ري چالاكيه كاني مافه مرويه كاني
ژنان، له چواره مين كورنفرانسې جيهانيي ژنان.
له په كين- 1995.

-زياتر له 25 ساله له ري كخواوه كاني ژناندا كار
نه كاتو ده رياره ي هه ميفيزم نه نو سي ت.

سه رچاوه:

Progress of Nations

Unicef- 1997

The Intolerable Statua quo:

Violence against Women and Gis.

PP.41-48.

گەشتىك بەنيۆ ھەندىك لىكۆلىنە ۋەدا

لەسەر (مانى) ۋ ئاينەكەى

ئىل. جەى. رۇرت

• ۋ: مەمەد ھەمە سالىھ تۇرۇپ

ھەندى لىم لىكۆلىنە ۋانە تارادەيەك
سەرئەكە ۋتوون چۈنكە گەلى بەلگە نامەى ئاينى
"مانى" تا ئە ۋ دەمە تەقۇزدا بونە ۋە. بەلام لە
سەرەتاي سەدەى بېستەمدا بېرىكى زۆرى تىكستە
مانىيەكان كەوتنە بەردەست، لەبەرئە ۋە ئىستا
ھەلىكى باشمان ھەيە بۇ لىكۆلىنە ۋە لەسەر نیازو
مەبەستى راستەقىنەى "مانى".

بەھەرئال راست نىە بوتىرى كەوا ئوابىن
ئەنجامى لىكۆلىنە ۋە ئەۋەى سەلماندىت گوايە
ئەۋ كىتبانەى پىشتەر لەسەر "مانى" دەرچوون
ھەموويان كەلگيان لەدەست دابىت. دەتوانىن
بلىن كەوا كىتېب ۋ لىكۆلىنە ۋەكانى ئىستا زۆر بە

لە پاش مردنى "مانى" خەك بەردەوام
سەرسامى ژيان ۋ راستپاردەكانى بوون ۋ
قوتابىيەكانى ملكەچى ۋ دلسۆزىي خۇيان بۇ
رىبازەكەى راگەياند. بەلام ئاخەزانى، تەۋاۋى رىق
ۋ كىنەى خۇيان لە دژى ھەلپشت ۋ لەبەرئە ۋە
چەندىن سەدەى پىچوۋ تاۋەكو مېژوونووسان
توانىيان بىللەنە باسى "مانى" بگەن.

لە سەدەكانى 18 ۋ 19 دا مېژوونووسان ۋ
زمانەۋان ۋ زانايانى لاھوت، كاروبەرھەمى
ناۋازەيان بلوكردە ۋە كەتتىدا ھەلىيان داۋە لە
نىازو مەبەستى "مانى" بگەن ۋ كرۇكى
باۋەرەكەى گەلالە بگەن.

قوولی کاریگری بیرورای لیکۆلره وانی سدهی
نۆزده هه میان له سهره.

که واته کاریکی به سوود ده بیت نه گهر ده ست
بکری به تاوتوی کردنی هه ندی له کارو به ره مه
پیشینه کانی که له سهر دامه زیتهری مانییه ت
هاتونه ناروه هه روه ها له م تاوتوی کردنه شدا
پتویسته بایه خ بدهین به به ره مانه ی که وا
نویتن.

بیگومان لیره دا کتیه کانی خودی "مانی"
خوی و کاری موریده کانی به جیا
هه لده سه نگیتنن، یان رووتر بلین، که وا کاری
نه ودانه رانه ی زانیاری سه رزاره کی یان
نووسراوی نویان له سهر مانییه ت له لایه، پاشتر
باس ده کرت له سۆنگی خۆبه نوورگرتن له
په لاماری توند و تیژی ثانییه یه.

لیکۆلینه وه په کی نایاب و دانسقه ده رباره ی
"مانی" له ده وریه ی 1734-1739 دا
بلاوکراوه ته وه. دی بیسۆر کتیبکی نووبه رگی
له سهر "ره خنه ی میژویی سه باره ت به مانی و
مانیه ت" نووسیوه و هه رچه نه زانیاریه کی وای
نه بووه له وباریه وه به لام کاره که ی نمونه یه کی
وردی لیکۆلینه وه په کی به ویزدانانه بووه.

دی بیسۆر وای بۆده چی که وا به په رۆش
بوونی بۆ "مانی" له بزوتنه وه تاییه تییه کانی
سده ناوه نجیه کانه وه سه رچاوه ده گری. وه ک
ده ستووریک نه م بزوتنه وانه پتیان ده و ترا
"مانیه ت Manichaen" و به م پتییه دی
بیسۆر میژوی "مانی" و مانییه تی
لیکداوه ته وه.

ره نگه که میک جیی سه رسورمان بیت نه گهر
بزانی که وا مه سیحیه کانی سده کانی ناوه راست
پالیان به دی سۆیره وه ناوه بۆ نووسینی نه و
کتیبه. له لایه کی تریشه وه مه سه له په کی سروشتی
سوو که وا ههر لیکۆلره وه په کی سده ی

هه زده یه م به رده وام به ره و روی تیرمی
"مانیه ت" بیتیه وه.

وه ک یاساو ده ستووریک نه م نازناوه به سترابو
به و ناقمه مه سیحیه کانه که مانیان نه ده ناسی.
به هه ر حال نه و ده مه مانییه ت به حوکمی بایه خ
خوی بوو بوو به مۆرکی نه و بزافانه ی به نه ریت
سروشتی دوالیزمیان هه بوو. له سده کانی
ناوه راستدا مامه له کردن له گه ل تیرمی مانییه تدا
مه سه له په کی ناسایی و باو بوو. به ک له و
ریگاپانه ی هه لسه نگاندنی ناوه پۆکی راسته قینه ی
نه م تیرمه له لایه S. Runciman وه
په پره ویی کرا له لیکۆلینه وه کاندیدا. "مانیه تی
سده کانی ناوه راست" کمبریج 1955. لیره دا
باسی نه و جه ورو سته مانه ده کا که وا له
په پره ویکارانی "مانی" ده کرا.

کۆمه لگای مانییه ت به رگی نه و هیرش و
په لامارانه ی نه گرت و له نواییدا تیکشکیتندرا، به لام
مانیه ت هه ژاندنیکگی گهره ی به رپاکرد و بایه خ
تاییه تی خوی سه لماند.

هه ولکی دیکه ی نوئ له سالی 1831 دا
له لایه "باور" Baur وه نه نجامدراوه له سهر
مانیه ت. له سالی 1928 دا نه م کتیه نووباره
چاپ کرایه وه بن هیه گۆپانکاریه ک به لام
نه م یان وا ناگینه تی که سه رچاوه ی
لیکۆلینه وه که ی "باور" که م و نۆر به چه سپاری
مایته وه. به پیچه وانه وه سه ره نای سده ی
بیستم گه لی سوودی گه یاند و سه رچاوه په کی
نۆر له سهر مانییه ت نۆزایه وه. نه و بابه ته
نویانه نه خرا نه چاپی نووه می کتیه که ی
"باور" وه. به م پتییه لیکۆلینه وه کانی باور ده بن
وه ک نمونه یه کی لیکۆلینه وه ی تویره ریکی
سده ی نۆزده یه ده م وه ریگریت.

"باور" به روونی مه به سته کانی باس کردووه
له پیشه کی کتیه که یدا. پیش هه موو شتیک نه و
ده یه وئ سیستمی "مانی" سه ره نوئ

دابړېژنه وه له سهرينه مای ره گزه میژوویه کان و به کار هیټانی گشت دژکومینته ره سه نه کان.

دووه میښ نه رکي میژووناسانه که مه و دایه ک دروست بگن له نیوان خوی و نه نجامی لیکولینه وه کانیدا. سیهم مه به سستی "باور" دژژنه وه ی بنه مای میژوویسی راست و گه شه کردنی مانیپه ته. ته نها نه گه رسیسته می "مانی" له ته وای تا قم و تایه فکانی مه سیحیه ت جوئی بیټه وه نه و کاته ره نگه بتوانین شوینی شیاو و راسته قینه بدهینه "مانی" له میژووی ټاینه کاندا. "باور" کتیبه کی به م شیوه په ی خواره وه دابه ش کردوه:

- دوو بنه ما و دوو جیهان.
- مملانیتی هه ردو بنه ماکه و دروستیوونی جیهان.
- جهسته و گیان و دروستیوونی مړوف.
- مه سیح و رزگار یوون، گه پانه وه ی گیان له جیهانی مانیپه وه و دواچاره نووس.
- په یوه ندیی مانیپه ت به بټپه رستی و په هوودیپه ت و مه سیحیه ته وه: نه و ره گز و توخمانه ی که سه رچاوه یان لیوه ده گری.

"باور" ده لی "مانی" خوی وا له قله م داوه که نویټه ری حه قیقه تی خواوه ونده. "مانی" یش وه ک زه رده شت و محمه د ده یوست چلونه یه تی باوه په کی له ناوه پړکیه وه بخانه روو. به لام ته نانه ت "باور" یش ناتوانی نه وه روون بکاته وه که چوڼ "مانی" سرووشی وه رگرتووه. بڼ نه م پرسیاره ناسکه سه رچاوه کان هر به بیده نگي ماونه ته وه.

له به شی کڅتایی کتیبه که یدا "باور" مانیپه ت به راورد ده کا له گه ل بټپه رستی و په هوودیپه ت و مه سیحیه ت و بوو دایي دا. ژوریه ی ثیق تیباسه مه سیحیه کانی له کارو به ره مه کانی سانت نکستین وه رگرتووه، به لام "باور" نه ریت و

فه ره نگي ژورمه لاتیس "مانی" یش باس ده کا. چیرۆکی به ناویانگی "مانی" که چوڼ له نه شک و ټیکدا چووه ته خه لوه ته وه له لایه ن میژوونووسی کی فارسه وه باسکراوه که له سه ده ی پانزه مه مدا ژیاوه. "باور" له روانگی نه ریت و فه ره نگي ژورمه لاتي و ژورناواییه کانه وه ده پوانتیه نه م چیرۆکی "مانی". له پاش تا قیکردنه وه و تاوتوئی کردن "باور" گه یشتووه ته نه و نه نجامی که وا نه شک و ته کی "مانی" له رووی میژوویه وه په ی پی نه براوه به لکو له رووی نه فسانه وه په. نمونه یه کی دیکي شیوازی سه ریه خوی "باور" بڼ لیکولینه وه نه وه په که وا له پاش گه پانه وه بڼ چیرۆکی دوان له باویا پیرانی "مانی" (Terebinthus و Scythianus) "باور" گه یشته نه و نه نجامی که ناتوانی وه ک

که سی میژوویی بیټه وه سه ریان. "باور" نه یوانیوه ورده کاری له سه ر ژیان و به سه رهانی "مانی" بداته ده سته وه. به گشتی نه ویش وه ک "دی بیسټر" گه پاره ته وه سه ر هه مان ده قه کانی پېشوو. "باور" هه رچه نده به چاکی مامه لی له گه ل سه رچاوه کانی کردوه به لام نه یشتوانیوه به ته وای بگه ریته وه بڼ ره گ و ریشه ی مانیپه ت. راستیکه ی هیشتا گه لی بوار ماون و چاوه پټی پشکنین و دژزینه وه ن.

له سالی 1862 دا "گوستاف فلوچل" کتیبی کی سه رنچراکښی له لاییزگ بلاو کرده وه به زمانی نه لمانی به م ناویشانه:

Gustav Flugel (Mani Seine Lehrer und Seine Schriften)

نه م کتیبه له سه ر "فهرست" ی (أبو الفرج محمد ابن اسحق الوراق) ده دوی که به فه ره سستی (ابن النديم) به ناویانگه. (ابن النديم) کتیبی "فهرست" ی له سالی 988 دا داناوه و له م کاره یدا میژوویه کی نه ده بی باس ده کات و باسی

ژبانی نووسه رنګی گه وړه ده کات له گال باس و خواسی کتیبه گرنگه کانیدا. له کتیبی نویه مدا فهرستی ابن الندیم باس له باوه پری مانییه ت ده کات.

نه و په په گرافانه ی فهرستی به ناویانګی ابن الندیم سه بارت به ناینی "مانی" هم بابه تانه ی خواره ووی گرتووه ته وه:

راسپارده کانی مانییه ت، نه و قسانه ی به "مانی" وتراوه له لایه ن ته لته وومی فریشته وه، راسپارده کانی "مانی" له نیلاهییاتدا، دروستیون و شه پری نیوان رووناکي و تاریکی، سه ره تاي زلونی کردنی نه به دی له مه زه به یی "مانی" دا، وه سفی رووناکي زه وی و رووناکيی ئاسمان، وه سفی تاریکیی سه ر زه وی و ساته کانی تجلی، چن ده بن خه لکی بچه نیو ثاینه وه، نه و یاساو فرمانانه ی له "مانی" په وه ده رچوون، راویز چوونی جیاواز له باره ی رتبه ریسه وه (نیماهت) له دواي مردنی "مانی"، دابه شبوونی مانییه ت به سه ر دوو ربازدا: میهرایی و میکلاشی. به ره لستی میکلاشی بق میهرایی، بیروباوه پری مانییه ت له سه ر ژبانی نه و دنیا، وه سفی به هه شت وجه هه نه م، ناوی کتیبه کانی "مانی"، ناویشانی نامه و په یامه کانی "مانی" و موریده کانی که له دواي نه و هاتبوون، به شه کانی میژووی مانییه ت، کوچکردنیان بق ولاتانی تر و ه والی رتبه رانیان، پاشانیش باس و خواسیک له سه ر په یوه ندی نیوان مانییه ت و نیسلام.

له پیشه کی هم ده قه دا فلوجل نه وه روونده کاته وه که وا گفتوگزی نیوان "مانی" و نه رخیلوس Archelaus چیروکتیکی خه یالیه. نه گه رچی ده قه کانی فهرست گه لی زانیاری بایه خدار ده خاته سه ر نه و راستییانه ی تا نه مرق زانراون، به لام فلوجل ده توانی پتر له سه ر ورده کارییه نویکان بپوات. نه و هرچه نده ناتوانی ناوی "مانی" شی بکاته وه، به لام دلنیاپه له وه ی

که بنه ماله ی "مانی" ده چیته وه سه ر ره چه له کتیکي شیرانی. فلوجل راسته وخو له چیروکی باوکی مانی په وه ده گاته نه و نه تجمه ی که وا نه و هیچ وه ختی ناگر په رستی نه کردووه له ناته شه که ده کانی مه جووسدا دایکسی مانی له خه ونه کانیدا ته جه لییاتی کوپه که ی بینیه و. بگره کاتی که به خه به ریش بووه "مانی" بینیه و له زه وی به رزده کریته وه. نه مه ده یسه لمینن که وا دایکی "مانی" زور له ژیر کاریگره یی که سایه تیی کوپه که یدا بووه، ته نانه ت پیش نه وه ش که له ناو خه لکدا ناویانګی بپوات.

باوکی "مانی" له هه ره می پیرزی نه و په رستگایه دا که هاتوچوی کردبوو ده نگیک له غه ییه وه سن فرمانی پیکرنبوو:

(گوشت مخو، مه ی مه خوره وه، کاری سیکسی واز لی بیتنه).

هم سن فرمانه پیش له دایکبوونی کوپه که ی به گوئی باوکی "مانی" دا درا بوو به ده ستووری ژبان له بازنه ی ناوخوی که سه دیارو به رچاوه کانی کومه لگای مانییه تدا.

"فلوجل" به ختی هه بوو که وا ده قیکي بیگرد که وته به رده سستی و به مه رزگاری بوو له و مشتمل پرانه ی به ره و روی لیکوله ره وه و دانه رانی تر ده بووه وه. نه لته وه رگیزان و باری سه رنج و لیکولینه وه کانی بن به رواون. له گال نه وه شدا هه موو نه گه رو کوششی خوی له روی لیکولینه وه ی زمانه وه خستوه ته روو.

به م جوړه کتیبه که ی "فلوجل" ده مانخاته چه رخیکی تری مه سح و تاوتوی کردنی نه و کتیبانه ی له سه ر "مانی" و ناینه که ی نووسراون. هه روه ها ده بنی سه رنجی کتیبه که ی. "د.

کونراد کيسلر – Dr. Konrad Kessler بده یین که له سالی 1889 دا چاپی کردووه. زورجیي داخه که وا "کيسلر" به رگی دووه می

کتيبه‌کي بلگونه کرده‌وه. نو له م کتيبه‌دا مامه‌له
له‌گه‌ل گه‌لن کتيبه‌دا ده‌کات و ده‌ک په‌يوه‌ندي
مانيه‌ت به‌ نايني ميتراکانه‌وه، نايني بابل له
همو قوناغه‌کانيد، نايني نيرانييه‌کان،
مه‌سيحيه‌ت و بوودي.

له‌وکاته‌وه که "فلوجل" کتيبه‌کي داناوه
ده‌سو ليکولينه‌وه‌ي فراوان له‌لايه‌ن
رژمه‌لاتناسانه‌وه نه‌نجام بدرايه‌ نه‌ک
لاهورتناسان. کاري لاهورتيانه‌ ده‌بي له‌گه‌ل
راهيتاني زمانه‌واني و زانياردا لیک گري بدريتن.
نه‌مه‌ گريمانه‌ي سهره‌کي "کيسلر" ه‌ بؤ
کاريکي ري‌خوشک. ليکولينه‌وه‌کاني دواتر
له‌گه‌ل نه‌م خالي سهره‌تايه‌دا په‌کده‌گرته‌وه.

"کيسلر" نه‌وه دهرده‌بري ک‌وا
ليکولينه‌وه‌کاني له‌ همو کتيبه‌کاني تر جياوازه
له‌بر بيروي‌چووني جياوازي سهاره‌ت به‌ گ‌وه‌ر
وناوه‌پړکي مانيه‌ت، نايني "ماني" نه‌چه‌شني
سيکتني مه‌سيحه‌ نه‌ زهرده‌شتي. "کيسلر" و
له‌ مانيه‌ت گ‌يشتووه که ناينکي نوئ و
سهره‌خزي و ناينکي جيهانگيري وايه که
هاوشان بيت له‌گه‌ل زهرده‌شتي و مه‌سيحيه‌ت‌دا.
به‌م پټيه‌ نه‌و تيرمي (نايني ماني) پټ باشتره له
مانيه‌ت.

به‌شي په‌کمي نه‌و کتيبه‌ باس له باوياپيري
"ماني" ده‌کات (Terebinthus و Scythianus).
"کيسلر" Scythianus). و ناو ده‌بات گوايه هم‌مان ناوي (فات‌ک) ي
باوکي "ماني" په‌ و بگره زياتر واي بؤ ده‌چيت که
نه‌و دوناوه‌ي سهره‌وه هريک که‌س بوويتن.
نه‌و له (فهرست) ي ابن النديم‌وه باس له‌و
کيشانه ده‌کات که په‌يوه‌نديان به‌ باوک و دايکي
"ماني" و باوه‌ري باوکيه‌وه هيه.

به‌شي دووه‌م باس له کتيبه‌ي زمانه‌واني ده‌کا
له Acta Archelai. نه‌وجا "کيسلر" ده‌کاته
نه‌و نه‌نجامه‌ي که‌وا گفتوگوي راسته‌قينه‌ي نيوان
"ماني" و مه‌تران "نرخيلوس" ه‌رگيز يووي
نه‌داوه. نه‌م بؤچوونه زيه‌نييه له‌وه‌وه هاتووه
گوايه موريداني مانيه‌ت ه‌وليان داوه بؤنه‌وه‌ي
خه‌لکي باشووري ولاتي بابل به‌پتنه سهرنه‌و
ري‌بازه.

له به‌شي سيته‌مي کتيبه‌که‌دا مه‌سيکي باش
له‌سهر نه‌ده‌بي مانيه‌ت هاتووه. "کيسلر" و
باس ده‌کا که "ماني" و کتيب نووساني مانيه‌تي
به‌رايي نووسيني زؤر و قه‌باره گ‌وره‌يان
به‌جنيشتووه.

به‌داخه‌وه نه‌م کتيبانه به‌ ت‌واوه‌تي
نه‌گ‌يشتوونه ته‌ نيتمه. بگره نه‌وش ده‌لئ که‌وا
هر همو کتيبه‌کان ه‌چيان لي‌دهرنه‌چووه و
سهرپاک ف‌وتيترون به‌ هوکمي گ‌ياني
چه‌وسانده‌وه و سته‌مکاري له‌لايه‌ن نوژمناني
مانيه‌ته‌وه. بويه ته‌نها به‌ش به‌ش و پارچه
پارچه نه‌ده‌بي "ماني" پاريزاوه. نه‌م به‌شانه له
نهرت و فهره‌نگي رژمه‌لاتيدا وه‌دهرده‌ک‌وين.
"کيسلر" زانياريه‌کي زؤري له‌م نهرت و
فهره‌نگانه‌وه کؤکردووه ته‌وه.

له‌م به‌شه‌دا "کيسلر" نمونه‌په‌کي وردي
وه‌سفي نه‌و به‌شانه‌مان ده‌داتن و ه‌يچ
ليکول ره‌وه‌په‌ک به‌و وردييه نه‌و سهرچاوه
رژمه‌لاتيانه‌ي کونه‌کردووه ته‌وه. به‌همان شيوه
له‌ دوا به‌شيشدا "کيسلر" گ‌لسي باب‌تي
دانه‌راني رژمه‌لاتي گواستووه ته‌وه يان کارو
به‌ره‌مه‌کانياني وه‌رگيزاوه.

شاره‌زايي "کيسلر" له دانه‌راني رژمه‌لاتدا
به‌رووني له باب‌تگ‌ليکي زؤردا دهرده‌ک‌وي.

نیمه دواړې ده توانین بیسه لمینین که کاره کانی
"کیتلر" چنده بایه خداریوون.

سهره نای سده ی بیستم نه نجامه کانی
به ره و تورکستان چوونی تیدا درکوت. نه و
دهمه به جارئ تیکست و پارچه و ده سنووسی
بیشوومار که وینه برده ست. نه مانه بریتی بوون
له دهقه کانی نیرانی سده کانی ناوه پاسست و
پارس.

بیکومان ماوه یه کی پی چو تا نه و دوزاره
گرنگانه بلوکرانه وه. به هر حال ساتی
یه کلاکه روه هات و گوره ترین ژماره ی تیکسته
ره سهره کانی مانیه ت که دوزانه وه خراکه سهر
نه و سهرچاوانه ی لیکوله روه وان کاریان تیدا ده کرد
بق دوزینه وه ی مانای راسته قینه ی مانیه ت.
ناوی لیکوله روه ی نه لمان "مولر" که وته پیش
ناوی هاوکارانی و گله ی له پاسه نه کادیعی یه کانی
مولر هاتنه بلوکرده وه. پاشان چاپکراوی
تريشی به دوا داهات.

A. Von Le Coq زنجیره یه که ره سته ی
تورکی چاپ کرد که له تورفان دوزا برده وه.
هه روه ها هه ندی نیگاری مانیه تیشی بلوکرده وه
له بهرگی دووه ی کتیه که یدا:

(Die Buddhistischen Spatanike,
Berlin 1923)

له روسیاش دوو لیکوله روه (W.Radloff
و S.Salemann) له تیکسته کانی مانیه تیان
کولیه ته وه و که م و زقد سهرکه و تنیان تیدا
به ده سته تیا وه. که سیکی تریش به ناوی
F.Cument کتیبیکسی دووه رگی له سهر
مانیه ت نووسیوه به ناوی.

(Recherches Surle Manichisme,
Brussels 1912)

نئستا شیوازی مانیه ت تاراده یه که ناسراوه و
ناینی "مانی" جیگه ی خوی کربوه ته وه له
میژووی ناینه کاند و فره سهرچاوه ی ره سهرنی
مانیه ت دوزاونه ته وه. میژووناسانی نایین و
زانایانی فیلولوجیا (زانستی ریزمان) توانیویانه
له دهقه کانی مانیه ت بکوله وه. نه نجام شوین و
ری مانیه ت له نیو روهانییه تدا
(Gnosticism) به گشتی باشتر پیناسه
ده کری. هه روه ها (Jones, Reitzenstien,
Bousset) له چنده به ره مینکا باری سهرنج و
بچوونی خویان ده رپروه.

به پینچاوانه ی نه و سنی لیکوله روه وه
(Brukitt) باکگراوندی راسته قینه ی مانیه ت و
مه سیحیه تی دوزینه وه. به پای نه و ناینی "مانی"
بریتییه له مه زمه بیکو روه ی "گنوستی"
مه سیحی. بروکیت ده یه وئ نه مه بسه لمینتی له
کتیه که یدا ده باره ی مانیه ت. به م رهنکه نه و
ره گزه کانی مه سیحیه ت له مانیه تدا موناقه شه
ده کات.

سالی 1923 دوزینه وه ی بایه خداری تر هاته
ناراه له لایهن (H.J.Polostky و
C.Schmidt) وه. سالی 1930 "شمیدت"
کومه لیک ده سنووسی قیبتی Coptic له میسر
دوزینه وه. به شیک له وانه له گهل وه رگیترا نیکی
نه لمانی یان نینگلیزی دا بلوکرانه وه. به هوی نه م
دهقانه وه پوانینمان بق مانیه تی به رایي نقد قوول
بووه وه. هه روه ها دوزاره قیبتیه کان توانای
تاوتوی کردنی داینی بق نقد له و نه ریتانه ی
په یوه ندیان به زیان و مردنی مانیه وه مه یه.

هه موو شاگرده کانی مانی و ناینه که ی
منه تباری (W.B.Henning) ن. نه زانایه له
ماوه ی سی (30) سالدا ده یان تیکستی

ته قی زاده، گه لئی پرسپاریو دڅخې ئالوژی تپدا
 بهرچاوه ده که ویت سه بارهت به میژووی ژبانی
 "مانی" له له دایکبوونیه وه تا مردن.
 له م هه لېژارده یه وه بڅمان روون ده بیته وه
 که وا هتیننگ یارمه تی بهرچاوی داوه بڅ
 چاره سه رکړنی هه مو نه و جڅره کیشانه ی
 په یوه نندیان به ده که کانی مانیته و لیکدانه وه ی
 ده که و تنی مانییه وه هه یه له میژووی ناینه کاند.
 هتیننگ ته نه با هه ش و ټیکسه ته کانی
 بلاونه کړیوه ته وه، به لکو دڅر لیکدانه وه ی
 بایه خداری داوه به زانیاریه ته مو مژاوییه کان.

سالی 1945 لیکل لره وه ی سسویدی
 W.Widengren نوو بهرگ لیکلینه وه له سر
 ناینه رڅچه کانی (Gnostic) نیرانی، مانییه ته،
 مهنادی، سووړی نووسیوه. به که م بلاوکراره ی
 ناوی "فوهرماناهی مهن و پتغه مبه ری خودا
 The Great Vohu Manah and)
 (Apostle of God) بابته تی نه م لیکلینه وه یه
 تیرمی مهنه مده ی بزورگ (Manvahmed)
 (Vazurg) ه له نووسینه کانی مانییه ته. له
 پیشه کیه که دا وایدنگرین ده لئی که وا ده یه و
 بیسه لمیتنی که (ته گری چه مکی رڅچی مانییه ته
 له باره ی مهنه مده ی بزورگ وه له باوه پریکی
 نیرانی دیرینه وه پهره ی سهنووه).

مهنه مده ی مهن و ده که یه نن که وا
 گیاننکی تاکه وه ک گیانی گشتی پتئاسه
 ده کړی. وایدنگرین له کتیبه که یدا ده یه و
 په یوه ندی نیتوان چه مکی مهنه مده ی بزورگ
 ناقي یکاته وه وه ک گیاننکی گهردوونی و
 "پتغه مبه ر" یش که هه رڅوکیان خواوه ندیک بن و
 له هه مان کاتیشدا که سیکی بنیاده میش بن.

مانییه تی بلاوکرده وه و بهرده وام سه رنچ و
 لیکدانه وه ی بایه خداری خوی ده خستنه سر.
 به هوی بابته کانی هتیننگ وه به گه لئی بولری
 نه زانلو ناشنا بووین. نیتمه دڅر به داخه وه ین که وا
 هتیننگ هه رگیز کاتی نه وه ی نه بووه بڅ نووسینی
 لیکلینه وه یه کی به رفروان له سه ر "مانی" و
 مانییه ته.

هه رچه نده نیتمه دڅر چار ده که رتینه وه بڅ
 بلاوکراره کانی هتیننگ به لام چوار له بابته کانی
 شپاوی سه رنجدانی تاییه تین و پتویسته باسیان
 به کین لیره دا.

له "نوا سه فری مانی دا" "هتیننگ" شوین
 "مانی" ده که وئ به پنگایه وه بهر ده مردن. نه م
 بابته وه رگیزاننکی تازه ی (M3) ی تپدایه که وا
 چوونی نوا جاری مانی بڅلای به هرام شای تپدا
 تو مار کراره. نوانیان تا نه مڅ نه کراونه ته وه که
 (M6031) و (M6033) ن و له لایه ن هتیننگ وه
 نیرافه کراون. هه رڅوکیان باس و خواسی
 (Patecius) یان تپدایه و له سه ر نه و روودلوانه ی
 بوون به هوی به ند کړنی "مانی". نمونه یه کی
 ناوازه و راسته قینه ی لیکگرتدان و بووراندنه وه
 که له لایه ن هتیننگ وه بلاوکراره ته وه له
 بابته که یدا "کتیبی زه به لاهه کان The Book
 of Saints) پیشه کیه که به دوی کتیبی
 زه به لاهه کاند دیت به ناوی (کاوان له نیرانی
 سه ده کانی ناوه راستدا) به چه ندین زمان.

نوا جار هتیننگ له وه ده قانه ده دوی که
 گواستوونیه وه و له نیشاره ته زمینی به کانی که له
 کتیبی زه به لاهه کاند هاتوون. هاوکاری کړنی
 Henning له که ل (G. Haloun) دا که یاندنیه
 (کورته په ک سه بارهت به رتیار و شتوازه کانی
 راسپارده کانی "مانی" و بوودا له مبه رووناکي).
 به کیک له وه رگیزانه کانی هتیننگ بڅ بابته تیکی

به‌شی یه‌که‌م له تیژمی مه‌نبه‌مه‌دی بزورگ ورد ده‌بیتوه.

لیژده‌ا وایدنگرین گفتوگۆ له‌سه‌ر هاتنی "مانی" ده‌کات له‌گه‌ل ئه‌و راستیی‌ده‌ا که‌وا له‌لایه‌ن هیزکی خواوه‌نده‌وه به (دواغه Twin) بانگ کراوه. نه‌وجا ده‌کاته ئه‌و نه‌نجامه‌ی که‌وا (مانیی پتفه‌مبه‌ر جیوت هاوه‌لێکی هه‌به، که مه‌سیح و گیانیکی تاکی تره. له‌هه‌ردوو حاله‌ته‌که‌دا والێکه‌ده‌ریتوه که جیوت هاوه‌له‌که هه‌لگری گیانی مردن بیت و ده‌که‌ریتوه بۆ مالی رووناکی له‌ناسماندا.)

لیکدانه‌وه‌ی وایدنگرین له‌سه‌ر بنه‌مای پێناسه‌کردنی هه‌ردوو ده‌ریزینی: مه‌نبه‌مه‌دی بزورگ و نه‌قلی مه‌زن Great Nous (که هه‌ردووکه‌ حوزووری به‌رده‌وامیان هه‌یه له‌ئه‌ده‌بی مانیدا). به‌همه‌نی مه‌زن (به‌همه‌نی مه‌نبه‌مه‌د)، گیانی بزورگ، به‌رزترین بنه‌مایه له‌بنیاده‌مدا و گیانی مرقفیش به‌شیکه له‌بنه‌مای گه‌ردوون. گرنگی به‌همه‌ن Vahman له‌وه زیاتره. نه‌قلی مه‌زنیش گونجاوه له‌گه‌ل پتفه‌مبه‌ری خوا. به‌م جۆره به‌همه‌ن رابه‌ری کۆمه‌لگای ئایینییه و هه‌روه‌ها به‌رجه‌سته‌کاری ئایینییه.

به‌شی دوومه له‌گه‌ل مانای تیژمی Vohu (Manah) ی ئافیتادا مامه‌له ده‌کا. وایدنگرین په‌یوه‌ندی Vohu Manah و توانای گه‌ردوون و مرقف و Manah ی تاك لیکه‌ده‌اته‌وه. ئه‌و وای باس ده‌کا که Vohu Manah له‌گیانی بنیاده‌مدا وه‌ک میوان چنگیر بووه.

دوای ئه‌وه وایدنگرین سه‌رنج بۆنه‌و راستییه راده‌کێشی که‌وا لیکچوونێکی نزیک هه‌یه له‌و رسته‌سازیه‌ی که په‌یوه‌ندی به‌ بنیاتنانی (Vohu Mana) وه هه‌یه له‌ مرقفدا له‌ نووسینی په‌له‌وی مانیه‌تدا و ده‌قی په‌له‌ویی

زهرده‌شیتدا. وایدنگرین ته‌نانه‌ت ده‌لی که‌وا "لیکچوون له‌ نیوان ئایدیای زهرده‌شتی و مانیه‌تدا له‌و بابه‌تانه‌ی پرسیاریان له‌سه‌ره، وه‌ک بۆچوونی په‌یوه‌ندییه‌کی گه‌رم و گه‌ری نیوان (Vohu Mana) و مرقف به‌شیوه‌یه‌کی بنه‌په‌تی ده‌که‌ریتوه بۆ رۆژگاره‌ دێرینه‌کان.

سه‌لامدنی نه‌م گریمانه‌یه له‌ بره‌یه‌کی به‌کێک له‌ئه‌پانیشاده‌کانه‌وه وه‌رگیراوه. به‌م جۆره وایدنگرین (په‌یامبه‌ر) واته پتفه‌مبه‌ری خوا و مه‌زه‌بی "مانی" تا‌قی ده‌کاته‌وه سه‌باره‌ت به‌ سرووشی چه‌ندین پتفه‌مبه‌ر که‌وا له‌چه‌ندین چه‌رخێ جۆراوجۆردا ده‌رکه‌وتوون و به‌ئه‌نجام گه‌یشته‌که‌ی به‌م جۆره‌یه: "باوه‌پی سرووشی سوورپاوه (Cyclic) وه‌ک دیاره‌یه‌کی لاهووتیه‌تی ئێران، زۆر له‌ شیوازی رامانی ئه‌فاتارای هندی ده‌چیت، به‌م جۆره و به‌هه‌موو ئیختیمالی که ئێمه ده‌توانین گریمانه‌ی بوونی باوه‌رێکی هیند و - ئێرانیه‌ی دێرین رابه‌یه‌نین که‌وا باکگراوندی راسته‌قینه‌ی باوه‌پی مانیه‌ له‌م حاله‌ته‌دا".

به‌شی سێیه‌م دواباری سه‌رنج و تیبینی ده‌خاته‌وه. به‌هۆی هه‌ندێ نمونه‌وه په‌یوه‌ندی رۆحانیته (Gnosficsm) به‌ (مانیه‌تبه‌شه‌وه) به‌ تێرامانی هیند - ئێرانیه‌وه ده‌رده‌که‌وێت. نمونه‌کان به‌ گشتی له‌مه‌ر پۆشاک و پۆشاکێ پیرۆزن، وه‌ک سیمبۆلیکی گیانی مرقف.

پاشان وایدنگرین به‌ کورتی وێنه‌ی چه‌مکی نه‌قلی مه‌زن له‌ئه‌ده‌بی سریانی دا (مه‌سیحی) ده‌کێشی. کتێبه‌که له‌ نواییدا به‌ دوو پرسیارێ بێ وه‌لام کوتایی پێ دیت:

(١) چۆن چه‌مکی سووری نه‌قلی مه‌زن په‌یوه‌ندی به‌بیری هیلینییه‌وه هه‌یه.

(٤) له یه کچوونی هیمایی نیوان
 بیرۆکی ته قلی مه زن و پهیمانی نوی (العهد
 الجديد) له چه مکی (روح، نفس -
 Pneuma) دا ده بئ ره چاویکری.

چاوخشاندنیک به لیکۆلینه وه کانی وایدنگریندا
 ده بئ پئ له وه بنیین که وا دانر ته جانوسی
 چه مکه ئیرانی و مانیه کان ده سه لمیئن له مه
 گیانی مرۆف و بنه ما خولوهندیه کان. به هر حال
 وایدنگرین نه یقوانی ته وافقی زیاتر بخته روو
 له نیوان بیروباوه پی مانیه ت و هیندۆ - ئیرانی
 دا. بۆ ئەم مه به سته به لگه هیتانه وه له و تیکستانه
 زۆر قه ناعه ت به خشن نین.

کتیبه که ی دیکی وایدنگرین به ناو نیسانی
 "رهگه زه کانی میزپۆتامیا له مانیه تدا" یه.
 خالی ده ستپیکردن به م جۆره یه: ئایا هیچ
 رهگه زکی میزپۆتامیا و مه سیجه ت له شیوازی
 سه ره تایی سیسته می ئایینی مانیدا هه یه؟

نووسه ره له و کتیبه دا ئەم رهگه زانه ی خواره وه
 ده خاته روو: کوپی ژیان تیرمیکی میزپۆتامیا یه
 که زۆر باش له سووپی گنۆستیدا ناسراوه
 له لایه ن سوورییه کانه وه. دره ختی ژیان،
 ده روازه ی ژیان، مالی ژیان.. تاد، ئەمانه هه موو
 بۆچوونی میسه دۆلوجیای میزپۆتامیان.
 ئەژدیهای به دو دژۆ و شوینی تاریکی (واته
 باشوور)، ئەمانه ش له بنه پته دا له میزپۆتامیا وه
 هاتوون. رزگارکه ری به زیو "گیان" له نووسینه
 هه ندایی و مانیه کاندایا دگاریکی کۆنی ته مووزه
 (Tammuz).

هه روه ها دیالۆگی نیوان په یامبه ر و مرۆشی
 سه ره تایی ده شی بگه پیته وه بۆ تیکسته
 دیرینه کانی ته مووز، که هه مان شتی باشی
 گه پانه وه ی گیانی رزگارکه ره له که شخی ده ریاز

کردندا. وایدنگرین له به شی کۆتایی کتیبه که یدا
 شه وه ده رده بئ. که نازناوه کانی رزگارکه ر
 شیوازی میزپۆتامیای پتیه یه چه شنی دره ختی
 ژیان، پزیشک (هه کیم)، رووناکی، چرا، په یامبه ر.
 وایدنگرین له م بواراندا ده داته لایه نی دووو
 دریزی و له دوایدا کتیبه که به م ئەنجامانه
 کۆتایی دیتن:

یه که م ئەنجامی شه یه که وا گه لئ له
 رهگه زه کانی میزپۆتامیا له مانیه تدا یه. زۆر
 گودجانی کات و شوین هه یه له نیوان مانیه ت و
 هه ندایی و سوویدا له رووی زانیاری رۆحیه وه
 و ئەمه ش ده گه پیته وه بۆ باکگراوندی هاو به شی
 میزپۆتامیا، چونکه هه رسیکیان ئایینی
 رزگارکه رن. به م پتیه "مانی" لیکدانه وه یه کی
 ئیرانیانه ده دا به ئەفسانه یه کی میزپۆتامیا.
 وایدنگرین دیسان دیته سه ر باسکردن و
 ده لئ:

(ده بئ وای دابنننن که هه نگاوی یه کلاکه ره وه
 بۆ ناو پته کردنی ئایینه رزگارکه ره کانی ئیران و
 میزپۆتامیا چه ند سه ده ی بریوه له پێش مانیدا
 کاتن که فیه گری (پیاوی مه زن) وه ک فیه گریکی
 به رچاوی رزگارکه ره په رسترا له ولاتی نیوان دوو
 رووباردا.)

دواجار وایدنگرین بایه خی مانی به م جۆره
 وه سف ده کا:

(نامادجی ئایینی - سایسی ده رکه وتنی مانی
 ئیستا تارپاده یه ک به روونتر دیته به رچاو ئەگه ر
 ته نها وای ئیپرواننن که دژی باکگراوندی شه
 سیاسه ته ئایینییه بوه که له لایه ن فره مانیه وا
 ساسانییه کانه وه له ئەستۆگیرابوو. به هۆی
 بلایبوونه وه ی ئایینیکی خو شه شارده وه
 Syncretistic مانی ده توانئ ئایینی به
 شاهه نشای ساسانی بیه خشنی که وا به چاکی

شیاو بیت و په سهند کراویتت له لای هړدو
 ره عیبه ته که ی که ئیرانی و میزوپوتامیا بوون.
 بیروپوچوونی بڼه پرتی نیم سیستمه نایینی په
 ئیرانیه کانن، به لام زمانه که ی له روهانییه تی
 میزوپوتامیاوه سرچاوه ده گریږ ھاوکات له گڼ
 سوز و هه واداری مه سیحیه تدا.)

دوالپه پرهکانی کتبه که ی وایدنگرین نه و
 پرسپاره ده وروژینن که نایا نیاز و مه به سستی
 مانی به م لایه نه دا رویشته وه. کتبه که مانی
 قه ناعت پښکړنی مانی و به ره لستی کردنی
 دواتر به ریاده بن.

وایدنگرین جاریکی تر ده گریږته وه سر باری
 سر رنج و بړچوونی خوی له سر مانی و
 ناینه که ی و نه خشی بارو پوخی سیاسی و
 فره نگی و نایینی ده کتبن له میزوپوتامیا دا له
 روژگاری مانی دا. به شیک تری ته رخا کراوه بړ
 ژبانی مانی و پاشان باوه پرهکانی مانی باسی
 لپوه کراوه. به شهکانی تر له تیکسته کانی نه ده بی
 مانیه ت، ریکخواوی نه کلریکی و گروپی نایینی و
 په رستن، هونه ری مانیه ت و بلایوونه وه ی
 مانیزم ده بوئ. وایدنگرین ته نسها وه ک
 فیله سووفیک باسی مانی ناکات به لکو وه ک
 بلیمه ت و شاره زایه کی لاهوتیش باسی ده کا.
 مانی به ته نه سیستمیک نایینی - فلسفیی
 نه هیناوه ته ناروا به لکو مژده ی سرووشیکی
 خواوه ندیشی داوه.

سالی 1949 زاناو لیکول ره وه ی فره نسی
 H.CH.Puech کتبیکی له سر مانیه ت
 بلوکړده به ناوی : (Les Manicheisme -
 Son Fondateur - Sa doctrine) که
 به ره میکی گلی نایاب و ناوازه به.

دواتر Puech بایه خی دا به به رواره کان و
 به ده وام بوو له نووسیندا له سر ژبانی مانی و

مردنی. بایه خی لیکدانه وه کانی Peuch له بروی
 به کاره پتانی سرچاوه وه بوو به ویزدانیکی
 زیندو و نيزافه کردنی گلی سر رنج و تیپینی
 ریک و پیک بړ تیکسته که ی. نه و به م ریکه په
 مشتمل له سر له دایکبوونی مانی ده کا (14 ی
 نیسانی 216)، شوینی له دایکبوونی، باوک و
 دایکی، په یوه ندی مانی به بڼه مالیه پاشایه تی
 ولای ئیرانه وه، نایینی باوکی مانی، په یوه ندی به
 مه نداییه وه، نه و وه ی و سرووشی بړ مانی
 هاتوه، که شته کانی مانی بړ هندستان،
 چالاکیه کانی مانی له نیتوان سالانی 273-242
 دا، چاوپیکه وتنی مانی له گڼ شادا، به ندکردنی
 مانی و مردنی.

له نیوه ی دووه می کتبه که یدا Puech
 بیروباوه پی مانی ناوه لا ده کا. سی خاصیه تی
 مانیزم شوره تی خویان هیه: له پش هه موو
 شتیکدا ناینه که ی مانی خاصیه تیکی گشتگیری
 هیه، نه مه قافه ناینه که له توانیدا بیت
 رزگاریوون به خشی به ته وای دنیا و به رای
 مانی هه موو سروشه کانی تر ناتواو بوون.
 دووه میان نه وه یه که مانیزم گیانیک ته بشیری
 به کجار گه وره ی هیه، چونکه نه رکی هر
 باوه پداریک بووه که به ناشکرا باوه پی خوی
 ده رپړی و بانگه شه ی بړ بکات. نه مه ش هوی که
 بړ به زووی بلایوونه وه ی نایینی مانی. دواچار
 نووسینه پیروزه کانی مانی گه وه ری مانیزم
 پیکدینن. مانی بړ نه وه ی موریده کانی له
 مه ترسی هه لوه شانه وه و لیکترازان پپاریزی له
 دوی خوی هه لسا په یامه که ی کرد به نووسین.
 له پتاسه کردنی گه وه ر و ناوه پوکی مانیزم دا
 Peuch تیرمی Gnosticism ی پسن

په سهندره له (Syncretism). Puech
 دواچار به دوپاره به ره مه پتانه وه ی

میتۆبۆلۆجیای مانیزم کوتایی به مهسهله که دینێ.

ئهم چاوخشاندنه به ئهدهبی مانیزم دا دهري دهخا کهوا کهلی جیاوازیی بیرورا له سهرامانی و سیسته مه ئایینه که ی هیه. روانینه کیشهکانی مانیهت ورده ورده به ره و قولبونه وه دهچیت. ئه مه کاریکی سه سامکه ر نیه به هۆی سروشتی ئالۆزی دیارده ی ئایینه کانه وه، سه ره پای شه وهش قولتر تیکه یشتن له مانیزم بق ماوه یه کی دوور درێژ هه ندێ هۆ ته که ره یان ده خسته رێ. بێجگه له مهش گرفتیکی تر په یدابوو، شه ویش شیوه و چۆنیتی خۆ له قهره دانی ئایینه کان بوو، چونکه کام ئاین بگری ئاسان نیه تیکه یشتنی. به درێژایی چه رخ و رۆژگار میژووناسانی ئاین به رده وام کیشه یان هاتوه وه پێ کاتی که ویستوو یانه ناوه پۆکی ئاینیک پێناسه بکه ن. له م ره وته دا رێبازنکی تازه نۆزراوه ته وه که پێی ده وت رێ رێبازی فینۆمینۆلۆجی لیکۆلینه وه. له نێو شه و لیکۆله ره وانه دا که ئهم رێبازه یان به کاره یناوه ئان ده رلیوو - G.Vander Leeuw و بلیکه ر - C.J.Bleeker ده پێ ناویان بیت و به هۆی کاره کانی ئه وانه وه رێبازی فینۆمینۆلۆجی رۆر ته شه نه ی سه ند.

بلیکه ر بابه ته کانی فینۆمینۆلۆجیای ئاینی به م شیوه یه فۆرمه له کردوه:

- 1- لیکۆلینه وه له "تۆریی" دیارده ی ئاینی، بق نمونه، ته ماشاگرینی دیارده وه زانیارییه ک کهوا به های ئاینه که روون بپێته وه.
- 2- شوینکه وتنی بنه مای ئه قلانییه ت و شیکردنه وه ی پێکهاته ی بنه ره تی دیارده ی ئاینی.

3- شوینکه وتنی "دینامیکا" ی دیارده ی ئاینی، بق نمونه پرسسیارکردن له هر پێشکه وتنیک دیاریکراوی ئاینی ره گه زی مۆلف.

ئهم بابه تانه ده چنه وه سه ر لیکۆلینه وه ی گشتی دیارده ی ئاینی. کاتیکیش که ئاینیک به تایبه تی به رته به ر تاقی کردنه وه شه و رێبازی فینۆمینۆلۆجی به کارده هێنرێ. ئان ده رلیوو ئهم به رنامه یه ی خواره وه ی به کاره یناوه:

4- فینۆمینا ناویک ده گرته خۆ و به هۆی ناو پێدانیک بق دیارده یه کی ئاینی ده گه ینه پۆلین کرینیک.

5- دیارده یان فینۆمینا گرته راوه به ژبانی لیکۆله ره وه وه. ئان ده رلیوو باسی شه وه ده کا که: "راستی هه میشه راستیی خۆمه و میژوو میژویی خۆمه."

6- وا هه ست ده کرێ که فینۆمینۆلۆجی ته نها په یوه ندی به فینۆمیناوه هیه، فینۆمینۆلۆجیای ئاین خۆی ده خاته لاوه و ته ماشای ساته کانی تجلی ده کات.

7- نا کرێ خۆ له پاکتاو کردن به دوور بگری. زانیاری جۆراوجۆر ده بێ جوێ بکرته وه و لیکۆله ره وه به دوا ی به یه که وه گرته دانی مه نتیقیدا ده گه پێ.

8- گشت شه و خالانه ی له سه ره وه باس کران "تیکه یشتنیک" راسته قینه پیکدینن. راستیی ته مومزای و چه سپاوه بیتته وه به سروشیک، به په یامیک.

9- لیکۆلینه وه ی فیلۆلۆجی ده پێ هه میشه له ته ک لیکۆلینه وه ی فیلۆلۆجی و ئارکیۆلۆجیدا بیت.

10- لیکۆلینه وه ی فینۆمینۆلۆجی نزیک ی بابه ته که خۆی ده پێته وه. شه و جا

لټکولره وه ده تواني زانباري به به لگ وه بدات، له وانه ي که بوي دهر که وتوه .

په دابووني نه فسووناويي "ماني". نيمه لټره دا بابه ته که بهم برگانه کړتايي پي دينن که و له که نه لايواو Kephalala وه رگيرلوه، "تق خوت دهراني که نه و حیکمه ته مزنه ي که و (مژده ي پنده دم) له شاريکه وه بقر شاريک، له ولاتيکه وه بقر ولاتيک، نور له شته کان له کتبيدا (ده نووسم)، هيچ زاريکي ناده مي به شي نووسين ناکات. به لام تق، به پتي توانات و قا نه و شوپنه ي له تواناندايه، بېرت بيته وه و چهرده يک له باره ي نه و حیکمه ته مزنه وه بنووسه که و له منت بيستوه."

به دوي ناموزگاري مانيدا، تا بتوانين، ده مانه وي بيرمان بيته وه و که ميک له و حیکمه ته مزنه بنووسينه وه که له لايه ن "ماني" به وه مژده ي پندراوه .

سهرچاوه: کتبي

MANI

ARELIGIO- HISTORICAL

DESCRIPTION

OF HIS PERSONALITY

BY: L.J.RORT

LONDON 1967

CHAPTER ONE به شي به کم

SURVEY OF SOME IMPORTANT

STUDIES ABOUT MANI AND HIS

RELIGION.

له وه پگيزاني نه بابه ته دا که ميک کورتيکړنه وه م تيدا کړيوه، به لام به هيچ جورتيک نه مېنشتوره لابت له و ناوه پوکي که مه به ستي. (وه رگي)

نه م دوو بابه ته به رووني نه و کيشه و گرفتانه پيشان دده ن که و لټکولره وه يک نووشي ده بيت له کاني لټکولينه وه يدا له سهر شايينيکي دياريرکلو. هه مان کيشه و گرفت دينه پيشه وه له هه ولداندا بقر تيگه يشتن له شايينيک، نه و نايه نيسلام بيت، بوودي بيت يان مانيه ت.

پرسپاري شالوز بقر گه يشتن له شايينيک له م دوايه دا له لايه ن ويزدينبورگ وه مامه له ي له گال کړلوه له بقرچونه که يدا. سهرنجه کاني لټره دا سووډيان لټوه رگيرلوه وه ک نمورنه يک بقر نه و کړسپانه ي دينه رتي هه موو ميژوو نووسيکي نايين.

ويزدينبورگ باسي نه وه ده کا که و گه لي قوناغ هه ن له لټکولينه وه دا، به کتيان نه وه يه که ده بن له جيهاني هه موو شايينيک بکولته وه. له م جيهانه دا فينومينا يه کي شاييني تاييه ت پنيوستي به گرنگي پيداني تاييه تي به. پاشان تيگه يشتني بونياد دينه پيشه وه. کيشه و گرفتس ناوه کي شايينيک به وه لټکولينه وه ت ده با بقر که وه ر و ناوه پوکي نه و نايه. به لام ناوه پوکي راسته قينه ي نه و نايه رنکه قت نه يه ت ده ست.

نه مه ومان ليده کات هه ست به وه بکين که و لټکولينه وه له سهر مانيه ت گه لي کوسپ و ته گره ي هاتوه ته ري و هه نديکيشيان هيشتا هه ر له ريگانيدان.

گه لي له ده ق و نووسينه کان هه رگيز به ويزدانه وه نه نووسراون. به م جوره هه رکتبيتيک له سهر "ماني" نووسرابيت پرکيشييه که بقرخي. لټره وه نيمه هه ول دده دين تيشکتک بخينه سهر

سه‌باره‌ت به (تیژی تورک له میژودا)

■ **جەمىيەت يۈزى رىسالى** *

● **و: سديق صالح**

تئۆرىيە تېپوانىنى ماۋەي بېسىت سالى
ئەتىلجىنسىي تۈركىيان بەرانبەر بە جېھان دەست
نىشان كىردۈۋە، شۈيئەۋارنىكى ديارىان بە
عەقلى نەۋەكانى لەۋبەداۋە بە جېتەشتۈۋە .
پۈختەي ھەردۈۋ تئۆرى ئەمەيە : "نەژادى تۈرك
سەرچاۋەي رەسەنى ھەموو شارستانىيەتەكانى
جېھانە" و "زمانى تۈركى دايكى ھەموو
زمانەكانە".

نەم نوو تیۆریه که په که میان ناوی "تئیزی تورك له میژنودا" و نووه میان "تیۆری زمان - خۆر" ه، له سه روپه ندیکدا گه لاله بوون که تورکیای که مالی چه ندین هه ژانی گه وره ی به خۆوه دین، وهک چوێنیشتر سالی 1930 نوو چاری شوپشیکێ کوردی به زه بروهنگ بوو که نۆد له سه ر تورکیا کهوت و، هه واله کانی به درژانی بتر

ئەم دەقی خوارووە وردبۆنەوێکە لە
 کتێبێک سالی 1977 لەلایەن نووسەری تورک
 ئیسماعیل بێشکچی یەوە دەرچوووە. ⁽¹⁾ ناویراو
 (تالە 1989 دا بەرە لاگرا بە یەکیک لەو
 گەورەترین زیندانیاوەی تورکیا دادەنرێت کە
 لەسەر بیروپاکیانی گیراووە، بە خەبات و
 داگوکیکردنیشی لە کورد ناسراوە. دانەر لەم
 کتێبەیدا کەوتوووە شیکردنەوی دوو تیۆری کە
 هەلۆیستی تورکیای کەمالی و پاش کەمالیان
 بەرانبەر بە مەسەلەی کورد دیاری کردووە.
 ئەگەرچی ئەم دوو تیۆریە بەلای خوێندەوارانی
 سالی 1991 وە سەپرو سەریالین، بەلام
 هەردوکیان لە سالانی سیدا گەلالە بوون و لە
 گەلیک کۆنگرەو بلۆکراوەی دەرگا زانستیهکانی
 دەولهتی تورکیادا بەرگریان لێکراوە، ئەو دوو

له چوار مانگ ستوونه کانی پيشه وهی
 رۆژنامه کانیان بۆ خویان داگیر کردبوو،
 ئۆیۆزسیونی تورکیا، وئیرای نه وهی که هر
 دهستکردی مستهفا که مال خوی بوو، نه خشمینکی
 بهرچاوی له نه هیشتنی متمانه و دهسه لاتی حیزبی
 حوکمداردا بینو، دواتر دهسه لاتدارانی تورکیای
 ناچار کرد حیزب و دهولت له یهك دهزگادا لیک
 بدهن. هرچی قهیرانی نابوو ریشه، به توندی
 کاری کرده سهر دتهانه کان و، ناپه زاییی
 جه ماوه ریش که له ئزمیر به چهند رینگایه کی
 سیاسی که وته روو، بوو به جوولانه وهیه کی
 ئایدیۆلۆژیی ناسراو به مه نه من
 (MENEMEN) (2).

نهم هۆکارانه ده تولسن بینه لیکده وهی
 هه لویستی نه ته وهی توندوتیزی نه وه سهرکردانه ی
 تورک که هه زیان ده کرد: به خیرایی بکه و نه
 هینانه ناوه وه لیکدانی نه ژادی کورد و
 دانیش توانیش له دهویری "حیزب - دهولت"
 کۆبکه نه وه و گوتاریکی ساده که ره وهی به کلایه نه
 بهیننه گۆپۆ و ژبانی کۆمه لایه تی له چوارچێوه ی
 نموونه یه کی ستوونیدا رێک بختن به جۆرێک که
 سهرکرده و پيشه والکان له چله پۆپهیدا بن.
 ئه کهرچی ئهم هۆکارانه کهش و هه وای دهروونی
 نه وه ماوه یه مان تیده که یه نن، که چی هیشقا بهس
 نین بۆ وه لامدانه وهی ئهم پرسیاره ی خواره وه:
 نه و تیعۆری داپۆژانه چۆن به خۆیاندایه راپه رموو
 لافی نه وه لسی بدهن که نه ژادی تورک نه سلی
 سهرله بهری شارستانه تی مرقفایه تی یه؟ ئیمه به
 پینچه وانیه ی گه لیک میژوونووسی تورکیای
 که مالی یه وه، پیمان وانیه بتوانین ئهم تیپه پاندنه
 عه قلی یه له ئایدیۆلۆژیای نه ته ویدایه به
 نه رکه و ته یه ک له قه لهم بدهین، چونکه ئهم
 تیپه پاندنه قهیرانیکی قوولی فیکری و دهروونی
 پيشان ده دات. بۆیه پتویسته بایه خیکی تایبته
 به بنچینه و شوقنه واره کانی بدهین.

گۆته ی نه ته وهی له گوتاری نه تلتجنسیای
 تورکدا پيش په یدابوونی که مالیزم سهری هه لداو،
 ده که پیتوه بۆ سهرده می هه میدی و، رهنگه بۆ
 سهرده می ریکخستنه کان (1838-1876) یش.
 مه سه له ی (نه ته وهی هاوچۆر) (که به مه رجیکی
 هه مه لایه نه یی "شمولیه" داده نریت) و کیشیه ی
 تواننده وهی نه ژاده غهیره تورکه کان جیی
 مشتومر و بگره ململانیی ئیوان تا قمی "چۆن
 تورکه کان" یش بوو له دهویره ولات. (3) ههروه ها
 به کارهینانی ئایدیۆلۆژیای نه ته وهی وه ک
 رینگایه ک بۆ بنیاتنانی شه رعیه تی کاری سیاسی و
 دانانی گه وه رێک بۆ بوونی دهولت، به ره می
 نه ک هه ر کۆماری که مالی، به لکوو هیی کۆمه له ی
 "ئیتیحادو ته ره قی" ی بنه په تی فیکری و
 ئۆرگانیی نه و کۆماره یش نییه. کۆمه لیک زاراوه ی
 وه ک بیهرو هۆشیاری و نه ته وه و میژوو و
 شارستانه تی و دهولت و رۆشنییری (به مانا
 جه رمانیه که ی وشه که) هه ر له سهرده می
 ئیتیحادیه کانه وه په یدابوون و زۆریه یان بوونه
 بنچینه ی نه و ریبازه ده سه لاتخوازانه که
 نه و روپایش هه ر دهو سهرده ی ئۆزده یه م و بیسته م
 به خۆوه ی دین. شۆپش وه ک کارو ده سه لاتیک ی
 سیاسی که ده ست بژارده (نضیه) به پیتی
 چه مکیکی به گشتی ناکۆک له گه ل سهرروش
 (الوحی) یا په یامی پتفه مبه رانه دا جیه جی ی
 ده کات، ئیوان سالانی 1908 و 1918 له زه یینی
 ئیتیحادیه کاندایه ئاماده بوو.

کۆمه له ی ئیتیحادو ته ره قی به م شێوه یه
 ناشکرا رایده که یاند: ده ست بژارده هۆکارێکی
 سهرکیی دامه زاندنی کۆنترۆلی "نه ته وهی تورک"
 ه (4). شه رعیه تی ده ولته ی عوسمانیه ی له سهر
 ئیسلام و ئیمپراتۆری دامه زراو له هه مان ماوه دا
 نووچار ی زه بهری نه ته وایه تیی تورک بوو،
 به راده یه ک ئیتیحادیه کان (کاتیک پایه کانی
 ده سه لاتیان به ده سه ته وه گرت) کۆیان له وه

نه ده كړده وه بېړيار و په پيمان نامه رسمي ده كان به ناوې حكومتې "توركيای لاو" وه نيمزېا بكن. ليژنه ي "حيزب- دولت" پش له 1913 به دواوه نهك هر خويي به "كه عبې نازادي" ده ژمارد⁽⁵⁾، به لكه به تاكه زمانكهرې مانه وه نه ته وه ي تورك و، دواچار به و هيزه سياسي كه نانوانې ده ست به ردري ده سلا ت بېي. نو به هره تورانچيتي په كه نتيوان سالاني 1903 و 1098 له زهيني توركدا چېگريو له لايه كه وه، كوشتاري ده سته جه معي دانيشقوانې نرمن له سهرويه ندي په كه مين جه نكي جيهانيدا له لايه كي ديكه وه، به شپوه په كي تراژدي سه لماندنيان له وانه په بېروا بېته هيزي دايه موي ميژو.

به لام نه ته وايه تبي نتيهادي نه يتوانې خق له نيسلام دابېي، به لكو له ماوه ي په كه مين جه نكي جيهاندا وه ك نامرازك به كاري هينا، چونكه نيتوانيني يوقپيانې ريبازي نه ته وايه تبي نتيهاديه كان، له رووي داگيركړني ولاتانه وه، ته واو دهركي به سروشتي وه همي "قه واره" ي نه ته وي كړدبوو. نه ته وه ي تورك هيشتا نهك هر "دهركه وته په كي بنچينه ي"، به لكوو حاله تيكي عه قليشي پك ده هينا، له كاتيكدا ده بوو نو ده ولته سهرله نوې دروستي بكاته وه كه به دروستكړنه توركي ده خسته سهر ريگاي گه يشتن به "شارستانه تي". هه موو نه مانه پش هر راگواستنيكي ساخته ي نمونه ي بنه په تي نه لمانې بوو. ريبازه كه پش هر له سهره تاوه تا كوتايي ريبازيكي ده ست بژارده خواز "نخبويي" بوو⁽⁶⁾. به لام نه ته وايه تبي تورك هيشتا زور له نيتوانينه لاهوتي په وه نوو بوو كه په ياميكې شارستاني ميژويي ده به خشيه نه ته وه (دواتر نه ژاد).

نه و بېروا يانه سهره تاي سهره لانيان بوو و، تايه ت بوون به ده ولته كه بريتي بوو له ده زگايه كي پيشه روو و سه ركوتكرو

به رجه سته كهرې چاكترين تورك. ده ولت راسپيژدرايوو نهركي خولقاندني نه ته وه ي تورك ته واو بكت و، پاشان نووراييه كي گه ربووني هه مه لايه بداته تورك، چونكه دامه زاندني نه ته وه مه رچيكي بنچينه يي گه يشتن بوو به هه مه لايه نه يي و گه ربوونخوازي (الشموليه والكونيه)⁽⁷⁾.

نم جياوازيه، به به رلورد له گه ل سهرده مي كه ماليدا، به كه م نه زموني و ساده له وحيي ده سترژارده ي نتيهادي و، به مه رجه مادديانه پش كه ناچاران كړد له ناستيكي ساده كړدنه وه دا كاريكات و نه يانه يشت هيج موزايه ده په كي فيكري بكت، ليكده ده رتته وه. به لام وپري هه موو نه مانو، وپري سهرليشيتواني تيوريي ماوه ي نتيوان هه ربوو سهرده مه كه (1919-1922)، ناراسته ي نتيهادي له نه نجامدا ناراسته ي كه ماليي ليكه وته وه:

واته ناين و ده ولت تا نه وكاته په كتران ته لاق نه دابوو و، هوكاره كاني به گشتي ناماده بوون. به م پتيه توركي له هه مه لايه نه يي نيسلامي په وه پني نايه ناستي نه ته وايه تبي تورك. نه مه ي دوايشيان روويده كړد دانيشقوانې موسلمانې غه بړه تورك: نه لبايه كان و عه رب و كورد.⁽⁸⁾ له كاتيكدا نووراييه ناينييه كان هه لته وه شيندرانه وه، به لكه له رووي جقرايه تي په وه كزتر كران (سهره پاي راگ ياندني جيهاد له لايه ن خهليفه - نيمپراتوره وه).

له پال نه وه دا، زياتر به شان و بالي خودي (جه نكيخان) دا ه لدا (كه موسلمانان به چه شنه كاره ساتيكيان داده نا)⁽⁹⁾. نه گه ده ولت هيشتا نه يتوانيب به ته واوي ده ست به ردري نيسلام بېي، نه وا به په كجاري و ته واوي خوي له نايديلوژي اي عوسماني دابېي، كه بريتي په له كومه ليك بېروا و بچووني رومانې و بيزه نتي. تيوري داپرزه نتيهاديه كان ته واو

په بیان به‌وه برېږوو که بنیاتنسانی نه‌وه‌یی ده‌قاووده‌ق هاوشانی نه‌ریتی عوسمانیانه نییه. دواى نه‌مانی عوسمانچیتى، زهنگى وه‌لانى نیسلامیش لیدرا.

به‌لام نه‌م ده‌ولت نه‌ته‌وه‌ییه ساوايه پاش پاك‌تاوكردنئ نیسلام، په‌كجار سه‌رسام بوو: نامانجی په‌كجاره‌كیى شه‌پى كه‌مالى نه‌وه‌بوو وه‌ك سه‌ركه‌وتوویه‌كى لى‌بېزو شارستانه‌تیه‌كى خوى ه‌بې و ده‌وله‌تیکى جیا له نیسلام دابمه‌زینئ. نه‌م نامانجه، به‌كردنه نیسلامى "توركيا" و بنه‌پرکردن یا ده‌ركردنئ كه‌مه نه‌ته‌وه‌ی نهرمن و یقنان نه‌بوایه، به‌دی نه‌ده‌هات. ده‌ست بزارده‌ی كه‌مالى ته‌نیا به‌م رڼكایه، واته له‌نټوېردن یا ده‌رپه‌راندنئ كه‌مه نه‌ته‌وه‌ غه‌یره موسولمانه‌كان، توانیى واړه‌كارتنئ ناین به‌پنئ و ده‌ولت و كومه‌لگا خورلوايى بكات. به‌م پټیه زنجیره‌ی خورلوايى‌كردنسى ولات Westernization پټویستی به‌وه ده‌كرد په‌كه‌مجار بكریته نیسلامى.

گره‌وكردن له‌سهر نه‌و ده‌وله‌ته نه‌ته‌وه‌ییه كه كه‌مالیه‌كان ره‌نگیان بڼ رشت، هه‌مان به‌راوردی له‌به‌ر هه‌مان هڅ ده‌خسته روو، چونكه به زه‌حمت به‌دی ده‌هات و پټوه‌ندیى به بنیاتیكى فشلی تیوری و كومه‌لایه‌تی‌په‌وه هه‌بوو. كه‌مالیه‌كان هه‌ولیان دا به دامه‌زاندنئ ده‌وله‌تیکى به‌هیز و په‌كخه‌رى حېزب و ده‌ولت و ناچارى ملكه‌چى نه‌و سه‌ركردانه (كه نه‌ركبان نه‌وه‌یه كارڼك بكه‌ن نه‌ته‌وه په‌يامى میژووییى خوى جېبه‌جن بكات) كه ده‌توانن لایه‌نه كومه‌لایه‌تیه‌كانى سه‌رتاسه‌رى توركيا كوكبه‌نه‌وه، نه‌م فشلی‌یه نه‌هیلن. هه‌ر رڼیمیکى له‌وجوره ده‌یتوانى رڼه‌چاره‌ی سه‌ركرده‌كان به‌پنئ و به‌شپوه‌یه‌كى عه‌سكه‌رى توندونیز به‌رپه‌چى به‌رخودانى كورد بداته‌وه. هه‌رچى لایه‌نى تیوریشه، كه‌مالیزم هه‌ولئ دا چاوپوشى له

فشلیى بنیاتی تیوری بكات، نه‌ویش به‌وه‌ی كه مهرجى خولقاندنئ نه‌ته‌وه بكاته ده‌ركه‌وته‌یه‌كى بنچینه‌یى. كه‌مالیزم ناوا "نه‌رك" كه‌ى له ده‌وله‌ته‌وه بڼ "نه‌ته‌وه" گواسته‌وه و كارڼكى كرد - ده‌ولت - نوینه‌رایه‌تیی نه‌ته‌وه بڼ خوى قورخ بكات و نیراده‌ی به‌جن به‌پنئ.

نه‌م بنیاته تیوریه تازه‌یه سه‌بارت به نه‌ته‌وايه‌تیی "ده‌سه‌لاتخواز"، هاوتای نه‌و نه‌زمونه تراژیدیاپاانه بوو كه سه‌ده‌ی بیستم توشیان بوو. به‌لام وړپای نه‌وه، جوره هه‌لاتنیک بوو به‌رهو پټشه‌وه، چونكه نه‌ده‌كرا مه‌سلى شه‌رعبه‌ت له‌راموش بكریت. بالئ نیتیهادى خوى به‌وه‌وه ده‌بینى "نیمپراتورییه‌كى نه‌ته‌وه‌یى" له‌گه‌ل ناسیای ناوه‌نددا وه‌ك "نیشتمانى دایك" دابمه‌زینئ.

نه‌نادول به‌لای نه‌وه‌وه له پارېزگایه‌ك به‌ده‌ر نه‌بوو. به‌م شپوه‌یه شكانى بالئ نیتیهادى، نه‌ك هه‌ر بووه هڅى په‌یدا‌بوونى بوشاییه‌كى تیوری ته‌نیا له چه‌مكه نه‌ته‌وه‌ییه‌كاندا، به‌لکه كښانه‌وه‌یش بڼه‌وه‌یى نه‌و پارېزگایه بكریته تاكه پارچه‌ی نه‌و نیمپراتوریه كه ده‌كرا "دوباره داگیربكریته‌وه".

به‌لام نه‌و پارېزگا ناوبراوه، سه‌ربارى موركه توركى و مه‌سیحیو نیسلامیه‌كى، له رووى میژوویی‌په‌وه هیى نهرمن و یقنان و ناشوورى كوردو عه‌ره‌ب... ته‌بوو. نه‌م سروشته دوو لایه‌نه هیچ كښه‌یه‌كى له بارى تیروانین و چه‌مكى عوسمانی‌په‌وه نه‌ده‌خسته روو، چونكه نیسلام و نه‌و موركى باوك سالارى و هه‌مه‌لایه‌نیه كه نیمپراتوریه‌كى پڼ ده‌ناسرانه‌وه، دوراییه‌كى هه‌مه‌لایه‌نیه‌یان پڼ ده‌به‌خشى له هه‌ستى نه‌ته‌وه‌یى توركى نیده‌په‌راند. به‌لام هه‌ر نه‌وه‌نده‌ی ده‌ركه‌وت پرؤژه‌ی كه‌مالى به ته‌مایه ده‌وله‌تى نه‌ته‌وه‌یى تورك دابمه‌زینئ، بالاده‌ستیی نه‌ژادى تورك بوو به مه‌سه‌له‌یه‌كى

داسه پاو. پاشتر "شەپى سەرىه خۇيى" كە سالى
1922 كۆتايىي پىن مات، ھەر دەبۇە ھۆي
بالادەستىي سىياسى و ەسكەرى و (تاپادەيەك)
دېمۇگرافىي تورك.

ئەم بالادەستىيە بەس بوو بۇ ئەو ەي دەولەت
(وەك مېژوو سەلماندوويە) كۆنترۆلى ولاتكە
بكات و يادەو ەرى لە كۆپىنن بە رادەيەك
كە مالىزىم ناچار بوو پاساوى داگىركىرەن بىداتەو ەو
بلىت لەسەر بنچىنەي مېژوو و ەق، نەك ەيز،
دامەزلاو ە بۆيە پىتويست بوو حىسابى خۇي
لەگەل ئەو تىرە مەسپىچانەدا كە - بە قسەي
تورگىووت ئووزال - لە دەرو ەي سىنوورى
نىشتەمان بوون⁽¹⁰⁾، يەكلايى بكاتەو ە.

دەبوو (مۆركى رەسەنى تورك) بۇ نىشتەمان
دروست بىكرىت، بە واتايەكى دىكە، سەرلەنوئ
مېژوو دروست بىكرىتەو ە. لە كۆپىنن يادەو ەرى و
كە مكرىنەو ەي كەلەپوورى يۆنانىو مەسپى
بە مەرجى خۆتەكاندەو ە لە يۆنانىەكان و
مەسپىەكان⁽¹¹⁾، وگەلىك كۆشش و ماتقوى
فىكرى بۇ ەيتانەكۆپىي ناكۆكى لەنىوان ئەنادۆلى
گريكى (واتە توركى) و يۆنانى گريكى (بوزمەن) دا
و، خولقاندنى بەردەوامىي مېژوويى بۇ مۆركى
توركىي ئەنادۆل... ەموو ئەمانە برىتى بوون لە
كۆمەلىك ەول و تەقلا بۇ دروستكردنى
(رەسەنايەتى). تىقوى داپىژانى كۆمار كاتىك
گوتيان مستەفا كەمال رابىرووى وەكوو پاشەپۇژ
خولقاندو ە، ەلەيان نەكرد⁽¹²⁾، مەرجى
سەرەكتەنى ئەم رىبازە فىكرىيە لەو ەدا بوو كە
گەلان و مېژوويان لىك جىبابكرىتەو ە. بەم پىيە
ھەرىكە لە حىسپەكان و سۆمەرىەكان و
ئاشوورىەكان و، يۆنانىەكان و ئەرمەنىەكانىش،
سەرچەم بە قودرەتى قادر بوون بە (تورك). ئەو
ئەرمەنانە كە بە بەراورد (لەگەل قوولايى مېژوو)
دا لە ئەنجامى (جموجوولى كۆچكردن) ەو ە ھەر
بۇ ماو ەيەكى كورت لەسەر خاكى نىشتەمان

نىشتەجىن بووبوون،⁽¹³⁾ تووشى سانسۆرىكى
تونەد دەبوون.

و ەدەرنانى گريكەكانىش كۆتايىي (مىرات) ي
گريكى يا مەسپى توركەكانى نەدەگەياند، بەلگە
سىزادانى داگىركەران و رىزگارى و گەپانەو ەيان بوو
بۇ خاوەنە ئەسلىەكانىيان، بەم شىئو ەيە كاتىك
نىشتەمان لە (ھاو نىشتەمانان) ي رىزگار كرا، بوو بە
بەھەشتىكى خولقىندراو بۆنەو توركەكانە كە لە
سەرەتاي مېژوو و بگرە سەرەتاي پەيدابوونى
موقشەو ە بەلىنى ئەوتىيان پىن دىراو، چونكە
پىئو ەندى نىوان تورك و مېژوو رۆر لە پىئو ەندىي
نىوان ەلىكەو مىرشك دەجى. وەك چۆن
ئايدىقۇلۇپىي كەمالى دەيتوانى مەلانىكردن لەگەل
خوادا وەك ئامانچىكى بىرەت و مەبەستى
مېژوو قىوول بكات،⁽¹⁴⁾ ەروايش ئەوانە بوونە
دروستكراو و جىبەجىبەرى ئەركەكانى.

بەلام بە پىچەوانەپشەو ە، مېژوو ەيچ
مانايەكى نەدەبوو يا لانى كەم توركەكان
نەياندەتوانى لانى ئەو لىبەدەن كە ئەوان
نىزدراو و ئەمىندارى مېژوون. نەتەو ەي تورك كە
بە گوتەي تىقوى داپىژە ئىتىھادىەكان گرو ە
لەسەر بنىاتتانى دەكرا، بەوپەرى سادايىەو ە بوو
بەمېژوو خۇيى و دروستكراو و خولقىنەر و ئەسلى
بوون و مەبەستى ئەو مېژوو ەيش. موزايەدە كردن
لە ئاستى تىقوى و ەقلىدا ە ەر دىيارىكراو بوو.
بەلام پاش تاوسەندنى گەلەكۆمەي تىقوى
داپىژانى رۆيم، ئەم موزايەدەيە مۆركى فەلسەفىي
خۇيى دۇپاند و ەك خۇي و ەركىراو، رۆژنامەكان
و رادىو و زانكۆ و دەستە زانستىەكانى دىكەيش
ساز و تەيار كران (بەلگەو سەلماندنى بىرەپ و
يەكجارەكى) بېتىننەو ە بۆنەو ەي كە سەرلەبەرى
ژىارى موقفايەتى (چىن، ەىندىستان، رۇما، يۇنان،
مىسىر، مېزىقۇتامىيا، ئىران...) لە بىرەتەدا
توركىن.

وهختيڭ مهس له که پټوه نديی به (په يامی میژووی) ی سرشانی (نه ته وهی تورک) وه هبوو، ده بوه په که مین هؤکار. ثم نه ده بیاته ی سرده می نیتیهادیه کان، هه مانگات ده زگایه کی (که له پور) و نهو (جؤر) ه نه ته وه یه پیش بوو که تا نه مرؤ لاپه په ی بلوکړاوه ره سمیه کانی وه زارته رۆشنبریی تورکیا پې ده که نه وه⁽¹⁸⁾.

دوهم لایه نی مهس له ی شهریه تیش، پټوه نديی به وه زعی دانیشتونانی موسلمان و غه یره تورک و به تاییه ت کورده وه هه بوو. نه نجلجنسیای نه ته وه یی کورد به کاریگریی نایدیؤ لؤزیای که مالی، له وه بین دارو سارتر بوو بتوانی هه مان تیژی که مالی وه یرگری و له میژووی گه ل کوردا به کاری بهیئ⁽¹⁹⁾، چونکه نه گه ر ئرمه ن و یؤنایه کان له (دوره وه ی سنووری نه ته وه یی) دا بوین، نهوا کورد له نیو، پانتایي ثم سنووردها بوو.

سهر له به ری سرده می که مال نه ناتورک په خه گیری (هه په شه) ی نهو (شؤر شه کوردیانه) بوو که (نا بووری نیشتمان) یان تیکشکاند. (مهس له ی کورد) له روانگی نه ته وایه تی په وه گه لیک کیشه ی له هیی مهس له ی (که مه نه ته وه) غه یره موسلماننه کان زؤرتی ده هینایه مه یدان. بالی که مالی پیش نه وه ی په نا بیاته بهر گوته ی (یه کټتی نه ته وه یی)، به ناچار ی چهنده به هانه یه کی ته وای نیی خسته کار. ته نانه ت پاشتریش، وه ک بیشکچی و لويس و ماردين گوتوویانه⁽²⁰⁾، نهو باله ناویراوه ناچار بوو چه مکی (نه ته وه) به مانا ناییه نیسلامیه که ی به کاری بهیئ، گوتاره کانی عیسمه ت ئینه ت له لؤزان و زؤر به لگه نامه ی له وه به دوا پاساویان بؤ ئینتیمای کوردی ده هینایه وه ووا لیکبان ده دایه وه که که مه نه ته وه له چه مکه نیسلامیه کانداییه⁽²¹⁾، نه وانه جاریکی دیکه

بیگومان به لگه کان (بنه بې) بوون، چونکه سهر چاوه که یان: مسه فا که مال (خؤر) وه ک شو بهیئندرابن به په روه ریکار، له هه له به ده ر بوو⁽¹⁵⁾، زانا زمانه وانیه کانیش جهختیان کورده وه که هه موو زمانه سامی و هیندؤ- نه وروپاییه کان هه ر لقیکی زمانی تورکی دایکن. به ره لستانی ثم دو تیؤریه ناچار بوون بیده نگ بېن یا پشتگری تیژه ره سمیه کان بکه ن، چونکه مه حال بوو (مسه فا که مال) به دق بخړیته وه، ده نا سزا دهران⁽¹⁶⁾.

گوره یی ثم موزایه ده یه که له ماوه به کی کورتدا بوو به بابته تی سهره کیی نیو زانکوکانی تورکیا، مهس له یه کی جتی سهرسامی یه. به لام ده بین نامازهی پې بده ین که ثم موزایه ده یه بوو بؤشایی مایه پووچی نیتیهادیه کانی پر کرده وه، کاریکی کرد نهو نه ته وایه تیه توندپه وه خؤ له گه ل پتیه هاته جیؤسیاسیه کانی پاش جهنگدا بگوچئ. شانازیکردن به ئسلی مرقایه تی و میژووه وه، ده یتوانی له ده ستدانی ئیمپراتوری و (تؤرانچیتی) له زه ینی خه لکدا قه ره بوو بکاته وه، هه روه ها کاریکی کرد تورکیا به درژیایی میژوو زهوت بکری و هه موو کیشه یه کی شهریه ت دوری بخړیته وه.

- به لام ثم موزایه ده یه هه مانکات ریخؤشکه ر بوویؤ قسه و قسه لؤکی ناماقوول و کومه لیک له و نووسینه که ده توانین ناوی (نه ده بی کلینیکی) یان به مانای دهروویی وشه که لی بنین، که - به گوته ی نه وروپاییه کان - تورک به وپه یی شانازییه وه به رگی (به ربه رییه کی هه رچی وپه رچی) ی تیدا ده پؤشن. جا له کاتیکدا تورک ئاره زووی ده کرد بچیته نیو چوارچپوه ی خؤراوی نه وروپاوا خؤی به دامه زؤین و دهریپی (شارستانه تی) و رۆشنبرییش دابنیت، هاوکات شانازی به خؤوه ده کرد که تیکیپتیک ده دات و ده سووتیتن و ده کوؤی... هتد⁽¹⁷⁾. هیز،

گه پانه وه بۆ سه رچاوه به كي ناته ته وه ي، يا بابليين دژ به ناته وايه تي - ئيسلام -، بۆ پيكره پنهاني نه ته وه به مانا نه ته وه ييه نانائينيه كه ي. به م پييه شينوازي په نابرينه بهر ئيسلام له سه رده مي كه مالميدا به رده وام بوو⁽²²⁾، نه ئيسلام و نه نه ته وه به چه مكه ئيسلاميه كه ي نه يانده تواني پاساوي دامه زانيني ده وله تي نه ته وه ي هاوچه رخي عه لمانيي دژ به ناين بده نه وه، كه مالبه كانيش باش نه وه يان ده زاني، بۆيه په نا براه بهر چه مكي (ميلله ت) كه زارلوه يه كي عوسمانيي ئيسلامي به و، بۆ پيشانداني كه مينه ناينيه كان به كارده هيترا، ميلله ت به پي به كار هيتانه نوپيه كه ي، ويرا ي نه ته وه ي تورك، به شي نه نادولي نه ته وه ي ده گ ياند، هه ليزاردني نه م زارلوه يه كه ه يي پيش سه رده مي كه مالي به، ره نگدانه وه به كي باشي نه و چه مكه تيره گه ريه بوو كه يه كه مين تيوري دارپژه نه ته وه ييه كان ي تورك بۆ نه ته وه يان به كار هيتا. به لام به كار هيتاني له وه به دواي له لايه ن كه مالبه كانه وه و گواستنه وه ي مانايه كي بۆ گه لي (ULUS)⁽²³⁾ له سالاتي سيدا وهك پروزه يه كي ته ووي به خوگرتن وابوو، بالي كه مال يا لاني كه م كۆماري توركي اي خسته سه ر كه لكه له ي ماتوري نيوان تيره يه كي نه ته وه ي و تيره يه كي نايني. هه روه ها وايشي ليكر د دلي هه ر دوولا رابگرئ. زارلوه ي ميلله ت ده يتواني چه مكي نه ته وه به نه مري به يليلته وه، به لام هه مانكات سنووي بۆ داده ناو نه يده هيتشت په ل بهاويژئ بۆ ده ره وه ي سنووي ده ولت تا له ناستي سياسته تي ده ره وه دا به نوويي له هه موو زيده په وييه ك. هه روه ها نه م چه مكه هاو به شي له (نه ته وه ي تورك) خسته جيئي (نه ته وه) (به چه مكه ئيسلاميه كه ي) دا كرد، به راده يه ك چه مكي تورك بۆ يه كساني نيوان (هه موو تاكه كه سه كان) (به كورديشه وه) بووه هاوتاي:

گوته ي (برايه نبي نايني) و، هه مانكات (مافي خاوه نا يه نبي كۆيله) كه وه زي ري داد ي كه مالي دايه كورد⁽²⁴⁾ و، هه روه ها (فهلسه فه ي كه ماليي ميژوو) كه مافي كه مه نه ته وه كان ي ده كرده قورباني تيزكريني (مافي نه ته وه كان - ده وله تان)⁽²⁵⁾. پي به پي تواني ناوا و يه كجار به ئاساني له گه ل هه ر شه و گوره شه ي پاك تا وكريني به كۆمه ل و گه له كۆمه ي چوپر و عه سكري و كرده وه ي كۆچ پيكريني ده سته جه ممي... دا بگوته ي⁽²⁶⁾.

ليزه دا تيزي (مۆركي نه مري تورك) سه باره ت به ناوچه ي نه نادول، زامنكرديكي زياد و فورمووله يه كي ستراتيژي دريژه وداي ده نا يه نيو چنگي ده سه لاتداراني ده ولت. نه م زامنكردي توخميكي بنچينه يي دروستبوون و مشتومال داني عه قليه تي (كۆمارخواري) بوو. ئيننيماكردي بۆ (توركي) هه ر ده بوو بكيشيته وه بۆ ئيننيماكردي بۆ ميژوو و شارستانه تي و، ماناي ده رخستني (به لگه نه تنوگراهي و ميژووي و نه تنو فيزيولوژي و زمانه وانپه كان نه بوو بۆ پالپشت و دوپا تكرينه وه ي ئيننيماي كورد بۆ مۆركي توركي). زانست ته نيا وهك ئامرازك بۆ قه ناعه ت پيكردي (يا سه ركو تكردي) به كار ده هات تا نه و ناسنامه يه جه خت بكاته وه كه بپيار درا بوو به زۆر بيه سه پتن.

نه م بوو تيوري ده ستردي نه بپرياره كه مالبه كان و نه مسته فا كه مال خۆي بوون. نه لمانه كانيش پيشتر تيزي ئيننيماي (عيسا) يان بۆ ره گه زي ئاري خسته روو و لافيان ليدا كه ئاده م به نه سل نه لمانيه⁽²⁷⁾، به لام (تيزي تورك له ميژوودا) و (تيوري زمان - خوډ) به ويه ي بيشه رمي په وه سه ره تاي نه و زنجيره كاره يان ئاشكرا كرد⁽²⁸⁾. هه رچي په نابرينه بهر زامنكردي زانستيش بوو، به ش به خۆي بوو به

سه‌ره‌تای داپزان و تیکشکانی ژیمانی فیکریی تورکیا.

ده‌بوو ه‌ربوو تیۆری، لانی کهم له ناستیی تیۆریدا، نه‌هێلن هیچ زنده‌په‌وییه‌کی زانستی روویدات، که‌چی له‌په‌وی خولقاندنی نه‌ت‌وه‌ی تورکه‌وه‌ بوونه‌ نیشانه‌یه‌کی جیاکه‌روه‌ و توخمیکی تیۆری و، خه‌ریکی نه‌وه‌ بوون (به‌لکه‌) به‌هێننه‌وه‌ بۆ نه‌وه‌ی که‌ تورک نه‌سلی موقابله‌تی‌یه‌، یا لانی کهم ئینتیمای تورکی بکه‌نه‌ پیاوه‌تی به‌سه‌ر خه‌لکه‌وه‌. (ئه‌وی دیکه‌) ه‌ر له‌ سه‌ره‌تاوه‌ کرابوو ناخه‌زی نه‌و نه‌ت‌وه‌یه‌ که‌ به‌ جه‌سته‌یه‌کی یه‌کجۆری داخراو دانرابوو. به‌لام هێنانه‌ ناوه‌وه‌ و به‌خۆگرتنی ئه‌وانی دیکه‌، بواجار به‌ میکانیزمیکی ئالۆز ته‌ولو ده‌بوو که‌ له‌سه‌ر بنچینه‌ی زه‌ت‌کردن و خاوه‌نایه‌تی دامه‌زرابوو. (دوژمن) هه‌میشه‌ ناماده‌ و به‌ ناچاری ده‌بوایه‌ هه‌بێ، چونکه‌ نه‌گه‌ر نه‌بوایه‌ په‌یامی میژوویی به‌ زه‌حمه‌ت داده‌پێژولو پاساو ده‌درابه‌وه‌ و، به‌ زه‌حمه‌تیش مانایه‌ک به‌کاری نه‌ت‌وه‌یی یا شارستانانه‌ ده‌به‌خه‌را. به‌لام (دوژمن) هه‌میشه‌ له‌ ده‌ره‌وه‌ی (نه‌ت‌وه‌) دا هه‌بوو. بۆ نمونه‌ وادانرابوو له‌ نێو (نه‌ت‌وه‌) دان، چونکه‌ بواجار پێوه‌ندیی به‌و (تورک) انه‌وه‌ هه‌بوو که‌ له‌لایه‌ن (ده‌ره‌به‌گه‌ کورده‌کان) ه‌وه‌ کرابوونه‌ کورد.

به‌م پێیه‌ ئینتیمای کوردی به‌ ته‌واوی ده‌به‌وه‌ جه‌سته‌یه‌کی نه‌یاری خه‌واوه‌ن سروشه‌تیکی نایدیۆلۆجی که‌ هه‌ی سێیه‌م ئینته‌رناسیۆنالیزمی کۆمۆنیستی‌یه‌⁽²⁹⁾ بواتر (رزگارکردنی تورکه‌ به‌ کوردبووه‌کان) له‌ بالاده‌ستیی (ده‌ره‌به‌گه‌ کورده‌کان) و گێڕانه‌وه‌یان بۆ باوه‌شی یه‌که‌م سروشت و نه‌سلی خۆیان، واته‌ (ئینتیمای تورکی)، ده‌به‌وه‌ کارێکی ناچاری و هه‌مانکات شیواو.

لێزه‌دا نه‌سته‌مه‌ بلتین نمونه‌ی که‌مالیانه‌ نمونه‌یه‌کی ره‌سه‌ن و ده‌گه‌ه‌ن بوو. بانی نه‌ت‌وه‌یه‌یی بولگاریش ه‌ر له‌وه‌یه‌رت‌ره‌ولی دا نه‌و بولگاریانه‌ رزگار بکات که‌ ده‌ره‌به‌گه‌کانی تورک تووشی (تورکاندن) یان کوردبوون، داهێنانی ئه‌م میکانیزمه‌ ده‌به‌وه‌ ه‌وی ده‌سته‌پاچه‌کردن و سه‌زاندنی (ئه‌وی دیکه‌)، واته‌ ئه‌وانی که‌ تێه‌لگیتی نه‌ت‌وه‌ کرابوو و که‌مالیه‌کان ده‌یانویست نازادیان بکه‌ن، له‌وانه‌ بۆ نمونه‌ کورد و عه‌ره‌ب و ئیتالیایی و کریش که‌ رژیمی که‌مالی دلامو و سه‌رکوتی کردن⁽³⁰⁾ به‌لام ئه‌م سه‌رکوتکرده‌ به‌پیتی چه‌مکی که‌مالیانه‌ رووی له‌ دوژمن بوو، ته‌نانه‌ت نه‌گه‌ر بۆ ده‌ست پێ‌په‌لگه‌یشتن ناچاریش بوایه‌ له‌سه‌ر هه‌سابی نه‌و خه‌لکه‌ تورکانه‌ بیکات که‌ ئینتیمای تورکیان به‌ه‌وی خودی هه‌مان دوژمنه‌وه‌ سه‌ر‌درابه‌وه‌وه‌. ده‌توانین به‌ ئاسانی ناکۆکیی نێو ئه‌م رێبازه‌ پێشان بده‌ین: تیۆریی زمان - خۆر به‌ خه‌لکی راده‌گه‌یاند زمانی کوردی تورکی‌یه‌ و، بواتر جه‌ختی ده‌کرد که‌ مه‌حاله‌ به‌ش به‌ خۆی وه‌ک زمانیک هه‌بێ. به‌لام ده‌سه‌لاتدارانی که‌مالی هاوکات زمانی کوردی (واته‌ به‌پیتی مه‌نتیقی پێشوو تورکی) یان قه‌ده‌غه‌کرد، چونکه‌ هه‌ره‌شی له‌ به‌کیتی نه‌ت‌وه‌یی ده‌کرد، له‌کاتی‌که‌دا ئه‌م زمانه‌ (واته‌ تورکی "کوردی"!) دوژمن (ده‌ره‌به‌گی کورد) به‌سه‌ر دانیشته‌وانی تورکی‌دا سه‌پاندبوو.

ناشکرایه‌ ه‌ربوو تیۆری، وه‌ک بێشکه‌چی ئاماره‌ی بۆ کوردووه‌، له‌سه‌ر بنیاتینکی فشه‌ل هه‌له‌چنرابوون و، به‌ سه‌رکونکاری و قه‌ده‌غه‌کردنی هه‌موو هه‌ولێکی ره‌خنه‌لێگرتن و به‌دری‌خسته‌وه‌یان نه‌بوایه‌، نه‌ده‌کرا به‌سه‌ر ناوه‌نده‌ فیکرییه‌کانی تورکی‌دا به‌سه‌پێندری. جگه‌ له‌وه‌ ده‌کرا هه‌ربووکیان به‌رده‌وام له‌ ئارادابن، به‌مه‌رجیک ده‌وله‌تی به‌هێز و حی‌ز ب - ده‌وله‌ت

هه بن و، ته نیا پێشه‌واو سه‌ركرده‌كانی ئه‌و ده‌وله‌ ته‌پش به‌ ره‌سمی جله‌وی سه‌روه‌ری (ته‌هه) یان له‌ده‌ستدایه‌ن. ته‌نیا ئه‌م مه‌رجه ده‌یتوانی چاوپۆشی له‌ ناكوكه‌كان بكات و (گریمانه) ی ئینتیمای تورکیسی كورد به (فهلسه‌فه‌ی كه‌مالی له‌ میژوودا) وه‌ گری بده‌ت و مافی گهلانی بێ ده‌وله‌ت بگاته‌ قوریانی به‌رژه‌وه‌ندی گهلانی ده‌وله‌تدار.

به‌م پێیه‌ - وه‌ك بێشكه‌چی گوتووینه‌ - هاوشانی (زانست) و ئایدیۆلۆژیای ره‌سمی، نابێت خرایه‌ سه‌ر مه‌سه‌له‌ی كه‌لی كورد و قسه‌لێك‌ری بوو به‌ یه‌كێك له‌ شته‌ قه‌ده‌غه‌ك‌روه‌كان، زانست ئه‌ركی سه‌لماندنی تورك بوونی كورد (له‌به‌ر نه‌وه‌ی به‌ ئه‌سل تورك‌ن) ی خرایه‌ سه‌ر و، هه‌رچی ده‌وله‌تی شه‌ راسپێژرا (ئه‌م مه‌سه‌له‌یه‌) به‌ پێوه‌ ببات.

به‌لام ئه‌م مه‌سه‌له‌یه‌ - به‌ پێوه‌ بردنی مه‌سه‌له‌ی كورد له‌ لایه‌ن سوپا و ده‌وله‌ته‌وه‌ - پاش دامه‌زراندنی فره‌ده‌نگی سیاسی شیای به‌رده‌وامی بوو، له‌به‌ر نه‌وه‌ نا كه‌ هێزه‌ سیاسیه‌كانی تورکیا تیروانیی (دیموكراتیانه‌) یان هه‌بوو، به‌لگه‌ له‌ به‌ر چه‌ند هۆیه‌کی پێوه‌ند به‌ هه‌لبژاردنه‌وه‌ و، چونكه‌ ئه‌وه‌ هێزه‌ سیاسیه‌ ناوبراوه‌نیش پێویستی یان به‌ ده‌نگی هه‌لبژێره‌ كورده‌كان هه‌بوو. سێ كوده‌تای عه‌سكه‌ریش سه‌لماندیان: هه‌م گه‌رانه‌وه‌ بۆ سیاسه‌تی كه‌مالی له‌ ئاستی سیاسیدا بووین یا عه‌سكه‌ری مه‌حاله‌ و، هه‌م ئه‌م تیۆریه‌ داڕێژراوه‌ سه‌ری نه‌گرت، له‌كاتێكدا سه‌ركرده‌ مه‌ده‌نییه‌كانی ده‌وله‌تی تورکیا ژێر به‌ژێر له‌ هه‌موو ده‌رفه‌تێكدا ده‌چنه‌وه‌ سه‌ری.

سیستمی ئه‌م چه‌ند سه‌له‌ی ده‌یایی (گوند پارێزان) له‌ ناوچه‌ كوردنشینه‌كاندا و به‌كارهێنانی پاساودانه‌وه‌ی ئایینی له‌ لایه‌ن ده‌وله‌ته‌وه‌، به‌لگه‌یه‌کی زۆر ناشكرای ئه‌م ناچاریه‌ن. ئه‌وی

راستی بێ تورکیا چیدی ده‌وله‌ت - نه‌ته‌وه‌ و، له‌ هه‌موو حال و بارێكدا ئه‌و ده‌وله‌ت - نه‌ته‌وه‌یه‌ نییه‌ كه‌ ده‌ست بژاوده‌ی كه‌مالی داپه‌شتوو (31). به‌لام میراتی فیکری و سیاسیی كه‌مالی هێشتا كۆسپی به‌رده‌م داپه‌شتنی بۆچوون و داھێنانی فۆرموله‌یه‌کی نمونه‌ی ده‌وله‌تی نه‌ته‌وه‌یییه‌. ئه‌م مه‌سه‌له‌یه‌ جوولانه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌په‌رستی كورده‌كانیش ده‌گرێته‌وه‌ كه‌ هۆیه‌کی پارچه‌پارچه‌بوونی ئه‌مێزی كۆماری تورکیایه‌.

(ته‌هه) له‌ روانگه‌ی كه‌مالیه‌وه‌ - وه‌ك رینان گوتووینه‌ - بریتی نه‌بوو له‌ (چه‌خت‌كرنه‌وه‌یه‌کی هه‌میشه‌یی رۆژانه‌) یا (ئێرا ده‌یه‌ك)، به‌لگه‌ قه‌ده‌ر و ناچاریه‌ك بوو چاره‌نووس سه‌پاندووینه‌تی. بۆیه‌ كه‌مالیزم به‌ره‌له‌ستیی (ته‌هه) ی به‌ به‌ره‌له‌ستیی (سروشته‌) و (میژوو) داده‌نا. (ئه‌رك) خسته‌ جێی (ئێرا ده‌)، هه‌ر بوو مایه‌ی زیاتر ئالۆز‌كرینی سه‌رله‌شێوانه‌ عه‌مه‌لی و تیۆریه‌كان. هه‌ل و مه‌رجی ئه‌و نه‌هه‌مه‌تییه‌ كه‌ ماوه‌ی نێوان هه‌ر یو جیه‌نگی جیهانیی گرتنه‌وه‌، (ره‌چه‌له‌ك - عرق) ی ئێدا خرایه‌ شوینی (ته‌هه). تا هێچ خراپ حالیوونیکیش روونه‌دات، پسپۆران و لێكوله‌ره‌وه‌كانی كاروباری تورکی پێوه‌ی خه‌رك بوون. با سه‌رته‌تا بیری به‌یتینه‌وه‌ كه‌ زاراوه‌ی ره‌چه‌له‌ك له‌ به‌راییی ئه‌م سه‌ده‌یه‌وه‌ ئه‌م مانایه‌ی نێستای وه‌رگرتبوو. (زیا گوێك ئالپ) ی یه‌كێك له‌ تیۆری داڕێزانی كۆمه‌له‌ی ئینجانه‌ ته‌ره‌قی و باوكێکی گیانی كه‌مالیزم، زیاتر له‌ جاریك لێكدا نه‌وه‌ی ئه‌نتی (عرقی) ی نه‌ته‌وایه‌تی تورکی ریسوا كرابوو (32). تیۆری داڕێزانی كه‌مالی ئاره‌زوومه‌ندانه‌ و به‌ چه‌وپۆری زاراوه‌ی ره‌چه‌له‌کیان به‌كارهێناوه‌.

لێره‌دا ئه‌و نمونه‌ ده‌هێنینه‌وه‌: (مرۆف ره‌چه‌له‌کی خۆی كاری تێده‌كات (.....) كۆمه‌لگه‌كانی مرۆفایه‌تی له‌ به‌ر رۆشنایی

تایبه‌نمندیی نه‌تنی‌یاندایا پهره‌ده‌سختین و گه‌شه ده‌گن (...) پرنسپینکی کچی میژوی تورک که سالی 1931 دامه‌زله‌وه، نه‌ویه که تیزه‌که‌ی خویی به مۆرکی نه‌تنی‌یه‌وه به‌ستوه‌ته‌وه⁽³³⁾. (ده‌بئ شوقشی تورک له‌ده‌ستی تورکه ره‌سه‌نه‌کاندا بمینیتته‌وه. نه‌و شوقشانه که به یارمه‌تی که سانی دیکه کراون، قهرزه به‌سهریانه‌وه) ... (خراپ‌ترین تورک له‌ه‌ره باشتین غه‌یره تورک چاکتره)⁽³⁴⁾.

تیزی تورک له‌ میژودا که له‌چاوه‌ته‌وايه‌تی نیی‌ه‌ایدا به‌ زنده‌په‌وییه‌ک ده‌ژمیردیت، کیشایه‌وه بۆ زنده‌په‌ویه‌کی دیکه که لیکدانه‌وه‌ی نه‌تنی بو. نه‌م ناپاستیه‌ سه‌رویه‌ندی سالانی دوهم جه‌نگی جیهانی تورکیای تووشی نه‌مامه‌تی کرد و، گه‌لێک ده‌سته‌و‌تاقمی له‌گه‌ل یه‌کتردا ناکۆکی هینایه‌ مه‌یدان، پشتیان به‌چه‌ندین بنه‌چه‌ی جیاجیای لیکۆلینه‌وه‌ی فیژقۆژی ده‌به‌ست بۆ دووپات‌کردنه‌وه‌ی تورک یا ناتورک بوونی هیندیک نه‌ژادی کۆمه‌لگای تورکی⁽³⁵⁾.

ناره‌زوی چوونه‌ نیو کۆمه‌لی نه‌ته‌وه یه‌گکرتوه‌کان و دانه‌پال ئۆردوگای ولاتی سهرکه‌وتوو (له‌ دوهم جه‌نگی جیهانیدا)، رژیمی (پیشه‌وای نه‌ته‌وه‌یی) ئینه‌نۆی هان‌دا (دیکتاتۆریه‌تی ئیمه‌ بکاته‌ دیموکراسی)⁽³⁶⁾ و ده‌ستی پاک بکاته‌وه‌و دادکاری - محاکمه - ی به‌شیک گرنکی ده‌ستو‌تاقمه‌ نه‌تیه‌کان بکات. به‌لام نه‌و چه‌مکه‌ نه‌تنی‌یه‌ که له‌ (تیزی تورک له‌ میژودا) وه‌ په‌یدا بوو، بوو به‌ هۆکاریکی سیاسی و فیکری: بۆ کاری هیزیی راستی په‌رگر (M.H.P.M.C.P.) که کۆلۆنیل تورک سه‌رکرده‌یه‌تی و، بۆ گه‌لێک نووسینی هیندیک مامۆستای زانکۆیش. به‌م شیوه‌یه، پروفیسۆر هیکمه‌ت تانیوی په‌کێک له‌ بېریاره‌ ناوداره‌کانی رژیم سالی 1981 به‌وپه‌ی شانازی‌وه

نووسیویه: ره‌گه‌زه‌رستی گه‌وه‌ری که‌مالیزم بوو و، هه‌موو لیکدانه‌وه‌یه‌کی پیچه‌وانه‌ی نه‌م بۆچوونه‌یش به‌ خیانت له‌ که‌له‌پووری (پیشه‌وای نه‌م) دانرابوو⁽³⁷⁾.

ده‌کریت به‌شیوه‌یه‌کی گشتی بلێن که‌مالیزمی له‌سه‌ر بنچینه‌ی ده‌وله‌تی به‌هیز و نه‌ته‌وه‌ی یه‌کجۆر و تیزی تورک له‌ میژودا دامه‌زرا و، رێگای بۆ دوو لیکدانه‌وه‌ی شیاو خۆش کرد: یه‌که‌م: به‌ تورک بوونی هه‌مووان و سه‌پنه‌وه‌ی هه‌موو ئیننیمایه‌کی دیکه و هه‌موو یاده‌وه‌ریه‌کی دیکه.

دوهم: به‌ تورک بوون مه‌رجیکی بنچینه‌یی بوونی تورکیایه‌ و ده‌به‌خشریته‌ تورکه‌ ره‌سه‌نه‌ خوین‌پاکاکه‌ن. هه‌ردوو لیکدانه‌وه‌که‌ له‌ مه‌ودایه‌کی نووردا به‌ بن به‌ست ده‌گه‌یشتن. یه‌که‌م لیکدانه‌وه‌ پتویستی به‌ قه‌ناعت پیکردنی کورد هه‌بوو تا بینه‌ تورک و ده‌ست له‌ یاده‌وه‌ری و زمانیان هه‌لبگرن. نه‌و په‌تای به‌ کوردبوونه‌ که‌ له‌کاتی راگه‌یاندنی کۆماره‌وه‌ تاوی سه‌ندوو، سنووری نه‌م چاره‌سه‌ره‌ی ده‌رخستوه‌. هه‌رچی دوهم لیکدانه‌وه‌یانه، ده‌سه‌لاتیکی دیکتاتۆری له‌ چه‌شنی نه‌وه‌ی نازیه‌کانی گه‌ره‌ک بوو که به‌ پاکتاوکردنی به‌کۆمه‌لی به‌راوردانه‌ی نه‌توانی بمینیتته‌وه‌و درێژه‌ بکیشی⁽³⁸⁾. هه‌ردوو لیکدانه‌وه‌که‌، نه‌گه‌رچی له‌ تێپه‌وانیدا یه‌ک بوون، چه‌ند نه‌ ده‌جایه‌کی پیچه‌وانه‌ی دژ به‌یه‌کتریان لی‌ده‌که‌وته‌وه‌. نه‌ده‌کرا یه‌ک له‌ه‌وای یه‌ک و هه‌مانکات هه‌ردووکیان به‌کاریه‌ینرین. به‌ گشتی نه‌ نه‌ته‌وه‌و نه‌ ره‌چه‌له‌ک نه‌یاندنه‌ توانی مه‌سه‌له‌ی کورد بپه‌یینه‌وه‌ یا چاره‌سه‌ریکی هه‌میشه‌یی بۆ نه‌م کیشه‌یه‌ دابنن.

جاریکی دیکه‌ زارلوه‌ی (میلله‌ت) له‌م ته‌نگه‌یه‌ ده‌ریکردن. هه‌ردوو مانای نه‌م زارلوه‌یه‌ ده‌یان‌توانی ته‌مومزکی تیۆری دروستبکه‌ن. نه‌مۆ به‌کاره‌ینانه‌وه‌ی نه‌م زارلوه‌یه‌ ناماژه‌ بۆ

میرۆکی (بەریه‌ریه‌تی خولقینه‌راشه) بۆو که زه‌ینی ئه‌وروپای له (ریزان) وه تا سبیر کۆنتۆل کردبوو، نه‌ك نموونه‌ بالاکان وه‌ك سان سیمۆن یا کانت دیارییان کردبوو. چه‌مکی ساوا و مرقفانه‌ی عوسمانیه‌کان بۆ (شارستانه‌تی) شوینه‌واری رێبازی هیومانیزمی سه‌ده‌ی نۆزده‌یه‌می پتیه‌ دیاره. که‌لاله‌ی چه‌مکی که‌مالیه‌کانیش گیانی سه‌ده‌ی بیسته‌می ده‌رده‌پری.

به‌لام هه‌ر ئه‌وه‌نده‌ی زارلوه‌ی (شارستانه‌تی) بۆو به‌ کلیلی شه‌ریه‌تی سیاسی و فیکری و میژوویی⁽⁴¹⁾، ده‌رگا‌کانی به‌ه‌شتی (هه‌مه‌لایه‌نه‌یی) له‌ خۆوه‌ ده‌کرانه‌وه. نه‌گه‌ر یه‌کێک (شارستانی) بۆیه، ئه‌وه‌ مافی میژووکردبوون و هه‌مه‌لایه‌نه‌یی ده‌دایه‌ که‌ خۆراوی بۆو یا خه‌و به‌ سه‌رکه‌وتنه‌وه‌ بێنێن نژی خۆراوا ده‌گه‌یه‌نن. ئه‌م خه‌ونه‌ نۆر بیراری تورکی تێکشاند. ئه‌و نه‌وه‌ی تورکی که‌ ئیستا، وه‌ك تیزی تورک له‌ میژوودا و تیقریسی زمان - خۆرجه‌ختیان کړبووه، به‌هۆی هاوبه‌شی له‌ میژوو و شارستانه‌تیدا ره‌گی داکو‌تاوه، ئیدی مافی ئه‌وه‌ی هه‌یه‌ نه‌ك هه‌ر لای (هه‌مه‌لایه‌نه‌یی) لێ‌دات، به‌لکو و داوایکات (هه‌مه‌لایه‌نه‌یی) بگانه‌ مولکی ته‌نیا خۆی⁽⁴²⁾.

به‌لام ئه‌م روانینه‌ میژوویه‌ی تورک بۆ (ئه‌وی دیکه) که‌ ده‌یکرده‌ هه‌لگری په‌یامبکی شارستانانه، کاتی داپه‌شتن نۆر زنده‌په‌وی ده‌خسته‌ روو. ده‌بوو که‌مالیزم ئه‌وکاته‌ باسی ئه‌و هۆیانه‌ بکات که‌ نه‌وه‌ی تورکیان به‌ دیزایی چه‌ندین سه‌ده‌ له‌ به‌یه‌یتانی ئه‌م په‌یامه‌ دوورخستبووه‌وه. بۆ وه‌لامی ئه‌م په‌رسپاره‌یش، به‌ ره‌سمی که‌وتنه‌ به‌کاره‌یتانی تیقریسی پیلانگێران که‌ کۆسپی ناوه‌ته‌ به‌ر جێبه‌جێکردنی ئه‌رکی میژوویی سه‌رشانی نه‌وه‌ی تورک.

که‌واته‌ شارستانه‌تی خرایه‌خانه‌ی (په‌یامی میژوویی)، وه‌ك چۆن نه‌ته‌وه‌یش بو به‌ نه‌رکیکی

مایه‌ پووجیی ئه‌و جووته‌ لێ‌کدانه‌وه‌یه‌ ده‌کات که‌ تیزی تورکیان له‌ میژوودا پێ ده‌ناسرێته‌وه. به‌لام ده‌بین ئه‌وه‌یش بێتین ته‌مومژ دڕوستکردن سنوری خۆیی هه‌یه، نابێ له‌وه‌ وله‌تر بچي، چونکه‌ نه‌گه‌ر زارلوه‌ی ناویرلو به‌ مانای نه‌ته‌وه‌ به‌کاره‌یت، ده‌بین ئاماژه‌ بۆ کوردیش بکریته‌ وه‌ك نه‌ته‌وه. ئه‌ی له‌م حاله‌ته‌دا چۆن پاساوی کۆماری تورکیا ده‌درێته‌وه؟ به‌پێچه‌وانه‌یشه‌وه، نه‌گه‌ر زارلوه‌که‌ به‌ مانای نه‌ته‌وه‌ی ئیسلام به‌کارهات، چۆن ده‌بین هه‌ر تورکیا به‌ ته‌نیا بگریته‌وه‌ به‌ی ئه‌وه‌چاوکردنی پاشماوه‌ی جیهانی ئیسلام له‌ سالانی نه‌وه‌دا؟ بۆیه‌ پتویسته‌ واز له‌ رێبازی که‌مالی به‌یه‌تێتی و، پاشان رۆشنگیری سیاسی تورک درێژه‌ی پێ‌ددریت تا رێکه‌چاره‌یه‌ك بۆ ئه‌م لێ‌کدانه‌پان و ناکوکی به‌ ده‌نۆزێته‌وه.

س. میریچ کاتێک کتێبه‌که‌ی -ئاغائۆغلووی شی کردووه‌ته‌وه، که‌وتووه‌ته‌ باسی ترازیدیای وه‌چه‌ فیکریه‌کانی تورکیا له‌ دوو سه‌ده‌ی نواییدا و به‌تایبه‌ت ئیتیهادیه‌کان و که‌مالیه‌کان که‌ چه‌ند سه‌ه‌رکرده‌یه‌کیان سالی 1920 له‌لایه‌ن ئینگلیزه‌کانه‌وه‌ له‌ مائفا زیندانی کران و، گو‌توویه: (ئه‌م کتێبه‌ که‌ له‌ ژێر رکێفی دۆژمندا دانراوه، داستانیکی شارستانه‌تی دۆژمه‌، کینه‌و رقیکه‌ پێ‌لای سه‌رکه‌وتوو ده‌لێ‌سته‌وه).

ئه‌حمه‌د به‌گ دۆژمنکی خۆینه‌ خۆی هه‌م میژووی عوسمانی بوو که‌ شاره‌زای نه‌بوو، هه‌م نه‌ده‌بی تورکیش که‌ تا مرین لیتی بی‌ئاگابوو⁽³⁹⁾.

زارلوه‌ی (شارستانه‌تی) له‌ روانگی باوی ئیسلامی‌په‌وه‌ هیچ مانایه‌کی نییه‌، به‌کاره‌یتانی له‌ چوارچێوه‌ی ئیسلامی کلاسیکیدا ئاماژه‌ بۆ حاله‌تێکی روودرا و یا تێشکان ده‌کات و نژی ئاینه‌⁽⁴⁰⁾. باسی به‌ره‌نی فیکریی ئه‌م زارلوه‌یه‌ نۆر ئاوه‌ ده‌کێشێ و، بۆاری ئه‌وه‌ نیه‌ له‌م لێ‌کۆلینه‌وه‌یه‌دا لای لێ‌بکه‌ینه‌وه. که‌مالیه‌کان مانایه‌کیان ده‌به‌خشیه‌ ئه‌م وشه‌یه‌ که‌م و نۆر

پیرلۆز. بۆیه مستهفا که مال بهرگی که سایه تی به کی نه فسانه ییی پۆشی، وهك بلتی له هه موو زه مانیکدا هه بوه و بۆنه وه هاتوو ه پهمامی شارستانی بیر نه ته وهی تورك بخاته وه و وای لێ بگات بپیتته خاوهنی نه وه سه رکرده به هره مه نده که له میژوه چاوه پوانی دهکات و خوای میژوو رایسپاردوو نه ته وه شارستانه بهرجه سته و سه رکردایه تی بگات.

دهرکه وتنی سه رکرده کۆتایی پیلانگێرانی نه ده که یاند، به لکه به پیتته وانه وه نیشانه ی کساملی و توندوتیژی بوو. سه رکرده کاتیک په یدابوو که پیلانگێران زۆر تاوی سه ندبوو و خه ریک بوو ئامانجه کانی خۆی به دی بهێتن، واته نه ته وهی تورکی له نێو ده برد. سه رجه م رابردوی عوسمانی له روانگهی که مالیزمه وه بریتی بوو له پیلانگێران له نه ته وهی تورك و به ره له ستیی میژوو، مه سه له ی کوردیش به شه دیاره که ی نه و پیلانگێر په بسوو. هه رچی تێپوانینی ئه وروپایه کانیش به ژ تورك، به پیتی بیروپای که مالیه کان له سه ر مۆرکی زانستی پیلانه که، ته واو وه کوو بۆ چوونی میژوویی عوسمانیه کان وابوو. (نێستا هه موو جیهان ده زانی تورك نه ته وه کانی دیکه هێری شارستانه تی و ئازادی دهکات، ته نانه ت نه که ر ناچاریش بوون تیللو شمشیر به کار بهێتن) (43).

ئه م (په یامه شارستانی) په که له رووی تێزویه وه له بهر رۆشنایی تێزویی تورك له میژوودا دا پێژر ابوو، زۆر له سه ر ناوچه ی کوردنشین که وت؛ چونکه زه برێکی گورچکبری نه ک ته نیا له رووی مرقفایه تی په وه، به لکه له رووی نه خلاق و به شه ریشه وه، پێکه یاند، به لام هه ر کورد تاکه قوریانی نه بوو. ره جبه په که ری وه زیریکی تورك له سه رده می مستهفا که مالدا کوتویه: نابێ شۆپشی جیهانیی تورك کۆ له به کارهێنانی زه برۆزه نگ بگاته وه (44). که چی

واقیعهبینی چه ند سه رکرده په کی که مالی نه یه یشت ئه م بهرنامه یه سه رله بهر جێبه جێ بێن. ئه وه یش نه بوه رێگری به رده م سه ره په راندنی ئه وانه که رازی نه بوون شه پقه ی خۆراوایی (شارستانی) له سه ر بنێن. شاری (مه نه مه ن) یش که سه لماندی ئۆپۆزیسیونی تورکی دژ به که مالی له وانه یه بپیتته جوولانه وه په کی ئاگادار کردنه وه، وهخت بوو تووشی کوشتاریکی که وه ره بێن، چونکه مستهفا که مال و ژه نه پاله کان بریاریان دا وێرانی بگه ن و خۆشبه ختانه نه کرا (45).

پاشتر تێپوانینی پیلانگێرانه له چه مکی شارستانه جیا بووه وه و بوو به توخمیکی رۆشنبری سیاسی تورك. ئیسماعیل بێشکچی له بلۆکراوه یه کی ئه م دواییه یدا خشته یه کی هینا وه ته وه، که لێک به یاننامه ی ره سمیی له باره وه پێشاندوه (46). به لام ئه م تێپوانینه هه ر به ته نیا ده وله تی نه ده گرته وه، به لکه ده هاته سه ر دیار کردنی هه لۆیستی ئۆپۆزیسیون و ئه و نه لقه ئیسلامیه که که مالیزمیان به جۆره پیلانکی خۆراواییه کان یا بێدینه کان دژی ئیسلام و په یامی خواوه ندانه له قه له م ده دا. ئه و بریارانه یش که بیروپای خۆراوایی کاری تێکردبوون، ئۆپۆزیسیونی ئیسلامی یان به پیلانیک دژی شارستانه تی یا دژی شۆپشی تورکیا داده نا. که لێک نه ته وه په رستی کوردیش پێوه ندیی کورد - عوسمانی یا کورد - تورك به چه شه نه (پیلانکی په نامه کی) داده نێن.

چه مکی (په یامی شارستانه) ی لای که مالیه کان دق خێکی شیزۆفرینیا و گرێه کی به رانبه ر به (ئه وروپای قیزه ون) له تورکیا دیوست کردیوه. نه ته وه و ره چه له کی تورك له روانگهی (تێزی تورك له میژوودا) وه تاکه لایه نی ئه مپنداری په یامی میژوویی بوون، له کاتیکدا شارستانه تی له (شیزۆه بالاکی) دا له ئه وروپا بوو. له بهر نه وه ی که مالیه کان که له پووری

عوسمانی یان به لاره پیلانگیزان بوو له نه ته وهی تورک، خیرا که وخته راگه یاندنی خودابیرن له و که له پوره. بۆیه چ (یاسا، یاسا دانان، په روه رده کردن، جلوه رگ، نه لغوین... هتد) په ک پیوه ندیی پیوه هه بووین، قه دهغه کرا. هه روه ها پییتی لاتینی به کارهینرا (ناوی پییتی تورکی یان لئ نرا) و، مسته فاکه مال نه وهی کرده (تورکیکی نیشتمانی) ⁽⁴⁷⁾. له پال نه وهدا، موسیقای تورکی قه دهغه کرا، چونکه گوايه له گه ل (گیانی بهرنی (نه ته وهی تورک) دا ته با نییه و، موسیقای خوراوییی خرایه جی. به م پیته گرتی (نه ته وهی بالا) له چاو نه وانی دیکه (واته نه وروپا) دا، سووکایه تی پیکردنی خود و هه مو شتیکی تورکی له نووتویدا بوو. که مالیه کان به م مانایه قوتابی و فاداری نه و نیتیه ادیان به سون که بیزیان له هه مو شتیکی (تورکی) ده کرده وه. نه م شیراز فرینیا به تا نه موزیش هه ر ماوه و مۆرکی خولیا ی تورکیا به بۆ خوراوییی بوون.

چه مکی که مالی له سیاست و سهرداری (سیاده) دا رقر له چه مکه کانی رژیمه نه وروپایه کانی به کم نیوهی سه دهی بیستم ده چن و، به ریکه وت نه بوه که مالیه کان هه ولیان دلوه که مالیزم له پال فاشیزم و ستالینیزمدا بکه نه سییه م ریبازی دامه زیتنی نه و جیهانه تازه یه که جینی لیبرالیزم و سیانه ی سالی 1798 ی تیدا نابیته وه ⁽⁴⁸⁾.

نه م (دامه زیتن) ه ده ی توانی یاریده ی که مالیزم بدات خه ونی هه مه لایه نه یی (جیهانگیری) به دی بهیتن. که مالیه کان میژوی نوییان به چه ند نه لقه یه کی دیاریکراو (شوقشی ئینگلیزی و شوقشی فهره نسسی و شوقشی رووسی) داده نا که دواچار که مالیزم به زرتیرین لوتکه و تیپه پاندنی نه و نه لقانه بووه ⁽⁴⁹⁾. نکولی له خۆکردن و خۆ شو بهاندن به وی دیکه، چله پۆپه ی نه م نمونه یه بوو. به لام نه وی راستی

بئ که مالیه کان خویان ده بینیه وه له به رده م نه ک هه ر رابردوی عوسمانی، به لکه نه و ئیسلامه یشدان که پتر له جاریک وه ک سه رچاوه ی شه رعیه ت به کاریانه پیناوه، به و کاته یشه وه که ده زگای خه لافه تیان تیدا هه لوه شانده وه. که مالیزم جاریکی دیکه لیکر ابرانیکی سه یری له پیئشدا قوت بووه وه، چونکه نه ده کرا له م حال و باره دا زیده ره وی و موزایه ده کاری قه دهغه بکرتن. وازهینان له مه رجه عیه تی ئیسلامی (سیاسی و رۆشنیری و ئایینی)، مانای نه وه بوو پیتره وی مه رجه عیه تی جووله که - مه سیحی بکرتیت له ریگای رۆشنیری یه کی سیاسی ئیسلامی به وه.

به لام نه و ستایشه ریکخراوانه بۆ به شان و بال هه لدانی مسته فا که مال، گیانی ئینجیلی یان تیدا نه بوو و له سروودی عه سکه ری ده چوون. یه عقوب قه دری نه خاوه نی رۆشنیری یه کی ئینجیلی و نه (سۆنۆمی) ش بسو، دواچار نه یده توانی له چاو بنووسانی چاپخی کۆن و بروست دا له (گۆمۆرو سۆنۆم) ی روژه رد زیاتر دابهیتن ⁽⁵⁰⁾.

نه زمونی که مالی بنچینه ی لاهوتی و مه رجه عیه تی ئایینی شک نه ده برد. بۆیه تیژی تورک له میژوودا هه ولی دا ئاینیکی تازه ی له سه ر نه ته وایه تی تورک و به تورک کردنی ئیسلام بنیاتنراو پیئته ئاراوه ته نیا بۆ نه وه ی بیکاته پالپشتی ئاینه تازه که. له م حاله ته دا خوا ده بوو به تورک و، مسته فا که مال جیسی مه حمه دی پیغه مبه ر (د.خ) ی ده گرته وه. هه مانکات تیژی دارپژان هه ولیان دا مۆرکی تورکی به (قه واله) که وه بنین: واته مه حمه دی پیغه مبه ر (د.خ) و هه رچوار یارانی و قورئان و پیغه مبه رانی وه ک بۆ نمونه - ئیبراهیم نه لخله لیل که ئیسلام به موسلمانان داده نیت، سه رجه م تورکن ⁽⁵¹⁾. به م شپوه یه کاتیک مۆری ناسنامه ی تورکی به

نیسلاوه و نه، ده کرا بخږیته لاوه و بگړېږیته به نه ته وایه تیې تورک. بږیه نیسلاو بوو به قوناختکی گرنکی به دیهینانی نه و په پامه که خرابووه نه ستوی ره چه له کی تورک.

که مالیزم تا که ریبار نییه هه ولی دایې ناین بگړېی به نه ته وایه تی. به لام چه مکه بنچینه ییه کانی نیسلاو کارکیان کرد کوششی که مالیه کان زیاتر توندوتیز و په پگر بن. به لگیش بږنه وه، نه و په تایه په که نیستا جوولانه وه نیسلاو په کانی تورکیای گرتووه ته وه.

هیگل تراژیدیا به کارکی دامه زرو داده نیت. تراژیدیا، راست بن یا خه یالی، ده کښتیه وه بږ میژو و کربوون و هه مه لایه نییې جیهانی (چوونه ده ری له میسر، ژان و نازاری مه سیج، کوشتاری که ربه لا، شلپشی 14 ی ته مووی فوره نسه، تیرور.) بږیه که مالیه کان بږ شرعیت دان به رژیمه که یان په نایان برده به تراژیدیا، واته چیرکی چوونه ده ری (نیرکنکن) (بریتی په له نه فسانه په که نی تیحانیه کان ه لایان به ستووه، نه و چوونه ده ره وه په که تورکه کانی و لیکرد به سه رکردایه تیې گورک ته وقی گوشه گیری بشکتن و به جیهاندا بلووبینه وه). هه روه ها خوتبه دریزه که ی مسته ها که مال که سالی 1927 خویندیه وه. سه رله به ری چه ندین نه وه له سایه ی کاریگری نه و نیشکانه دا که نه م دوو تراژیدیا په به ره میان هینا، ژیانیان به سه ر برد. نه م دوو تراژیدیا په و تیزی تورک له به تورک کردندا که ده بوو نه ته وه ی تورک له کانی بیهیزیدا که ربوون به بیر ی خوی هه لبسووپتی، له و سه رچاوانه که رژیم شرعیت ی خویسی له و ره گرتن. هیندیک بیر یاری تورک (له راست و چه پ پنگه وه) هیشتا به داخه وهن بږ چاره نویسی که مالیزم. نه وانه پتیا وایه نه گره خیانه ت (واته

پیلان گیتان) نه بویه که نه مجاره تورکه کان خویان کردیان: واته نه و سیاسته مه دارانه که پاش تپه پینی سه رده می که مالی هاتنه سه رکار، جیی شارستانه تیې گریکی - رومانی ده گرتووه.

به لام نه ده کرا تراژیدیا وه که بنچینه په که بږ شرعیت ی رژیم به کاریهینریت، نه گره حاله تیکی تیشکان نه بویه به نه مری بیهیتیه وه. تراژیدیا ی که مالی - له راستیدا په کجار بن هیز و پیز بوو، چونکه نه یوانی به توندی کاریکاته سه ر هوشیاری و یاده وه ری، له کاتیکدا تورکیا پاش ره وینه وه ی خه ونی که مالی بږی ده رکوت هه ر ولاتیک لواکه و توی دنیای سیه مه.

تراژیدیا، وپرای نه وه، تراژیدیا په کی فیکری و شیتانه ی هینایه گړی و، رږنامه کانیش جوشیان پی دا، تورکیای (که مالی) ی هاوچه رخ که وادانربوو بیهیه رتیه ری فیکری سه رتاسه ری گره بوون، هه ر دنیای سیه می له پش خویدا دیته وه.

نه و فیلم و رمانه تورکیانه که له ده ره وه ره و احیان په یدلکرد، سه رکه و تنیان به زوری له بهر بازگانیکردن بوو به و ناو می دیه وه که زوری ی ولاتانی دنیای سیه می به خویانه وه دیوه و، پال وانی تیدا له هه موو شوینیکدا دیاره و نادباریسه. نه مه به ره می بیگر دی که مالیزم که جوریکی سه یرو سه مه ریه و له هیچ شوینیکدا هه لناکات و، سه ره دجام مه حکومه به رووخان.

په راویز:

* له دیار به گره - کوردستانی تورکیا له دایک بووه و، چه ند لیکولینه وه په کی بلوکرلوه ی به زمانانی فوره نویسی نینگیزی و کوردی و تورکی هه ن، گرنترینیان نه مه یه: "Tribus, Confreries, et intellectuels; Convergence des reponses Kurdes au

regime Kemaliste", dans Modernisation autoritaire en Turquie et en Iran, Sous la direction de Semith Vaner, Paris, l'Harmattan, 1991.

*** سۆيۇمى: اللوات نيزياز

*** گۆمۈر و سۆيۇم: دور كۆنە شاي فەلەستين، خەلگە كەيان بە خرابە كارو بە نېرە و شت ناويانگېيان دەر كرىدور.

1- كىتەپكە ئەمەيە:

Türk Tarih Tezi ve Kurt Sorunu, Ankara,

1977.

2- بۇ ئەو رووداوانە كە سەروپەندى سالى 1920

كۆماری توركيايان مەژاند، بېوانە:

- I. Tekeli - S. Ilkin, 1929 İktisad Banalimi ve Türklerin Yolarayislari, Ankara, 2970

مەرۋەھا بېوانە ئەم گۆلارەي ئېمە:

- "Messanisme et Maurement Socil; evenement de Menemen en Turqie", in CEMOTI, No.11, Paris, 1990, pp. 73-88.

Y. Akcura, Uc - Tazi Siyaset (1903) ,

E.Z. Karal, Ankara. 1973. 3- بېوانە:

4- بە تايبەت زىا گويك ئالى (Z. Gokalp) ى

نيزرى داپۇز.

5- بەم شىۋەيە شارى سالۇنيك بو بە (مەككى

ئازادى) و بە تەولوئى شويىنى شارى مەككى پىرۋى گرتەۋە. بېوانە بېرەۋەريەكانى:

I. Temo, İttihad ve

Terakki Anilari, Istanbul , 1988

, p. 173.

6 - ئىتىھادىيەكان لاي بېريارنى خۇرلواي ۋەك

دۆركھام و غۇبىنىق و لۇيۇن و بېرگسۇن سۇراخى ئەو ھۆيانەيان دەكرد كە دەبۇتە مايەي بەردەۋامىي ھيولكانيان . بېوانە ت. ئالىي ئاۋيرلە:

J. Landau, Tekin ALP, Turki Patriot,

Istanbul, Nederlands

1984 Historische- Archeologisch

Instituut.

7- لىزەدا جارىكى دىكە دەتوانىن ئامازە بۇ زىا

گويك ئالى و ئاكشورە قات ز ئالى بگەين.

8- بېوانە بېرەۋەريەكانى جەمالەدەين ئەفەندىي

شىنخونىسلاي پىشور

9- نىرتوغۇل دوزداق لە كىتەپكەيدا سەبارەت بە

ئىسلام ۋە رەگەزپە رىستى، گەلىك دەقى ئىسلامىي

ھىناۋەتەۋە كە ھىي ئەو سەردەمەن و پىتەندىيان بە

ستايىكرىنى جەنگىزخانەۋە ھەيە. بېوانە:

- M. Erugrul Dusdag, Türkiye'de İslam ve İrkçilik Meselesi, Istanbul, 1978, p. 211.
- Zaps, Büyük İslam Tarihi , Isatanbul, 1978.

10- "سنوۋى ئەتەۋەيى ئەو كۆمارە تازە كۆرەيە

ئەو ئاۋچانەي بە دەرەۋە دادەنا كە دانىشتوانىيان

مەسىھىي بوۋن، مادامىكى ئەناۋۇل خەلگەنىكى ھارۋەگەز

لەسەر خاكەكەي دادەنىشتن كە بە ھەمان زەمان

دەئاخاۋىتن و باۋەريان بە ھەمان بەھاي رۇشنىيىرى و

ھەمان ئاين مەبوۋ. بېوانە كىتەپكەي تۈرگۈت ئوۋزال

سەرگۈماری ئىستاي تۈركيا:

- Turgut Ozai, La Trquie dans

l'Europe, Paris, 1988, p. 207.

كىتەپكە پىنى ۋايە مەسەلەي ئەرمەن پىچرلۋەتەۋە و

بېرچۈۋەتەۋە ۋەجىن نىيە سەرلەنۋىي بىخىتەۋە روو)

ھەمان سەرچاۋە ، ل 146).

دلوامانه، خه ممان مههته جه کی پاوانه، سوپای مه زمانه /
بق پیشه وه به رهو سه رکهوتن."

19- نه مه نمونه یه که: "تایا که س مه یه سه رده می
که شاهو. پر سه رده ریه کانی ژبانی نهو نه ته وه په له بیر
دۆستان و دۆشمنان بیاته وه که هیمای جه نگاره رانی
پاله وان به مۆی بریسکه ی شمشیره وه چوه نیو
لاپ ره کانی میژوو و چند سه ده یه که به پاله وانی و دلیری
خوی خاکی له ژیر پیتی دۆشمناندا له رزاند". بپوانه:

▪ N.Dersimi, Kurdistan Tarihinde
Dersim, Aleppo, 1952, p. 336.
20- بق زانیاری سه باره ت به تیکه ل و پیکه ل
کردنی مه رنو چه مکی (میلله ت) و (نه ته وه) (به مانا
نیسلا میه که ی) له نیو زاروه سیاسیه تورکیه کاند، بپوانه:
S. Mardin, "Laiklik Ideal ve gercekler"
in Atatürk Doneminin Ekonomik ve Top-
lumsal Sorunlari; 1923-1938, Istanbul,
1990, pp. 73-83.

21- ت. روستو، وه زیری دهره وه ی سه رده می
که مال نه تاتورک، به بالویزی به ریتانیای گوتوه: "گورد
موسلمان، بویه که مه نه ته وه یه که پینگنا هیتنی، چونکه
نیسلا م که مه نه ته وه یی تیدا نیه".
بپوانه:

▪ Hoshmand Othman, Culture et
Politique; Les publications Kurdes
en Irak, 1918-1949, memoire de
DEA, E.H.S.S, 1988, p. 82.

22- مه روه ها بپوانه:

▪ F. Blici, "L'Etat Turc a la
recherche de la cohesion nationale
par L'enseignement religieux", in
CEMOTI, No. 6, Paris, 1988, pp.
129-160.

11- کتییی ناویرلوی تورگوت شووزال دوا نمونه په
له سه ر تپوانینی میژوویی، بپوانه ره خه گرتن له م
تپوانینه له:

▪ T. Artunkal, "La Figure du Grec
dans les manuels scolaires turcs",
in vaner (ed), Le differend Greco -
turc, Paris, 1988, pp. 217-226.

12- بپوانه نهو بنومانه که نیسماعیل بیتشکچی
ناماژه ی بق کردون.

13- بپوانه نیسماعیل بیتشکچی، سه رچاوه ی
پیشوو، ل 221.

14- بپوانه نهو "له دایکپوون" ه که ب. ک. کاغله ر
نوسیویه و له دایکپوونی مستفا که مال نه تاتورک به
روودلوژیکی میژوویی مه زن په سن ده دات. بپوانه:
A.Dilipak, Birbaska acidan Kemalizm,
Istanbul, 1988, pp. 391-402.

15- بپوانه: نیسماعیل بیتشکچی، سه رچاوه ی
پیشوو، ل 176 - 179، ل 217.

16- نه محمد ره فیک نالنه نای باوکیکی میژوویی
تورکه. ناچارکرا به دیار مندالکی بچوکه وه عوزر خوایی
بق مستفا که مال نه تاتورک به نیتته وه و، دانی پیدانا که
له مه پدانی میژوودا ته ولو (نه زان) ه. بپوانه:

M. Gokman, Tarihi serdiren Adam;
Ahmet Refik Altınay Istanbul, 1973.

17- بق نمونه بپوانه ب. ک. کاغله ر که نیسماعیل
بیتشکچی له سه رچاوه ی پیشوو، ل 108-1-9 دا ناوی
برنووه.

18- (زمانی یونانی درنده بیره/ کیشه که ی به تیلا
به کلایی بکه روه نه گه سه رژیکی خویی له بیرکردبوو/ با
به باوه ریی سه ریا زانی تورک سه رله نوئی بیناسنه وه،
قوبرسی مه مه دی به سه ر سه ریاندا بپوختن/ ته خت و
به خت و که له سه رو به ریه سه کانیان پان بکه روه وه. نهو
دورگه سه رزه هچ نیستمانه که مانه/ تاشتیی جیهان

23- ئىسماعىل بېشىكچى، سەرچاۋەى پىشسور،
سەرچاۋەى ناۋىرلوى پەرلۈۋىنى ژمارە 20.

24- رۇژنامەى مىللىيەت (بە توركى)،
1930/9/19.

25- گەلىك گوتار لەسەر مافى چارەى خۇنۇسسىن و
مافى كەمەنتەرەكان هەن، بەلام ئەم مافانە دەكەنە
پاش مافى نەتەۋە دامەزىلۈەكان "مستەفا كەمال .
بەرۋانە:

▪ Dobbs, 22-11-1926, F.O
E6677\6677\ 44.

26- مستەفا كەمال شەپى دىۋى كوردى ۋەما پاساۋ
دلۈەتەۋە: "ئامانچى ئەم شەپە بەدىھىتئانى نىۋونەى بالا
- ئابدىا - يە. سەريازنمان بۇ يەكەمىن چار لە مىژۋودا
شەپ بۇ بەدىھىتئانى ئامانچە بالاكانيان و بۇ ئامانچىكى
بەرزو بەجىن دەكەن". بېرۋانە:

▪ T. Z. Tunaya, Turkiye de siyasi
partiler, Istanbul, 1952, p. 169.

27- بېرۋانە:

▪ Hans kohn The Idea of
nationalism; A study in its origins
and background, New York, 1946.

28- زىياگۈيك ئالىپ كە خەرىكى لە قالدېدانى ئاين بوو
بۇ چەند ئامانچىكى سىياسى، پىنى ۋابوو (نەتەۋە) ناتۋانى
باز بەسەر (سرووش) - ئاين - دا بىدات. بەم پىيە لاي
ۋابوو بىرىكى سۆزەلگەر ھەر بە شىعەر دەردە بېردىت.
ئىسماعىل بېشىكچى راستى گوتتۈە كە بىنەپەنى (تىزى
تورك لە مىژۋودا) دلۈەتە پال ئەم كابرايە.

29- بىنئانى تېۋرىسى كەمالىزىم تا رادەيەكى زىد
گوتارى سادەكەرەۋەى ئىنتەرناسىۋىئاللىزىمى سىيەم
كاريان تېكرىدبوو. ھىندىك رۇشنىبىرى كەمالى (لە تاقىمى
گوفارى كارىق 1931 - 1934) باۋەرىيان بە كەمالىزىم
مىننا، بۇيە زىياتر بوونە ھۇى لىكچوونى ھەردو گوتارەكە.

30- "مستەفا كەمال دەيگوت زمان خاسىيەنىكى
گەۋھەرى نەتەۋە پىنگدە ھىتىن. ئەۋى دلەئىت سەر بە
نەتەۋەى توركىم، پىئويستە بەر لە ھەموو شىتېك زمانى
توركى بەرەۋەنى بزانن و قسەى پىن بىكات". بېرۋانە
رۇژنامەى جەمھورىيەت (بە توركى 1931/2/14).

مستەفا كەمال لە گوتارىكى دىكەدا گوتوۋىە:
(ئەگەر نەۋەى ئىمە تۋانى بەرپىبەرى زاننىت زىانى
خۇى بۇ كارى شىلگىزىنە تەرخان بىكات، نەتەۋەى تورك
لە روى رۇشنىبىرى و فىكرى و كۆمەلايەتپەۋە بە تەۋلوى
دەبىتتە تورك. جەبىن رۇشنىبىرىكەنى دىكەى نىۋ ئەم
نەتەۋە ھاورەگەزە بىسېردىنەۋە، چونكە نابىن چەند
شارىسانەتپەكى جيا جيا لە نىۋ يەك نەتەۋەدا ھەبن
بېرۋانە:

▪ Cumhurbaskanleri,
Basbakanlar ve Milli Egitim
Bakanlarinin Milli Egitim Ue Ilgli
soylev ve Demecleri, Istanbul,
1946, P. 92.

31- بېرۋانە ئەم توۋىزىنەۋەيمان:

▪ Regionalis ion des acteurs
minoritaires au Moyen- Orient' .
journ'ees
▪ detudes "Relation entre les
pays arabes et la Turquie a laube
des annees 1970", F.N.S.P. .
Paris, 15-16 mars 1990.

32- بەتاپەت Esaslarى Turkçugun كە ل

ئەنقەرە دىسان پلۋكرايەۋە.

33- بېرۋانە

A. Inan in Belleten,
No. B. PP. 39-40

34: بېرۋانە:

Cerdet Pasa, Cerdet pasa Terihi, Istanbul, vol. 12, 1983.

41- "شارستانه تی (له شاره کورد نشینه کاندان)

وشه په کی وه ک مشرووتیه ت (دهستور خواری) ی سرپوه رندی سالانی 1908 و 1909 پېژده. نه م وشه په واته ته پېووش له سهرنان، مهی، سهما، خشل و بۆینباغ... به ده گمان چوونه مزگهوت یا رۆژوگرتن له پوه زاندلو چوونه نیو کومه له ی فرقه وانی له بری خیرکردن به هه ژران و باری توپی پښ کردن و به کارمیتانی پیتی تازده ی لاتینی وه موو کرده ده و په کی دیکه ی پېوه ند به و کافره که سهره دجام شکاو به ی. " بېوانه:

- W. S. Edmonds, "Notes on atour to Diyrbakir Bitlis and Mush", constantinople, 21. 03. 1930, FOE 2678\1279\44.

42- تورگووت ئوزال سهاره ت به نه خشی

(فارستانی) ی (ره چه له ی تورک) له جیهانی هاوچه رخدا له سهرچاوه که ی پښوو، ل 166 دا گو توویه: "پتو پسته له سهر هیندیک نه دنامی په رله مانی ئه وروپا له رولنگه په کی عه لمانی به وه فیزی خویندنه وه و لیکدانه وه ی میژوو بین، وه ک چۆن نیمه ده یکین، نه گهر بیانسه وئ به رنگای شارستانه تیدا مل بنین".

43- بېوانه:

- K. Naci, "Turk Devletide Halkcilik, in Ulku, 3.04. 1933.

44- بېوانه:

- R. Peker, Inkilap Dersleri (1931), Istanbul, 1982, p. 11.

45- بېوانه: گو تاره که مان، سهرچاوه ی پښوو، په رلویزی ژماره 2.

- M. E. Bozkurt, Ataturk ihtiali (1940), Istanbul, 1967, pp. 353-3454.

35- سهاره ت به تۆرانچیتی له سهرده می مسته فا که مالده، بېوانه:

- J. Landeau, Pan - Turkism in Turkey; A study in irredentism, London, 1981.

36- نه م ده و پېزی ئه. ئوزال. بېوانه:

- I. Ozal, Waldoo, san neden burada degilsin, Istanbul, 1989, p. 30.

37- بېوانه:

- H. Tanyu Ataturk ve Turk millyetligi, Ankara, 1981.

بنووس ده قه ره سمبه که مالپه کان به چرو پری بل پالپه نستی تېزه که ی به کار ده مین.

38- بل نمونه ئاماره بل ده قی ن. ئاکتسز ده که یین که تیلری دله ئانکی سهره گیی بالی راستی په پگره له تورکها: (نه گهر کورد راکه لاکه ی دوا ی وه می دامه زانندن ده و له تنگی کوردییان بین، قه ده ر کویریان ده کاته وه. ره چه له کی تورک رنگای تاییه تی خویسی هه په بل مامه له کردن له که ل که سانیگدا به ته مان زه فەر به و نیشتمانه بیه که به ئاره قی نیوچاوان دایمه زاننده وه و خوینی پاک ی خوی له پیناودا به خشیوه. نه رمان سالی 1915 و یۆنانیه کانیش سالی 1922 له نیو بران). بېوانه: گو تاره ی نه نی ئاکس (به تورکی)، ژماره 1، ئابی 1986.

39- بېوانه:

- C.Meric, Bu Ulke. Istanbul, 1989, p. 12.

40- سهاره ت به چه مکی (شارستانه تی) له رولنگه ی نیسلامی به وه، بېوانه:

46- نيسماعيل بيشكىچى ، سەرچاوه‌ى پيشوو ، ل
120- 123.

47- بېروانه:

O. Ergin , Turk maarif Tarihi *1954),
Istanbul, vol. 5 , 1978, P. 176.;

"نه‌گه‌ر بتوانى چ كتيبېك ده‌سووتېتى؟" وه‌لامى
هيندېك بيريارى تورك بىل نه‌م پرسىاره‌ى گولبارىكى
توركىي مانگانه نه‌م بوو (هه‌موو كتيبېك پنه‌وندىي به
مېژدوو رابرنوو وه‌هه‌ين " ، " هه‌موو نه‌و كتيبانه كه
پنه‌وندىيان به ره‌وشته‌وه هه‌يه " ، " هه‌موو كتيبېكى
پنه‌وندىدار به زمانى نه‌و به‌ره‌بابه حوكم به‌ده‌سته‌وه كه
روخا " ، " هه‌موو نه‌و كتيبانه كه ريگه‌له په‌ره‌سه‌ندنى
زمانى توركىي په‌تى ده‌گون " ، " هه‌موو كتيبېكى
ئىسلامى كه بيرى سهره‌خويى قه‌ده‌غه ده‌كن " .
بېروانه:

• S. Albyrak, Tek Perti Donemi
de Baticilik, 1989, pp. 78-79.

ده‌كرىت نه‌م وه‌لامانه له‌گه‌ل خوتبه‌ى هيندېك
پيشه‌واى شوقشى فره‌نسه‌دا به‌راورد بگين. بېروانه:

• M. de Certeau, D. Julia, J .
Ravel, in polilique de la Langue .
La Revolution francaise et les
patois, Paris, 1980.

48- بېروانه گوتاره زږد و بلاوكراوه‌كانى نيو گولبارى

كاردق وه‌هروه‌ها:

• P. Safa, Turk Inkilabina
Bakislar, Istanbul, 1938.
• S. Ay demir, Inkilap ve kadro,
Istanbul, 1932.
• F. Rifki Atay, Moskova- Roma,
Istanbul, 1936.

• R. Peker, O.P. cit.

49- بېروانه

50- گه‌ليك خانەى بلاوكردنه‌وه و به‌نايبت " به‌لگى

يانيلارى) و (ئيليتسيم يانيلارى).

51- به‌لام نه‌مه رىي له رږځنامه‌ى وه‌قت نه‌گرت

له‌سەر لاپه‌ره‌كانى بنووسن:

"جيهان سهرتاسه‌ر نه‌وه ده‌زانى، ئيمه له
نوژمنايه‌تى ره‌گه‌زپه‌رستانه‌وه دوورين خومان به ناچار
ده‌زانين به‌رگرى له خو بگه‌ين دږى نه‌وانه كه خيانه‌تمان
لښ‌ده‌كن. نه‌گه‌ر دږايه‌تى خه‌لگاني سامى نه‌ژاد له
نه‌لمانيا به‌پاسىي جوړه ناچارىكي داكوكى له‌خوكردن
بووېن، نه‌وانه‌ى كه چاره‌نووسى يه‌كيك له گه‌وره‌ترين
گه‌لان و ده‌ول‌تاني جيهانيان به‌ده‌سته‌وه‌يه، ده‌ين
هه‌لوپستان به‌رانبه‌ر به‌م مه‌سه‌له‌يه پيشان به‌دن."

بېروانه:

• Vakit, 25. 06. 1931 in Bulletin
Periodique la presse Turque,
Paris, No. 85, 21. 06- 1. 08. 1931.

52- بى چاپى فره‌نسىي خوتبه‌كانى مسته‌فا

كه‌مال، بېروانه:

• Discours du Ghazi Mustafa
Kamal, Leipzig, 1929.

• 53- بېروانه:

• V.N. Tor, Kemalizin Dami,
Istanbul, 1977.

• S. Sinanoglu, Turk Humanizimi,
Ankara, 1982.

• Ergin, Sosyalist Goginlere
karsi Ataturkculuk savasi, Istanbul,
S. D.

• M. And N. Ipsiroglu, kok -
Ataturkculuk, Istanbul, 1982.

سەرچاوه: مجله (دراسات كردية)، العدد 3-7،

السنة الثامنة، باريس، 1992.

دهوریه‌ری (727 پ.ن) که له لووتکە‌ی دەسه‌لاتی دا هەر له یۆنانەوه تا تاران هوکمرانی ده‌کرد. له‌گەڵ ئەمەشدا، چەند مەملەکەتیکیان له‌ناو خۆیاندا ده‌تواندەوه وهک (ئورارتیه‌کان) و (مانه‌یه‌کان) به‌ له‌به‌رچاوگرنتی چەند جیاوازیه‌ک ده‌توانی‌ت بووتری‌ت که نو‌گە‌ی ئیستا به‌ (کورده) ناوده‌برێ‌ت ره‌ه‌تی* خۆی له‌ گە‌ی میده‌کان دا ده‌بینێ‌ته‌وه.

ده‌مه‌فاتی‌یه‌کی زۆر له‌مه‌ر ئەم مه‌سه‌له‌یه‌ له ئارادایه‌. هه‌رچه‌نده مه‌ندی‌ک گه‌شتوونه‌ته ئەه‌جامی تر، به‌لام هیچ به‌لگه‌یه‌ک له ئارادا نی‌یه‌ که بیسه‌لمی‌تی کورده‌کان نه‌وه‌ی میده‌کان نین و له‌ هه‌مان کاتدا به‌لگه‌ بۆ سه‌لماندنی پێچه‌وانه‌کە‌ی زۆرن.

(دار ماتیه‌ستا) ی می‌ژوونوس له (ئیکۆلینه‌وه ئی‌رانی‌یه‌کان - Iranian Studies) پشنگیری له‌م بۆچوونه‌ ده‌کا. (ئارتۆد وێلسن) ی‌ش له (می‌ژوونامیه‌یا: پێگه‌دانیه‌ی وه‌لاسه‌کان Mesopotamia: Clashes of Loyalty 1918-1920) دا ده‌لێ:

(گە‌ی کورده‌ نه‌وه‌یه‌کی راسته‌وخۆی میده‌کانه و زمانه‌که‌شیان په‌کێکه‌ له‌ زمانه‌کانی رۆژئاوای ئی‌ران). له (می‌ژووی جیهانی می‌ژوونوس - The Historian's History of the World) دا پروفیسۆر-سایس گه‌یشته‌ ئەو نه‌ه‌جامه‌ی که "میده‌کان جگه‌ له‌ خێله‌ کورده‌یه‌کان هه‌چی تر نه‌بوون و لایه‌نگیری زمانه‌وانی‌شیان ده‌گه‌ڕێ‌ته‌وه بۆ (ناری) سه‌ریه‌ هه‌ینۆنه‌ووه‌ی".

(فلانمیر ماینقریسه‌کی) له (کورده‌کان و ئی‌نسایکلۆپیدیای ئیسلام - The Kurds Encyclopedia of Islam) دا ئەم رایه‌ی په‌سه‌ند کړه‌وه و (ئێ. سلۆون) ی‌ش ده‌لێ کورده‌کان "زۆله‌ی میده‌کان". به‌لگه‌ی سه‌لماندنی گێڕانه‌وه‌ی ره‌ه‌تی کورده‌کان بۆ میده‌کان نه‌وه‌نده زۆره‌ که لای ئەم نووسه‌رانه ئەم راستیه‌ زۆر باش گو‌ش ده‌کری‌ت و ده‌توانین ئازادانه ئالو‌گ‌ڕ به‌ وشه‌ی (کورده) و (مید) بکه‌ین بێ هیچ ئه‌و‌دلی‌یه‌ک.

شایه‌نی باسه‌ کورده‌کانیش باوه‌ریان وایه‌ که (میده‌کان) باو و باپیرانیان بوون. کاتی‌ک کورده‌کان

که‌نایکی ته‌له‌فزیۆنیان دامه‌زراند له‌ ئه‌وروپا ناویان (مید یان مید تی. وی - Med (Mede) TV) ده‌لێ. "دیار" ی شاعیری‌ش ده‌لێ (ئیمه‌ زۆله‌ی میدین) و ئەم‌ش بووه‌ته‌ سروونیکی نی‌ستمانیه‌ی نا‌په‌سه‌می گە‌ی کورده‌کان. که‌واته‌ کورده‌کان له‌سه‌ر تاپای جیهاندا له‌سه‌ر ئەم خاله‌ کۆکن.

ئەو ده‌وله‌تانه‌ی ئەم‌ڕۆ کورده‌کانیان له‌گە‌ڵ دا ده‌ژی به‌ ته‌واوه‌تی دژی گێڕانه‌وه‌ی ئەم (ره‌سه‌نایه‌تی‌یه‌ن بۆ کورده‌کان و وا مامه‌له‌ له‌گە‌ڵ کورده‌کان ده‌که‌ن نه‌ک ته‌نها وه‌ک خه‌لکی‌ک به‌بێ گە‌ی به‌لکو وه‌ک خه‌لکی‌ک به‌بێ می‌ژوون).

کورده‌کان رابهروری‌یه‌کی پ‌ر بزافیان هه‌یه‌ و چە‌ندین ده‌ستکه‌وتی که‌لتوری‌یان هه‌بوه‌ که‌ خه‌لکانی تری ئەو سه‌رده‌مه‌ بێ‌ئاگابوون لێ‌ی. که‌چی ئیمه‌ زۆرجار وه‌ک چە‌ند تیره‌یه‌کی شه‌رف‌رۆش ته‌ماشای کورده‌کان ده‌که‌ین. سو‌مه‌ریه‌کان و ئامازه‌ به‌ کورده‌کان ده‌که‌ن که‌ پێشه‌یان نه‌خشه‌کێشان بووه‌ له‌سه‌ر کوپه‌له‌ له‌ قه‌و‌ر سه‌ستکراوه‌کان. هه‌روه‌ها (می‌زه‌داد ئی‌زادی) ی پروفیسۆری پێشه‌وه‌ی زانکۆی (مارفارد) و تاییه‌ته‌ند له‌ می‌ژووی رۆژه‌لاتی فزیک له (کورده‌کان: کورته‌ ر‌ی‌یه‌ریک - The Kurds: Aconcise Hand book) دا ده‌لێ که کورده‌کان سه‌ره‌تا سه‌رگه‌رمی به‌خێوکردنی ئازده‌ل و کشتوکا‌ل و ده‌ره‌مێنانی کانه‌زاو چینی ساده‌و ئیشی قه‌و‌ر بوون.

ئاشکراشه‌ که‌ میده‌کان شه‌ش خێل بوون و بۆیه‌ک مه‌به‌ستی هاو‌یه‌ش په‌کیان گرت‌بوو و له‌ دێ‌ری‌ترین نه‌و‌گه‌لانه‌ بوون که‌ دیموکراسی‌یه‌تیان وه‌ک شینوازیکی هوکمرانی به‌کاره‌ینا.

(دایاکۆتۆف) ده‌لێ: "ئیمه‌ ده‌گه‌ینه‌ ئەو نه‌ه‌جامه‌ی که‌ له‌وکاته‌دا ئاکۆکی و کورتبینه‌ی و سیاسه‌تی چاوچنو‌کانه‌ی هه‌لقه‌وا له‌ به‌رژه‌وه‌ندی ئاکه‌که‌سی بای به‌سه‌ر ژبانه‌ی ئه‌روسته‌ی رۆژاویی‌یه‌کانیدا کێش‌ابوو. به‌لام میده‌کان له‌ شێوه‌ی ئاکه‌ خێل‌یکه‌ی په‌گه‌رت‌بو‌دا په‌کیان گرت‌بوو و سه‌رژم‌یکه‌ی سه‌ریازی هاو‌یه‌ش رابه‌رایه‌تی ده‌کردن".

هه‌روه‌ها (دایاکۆتۆف) ده‌لێ: "وا دیاره‌ لای میده‌کان به‌ش به‌ش بوون بۆ چە‌ند خێل‌یک قه‌وناغ به‌

قوناغ رۆل و گرنگی کومه لایه تی خوی له ده ست داییت". خو نه گه روا نه بوایه نه وا سه رچاوه ناشووریه کان گرنگی زیاتریان پێ ده دا. به لام زۆر پێ ده چێ که به کێتی خێله کی میده کان ته نه ناو نه بوو پیت، به لکو بۆ مه موو کارێکی به کومه ل میده کان به پرسی به کێتی به که یان نه جامیان داوه .

له کاتێکدا که (مانه په کان) و (سقه ره په کان) و ته نانه ت پیره مه مله که تی (هیتیت) پرنسیپه دیموکراسی په کانیا ن تاقی ده کرده وه و له هوکمرانی دا راوێژکار و نه نجووه نی سه ره تایی یان به کار ده میتنا، میده کان سه ره که وتوانه به که م ئیمپراتۆریه تی فراوانی یان له ناوچه که دا دروست کرد که لای که م بۆ ماوه په ک شوێنکه وتووی پرنسیپه دیموکراسی په کان بوون.

پێ ده چێ میده کان له خه لکانی تری نه و دیو (زاگزیس) ده و یان له پێشیننه کانیا نه وه که (کوئی) په کان بوون فیژی دیموکراسی به ت بوون. رێژه وی رووباره کان هه رچۆنێک بوو پیت، میده کان هه ستیا ن ده کرد که زۆر پێویسته به کبگرن و نه یانده توانی یاخود نه یانده ویست له رێگه به کی سه ریازی به وه بگه نه نه و ناکامه . هه لیا ن بۆ خێله کانی ده وره په ریا ن ده په خساند نا به شداری به که ن له هوکمرانی کردنی نه و ناوچه به یی که لسی ده زیان. نه م خێلانه ش هه زیان ده کرد به م پێشینه یار رازی به ن تا رزگاریان پیت له ده ست نه و هێرشه یی که ناشووریه کان و ئورارتیه کان و مانه په کان ده یان کرده سه ریا ن و بێ به زه یی یانه لادیکانیان ده پوخاند و لاوانیا ن ده کردنه کزیله و ته وا و ده یان چه وساندنه وه و منالانیا ن به زیندوووی ده سـووتاندو سه ره کرده ده ستگیرکراوه کانیا ن پارچه پارچه ده کرد.

هه رچه نده جیاوازی زۆر هه یه له نێوان حکومه تی نه وسا و دیموکراسی به تی نه مۆ. له هه مان کاتدا چه ندين له په که چوونیش هه به . گه ره چی دیموکراسی به تی نه مه ریکا دیموکراسی به تیکی پراوپر نی، به لام یاسایه که به نده له سه ره نه و پرنسیپانه یی که به شیوه به کی گشتی له لای نه خه لکی نه مه ریکا وه به راست دانراوه و مافی که مه نه ته وایه تی به کانی خوی

ده پارێزێت و کار به ده ستان و خه لکی ده به ستێته وه به به که وه . (میده کان) و میدۆ فارسه کان) ی پاش نه وان شیوازیکی هاو شیوه یی نه م حکومه ته یان پیا ده ده کرد. به لام به شیوه به کی دیاری کراو. له راستی دا توانیا ن شتی که پیشه که شی جیهان به که ن که نه مۆ به "یاسای میدو فارسه کان" ناسراوه .

فارسه کان که نواتر (شیکباتانا) - هه مه دان - ی پایته ختی نه وسا ی میده کانیا ن داگیر کرد له (550 پ.ن) به به رده وای به شداریان ده کرد له فراوانتر کردنی بنکه یی ده سه لاتی میده کان به ره و باشوور و بۆ (بابل).

یه کێک له فه رمانه وه به ناویانگه کانی نه و ئیمپراتۆریه ته (میدۆ فارسی) به ناوی (داریوش) بوو و به رده وام پابه ندی خوی به یاسا وه نیشان ده دا ته نانه ت نه گه ره و کاتانه ش نه و یاسا به دژی ویستی خوی ده بوو.

به داخه وه، نه زموونی دیموکراسی به ت له بری به هیزیوونی به ره و ته نکێ ده چوو. سه ره نجام و به پێی تیپه ریوونی کات به ها دیموکراسی به کان رێگه یان بـوـو ئیسـتـبـدایه ت (Totalitarianism) چۆل کرد. (دایاکۆنۆف) وای بۆ ده چێ که هوی هه لوه شانه وه یی ئورگانه کۆنه کانی ده ولت (وه که نه نجووه نی گه وره پیاوان و کومه له گشتی به کان و... هتد) ده گه رێته وه بۆ چا وچنۆکی سه ره کرده سه ریازی به کانیا ن که سامانی مه زنی ناشووریه کانیا ن گل ده دا به وه بۆ خویان له بری دابه شکردنی به شیوه به که ره چاوی به رژه وه ندی گه له که یان کراییت. گه ره چی له کۆتایی دا دیموکراسی به تی میدی هه لوه شایه وه .. به لام رۆژێک هه بووه که فه رمانه وایی جیهانیان کردوه . نه و پرسپاره ش که ده لیت: "چی میده کانی نه وه نده گه وره کرد؟". ده توانرێت به بوو خال کوورت و روون وه لام بدرێته وه :

یه که م: میده کان جه نگاوه ری زۆر لیها توو بوون و ناویانگیا ن به سووارچاکی ده رکردبوو. یه که م که س بوون که (گه ریلای جه نگ) یا ن به کاره یانه وه . نه م جه نگاوه ره چا و نه ترسانه ، چاران وه ک ئیسـتـا، به (پێشه ره گه) ناوده بران، واته (نه وانه یی ناماده ن

بهرن)، ناشوریه‌کان ناماژه‌یان په میده‌کان کړدوه به (که‌سه به‌هیزه‌کان).

نوده‌م: میده‌کان سیسټه‌میکي هوکمرانیان ده‌گړته بهر که قه‌ناعتي به نوژمنه‌کانیان ده‌مینا په‌یوه‌ندیان پټوه بکه‌ن نه‌ک دژبان بجه‌نگن. نه‌مه‌ش شتولزیکي سره‌تایی دیموکراسی‌ت بوو. نو بنه‌ما ناوازه‌یه‌ی تیدا چه‌سپی‌وو که ده‌یوت نابټ خه‌لکي تنها به زه‌بری غیر هوکمرانی بگرځن. به‌لکو به‌هوی یاساوه. (دایاکوتوف) سه‌بارت به حکومته ناوختی‌په‌کي میده‌کان ده‌لټ: "به‌ناویانگترین و گړنگترین که‌سایه‌تی پله‌ی له (فرمانره‌وای شان) به‌رزتری به‌خویوه نه‌بینیوه‌و پټویست بوو له‌سهری جوره نه‌نجومه‌نیک له‌گه‌وره‌پیاوان و نه‌نجومه‌نیکي میلی له‌بهرچاو بگرځت که ده‌یواپه بؤنه‌و پؤسته ه‌لیانبرلردیه و پشتیان بگرتاپه."

دیموکراسی‌په‌تی نه‌مړ زږد قه‌زلری نه‌و پټ‌سینانه‌ی حکومتی مؤبدین‌نیزمن. هرچه‌نده پرنسیپه دیموکراسی‌په‌کان به‌نریزایی سه‌ده‌کان ده‌ستکاری کراون و ریکفراون (ده‌سه‌لاتی یاسا) وه‌ک بنه‌مای ه‌موو دیموکراسی‌په‌تی سرزوه‌وی ماوه‌ت‌وه. کورده‌کانی نه‌مړ نه‌زمونی یاده‌وه‌ری کاره توندوتیزه‌کانی ه‌ترشی ناشوریه‌کونه‌کانیان نوویاره چه‌شته‌وه.. نه‌ویش له‌کانی ه‌لم‌تی (نه‌نقال) ی 1987-1988. ده‌سه‌لاته ده‌ه‌کي‌په‌کانیش بؤ جارزیکي تر ه‌اندانه‌کانیان به‌شیوه‌په‌کي چوپړ ده‌ست‌پنکړده‌وه بؤ په‌کگرځن. داهانوی کوردستان به‌ه‌لپه‌سیربرلوی ماوه‌ت‌وه. کورده‌کان ه‌لنیکي نوټ‌یان بؤ ره‌خساوه تابینه‌وه به که‌لنیکي مه‌زن و شونینیکي گړنگ پرپکه‌نه‌وه له جیهانی میلیه‌تانی مؤبدین دا.

سرگرتنی نه‌مه‌ش چ له شتوازی په‌یوه‌ندیه‌کي تایبته له پال چه‌ند میلیه‌تیکي ه‌لکه‌وتووی نوټ‌دا یان وه‌ک ده‌وله‌تیکي سرپه‌خؤ، مه‌سه‌له‌په‌که تنها زه‌من ناشکرای ده‌کات. شتیک ه‌په که گومانی تیدانی‌په: ه‌یچ ه‌یزیک نی‌په له‌سهر روی زه‌وی بتوانیت ریکه له خواسته‌کانی 30 ملیون که‌س بگرځت و به‌لټلی بیه‌ت‌لټه‌وه. سره‌نجام ده‌بن جیهان "مه‌سه‌لی کورد" بخاته به‌ریاس و لټکولینه‌وه.

پرسیاریک له نارادایه.. نه‌ویش نه‌وه‌په (چون کورده‌کان وه‌لامی ه‌لی نازاندیون ده‌ده‌نه‌وه که سرله‌نوټ خوی پټشکه‌شم کړیونه‌ت‌وه؟)

به‌پنی نرخان‌دنیکي راستیانه‌ی ه‌نووک‌په‌ی بارودخه‌که دلقوشکه‌رنی‌په. کورده‌کان به‌رده‌وام له جه‌نگدان نه‌ک له‌گه‌ل نه‌وانه‌ی ده‌وروپه‌ریان به‌لکو له‌گه‌ل په‌کتریش دا. سرله‌نوټ به‌نریزایی ه‌یللی خیل‌کی و ه‌زیس دابه‌ش بوونه‌ت‌وه و به‌رده‌وام بن‌نومیدمان ده‌کن له‌گه‌شه‌سه‌ندن به‌ره‌و دیموکراسی‌ت. له زږد رووه‌وه کورده‌کانی نه‌مړ له پټ‌سینه‌کانی (3000) سال له‌مه‌په‌ری خویان ده‌چن. بؤنه‌وه‌ی سرکه‌وتوو بن، پټویسته په‌کبگرن. به‌لام په‌کگرځن تنها سره‌تاپه‌که.. باشه ده‌بن چ ره‌وتیک بگرځه به‌ر بؤ پاراستنی نه‌و نازادیانی که به ده‌ستی دټن؟ تۆ بلنی بگه‌رینه‌وه بؤ دیکتاتوریته له‌برگی خیل‌کایه‌تی کوردی بان پارچه‌پارچه‌ی ه‌زیس؟ تۆ بلنی که‌سیت یان گروپنیکي کوردی ه‌لکه‌وت و هوکمرانی بکات به‌شیوه‌ی ده‌سه‌لاتیک که ره‌خنه وه‌رنه‌گړت تنها له‌به‌رنه‌وه‌ی که زږینه‌ی ه‌یزو ناوچه‌یان له‌زیر ده‌ستدایه؟

میزوو پټچه‌وانه‌ی نه‌م ریگاب‌ی سه‌لماندوه. شایه‌نی ناماژه‌ پټکړنه که له‌گه‌ل زیادبوونی ده‌سه‌لاتی مه‌رکزی له‌کاته‌کانی پاش میده‌کان، ده‌سه‌لاتی میده‌کان که‌مه که‌مه له‌ناوچوو.

سرچاوه:

Searching for Democracy
From Media to America
By\ Dr. Stephen Mansfield
And Douglas Layton (1997).

سهرنچ: چه‌ند برگیه‌ک ه‌په له‌م به‌شه‌دا که وهرم نه‌گنړاوه‌ته سرکوردی.. نه‌مه‌ش له‌به‌رنه‌وه‌ی نه‌و برگاهه په‌یوه‌ندی‌په‌کي راسته‌وخویان نه‌بووه به ناوه‌وکی نه‌م به‌شه‌وه. بؤیه به‌پټویستم زانی لیره‌دا ناماژه‌ی بؤ بکه‌م. (وه‌رگنپ)

گفتوگو

دہسہلات و مؤدیر نیوزم

گفتوگو یہاں لہ گہل چورج بالاضدی دا

دەسەلات و مۇدىرنىزم

"گفتوگۈيەك لەگەل جۇرج بالاندې" دا

گفتوگۈي: ھاشم سالىح

• و: دارا محەمەد

دەسەلات. مەبەسەم لەدەسەلات لەناو روانگە درىزخايەنەكەدو، لەناو كەلەپورە مېژوويى و رۇشنىبرىيە جياوازەكاندا، نواجار ھەلومەرجى دەسەلات لەبەردەم مەچەكى مۇدىرنىزمدا. ئەمە ئو شتە بئەپەتەيە كەپتويستە رۇشنىبرىتەو و شىبىكرىتەو.

لەدوا كىتپىنا "وەرچەرخان" تىيىنى نەو دەكەين كەلەچىتە سەر ئەفرىقىا لەپىناوئى ئەنھا لىكۆلېنەوئى ئەفرىقىا غۇبدا ئىيە، بەلكو بۆنەوئى بگەرنىتەو سەر ھەرنساو بەشىوئىيەكى بىشتە ئىي بگەيت...

بالاندې: بىنگومان پىشتەر گوتم پىويستەمان بەنەزموئى جىهانە كۆمەلايەتى و رۇشنىبرىيە و سىياسىيە ھەمەجۆرەكان ھەيە، تا كۆپىرەوئىمان لەناست لىكۆلېنەوئى كۆمەلگاگەماندا كەمتر

- سەرھەتا سەبارەت بەكتىيى "لەنترۇپۇلۇزىيائى سىياسى" دەمەوئىت پىرسىارىكت نازاستە بگەم، ئەم كىتپە ئەرمەوئى زانستى و ژىياتنا چى دەگەيەنئىت؟ نەو ماوئىيە چىيە كە لەكتىيەكەي دىكەتى جىيا ئەكاتەو كە لەسالى 1980 دا بەناوئىشانى "دەسەلات لەسەر شانۇ" 1 دا بائوت كرىتەو، كەنەمىش دەسەلات شىنەكاتەو ھەولەنە بۆ تىگەيشتى مىكانىزمەو رىگەكانى كاركرىنى؟

جۇرج بالاندې: پىويستە باس لەو كىتپەش بگەيت كەئەمسال لەلەين (بىكەي ئايمان) ھە لەزىر ناوئى "خول" يان "وەرچەرخان" (المنعطف) دا بائوم كرىتەو. لەراستىدا ئەم سىن كىتپە ھەموويان لەسەريەك پىرس رادەوئەستىن كەھەمىشە سەرقالى كرىووم ئەويش: پىرسى

يېتەۋە، تۆ ئەزانىت (ماكس فېيەر) بەراۋىرىدىكىنى بەنبەنە مائى زانستى كۆمەلناسى دانائ. لەبەرنەۋە ئەۋانەي كەباس لەتايىبە تەندىتى رەھاۋ داخستىن بەسەر خوددا دەكەن و خوازىارن كۆمەلگاكانيان لەكۆمەلگا مۇيىيەكانى دىكە جىياىكەنەۋە، ئەۋانە كەسانىكى گومپا كەر بىر تەسكەن.

بەھۇي ئەم نەزمۇنە بەراۋىرىيەۋە گەيشتىتە دامەززانلىنى "ئەنتروپۇلۇژىيە سىياسى" ۋەك زانستىكى تارادىيەك سەرىپەخۇ؟

بالاندئ: بىر لەۋەي سەبارەت بەئەنتروپۇلۇژىيە سىياسى بۆت بىۋىم دەمەۋىي نۆر بەكۆرتى چىركى ژىيانى زانستىمەت بۇ باس بىكەم. كاتىك چومە ناۋ ژىيانى تويۇنەۋەي زانستىيەۋە لەئەفرىقىا سەرەتاكانى سالى 1946 ھىچ پېۋزەيەكى تايىبەتى دىارىكرام نەبۇ، ھەروەھا بىرم لەپىكەتئانى ئەنتروپۇلۇژىيەكى تايىبەت چ ئابورى يان سىياسى يان رۇشنىبىرىي لەجۇرىكى دىارىكرام نەكرىدبۇۋە، ئەۋ شەئى بىرم لىئەكرىدەۋە برىتىبو لەبەرەمەتئانى ۋەسفى ۋ شىكرىدەۋەي ئەم كۆمەلگا ئەفرىقىيە يان ئەۋى دى. ھىشتا لەژۇر كاريگەرى مېتۇدو رىگەكانى ئەنتروپۇلۇژىيە كلاسىكى (يان ئەگەر بىتەۋىت كۆلۇنىيالى) دا بىۋىم، كەلەئەنجامى وانسەي مامۇستاكانى سۇرىقۇن لەسەرى پەرۋەردە بىۋىم.

مەبەستە زانستى ئەنتروگرافىيە ۋەزەۋى پۇلىنىكارى "بىنلەيەنە" يە (التصنيفية العبادية) يە (Ethnographie)!

بالاندئ: بەلئ، ئەنتروگرافىا دەپىت بەئەنتروپۇلۇژىا (2). يەكەمىن تويۇنەۋەي مەيدانىم لەناۋچەيەكى نىزىك بە "داكار"ى پايىنەختى سەنگال ئەنجامداۋ، لەسەر گەلىكى راۋچىۋ كشتوكالى كەپتى دەۋىرتىت "لىبۇ". لەبەرنەۋەي

گەلىكى بەزمارە كەم بىۋىم بۇ بابەتى لىكۆلىنەۋەكەم ھەلبارد، بەلام لەناۋ سىستىمىكى نۆر ئىسالتۇز لەپىۋەندىيە كۆمەلەيەتىيەكان ۋ ھەروەھا سىستىمىكى رۇشنىبىرىي ئىسالتۇزدا دەژىن. لەۋى جۇرىك لەكەلەكەبۇنى چىنەكان لەسەر يەكترى ھەبۇ، جۇرىك لەجىۋلۇجىا..

گەلىكى مۇسلمان بىۋىم؟

بالاندئ: كەمىك چاۋەپىكە، دەگەمە سەر ئەمەش. گوم لەۋى جۇرىك لەكەلەكەبۇنى شەكان ۋ رىزىۋىنىان لەسەر يەكترى بەشپىرازىكى جىۋلۇجى ھەبۇ. مېژۋى مۇقايەتى - من نۆرچار حەزم لەۋتەۋەي ئەم پەندە ھەيە - بەپادەيەكى نۆر لەمېژۋى گۇي زەۋى دەچىت، كەچىنە جىۋلۇجىيە رىزىۋەكان لەسەر يەكترى بەرمەم دەمىتئىت. راستە مېژۋى مۇقايەتى خىراتر لەمېژۋى زەۋى ۋ پىكەتەي زەۋى دەبىۋى دەگۇرپىت، بەلام ھەروەھا ئەۋىش ئەۋ چىنە ئەستورانە دوست دەكەن كەپىۋىستە زانستە كۆمەلەيەتىيەكان بىاندۇزئەۋە ھەلکۆلىنىان لەسەر بىكەن.

لېرەدا گۇرەتى يادەۋىي بەكۆمەل، يادەۋىي گەلان دېتە پىشەۋە...

بالاندئ: بىگومان، بىگومان. ئەۋە گۇرەتى يادەۋەي كۆمەلەيەتى ۋ نۆر شىتى دىكە ئەخاتەپۇ. ئەۋ شەشى سەرسامى كىردم ئەۋەبۇ كەگەلە ئەفرىقىيەكان لەچەند چىنىك پىكەتەۋىن، يەكەمىان چىنە سەرەكە (Archaïque) ھەر كۆنەكەيە، واتا چىنە ئەفرىقىيە تەۋاۋەكە. ئەم چىنە قۇۋلە لەژىرەۋە بەھەمۇ رەمىزەت ۋ سىروۋتەكانىيەۋە جىگىرە، ھەروەھا (لەژىر) ھەر شىتىكەۋە كەپىۋەندى بە كەشە پىرۇزەكانەۋە ھەبىت. پاشان چىنىكى

دووه مه په که له سر په کم پټکها توهو،
 نه ویش چینی موسلمانان — که ر نه م گوزاره په
 بقیته — نه مه ش نویته رایته ه موو نه و شتانه
 دهکات که نیسلام به قوناغی جیاجیا بقی نه فریقایی
 هیتاوه، چونکه "به موسلمانان کردنی" ناوچه که
 له یه که ساتدار به یه که لیدان نه دجام نه درلوه
 مه روه که هندی که وای بقی ده چن، به لکو ماوه په که ی
 دورو دریزی خایاندوه. له راستیدا به موسلمانان
 کردنی ناوچه که به شیوه په کی هه همیشه یی کاریکی
 تاراده په که نوی پوه، بقی سده دی نلژده
 ده که برقیته وه.

چینی سرتپه میش نه وه په که له پووی کانه وه
 له هه موویان نویتره وه در نه دجامی هاتنه ناوه وه ی
 کولونیالیزمی رول ناوایه، دیاریکر او تر بلتین
 کولونیالیزمی هه رهنسی په، نه م کولونیالیزمه
 به ته نه کاریکری ناویری و سایی نه بووه،
 به لکو کاریکری په رولشنیری په کانیشی
 خستوتوه، نیدی نه م فاکته رانه له به یه کداچوونی
 نیوان په کتری دا تیکه له په کی نالوزیان دروست
 کردوه. نه وکاته به خوم گوت: لیکولینه وه ی
 کومه لکایه کی به م شیوه په وه کردنی به پرلوه په کی
 نه تنقو لزی ناسان نیو، نه وه ی له وی بینیم پاشتر
 له ژینگه و کومه لکاکانی دیکه شدا بوم درکه ووت.
 له سه نکال جوری که له دابه شجیوونی کاری ناینیم
 به پی ی ره که ز بینی: واتا کومه لیک موماره سه ی
 ناینی تاییه به پیاوان هه په موماره سه ی ناینی
 تاییه به ژنان هه په. کاری پیاوان نیسلام بوو،
 له کاتیکدا ژنان نه و ناینانه ی پیش نیسلامیان،
 وه کو ناینه نه فریقی په روتنه کان، له نه مستق
 گرتبوو. نه مه مانای نه وه نیه که ژنان هیچیان
 له نیسلام نه دوزانی، به لکو زانیاریان له باره په وه
 لاواز بوو، نه وکاته شی نیسلامی بونی خویان
 راده که یاند نامازیه یان بقی دینی میتره کانیان
 ده کرد، له کاتی ته نگانه شدا (بقی نمونه کانی
 وشکانی) له سر پیاوان و ژنان پتویست بوو

له درزی کاره ساتیکی سروشتی بجه نګن، که هیچ
 ده سه لاتیکیان به سر دا نیه هه روه ها هه موو
 که ره سه کانی پیروز کردنیان به کار ده هیتا (هه ر
 له نویژو پارانه وه) تا نه و کاره ساتیه یان له سر
 لایچیت و بګه نه نه دجامیک.

له م بابته له ولاتی نیمه دا هه په و نویژیکی
 تاییه ته هه په و پی دوترت "نویژه بلرانه"

بالاندی: بګومان. نه وه له زریبه ی کومه لکا
 مریی په کاند هه په. که واته نه مه مانای واز میتانه
 له نیسلام به که له پوره بقی خه وشه که به وه
 هه روه ها له نیسلامی میلی تیکه له به سبجو
 جادوو، چونکه نه وانه جګه له زانیاری په ناینی په
 نیسلامی په که زانیاری په سبجو په کانیشیان
 له گه ل خویاندا هه لگرتبوو، ژنانیشیان تیکه ل
 به هه موو موماره سه ناینی په کونه کان و پرستنی
 روه که کان ده کرد. له به رامبر نه م هه موو
 دیار دانه دا (که نه مه ش په کم دوزینه وه ی من بوو)
 به خوم گوت: مه حال جوری که له نه تنقو لزیای
 نامیژووی دابه زینم، واتا بقی نه وه ی ره چاوی
 ره هه نده میژووی په که نه کریت (3). پتویسته
 میژوو بقریته ناو بابته که وه، نه که ته نه ها
 لیکولینه وه په کی نیستای هاوکاتی (سنکرونی)
 نه دجام بدریت. هه روه ها پتویسته چونتتی
 جیګیری بوونی پیدراوه ناینی و یاده وه ری په
 به کومه له کان بزاین که به قوناغی به دوا په کدا
 دروست بوون. نه مه په که مین بابته بوو که روه ی
 زانستیمی جولاند، یان په کم به ریه که ووتنی
 راسته و خوی من بوو به واقیعی مه دانی کومه لکا
 نه فریقی په کانه وه. نه م به ریه که ووتنه ش ریګه ی
 نه وه ی بقی والا کردم که زانستانه دروست بیمو
 بګوریمو، گومان له و رولشنیری په تیوری په بکه م
 که پینتر ورم گرتبوو، له و جوره رولشنیریانه ش
 هیتی مارکسیزمی نوی بوو که نه وکات به سر
 نه وه ی نیمه دا زال بوو. فاکته ری دووه م

لە ئەنجامی خۆتێندنەوەی دەقه نوسراوەکان و خێرەری ناوخۆیی و مەیدانیەوه تێبینی ئەوەم کرد کە جیهانی ئەفریقیای رەش بە میژووی تایبەتی ئەفریقایە، بە شێوەیەکی سەر سوپەتەرانه خاوەن ئەزموونیکی سیاسی دەوڵەمەندە. ئەمەش ئەو بۆچونە باوانەیی هەندێک لە ئەو ژمە ئەنتروپۆلۆژیەکان رەتدەکاتەوه کە دەلێت کۆمەلگا "سەرەتاییەکان" میژوویان نییە و خواوەنی رێکخستنیکی راستەقینەیی سیاسی نین. بۆم دەرکەوت کە میژوویان هەیە، شیتیتی بە لکو مەیلیکی کۆلۆنیالیزمانەیی رووتیش گەر لە میژوو دایان بپەڕین، هەر وەها بە لای مەنەو شیتیتی بە کەش و تریت فاکتەری سیاسی تیایدا جێگە یەکی دیارو گرنگ داگیرناکات. ئەوێ سەرسامی کردم ئەوە بوو کە ئەفریقای باشووری بیاپان، واتا ئەفریقای رەش، خواوەنی میژوویەکی سیاسی گەلێک دەوڵەمەندتر و هەمەجۆرترە لە ئەوروپا. رەنگە ئەم قسەیه سەپرو ناکۆک بێت..

بەلام ئەوه میژوویەکی شەهەرییه ئەک نوسراو؟
 بالاندی: بێگومان. بەلام رێگری لەوەدا چییە؟ ئەگەر لە پوانگەیی زانستی میژووییهوه سەیری ئەو کارانە بکەین دەبینین ئەو میژوو تەنها کەمێکی نوسراوەتەوه، بەلام ئەگەر بەمانای میژوویەکی فیعلی کە مەرفەئەکان لەکۆمەلگادا دروستی دەکەن سەیری بکەین، ئەوا بوونی هەیە. پتویستە لە بەرامبەر وشەیی میژوودا وریابین، ئەم وشەیه "لەزمانی فەرەنسی دا مینێژە" و دەمانخاتە بۆسەوه. کاتیکی وشەیی "میژوو" (Histoire) ئەبرکێنین، ئەوا یەکەم بیر لە زانستی میژوو دەکەینەوه وەک ئەوێ لە زانکۆ پەیمانگاکاندا وەک سۆرێق و ئەوانی دیکە ئەخۆتێرن. هەر وەها بیر لەکتیبەکانی میژووی قوتابخانەیی و زانکۆیی پەسپۆری ئەکەینەوه، بەلام بێر لە میژوویەک ناکەینەوه کە مەرفەئەکان

کە هاندەرێکی زانستی بوو کاریگەری لەسەرم هەبوو، دەرکەوتنی بزوتنەوهی رزگاریخواری نیشتمانی بوو کە داوای سەرەخۆییان دەکەربو ئەمەش هاوکات بۆو لەگەڵ سەرەتای دەستپێکردنی توێژینەوه مەیدانیەکانمان، واتا لەسالی 1946/1947 دا، ژبانی نوێی سیاسی لە ئەفریقادا بەپەنجار دەستپێکەردو ئەوەکرا ئەو رەهەندە سیاسی بە سەرقالم ئەکات و کار لەبایەخە زانستی و فیکری بەکام ئەکات، لێرەوه کتیبی "ئەنتروپۆلۆژیای سیاسی" وەک کاردانەوه و ئەلامیک بۆ ئەو حالەتە میژووییە دیاریکەرە دەرکەوت. لەوکاتەشەوه لەگەڵ ئەوێ یەکەمی پیاوانی سەرەخۆ خواری ئەفریقادا هاوپەیمان بووم و نوایتر بوون بە هاوڕێم (وەک سەنگۆیان ئەدیو پان سیکۆتۆری، بێگومان لەقوناغەکانی یەکەمیدا)، بەم شێوەیه خۆم لەناو ئەو سیاسەتەدا بێنەوه و لەگەڵ چەند کەسێکی دیکە داگۆزاری "ئامادەگی ئەفریقی" مان دەرکرد کە تا ئێستاش لەپاریس دەردەچێت. بەلام بەشداریم لە بزوتنەوه نیشتمانی و ئەتەوهیهکانی ئەفریقادا لە ئەنجامدانی لیکۆلینەوه زانستیهکان دوری ئەخستەوه. بۆم دەرکەوت لەجەوهەری بزوتنەوه ئەتەوهیه تازەکانی ئەفریقا ئێناگەم گەر ماھیهتی میژووی تازەیی ئەفریقا یان گەر دەتەوێ میژووی سیاسی ئەفریقا ئەزانیب، ئەک هەر ئەو میژووی ئەفریقا کە لە ژێر کاریگەری دەرەوه دایە ئەمەش بەرەو لیکۆلینەوهی سیستمە سیاسیه ئەفریقیەکان و شێوازی ئەو حکومەتانەیی ئەفریقیەکان بۆ رێکخستنی کۆمەلگەکان یان پێکیان هێنا بوو، بێرمان کارەکان لەسەرەتاه بەم شێوەیه دەستپێکەردو پڕۆژەیی "ئەنتروپۆلۆژیای سیاسی" لەلام دروست بوو کە پاش بیست ساڵ لەو میژوو واتا سالی 1969 رووناکی بینی..

که مرقه کان له رۆژنیکهوه بۆ رۆژنیکى دى دروستى دهکەن، مەبەستم لەو میژوویه که له نهنجامى جولهى کۆمه لگا کانیانوه دروستى دهکەن و بهم پێیه کۆمه لگا کانیان به رههم دههێنن.

ئیدی منیش دژ بهو ئایدیۆلۆژیا نهتنۆلۆژیه کۆنزهرفاتیفه تیکۆشام که میژووی شهفریقا رهندهکاتهوه تهنها له بهر نهوهی هیچ پهرتوکیک نییه ئەم میژووه تۆماریکات، ههروهک نهوهی لای ئێمه و لای ئێهوهش له ولاته عه ره بهی و ئیسلامی به کانداهیه. ئەمە به جۆریک رهندهکە نهوه وهک نهوهی میژوو که مرقه کان به درۆژی نهوهیهک له دواى یه که کان دروستیان کردوه هیچ نه بێت! بهم شیوهیه له تێبینیهکی وهسفگه راییه وه دهگه نه پێدانی حوکمیکى هه له من ده لێم: ئەگەر میژووی شهفریقا له کتێبهکانى قوتابخانه دا نه بێت، ئەوا وهک زانستیکى میژووی له میژووی مرقه کان و له ده زگاوه که له پوره کانداه بوونی ههیه (4). بانمونهیهک که پێشتر زۆر به وردی لێى کۆلیومه ته وه وه رێگرین و نهویش: سیستمی ده وله تی پادشایه تی له پواندا بوو. من زۆر گرنگیم بهم نمونه یه دا چونکه بۆ توێژه ره وه یان زانای نه تروپۆلۆژی نمونه یه کی سه رنجراکێش و جوانه، له چواره وه ری پادشا (ئه مه کاتیک رواندا هیشتا سیستمیکى پادشایه تی بوو) کۆمه لیک که سایه تی ره سمى هه ن که به شیوه یه ک له شیوه کان بریتین له پاسه وانانى یاده وه ری و ده ستور. ئەوانه جۆریک له نهجمه نی ده ستورى سیستمی پادشایه تی پێک نههێنن، ئەم که سانه زانیارییه کی بێ شوماریان بۆ شته کان هه بوو، ههروه ها خاوه نی که ره سه و توانا مادییه کان بوون بۆ وه بپه یئانه وه. له پاستیدا یاده وه ری به کۆمه له کان له ناو دیمه نی سروشتی و شته کان و له ناو سرووت و دامه زراوه ناوخوێیه که کانداهیه. کهاته ئەو خالانه یان

هه بوو که کاری له سه ره بکه ن و له بۆشاییدا نه جۆلینه وه و میژوویه کی گێلاره و وترویان هه بوو، به لام له سه ره شیوانی رۆژناوایی نه بوو، به لکو میژوویه ک بۆ له رێگه ی دامه زراوه که له پوره شه فره یی و موماره سه ده ستور و نا ههنگه سیاسیه کانه وه که شکۆ پێرزیان ههیه نه گویزێته وه و نه وتێته وه. ئەوانه خۆیان له مانای نه وه تێده گه ن و ده زانن به چییه وه گرێدار وه. بهم پێیه میژوویه کی شاراره یان هه بوو که وهک که له پوری رۆژناوایی و که له پوری عه ره بهی ئیسلامی له لایه ن پسپوره کانه وه نه نوسرا بۆ وه.

کهاته "ئه نترۆپۆلۆژیا ی سیاسى" ت له پێناوی روونکردنه وى ئەم هه موو کارانه دا نووسی و. ههروه ها خال هه ستنه سه ره پێته کان بۆ سه باره ت به باری کۆلۆنیالیزمی و، روانگه کۆنزهرفاتیزه که ی زانستی نه تروپۆلۆژیا ی کۆلۆنیالی.

بالاندی: ته واره. من ویستم له رێگه ی ئەم کتێبه وه نیشانی بدهم که نهک هه ره ته نها لیکۆلینه وه ی نه تروپۆلۆژی سیاسه ت (یان فاکته ری سیاسى) کاریکی مومکینه، به لکو پێویسته و ده بێ بکریته. ویستم تیۆری سیاسى له تیۆری ده وله ت به مانا رۆژناواییه کی بۆ ئەم وشه یه جیا که مه وه، ده ربیخه م که هه مو کۆمه لگا مرۆیه یه کان - نهک به ته نها کۆمه لگا رۆژناواییه "شارستانییه کان" - سیاسه ت به ره هم ده هێنن و سیاسه ت و میژوو له ناویاندا هه یه. بێگومان فاکته ری سیاسى به پێی پێکهاته کۆمه لایه تی و رۆشنی بریه هه مه چه شنه کان شیوه ی جیاواز وه رده گریت. ههروه ها خاویاری سه له مانندی نه وه بووم که رۆژئاوا خاوه نی زانیارییه کی خوارو خێچ و که موکوپه ده رباره ی سیاسه ت، چونکه هه میشه بپه رکردنه وه ی بۆ سیاسه ت له پێی ده وله ت و به رژه وه ندی ده وله ته وه بووه، که بۆ به رژه وه ندی ده وله تی پادشایه تی کۆن، یان بۆ

به رژه و هندی دهوله تی کۆماری نوێ - که پاش شوقشی فهره نسی دهرکهوت - بیرى لیکریوته وه، لێره دا ئهم دیاردیه پتر ناشکرو دهرکهوت و دهسهلاتی دهوله تی بۆرژوازی نوێ زیادی کردو وهک (نهخته بوت) بالی به سه ره موو شتیکیدا کێشا (5).

بۆ نموونه ده بینین سه رجه م فیکری کۆمه لایه تی فهره نسی له سه ده ی نۆژده دا (ئه وه ی تایبه ته به سیاسه ت) بریتی بوو له فیکری دهوله ت، یان ئه و فیکره ی له ده وری دهوله ت و ریکه ستنی دهوله ت کۆنه بووه، .. هه ند. ههروه ها له سه فه ی فاکته ری سیاس ی بریتی بوو له فه له سه فه ی دهوله ت. ه یگلیش ئهم ئا پاسته یه ی به ه یز کردو پاشان مارکسیش، که هه رچه نده روانگه ی ه یگلی هه لگێژپایه وه، به لام هه ر له پێ ی دهوله ته وه بیرى له سیاسه ت کرده وه، بیرى له کار ی شوقشگێژانه کرده وه نه ویش به ده سه ته سه راگرتنی دهوله تی ناوه ندی و پاشان نه ه یشتنی ده سه لات ی دهوله ت خۆ ی و، دامه ز راندنی سیسته میکی کۆمونیستی نموونه یی، یان به هه شتیکی سه ره زه مینی له سه رده می داها تووا که به ته وای نازانین که ی ده بیته .. هه موو ئه مانه وای له رۆژ ناوا کرد بیر کردنه وه ی بۆ سیاسه ت و فاکته ری سیاس ی له پێگه ی دهوله ت و میکانیزمه کانیه وه بیته، پێموایه ئه مه ه یشتا تا پاده یه کی زۆر به رده وامه و به لام که متر له جاران، ئه مه ش له به ره وه ی جیهان گۆرا وه و شته کانی ش گۆرا ون. له سه اته کانی ده سه تپێکردنی شه مان به لیکرۆ لینه وه ی سیسته کۆمه لایه تی و رۆشن بیرییه کانی ده ره وه ی رۆژ ناوا، بۆ مان ده رده که ویت که سیاسه ت له سه ر شێوه ی جیا له شێوه ی دهوله ت بوونی هه یه، واتا له سه ر شێوه خێله کی و هۆزگه رییه کان و، .. هه ندیش بوونی هه یه. به م شێوه یه ده بینین ه یچ کۆمه لگایه کی مرۆیی نیه له فاکته ری سیاس ی

رزگاری بیته یان بین نه و بۆی مه به سه تم له مه نه وه یه ه یچ یه کێک له کۆمه لگا کان ناوانیته به خۆ ی بلێته: من به ته نها کۆمه لگایه کی مه ده نیم، پۆلیس و حکومه ت و ده سه لاتم ناویته .. ئه مه شتیکی مومکین نیه. له هه موو شوێنێک هه میشه چه ند ئه ندامێکی دیاریکرو هه ن که ئه رکیان پیاده کردنی چالاکیه سیاس ی به روته کانه، ئیتر ئه و که سه انه پادشا بن یان سه ره ک کۆمار یان سه ره ک هۆز یان خێل بن، ئه مه ه یچ له مه سه له که ناگۆریت. لێره دا سه ره جیکی دیکه زیاده که م سه باره ت به بیر یاریکی فهره نسی که به ره له ماوه یه ک مرد ئه ویش: پیه ر کلاسته ره. (پیه ر کلاسته ر) له سه ر ئه و خێله ه یندبانه ی ئه مریکای لاتین کار ی کرد که له چه ند گروپیکی بچووکی خاوه ن رابریوویه کی ئالۆزه وه دروست بوویو ون، هه ر له و لیکرۆ لینه وه مه یدانیانه شه به وه کتیبه یکی به ناوی "کۆمه لگا در ی دهوله ت" (6) بلاو کرده وه. که له م ناوونیشانه دا خوازیاری وروژاندن و ختوکه دان بوو، به لام کتیبه یکه هه لگه ری تیۆریه کی دیاریکرا وه، ئه م تیۆریه ش پێ ی وایه "کۆمه لگا توانای رێگرتنی له سیاسه ت هه یه کاتێک بیه ویت خۆ ی وهک ده سه لات یکی به ه یز دابه زینیت". ئه مه ره نگه بۆ هه ندیک کۆمه لگای بچووکی تایبه ت به خێله ه یندی یه ئه مریکایه کان راست بیته، به لام بۆ زۆریه ی کۆمه لگا مرۆیییه کان راست نابیت. له پاس ته دا کۆمه لگای مه ده نی توانای رێگرتنی له سیاسه ت نی یه له وه ی خۆ ی وهک ده سه لات دابه زینیت، ناوانیته رێگه له فۆرمه له بوونی ده سه لات بگرت، چونکه بۆ به پێوه برینی کاره کانی و پیاده کردنی ئه رکه میکانیزمه کانی به شێوه یه کی سروشتی پێویستی پێیه تی. ره نگه ویتا کردنی کۆمه لگایه ک که کاره کانی به خۆ ی خۆ ی به پێوه بیات و، چاره سه ره کردنی کێشه تونده کانی به بێ حکومه ت و ده سه لات یک له سه ره وه، کار یکی گران

بیت. هیچ کۆمه لگایه ک نر یه بۆ خۆی و بن توندوتیژی و رقو پیتیش بکێت به پێوه بچیت، نه مه یۆتۆپیا و شیتیی، نه م کۆمه لگایه ش بوونی نه و کۆمه لگایه کی مرده وه.

چارێك گۆیم ئێبوو دهسووت دهو له ت "به کارهێنانی توندوتیژی شه رمی مۆنۆپۆلیزه ده کات".

بالاندی: نه مه قسه ی ماکس فیبه ره (7)، نه ک من. فیبه ره ده لئ: هوکم کردن به مانای مۆنۆپۆلیزه کردنی (قۆرغکردنی) به کارهێنانی توندوتیژی شه رمی، یان توندوتیژی مالیکراو (العنف المدجن) دیت. واتا ده سه لات نه و توندوتیژی به ی له جه سه تی هه ر تاکێکی ده و له تدا هه لکیراوه "ده دزیت" و له ده سه تی خۆیدا کۆی ده کاته وه، رێگه له به کارهێنانی نه م توندوتیژی به له لایه ن که سه کانه وه ده گریت، چونکه ده و له ت له بری تاک و له به رژه وه ندی نه و به کار ده هینیت. نه گه ر نه و تاکه تووشی گرفتێک هات تۆ له ی بۆ نه کاته وه، رێ له وه نه گریت به شپۆ به کی راسته وخۆ تۆ له بکاته وه. به مانایه کی دی کۆنترۆلی به کارهێنانی توندوتیژی ده کات.

له راستیدا نه و پر سه یاره گرنگه ی که ده خوازم ئاراسته ی بکه م بریتی به له: کاتێک لای ئێمه و (به گشتی له جیهانی سه ردا) باس له سه اهت ده کهن، هه چمان ئیه تهنه ا نه وه نه بێت که نامان بۆ دیاره ی دیموکراتیه ت له رۆژئاوا ده کهن، و شانسێ روژئاوا له ودا که له ناو دیموکراتیه ت و چه نلێتی فیکری و سیاسیدا ده رێن (هه ر مینه رو روژنامه یی، هه ر هه یزی سیاس، هه ر سه ندیکا کریکاری و پشه ییه کان و سه ره خۆبوونیان، هه ر ته و له روح و نایینی به کان).... هتد. ئێستا ئێمه له جیهانی هه رمه یدا هه ون نه گه ر "به تۆکنیک نه و دیموکراتیه ته شه وه" بێت ده بینن، به لۆم هه ون شتی که واقع شتیکی دیکه...

بالاندی: دیموکراتیه ت بریتی به له شتیوانی کارکردنی سه اهت و په یاده کردنی سه اهت به شپۆه ی رێژلێتانی زیده تر بۆ تاک و چه ندیتی (فره یی) و داواکاریه کانی تاک بۆ ئازادی و به شداریکردنی له ده رکردنی بریاره کاند... به لām دیموکراتیه ت ده سه که و تێکی مێژوویی زۆر گه ره به و، پێویسته کۆمه ل به سه ختی و پاش کاروانێکی درێژ بیکات، پێمانیه بتوانریت به بریارێک له سه ره وه به سه پینریت، نه مه شتیکی مه حاله. پێویسته له بنکه ی کۆمه له وه له ناوه وه له گه لیدا بژیت و پێ به پێ و رۆژ به رۆژ له لایه ن هاوولاتیانه وه په یاده بکړیت، نه مه ش له سه ر هه موو ناست و چالاکی به کان ده بێت پێش نه وه ی بیه ته راستی به ک و گه رانه وه ی نه بێت. که واته دیموکراتیه ت ته نانه ت له و کۆمه لگایانه ی که له بواری دیموکراتیدا جینگێرو دێرینه ن هه ره شه لیکراوه. سه ر ده بده لای ئێمه له نێوان راست و/چه پدا (شیراک/میتیران) (8) چی رووده ات که هه ردووکیان به توندی هه ولی دان به خۆداگرتن ده دن تا کاره کان له ده سه ت ده رنه چن، په نا بیرته به ره یز له بری به کارهێنانی چاره یه کی عه قلانی و دیموکراتی راست. هه ره ها نه وه شی په یوه ندی به گۆرانه کاری شلر شگێرانه وه هه به بریتی به له پرۆسه یه کی په یی درێژخایه ن که نا کریت له نان و ساتیکدا نه ده امبدریت، پێما به یه کێک له وه له گه و رانه ی بریاره سیاسی به کان (هه ره ها سیاسی به کان) له م سه ده ی بیسته مه دا باوه پێو نیا نه به وه ی که ره نگه مه یلی ئیراده گه ری سه رچا له سه رکه و توو بێت. مه به ستم نه وه یه له سه ده ی بیست داو به تابه تی له نیه ی دوو مه یدا گرفته کان به هۆی ئیراده یه کی فره دی یان به کۆمه له وه بیر لیکرایه وه، پێیان وابوو ئیراده فره دی به کۆمه له کان توانای دروستکردنی هه موو شتیکیان هه به ته نانه ت. کۆمه لێک که س هه ن

نەمە دەلەتت. بىنەمە بىكەمىتە بۇسەي مەيلى
كۆنۈز مەشائىتە كەمە كە بۇ خۇي دۇايەتى گۇپان دەكات...

بالاندئ: بىگومان، بىگومان، مەن
سورەمىز نىم، رۇتەك لەرۇزان كەسەك بەمى
نەتوۋە كۆنۈز مەشائىتەم پان دۇ بەگۇپان! رەنگە
پىچە وانەي ئەمەيان وتبەت، لەرۇزەي
پەرتوكە كانمدا جە خەم لەسەر گىزىكى
دىنامىكەي كۆمەلگاكەن و ئەو تىكچونە
ناۋەكىيە كىرەۋە كە ئەچىتە ناۋ خەۋى
كۆمەلگاكەن و گۇپان دوست ئەكەت. بەلام
پىمەۋايە راستىن شىۋازو تاكە رىكە بۇچوۋنە ناۋ
مىژوۋ گۇپىنى رەۋى ئەم مىژوۋە ئەۋەيە كە
لە دوستكەن و بەدەيەنەن ئەم رەۋەدا
مەلۇمەرجە ۋاقىمى و بەرەستەكان رەچاۋ
دەكەت، چونكە ئەگەر ئەم راستىيە بىچىنەيەنە
لە بەرچاۋ نەگىرەت ئەۋ مىژوۋ بەتۇندى تۇلەي
خۇي ئەكەتەۋە. روۋدەۋە مىژوۋىيە مەزەكان و
زانستە كۆمەلەيەتى و سىياسىيەكانى ئىستاش ئەم
راستىيە ئەسەلمەن.

بەلام بۇنىيادگەرايىش جەختى لەسەر بىرۇكەي
جىگىرەۋىز و سىستىمى ۋەستەنى ھەسەنگە نەتۋانىنى
خود لەگۇزىن و پالەيۋەنەنى مىژوۋدا كىرەۋە، بەلكو ئەمە
زىاتەر مەكە چىۋىنى خود بۇ بۇنىيادو زەبىرەكانىشى...

بالاندئ: ئەۋ بۇنىيادگەرايىيە باسى ئەكەيت
شەتەكى زۇر بىزاركەرە، ئىستاش خۇشەختانە
كۇتايى ھاتوۋە. بەلام ھەروەك دەزانىت مەن و
لېقى شىۋازو نوۋ كەسى جىۋاۋزىن و
يەكەنەگىرەۋە...

ئەي فۇكۇ؟

بالاندئ: فۇكۇ بابەتەكى دىكەيە. فۇكۇ
لەتۋەس كاتەك ۋانەي ئەۋەۋە زۇر باش ناسىم،
ھەروەھا لەپارىسىش ناسىم. دەمەۋى بلىم
بۇنىيادگەرايى فۇكۇ لەسەر شەتەكى تايەتى و زۇر

دىارىكەرە جىبەجىكەرە، ۋەك بۇنىيادگەرايى لېقى
شىۋازو نەۋەۋە كە لەسەرەمەيى (كلىپەيە)
فاكتەرى كۆمەلەيەتى و رۇشەنپىرى جىبەجىكەرە،
بۇنىيادگەرايى فۇكۇ بەسەزەنن (مەۋەفە) دا
جىبەجىكەرە، ۋاتا زانىنى سىستەمەكانى زانىن، پان
كەپتۋىست بوۋ بلىت سىستەمەكانى فېكەر، ئەمەش
پىرىتىيە لە "ئاركىۋلۇزىيە زانىن". ھەروەھا
بۇدۇزىنەۋەي ھەندەك سىستىمى دامەزەۋەي
جىبەجىكەرە ۋەك نەخۇشەخانەي ۋەقەلى و
بەندىخانەۋە... ھەسە بەرەمەيى باشى
بەدەستەيەنە. بەم شىۋەيە فۇكۇ "بۇنىيادگەرايى"
يەكەي بەسەر بۇرۇكى تەۋا دىارىكەرە
جىبەجىكەرە، نەپوت ھەمەشەتەك ئەگىرەۋە
پان كلىپەيى سىچىرەيە ھەمەۋە گۇرەكان
چارەسەر دەكەت.

بەلام ئىستە ھەندەكەيەن (بەتايەتەيە راستەۋە
مۇخەببەتكارەكان) ئەلەن فۇكۇ تىكەمەۋە...؟

بالاندئ: نەخىر، نەخىر. رەنگە بىزاركەرەرتىن
شىۋە فۇكۇ سەرەپاى رىزى زۇم بۇى پىرىتى بى
لە: دەرەكەن بىكەرى كۆمەلەيەتەكە لەگۇرەپاندا
(acteur'L)، ۋاتا بەپىي زارەۋەي فەيەسوفەكان
كۈشتەنى بۇ خود (Le sujet) (9). خۇت دەزانىت
كە سۇسۇلۇزىيە ۋەشەي بىكەرى كۆمەلەيەتى پان
ۋەكىل (agent'L) بۇ نامازەدان بەكەسەكى
كارىتەكەر لەناۋ كۆمەلەدا بەكار دەمەتتە، بەلام
فەيەسوفەكان زارەۋەي خود بەكار دەمەتتە،
ئەمەش لەخۇدى خۇيدا نامازەيەكى گەۋرەيە.
ئەمە نامازەيە بۇ ئارەۋەي فەيەسوفەكان بۇ
ئەستەركەتو، ئارەۋەي سۇسۇلۇزەكان بۇ
دىارىكەرنەكى بەرەست. با بۇ نەۋە پەرتەكى
"ئاركىۋلۇزىيە زانىن"ى فۇكۇ ۋەرىگىن و سەپىرى
بەكەن بىزانن چى ئەۋزەۋە؟ دەپىنن فۇكۇ
لەبەيەخى ئەۋ زانەۋ رۇشەنپىرەنە كەم ئەكەتەۋە
كەلەساتەك لەسانەكاندا زانىن بەرەم دەمەتتە و

دهلن: نه پستيم (episteme) يان سيستمیكي فيكری (Systeme de pensee) هیه که دروست ده بیت و کونترولی هه موو شته کان ده کات و ژبانی تاییه تی خوی هه یه، رنگاکانی چاره سه رکردنی گرفته زانستی و روشنبیرییه کان کونترول نه کات و به پریگه یه کی دیاریکراو ناراسته ی ده کات. من لیره ده فیکری فوکو ژور ساکار نه که مه وه وینه یه کی نایه کسان پیشکش نه که م و دلاوی لیبوردن نه که م، چونکه فیکری فوکو ژور له وه قولترو نه مرتره که بتوانرتت به م شیوازه ی ئیستای من پیشکش نه که م بخړتته پوو.

به لام هه رچونیک بیت بینینی شته کان به م شیوه یه مانای نه وه یه: نه گهر من روشنبیرو کومه لزان به م بدویم نه وا من نیم که نه دویم، به لکو نه وه "نه پستیمی" یه که نه دویت. پاشان نه و فیکرانه ی دروستی نه که م من خاوه نی نیم، به لکو نه وه سیستمی فیکری سه رده مه که مه که دروستی نه کات و له پئی منه وه ده ری نه خات. من ته نها بونیادیکی له ناوچوم که له ژیر فشارو هه یه نه ی بونیادیکی دیکه ی گهره تردام، که ژور له من به هیزترو به زه برتره. "نه پستیم" (episteme) وه ک که ره سه یه ک به کارم ده هینیت و ته نها ده مکات به قسه که ریک به ناوی خویه وه و ه یچی تر. من "شتیم" به ناوی شتیکی دیکه وه نه دویم که منی تیپه پاندوه وه، من دروستکه رو داهینر نیم.

بونیادگه رای بېروای به بلیمه ت و داهینان نیه. نه پستیم به درژایی چه ند سه ده یه ک به زه بری خوی بال به سه ر هه مواندا ده کیشی، پیش نه وه ی نه مه ش هه رس به ینتی و له ناو بچن نه پستیمکی دیکه ی نوئی جینگه ی ده گرتته وه. به پای من توندپه وی فوکو لیره ده خوی هه شارداوه، به لام نه م توندپه وی یه له بلیمه تی و گرنگی دوزینه وه کانی له "و شه کان و شته کان" و نه وانی دیکه یدا که م ناکانه وه (10).

ئیستا بونیادگه رای که وتو، هه مان کاریگه ری و هیزو زه بری نه ماوه. چونکه نه گهر راستی بدوین، بونیادگه رای له ساتنیک له ساته کاند زه بره نگیکی روشنبیری دروست کردبوو، نه مه گومانی تیانیه. نه م زه بره زه ننگه ش خوی له وه ده ده بینیه وه که هه رچی له ژیر نالای نه ودا نه بویه فری ده درایه ناو بازنه ی زانیارییه به سه رچوه کانه وه، پتیا و ابو نه مانه له هه موو ره سه نایه تی و داهینانیک زانستی خالین!

ته نانه ت (فوکو)ش له واین قونافیدا پاشه کشه ی له بونیادگه رای گرو، وتی له و روژیک له روژان بونیادگه ری نه بوه. به لام له و روژانه نووسانه ی هه زیان له پولینکرن و سادماکری هه یه به وشیویه وسفیان کرد...

بالاندی: به لن، فوکو پاشه کشه ی لیکرد، هه روه ها جوج دیقزیل که زانایه کی گهره ی نه فسانه کانه هه سستی به وه کرد که بلیت بونیادگه ری نیه، نه وه ی ده یکات ژور له وه جیدی تره، هه ر له م باره یه وه پیشه کی یه کی ناسراوی دیقزیل هه یه (11). پاشه کشه ی بونیادگه رای وای له زانستی کومه لناسی و ته نانه ت فله سه فله ش کرد که سه رله نوئی پرسی خود (Lesujet) به هه ند وه ریگرن، واتا لیکولینه وه ی موماره سه کومه لایه تیه کان و گه مه و رولی تاکه کان و، .. هتد.

نه گهر باش تیت گه یشتیم ده ته ویت بلیت؛ پنیسته خود سه رچل و هه رزه مکار نه بیت و پنی وایت توانای گزینی جیهان و سه رموژرکردنی هه موو شته کانی له ریگه ی نیراده وه هه یه، هه روه ک هه لسه فله ی ناییداییزم و موژگه رای جاران (هیومانیزم) پنی وایه. هه روه ها ده بیت نه که وینه لایه تی به رامیه ر که هیج گرنگیه ک بو نه م نیراده یه دانین وه بونیادگه رماکان، یان هه ندیک له شیومکانی بونیادگه رای..

بالاندی: زۆر تەواو. لەپاستیدا ئەگەر بتهوێت جۆرتک لەدیالەکتیک هەیه، دیالەکتیکک هەیه کە لەلایەك ئیرادە فەردی و بەکۆمەڵەکان و، لەلایەکی دی هەلومەرجە ئابوری و کۆمەڵایەتی و رۆشناییەکان و هاوسانگی یەکانی مێژو دەسەلات پێکەوه گریڤ دەدات، ئەمەش جۆلەییەکی بەردەوام و هەمیشەییە. خۆ ئەگەر لایەنی تاک یان فاکتەری کۆمەڵایەتیان پێشخست و پێمان وابوو خاوەنی ئیرادەیی دروستکردنی مێژوو، ئەوا ئەکەوینە زیادەپۆییەوه. ئەگەر لایەنی هەلومەرجی بابەتیشیان پێشخست ئەوا زیادەپۆیی لەگرنگی بونیادو ئۆرگانەکاندا کە تاییبەتە بەزانستی کۆمەڵناسی دەکەین یان زیادەپۆیی لەمەسەلەیی سیستمەکانی فکردا دەکەین و هەك لای فۆکۆ، ئەمانەش هەموو موبادەرەیک لەدەست مرۆف دەستیننەوه. ئەمە لەکاتیگدا کە مەسەلەکە پەییوەندی بەدیالەکتیککی بەردەوام و هەمیشەییەوه لەنێوان ئەم دوو جەمسەرەدا هەیه: لەلایەك جەمسەری تاک و ئیرادەیی تاک و کۆمەڵ و، لەلایەکی دیکە هەلومەرجە مادییەکانی پێکەینانی مێژوو، ئەمەش گەمەییەکی زۆر ورده کەتەنھا کەمبکی کەم دەیزانن. خۆ ئەگەر بەپۆوەبردنی کاروباری مێژوو ئەوەندە سانا بوايه ئەوا دەرکەوتنی مرۆف لەسەر رووی زەوی پێش چەندین سەدە دوا چارەسەری نمونەیی دەدۆزی پەوه و لەو کۆمەڵگایا تەواواندا دەژیاین کە هەر بقی خۆی و بەشیوەیەکی میکانیکی و بێ گرفت بەپۆوە دەچوون. بەلام دەبینی لەکۆمەڵگا سەرکوتکەر و زۆردارەکاندا دەژین، ئەو کۆمەڵگایانەیی لە هەر کاتیکی رابردو پتر شەپۆلاوی و گپرگرتووه.

ئەي پرسى پێشکەوتن، دەبینم ئیستا ئەمەیدانی زانستەکانی نوێی رۆژئاوا و ئە. جەختیکی گەوره

لەسەر رەخنەگرتنی لایەنە نیگەتیڤەکانی رۆشنگەری رۆژئاوایی هەیه (بۆ نمونە قوتابخانی فرانکفورت یان فۆکۆ یان تەئانەت ھابرماس ییش. بەلام پرسى پێشکەوتن و پەرەپێدان لای نیگە ئەکۆمەڵگایانی جیھانی سەدا گرنگی یەکی زۆر گەورە پێدەدریت، بەلام ئێوه ئە پێشکەوتن پریوون، راتان لەسەر ئەم جیاکارییە چیه؟

بالاندی: وای بۆدەچم تۆ هەمان رەوت پیاده دەکەیت کە من لەوا پەرتوکدا "وەرچەر خان" یان "خول" یان "لاریوونەوه" (Le de'tour) دا باسم کردووه. بۆ نمونە تۆ کە لە کەشوەهه و رۆشناییی عەرەبی ئیسلامی پەوه هاتویت و دیراسەیی رۆژئاوا دەکەیت، هەروەك من دیراسەیی ئەفریقایام کرد! تۆ بەشیوەیک لەشیوەکان "حالتیکی ئەنتروپۆلۆژی دەژیت"، لەبەرئەوهی ماوهیک لەکۆمەڵگای ئەوروپی جیات دەکاتەوه چونکە تیايا لەدایک نەبوویت و واقعیکی دەرەوهی خۆت دیراسە ئەکەیت، بەم پێیە هەمیشە هەلوێستتیککی بەراوردکارانە (comparatiste) وەردەگریت. هەرچەندە ئەمە هەلوێستتیککی عەقەوی یانەیه بەلام سەرەتاکانی بنەمای لیکۆلینەوهی ئەنتروپۆلۆژی پێک دەهێنێت. بەمانایەکی دی تۆ چاودێری کۆمەڵگای رۆژئاوایی - ئەوروپی من دەکەیت تا لەپووداوهکانی کۆمەڵگای عەرەبی خۆت تێگەیت... ئەمەش هەمان ئەو رەوتیە کە من گرتوتمەتەبەر، هەر یەکتێکمان بەدوای چارەسەری کۆمەڵگاکەیدا دەگەپێ، بەپێی توانا تێگەیشتن لەمەسەلەکان و رۆشنکردنەویان.

- راستە. ئێمە چەند باسی ئەو گرفت و قەیرانانە بکەین کە لەسەر ناستی جیاچیا دووچاری کۆمەڵگای تۆ دیت، بەلام دیسانەوه تۆ سەر بەکۆمەڵگایەکی زۆر پێشکەوتوووتری.

نهمه له کاتیکدا من سەر به کۆمه لگایه کی عه ره بيم که له بارودوخیکى سه ختدا ده ژىو، له داها توو یه کی بهرچاودا ئاسوکانى نيمچه داخراون، من د زمانم کۆمه لگای فهره نسیش هه مان بارودوخ ژیاوه، به لام له ئیستادا نا، به لکو له قوناغه کانى پیشووتردا...

بالاندی: زۆر پیشکه وتووێژ مانای چى به ؟ من بئوتووێژ ئهم گوزارشته رته ده که مه وه. من له کۆمه لگایه کدا ده ژیم که به هوى سه رکه وتنى هه ندیک بارودوخى جیاوازه وه توانیویه تى هیزو هه یه نه ی میژویى خۆی به سه ر کۆمه لگاکانى دیکه دا بسه پێنن، به هه موو شته پۆزه تیافو نینگه تیغه کانى ئهم کۆمه لگایانه وه. یه که م که س بووم که دیارده ی کۆلۆنیالیستیم له سه ر ئاستى زانستى و سیاسى مه حکوم کرد کاتیک که چوومه پال هیزه نه فریقى یه پیشکه وتوووه کانه وه (12)و، یه که م لیکۆلینه وم له م باره یه وه سالى 1952 نووسى: "حاله تى کۆلۆنیالیستى، نزیکبوونه وه یه کی تیۆرى یه" (مقاربة نظرية) (La Situation Coloniale approche theorique) ئه وه م روونکرده وه که ناکریت هیچ زانستیکى کۆمه لئاسى به سه ر ولاتیکى داگیرکراودا جێبه جێبه ی نه گه ر ئه وه برۆ زۆده ی حاله ته کۆلۆنیالیه که دروستى کردوه ره چاوه نه که یه. ئه مه ش وای کرد له گه ل بزوتنه وه رزگار یخوازه کانى نه فریقادا یه کبگرم.

بئگومان پاشتر شسته کان پیشکه وتو ئایدیۆلۆژیای جیهانى سێ ده رکه وتو (هه روه ک وتم یه که م که س بووم که ئهم زاراوه یه م داھینا) هه ندیکیان هه موو بهرپر سيارتیته که یان خسته سه رشانى کۆلۆنیالیزم، گرنگى فاکتیره ناوخۆی یه کان و بهرپر سيارتی ده سه لاته سایی یه کانى پاش سه ر یه خۆی هوکميان گرته ده ست له بپر کرد ناکریت بهرپر سيارتی ئه وه دارمانه ی ئه مرق ته نها بدرتته پال فاکتیره

ده ره کی یه کان، به لکو ده بێت فاکتیره ناوخۆی و سیاسه ته یه پر وه کراوه کانیش له بهرچاو بگریت.

لێزدا ده زده که م نهم پر سياره وردت فابراسته بکه م؛ پیتوايه رێنيسانسی جیهانى عه ره بى روونادات ته نها له بهر نه وه ی نيمپر یالیزم نایه ویت؟ به مانایه کی دیکه؛ نایا نيمپر یالیزم (یان فاکتیره ده ره کی یه کان) ئه وه نده به هیزو به زه برن که ه یچ شتیک له ژێر ده ستیان ده رناچیتو هیچ شتیکیان لیکر ناییت؟ ئه گه ر وایه لێنى بانه گه شه گردن بۆ تیکۆشانو خه باتو کارگردن بۆجى، کاتیک بزانی چاره نووسى ئه مه ش له دواییدا هه ر که وتنه؟ لێزدا جاریکى دیکه له گه ل ئه وه پرسه بنچینه ییه دا یه گنه گرینه وه که بو نیا دگه رایی پێوه ئال بوو؛ پرسى حه تمیته تو نازادى..

بالاندی: به هه موو ئه مانه تیکى زانستیه وه وه لامى ئهم پر سياره ت ده ده مه وه. ئيمپر یالیزم فاکتیره ده ره کی یه کان گومانی تیا دا نیه رێگرى دروست ده که ن، به لام هه لیه گه ر واهزانین له توانای شیوازه کانى هه یه نه ی ئيمپر یالیزمدا هه یه که پێ به هه موو هه ول و تیکۆشانیک که گه لان پێى هه لده ستن بگریت. ئه وکاته ئیمه ویتیه کی کاریکۆتۆرى گه وره ده رياره ی ئيمپر یالیزم پیشکه شده که یه، ویتیه ی (ئه خفه بوتیک) که له هه موو شویتیکدا بلایوتیه وه توانای به سه ره هه موو شتیکدا هه یه، ئه مه ش ویتیه ی "خواوه ندى ئه مریکا یه" .. به لام من پیموايه ده کریت ئهم کۆسپ و ته گه ره ئيمپر یالیا نه تیبه ریتین نه گه ر سه رکرده کان باش هه لسه وکوتیان کردو، گه لان ره وتو هتلی تاییه تى خویان دۆزی یه وه. پێویسته گه لان ئازایه تى موباده ره بخه نه ده ستى خویانه وه، پاشان پرۆژه یه کی فراوان بۆ سه رجه م کۆمه لگا بدۆزنه وه، که به م شیوه یه له توانای پیشه وه وایه تى سیاسى و رۆشن بیری دا هه یه که زۆرترین به شى گه ل "به پێننه" سه ر رێگه ی

رزگاری و گوران به پای من سهریاری هه موو فشاره
 ئیمپریالی و دهره کیه کان ئه مه له توانادیه، به لکو
 ده کریت ناکۆکی به ئیمپریالی به کان به کار به ئیریت و
 بازی به سهردا بدریت.

ده بیته ئه وه مان له یادیته که ئه مرق یه ک
 سه نته ر بق ئیمپریالیزم نیه، وه که له په نجاکاندا
 هه بوو، به لکو دوو سه نته ر هه یه: یه که م
 ئیمپریالیزمی ئه مریکی یه، دوو ه ئیمپریالیزمی
 سو فیتی یه. وه که ده بینین هیزه گه وره کان و
 سه نته ره جیهانیه کانی هه یه نه سه ره پای
 نه وه پی هیزان هیشتا سنوردان و، له هه ندیک
 ناوچه ی جیهانی شدا زۆر جار تووشی که وتی
 گه وره ده بن، نمونه ش بق ئه مه زۆر. هه روه ها
 ئه م دوو هیزه گه وره یه تا ئیستا نه یان توانیوه
 کۆنترۆلی قه یرانه کانیان بکه ن: مه به ستم قه یرانی
 سیاسی له لایه ن یه کێتی سو فیه ته وه، قه یرانی
 ئابوری له لایه ن جیهانی سه رمایه داری، و ولاته
 یه کگرتووه کانی ئه مریکا وه. به م شیوه یه زۆر یاش
 ده بینین ئه م دوو هیزه گه وره یه زیاتر زیاتر
 سنودار ده بن، ئه گه ر ئه م سنورداریه ش
 راستی یه که، که واته توانای موباده ره له دهستی
 نه ته وه و گه لانی دیکه دا ده مینیت. کاتیک ئه مه
 ده لیتیم بیر له ئه وروپا یه کێتی ئه وروپی
 ده که مه وه، به لای منه وه هه له و مه ترسیداره گه ر
 ئه وروپا خۆی بداته ده ست ئه م لایه ن یان
 ئه ولایه ن و خۆی یه کێتی یه که ی له بیرکات،
 چونکه ئه وکاته ئیراده که ی (13) له ده ست
 ده دات. پتویسته ئه و ریزه و ره وتانه ببینرین که
 ئه م دوو جه مسهره گه وره یه ده یگر نه به ر و
 خاوه ن موباده ره بیت، هه روه ها ئه و که موکوپ و
 ناکۆکی یانه ببینرین و له سه ر ئه م ناکۆکی یانه یاری
 بکریته و بق به رزه وه ندی که له زۆر لیکراوه کان
 به کار به ئیریت. لێزه دا حه ز ده که م بلتیم
 سه رکردایه تیکردنی میژووش به شیوه یه ک

له شیوه کان بریتی یه له هه له خه له تاندنی میژوو،
 پتویسته بزانی چۆن میژوو نه خه له تینین، یان
 چۆن له گه لیدا یاری هاو سه نگی به کان بکه ی.

نایسا میتۆدو زاوامی زانسته کۆمه لایه تیه کان
 که له زۆر ئاوا دا فروست بوون به سه ر جیهانی سه ره پی و
 کۆمه لگا هه ربیه کاندایه جیه جی ده بیت، یان پتویسته
 پش جیه جیکردن چاگبکریته و چۆن؟

بالاندی: ئه گه ر وشه ی "زانست" مانایه کی
 هه بیت و قبول بکریته ئه و زانیسی زانسته
 کۆمه لایه تیه کان گه ره که به سه سه رجه م کۆمه لگا
 مرقیایه تیه کاندایه جیه جیکریته، ئه گه ر تیۆری
 فیزیای یان تیۆری ماده له ئه مریکا پشکه وتووتر
 بیت، ئه مه مانای ئه وه نیه که ته نها به سه ر
 کۆمه لگای ئه مریکی و که شه وه وای ئه مریکی دا
 جیه جی ده بیت! هه موو که سه کان به شداری
 له پشخستنی تیۆری ماده دا ده که ن به ده ر له و
 ژینگه رۆشن بیری و کۆمه لایه تیه ی تیایدا ده ژین.

به لام زانسته مرقیسی کۆمه لایه تیه کان زانسته
 ورده کان نین و، هه مان پشکه له بروی نه پستمۆلۆژی یه وه
 داگیر ناکه ن!

بالاندی: بینگومان، بینگومان. ئه وه ی ده یلیم
 سه بارت به زانسته ورده کان راسته، به لام
 سه بارت به زانسته کۆمه لایه تیه کان ئاواده یه ک
 باره که جیاوازه. پتیموایه جیه جیبوونی وشه ی
 "زانست" به سه ر دیارده مرقیسی و
 کۆمه لایه تیه کاندایه ئاواده یسه ک شتیکی
 هه له خه له تینه رانه یه، چونکه هه یج هه تمبه تیکی
 هۆکاری تیادا نی سه وه که زانسته ورده کاندایه
 هه یه، هه روه ها له به ر ئه وه ی زانسته
 کۆمه لایه تیه کان سه ره پای هه موو شتیک به ره می
 میژوویه کی رۆشن بیری دیار بکراو و قالیکی
 رۆشن بیری تایبه ته. ده توانین بلتین میژووی
 زانسته کۆمه لایه تیه کان له ئه وروپادا به لانی

که مه وه بق سه دهی هه ژده مه م ده گه پتته وه، هه له وکاته دا شقپش و دابرا نه گه وره کان روویانداو، ساته کانی ته قینه وه و گه شه کردنه ئابوریه کان به هوی ده رکه و تنی کارگه کانه وه (مانیفاکتوره) روویدا. به م شتیوه ده بینین زۆر هه لومه رچی بابتهی و ناوخویی هه به که رینگا بق له دایک بونی شتوازیکی نوئ و میتۆدیک نوئ بق لیکۆلینه وهی گرفته کۆمه لایه تیه کان ئه کاته وه، ناکریت هه یج زانستیکی کۆمه لایه تی له و ژینگه یی تیایدا دروست بووه جیا بکهینه وه. ئه و پرسیاره شی لێره دا دینه کایه وه ئه وه یه: ئایا ده کریت ئه م زانسته کۆمه لایه تیانه بق ژینگه یه کی دیکه جیا له و ژینگه یی تیایدا دروست بوون بگۆیزێنه وه؟ ئه مه پرسیاره سه ره کی به که یه.

من له لای خۆمه وه ده لێم ئه مه ده کریت به لام به مه رچی هه ندیک شت ده سنگاری بکهین. پتۆیسته جیاوازی له نێوان دوو بابته دا بکهین:

1- ئه و میتۆد ته کنیکانه ی که له سازدانی توێژینه وه مه یدانیه کاندا به کار ده هێنرێن و جیا کردنه وه ئه م توێژینه وان وه ده ره ئێسانی ئه نجامه کانی.

2- لایه نی تیۆری و فله سلفی ئه م توێژینه وه زانستیانه. پتیم وایه لیکۆله ره وه عه ره به کان پتۆیسته به شتیوه یه کی نیمچه ته واو سه وود له به شی یه که م وه ریگرن چونکه خیره یه کی مرۆفایه تی جیهانیه، نه گه ر وسته لیکۆلینه وه ی شارێکی دیاریکراو (عه ره بی بته یان رۆژئاوایی) له پروه مادی یه کانی و ریکخستنی گه ره و خه لکه کانی بکهیت، ئه و ئه و ته کنیکه دیاریکراوانه م هه یه بق سازدانی ئه و پشکنینه مه یدانیا نه ی له هه ردو رووه جیه جیه ده بته. به لام ئه و شته ی که له وانی دیکه پتر جینگه ی تپوانین و وردبونه وه یه بریتی یه له لایه نه تیۆری یه که یان ده سه که و ته تیۆری یه کان، چونکه

نا ی دیۆلۆژیا توانای برین و چوونه ناو تیۆره کانی زانسته کۆمه لایه تیه کانی زیاتره وه له تیۆره کانی زانسته ورده کان، هۆکه شی ئه وه یه که به هه لومه رچی گشتی پتیشکه و تنی کۆمه لگا ئه و روپییه کانه وه گرێدراره. لێره دا به تایبه تی ده بیته ئه وه ی بق ژینگه ی عه ره بی باشه هه لپه زترین و ئه وه ی بێ سه ووده وازی لێ به یته ن، ئه و ده سنگاریانه ئه نجام ده یین و ئه و گه ره سانه ش بدۆزینه وه که نه توانریت به هوی وه تیۆره تایبه تیه کانی کایه ی عه ره بی دابریژین که له گه ل چوارچێوه ی میتۆویسی و پتیشکه و تنی رۆشن بیری ئه و دا ده گو نه جته، ئه مه ش به ته نها ئه رکی توێژه ره وه عه ره به کانه.

- راستیه که ی لێره دا کارێ راسته قینه در ده مکه ویتو، جیاوازی له نێوان توێژه ره وه جیه یه کان و توێژه ره وه هه لپه رسته و به په له کاندا در ده مکه ویتو.

بالاندی: من ده لێم ئه م قسه یه به سه ر ئه و روپاشدا راست در ده چته، با که مێک سه یری چاره نووسی تیۆری یه گه وره کان بکهین که هه ر له په نجا کانه وه کاریگه ری له سه ر و توویژه گرنگه کان هه بووه. با سه یری و جودی یه ته بکهین: تاراده یه کی زۆر چووه ته تۆبالی میتۆره وه.

- به لام ئایا هه یج پاشماو یه کی به جینه هیشه وه؟ بالاندی: بێگومان پاشماو یه به جیه هیشه وه، هه میشه هه ندی شت ده میتته وه و شتیک له ناو ناچته. سه باره ته به مارکسیزم، یان بابلیین مارکسیزمی نوئ (Neo - Marxisme) هه مان شت روویدا، ئه و مارکسیزمی که ئالتۆسیر له ماوه یه ک له ماوه کاندا کردی به بونیادگه رای، چی له مارکسیه تی ئالتۆسیر مایه وه؟ هه یج. ته نانه ته بونیادگه راییش وه و وتمان کات به جته هیشه، بێگومان خه یل و هۆزه بچوکه کانی ماوه که میهرابه که ی نه پارێزن... که واته له ناوه ندی فیکری

ههسه له یه کی دیکه یه که نئیتسا حوکمی به سه ردا نلدهم.

به لām له لایه کی دیکه وه ده بینین کۆمه لگا کانی ئیوه نۆز جولاو وه له سه ده و نیویکه وه گسپا وه (1830-1980). هیتانه ناوه وهی ته کنیک و نه بنامدانی نه و پرسانه ی که له گه ل ژینگه ی عه ره بیدا ده گونجیت و، روودانی نۆز بزوتنه وه ی سیاسی و، به ریه ککه وتن به هه مو ئیجابیات و سلیماته کانی وه له گه ل ده ره وه دا، پاشان ئیتسا گفتوگو ده رباره ی سیستمه سیاسی یه کان ده کرت و هه سترکدن به پتویستی بوونی شیوه ی دیموکراتیتر وه که له وه ی ئیتسا هه یه.

- زۆر جار وا هه ست ده کم نه وهی لای ئیمه روودعات تیار ده یه که له و بزوتنه وانه ده چیت که له روژئاوا دا پینش دوو سه ده یان سه سه ده رووینا وه؛ مه به ستم له و هه موو ژان و نازارانه یه که له گه ل ده رکه وتنی مۆدیر نه زما هاتن و، نه و عه قلا نیه ت و تیروانینه بۆ بوون که له گه ل جیهانبینی کۆندا که وتنه کیشه وه...

بالاندی: نه مه راسته. به لای منه وه (که پرسسی مۆدیرنیزم نۆز سه رقالم ده کات) ده بینم نه وروپا و به تاییه تی فه ره نسا سه جۆری یه که له دوا ی یه کی مۆدیرنیزمی عه قلی و مادی بینیه، نه مه ده لیم بئنه وه ی بگه مه ناو بۆ سه ی فه لسه فه ی په رسه ندن (17) و میژووگه راییه وه که له سه ده ی نۆز ده دا باو بوو: قۆناغی یه که م: له سه ده کانی ناوه پاسته وه تا سه رده می رینیسانس ده سته پیده کات و دوا جار له قۆناغی فیکری سکولایی (قوتابخانه یی) دوو یاره بووه وه بۆ قۆناغی فیکری زانستی و پۆزه تیفسی ده گو یزیته وه.

- نه م قۆناغه ش له گه ل ساته کانی دیکار تی دا هاوکات بوو؟

بالاندی: بێگومان. به لām جگه له دیکار ت که سانی دیکه ش هه بوون، بۆ نمونه لیژه دا

سه باره ت به سیاسه ت و فاکته ری سیاسی و شویته واره کانی بیر له ماکیا فیلیی ده که مه وه، هه ره وها بیر له و تازه گه ری به زانستی و ته کنه لۆژیانه ده که مه وه که له و ساته وه خۆیان سه پاندوه و، بیر له گه شه کردنی بیناسازی و شاره کان و، کارگه و سه رمایه و... هند ده که مه وه. نه مانه هه مووی وه رچه رخانه ی بۆون له میژووی روژئاوا دا، نه م وه رچه رخانه ش ده که ویته نیتان سه ده ی پانزه و شازده وه.

قۆناغی دووه م یان نوێگه ری دووه م نه و قۆناغه یه که بزوتنه وه ی روژنگه ری له سه ده ی هه ژده دا هیتا به کایه وه له شۆپشی گه وری فه ره نسیدا لوتکه ی گرت که پینش نه میش شۆپشی ئینگلیزی هه بوو. لیژه دا خۆمان له به رده م وه رچه رخانه یی گه وری ده ده بینینه وه که نه که ویته کۆتاییه کانی سه ده ی هه ژده و سه ره تا کانی سه ده ی نۆز ده وه (18)، که تیایدا بزوتنه وه کانی فیکر به هزی زانست و ته کنیکه وه نۆزایه وه له سه ره شتیوه ی ئایدۆلۆژیای پینشکه وتن ته عبیری له خۆی کرد. نه م وه رچه رخانه ش بووه هزی رووکردنه دیموکراتیه ت یان نه وه ی که (تۆکفیل) به پتویستی یه کسان بوونی شانس له نیتان مۆقه کاند (هاوتابوونی هه له کان) ناو زه دی کرد، نه مه ش بریتی به له نوێگه ری دووه م.

- مه به ستم نه وه یه که نه وه بووه پالپشت و ته واکه ری نوێگه ری یه که م، دا برانیکی له گه لدا دروست نه کرد (19)!

بالاندی: بێگومان به و مانا حه رفی یه ی وشه که بریتی نه بوو له دا بران، به لām وه رچه رخانه یی دیکه بوو له میژووی روژئاوا دا. ده سه که وته کانی نوێگه ری یه که می به کاره ی ناو سوودی لیوه رگرت، له هه مان کاتدا دا بران و درێژه پیدان بوو.

پاشان نوڭگه‌ری سى‌يەم (بەگشتى لە 1950) دەوات: ئەمىش ئەو قۇناغەيە كە ئەمىق تىبا دەژىن، كەبەتەقىنەو‌ەى تەكنىكە ئالۆزە ھەمەجۆرەكانو، چاوخشانەنەو بەكارکردنى تەقلیدى فاكتەرە سیاسىيەكاندا دەناسریتەو، ئەم سى قۇناغى نوڭگه‌ریيە بەگشتى بەم خەسلەتەندا جیا دەكریتەو:

- 1- بریتىيە لەقۇناغەكانى وەرچەرخان وگۇپان (= دابراڤنى میژوویى یان ئەپستەمۆلۆژى).
- 2- لەم قۇناغەندا جارێكى دیکو بەزاراوە تەواو نوێیەكان، گرفتەكانى رافەکردن و چالاكى رۆشنەبیری و فیکرو ئەفراندنى ھونەرى و ھۆكۆم و سیاسەت دەخزیتەو دەپوو.
- 3- لەم تێپوانینەى پێشوو‌ەو دەبینین ئەو نوڭگه‌ریيەى لەناوچەكانى دەرەو‌ەى رۆژئاوای رۆژئاوادا یان رۆژئاوای رۆژەلاتدا (مەبەستم بەكێتى سۆڤیەت و دەولەتانی چوار دەوریتى) دیتەدى، ئەو گرفتەنە دەخەنەپوو كەبەشیۆەيەكى بنچینەيى لەگرفتەكانى لای ئێمە جیاوازی. تەنانەت ئەگەر پیتان و ابیت لەقۇناغى پێكەیتانی نوڭگه‌ری سوو‌ەمدان (واتا وەرچەرخان 19/18، وەرچەرخان رۆشنەگه‌رى) نەك سى‌يەم، ئەوا ئەمە ھیچ لەمەسەلەكە ناگۆریت، ھۆیەكەشى ئەو‌ەيە ئێمە لەجیھانیكى بەناچار پێگەو گرێداراودا لەپێى كەرەسەكانى راگەیانندن و ئالوگۆرە ئابوری و سیاسىيەكانو، گواستەو‌ەى كەسەكان لەولاتیکەو بۆ ولاتیکى دیکو لەكیشو‌ەریكەو بۆ كیشو‌ەریكى دیکو بەفۆكە، دەژین.

— ھەرەك لەیەكێك لەكتیپەكاندا وەم جیھان ڕەتە "گوندیكى گەورە"، ئێمە لەجیھانیكداین مووشتێك پەيوەندى بەشەكانەو ھەيەو، جار شوپنەوارەكانى نوڭگه‌رى سى‌يەمى رۆژئاوا ى خۆی لەسەر ئێو‌ەش پیادە دەكات.

بەلام ئێمەى ھەرەپ خۆمان لەبەر دەم ئەو‌ەدا دەبینینەو كە دەبیت بەیەكجار بچینە ئاوەرسى نوڭگه‌ریيەكەو ئەكاتیکدا لای ئێو پلە پلەو لەماو‌ەيەكى دوور و درێژدا ھاتۆتەدى. ئایا بەراى ئێو ئەمە تەفسیری رادەى ئەو ئازارو ژانە توندانە یان گرگرتوانە نەكات كە ئەمىق ناوچەكەى ئێمە تیايدا دەژى؟

بالاندی: بێگومان. بەلام ئێو ئێستا لەقۇناغى تازەگه‌رى یەكەم تەواو بوو، ئەمە لەكاتیکدا كە دوو‌ەم ھیشتا تەواو نەبوو، ئەمىق لەگەڵ نوڭگه‌رى سى‌يەمدا تێكەڵ بوو، پێماوایە ئۆ مەسەلەكان بەشێۆەيەكى باش ھەلدەسەنگینیت، یان ھیچ نەبیت ھەست بەمە دەكەم، چونكە زانیاریم سەبارەت بەولاتە ەرەبیەكان زۆر نیە تا ئەو رادەيەى بتوانم لەم بوارەدا بەتەواوى راي خۆم بدەم، بەلام پێماوایە ویناگردنى تۆ بۆ شەكان راستن.

سەبارەت بەكات و پەرەسەندنى پلەيى گەلان ئەوا ھەزەكەم پێت بڵێم كە یەكێتى سۆڤیەت لەسەر زمانى خۆتۆچۆف رایگەیاندا كە لەماو‌ەى 20-30 سالدا بەئەمریکا دەگاتەو، بەلام ئەمە نەھاتەدى. تەنانەت چینی میلیش رایگەیاندا كە لەنزیكترین كاتدا لەپروى پێشكەوتنى مادى و تەكنەلۆژىيەو بەناستى رۆژئاوا دەگاتەو، بەلام ئەمىق ئەو نالیتو، واقیعیانەتر بوو دەلێ مەسەلەكە كاتێكى درێژترى دەوێت. پێم وایە ئێمە بەشێۆەيەكى دی بۆ ئەو گرفتە دەگەپێنەو كە لەسەرەتادا وروژاندەمان واتا: گرفتى دیموكراتىيەت و چۆنیتى پێكەیتان و چەسپاندنى بەشێۆەيەكى پلەيى. ھیچ شتێك لەمێژوودا بەبێ رەچاوكردنى كسات روونادات و دەرەو‌ەى ئەمەش جگە لەسېھرو ئایدیۆلۆژیا ھیچى دیکە نیە. بێگومان ئەمە بانگەشێشت نیە بۆ دۆگماو وەستان! پێماوایە باش تێم دەگەیت. من دەلێم: دەتوانین پەلە لەكاتدا بكەین بەلام ئاكریت

مهسه له ی کات پشتگوږ څخه ښو قورسایي واقع و میژوو بده ښ به زه وی دا، له بهرنه هم هڅه نیستا کار له سر مه له سې کات (La Temporalite) ده که م.

- لوم ماوه یې دوايیدا (پول ریکور) کتیبیکي گه وری له سې به شدا دهرپاره ی لوم بابته بلاوگر دونه وه (20). بالاندی: به لې. له و کتیبه دا دهرپاره ی هونری گپانه وه و حیکایه ت یان "کات و حیکایه ت" (Tempset re'cit) ژور به باشی دهرپاره ی لوم بابته ده ویت، به پای منیش ده بیت جاریکي دیکه سر له نوی بیر لوم مه سه له یه بکریته وه.

- هر چو نیک بیت پښوايه گرفتې نویگري له کومه لگا روژناواییه کانی نیومدا هه مان نه و گرفته نیه که له کومه لگا عرمیبه کانی نیومدا هه یه. نیوه خواونی ناو منلیکي به هیزی نابورین و، شاره زاییه کی میژووی و سیاسي درژتان هه یه، سره پای نه مه ش نه سر ناستی نیو دونه تی پښه یه کی بالادست داگیر ده کن. به لوم نیسه له هه یه یانیک داین که هیشتا له به لکه نه ویست و سرمتای کارمکان دموی و، وای بوده چم له پوانگه یه کی بیرویشدا ناسوکانی داخراون.

بالاندی: وه که له دوا کتیب (وه چهر خان) دا وتومه نویگري بریتی یه له توژینه وه یه کی ژور پهرش و بلاوو هه مه لایه ن. به لوم راسته گهر بو تریت کومه لگا نه وروپی و روژناواییه کانی نیوم به گشتی جیاوازیه کی گه وری هه یه که نه ویش خوی له هیزی ته کنیکي و نابوری دا ده بینیت وه، هر نه مه شه واده کات - سره پای قهیرانی نابوری و تراژیدیای بیکاری - له به رده م "لیدانه کانی" نویگري یان میژش کانی نویگري دا خورابگریت، له به رده مه باری نیوم هر به باشی ده میتیت وه چونکه نیوم ماوه یه کی دووره خواونی لوم ښه ما پته وانه ی، به لوم سهاره ت به کومه لگا کانی نیوم نه و پېویسته

له سهریان که له یه که کاندای ښه ما نابوری و ته کنه لوژی به کانیان بینا بکه و له هه مان کاتیشدا به رپر سیماریتی چاره سه سرکردنی گرفته کانی نویگري له نه ستق بگرن !...

نه مه ش بارودوختیکي ژور سه سخت و هیلاک که ره و رو به پوویونه وه یه کی گه وریه .

- هه نیک له نابوری ناسه گه وریه کانی لوم دوايیه دا نه و میان وت قهیرانی نابوری که له سالی (1973) هو ده ستیپیکردوه پتر له پشتی جیهانی سره مایه داری روژناواییه وک له موی له به رده مییدا بیت. به مانایه کی دی لوم قهیرانه گه یشتوته نوکته و هره نه وه ماوه ورده ورده بچوک بیت وه. نایا راتان سهاره ت به م بابته چی یه؟

بالاندی: ماوه یه کی درژه واده لېن، ژور نه وه راده گه یه نن که: کتایي توژنه که ده ستی پیکردوه و، به دلناییه وه له سالی داهاتو دا گه شه کردنیکي نابوری ده ست پتده کات. پښوايه گرفتې نویگري ومان لیده کات یان پتشیبینی به داهاتو وه بکه یو نه وکاته ش راستگو یی له ده ست ده ده ییت، چونکه رهنگ داهاتو تووشی بی هیوایمان بکات و به پیچه وانه ی پتشیبینی به کانه مان وه بیت، یان ده بیت شته کان به شتیه یه کی عه قلانی ببینن نه وکاته ش لیدوانمان بق ناسوکانی داهاتو و نه بیزار وه کانی وریا یانه تر ده بیت. له دوا کتیبمدا خوم لوم بابته داوه و وتومه "نویگري قهواره یه کی بی شومار له نه زانراو به رهم ده میتیت"، نه و نه زانراو نه ش به راده ی نه زانراوی نه و ولاتانه یه که جارن زانا نه تر و پولوژی یه کان گه شتی دوزینه وه یان بق ده کرد. هه وده و تم یه که م نه رکیک که پېویسته پتی هه ستین بریتی یه له وینه کیشانی نه خشه کانی نویگري: وانا وینه کیشانی نه خشه ی نه و شوین و برشایی و شتانه ی که به قولی نویگري کورپونی. پېویسته له مانه هه مووی بکولینه وه و

نه‌گه‌ر سه‌یری میژووی درژی مرقایه‌تی بکه‌ین و
 بپرسین: نه‌و شته‌ چی‌یه‌ که‌ مانا ده‌ به‌ خشیت و
 نه‌وه‌ی مانا به‌ به‌ری بوونی مرقی‌دا ده‌کات؟ نه‌وا
 وه‌لامه‌که‌ بریتی‌یه‌ له‌: نایین. وانا نه‌وه‌ نایینه
 که‌نوا مانا به‌ بوونی مرقف له‌سه‌ر زه‌وی‌دا
 ده‌ به‌ خشیت... نایین ناوکی‌کی‌ پته‌وو توندوتولی
 مانا پیشکه‌ شده‌کات و به‌سه‌ر سه‌رچلی‌یه‌ فەردی و
 به‌کۆمه‌ له‌کانی مرقفا دایده‌ بریت. که‌واته‌ ئیستا
 ئیمه‌ له‌ ریی بوونمانه‌وه‌ بۆ مانایه‌ک بۆ بوونمان
 له‌ناوه‌ پاسستی نه‌و نوێگه‌ری‌یه‌ گرگرته‌وه‌دا
 ده‌گه‌رتین، له‌ به‌رنه‌وه‌ زۆر که‌س بۆ نه‌وه‌ی مانایه‌ک
 بۆ بوونمان بدۆژنه‌وه‌ ده‌گه‌رتنه‌وه‌ بۆ کلێسا یان
 نایین. نه‌مه‌ سه‌باره‌ت به‌و کۆمه‌لگایانه‌ی ئیمه‌
 که‌له‌ پووی نابوری و مادی‌یه‌وه‌ تیرو ته‌سلن،
 به‌لام سه‌باره‌ت به‌کۆمه‌لگاکانی ئیوه‌ نه‌وا ره‌نگه‌
 هۆیه‌کی‌ دیکه‌ش هه‌بیت نه‌ویش: داخرانی ئاسۆ
 نابوری‌یه‌کان و، نه‌بوونی نه‌و چوارچێوه‌
 کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیه‌ پتویسته‌به‌ بۆ
 خستنه‌گه‌رو به‌شداریکردنی لاوان له‌جوله‌ی
 میژوودا.

- نایا به‌رای تۆ رۆژئاوا هه‌له‌ی گه‌رد کاتێک جیهانی
 غۆی له‌فاکتهری نایینی و پیروزی به‌تاکردوه‌! هه‌موو
 نه‌مانه‌ش له‌ پیناوی سه‌رخستنی فاکتهری بایۆلۆژی و
 نابوری به‌رغۆزی و به‌ته‌واوتی جه‌خت کردنه‌ سه‌ره‌جیزی
 مادی و له‌زه‌ت که‌جگه‌ له‌خودی غۆی هیچ مه‌به‌ستێکی
 دیکه‌ی نه‌یه‌...

بالاندی: من باوه‌پم به‌مه‌ هه‌یه‌و، پتیموایه
 به‌رده‌وام بوونی کلێسا و ده‌زگای ره‌سمی کلێسا
 به‌مه‌موو کارمه‌نده‌ قه‌شه‌کانیه‌وه‌ شتیکی باشت‌ره‌،
 چونکه‌ قه‌شه‌گه‌رتی (الکهنوت) به‌لای منه‌وه
 بریتی‌یه‌ له‌پیشه‌ وه‌ک پیشه‌ی پزیشکی یان
 نه‌ندازیاری یان فیژکردن... هتد. پیشه‌یه‌که‌
 پتویستی به‌زانیی هه‌ندیک پیاده‌کردنی ته‌کنیکی
 هه‌یه‌: وه‌ک به‌رپۆه‌بردنی کاروباره‌ نایینی‌یه‌کان و

رافه‌ی بکه‌ین، ناتوانین له‌م دیاردانه‌ی ئیستا
 له‌سه‌ر رووکاری کۆمه‌لگاکانمان تیبگه‌ین نه‌گه‌ر
 به‌م کاره‌ هه‌له‌ستین: واتا مه‌به‌ستم له‌هێرشه‌ی
 وینه‌ نوێ‌یه‌کان (له‌پاگه‌یاندن و، پڕوپاگه‌نده‌و،
 مانگی ده‌ستکردو، ... هتد) و سیستمی
 زانیاری‌یه‌که‌نه‌ که‌مه‌موو لایه‌نه‌کانی ژیا‌نمان
 داگیرکردوه‌. هه‌روه‌ها ده‌بیت له‌وه‌ی ناوم برد
 به‌کۆتایی سه‌یاسه‌ت و، گه‌رانه‌وه‌ی پیروژکردن یان
 "نایین" به‌شێوازی درندانه‌ (واتا له‌ده‌ره‌وه‌ی
 که‌ناله‌ ره‌سمی‌یه‌کان و ده‌زگا شه‌رعی‌یه‌کانی
 کلێسا) بکۆلینه‌وه‌، خۆت ده‌زانیت له‌کۆمه‌لگا
 رۆژئاواییه‌کانی نه‌وروپی و نه‌م‌ریکی‌دا
 ب‌لاویبونه‌وه‌یه‌کی‌ ترسناکی "هۆزه‌کان" (21)
 (Les Sectes) هه‌یه‌.

پتویسته‌ نه‌وه‌ بوتریت که‌ ئیمه‌ش خاوه‌نی
 گروپ ده‌مارگیرو وشکه‌کانین، به‌لام ته‌وژمێکی
 به‌رفراوان و به‌هێز له‌چا و سه‌رجه‌م که‌رت‌ه‌کانی
 کۆمه‌لگادا دروست ناکه‌ن، به‌لام شتی به‌هێز نه‌و
 هه‌ولی جوانکاری‌یه‌ (Bricolage) نایینی یانه‌یه‌
 که‌لی‌ره‌و له‌وێ سه‌ره‌له‌ده‌ن و به‌ "هۆزه‌کان"
 ناوده‌برین.

ئیستا ش ماوه‌یه‌کی‌ زۆر نیه‌ گه‌رانه‌وه‌یه‌کی
 به‌رچاوی کلێساکان هه‌یه‌ گه‌رانه‌وه‌یه‌کی‌ لاوان بۆ
 کلێساکان هه‌یه‌، له‌کاتێکدا نه‌مه‌ جاران نه‌بوو،
 هه‌رچه‌نده‌ نه‌م گه‌رانه‌وه‌یه‌ زۆر گه‌وره‌ نیه‌، به‌لام
 گه‌رانه‌وه‌ هه‌یه‌و، پێش بیست یان بیست و پینج
 سال له‌مه‌و‌یه‌ر له‌کۆمه‌لگاکانی ئیمه‌دا نه‌مه‌
 نه‌ده‌بینرا. دواچار سه‌باره‌ت به‌نایین و نه‌م
 گه‌رانه‌وه‌یه‌ وشه‌یه‌ک ده‌لێم: من گه‌رانه‌وه‌ی نه‌م
 فاکت‌ره‌ نایینی‌یه‌م زۆر پێ سه‌یر نیه‌، چونکه‌
 له‌کاتێکدا نوێگه‌ری نه‌وروپی به‌هاکان پتیشیل
 ده‌کات و، پتدراوه‌کان سه‌روژێر ده‌کات و نه‌خشه‌و
 پنته‌کان ده‌گ‌ورپێ و، تیوری‌یه‌ گه‌وره‌
 شرقه‌کاری‌یه‌کانی جیهان تیک ده‌شکێنن، نه‌وا
 "گرفت‌ی مانا" زۆر به‌ توندی خۆی نه‌خاته‌پوو.

یاری کردن (نه که به مانا نینگ تیغه که ی به لکو به مانا بیلایه نه که ی) به کاللا ره مزئی یه که ی و به پتوه بردن و به کاربردنی نه م کاللا ره مزئی و رژی یه.

ده لیم باشتر وایه نه م کاره له پتگی ی پیشه گه رو کارمه نده تاییه تمه نده کانی پیاوانی نایینه وه به پتوه بچیت، وه که له وه ی له پتگی ی نه و هژده دپنده و کونترول نه کرلوانه به پتوه بچیت، که لیزه و له وئی وه ک شایرؤس بلأوده بنه وه و کوپو که چکان له خیرانه کانیان ده که ن.

- به لام لیزدا جیابوونه وئی نایین له ده ولت ناخه پنه ژئر گومانه وه، واتا نه وئی له رژیلاوا پئی دوتریت مه سه له ی عه له نه؟...

بالاندی: نه خیر به هیچ شتوره یه که! عه له نه ده سه که و تیکی بنه پرتیه و به هیچ جۆرێک پاشه کشه ی لـ ناکریت و، رازی نیم به پاشه گه زیوونه وه. عه له نه به کتیکه له ده سه که و ته کانی نوینگه ری دووم. نوینگه ری یه که م له چاو سه رده مه سه کولایی یه کاندای (قوتابخانه گه رای) که له سه ده کانی ناوه راستدا زال بوو، هه روه ها له چاو رافه کردنی تیقلوژی (نایینی) دیارده کاندای نازادی یه کی فیکری به ده سته ئینا، که نه مهش له سه رده می رنيسانسا دا بوو، به لام نوینگه ری دووم بووه هژی جیاوازی له نیتوان نه و بواره ی که تاییه ته به قه یسه رو نه و بواره شی که تاییه ته به خودا، سه ده ی نۆزدهش سه رکه و توتوانه سه ده ی عه لمانیت بوو.

- لیستا ئیمه له و روویه روویه و نه وه گه وره یه دا دهرین که خۆی له نه نجامدانی نوینگه ری دوومه دا ده بینیته وه؛ واتا چون دتوانین کومه لگا بکه یین به دوو دنیا وه، دنیا یه که بۆ ژیا نی سده نی و کومه لایه تی، دنیا یه که بۆ ژیا نی نایینی و رژی. و چینی هه موو جارێک نه مه تیکه ل به و ی دی نه که یین، یان نایین ته نه ها وه که ره سه یه کی سیاسی به کار به یین.

بالاندی: پیموایه ئتیه ده توانن نه مه به دی به یین به پیچه وانه ی بانگه شه ی هه ندیک له و چاودیزه ی له ده ره وه ی ئیسلام. نه و چاودیزه ده ره کی و رژی نامه نووسه نه و روپیانه کومه لیک زانیاری رژی سه رپیتان ده رباره ی ئیسلام هه یه، سل له ده رکردنی نه و حوکمو گشتگیری و کلێشه دوویه ره بووانه نا که ن ده رباره ی ئیسلام و کومه لگا عه ره بیه کان. نه وانه جهخت له سه ر نه وه ده که نه وه که ئیسلام نایینکه جیاوازی له نیتوان فاکتوری سیاسی دا ناکات و به هیچ شتوره یه که به مه رازی ناییت، بواجار ده که نه نه وه ی بلین دژ به پیشه که و تن و په ره سه نده. له کاتیکدا نه مه ده زانین که ئیسلامیش وه کو مه سیحیت هه ره له هه مان زه وئی و ژینگه دا دروست بووه، له به ر نه وه ده توانین هه مان شت سه باره ت به کاسۆلیکیه ت یان مه سیحیه ت بلین که له ساته کانی میژوویدا نه م دووانه ی تیکه ل کردووه و هه مان شتی کردووه. ئینجا پاش ئیمپراتور کۆستانن چی روویدا؟ به درژیایی سه ده کانی ناوه راست له رژیلاوا چی روویدا؟ به درژیایی فه رمانه وایی ئیمپراتوریه تی رۆمانی - جیرمانی چی روویدا؟ هه مان شت روویدا وه که نه وه ی له سایه ی سیستمی خه لاقه ت و ده سه لاتداریتی عوسمانی لای ئتیه روویدا... که واته. له پووی نه زمونی میژوو یه وه هیچ جیاوازی یه کی جه وه ری له نیتوان نایین و کومه لگا لای ئیمه و، نایین و کومه لگا لای ئتیه نه، میرو پادشا نه و روپییه کانیش به ناره زووی خۆیان رازی نه بوون به جیا بوونه وه له ده سه لاتی نایینی، چونکه نه مه ره وایه تیه کی گه وره ی پـن ده به خشین که به هیچ نرخیک ناپتووی. ره نگه بزانیته پادشا کاندان - پادشا کانی فه ره نسا - ره وایه تی نایینی خۆیان پتیش نیشته جیکردن یان له سه ر کورسی له نه دجامی سروویتیکی نایینی یه وه وهرده گرت که له کلێسای شاری رانس (Reims)

بۆيان دەكرا. ئەوكانە پېرۇزى خوداۋ رەۋايەتى
 خواۋەندىيان دەستدەكەۋت، كاردىنالى گەۋرەى
 فەرەنساش ئامادەى ئەم ئاھەنگە دەبوو.
 جىابورنەۋەى نېۋان ھەردو دەسلەتسى ئايىنى و
 سىياسى تەنھا بەھاتنى ئەو داپرانە گەۋرەى
 كەسەدەى ھەژدەى لەسەدەى ئۆزدە جىاكردەۋە
 دروست بوو: واتا شۇرۇشى فەرەنسسى. سەرپرېنى
 پادشا لويىسى شانزە ماناى روۋدانى داپرانە لەگەل
 سەرچەمى جىھانى تىۋلۇزى سەدەى ناۋەپاست،
 كاتېك ئىمە سەرى پاشامان بېرى ۋەك ئەۋە وابو
 لەيەك كاتدا ئەۋ شىكۇ رەمىزى و پېرۇزىيە بېرېن
 كەكلىسا بەكەسېتى ئەۋى بەخشيۋە. ئەم پىاۋە
 بەستەزمانە واتە لويىسى شانزە كوژرا، تا بېيتە
 قۇچى قوربانىيەكى ناچار، يان بەلانى كەمەۋە
 مېژوۋ بەم شىۋەيە رۇيشت. ئەمە مەسەلەيەكى
 گەۋرەپەۋەقلى تىادا ۋن دەبېت. سەبارەت
 بەمن، ھەروەك لەناۋ فېكېرى فەرەنسسىدا ھەۋلى
 دامەزاندنى ئەنقۇۋلۇزىي سىياسىم داۋە،
 لەسەرەتاۋە جەختم لەسەرگىنگى خەيال
 (المخيا) لەداپشتى كارى سىياسى و دياردەى
 سىياسىدا كىردوۋە، ئەمە شىتىكى رۇرگىنگە.
 ئەمەش دەمانگەيەننىتە دۇزىنەۋەى ئەۋ
 پىۋەندىيە توندو تۇلانى ئەۋلەپەك لەنېۋان
 فاكتەرى پېرۇزىكردن لەۋلەپەكى دىكەۋە لەنېۋان
 فاكتەرى سىياسىدا ھەيە، كارگەيشتە ئەۋەى بلىم:
 پېۋىستە كلىسا لەدەۋلەت جىا بېت، بەلام مېشتا
 شىتىك لەپېرۇزى لەسىاسەتدا دەمېنېتەۋە! ...
 ئەمە شىتىكى جەتمىيە، چونكە ئەگەر ۋانەبېت
 سىياسەت "كارناكات" ۋ بەردەۋام نابېت...

ئەمەش بەشىۋەيەكى تايىتەى لەكتىپەكەتدا
 "دەسلەت لەسەر شانۋ" دا كە لەسەرەتلى ئەم ئېلىۋانەدا
 باسمان كىر جەخت لەسەر كىردەۋە...

بالاندې: بېگومان. لەۋىدا گوتومە ھىچ
 سىياسەتېك بەبېن دەرھىنانىكى شاتۇگەرىيەنە يان
 دەرھىنانىكى سىنەمايى و بەبېن دراماتېك بوۋن و

بېئەۋ سىروۋت و دياردەۋ شىكۇيانەى كەترس و
 تۇقاندن ئەۋرۇژىنن، بوۋىنى نىيە، دەسلەت
 شىتىكە "پتر" لەدەسلەت، شىتىكى تەۋاۋ جىاۋازە
 لەۋەى خەلگە تەنانت لەرمانپەۋاكان خۇشيان
 ئەزانن. لەمەۋەى شۇيىن و كاتېكىشداۋ لەژىر ھەۋو
 ئاسمانىكدا دەبېنېن سىستەمەكان كۇتايان دېت،
 بەلام "فەرمانپەۋايەتى شاتۇگەرىيەنە"
 دەمېنېتەۋە دەبېنېن دەبېت ھاكىم لەسەر
 شىۋەى ئەكتەرىكى سىياسى ھەلسوكەۋت بىكات تا
 دەست بەسەر دەسلەتدا بىگىرەت و پارىزگارى
 لىبىكات. ھەروەما دەبېت ئەۋ ۋىتەپەى
 لەبارەپەۋە دروست ئەكرىت ئەۋ شىۋىنەۋارەى
 دروستى دەكات لەگەل ئارەزۋى رەعپەت و
 جەماۋەردا بىگۇنجىت.

ھاكىم ناتوانىت ھوكم بىكات ئەگەر دەسلەت
 روۋت بېت، واتە پېۋىستە دەسلەت پەردەپۇش و
 دەمامكرو بېت، بەشىۋەپەكى جىا لەۋەى ھەيە
 دەرېكەۋىت، رۇر شىتى ناۋەپاست بختەۋە.
 دەسلەت بىرىتەيە لەشانت: بېۋانە ساتى
 گىرنەدەستى، بېۋانە مېر يان پادشا لەئاھەنگى
 دانانېدا چۇنەۋ، چۇن بالادەستى ئايىنى لەپېنناۋ
 رەۋايەتېدا پىدەبەخىشەرىت. بېۋانە ھەۋو
 دياردەكانى شىكۇدارى ۋەمەزنى و پاشان ئەۋ
 شىۋىنەۋارە سايكۇلۇزىيەى كار لەسەر دەروۋنى
 بېنەرو ھاۋولاتيان دەكات. بەمانايەكى دىكە
 خەيال رۇلېكى گەۋرە لەكاركردنى مېكانىزمەى
 دەسلەتدا دەبېنېت، ئەكتەرى سىياسى گەۋرەش
 (= قارەمانى بەھىز، سەۋكى گىشتى، ... ھتە) ئەۋ
 كەسەيە كەدەزانىت چۇن بەھۋى خەيالەۋە ۋاقىع
 بەرپەۋەببات. نواجار دەلېم دەسلەت لەمەۋەى
 كۇمەلگا مۇزىيەكاندا پەيۋەندىيەكى بەپېرۇزى و
 رەگەزى ئايىنىيەۋە ھەيە. تەنانت كۇمەلگا
 نۇيە رۇژناۋايەكانى ئىمەش. بېۋانە ئاھەنگى
 دانانى سەرەك كۇمارى فەرەنسا، كاتېك مېتىران
 گوتارى "عەرش" يان ۋەرگىرتى دەسلەت

لە دەستی (جیسکار دیستان) پێشکەش دەکات، تۆپەکانی ناو باخی (تۆپلەری) گوللەکانی خۆی دەتەقینێت بۆ دروست کردنی شکۆمەندی و پالێشتی کردنی گوتاری رەسمی سەرۆکی گەل، پاشان بە سواری ئۆتۆمبیلێکی کرلۆه هەموو شەقامەکانی (شانزیزلی) تا (کەوانی سەرکەوتن) دەگەرێت، سەردانی "پانتیقن" دەکات کە گۆپی مەزنەکانی فەرەنسای ئیادابە و دەچیتە خواری خسواری و لە بەردەم گۆپی سەرکەردە بۆتەنەوی سۆشیالیستی فەرەنسی "گۆریس" دا سەردار دەنەوینێت هەموو ئەمانەش لەتە لەفریزنەو و بۆ بەردەم چاوی ملیۆنان بێنەر خۆلەک بەخۆلەک دەگۆتێزێت و...

- نەو شتێک کە لە گۆرە پانی عەرەبی - ئیسلامیدا سەرقالمان دەکات بریتی یە لە پەییوێندی نێوان دەسلالەت و رەوایەتی یان بالادەستی نایینی. هەندێک گروپی سیاسی هەن کە رەوایەتی نایینی بۆ خۆیان قورغ دەکەن و بە هەموو ئاڕاستەکانی دیکە دەئێن؛ هەمووان بێدەنگ بن! نەو ئێمەین کە نوێنەرایەتی رەوایەتی بالای پیرۆزی دەکەین و ئێوە نوێنەرایەتی هیچ شتێک ناگەن... لە بەر ئەوە ملکەچی ئێمە بن و ئەگۆرە پانە کە دەرگەون...

بالاندی: لە راستیدا ئەو گروپانەی باسیان دەکەیت و ئێستا گۆرە پانە کە یان داگیر کردووە، لە بەر ئەوەیە کە هەلومەرج لە بەرزە وەندیانە، و ئەگەر بشتیت خۆیان بۆ خۆیان یاسادانەن، بەلام پێویستە ئێوە لە رەخنە گرتن تاندا سۆسیۆلۆژی بن، مەبەستم ئەوەیە دەبێت رەهەندی سۆسیۆلۆژی بھێننە ناو تەفسیر و رافە کردنە کانه و. ئەوەی ئێستا لای ئێوە روودەدات دیار دەیکە زۆر بە چێژە بۆ زانای ئەنتروپۆلۆژی: ئەمە ئاماژەیە بۆ ئەوەی "کە هێشتا دابڕینی رەوایەتی بە سەر شتەکاندا بەهۆی پیرۆزکردن و فاکتەری نایینی یە و

چەکیکی کاریگەرە، هەروەها دابڕینی رەوایەتیە ک بە سەر خۆد دا بەهۆی دەقە بنەرەتیەکانی ئیمانە وەو، پاشان قۆرغ کردنی ئەم دەقانە".

ئەمە ئەو شتە گرنگیە کە پێویستە رافە بکەیت و لێی بکۆلێت وەو، پێویستە ئەم دیار دەیە رەچاوێکەن، ئەمەش ئەک بەمانای سەر سوپمان و ترسان و پاشگەزیوونە و لێی، چونکە دەتوانن ئەوە بەسەلمێنن کە ئەمە تاکە سەرچاوەی رەوایەتی نییە، لێرەدا داگیر کردنیکی زۆرە ملییانە ی رەوایەتی هەیە. بۆ نموونە - ئەگەر وامان دانا - کە بە راستی رەوایەتیەکی نایینی هەیە، ئەوا ئەو کاتە نابێتە مولکی یە کەس یان ئەنانت کۆمەڵێک کەس، بە لکو دەبێتە مولکی هەموو کەسیک و هەموو ئیماندارێک، ناکرێت ئەمە بێتە مولکی ئەو گروپانەی کە خۆیان بۆ خۆیان دروست بوون و بە بێ هۆ رەوایەتی قورغ دەکەن، چونکە لەم کاتەدا دەکەوینە ناو پرۆسە یەکی بکۆزانە ی دۆزەخی یە و کە کۆتایی نابێت... رەنگە گروپی دیکە دروست بێت و هەر لە پێی نایینە و رەوایەتی لە گروپی یە کەم بستیێت و بەم شێوە یە بەردەوام دەبێت....

لە راستیدا جیا کردنە وە ی نێوان دەسلالەتی نایینی لە دەسلالەتی سیاسی رووت لە رۆژ ئاوادا وای لە رۆژ ئاویە کە دان بە پێر لە سەرچاوە یە ک بۆ رەوایەتی دابنێن، ئەک یە ک سەرچاوە. لە وێ بۆ ئیمانداران و ژانی تایبەتی خۆیان، بێرێک لە رەوایەتی بۆ کلێسای رەسمی هەیە. رەوایەتیەکی سیاسیش لە پێی دەستور بە لگە نامە ی دیموکراتیە و کە پای گشتی جێگیر ی دەکات هەیە، هەروەها رەوایەتیەکی رۆشن بیری لە پێی قوتابخانە و فێرکردن و رۆشن بیری و بلۆکردنە وەو گە یاندنە و هەیە... ئەم هەموو سەرچاوانەش لە یە ک کاتدا و پێکە وە "رێ

قه شه و نایینه وه هپچی دیکه نه بو... له راستیدا خویندنه وهی ئەم کتیبە ژۆر به چۆزە پێویستە.
 "Le Pouvoir sur Sce'ne" bailand, 1980.

2- هه موو زانستی له زانسته نوێیه کان ده کړین به دوو به شه وه: به شیک بۆ به لگه نامه و پۆلینکردن و کۆکردنه وهی تیبینی و پتدراوه کان له واقیعدلو، به شیک بۆ شیکردنه وه و لیکدان و ده رهتانی نه دجامه کان، نه مهش به سه ر زانستی ره گه زه کان یان نه تنۆلۆژیا دا جی به جی ده بیئت. لقی که له لقه کانی ئەم زانسته به "نه تنۆلۆگرافیا" ناو ده بریت و، لایه نی وه سفگه رای ی زانستی نه تنۆلۆژیا پینک ده هینیت، پتده چیت ئەم زاراوه به بۆ یه که م جار له نه لمانیا سالی 1781 ده ره که وتیبت، پاشان له ناو ژینگه زانستی به جۆراو جۆره کانی رۆژناو ادا بلاو بۆ وه. ئەم زاراوه به له سه ده ی نۆژده دا گرنگی یه کی فراوانی به ده سه تیتا. واتا له سه رده می لوتکی ی کۆلۆنیالیزم و بالا ده سه تیبونی فه لسه فه ی ره گه زه ره ستیدا ئیدی زانستی نه تنۆلۆژیا به شداری له پۆلینکردنی گه لندا بۆ تویر و گروه په کان به پی ی ره گه زکرد، ئیستاش ده بینین زانستی نه تنۆلۆژیا یان سۆسیۆلۆژیا جینگه ی زانستی نه تنۆلۆژیا ده گریت وه که دلسۆز بوو بۆ نه و به لگه نه ویستانه ی سه رده می کۆلۆنیالیزم.

3- نه مه وه لایمکی ناشکرایه بۆ لیفی شتروس و میتۆده بونیا دگه رای یه که ی که کۆمه لگا کان له میتۆوی خویان دا نه بریت، به لکو پی ی وایه کۆمه لگا رۆژناوایی به دووره کان (واتا نارۆژناواییه کان) کۆمه لگا بێ میتۆوه کانه و، ته نها ئیستانه کی هه میشه یی به رده وامیان هه یه. ئەم تیپوانینهش به هپج جۆرێک به دلی جۆرج بالاندی نی یه.

ده که ن". پیم باشتر بوو که له که شه وه وای ئیسلامیدا به شیوه یه کی چاکتر گفتوگۆ له سه ر ره وایه تی به کرایه نه گه ر هاتو و دانپیانانیک به فره سه رچاوه ی ره وایه تی هه بو وایه، نه وکاته له توانا دا بوو سیستمیکی نوێی نه رمتر و لیپور وانه تر بۆ که سه کان و سه رجه م کۆمه لگا دروست بیئت.

په راویزه کان:

1- بالاندی له م کتیبه گرنگ و ئاسانه بۆ خویندنه وه (که هپج سه رچاوه و په راویزیکی تیا نی یه) له چار کتیبی یه که م دا پتیشکه و تنیک به ده سه ت ده هین و، تیپوانینی خۆی راست ده کاته وه. له کتیبی یه که م دا ده سه لات له سه ر شیوه ی کۆمه لیک میکانیزمه نیشان ده دات که دژایه تی بیکاری کۆمه لایه تی له کۆمه لدا ده کات، واتا دژی ناشووب و له به ریه که هه لوه شان دنه وه و رۆچوون. به م شیوه به بالاندی کۆمه لگا کانی به و نامیره ئالۆزانه چواند که وه به کار ده هین، که به مهش ملکه چی هه مان نه و یاسایانه یه که وه ملکه چیتی "نه مهش تیپوانینی داینامیکای گه رمی یه، هه ندی جار نامیره که ده که ویت و گه رژی بونی گه رمی (ئینترۆپی) و له جوله ده که ویت، هه روه ها کۆمه لگاش بێ ده سه لات له جوله ده که ویت". به لام له کتیبی یه که م دا که پاش یانزه سال له کتیبی یه که م ده رچوو، بالاندی دیدی خۆی ده گۆریت و کۆمه لگا به شائق ده چوینی.

شانۆکار بۆ دروستکردنی تیپوانین و شوین واره کان له سه ر ده روونی بینه ران ده کات له پی ی ته کنیک و دیکۆرو نواندنه وه، هه روه ها ده سه لاتیش نه و شوین واره و وه همانه به ره م ده هینیت تا کۆمه لگای پی رازی بکات. ئاهه نگه گه رده کانی دانانی پادشا کان جگه له دروستکردنی شکۆمه ندی و تیپوانینی به هیزو رازیکردنی کۆمه ل به ده سه لات و دا برینی ره وایه تی به سه ریدا له پی ی

پېنځاسه يه ش هېچ رقلېټېوونکې بۇ کلتېسا تيانې، به لکو سهرېه خويانه و واقعيانه وه سلفي رولې کلتېسا له کړمه لگادا ده کات وه هر ده زگايه کې دیکه، کالاً رولې په کاني مړول داپېن ده کات وه چوڼ بازار کالاً مادي په کاني داپېن ده کات.

8- ليرده بالاندې ټامازه به دياردهې پټکه وه ژيانې نيوان سهره کومارې چه پرېو (ميټيران) سهره وه زيراني سوشيا لېستې (شېراک) ده دات. وه ده زانړيت ټم پټکه وه ژيانه سهره گرانه بۇ په کم جاره له فهره نسا دا پياده ده کړتو، له هه موو ساتنکدا هه پشه ليکړوه، به لام فشاري راي گشتي و به روه وندي بالاي گه ل تا ټيستا بواري نه دلوه ټم باره روويدات.

9- ده لټن فوکل له دوو م کتېبېدا له بيرکي مړنسي خود يان "کوشتنی مړول" پاشگه زيږوهو، ريزو شوين و نيرادهې بۇ خود گه پانه وه، که زور کهس به مه دلخوش بوون...

10- بالاندې وگوره بېرياره هاوچه رخه کاني دان به وده ده نټن که گرنگي "ټپستيمي" بۇ لايه نو خه سلته شويني په کې (المکاني) ده گه پته وه، نهک بۇ خه سلته کاتي په کې (الزمني). فوکل له (وشو شته کاني) دا ده لټن گوماني تيا داني په که ټپستيمي به په ک جاره کومه لټک پسيږي کونترول ده کات، به لام هه روه فوکل ده لټ به په ک جاره به و خياري په هه رس ناهيت، به مانايه کې دیکه داپران به پله په کې وا توند روونادات به لکو پله به پله ده بيت، به لام ټپستيمي سده کاني ناوه راست هه به ټپستيمي نوپگري فيکريش هه به ده کريت به ناساني و به شپوه په کې سوسيلوژيانه له مه دلنيابېن. فوکل ليرده راسته.

4- ټيستا له کتېبې قوتا بخانه کانداهه په پاش ټوهي ده ولته ټه ټه فريقي په کاني سهرېه خول بوونو له سهر شپوهي کولوني جاران سيستمې ده ولته ناوه ندي يان پټک هټنا، واتا له سهر شپوهي سيستمې ناوه ندي په عقوبي کومارې سټي په مه فهره نسا.

5- له م باره په وه بېروانه کتېبې ميشيل فوکل: "چاوديزي و سزا: له دايکېووني زيندان". ليرده ته نها باس له دروستېووني زيندان له کولتايه کاني سدهي هه رده دا ناکات، به لکو باس له دروستېووني ده ولته ټي نوئي بۇ رولوي ده کات که به هه موو شپوازيک هه ولي خه فه کړيني تاکو جه ماوه ري ټه دا له ترسي کاره کاني ياخي بوونو ناشوب، که له سهرده مه کونه کانداهه روويدلو، بووه هڅي هه لگپړانه وهي له ته قبېنه وهي شپړشي فهره نسي دا.

Michel Foucault: "Surveiller et Punir: Naissance de la prison" Gallimard, 1976

6- ټو کتېبې ټامازهي پيدراوه ټمه په: Clastres (Pierre) : "La Societe contre 'etat: recherches d' anthropologie Politique" e'd: Minuit, paris, 1974.

7- سهرني په ټگه ټم قسه په له (شېره) وه که په کټک له گه وره ترين زاناهه کومه ټناسه کاني ميژو، ده ريچيت. ټو شپوازي ليکچون بۇ پيشکه شمکړني پېنځاسه کاني ده گريته بهر. ټابه م شپوه په کلتيساي پېنځاسه کړيووه ده لټ: "ټو ده زگايه به که کالاکاني رزگار بوون يان شيکه کاني ټيمان قورخ ده کات؟" ټم

11- دیمقزیل ده‌لن: "چەند سالتیک دەبیئت وشەى "بونیاد" ئەم و مژاوی یەو، لە کاتیکدا پارێزگاری بە چەمکە کۆنە وردەکە یەو (کە بە سەر بونیادی بە لگە بەکی ماتماتیکی دیاریکراودا یان بونیادی دەولەتدا جێ بە جێ دەکرا) دەکات، ئەوا ئەمۆ چەمکیکی تەکنیکی زۆر گەورە ترى وەرگیرنوو. چوووە چوارچێوەى سیستەمىکی فەلسەفەى یەو کە ئەمۆ دەردەکە ویت، ناویکی پێ بەخشىو و اتا (فەلسەفەى بونیادگەرایى). لێرە شەو جۆرێک لە تیکەلێ و شێواندن دروست بوو و کارەکانى منیان لە ناو پەرژینى بونیادگەرىدا پۆلێن کرد. (...) بە لām ئیستا هەول دەدەم سنورێک بۆ ئەم پرۆپاگەندانه دابنێم: من بونیادگەرى نیەم، لە من نەخوازواوە کە بونیادگەرى بێ یان نا، من فەیلەسوف نیەم بە لکو مێژوونووسم، مێژوونووسى کۆنترین جۆرەکانى مێژو (....). بێگومان ئەوەى ژيانى خۆى بۆ لێکۆلینەوێ بەرەمەکانى رۆحى مۆڤى تەرخان بکات، پێم وایە ئارەزووى خۆنامادەکردن دەکات بۆ رۆژێک کە مێکانیزمەکانى ئەم رۆحە دەبیئتە مادەیکە بۆ زانستىکی نوێ و نۆینى یەکانى رۆحى مۆڤیمان بۆ دەخاتە پەر، بە لām دەبیئت ئەو بزانیت کە رۆژێکى وا لە ئاسۆى بێنرلادا دیار نى بە". پاشان دیمقزیل لە شۆڤینىکی دیکەدا ده‌لن: "زانستە مۆڤى یەکان هێشتا گەشەیان نەکردووە سەرەپای ئەو پێشکەوتنە گەورەى بە دەستیان هێناوە". لە بەر ئەوە دەبیئت پەلە نەکەین، پێویستە چاوەڕێ بێن.

Dume'zil (Georges) Mythes ete'pope'e

(III) Gallimard, 1973, p.14-15.

12- جۆرج بالاندێ لە گەل سیاسەتى جەنەپال دیگۆلدا دەربارەى کینیا ناگۆک بوو کاتیک دیگۆل لە بەرچەند هۆیکە سیاسى هەولێ پچرپى پەيوەندىدا، ئىدى بالاندێ هەموو

پەيوەندى یەکی لە گەل دەسلەتدا بپێ و تەداخولى لە کاروبارى سیاسى ئەفریقیدا نەدەکرد، لە کاتیکدا ئەم تەداخولى لە پێناوى بەرژەوەندى رزگارپوون دا بوو نەک لە بەرژەوەندى بیدە کلاسیکی یە کۆلۆنیالی یەکە. بالاندێ لەولاتە ئەفریقى یەکاندا بە شێو یەکی بنەپەتى گرنکی بەپادەى کاریگەرى یە دەرهکی یەکان لەسەر فاکتەرە ناوخۆیى یەکان دەدا.

هەر لە بەر ئەم هۆیش لەسایەى ئىدارەى (پیرمەندیس فرانس)دا رازى بوو بە بەشداریکردن لە ئەزموونى توێژینەوێ زانستیدا، مەندیس فرانس چەپەرەویکی زیرەک بوو، تێپوانینىکی جیاوازی بۆ ولاتانى کۆلۆنى سێ یەم هەبوو، لە بەر ئەوە ئەرکی بەرێوەبردنى توێژینەوێکان لەم بوارەدا بە بالاندێ سپێرا...

13- ئەمە جۆرج بالاندێ دەربارەى ئەوروپا و گەلانى ئەوروپا و یەکیتى ئەوروپا و ده‌لن، ئەى دەبیئت ئێمە دەربارەى عەرەب و یەکیتى عەرەبى بلێن چى؟ ئایا سەیر نى یە ئەوروپایەک کە لە نەتەو و زمانى جیا جیا (ئەلمانى، فەرەنسى، ئینگلیزى، ئیتالى) پێکها توو لە پێناوى یەکیتى ئابورى و سیاسى دا رێگە یەکی گەورەى بپێو، بە لām عەرەب ناتوانیت لە هیچ ئاستیکدا وزەکانى بەکبخات؟ رەنگە ئەمە سەیر دیاریت، بە لām لە ئاستیدا سەیر نى یە. ئەوروپا، هیچ هەنگاوێک بە ئاراستەى کامبۆونى ئابورى و یەکگرتندا ناتیت ئەگەر بە تەواوى ئامادە نەبیت، پاش ئەوەى بە شێو یەکی سايکۆلۆژى جەماوەرەکە شى (جەماوەرى فەرەنسى و جەماوەرى ئیسپانى...) ئامادە دەکات، عەقلائیەت و نەخشە یەکی پرۆگرامکراو بۆ هەنگاوان بەرەو یەکگرتن هەیه، خۆ ئەگەر باروبۆخ لە بارنەبوو ئەوا سەرکردەکان لەم هەنگاوە بووردەکە ونەو تەواوەکو پێژەى

یە کیتی ئوروپیی لە بەردەم جەماوەردا نەگەوێت و
هەرەس نەهینیت و راستنکویی خۆی
لە دەستبەدات...

قۇناغی شارستانییتی، لە گەل (ئۆگەست کۆنت)دا
ئەم پرسسیارە کەوتەپوو: ئایا رەوتی بەرەو
پێشەوەچوون مانای ئەوەیە کە هەموو گەلانی
دنیا دەبێت بە هەمان ئەو قۇناغانەدا بپۆنەو و یان
دەکرێت باز بە سەر هەندیک لەو قۇناغانەدا
بدرێت؟ ئەو قۇناغانەش ئەمانەن: قۇناغی
پەرستنی بتهکان و سێر

قۇناغی فرەخواوەندی ← قۇناغی
ئایینی تەوھیدی (مەسیحیەت) ← قۇناغی
وەزعی (پۆزەتیفیزی).

(کۆنت) پێی وابوو کە گەلانی دیکە دەتوانن
قۇناغەکان بپرن و راستەوخۆ لە قۇناغی بیتی یەو
بچنە قۇناغی وەزعی یەو و بپۆنەو بە قۇناغی
مەسیحیەتدا بپۆن.

18- دەبینین دابەشکردنی بالاندی بۆ مێژووی
تازەگەری ئوروپیی سێ قۇناغە یەک بەدوای
یەکەکانی، تەواو لە دابەشکردنە زەمنی یەکی
(فۆکۆ) دەچێت کە لە کتیی: "وشە و شتەکان" دا
بۆ مێژووی فیکری رۆژئاوایی دیاری کردووە،
دەبینین دابەشکردنەکان وەک لای ئێمە
پەيوەندی بە مێژووی ئەو وەچە پاشایەتیەو
نێیە کە فرمانڕەوایەتی ئوروپایان کردووە،
کاتێک ئێمە دەلێین (سەردەمی ئەمەوی،
سەردەمی عەبباسی... سەردەمی عوسمانی...
هتد)، بە لکو بە مێژووی فیعلی تازەگەری فیکری و
مادی یەو پەيوەندیدارە. دەرکەوتنی کە سێکی
وەک دیکارت یان کانت زۆر لە هاتنە سەر حوکمی
دە پادشا گرنگترە.

19- رەنگە کە موکوپێ کتیبە ناویراوەکی
فۆکۆ لێرەدا بێت، فۆکۆ باس لە سێ ساتەکانی
تازەگەری (یان سێ سیستمی فیکری)
(نەپستیمی) دەکات وەک ئەوەی بە تەواوەتی
لە یەکتەر پچراوین و هیچ پەيوەندی یەکیان لە نێواندا

14- ئەمە مانای ئەوە نیە کە زانستە
کۆمەڵایەتیەکان وەک هەندیک پێیان وایە تەنها
کۆمەڵێک ئایدیۆلۆژیان! لە راستیدا یاسا
"زانستەکان" لە کۆمەڵگادا دەنۆزێتەو بەلام
زانستی بوونی رەها و جەتیی ئێمە بە پادەیی
زانستی بوونی زانستە فیزیایی و ماتماتیکی یەکان.

15- لیوتارد (Lyotard) مەبەستی لەمە
ئەوەیە کە چیدی ئایدیۆلۆژیای گشتگیری و
سەرپاگیری یەکان باوەرپێکراوین، بە هیکیایەت و
چیرۆکە گەورەکانی دەچوین.

16- کۆمەڵگاکانی ئێمەش هەروەها لە چەند
چینی یان یادەوێکی مێژوویی پێکھاتووە:
چینی یەکەم، کە کۆنترینیانە، بۆ نمونە
سەبارەت بە میسر بریتی یە لە چینی فیرعەونی
میسری، چینی دووەم بریتی یە لە مەسیحیەت
پاشان ئەو چینه دێت کە لە پاش فەتھی عەرەبی
ئیسلامی یەو دروست بوو، چینی چوارەم
چینی تازەگەری یە. بێگومان چینه کۆنە کە
بە هۆی ماوەیەکی نووری زۆرەو دەبوکیتەو،
بەلام بە تەواوەتی نامریت، بە لکو ئەگەر باروێخ
بۆی لە باریت جاروبار بە هێز دەبێت و دەژیتەو...

17- فەلسەفەی پەرەسەندن جەخت لە سەر
چەمکی پێشکەوتن دەکاتەو پێی وایە هەموو
گەلانی بە هەمان ئەو قۇناغانەدا دەپۆن کە گەلانی
ئوروپیی تا قۇناغی شارستانییتی پیاویدا
رۆیشوون. ئەم سێ قۇناغانەش بریتین لە: قۇناغی
هۆفی دپندایەتی (الوحشية الهمجیة)
قۇناغی بەرەریەت کە لە پێشوو کەم هۆشترە

نه بېت. به لام فوکو له کتیبې دواييدا
(تارکيو لوزيای معریفه) هم بابته ی دهرک
پنکړدو دواي لیبورډنسی له که موکوپي په کرد.
له "وښه وښته کان" دا هم سنی سانه کاته وه
چې ند د اېرانيکی عده می دهرده که وتن که
له بوشایي میژوودا باز دده نو، دواچار
نیمکانیه تی به دواي په کداهاتن یان بیروکي
پیشکه وتن ره تده کاته وه.

20- هم کتیبه له سنی بهشی به دواي په کدا
دهرچوه:

Paul RICOEUR:

1-Temps et r'ecit tome I, 1983.

2- Temps et re'cit tome. II, 1984, ED. Seuil,
Paris.

1- Le Temps raconte' tome III, 1985.

21- لیره دا چه مکی "هژده کان" به ته واوہ تی
جیاوازه له و چه مکی لای نیمه له روژمه لاتی
عده بیداهه یه. له چوارچپوه روژناوايیه که یدا
به مانای پنک هاتنی گروپه په راویزی یه
"هؤفی یه کان" دیت که بیروباوه په کانیان به نایینی
مه سیحی نامؤیه و، بانگه شعی نه وه ده که ن
که خاوه نی ریگی رزگار بوون. هم هؤزانه
زورچار ژماره یه کی گه وړه له لوانی ونېو
گوشده که نو، خېزانه کان له کوپو کچه کانیان
ده که نو، وایان لېده که ن که حاشا له باوکه کانیان
بکه نو، به گیاننکی ده مارگیری و عه قلبه تیکی
نه سک په وړه رده یان ده که ن...

* هم گفتوگويي له گوتاری: الفكر العربي
المعاصر، ژماره 41، 1986 دا بالوبؤته وه، له لایه ن
(هاشم صالح) وه گفتوگؤکه سازکراوه و په راویزی
بؤ نو سراهه.

لله در... لله در... لله در... لله در... لله در...

لله در... لله در... لله در... لله در... لله در...

لله در... لله در... لله در... لله در... لله در...

لله در... لله در... لله در... لله در... لله در...

لله در... لله در... لله در... لله در... لله در...

لله در... لله در... لله در... لله در... لله در...

لله در... لله در... لله در... لله در... لله در...

لله در... لله در... لله در... لله در... لله در...

لله در... لله در... لله در... لله در... لله در...

لله در... لله در... لله در... لله در... لله در...

جۆن دۆن

- لاواندنه وه يهك -

جۆزيف برۆيسكى

• وه بئولا قاسر دانسان

هيا قاسر

جۆن دۆن ده نوێو هه موو شتیکی ده ورویه ریشی نوقمی خه وده بی.
دیواره کانو نه رده که و چه رپا کانو تابلۆکان، نوستوون،
میزه که و قالیه کانو سورگیه کانو قوفله کان، نوستوون.
نۆلابی جلیو میزی میوانو مۆمه کانو به رتاقه کان، هه موو نوستوون.
هه موو شتی خه وی لیکه وتوه، بوتلو په رداخو گولدانه کانو نانه که،
کێردی نان قاشکه ره که و فه خفوریو شته کریستالیه کانو ده ووری سهر میزه که،
شه وچراو چه رچه فی چه رپاو نۆلابو شوشه ی په نجه ره کانو کاتزمیره که،
پێپلیکانه کانو ده رگا کان نوستوون، شه و گه شتۆته هه موو جتییه ک.
له هه موو جتییه کدا شه وه: له سوچه کانو چاوی ناگردانه کانو چه رچه فی چه رپایه کان
له کاغه زه کانو میزی نووسینه که و په نده نووسراوه که دا،
له په یقه کانیدا، هیزمه کانو له مقاشی ناگردانه که و له سوچی موحه بیریه که دا شه وه،
له شوینه ی ناگره که ی تیا دامرکاوه ته وه، له هه موو جتییه کدا هه ر شه وه.
له بلوزو پێلاوه کاند، له گزهره ویو سێبه ره کاند،
له پشتی ناوینه که و کورسیه کانو سهر چه رپاکه.
دووباره له نێو گولدانه کانو سهر خاچو نێو به رگه لیقه کاند،
نه عله کانو گسکی پشت ده رگا که، هه موو شتی نوستوه.
نووستوه هه موو شتی، په نجه ره کانو به فری نیشته وی سهر چینگزی لیواری په نجه ره کان،

گويسوانه كان سېي وەك چەرچەفي سەر مېزي ماله هاوسن، ستاره كان نوستوون،
كۆلان سېه وەك سېي مردوو،

دېمەنى گەرەك لە ناو چوارچێوەى بە بەفر گىراوى پەنجەرەكەدا نابینرێ.
خەوتوون گومبەزەكان و دیوارو پەنجەرەكان، هەموو، هەموو شتێ نوستوو.
بەردى سەر شوێستەو كارىتەكانو شیشەبەندى پەنجەرەكانو گولزارەكان نوستوون.
چەپەرۆ زنجیرە بەئالتون زاخدراوەكان، لەمپەرى بەررێگان، نوستوون.
هیچ روناكایىك لەم شەویدا تیشك ناخاتەپوو، جېرەى هیچ چەرخێك ناگاتە گۆی.
دەرگاكانو دەسكەكانیان، زەنگەكان نوستوون، كێلونی پەنجەرەكان،
قوفلەكانو پشتیوانى دەرگاكان نوستوون، سورگیەكانو كلیلەكان.

نە دەنگێك، چەرپەیهك، سرتەیهك نابیستی.
تەنها خرمەى بەفر نەبێ كە عومرى شەو درێژ ئەكات.
بەندیخانەو قوفلەكان، تەرازی دووكانى ماسى فرۆشەكان نوستوون.
كەلاكى هەلواسراوى بەرازەكان نوستوون.
خانووەكانو خەوشى پشتمالو سەگە پەتكراوەكان نوستوون.
پشیلەكان بە خۆیانو گۆی قوتەكانیانەو.

مشكەكانو مرقەلەكان نوستوون، لەندەن سەرتاپا نوقمى گىزاوى خەبوو.
لە بەندەرەكەدا بەلەمێكى چارۆكەدار نوستوو،
ئاوى دانار دانار بە بەفر، بە بەر قولاخى بەلەمەكەدا دێتو دەچێو
بەناو قولاى دەریادا دەهیسیتێو.

هاو دەم لەتەك هەورەكانى قولاى ئاسماندا بۆ دوور دوور ئەوقدەدات.
چۆن دۆن نوستوو و دەریاش لەگەڵ ئەودا نوستوو،
كەنارە گلگەچیهكە لەپاڵ دەریادا نوستوو،
زۆربەى ئەم دورگیە لەئامیزی بێدەنگیدا نوستوو،
لێ باخچەكانیش بەسێ قوفلێ كۆمەدراون،

كەقوتەكانو دار سەنەوبەرەكان، قرزەلەكان، لاریكسەكانو بێتولاكان نوستوون.
پێدەشتى كێوەكانو جۆگەلەو توله رێگاكان نوستوون،
لەو دەمەدا رێوێو گورگەو ورجەكان نوستوون،
بەفر لەبەر ئەشكەوتەكاندا مۆل دەخوا.

بەلەندەكان بێ جوكە جوكو ستران نوستوون.
قیغەى قەلەرەشكەكانو پێكەنینى كۆنەپەپوو نابیسترێ،
مەلەكوتى دێندانەى شەو گومبەزێك بەسەر ئینگلتەرادا هەلەدا.

له کاتیکدا ته ښه نه ستیره په ک ده جریوینو جرجیک د پروا تا دان به گوناځه کانا ښی.
 هه موو شتی نوستووه، مردووه کان له گوړه کانیاندا،
 زیندووه کانیښ له نیو دهریای کراسی خویاندا راکشاون.
 نو قمبو له ناو ورپته کانیاندا. دوو به دوو یان ته ښه نوستوون.
 هه موو، هه موو شتی نوستووه، روږاره کان، چیاو دارستانه کان،
 گیانه بهره درنده کانو بالنده کان، تیکرا نوستوون.
 دامینی ناسمانه ره شه کانو هه موو شتی که مردووه هه موو شتی که زیندووه، نوستوون.
 ته نیا هر به فره سپیه که په باوه خوئی ده کاو فریشته کانیښ نوستوون،
 ((پیره نورانیه که)) زور دور له په ژیوانییه کانی دنیا
 له خه وی پیرزوو ښه شه رمیدا ده نوئی.
 نوستووه دوزخ، به هه شتیښ له نیو شکوی خویدا نوستوون.
 له م سانه دا که سیګ نیه له ماله وه ده سته ودامانی خه نه بووین.
 خوا نوو ستووه و زه ویش نیستا به خوی غریبه،
 چاوه کان نابین، گوئی کانیښ نه شکه څه کان نابیستن،
 له سر به فری کنگلکه کانی ښینگلستاندا
 شه یتانو کینه له پال په کدیدا نوستوون.
 سواره کان نوستوون، سرده سته فریشته و که په نا کهی نوستوون،
 نه سپه کان به دم خه وه له تره ده ن،
 ته نانه ت پوله فریشته ی زاروی به په کا نا لوی
 ژور قوبه ی کلن سای سان پولسیش نوستوون.
 چون دوزو هر هه موو شیعه کانی نوستوون،
 حوزنو نازاره کانی له نیو ره زمی به یته کانیدا ده پازین.
 هر دپره وه براو هاو پتیه کی نازیز به گوئی نوی تردا ده چرپینن:
 توئی برق به ولوه، پیویسته به رده وام بین.
 به لام رنگا گه لی دووره تا دهر وازه کانی به هه شت،
 دپره کانو ښه هاو لوته رزی له په کدی ده نالینو
 له سر ژیهه ک تیکرا نه ووق ده ده ن.
 هه موو گوپله کان نوستوون.
 هه روه ک پاسه وانیک له کاتی تیپه ربوونی مارشیکې درژدا
 به لاته نیشتا قافیه و دوو دپری هیجاکان ناوړه ده ده نه وه.
 گومه زی قایمی لاشانی دهر وازه کان نوستووه،

نیگای تیروانی نی ناوی ((لیسیس)) نوستووهو
 سه‌ریه‌ریش دور له و نیگایه نوقمی خه‌وه.
 هه‌موو خه‌مو مه‌ینه‌تیه‌کانیش به‌بی جو له نوستوون.
 خیرو شه‌ر نامیزیان به‌یه‌کدا کردووه
 پیغه‌مبه‌ره‌کان نوستوون، تاوی به‌فری داگردو
 له‌سه‌ر نه‌و پانتاییه به‌ریلاوه‌دا به‌دووی ره‌شاییه‌کی بچوکدا ده‌گه‌پئی داکا به‌سه‌ریا.
 هه‌موو شتی نوستووه، کتیه‌کان له‌ناو دپره سه‌خته‌کانیادا نوستوون،
 رووباری په‌یغه‌کان که به‌فری له بیرچوونه‌وه دایبوشیون نوستوون
 گشت وتاره‌کان، له‌تک هه‌موو نه‌و راستیانه‌ی که هه‌لگرنی نوستوون،
 زنجیره‌کان نوستوون به‌ناسته‌م زپه له نه‌لقه‌یانه‌وه ده‌بیسترتیت.
 هه‌موو له بیده‌نگیه‌کی قولدا نوستوون، ((پیره نورانیه‌که))
 شه‌یتان و خواو، خزمه‌تکاره به‌ده‌کانیان و هاوړیکانیان و مناله‌کانیان نوستوون.
 له‌سه‌رتاپای زه‌میندا به‌دریژایی رتیه تاریکه‌کان،
 هیچ نابیسترتی ته‌نجا خاشه‌خاشی به‌فر نه‌بی.
 دواتر چی...! گویت لپیه... له‌ناو تاریکایی نه‌و سه‌رمایه‌دا
 ئینسانیک ده‌گری، له‌ترسا به‌چرپه ده‌دوئی
 که‌سیک له‌به‌ر زیلله‌تی زستاندا به‌جیماوه
 ده‌گری... که‌سیک وا له‌و تاریکیه‌دایه،
 به‌ندییه‌که له‌ناو زیندانی زستاندا
 نوزده‌یه‌کی باریک، باریک وه‌ک ده‌رزی، لی‌بی ده‌زوو...
 له‌هه‌موو جییه‌ک سه‌رماو سۆله تاریکیه...
 به‌ته‌نجا به‌سه‌ر به‌فردا ده‌خزئو شه‌و به‌سپیده‌وه ده‌داته‌وه ده‌میه‌ک.
 ((نه‌وه کتیه له‌ویدا هه‌نسک نه‌دا؟ نه‌وه تۆیت نه‌ی فریشته‌که‌م
 چاوه‌پئی نه‌و هاوینه‌یت که له‌ژیر به‌فری زستاندا به؟
 چاوه‌له‌پئی بۆ گه‌رانه‌وه‌ی خوشه‌ویستی من؟
 به‌م تاریکو نوته‌که ده‌گه‌رتیه‌وه بۆ مال؟
 نه‌وه تۆیت به‌تاریکی شه‌ودا هاوار ده‌که‌ی؟... هیچ وه‌لامیک نییه.
 ((نه‌وه ئیوه‌ن، فریشته مندا له‌کان؟
 نه‌م گریانه وام لیده‌کات بیر له کوراله غه‌مگینه‌کانتان بکه‌مه‌وه))
 ئیوه‌ن که له‌هاکړا بریارتان داوه کاتیدرالیه خه‌وتووه‌که‌م به‌جیبیلن؟
 به‌راست تو بلئی نه‌وه ئیوه‌ بن؟... بیده‌نگی.

دهكړئ نهوه تږ بيت، پاول؟
 پاش خويندنی نهو هه موو پندانه بڼ وا دهنگت نووساوه؟
 نهوه تږيت كه لهو تاريخييه دا سهره بڼزه كهت نهوی دهك پتو
 دهكړيت؟ ((هيچ شتيك نيه جگه له دهنگدانه وهی بيدهنگی.
 نهو دهستی كه كهونو كائنات دهبات به پڼوه،
 هر هه مان دهست نيه كه ده موچاوی خڅی له له پيا دهشاريت وه؟
 نا.. هزړيكي سرگېږگه،
 نهوه تږيت نه زبه نيم؟ خوی گه وړه، كه لهو گه ردوونه بالا يه دا دهكړيت.))
 چهند به كپي! نه م بيدهنگيه دهكشي،
 نهوه تږ بوويت، جبرایل، كه فوت كرد به كه په ناكه تدا؟
 سهگه كان دهستيان كرد به وه پين. منم ته نها بيدار له خه.
 سوارچا كه كان نه سپه كانيان زين دهكن.
 هه موو شتي گه مارډراوه لهو تاريخييه قوله دا نوستووه.
 له ناسمانه وه گه له سهگي راو به رده بڼه خواره وه،
 نا يا نهوه تږيت، جبرایل،
 لهو تاريخي زستانه ترسناكه دا هه نسك دهك پته كه په ناكه توه؟))
 ((نا، نهوه منم، گيانی تږم، جڼ دڼ.
 من، گيانی تږ، كه به ته نها ناليره له ناسماندا به جيپيلاوم،
 به قورسيتي هزړه كانی خومه وه، به سهختي شه ته كدراوم.
 به م باره گرانه وه له نيوان هه لچونو داچوونی مه به ستيكي به رزدا
 به نازادي بالده گريته وه له م ده فهره دا ده فرييت.
 تږ وهكو بالنده يه ك وابوويت، دور له سهر بانه ليژه كان،
 هه موو گه له كهی خڅت بينی، هه موو ده ریاكانت بينی
 هه موو ولاته دوره كان، تږ دڼزه خت بينی.
 -سهره تا له خودی خڅت داو دواتر لای هه مووان.
 ته نانه تږ به چاوه كانی خڅت به هه شتي دره وشاوه ت بينی
 كه پي كه اتبوو له سوپگهی هه سته غه مباره كانی خڅت.
 تږ به چاوی خڅت بينيت: ژيان وهك دورگه كهت وابوو،
 نيدي خڅت كرد به چاوساغی نه م تږ قيانووسه.
 جيهان جگه له تاريخييه كي قيژه گه رهيچی تر نه بوو.
 تږ به ده وری خوادا فريته به ربوويته وه خوارو ديسان به رهو ناسمان به رزيويه ته وه.

ئى ئەۋەتى كە باری گرانكرویت، ئەۋەتە كە ریتقنادا بگەیتە ئەۋ بەرزاییانە،
 لەوئى ھەموو ئەۋەتى كە لەسەر زەۋى ماۋەتەرە، تەنھا چەند رووباریكى پىچە بە دەۋرە
 قوللەى زرافىن، لەوئى دەلتى ئەمە ئاخىزەمانە
 كەچى ئەۋ ترسەش نىبە تۆقىنەر.
 لەم ولاتەدا ھەۋا لەجىتى خۇيدا كپو ۋەستاۋە.
 ھەموو شتى بەخەۋىنىكى ناخۇش ۋ پېر زۇل بېراۋ دەجىت.
 خوا لەشەۋىكى تەماۋىدا رووناكىەكى دورە دەستى سەر پەنجەرەيەكە.
 ھېچ گاسنىك لەۋىدا كىلگە ناكىلتىت،
 ھېچ گاسنىك سالى لەۋىدا ناكىلتىت، سەدە لەۋىدا ناكىلتىت
 درستانە بەرەلاكان خەسارىكى ئىجگار گەرە دروست دەكەن.
 بارانىش لەنىو گىيا زۆرۈزە بەندەكاندا سەمادەكات.
 رۆژىك دىت داربېرىك بە ئەسپىكى لەرەۋە
 سەرى ئى بشىۋىۋىتە ئەم بىشەلەنە پېر لە بەفرو ترسانكىەۋە
 دەبىن ئەۋ بەدار سەروپەكدا ھەلگىزى ۋ لە پېر لە دۆلەكەى خوارخوارەۋە
 چاۋى بگەۋىت بەشەۋقى رووناكىيەك.
 بەلى دورى ھەموو شتىكە. ئىرە ناۋچەيەكى تارىكو نانارامە.
 نىگا بەھىمىنى بەسەر سەربانە دورەكاندا دەخزىت.
 ئىرە ھىندە رووناكە، خەپەى ھېچ سەگىلە
 زىنگەى زەنگى ھېچ كاترمىزىك نابىستى.
 ئى دەرەك بەۋە دەكات، دورا، دورى زۆر دور ھەموو شتىكە
 بەتەكانىكى بەگپو قولاخى ئەسپەكەى بەتوندى دىسانەۋە ۋەردەگىرپىتەۋە بۇ دارستان.
 لىرەدا رەشمەۋ، تاخوركوشەۋ، خۇيۋ ئەسپە لەرەكەى
 دەبنە خەۋنىك لەناۋ ئىنجىلدا.

ئاۋا، مەن دەگىرىم دەگىرىم... مەن مەحكوم بەزىيانىك لەناۋ ئەم بەردانەدا.
 مەن ناتوانم بەم كالا گۆشتىنىيەى خۆمەۋە بۇ ئەۋ بەرزاییە بفرم
 پىشان دەبىن بەرم، دەبىن فەرامۇشېبگەم،
 ئەم رووناكىيە شىدارەى زەۋى لەيادكەم قىچا دەتوانم بفرم.
 بەتاسەى گەبىشتن بەتو گىرپ تىبەرەۋە
 تا لەگەل گۆشتەكەمدا دىسانەۋە بماندورپىتەۋە بەيەكەۋە.
 بىسودە تاسەم، ئەز دەزانم،

پاشان؟ گریانی من ئارامی شەوت دەشتۆیتىو
 ((با))ش وەك دەرزىيەكى ھەرگىزاو ھەرگىز كەنەفت نەبوو
 بەناو تارىكەشەودا دەروا دەماندووریت بەيەكەو.
 ئەوە من نىم كە دەگرىم، ئەوە تۆیت،، تۆیت جۆن دۆن.
 تۆ بە تەنھا راکشاویت دەورى سەر مێزەكە لە دۆلابەكەدا نوستووە.
 كلوكلوى بەفرىش لەناو تارىكەسەلاتدا وندەبىو
 بەسەر خانووە خەو لەچاو كەوتووەكەتدا دەبارى.
 وەك بالداریك لەناو ھىلانەكەتدا
 وەك ئەسكێرەكەت كە بەھەورێك داپۆشراو
 بۆ تاسەى گەپان بەدووى ژيانىكى راستەقىنەدا،
 شادمانى خۆت پى سپاردووە، نوستوویت.
 بێگەردە رۆحى تۆ، رێگەى تۆ ئازادىيە لەناھەقى.
 ئى ئەو وەك قەلەپەشكە لەھىلانەكەيدا
 لەسەر ھىلانە بۆرەكانى ریشۆلەكانەو خۆى ناشاریتەو.
 رۆژێك ھەر دەبى بیدار بێتەو، وەك بیدارىوونەو بەلدارەكان.
 ئەوتا ھەنوگەش لەژێر لێفە سپیەكەيدا راکشاو
 لەنێوان رۆحى ئەو جەستەى نوستویدا
 گەردوون بە بەفرو خەو دوراوتەو.
 ھەموو شتێ نوستووە. دوو سى دێرە شیعەر نەبى
 بەرپىشخەنەو چاوە لەپى تەواو بوونن:
 عەشقى خواى جگە لە گۆشتى پىرى جەستەى
 سەردەستەى رەبەنەكان چى تر نىيە.
 لەم گەردوونەدا ھەر بەرداشێك كە تافەتافى ئاو بىسۆپىتى
 ھەمان باراشى ئارادە.
 دەتوانىن ھاومال ژيانمان بەش كەين، بەلام لەگەڵ كى مەرگ بەش كەين؟
 ئەو قوماشە داپزاو، ریزەپێز دەكەينو دايدەدېن،
 فرپى دەدەينو ھەلیدەگرینەو، ديسان پارچەپارچەى دەكەينەو
 لەگەڵ دوا راتەكاندا! قىچا ئەو ئاسمانە يەك پارچەيە
 لەو تارىكییەدا دەكاری دەرزىيەك بگرت بە دەستبەو...
 بنوو، بنوو، جۆن دۆن. رۆحى خۆت ئەشكەنجەمەدەو بنوو.
 عابا داپزاو كۆنكۆنەكەت بەخەمبارییەو ھەلواسراو..

بېروانه له ناو ه وړه کاندې نه ستړه کت خوې پيشانده دا
نه و نه ستړه به ي عيامېکه نيشکې تو ده گړت.

1963

جوزيف برودسکي

جۆن دۆن: شاعيرتکي ئينگليزه، له سالي 1572-1631 زياوه، ژيانى لاويتى له نيوان خويندنى بالاو
عاشقېکي له راده به ده ر بۆ ستيکس برېوتې سر. له سالي 1601 دا کچېکي بې ويستی خانه واده
گه وړه و به ده سته لاتې که ي خواستووه، نه مه ش بۆتې هؤى دابه زيني پله وپايه ي کومه لايه تى.
له سالي 1615 دا ده ستى کردووه به خزمه تکردن له کلتيسادا، سالي 1621 پله يه کي ئاينى به رزى
له کلتيساي ((سان پاول)) پندراوه و بۆتې باشتريخ خه تيبي مه موو ئينگلستان، مردن له
شيعره کاني جۆن دۆن دا پانتاييه کي گه وړه ي داگير کردووه، به چه شنى که ترسو حالتيه اتن له
شيعره کانيان هاوشانى په کترن.

هيزمه کان: پارچه دارى سوتې مه نى

موحه يري: زؤپاي گلېنى قه د ديوار

که فوت، لاريکس، بېتولا. ناوى سې دره ختن.

پيره نورانيه که: پيدېچن مه به ستى ((جان پؤل)) بېت که گډېه که ي له ناو کلتيسلدايه.

ليسيبس: ناوى پيرؤزى کلتيسايه.

تاخورك: گاليسکه ي سر به فر

سهرچاوه:

Josif Brodskij

Oas I oknan

I urval av Werner Aspenstrom och tolkade tillsammans med Anna Aspenstrom

FRBs Lyrikklubbi Tidens forlag. Stockholm, 1987

خه زینه

• سۆمه رسیت موام

• و: موحه مه د ره مه زانی

وهك ياقووت له ناخيانا بليسه بستينى⁽⁴⁾، با
خه لك به تاقه وه ره قىكى قومار كايه
به سامانه كه يان بكن، با به سه رته نافيكا بپۆن كه
يان لى تى پهن و نپو دهر كن يان بكه ونه
خوارى و مليان وردى، كوپه با خه لكى له پى تى
ئاواتىكى به رزه ستى دهر وون يا گيره و
كىشه يه كا گيانى خويان به خت كن. خه لك نه گهر
به هوى كاره گرنگه كانيانه وه ناويانگيان
دهر كردايه، رى چارد هه رينجه ئيره يى پى
نه ده بردن. بپتو ورنج به خه ساريش بان به زه يى
پى يان دا نه ده هات.

به لام له قسانه نابى و تن بگه ك رى چارد
پياوژىكى خق خوشه ويست و پى ره حم بوو.
هه چكام له شتانه نه بوو. رى چارد هه رينجه
پياوژىكى باش و دلاوا بوو. دايم به گيان و دل تيدا
بوو كار بۆ هاوه لانى بكا. نه وه نده شى مال و

رى چارد هه رينجه⁽¹⁾ بنىاده ميكي به خته وه ر
بوو. پياو له قسه ي ره ش بينه كان
(له ره مابشته كانى كتيبي هه زه رته سوله يمان⁽²⁾)
به م لاوه) گه پى، پياوى به خته وه ر شتىك نيه له م
دونيا پى له ككولى يه دا پهيدا نه بى، به لام رى چارد
هه رينجه نه مه ي ده زانى و نه وه ي راستى بن شتى
واش هه ر زۆد كه م په يا نه بى. نه وه ي كه هه ر
شتىك له به ين دابى باشه⁽³⁾، قسه يه كه
كه پيشينيان زۆريان بايه خ بۆ داناهه، به لام نه مپۆ
دابى به سه ر چوو وه نه وانى وه شوين نه قسه يه
بكه ون ده بى خۆپاگرن بۆ نه وس و توانجى
به نه ده بى نه وانى كه وا خۆپاگري و نه قلى سه ليم
يان پى هه چ نيه. كاتى قسه ي وا به اتايه ته
گه پى رى چارد هه رينجه، به نه ده بو بۆ گالته شانى
هه لده ته كاند. كوپه با خه لك هه ر ژيانىكى پى
له مه ترسى بگرته به ر، با خه لك ئاگرىكى سوورى

سامان هه بوو كه له خوځشي يه كي وه يارمه تي به خه لك كردن به هره مه ند بئ. پوول و پاره ي بوو له وه زاره تي ناوځو⁽⁵⁾ مه قاميكي واي بوو كه مووچه كهي به شي بكا. كاره كه ش به به ژنو بالاي بړا بوو. كارتيكي ريك و پيك و خوځو و جيگاي لي پرسينه وه بوو. هه موو رويي هركه له نيداره دهاته دهري، ده چووه كلو به كهي و دوو سه عاتيك بريجي⁽⁶⁾ ده كړد. شه ممان و يه كه شه ممانيش خه ريكي گويي⁽⁷⁾ ده بوو. له كاتي هه يني دا ده چوو بؤ ولاتاني ديكو له مويي باش باش ده ماوه و ده چوو نيو كليساو گالوري و موزه كان ده گپا، هه ر كونسيرتي درابا يان شانقيك له سه ر سين با، هه ول شه و ده چوو. زوري له دهري نان ده خوارد. هاوه له كاني خوشيان دهويست. پياو زور به هاساني دهيتواني له گه لي بدوي. زوري كتيپ خويندبووه، زوري شت ده زاني، پياو له قسه ي تيز نه ده بوو. رواله تيكي جوانيش هه بوو، به لام بلني زوريش جوان بئ، نا، پياويكي به له باريكه بوو، قيت به پيدا ده پوي، ده موو چاويكي كزي قوت و ورياي هه بوو. تووكي سه ري خهريك بوو تهك ده بوو چونكي له په نجا نزيك بپووه. به لام، چاوه قاوه يي په كاني هه ر نه و بزه يي جاراني تيدا به دي ده كرا، ددانيشي هه موو هي خوي بوون. نه دامي باش هه لكه و تبوو، دايه ش پاريزگاري خوي ده كړد. جا بزيه بونه وه نه ده بوو كه نه م كا براه بنياده ميكي به خته وهر نه بئ. خو نه گه ر توري له خورازي با، پياو ده يگوت وه للامي هه قي خويته ي به خته وهر نه بئ.

نه وه ندي مال و سامان هه بوو كه له دورگه ي پر له مه ترسي و بئ نوقره ي ژن هينان، پاپوره كهي به سه لامه ت تن په رتي. زور پياوي باش و ناقل له و دورگه يه كه شتي شكاو بوون. له سه رته اي ته مه ني بيست سالي به بونه ي نه وي نه وه ژني هينابوو، پاش چه ند سال زيانتيكي كه پياو ده تواني بلني به خته وهرانه بوو، ورده ورده ليك كشان وه. خو نه نه م ده ويويست ژن بييتي وه وه نه و نيازي

شووكړدنه وه ي هه بوو، جا بزيه باسي ته لاق هه نه هاته گزوي (نه وه ي راستنيش بئ پله و پايه ي ريچارده رينجه له كاري ده ولته ي دا بپووه هوي نه وه، شتيكي وه كه ته لاق لي نه كاليته وه). به لام له به رنه وه ي كاره كه له شان خوځ بئ، به يارمه تي وه كيكي تاييه تي خاو خيزان، ليك هه لبران و داياننان، هه ركاميان به كه يي دلي خوي ژيان بپاته سه رو هيچيان كاري به سه ر نه وي ديكو وه نه بئ. زور به خوځشي و ريزو حورمه ته وه ليك هيا بوونه وه.

ريچارده رينجه ماله كهي له خياباني چوونز وود⁽⁸⁾ فروشتو له شوپنيك ناپار توماني گرت كه پياو دهيتواني به پي يان له ويوه بچي ته وايت هول⁽⁹⁾. ناپار تومانه كه وه تاغيكي دانيشني بوو كه چين چين كتيبي لي دانا بوو، هوه يه كي نان خواردني تيدا بوو كه شت و مه كه كهي زور لي ده كالاوه. وه تاغ خه ويكي باشيشي بؤ نه م هه بوو. له پشت ناشپه زخانه كه دوو هوه ي تاييه تي پيش خزمه تي لي بوو. ريچارده، ناشپه زه كهي (كه ساليهاي سال چيشتي بؤ ليتابو) له جويود وود را هينا ناو نه م ناپار تومانه. به لاسيتر وه نزه نده ي ده ست و پيوه ند نه دجا بو، چيه نه نه واني ديكي جواب كړدو له نده يه ي (ليت و پيوه ند دوزينه وه) داوي پيش خزمه تيكي كړد. بؤ خوي جوان لي ي حالي بوو چي ده وي، جا بزيه سه رپه رشتي نيداره كهي جوان تن گه ياند كه چ جوره پيش خزمه تيكي ده وي. له پيش خزمه تي ده گه پ زور هه رزه كار نه بئ، يه كه م له به رنه وه ي ژني هه رزه كار، جي ي به قاني يه و دو هه ميش له به رنه وه ي كه نه م با نه وه ي پياويكي كامل و ماقول بوو، خه لك (هه رنه يي كول كيش و كا براهي كاسب) قسه يان بؤ هه لده به ست.

ريچارده لاي و ابوو كه نه گه ر پيش خزمه ته كهي گه نج بئ، ده بئ گه يشتيته ته مه ني چاك و خراب ليك هه لاويزي. له يه كي ده گه پا بتواني. زيو خاويين كاته وه. دايه دلي به زويي كونه وه بوو،

ههقی شی بوو که وچکو چنگالنی که ژنیکې مافوولی زه مانی مه له که نان⁽¹⁰⁾ شتی پښ خوار دبوو، ده بایه به زه ریفیو به پړزو حورمه ته وه نه م باره و بار کرابا. ریچارد هه رینجه پیاوړتیا میوانگر بوو و پښی خوش بوو هه رنه بڼ حه و تووی شه وئ، نه ماله که ی بانگنیشن بڼ و میوانیش له چوار که متر نه بڼ و له هه شت که سپش تی نه پښی. خاتر جه م بوو له وه ی که ناشپه زه که ی چپشنتی ده نیریتنه ژورئ که میوانه کان به نیشناوه ده پخون و ده یو یست پش خزمه ته که ی به پښی و جڼ و گورج و گزلی له خزمه تیان بڼ و بچڼ. پش خزمه تیکې باشیشی ده یو یست که به جل و برگی نه م رابگا. ریچارد به جڼ و پښی به رگی له به رده کرد، و ابوو که له گه ل ته مه ن و نڅی کومه لایه تی بیته وه و پښی خوش بوو یه کڼ ه بڼ جوان ناگای له لیباسه کانی بڼ. پش خزمه تیکې که نه م لښی ده گه را، ده بایه بڼ توانی یا شه لوارو کراوات نو تووکاو سهیر له سهر نه مه سووریو که که وشه کانی جوان بویاغ کرئ. لاقی چکوله سوو و بڼ په یاکردنی که وشئ شیوه ی دورینه که ی جوان بڼ، سهیر تووشی ته نگو چه له مه ده هات. ژوری که وش بوون و له سهر نه مه سوور بوو که هه ر نه وه نده ی که وشه کانی داکه ند، ده بڼ هه لواسرین. دوا هه موو نه م قسانه، نا پارتومانه که ده با خاوین کرابایه وه و ولاته که ی هه لوه ژر دریت. دیاریو هه موو که س ده یزانی نه وه ی بڼ نه م کاره بیته به روه، ده بوو بنیاده مڼ بڼ قسه ی خراپی نه یه ته وه سهر؛ ده با ناقل و ده ست و چاو پاکو رها شیرین بڼ. ریچارد حازر سوو له به رانه به هه موو نه م شتانه، موچه ی باش، سازادی تاپاده یه کی ناقلانه و مه رده خسی ژوریدا به پش خزمه ته که ی. سهر پر شتی نیداره ی (ده ست و پیوه ند نوزینه وه) جوان گوئی بڼ شل کرد بڼ نه وه ی چاو لښی و کڼی و خاترجه می کرد که به کڼ باشی بڼ په یا ده کاو چه ند که سڼ که بڼ پش خزمه تی هاتبوونه به روه، نارده لا. دیاریو نه و ژنه سهر پر شته، گوئی نه دابوه قسه کانی

ریچارد. ریچارد دلنه دلنه چاو ی به و که سانه که وت. جارتی بریکیان هه ر به کاری کاره که نه ده هاتن، بریکیان وادیار بوو به مه لپه مه لپن، بریکیشیان ژور پیربوون، نه وانی دی ژور جیل بوون. هیندیکیشیان هینده رها سووکو خوین شیرین نه بوون ناقه که سیکیان تیان به بوو که ته نانه ت به تاقیشی کاته وه. ریچارد پیاوړتیا میهره بان و به نه دهب سوو و له کاتیکدا جوابی ده کردن بزه یه کی ده گرت و به قسه یه کی خوش دلوای لښی بوورنی لښی ده کردن. ته مای بوو چاو ی به ژور پش خزمه تان بکه وئ هه تا یه کڼ باشی لښی هه لده که وئ.

ژیان شتیکی خوشی له لایه نه ویش نه وه یه کاتنی هچت نه وئ جگه له و شته که یه کجار باشه، ژور جار وه گرت ده که وئ. پیاو نه گه ر بیتو نه وه ی گبری ده که وئ رڼی و راست نه یه وئ، ژور له وانه یه نه وه ی ده یه وئ وه گبری بکه وئ. ده لښی چاره نووس نه لښی: (نا نه مه ژور گه رجه، دلوای ژور ده کا.) و پاشان له به ر لاساری ژنانه ی خوشی شته که ده خاته کوشی کا براوه. ژورئ، ده رکه وانی نا پارتومانه کان به ریچارد هه رینجه ی گوت:

(قوریان بیستومه له پش خزمه ت ده گه پښی.)

من که سیکم پښ شک دئ که له کاریکی وا ده گه پښی.)

- تو بڼ خوت پیت چاکه؟

ریچارد هه رینجه فکر تکی ناقلانه ی سوو. نه ویش نه وه بوو که بیتو پش خزمه تی، پش خزمه تیکې دیکه ی پښی باش بڼ که لښی باشتره له وه ی که خاوه ن کار به باشی بزانی.

ده رگاوانه که گوتی: (من زه مانه تی باش بوونی ده که م. تا نیسته کاری باش باشیشی هه بووه.)

- سه عات له ده وریو به ری حوت دیمه وه به رگ بگویم. نه گه ر بڼی ده کرئ، ده مه وئ هه ر نه وکاته چاو م پښی بکه وئ.

- به چاوان، قوریان. فرمايشته که تی پئی راده گه یه نم.

هر تاقه پینج ده قیفه بوو ریچارد هاتبؤوه، له زهنگیان دا. ناشپه زه که چوو ده رکه ی مه لگرت. پاشان هاته وه ژورئ و گوتی ئه و ژنه ی وا ده رگاوانه که باسی کردبوو، هاتووه.

ریچارد گوتی: (پئی بلن، بیته ژورئ.)

چهند چرای دیکه ی هه لکرد، هه تا له بهر رۆشنا بیه که یان بزانی ئه و ژنه چۆن بنیاده میکه. هه ستاو پشتی نابه کوانوو ده که وه و راوه ستا. ژنیک هاته ژورئ و به نه ده ب له نئو ده رکه که دا ویستا.

ریچارد گوتی: (نئوارةت باش. نئوت چی یه؟)

- قوریان نئوم پرچارده ⁽¹¹⁾.

- ته مه نت چهنده یه؟

- سی و پینج، قوریان.

- باشه، ته مه نیکه باشه.

هویه کی له سیگار ده که ی کردو جوان له ژنه فکری. ژنه، که له گه ت بوو، له وانه بوو به قهت ئه م که له گه ت بئی. به لام گوتی بیته و نه بئی که وشی پاشنه بلیندی له پئی دابه. لیباسه ره شه که ی لئو ده کالاره، جوان به خۆی راگه یشتبوو.

ده م وچاوی جوان و له بار هه لکه ونبوو و رهنگی پیستی یه کجار رۆشن بوو.

ریچارد گوتی: (تکایه، کالاره که ت دانئ.)

ژنه، کالوی داگرت. ریچارد دیتی که قزی سه ری قاوه یی یه کی که م رهنگه. قزی زۆر جوان و ریک و پیک رازاند بؤوه. وه ک ئافره تیکه ساغ و به هیزی هاته بهر چاو. نه کزیوو نه قه له و. رۆپۆشیکه باشی بکردایه ته بهر، زۆر جوان ده بوو. جوانی یه که ی وانه بوو که سی له بهر وه په ز بئی، به لام هه رچی بئی به پاستی جوان بوو. ئه م ژنه نه گه ره له باتی قهره واشی کاریکه دی کردبا، پیاو ده یترانی بلن به پاستی جوانه. ریچارد چهند پرسپاریکی لئو کرد. ئه میش هه ر ولامیکه دهیداوه به جی بوو. ئه م ژنه هویه کی باش بوو بۆنه وه ی که بۆچی دهستی له کاره که ی پیشووی هه لگرتووه. له ژیز دهستی گه وده نۆکه ریکدا له کار

هاتبووه ده ره له وه ده چوو زۆر یاش له کاری خۆیا شاره زایی. کاری ئه مجاره ی دوایی ئه وه بوو به سه ر سئ پیخشزمه ت راده گه یی، به لام له بهری گران نه بوو نه گه ر کاری ئاپارتمانه که ی به ته نیاش کردبا. پیخشزمه تی ئاغایه ک ده بئی که ده ینئیرته لای خه یات تا ئوتوو لئیدان فیترئی. ئه م ژنه، بۆیک حه یا به خۆبوو به لام شه رمیون نه بوو. ریچارد هه رئه و جۆره ی عاده تی خۆی بوو به زمانی خۆش و له سه رخۆ پرسپاری لئو ده کردو ئه میش له سه رخۆ بئی فیزو هه و وه لامی ده داوه. ژنه، سه بری کار له ریچارد کردبوو. له ژنه ی پرسی کی ده بیته زامنت. زامنه کانیش وادیاریوو زۆر جی ی باوه پن.

ریچارد گوتی: (چاو زۆرم پئی خۆشه دات مه زینم. به لام رقیشم له ئال و گۆره. ئه و ناشپه زه دوازه سه له له لامه. نه گه ر به کارم بئی و بۆ خۆشت نئیره ت به دل بئی، خوا بیه وئ هه ر لئیره ده مئینه وه مه به ستم ئه وه یه من نامه وئ سئ چوار مانگی لئیره بی، پاشان بلی ئی ده پۆم مئیرد ده که م.)

ژنه گوتی: (قوریان، زۆر جی مه ترسی نی یه. من بیوه ژنم. لام وانی یه که سئیک، بارو دۆخی ژبانی وه ک می من بئی مئیرد کردن به کاری بئی. مئیرد که م له و رۆژه وه مئیرد پئی کرد هه تا ئه و رۆژی مرد، دهستی له په شو سپی نه داو ناچاریش بووم له لای بم. مالتیکی باش بئی تیا هه لکه م هپی دیکه ناوی.)

ریچارد به بزه یه که وه گوتی: (قسه که تم به دلله. ژن هینان و مئیرد کردن شتی چاکه به لام پیم وایه هه له یه که بنیاده م کارو پیشه ی هه ر بیته ئه وه.)

ژنه زۆر ناقلانه بئی دهنگی له م یاسه هینا، و مه هتله ما بزانی ریچارد چ ئی یه که بۆ کاره که داده ئی. له وه نه ده چوو به شته که وه ماندووبئی. ریچارد بیرى له وه کرده وه که نه گه ر ئه م ژنه وه ک ئه و جۆره ی که به پوالت دیاره کارزان بئی نه بئی خۆشی لئو سوور بئی که بئی ده ردی سه ر جیگایه کی ده ست ده که وئ تیا به وئنه وه. پئی

گوت چەندى موۋچە بۇ دەپرىتەۋە ۋە ۋە پىرى
رانى بوو. رىچارد باسى بارىۋىقى مالاكەى بۇ
كرد، بەلام ۋەكە پىرى گوت لەۋەپىش باسى
ھەموو ئەۋىشتانەى بىستوۋە. رىچارد ھەستى
كرد ئەم ۋە بەر لەۋەى بىۋ داۋاي كار بىكا،
سەبارەت بەمالەكەى ئەم، لەم و لەۋ پىرسىارى
كرىۋەو كابرا سەرى لەم شتە سوۋپنەما بەلكو
پىرى كەيف خۇش بوو. بەۋ كارەيدا دىارېو
ۋىكى ئاقل و خورىۋ وردە.

رىچارد گوتى: (ئەگەر دات مەزىنم كەى
دى؟ ئىستاكەسم بەدەستەۋە نىيە.)
(قورىان، بىر بار بوو ھەفتەيەك بېچە
مەرەخەسى، بەلام لەبەر خاتىرى ئاغايەكى ۋەك
جەنابتان، قەيدى ئاكا ناچم. ئەگەر پىت خۇش
بى سبەپنى بەخزمەت دەگەم.)

رىچارد ھەرىنجە، ۋەك ھەمىشە، بىزەيەكى
جوانى ھاتە سەر لىۋو گوتى: (نا من نامەۋى چاۋ
لەۋ مەرەخەسىيە بېۋىشى، ئەۋىش دەزانم
لەۋەپىش چاۋەۋانى بوۋىسى. ھەفتەيەكى كەش
من ھەر ئاۋا گوزەران دەكەم. بېچە
بۆمەرەخەسىيەكەت. پاش ئەۋەى ئەۋلۋ بوۋى،
ۋەرەۋە بۇ لاي من.

— قورىان گەلى سۈپاست دەكەم. ھەفتەكەى
دىكە ئەم دەمانە بېمەرە باشە؟
— ئەرى، زۆر باشە.

كاتى ۋە رۇس، رىچارد ھەرىنجە ھەستى كرد
كارى رۇنىكى زۆر جوان جى بەجى كرىۋە. ۋادىار
بوو راست ئەۋەى ۋالىتى دەگەر، ۋەگىرى
كەۋتوۋە. بەتەلەۋون بەناشپەزەكەى گوت
كەناخىرى پىش خزمەتېكم دامەزلىند.

ناشپەزەكە گوتى: (قورىان، لام وايە ئەۋ
ۋەت ۋەبەر دل بگەۋى كە ئەم دۋانىۋەۋىيە ھاتە
ژوۋىۋ لەگەلم دوا. دەست بەجى زانىم
لەكاروبارى خۇيا گەلى شارەزايە. لەۋ ۋە ھەلەۋ
ھەرزانە نىيە.)

— تا نەپىنن نازانن چۆن دەپن، خاتو جىدى
(12). ھىۋادارم بىيادەمىكى باشت بۇ ھىناپىتم.

— قورىان پىم گوت جەنابت كار توند دەگىرى.
پىم گوت جەنابت ئاغايەكى پىت خۇشە كار
بەدلى خۇت بېچتە پىش.
— ۋەلا وايە.

— گوتى قەيدى ئاكا. گوتى پىۋىكەم خۇش
دەۋى بزانن چاك ۋە خەراپ لىك بىكائەۋە. دەيگوت
ھىچ خۇش نىيە ئىنسان كارىكى بەجىۋى بىكا
بەلام كەس پىنەزانن، ھىۋادارم بىپىنى چەندى
شاين بە كارەكەيەتى.

— منىش ھەر ئەۋەم لەۋ دەۋى. لام وايە
كاروبارەكەمان باشت لەجاران بېچتە پىش.

— قورىان ھەرۋاش دەپن. ھەنارتا
نەيشكىنى نازانى نىۋەكەى چى تىدايە. بەلام
ئەگەر لەمن دەپرسى، ئەۋ ۋە بەراستى دەپىتە
خەزىنە بۇ ئەم مالا.

بەراستى دۋاپىش دەرگەۋت كەپرىچارد،
خەزىنەيەكە بۇ خۇى. كەۋشى جۆرىك بۇياغ
دەكرد، كەس شىتى ۋاي نەدىبوو. بەيانىيەكەيان
ھەۋكەى نكرد خۇش بوو رىچارد بەپىيان چوۋ بۇ
ئىدارەۋ گەلى بە كەيف خۇشى ھەنگاۋى دەنا
چونكى پىلاۋەكانى ۋاي بىرقەدەدا پىۋا خۇى تىدا
دەدى. ۋە ۋا بەجلۋىەرگى رىچارد رادەگەيى
كەۋاكارەكانى سەريان دەخستە سەرو
دەيانگوت لەئىدارەى ناۋخۇدا كەس ۋەك تۇ شىك
پۇش نىيە. رۇنى كوتۋىر ھاتەۋە مالى، دىتى
كە ئەۋە كۆلى گۆرەۋى دەسەر، لەھەمام
بەتەنافدا دراۋن تا وشك بىنەۋە. پىچاردى بانگ
كردو گوتى:

(پىچارد، بۇ خۇت گۆرەۋى دەسەرەكانم
شتوۋن؟ من لام وايە ئەۋەندەت كار ھەيە سەرت
ناپەرۋىتە شتىۋا.)

— قورىان لە لىباس — شۆرى خراپىيان
دەكەن. ئەگەر ئىجازەت لەسەرىن، بۇ خۇم
لەمالى دەيان شۆم.

رىچارد بۇ ھەر شۆپىنك چوۋىا، پىچارد زۆر
جوان دەيزانى دەپن كام جلۋىەرگ بىكائە بەرىۋ
بىنەۋەى پىرى پىكا دەيزانى كە شەۋى ئايا

چا که تی شیوکردن و کرلواتی ره شی بقی بیتیته
 دهری یان کۆتیک و کرلواتیکی سپی، ریچارد کاتی
 بقی میوانی یه که چو ویا که پیاو ده بوو خشل به خویا
 هه لواسی، دهیدی بین و دهی بقی خوی بزانی، نه وه
 ره دیفی میدالی چکوله و جوان له ملیوانی
 کۆته کی درلوه. هیندهی پنه چوو، ریچارد
 نیدی به یانیا بقی خوی کرلواتی له که ده که
 دهرنه دینا، چونکی ریچارد هر راست کرلواتیکی
 بقی دهر دینا که بقی خوی نیازی بوو هلی بژیتر.
 سهیر ژنکی به سهلیقه بوو. لای وابوو ریچارد
 نامه کانی ده خوی بیتیته وه چونکی هه میشه ده یزانی
 بقی کوئی ده چی و بقی کوئی ناچی و بیتوو له بیر
 چوو یاده که له کام وهخت و سه عاتدا بریاره چاوی
 به که سنی بکهوئی، نیدی پتویست نه بوو چاو
 له ده فته رچه ی یادداشت بکا، چونکی ریچارد
 پیی ده گوت. ده یزانی له پشت ته له فوون له گه
 کن چۆن قسه بکا. له گه له موو کهس به حورمهت
 بوو جگه له تاجران که پیی خوش بوو
 به ده ستورده وه له گه لیا بدهوئی. له گه له دۆستانی
 نه دیبی ریچارد به جۆریک دهبوا و له گه له ژنی
 فلانه وه زیری کابینه به جۆریکی دیکه.. ریچارد
 له دلی ده دا که ریچارد پیی خوشه له گه له کن
 قسه بکا و له گه له کن نه بوئی. ریچارد له وه ناغی
 دانیشتنه که یه وه گوپی تیره ده بوو که ریچارد
 به شیوه یه کی که هر ده تگوت راست ده کا، به و
 که سهی و هاتوو سر له ناغای هه رینجه هه لینی
 ده گوت که ناغا ته شریفیان له مال وه نی یه.
 پاشان ده هاته ژور و به ریچاردی ده گوت فلانه
 کهس بوو ته له فوونی کرد، به لام پیم وابوو پیت
 خوش نی یه سهرو دلت بگرن.
 ریچارد به زهرده خه نه یه که وه ده یگوت: (چاکت
 کرد، ریچارد.)
 ریچارد ده یگوت: (ده مزانی نه و خانمه
 ده بیوست به هوی نه و کۆنسترتوه سهرو دلت
 بگرن)
 وای له هاتوو که هاوه لانی ریچارد نه بوو
 له پیشا چاویان به ریچارد که وتبا بۆنه وهی نۆره

بگرنه وه بقی دیتی نه و و شه وانهش که ریچارد
 ده که پاره نه و شتانهی کردبووی، بقی ده گیرپاوه:
 (قوریان خانمی سقور⁽¹³⁾ ته له فوونی کردو
 پرسى ئایا ده توانم رۆژی پینچ شه ممه ی هه شتم
 له گه له ناغای هه رینجه نیوه رۆژه بکه م؟ گوتم
 به داخه وه له گه له خانم فرسینده⁽¹⁴⁾ نیوه رۆژه
 ده که ی. ناغای مۆکلی⁽¹⁵⁾ ته له فوونی کردو پرسى
 ئایا سنی شه ممه سه عاتی شهش ته شریفیت دئی بقی
 سافۆی⁽¹⁶⁾ و دانیشی له گه لیا بقی یه وه. گوتم
 ناغا نه گه ر بتوانی دئی به لام له وانه شه بچی بۆلای
 ددانسان.)

- چاکت کرد.

- لام وابوو کاتی خوی ده زانی پیت ده کړی
 بچی یان نا.

ریچارد ولاتی وه که ده سته ی گول خاوی
 راده گرت. تازه هاتبووه نه م ماله، رۆژیک ریچارد
 له ته حقیلات هاتبووه، کتیبیکی له قهفه سه که
 هه لگرت دیتی تۆزیان له ته کاندوه. له زهنگی دا.

- له بیرم چوو بلیم کاتی له ماله وه نیم، نابین
 به هیچ جۆری ده ست له کتیبه کانه ده ی. کتیبیک
 بقی ته کاندن بیته دهری، له جی خوی
 دانانرتیه وه. قهیدی ناکا با کتیبه کانه پیس بن،
 به لام رۆم رق هه لده سنی نه گه ر بیتوو ده ست بقی
 کتیبی بهرم نه ییدۆمه وه.

ریچارد گوتی: (بیوره قوریان. من ده زانم
 هیندی له ناغایان هه ن کار توند ده گرن. من هر
 کتیبیکی دهر مهینابین هر له شوینه کی خۆیم
 داناوه ته وه.)

ریچارد هه رینجه ته ماشایه کی کتیبه کانی
 کرد، هه تا نه و جی یه ی ده یزانی، دیتی هر
 کتیبی راست له جی خوی دانراوه ته وه.
 بزه یه کی گرت.

- بم بووه، ریچارد.

- قوریان، رۆر شپزه بیون هر کامیانت لیک
 کردایه ته وه ده ست رهش و پیس ده بوو.

پریچارد شت و مه که ز یوه کانی جوان راگرتبوو،
ریچارد بڅخوی قه تی نه توانی بوو نه ناوایان پتی
رابگا هستی کرد ده بیتی سوپاسی له پریچارد بکا.
گوتی: (زږیوی نه م شت و مه که ز یوانه هی
زده مانی مه له که نان جږجی⁽¹⁷⁾ په که من.)
- قوریان ده زانم. وه ختی پیاو شتیکی ناوا
باشی ه بیتی، زږد خڅشه نه و جږدهی
شایانی به تی، به ده وری دا بیتی.
- خوا ه لنگرتی جوانی لست ده زانی. هیچ
خزمه تکاریکم نه دیوه وه ک تنق جوانیان
راگرتی.

پریچارد به خڅبه که مزانی په وه له وه لاما گوتی:
(قوریان نه و قه قه تی ژنان له کاردا ه یانه پیاوان
نیانه.)

ریچارد هر نه وه ندهی زانی، پریچارد شانی
له کاری مال که گهرم دلماتووه، وه ک جاران
ه و تووی جارتی هاوه له کانی بڅ شیتو بانگیتشت
ده کرد. ده یزانی نه م خزمه تکاره نه زانی به ده وری
سفره و میواندا بیتی. به لام کاتی که به وهی زانی نه م
ژنه میوانداری هر له خوی جوانه، به پاستی
هستی به سر به رزی کرد. به ده ست و بریدو
بیده نگو ووشیار بوو. هر نه وه ندهی میوانتی
به میڅکیدا بهاتبا که شتیکی ده ویت، هر
نه وه ندهی چاوترووکانی ده که یشته سهری
ده یگوت چت ده ویت. هیندهی پتی نه چوو
له سلیقه ی په ک یه کی هاوه لانی نزیکی ریچارد
به له د بوو. ده یزانی په کیان له جیاتی سږدا⁽¹⁸⁾،
پتی خڅشه ناو له که ل ویسکی په که ی تیکه ل کا،
یان فلانه هاوه ل له رانه به رخدا لای گویننگه که ی
پتی خڅشه. ده یزانی هاک⁽²⁰⁾ ده بیت هینده سارد
بیته وه که تامه که ی نه گږی و شپابی سووری
خه ست چهندهی له وه ناغا بمینیتیه وه بونی
بلاوده بیته وه. هر شیرین بوو چاوی لست که ی
که چون شپابی بږگوندی وا له بتری به تال ده کا
که نایزاکیتنی.

- بتری که م ه لچپی قوریان. تورتیک
هه لچپربوو، جا بږیه شهربه چیمبرینه که تم⁽¹⁸⁾
هینا، گوتم وا باشتره.
- چاکت کرد، پریچارد.

هیندهی پتی نه چوو ریچارد نه م کارانه ی
به ته وای به پریچارد سپارد، چونکی زانی نه م ژنه
ده زانی میوانه کان کن چ شهربانکی پتی خڅشه.
پریچارد بیتی نه وهی ریچارد پتی بلتی، باشترین
شهربابو گڼترین نارقه ی له ژیر زه مینه که ده ریتنا
به و مهرجه ی کابرای میوان لستی حالی با
چی چاکه. سلیقه ی ژناتی له شهرباب ناسینا پتی
هیچ نه بوو و کاتی میوانیه که ژنی لست بان،
پریچارد پتی خوش بوو شامپانیان بڅ تیکه.
شامپانیښ ده بیتی به رله وهی تامو بږنه که ی بچتی،
بی خڅیه وه. هه روه که هه موو خزمه تکاریکي
شینگیسی، به دل ده یزانی پله ی کومه لایه تی کن
له که ل هی کن جیوازی هه یه، کابرا باپله ی
کومه لایه تی به رز بویه، یان پاره ی زږی هه با،
نه م هر ده یزانی که نه وه پیاویتی ماقول نی په،
به لام هیندیکیشی له هاوه لانی ناغای هه رینجه
خوش ده ویستو بیترو په کیتیکیانی زږد خوش
بویستایه، له کاتی شیتو کردنا، زږد به نزی په وه
(وه ک پشیل په کی قه ناری خوارد بیتی) بتری په ک
له شهربانکی بڅ تیده کرد که هه رینجه بڅ ه لیکي
زږد تاییه ت دایناوو.

ریچارد ده یگوت: (کوپه بزانه پریچارد خوشی
ده ویت. له م شهربه به هه موو که س نادا.)

پریچارد وای لست هات هه موو که س ده یناسی.
به ناوی خزمه تکاریکي که لست له کارزان نیوبانگی
ده رکرد، خه لک به هیچ شتیکی هه رینجه به قه ت
پریچاردی قهره واش به خیلان پتی نه ده برد. ده یان
گوت بږنه وه ده بیتی به زږی بیکیښی، ده یانگوت
له یاقووتیش به بایه ختره. ریچارد هه رینجه کاتی
گویتی له م تاریفانه ده بو، که رگه ز بالای ده کرد.
به که یف خوشی په وه ده یگوت: (ناغای باش
هر خزمه تکاری باشی ده بیتی.)

شه وټكيان، ميوانه كان دانښتوبون شهرابي
پورتیان⁽³¹⁾ ده خواره ده. کاتن پرچارډ
له دیوه که چوو ده ری، باسیان کرد.
- بیتو ته خزمه تکاره به جیت بیلی، مال
ویران ده بی.

- جا بق به جیم بیلی؟ به ک دوو نه فر
ویستویان پرچاریم له ده ست بکه نه وه، به لام
به قسه نه کړیون. نه و بق خوی باش ده زانی
که له کوئی باشی بق ده گوزه ری.
- کوږه هر له روزانه دا میړد ده کا.
- پیم وانی به نه و له و جوره ژنانه بی.
- ژنیکی جوانه
- نه ری، زږیش پاک و پسته.
- نه ری نه وه نیوه ده لټن چی. نه وه به گجار
جوانه. بیتو خزمه تکار نه با ده بوو به مه له کی
جوانی و وینه یان له گوفاره کانا له چاپ ده دا.
له وکاته دا پرچارډ قاوه ی هینا ریچارډ
هر رینجه چاوټکی لټ کرد. چوار سال بوو هه موو
رښی پرچارډی دیوو، که چی له بیري نه بوو
چونه. له وه نه ده چو له چاو ه و دل رښی
که دیتبووی، گزپا بی. له چاو نه و ده ختی قه له وتر
نه ببوو، هر واسپیکه لانه بوو. هه روه ک جاران
ریک و پټک بوو. یونیفورمه ره شه کی زور
لټ ده کالاه. پرچارډ له وه تاغه که چوو ده ری.
- وه لا پیاو ده بی ری و شوینی لټ هه لگري.
هر رینجه له وه لامدا گوتی: (وه لا وایه. ټینسانټکی
به رزه. لټم دیار نه بی، مال ویران ده بم. به لام
سیر نه وه به من زږم خوښ ناوی.)
- ناخر بق؟

- پیم وایه ټوژیک ددان به جهرگی دا ده نټ که
له گه لم هه لکا. هه تا پرسپاری لټ نه که م قسه
ناکا. چوار ساله قه ت نه بوو به ویستی خوی
قسه به کی له گه ل کرد بیتم. نازانم خوښی ده ویم
یان هر وانا زانی سریشم پیوه به. ده لټی
بنیاده می ده سترکه ده. ریزو حورمه تی لای من
هه به. بروام پیی هه به. نه وه ی خوی باش
له دنیایا هه بی، هه به تی، به لام زږ جاز له خوم

پرسپوه که بق سهره پای هه موو نه و شتانه
وانازانم سریشی پیوه به؟ لټم وایه هویه کی
نه وه بی که نه و ژنه، هیچ دلرټین نی به.
نه و قسانه لټره دا دوا بی هات.

دوسن زور دوا ی ته م قسانه، هر رینجه به ته نن
له کلو به کی دا شیوی کرد چونکی پرچارډ نه و
شوه له ماره خه سی بوو و شه میش برپاری
چاوټیکه وتنی به که س نه دا بوو. کوټکی
خزمه تکار هاته لای و گوتی له ناپار تومانه که وه
ته له فوونیان کړیوه ده لټن بی کلیل هاتو ویته
ده ری و نایا پټت خقشه به تاکسی بی و
کلپه کانت ده نټ؟ ده سستی کرد به گرافانی دا.
دیتی وایه، کلپه کانی لټ به جی ماوه. کاتن
جلوبه رگی گوی بوو و کوت و شه پواله ناوی به
په شه که ی کړیو به، به رله وه ی وه ده رکه وی بق
شیو کړن، له بیري ده چی کلپه کان له گرافانی
لیباسه کانی پټشووی ده ره نټن. ویستبووی بچن
بریج (قومان) بکا، به لام نه و شوه به کن
له شه وانی هه پنی کلو به که بوو و وادیار بوو
بق نه وه نه ده بوو پیاو کایه یه کی به جی و ری بکا.
ریچارډ هر رینجه لټرا بچن ته ماشای فیلمی بکا
که تاریفی بیستبوو. جا بق به به و کوږه
خزمه تکاره دا هه والی نارد گوتی نیو سه عاتی
دیکه بق خوم دټمه وه بق کلپه کان.

له زهنگی ناپار تومانه که ی دا، پرچارډ ده رگی
لټ کړه وه. کلپه کانی پی بوو.
پرسی: (پرچارډ نه وه لټره ■ ده که ی؟ ناخر
خو نه مشه و ماره خه سی.)

- به لټ قوریان. من هینده م حه ز له چوونه
ده ری نه ده کرد جابوی به خانم جیدیم گوت تو
له باتی من وه ده رکه وه.
ریچارډ هه روه ک جاران چوویووه مالی
فکره وه و گوتی:
(ده بی هر کاتن هه لټکت بق هه لکه وی،
وه ده رکه وی. هیچ باش نی به بیست و چوار
سه عاته خوت له مالی دا زیندانی که ی.)

- جاروبار که کارتکم ده بئی وه دهرده کهوم، به لام مانگیکه شهوانه نه چوممه ته ده ری.

- ناخر بق؟

- هیچ خوش نیه؟ نینسان به تهنیا دهرکه ویی و جارئی که سسی واش ناناسم پییم خوش بیی له گه لی وه رده کهوم.

- جاروبار ده بئی بجی رابویری. به قازانجه.

- هرچی بیی وازم له سهری نه ماوه.

- چاو، من ده چم بق سینهما. پیت خوشه له گه لم بیی؟

نم قسانه ی کورت وپر له پووی میهره بانی یه وه به زاردا داهات و ده ست به جیش بریک په شیمان بقوه.

پرچاره گوتی: (به لی قوریان، پییم خوشه.)

- که وایی زووکه بجو کلوی بکه سهرت.

- نه وه دیم.

پرچاره وون بوو. ریحارد چووه وه تاغی میوانان و سیگارکی داگیرساند. توزیک سهری لی ماسی بوو نه یده زانی چ بکا، له لایه کی دیکه شه وه که یف خوش بوو. زور خوشه پیاو بتوانی ناوا بیی دهردی سهر بنیاده میکی دیکه که یف خوش کا. پرچاره دیش بنیاده میکی وانه بوو سهری له شته که سووپمابی یان که وتیپته داوی دوو دلی. ریحاردی پینچ ده قیقه، مه حته ل کرد. کاتن هاته وه لای، ریحارد دیتی جل ویه رگی گزپوه. کۆتیک دیرزی ناوی کردبووه بهر که به نه قلی ریحارد له وه ده چو له هوریشمی ده سترکد ته واکرابی. کلویکی رهشی چکلانه ی له سهر کردبوو. گیره یه کی ناوی له کلوه که دابوو. مل به نده که ی ریویه کی زوی پیوه هه لواسرابوو. ریحارد توزیک دلی هه ساوه له وه کی که بهرگ له بهر کردنه که ی پرچاره نه شلو شه ویق بوو نه وابوو خه لک قوشقی کا. بیتوو که سئی بی دیبایه ن یده زانی نه مه مه قامیکی پایه بهرزی وه زاره تی ناوخریه و خه ریکه له گه ل خزمه تکاره که ی ده چی بق سینهما.

- قوریان، بم بووره مه حته لم کردی.

ریچاره به لی بووردنه وه گوتی: (قهیدی ناکا.) دهرکه ی پینشه وه ی ناپارتومانه که ی بق کرده وه و نه میش وه پیش ریحارد که وت. ریحارد که وت وه بیر حکایه تیکی به ناویانگی لویسی چواره هم و یه کن له دهریارانی و زوری پی خوش بوو که پرچاره بین وه ی فوو له بق بکا وه پینشی که وتبوو. سپینه ماگی بقی ده چوون له ناپارتومانه که ی تاغای ههرینجه وه بوور نه بوو به پییان چوون. ریحارد باسی هه واو وه زعی جاده کانی ده کرد. نه مجار له سهر هینلیر ریسی. پرچاره به جی وپی ولامی ده داوه. کاتن گه یشتنه سینهما، تازه خه ریک بوو کارتونی مشکی به ناوی میکی⁽²²⁾ ده سستی پی ده کردو زوریان که یف به م پیش په رده یه خوش بوو. ریحارد ههرینجه له ماوه ی نو چوار ساله دا که نه م ژنه له مالی نه وا کاری کردبوو، له وانه یه نه ناته نه شی دیبوو بزه یه کی بیته سهر لیوان و له وه کی که ده بییست پرچاره قاقا پی ده که نن، سهر که یفی سازبوو. پاشان فیلمه که ده سستی پی کرد. فیلمی چاک بوو و هه ر دوو کیانی شاگه شکه کردبوو. ریحارد قوتووی سیگار که ی دهرهینا، سیگارکی داگیرسینی، بی ناگا. خولکی پرچاره ی کرد سیگار هه لگرت.

پرچاره سیگارکی هه لگرت و گوتی: (سویاست ده که م.)

ریچاره سیگار که ی پرچاره ی داگیرساند. پرچاره هه رچاوی له فیلمه که بوو و وه ک بلئی ناگای له م کاره ی ریحارد نه بوو. فیلم نه واو بوو و ویرای خه لکه که رژانه خیابان. به پییان به ره و ناپارتومانه که گه پانه وه. شه ویکی خوش بوو. ناسمان پریوو له نه سستیره.

ریچاره گوتی: (فیلمه که ت پی خوش بوو؟)

- په کجار زور، قوریان. زور خوش بوو.

ریچاره فکرکی به میشکدا هات:

- نه ری شینوت کردبووه؟

- نه خیر قوریان، پییم نه کرا.

- برسیست نی یه؟

- بابچینه وه مالی، تۆزی نان و پەنیر دەخۆم و فنجانی کا کاویش لێ دەنیم.

ریچارد گوتی: (شاوا زۆر ناخۆشه). هەر دەتگوت هەموو دوتیا کەیف خۆشە و ئەو بنیادەمانە ی بە پەنایان تێ دەپەڕین وەک شتیێک دەتگوت بە جۆری دل خۆش. ریچارد لە دلی خۆیا وتی کۆپە هەرچی بادا باد و بە پرێچاردی گوت: (چاو، پێت خۆشه پێکەوه بچین لە شوێنی، شتوبکەین.)

- قوریان ئەگەر تۆ پێت خۆشه.

- دەبا بڕۆین.

ریچارد بانگی ناگسی کرد. هەستیێکی گەلێ بە شەر دۆستانە لە ناخیا پێک هاتبوو و هیچ رقیشی لەو هەستە نەبوو. بە لێخۆرە کە ی گوت بیانبا بۆ رێستقورانی کە هەلپەڕکێ لێ بوو بە لام هەریجە دلتیا بوو کە لەوێ تووشی ناسیاو نایەن. رێستقورانه کە ئورکیستری لێ بوو و خەلک تیا هەلەپەڕین. پرێچارد لە دیتنیان کەیف خۆش بوو. کاتێ دانیشتن گارسۆنیێک هاتە لایان.

ریچارد گوتی: (لەم رێستقورانه شتو بە شتوێه ی دەستیێکی تەواویش دەدەن) و پێی وابوو پرێچارد ئەوێ پێ خۆشە و لە پاشگێری قسە کە یا لێ پرسێ: (بە قسە ی من بێ، دەشتی لەو شتوێه بخۆین. تۆ چت پێ خۆشه بخۆینەوه؟ لە گەل تۆزی شەرابی سێی چۆنی؟)

پرێچارد گوتی: (لیوانێ ئابجۆی زەنجەفیل دار دەخۆمەوه.)

ریچارد هەریجە دەستووری ویسکی و سۆدای بۆ خۆی دا. پرێچارد زۆر بە ئیشتیاوه شتوێ کردو ریچارد با ئەوێ برسی نەبوو لە بەر ئەوێ پرێچارد شتوێه کە ی وەگیان بکەوێ، پرووشە ی دەکرد. هەر ئەو فیلمە ی دیتبوویان بووه هۆی ئەوێ شتیێک لە گۆرێدا بێ باسی لە سەر بکەن. ئەوێ شەوی پێشوو میوانەکان سەبارەت بە جوانی ئەم ئاfrه تە گوتبوویان پێ بە پێستی بوو و تەنانەت ئەگەر کە سێکیش ئەمانی پێکەوه بدیبا، بۆ ریچارد گرینگ نەبوو. کۆپە هاوێه لێکانی

نەقلێکی خۆشیشیان وەگێر دەکەوت و ئەویش ئەو بوو کە ریچارد هەریجە لە گەل بنیادەمیێکی لە خۆی خوارتر چوووه بۆ سینه ما و پاشان پێکیشەوه لە دەری شتوێیان کردووه.

ریچارد گوتی: (پێت خۆشه هەلپەڕین؟)

پرێچارد گوتی: (کچی کەس لە هەلپەڕیندا تاي منی نەدەکرد. پاش ئەوێ میژدم کرد، ئیدی هیندە هەلنەدەپڕیم. میژدە کەم هیندێ لێ من کورتتر بوو و بیتو پیاوێ کە لە گەتتر نەبێ بە کارنایه، نازانم لە مەبەستم حالی هە ی یان نا. پێم وایه بە یینیکی دیکە پێردەبم ئیتەر هەلپەڕین بۆ من نابێ.)

ریچارد هەلپەت لە خزمەتکارە کە ی کە لە گەتتر بوو، ئەم جووتە لێک دەکاڵانەوه. ریچارد زۆری کەیف لە هەلپەڕین بوو و جوانیش دەپرخسی. بە لام تێدامابوو، نەیدەزانی چ بکا. نەیدەویست روو لە خزمەتکارە کە ی بێ کە لە گەلێ برەخسی. رەنگ بوو و اباشتر بێ زۆر پێی لێ رانه کێشێ بە لام بۆ هیندە ی فوولە تۆکردبا؟ ئەم ژنە ژیا نیکی بێ تامی هەبوو. بنیادەمیێک زۆر ئاقلیش بوو و ریچارد سوور دەیزانی ئەگەر پرێچارد رەخسینی پێ کارێکی ناخەز بێ بیانوویەکی وا دینیتهوه کە لە دل گران نەبێ.

کاتێ خەلکە کە دیسان ملیان ناوه لە هەلپەڕین، ریچارد گوتی: (نایه ی دەوری هەلپەڕین، پرێچارد؟)

- لە میژدە هەلنەپەڕیوم، قوریان.

- قەبدێ چ دەکا؟

زۆر لە سەرخۆ وەلامی داوه: (ئەگەر لای تۆ شتیێک نیه، من حازرم قوریان.) و لە سەر کورسی یە کە ی هەستا. دەنگێ شەرمی نەدەکرد. هەر لەوه دەترسا بە پێی ریچارد دەر نەچێ. بەرەو شوێنی سەما کردنە کە کەوتنە پێ، ریچارد دیتی پرێچارد زۆر جوان هەلەپەڕێ.

گوتی: (پرێچارد، خۆ زۆر جوان هەلەپەڕی.)

- خەریکی وەبیرم دیتەوه.

به بۆنه ئى ئىو پياوۋىتى يەى كىرېبىۋى، شايى
لەدلى گەپلو تاۋىك ئاگرى ئىۋىنى
ئىنسانەكان لەناخيا بلىسى سەند.

گوتى: (شەۋت خۇش، پىچارد.) و چونكى
شائو كەيف خۇش بوو باسكى لەنىۋ قەدى
پىچارد ھالاندو لىۋى ماچ كرد.

لىۋى پىچارد ۋەك پەپەى گول نەرم بوو،
لىۋى پىچارد لەسەر لىۋى پىچارد ماۋەو پاشان
نەۋىش لىۋى پىچاردى ماچ كرد. باۋشى پىچارد،
باۋشى گەرم و پىر ئىشتىاي ژىكى سالم بوو
لەباشترىن قۇناغى ژيانى دا. پىچارد باۋەشى ئەم
ژەنى گەلى بەكەيف بوو وپرىكى دى لەخۇى نىك
كردەۋە. پىچارد باسكى لەگەردىنى پىچارد
ھالاند.

پىچارد جاران ھەتا ۋەختى كەپىچارد
دەھاتە ژورى و نامەكانى بىۋىنىا، لەخەو
ھەلەندەستا. بەلام، بەيانى پاش ئىو شەۋە،
سەعاتى ھەوت و نىۋ ھەستا. ھەستىكى سەپرو
نامۇى ھەبوو. شەۋان ئىو بالنجى دەنا ژىر
سەرى، بەلام لەپىر بەم راستەقىنەيە گەى
كەشەۋى پىشۋو تاقە بالنجىكى لەژىر سەرابوۋە.
پاشان ھەموو شىكى ھاتەۋە بىرو بەخەپەساۋى
سەرنجى ولاتى دا. بالنجەكەى دىكە، لەپەنا
بالنجەكەى خۇى دانراۋو. دىتى سوپاس بۇ خوا،
ئىو بالنجەى پەناى وى، سەرى كەسى لەسەر
نىە، بەلام سوور دىاربوۋ كەلەۋەپىش يەكى
سەرى كردۇتە سەر. دلى داكەوت. ئارەقەيەكى
ساردو سى لەشى داگرت.

ھاۋارى كرد: (ھاۋار، من چەندى گەۋچ بووم)
دەيگوت مىن چىۋن كارى ئاۋا گەۋجانەم
كردىۋە؟ چىۋن خەپالىۋا لەكەللەى داۋم؟ ئاخىر
كى جگە لەم لەگەل قەرەۋاش و شت خەرىك
دەبى؟ نای لەم شوۋرەيىيە جا ئەۋىش پىاۋ ئە
لەو عومرەدلو پلەيەكى ئاۋاشى ھەبى. گوتى
لەخشپەى پىچارد نەبىو كەبلى رايكرىۋە.

دەشى گوت لەۋانەيە لەخەو دابوۋ بىتم و ئاگام
لىنەبوۋ بى. ھەر دەشت گوت پىچاردى خۇش

پىچارد بانەۋەى ژىكى زەلام بوو، باۋى لاقى
گەلى خۇش بوو ۋە ھەر بەدل لەھەۋاى
ھەلپەرىنەكەى دەزانى. زىرىش خۇش بوو پىاۋ
لەگەلى ھەلپەپى. پىچارد لەو ئاۋىنانەدا
لەدىۋارگىر بىۋىن سەرنجىكى خۇيانىدلو بەخۇى
نەبوۋ ئەم بىرە بەمىشكى دا ھات كەھەرىۋىكىان
زىر لىك دەكالىتەۋە. لەناۋىتەدا چاۋىان بەچاۋى
بەك كەوت. پىچارد لەدلى خۇيا پىرسى بلى نەۋىش
ھەر ئەم بىرەى مىنى بەمىشكىدا بى. ئىو گەپى
دىكە پىكەۋە ھەلپەپىزىو پىچارد ھەرىنچە گوتى
باپىۋىن. پىچارد پولى خاۋەن رىستۋانى دا.
ۋەدەركەۋىن. پىچارد دىتى پىچارد بىنەۋەى
بۇخۇى بزانى زىر بەزەرىفى بەنىۋ خەلگەدا
شەۋاۋ ھەلدىتى. ئاكسىكىان گىرتو پاش دە
دەقىقە گەيشتەۋە مالى.

پىچارد گوتى: (بەدەركەكەى پىشتەۋە را
نىمە سەرى، قورىان.)

- جا بىۋا دەكەى؟ ھەر لەگەل مىن ۋەرە
سەرى.

پىچارد، پىچاردى لەگەل خۇى بىردە سەرى.
بەساردو سىرى چاۋىكى لەدەركەۋانەكەى
شەۋى كرد، ھەتا سەرى سوۋپەنىقنى لەۋەى كە
ئەم بەو نىۋەشەۋەو ئاۋا بىرەنگ ۋەخت لەگەل
خىزمەتكارەكەى ھاتۇتەۋە مالى. پىچارد دەرگەى
ئاپارتومانەكەى بۇ پىچارد كىردەۋە.

پىچارد گوتى: (دەى، قورىان، شەۋت خۇش،
سوپاست دەكەم. شەۋىكى خۇش بوو.)

- ئەزقەزا ئەمىن سوپاست دەكەم، پىچارد.
بىتۋو ئەمىشەۋەتەنىيا بام زىر ۋەپەز
دەبوۋم، ھىۋادىلم لەدەرى خۇشت
لىگۈزەراپى.

- قورىان، خۇشم لىگۈزەرا. ئەۋەندە خۇش
بوو ناتوانم بەزمان بلىم.

- دىاربوۋ كارەكە زىر جۋان چوۋ بوۋەسەر.
پىچارد ھەرىنچە گەلى رازى بوو لەۋەى
كردىۋى. كارىكى مېتەرەبانانەى كىرېبوۋ، زىر
خۇشە پىاۋ كەسىك ئاۋا دل خۇش كات.

نەوېستووه. ناخر خۇ پرىچارد ھاوشانى ئەو نەبوو. ۋە ھەروەكى شەرتىگىيان گوتىبوو، بېرىكىش لەم ژنە ۋە پەز بوو. تەنانەت ئېستەش لەلای ئەم، ئەو ژنە ھەر پرىچاردەكەى جاران بوو. ھېشتا نېوى چىگۈلەى ئەوى نەدەزانی.

كۆپە تۆ تەماشاش ئەو شېتىى يە بلىنى كارەكە بەكۆنى بگا؟ كۆپە شتىۋا ھەرنابىن. دياربوو ئىدى نەيدەتوانى ئەم ژنە راگىرى، بەلام ئەگەرىش ئەم ژنە بەھۆى ئەو كارەساتەى كە بۆ خۇى بەقەرا ژنە تيا تاوانبارە، دەرگا دەبېتە بېئىنسافى. جا چەندى گەوجانەى ئەو كارە كە پياۋ خەزمەتكارى ئاۋا بېئىنە لەبەر خىستارى سەعاتى كەرىستى خۇى، دەرگا!

بۆلەندى بەسەر خۇيا: (ھەمووى لەژىر سەرى ئەو دلە بەزىاد نەبوو ەم دايە.)

كۆپە جاكىنى دېگەى دەست دەكەوت ۋەك ئەم ئاگای لەجل ۋە بەرگەكەى بېت ۋ شت ۋەمەكە زىۋەكانى ئاۋا خاۋىن راگىرى. پرىچارد شومارە تەلەفۋونى ھەموو ھاۋالەكانى ئەمى دەزانى ۋ شەرابى جوان دەناسى. بەلام ھەرچى بېئەبىن لەم مالا نەمىنى. پرىچارد دەبىن بۆ خۇى بزانىن دىۋاى ئەو شتەى دىۋىن شەۋ قەۋماۋە، ئىدى جىنى لەم مالا داناىيە. پرىچارد ئەبىن بە دياربەكى جۋانەۋە لەو مالا دەرگا.

ھا ئەۋە ئەلخان نا ئەلخان پرىچارد دېتە ژورنى.

بلىنى يەكجار گەرم گىۋ بىن بلىنى گفت ۋلفنەكەى ۋەك جارى جاران بىن؟ بلىنى بەسەر خۇى بېنىن؟ لەۋانەش بوو ئىدى ۋەك جاران بەخۇى ۋ نامەكانى ئەمەۋە نەيەتە ژورنى، جا چەندى ناخۇش دەبىن ئەم لەزەنگ داۋ خانم جىدى بېتە ژورنى ۋ بلىن: (قورىان پرىچارد ھېشتا لەخە ۋەلنەستاۋە لەدوئ شەۋەۋە لىنى راکشاۋە.)

كۆپە تەماشاش ئەو كەرىتەىيەى من! تەماشاش ئەو ژنە تىۋە ناجىسە ھېچو پوۋچە! لەدەرگەيان دا. رۆھى پىئەما.

- ۋەرە ژورنى.

ئەۋې، رىچارد ھەرىنجە پىاۋىكى گەلىن رۆژە رەش بوو

پرىچارد لەگەل زىنگەى سەعاتە دىۋارىيەكە ھاتە ژورنى. ھەرنەۋ بەرگەى لەبەر رابوو كە ھەموو رۆژى سەر لەسبەينان لەبەرى دەكرد.

گوتى: (قورىان، بەيانيىت باش.)

- بەيانيىت باش.

پرىچارد پەردەكانى لاداو نامەكان ۋ كاغەزەكانى دايە. ھېچ شىتەك لەدەم ۋ چاۋيا بەدى نەدەكرا. پىاۋ ھەر ۋەك جارى جارانى دەھاتە بەرچاۋ. رەفتارى ھەر ۋەك جاران، بەجىن ۋ رىبوو.

- قورىان بەرگە خۇلەمىشەكەت لەبەردەكەى؟ دىۋىنى لەلای خەيات ھېئاۋيانەۋە.

- ئەرنى.

رىچارد بەقەستى خۇى خەرىكى خۇيىندەۋەى نامەكان كەردبوو، ئەما سېلەى چاۋىشى لەپرىچارد بوو، پرىچارد پىشتى لەم بوو. كۆت ۋ شاپۋالەكەى ئەمى ھەلگرت، داي بەسەر كورسىيەكەدا. دۆگمەى كراسەكەى كە رىچارد رۆژى پىشەكەى لەبەرى كەردبوو، كەردەۋە لەكراسىكى خاۋىنى دان. چەند كۆرەۋى خاۋىنى بۆ دەرھىنا، بەكىشەكانىيەۋە بەكورسىيەكەيدا دان. پاشان كۆت ۋ شاپۋالە شىنكىيەكى دەرھىناۋ بەندەكانى بە دۆگمەكانى پىشتەۋەى شاپۋالەكە داخست. گەنجەكەى كەردەۋەۋە پاش بېرىك پىر لىن كەردەۋە، كراۋاتىكى ھەلئۇارد كە لەكۆت ۋ شاپۋالەكە بىكالىتەۋە ئەو كۆت ۋ شاپۋالەى كە رىچارد رۆژى پىشەۋە لەبەر رابوو، دا بەسەر دەستياۋ كەۋشەكانى ھەلگرت.

- قورىان نان ۋ چاى بەيانيى دەخۇى ياچەمام دەكەى؟

- نان ۋ چاى دەخۇم.

- زۆر باشە قورىان.

پرىچارد لەسەر خۇ، بىئەست ۋ بىنخىشپە، لەدىۋەكە چۈۋە دەرنى. نىگای ھەر ۋەك جاران ۋ

Home office . نیداردهیهکی نینگلیسه
که به کاروباری ناوخر پاده گا. مه قامه
پایه به رزه کانه، هم توفیس له به رچاوی
خه لکی نینگلستانیش به رزن.

Bridge . جوره قوماریکی چوار که سبه
که به وه رهق ده یکن. (و.)

golf . جوره کایهکی وه ک گویه ن یان
کاشق (و.)

Jones Wood .

White Hall .

Queen Anne .

Prichard .

Jeddy .

Soames .

Virinder .

Oakley .

Savoy .

George I .

chamberlin .

Soda .

hock . شه رایب سپی نالمانی

port . شه رایبکی شیرینه له پورتوگان

دروست ده کری.

Mickey .

پر له جورمه ت بوو به لام هیچ هه سستیکی تیابه دی
نه ده کرا. نه وهی شه وی پیشوو هاتبوو به سه ردا،
له وانه بوو هر خه و خه یال بوو بن. ده م و چاوی
له وه نه ده چوو بیرى شه وی پیشوو تیابه دی
بکری. ریچارد به دلکی ناسوده وه هه ناسه یه کی
هه لکیشا. وا دیار بوو شته که به خیر گوزه رلوه.
پیویست نه بوو پرچارد له م ماله برپوا، کوره
نه وه للا پیویست نه بوو برپوا. پرچارد
خرمه تکارکی بنوینه بوو. ریچارد ده یزانی نه م
ژنه نه به قسه و نه به هه ستان و دانیشتن، باسی
نه و راسته قینه یه ی نه ده کرد که ساتی نیوانی نه م
جووته له ناغا و قه ره واشی ده رچوو بن. ریچارد
هه رینجه پیاویکی گلی به خته وه ر بوو.

Richard Harenger .

Ecclesiastes .

. نه ره ستر، فه یله سولفی یونانی کسۆن

ده یگوت به خته وه ری له مه دایه که پیاو له هیچ
شتیکدا زیاده رپه وی نه کا.

. ولتر پیتەر walter peter (1839-1894)

نووسه ری نینگلیسی، که ره خنه گری نه ده بو

هونه ریو له ناخری کتیه که یا که ناوی

(رینسانس) ه به خوینه رانی خوی ده لی:

(باناکریکی سووری وه یاقووت له ناختانا

بلیسه بستینی.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

چىرۆكى پۇست مۇدىرن

شەھرىار ۋە قىلى پۇرۇد

• ۋ: غەتا نەھايى

((پۇست مۇدىرنىزم چىيە))

بە راست پۇست مۇدىرنىزم ئامازە بۇ كامە بابەت دەكا؟ دۇنالد بارتلمە، كە يەككىگە لە نووسەرە بەناوبانگەكانى پۇست مۇدىرنىزم گە مە بەم زاراوەيە دەكاو دەلىل: ئەگەر مۇدىرنىزم بوونە لە ھەنووكەو زەمەنى ئىستادا. پۇست مۇدىرنىزم بوونە لەداھاتوودا. كەواتە چىرۆكى پۇست مۇدىرنىستى چىرۆكىگە كە ھىشتا نەنووسراوہ.

بە پىلى بۇچوونىكى تىر پۇست مۇدىرنىزم پىداگرتنە لەسەر مۇدىرنىزم. جان گاردنېر دەلىل: ((لە راستىدا پۇست مۇدىرنىزم بەماناى نوپىيە، بەماناى پىشكەوتو.)) ھەرۋەھا بروك رۇڭ پىلى واپە: ((پۇست مۇدىرنىزم مۇدىرنترە لە مۇدىرن)) دىواى ئەم بۇچوونانە رەنگە چاكتىر واپى لەبرى ((پۇست مۇدىرنىزم)) (لەدوامۇدىرنىزم) لە ((نۇد مۇدىرنىزم)) (most modernism) بدوئىن^(۱).

بە بىرواى من ئەگەر لەروانگەيەكى ترەوہ بۇ ئەم زاراوەيە بىروانىن، دەتوانىن چاكتىر راھەي بگەين.

واتە لەبرى ئەوہى بمانەوئى ۋەك بارتلمەو گاردنېر ئەم زاراوەيە بەشىۋەى ((پۇست مۇدىرن)) بىيزم بىخوئىنەوہ، بەشىۋەى پۇست ((مۇدىرنىزم)) يان پۇست ((مۇدىرن)) بىيزم بىخوئىنەوہ. بەم شىۋەيە چاكتىر دەتوانىن لەگوتارى ((discourse)) سەردەم تىيگەين. لەم دۇخەدا پۇست مۇدىرنىزم بەماناى دابراىتىكى مېژوۋىيى نىيە، بەلكو ھەتمى بوونى مۇدىرنىزمە.

پۇست مۇدىرنىتە ھەمىشە لەروپەپروبوونەوہ لەگەل مۇدىرنىتەدا ۋەبىر دېتەوہ. لەبەر ئەوہى چاك ئاگادارە ((مۇدىرنىزم ھەتا ھەتاييە)) يان مۇدىرنىزم لە بىنەپەتەوہ پىرۆۋەيەكى بىن كۇتاييەو ئىيە ناچارىن لە كەلاۋەكانى مۇدىرنىتەدا بۇىن. بەكارھىنانى پىشگىرى ((پۇست= لەدوا)) ئەوہمان بىر دەھىننەتەوہ كە ئاخاوتن لەمەپ پۇست مۇدىرنىتە بىرواھىنانە بەوہى كە مۇدىرنىزم ھىشتا نەگەپشتۇتە كۇتايىو وىراى ھەموو قىرانەكانى ھىشتا زىندوۋە. ھەر ۋا كە رىچارد كۇستلاننىز

ئامازەي بۇ دەگا: ((پۇست پىشگرىكى مەخابن ئامىزە. بىزاقى گەورەكان ھەمىشە بەتايىبەتەندىيەكانى خۇيانەو پىئاسە دەكرىن، نەك بە پەيوەندىيان بە شىئەكانى تىرەو. ھىچ ھونەرمەندىكى پىشپەو ھەزناكا لەنواي خۇيەو شىئەك لەئارادا بى.)) بەپىي ئەم ياسايە چاكتىر وايە لەبرى پۇست مۇدىرنىزىم زاراوەي مۇدىرنىزىمى ھوشيار بەكارىيىتىن⁽²⁾.

بەرەچاۋىگىرتىنى ئەم بۇچوونانە پۇست مۇدىرنىزىم بەماناي دەوامەي خودى مۇدىرنىزىمە، نەوەك دەوامەي ئەوەي لەنوا مۇدىرنىزىم دى. لىئەردا پرسىيارىك دىتە ئاراوە. چىرۇكى پۇست مۇدىرنىستى چۆن وەلامى پرسىيارەكانمان لەمەر ويئە، گىرپانەو، كاراكتەر. دەداتەو؟ ئەگەر نمونەكانى ئىمە بۇ پىئاسەكرىنى چىرۇكى پۇست مۇدىرنى نووسراوەكانى بارتلمە، براتىگانو كالوئىق بى، دەبى چىرۇكى پۇست مۇدىرنىستى بە بىزاقىك بىزانىن كە سەنئەتە سەرەكىەكانى لەبەرامبەر سەنئەتەكانى مۇدىرنىزىمى سەرەتاي سەدەي بىستەمدا دەوەستى.

بەبۇچوونى فۇرمالىستەكان دەبىن مىژۋىي ئەدەب وەك مىژۋىي بالادەستى سەنئەتەك لەبەرامبەر كۆمەلنى سەنئەتى تىرو، پرسىيارىك لەبەرامبەر پرسىيارەكانى تىر⁽³⁾، لىك بەدەپنەو، بەم بۇچوونە مىژۋو دەبىتە خويىندەوەي ((ورد بوونەوەي ھەر سەردەمىك لەياساكان، پىئاسەكانو، تەكنىكەكانى)) ھەرەھا نىشاندىرى دەسەلاتى رىگاچارەيەكە بەسەر رىگاچارەكانى تىردا.

كەسانىكى وەك دەيويد لاج پىنچ تايىبەتەندى بۇ دەقىكى پۇست مۇدىرنىستى ئاۋ بىردە دەكەن. دىزايەتى (تىناقىزى)، بىئەزىمى (عدم انسجام)، رىكەوت، زىدەپەروىي پەيوەندى كورت⁽⁴⁾ (Short Circuit). كەواتە بۇ ئەوەي دەقىك لە ژانرىكا جىيى بىيئەو پىيويستە لەگەل تايىبەتەندىگەلىك بگوجىي. بەم بۇچوونە، كاتى روويەپرووى ئەو دەقانە دەبىنەوە كە تەكنىك سەنئەتى تازەتريان بەكارمىناۋە، لەراستىدا روويەپرووى چىرۇكى پۇست

مۇدىرنىن يان ھاۋشىئەكانى بوويىنەتەو. ھەرەھا پىشتر لەسەر ئەوە ساخ بوويىنەتەو كە پۇست مۇدىرنىزىم جۇرىك قوتابخانەيە نەك باروودۇخ⁽⁵⁾.

ئىھاب ھەسەن لەبوارىكى تىرەو بۇ بابەتەكە دەچىر ھەوت سەردىر بۇ چىرۇكى پۇست مۇدىرنى ناۋىردە دەگا، كە بىرىتىن لە: خوۋگىرتىن بەزىانى شارى (urbanism)، ناچارى كەك وەرگىرتىن لە تەكنۇلۇزى، سىپنەوەي مۇف (dehumanization)، ھەز كىردن لە زىانى سەرەتايى (بدويت)، ئىزۆتىزىم، دىزايەتى ئىسەخلاق (antinomianism)، و ئەزموونگەريوون. نالتم ئەم دابەشكرىدانە بىسۋودن، بەلام ئىمە ھەرگىز ناتوانىن بەيارمەتى ئەمانە دەقىك بخويىنەو، يان شى بگەپنەو. كەواتە چاكتىر وايە دىسان ئاۋر لە بۇچوونى پىشپو بەدەپنەو، ھەر سەردەمىك بەبالا دەستى پرسىيارىك بەسەر پرسىيارەكانى تىردا ھەلسەنگىتىن. بۇ ئەم مەبەستە پىيويستە بىزانىن مۇدىرنىزىم پۇست مۇدىرنىزىم پى لەسەر كامە پرسىيار دادەگىرن⁽⁶⁾.

بەخويىندەوەي بەرەمە مۇدىرنىستىەكان وەك ((ھىلچ))ى سارتەر، (توۋرەيى ھەراۋ ھورىا))ى فۆكئەر، ((بەرەو فانوۋسى دەريايى)) فىرجىنىيا ۋۇلفو، ((دوۋ بلىنىيەكان))ى جىمىز جۇيس، روويەپرووى ئەو دەقانە دەبىنەو كە بەشىئەيەكى ناتەواۋن. واتە لەم بەرەمانەدا كۆتايىو ئەنجام (ۋەھاكە لەدەقە كلاسىكىيەكاندا بەمەرگى پالەوان، يان بەئەنجام گەيشتىنى كارىك دىارى دەكرى) ۋەو، دەقەكان بەجۇرىك ناكاملن. كەسايەتەكان (كاراكتەر) گومان لە تىگەيشتىنى خۇيان لەجىھان دەكەنو، ھەمىشە ھەولنى ئەو ئەدەن رادەو بازىنى وشىيارى خۇيان دىارى بگەن. پالەوان لە ناسنامەي (ھويت) راستەقىنەي خۇي دەگەپىر نىيازى راشەكرىنى جىھانى ھەيە. بەم بۇنەو دەشتى بگوتىر لۆژىكى چىرۇكى مۇدىرنىستى ھەمان لۆژىكى چىرۇكى پۇلىسىيە. پالەوان زىجىرەيەك لە روۋادەكان پىكەو گرى دەدا تا بەئەنجام (ۋاتە نۆزىنەوۋى رەمزو ناسنامەي تايىبەتى خۇي) دەگا. نمونەي بالاي پالەوانە مۇدىرنىستىەكان ((شىرلوك ھۆلمزە)). واتە پالەوان شايەتەكانو

ئەگەر سەنەي ئاگاڭدارى رووداۋەكەن دەپشكنى، تا رووداۋەكە (تاوانەكە) دووبارە سازى بگاتەۋەو لەكۆتايىدا پەي بە رەمزى نەيتى مەسەلەكە ببات. كەۋاتە لەم جۆرە دەقەدا ھەمىشە مەترسى ئاشكرا بونى رەمزى نەيتىەكان لەئارادايە. چىرۆك ۋەك بەلگەيەكە ئەگەر بەردەستى خويتهركەۋى كۆتايى پىن دى. خەمى سەرەكى پالەۋان - لەم چىرۆكانەدا - نەيتى پەي بىردىن بەنەيتى، يان ھەمان ئاسنامەيە (ھويت)، بەگوته يەكى تر چىرۆكى مۆدىرنىستى گىرپانەۋەي جوولەيەكە لە قەيرانى ھەوييەتەۋە بەرەۋ وشىيارى.

ھەر بۆيە ئەم جۆرە پرسىيارلەمان لا دروست دەكا: پىويستە لەچى بگەين؟ چۇناۋ چۇن لەۋ شتە بگەينۇ چەند بېرومان بەراستى ئەۋ تىگە يشتە بىن؟ سنورەكانى وشىيارى مومكىن كامانەن؟ چۇناۋ چۇن دەتوانىن رافەي جىھاننىك بگەين كە خۇشمان بەشيك لەۋ جىھانەين؟

بەم شىۋەيە بۇمان دەردەكەۋى كە پرسىيارى سەرەكى مۆدىرنىستەكان، پرسىيارىكى ئەپستمۇلۇژىكە. بۆيە بابەتگەلى ۋەك ئامادە بونى مۇۋىق بۇ وشىيار بونەۋە، بىنەما جىاۋازەكانى زانىنۇ كىشەي مل بەناسىن نەدان (شەناسايى ناپزىن) يان سنورەكانى وشىيارى دەگرىتەۋە. لەم روۋەۋە ھەۋل بۇ دۇزىنەۋەي ئەۋ رىڭاچارانە دەدا، كە لە نەجامىاندا چىرۆك گىرفتى ئەپستمۇلۇژىكى خۇي لەرىڭاي كەسايەتەكانەۋە بۇ خويتهر بگويىزىتەۋە. كەسايەتەكان قەيرانۇ گىرفتى شوناسيان ھەيەۋ لەچارچىۋەيەكى دىيارىكرەۋى وشىيارىدان. ئەم قەيرانۇ گىرفتەنە بەشىۋەي مۆدىرنى چىرۆك (ۋاتە كەك ۋەرگرتىن لە تەكنىكى جىڭگىرپكەي زەمەنىۋى شونىنى - ئاگاڭدارى ناراستەۋخۇ - فراۋان كىردى دىدگاكان، مۇنۇلۇكى ئالۇزى دەرونىۋى). بۇ خويتهر دووبارە سازى دەبنەۋە. بەزمانىكى تر. كەسايەتەكان بەسەرھاتەكانى خۇيان بۇ نووسەر دەگىرنەۋە. تا بەھۇي ئەۋەۋە خويتهر لەراستى رووداۋەكان بگات. ئەلبەت مەرجى ئەم كىردەيە. بېروايتانە بەۋەي كە ھەلسو كەۋتى كەسايەتەكان بەھۇي چەشنىك وشىيارىەۋەيە، مانايەك

دەگرىتەخۇ. ھەروەھا خويتهرەكانىش كەردەسەي دۇزىنەۋەۋ لىكەندەۋەي ئەۋ مانايەيان لەبەر دەستدايە. بەلام خەۋدى ئەم كىردەيەش پاراۋۇكىسېكالە. چونكە لەلايەكى تىرىشەۋە پىيۋايە وشىيارى زانىن ئىعتىباريان نىۋە ھەركەس لەروانگەي خۇيەۋە لەجىھان دەروانىۋ ھىچ حەقىقەتەك لەئارادا نىيە. كەۋاتە ئامادە بونى مانا، خۇي گوتەيەكى بىن مانايە. لىزەدايە كە بېروا بە بونى مانا لە كىردەۋەۋ، دىياردە مۇۋقانەكاندا بىنەمايەكى پاراۋۇكىسېكالە بەچىرۆكى مۆدىرنىستى دەبەخشى.

كە سىقە (اعتبار) بە وشىيارى زانىن نەما، كەسايەتەكان جىھاننىكى مومكىن بۇ خۇيان ساز دەكەنۇ، دەق ئەم جىھانە دەكاتە جىھاننىكى چىرۆكى. لىزەدا ئەۋەي دىتە ئاراۋە مەسەلەي وشىيارى نىيە. بەلكو شىۋەكانى ژيان لەم جىھانە جۇراۋجۇرانەدايە. ھەروەھا ئەۋ پرسىيارە كە، ئەم جىھانە جۇراۋجۇرانە بە بونىسادو ياسا جىاۋازەكانىانەۋە چۇن لەگەل يەكتر ھەلدەكەن. بەم شىۋە پرسىيارى ئەدەب لە پانتايى مەعرفەت ناسىيەۋە (epistemology) بۇ پانتايى بونى ناسى (Ontology) دەگويىزىنەۋەۋ، پرسىيارەكانى دەقىش بەم شىۋە دەگويىزىن. لەجىھاننىكى بەم شىۋەدا چى دەكرى؟ ئەم جىھانە چۇن قەۋارە ۋەردەگىن؟ كاتى جىھانە جىاۋازەكان لەگەل يەكتر روۋبەروو دەبنەۋە چى روۋدەدا؟ كە ئەم چەشەنە پرسىيارانە ھاتنە ئاراۋە. ئەۋانەي ۋا لە پەراۋىزى جىھانى مۆدىرنىستى دەژيان دەكەۋنە ناۋىيەۋە، پىمان ۋادەبىن كە ياسا ئەخلاقيەكانى لەۋەپىش پوۋچەل دەبنەۋە.

2- ئەزمونۇ پۇست مۆدىرنىزم بۇ مىندالان. لەگەل سەرھەلدانى سەردەمى رۇشنگەرى، مۇۋىق خۇي لى بۋە سوۋزە (خودۇ)، خۇي بەناسىنى جىھانەۋە سەرقال كىرد. بەلام دەسەلاتى ئەم كۆزىتۇ (cogito) يان خودى وشىيارە زۇرى نەخاياندۇ، لەگەل فرۇيددا دەسەلاتى وشىيارى مۇۋىق كويىزايەۋەۋ، دەرەۋت كە ھەست لەژىر دەسەلاتى نەستدايە. بونىادىگەراكان لەۋەشىيان تىپەرانىدۇ گوتيان بونىادى نەست بەھۇي بونىادى

زمانه‌وه‌یه. ئەم جینگورپکانه له بونیادی وشیاریدا، جینگه‌ی مرقۆی له جیهاندا گوتیاریه‌وه. وهك ده‌لێن ته‌نا‌ه‌ت زا‌را‌وه‌ی ((مرقۆی)) هه‌لوه‌شاند‌وه‌⁽⁸⁾ ئەم تاکتیکه‌، که مرقۆ به‌ناوی ((خود)) (Subject) هه‌ولی ناسینی باب‌ه‌ت (subject) ده‌دا، ره‌گه‌زی بۆ بیری دابه‌شکردنی جیهان به‌دوو به‌شی ((خود)) و ((نه‌ویتر)) ده‌گه‌رێته‌وه. له‌گه‌ڵ سه‌ره‌له‌دانی مۆدیرنیزم. له‌هر پانتایه‌کدا هه‌ولی دروست کردنی ((نه‌ویتر)) دراو، به‌م کرده‌یه مرقۆ توانی ((ناسنامه‌یه‌ك)) بۆ خۆی دروست بکا. به‌لام له‌گه‌ڵ بۆچوونه‌کانی بونیادگه‌راکان، ستوونه‌کانی مۆدیرنیزمیش له‌رینه‌وه. نه‌وان (بونیادگه‌راکان) له‌وه‌ گه‌یشتن که دزایه‌تی نه‌وان ستوونه‌کانی مۆدیرنیزمیش له‌رینه‌وه. نه‌وان (بونیادگه‌راکان) له‌وه‌ گه‌یشتن که دزایه‌تی نه‌وان ((خود)) و ((نه‌ویتر)) دزایه‌تی که جیهانه‌ری نه‌وه‌له‌یدی نه‌پستمۆلۆژی‌وه‌ بالاده‌ستی ((خود)) به‌سه‌ر ((نه‌ویتر)) دا نایسبات ناکرێو، ته‌نیا هه‌لبه‌زاردنێکی نه‌خلاقیه. که‌واته‌ نه‌وه‌قله‌ که مۆدیرنیزم پرۆیاگه‌نده‌ی بۆ ده‌کا له‌به‌ره‌ته‌وه‌ شتیکی ناعه‌قلانه‌یه.

پاله‌وانی نه‌ده‌بی مۆدیرنیستی هه‌ولی ناسینی جیهان و دۆزینه‌وه‌ی ناسنامه‌ی خۆی داوه‌وه، له‌م پرۆسه‌دا هه‌میشه‌ خه‌ریکی دروست کردنی دوانه‌ی ((نه‌ویتر/خود)) بووه. به‌لام که‌سایه‌تی پۆست مۆدیرنیستی به‌پێچه‌وانه‌وه‌ ده‌بی پێش تاقی کردنه‌وه‌کانی رایگه‌یه‌نی که برۆای به‌ دابه‌شکردنی ((نه‌ویتر/خود)) نیه. ئەم نه‌بوونی برۆایه‌ ته‌نیا به‌مانای نووسین ده‌باره‌ی ژنان، ره‌ش پێستان و هاوچنس بازه‌کان نیه، به‌لکو پێویسته‌ واز له‌ جیهانی ته‌واوه‌قلانی وه‌ك تاقه‌ جیهانی مومکین به‌ئێندری جیهانه‌کانی تریش تاقی بکدرێته‌وه. بۆ ئەم تاقی کردنه‌وه‌ش ده‌بی واز له‌ گێرانه‌وه‌ی مه‌زن⁽⁹⁾ (grand narration) به‌ئێندری. چونکه‌ ئەم جوړه‌ گێرانه‌وانه‌ بۆ نه‌وه‌ی بتوان له‌ سیسته‌میکدا جێ بۆ جیهان بکه‌نه‌وه‌ و بیناسن، هه‌میشه‌ له‌یه‌کسان کړین ده‌گه‌رێن. به‌لام به‌پێی نه‌زموون هه‌چ شتیکی شتیکی تر نیه. که‌واته‌ نه‌ده‌بی پۆست

مۆدیرنیستی هه‌لوێست وه‌رگرتنه‌ له‌ به‌رامبه‌ر گێرانه‌وه‌ مه‌زنه‌کانو، نه‌ده‌بی که‌ بۆ رووخاندنی دیکتاتۆریه‌تی تاک سیسته‌می. ئەم نه‌ده‌به‌ کۆیه‌ که له‌ گێرانه‌وه‌ بچوونو تاکه‌ که‌سیه‌کان و خولیا‌ی ناسینی گشتی نیه. نه‌ده‌بی پۆست مۆدیرنیستی نه‌ده‌بی که‌ له‌ تیکه‌لای جیهانه‌ جیاوازه‌کان ده‌وێ. نه‌و پانتایانه‌ که‌ به‌ناوی ((نه‌ویتر)) سه‌راپوونه‌وه‌ بۆ ناوه‌ندی ده‌ق ده‌گه‌رێنێته‌وه‌وه، خۆش ویستنی مه‌رگ، ونبوه‌کان و په‌راویز نشینه‌کان ده‌هێنێته‌وه‌ نارا. (له‌نه‌ده‌بی پۆست مۆدیرنیستیدا) ده‌ق ناسیایه‌کی گشتی له‌گه‌ڵ جیهاندا نیه. که‌واته‌ جووله‌ و بزووتن ره‌وتی تاقانه‌ی نامینێو به‌ره‌و ((ناهاونا‌هه‌نگی بوون)) ده‌پواو، هه‌موو شتیکی بێ‌نەزم ده‌نوین.

میشل فۆکۆ بۆ وه‌سفی ئەم بێ‌نەزمیه‌ باسی ((شوینه‌کانی تر))⁽¹⁰⁾ (heterotopia) ده‌کات: شوینه‌کانی تر ترسناکن. ره‌نگه‌ له‌به‌ر نه‌وه‌ی که به‌شیوه‌یه‌کی نااشکرا زمان تووشی مه‌ترسی ده‌کهن. ناوه‌ گشتیه‌کان (اسامی عام) ده‌شکێنن یان ده‌یانشتوین. نه‌ه‌وی زمان وێران ده‌کهن. نه‌ك هه‌ر نه‌وه‌وه‌ که رسته‌کانیان پێ سازده‌کهن. به‌لکو نه‌وه‌وه‌ که‌مه‌تر دیاره‌ش که‌وا ده‌کا وشه‌کان و شته‌کان (له‌لای یه‌کترو له‌به‌رامبه‌ر یه‌کترو) کۆبینه‌وه. شوینه‌کانی تر زمان وشک ده‌کهن. وشه‌کان له‌ره‌وتی خۆیاندا راده‌گرن. له‌گه‌ڵ مومکین بوونی رێزماندا به‌شه‌پدێن. نه‌وان ئوس‌توره‌کانمان ده‌تویننه‌وه‌وه‌ لێریکی رسته‌کانمان نه‌زۆک ده‌کهن.⁽¹¹⁾

دروست کردنی ((شوینی تر)) بو‌تیقای نه‌ده‌بی پۆست مۆدیرنه‌و، کۆتایی به‌و خولیا‌یانه‌ دینێ که ده‌یان‌ه‌وێ ده‌ق له‌ جیهانی واقیع بچێ. (له‌م نه‌ده‌به‌دا) ده‌ق ناوینه‌ی جیهانی واقیع نیه‌و له‌گه‌ڵ چه‌مکی ((نووسه‌ر))یش (author) به‌شه‌پدێ. له‌ده‌قه‌ کلاسیکه‌کاندا خولیا‌ی دووباره‌ دروست کردنه‌وه‌ی جیهانی واقیع له‌ ده‌قدا بۆ نه‌وه‌ به‌سته‌یه‌ که‌ نووسه‌ر (مؤلف) زیاتر له‌خودا بچێ. به‌لام ده‌قی پۆست مۆدیرنیستی بۆ نه‌وه‌ی بتوانی بگه‌رێته‌وه‌ سه‌رخۆی، ئاماده‌بوونی داهینه‌ره‌ت

دەكاتهوه. ئەدەبىي پۇست مۇدبىرىستى بەشپەنەكى تر لەگەل چەمكى ((نوبارە نوینی)) (representation) رووبەر دەبیتهوه. بۆ روونکردنەوی ئەم چەشنە رووبەر رووبەرەوه، و چاکە ئارپەك لەقسەکانی بۆدیاری لەسەر چەمکی ((نوبارە نوینی)) یان ((وینە)) بدەینهوه. بۆدیاری بەم شپەنە قۇناغە یەك لەنویەكەکانی ((وینە)) دەستەبەندی دەکا:

ئ- وینە رەنگدانەوی (پەرچ) واقعیکی سەرەنایە

ب- وینە واقعیکی سەرەنایە دەشاریتەوه یان دەبگۆرێ

ج- وینە ونی (غیاب) واقعیکی سەرەنایە دەشاریتەوه

د- وینە هیچ پەیوەندیەکی بەهیچ واقعیکەوه نیە. بەلکو نواندنەوی رەهای خۆیتە.

بەبروای بودیاری لەقۇناغی چوارەمدا وینە بەهیچ شپەنە یەك می سیستەمی جیلەکان نیە. بەلکو می سیستەمی ((نواندنەویە))⁽¹²⁾ ئیستا ئەگەر بەسەرینج دان بەم بۆچوونە ئارپەکی نوبارە لەمیزووی ئەدەب بدەینهوه: دەکرێ قۇناغی یەكەم بە ریاالیزی سەرەنایە (بالزاک، ستاندال، دستوفیسکی) بزانین، رەخنەیی بەرەمەکانی ئەو سەردەمەش ئەم دیدە دەسەلمێن. بۆ نموونە میخائیل باختین نوا خویندنەوی بەرەمەکانی دستوفیسکی بەو دەرنەجامە دەگا کە دەقی لاسایی کردنەوی کردەوی کەسایەتیهکانە. کەواتە رۆمانی چەند دەنگی دستوفیسکی واقعییانە تر لە تۆلستۆی جیهان دەگێریتەوه. بەپێی ئەم تێزە ئەدەب نوبارە نوینی جیهانی واقعیە.

لەنوی بڕینی ئەم قۇناغە، ئەدەب بێر لە گۆرینی (تەحریر) واقعیەکان دەکاتەوه. بۆ تیقای سوریاالیزم ئەم ئامانجە دەپێکی. ئەگەرچی خەمەر مەبەستی سوریاالیزمیش گێرانەویە، بەلام واقعیەکان ناگێریتەوه. یان بابلیتین بەو شپەنە کە خۆی دەبخوێت دەیانگێریتەوه. ئامۆزگاری ((لۆترە ئاموون)) بۆ لەپال یەكتر دانانی چەرخێ دروومانو میزی تەشریح لەچوارچۆنی ئەم بوئیقایە دایە.

قۇناغی سێهەمی ئەدەب، شارەنەوه، یان داپۆشینی ونی واقعیە سەرەنایەکانە. ئەگەر بەرەمەکانی ((نوسەرانی رۆمانی نوێ)) وەك رۆپ گریبەو، کلود سیمۆن، بەئەدەبی ئەم قۇناغە بزانین، بەهەلە نەچوون. رۆمانی نوێ ئەل: ((جیهان نە مانا دارەو نەبێ مانایە. بەلکو تەنیا هەیه.)) ئەم دەقانە دەیانەوی ونی خودی جیهانی واقعی بشارنەوه⁽¹³⁾.

قۇناغی چوارەم نواندنەوی ئەدەب لەخۆیایەتی. ئەمە نایەتەندە سەردەمی پۇست مۇدبىرىنە لەئەدەبدا. بۆرخس لەشیعری ((بەورێکی تر))دا. باسی سێ بەور دەکا: بەوری رۆخەکانی چۆمی گۆنگ، بەوری شیعر، بەورێکی تر کە وەك ئەوانی پێشوو بینایەكە لە وشەکان سازکراوه⁽¹⁴⁾. واتە نیشانە (دال)ی بەور ئەك لەبەر ئامارەیی بۆ مەدلۆلێکی تاییەت، بەلکو تەنیا بەهۆی نیشانە بوونیەوه بەکارهاتووه. بزووتن لەدالەوه بۆ دال دەبیته هۆی گەپانەوی ئەدەب بۆ سەر خۆی خولقاندنی دەقیكە پەیوەندی بە واقعیەکانەوه نیە. کەواتە ئەم ئەدەبە دەتوانن واز لە داپەشکردنی جیهانە جیاوازهکان (وجوب، امکان و امتناع) بهێنن.

بۆرخس لەچیرۆکی ((تام کاسترۆی ساخنەچی))دا دەلێ: ((ئەو دەیزانی هەر لە یەكچوونێك - تەنانت ئەگەر زیرەکانەش کرابێ - دەبیته هۆی نەبوونی لەیەكچوونە بەلگە نەویستەکانی تر. بۆیە ((بۆگێل)) کێشەیی لەیەكچوونەکانی بەگشتی وەلانا⁽¹⁵⁾)). چیرۆکی پۇست مۇدبىرىستى بۆ ((نیوان دانان)) ئەم تەکنیکە بەکاردهێنن، تانیسانی بدا چیرۆك بۆ واقعیەکان ناگەریتەوه، دەسەلاتو توانا لەگەپانەوه بۆ سەر خۆی، وەردەگرن. بۆ نموونە لەبەشێك لە رۆمانی ((راوی ماسی سپی لە ئەمریکا))، لە کۆنەفرۆشی کلیۆلەند. تافگەکانو رووبارەکان وەك دەسڕۆکی کلینیکس کۆدەکرێنەوه و بەمشەرێکان دەفرۆشرێن⁽¹⁶⁾. بەلام نووسەر ئەم کارە ناموکیەیی بە کارامەییەوه نەکردووه کە خوێنەر ناچار بێن بروای پێ بکا (وەك

چېرۆكه كانى ماركىن. ئو دەپەوئ خويئەر ھەر
لەسەرە تاوہ تىبگا كە رووبەپووى پەرچى جىھانى
واقىع نەبۇتەو. بەلكو رووبەپووى گەمەى ئازادانەى
نیشانەكان كراوہتەو.

3-ئووبارە نوئىو باروئوخى پۇست مۇدئىن.
بىق مەبەستى لىكدانەو، دەكرئ لەسەر
رەوتىكى تايبەت ئەدەب قۇناغ بەندى بكرئ. رەنگە
ئەم ھەولە بىق شەرحى رووداويك بىسود نەبى.
بەلام پئويستە وەلامى ئەم پىرسىارنەش بدريئەو.
بىق ئەم رووداوە تايبەتە. لەم كاتە تايبەتەدا
رووىداو؟ ئايا بەھۇى سىخناخى فۇرمەكانەو
بووہ يان پئويستەكى كۆمەلەيتى؟ بىق ئەوہى
بمانەوئ وەك ماركسىستەكان بەسووكى لە
بابەتەكان بپوانىن، يان وەك ((ترى ئىگلتۇن))
پۇست مۇدئىرنىزىم بەپاشەكشەكرىنى بالى ھزەند
لەبەرامبەر بالادەستى رەوتى تازەى بورژوازى،
بزانىن، نەنيا دەمانەوئ لەسەردەمىك بدويىن كە
تيايدا دەئىن. سەردەمىك كە سەردەمى ((پۇست))
(لەبوا) يە.

پۇست مۇدئىرنىزىم بەماناى سەرھەلدانى
سەردەمىكى نوئى نىە. بەلكو بەماناى نەبوونى
ئىمكانى ئو سەرھەلدانەىە. بەكورتى، مئزو
كۆتايى ھاتوہ. گریمانەى سەرەكى پۇست
مۇدئىرنىزىم ئەوہى كە واقىعەك بوونى نىەو، ئىمە
ئاتوانىن شەكلىك بىق گۇرپانى دابەئىن. كەواتە دەبىن
لەگەل شەكلەكانى پئىشوو گەمە بكەين.

لىقۇتار سەردەمى پۇست مۇدئىرن بەسەردەمى
قەيرانى گۇرپانەو دەزانئ. ئو دەپەوئ بلىن مئزو
رۇمانىكە كە ھەر سەردەمىك بەشئوہىەكى تايبەت
دەبىگىرئەو. بەلام گومان كردن لەبەكار ھاتووى
ئەم گۇرپانەوانە بۆتە ھۇى ئەوہى كە ئىمكانى
دروست كردنى گۇرپانەو (رەوايەت) يەكى بپروا
پىكراو، بەكارھاتو نەمىئىن. كەواتە مئزووش كە
گۇرپانەوہ (نەوہ زانست) رووبەپووى قەيرانىكى
جىدى بۆتەو، ئىئر لەگۇرپان نايەت.

بۇدريار سەردەمى پۇست مۇدئىرن بەسەردەمى
وئبوونى سەرچاوہ (مەرچە) ئو ئواندەوہ دەزانئ،
پئىوايە نیشانەكان بەسەر مەدلوولەكاندا زال بوونو

ئىمە لە واقىعەكان دابپاوين. لەم روانگەشەوہ
سەردەمى پۇست مۇدئىرن لەگەل كۆتايى ھاتنى
مئزو بەك دەگرئتەوہو ئىمكانى ھەموو جۆرە
ناسىنو گۇرپانئىك رەت دەكاتەوہ. كەواتە دىسان
دئىنەوہ سەر قەسەكەى پئىشوومان. واتە
لەسەردەمى پۇست مۇدئىرن ھىچ شىئىكان جگە لە
گەمە كردن بە شەكلەكانى (فۇرم) پئىشوو بىق
نەماوہتەو.

دەقى پۇست مۇدئىرن بىق سازكرىنى يارىەكى
تازە تەكنىكى ((واقىع نوئىنى)) بەكار دەھئىن. بىق
نموونە لە چېرۆكىكى بارتلمەدا تۇلستوى
دەردەكەوئ. تۇلستوى چېرۆكە كە ھەمان
تۇلستوى نووسەرە، كە لە بىرەوہرى سالا
خۇشەكانى نووسىنى دەدوئ، ھەول بىق
بەرزكرىنەوہى تۇستالزىي خويئەر بىق سەردەمى
كلاسيك دەدا. بەلام لە پرىكدا دەقەكە وشپارمان
دەكاتەوہ كە ئەم رووداوانە ھىچكاميان روودلوى
واقىع نىزو دەسكرى جىھانى دەقەكەن. واتە دەقى
يارى بەئەسلى ((واقىع نوئىنى)) دەكە، بىق ئەوہى
بىكاتە دۇى خۇى.

((رىمۇن فئىرمەن)) بەشئوہىەكى ئىر دىرئە بەم
يارىە دەدا. لە چېرۆكى ((بىگرە يان بەرىدە))
نووسەر نوئى ئەوہ پەيتاپەيتا گۇرپانەوہى
چېرۆكەكەى وەلوا دەخا. لەناوہپاستى چېرۆكەكەدا
دەلئ: ((من دەبىن پۇم بىق ھەمام. نا. كالتەم
كرد. دەبىن بىلەيەكى لە ھاوړىكانە. مەشھۇم ھەوئى
خۇشەويستەم دانى، رۇئالە ساكنىك. دلتىام ئئوہ
كۆمەلە چېرۆكى ((98.6))، ((لاى سەروو))و
(دەرەوہ)) تان بىنىوہ. دانى بىق نووسىنى
چېرۆكىكى نووشى گۇرپانەك بسوہو داواى لى كردووم
بچىم يارمەتى بىسدەم. مەن دەپۇم وئو
دەگەرئەوہ.))⁽¹⁷⁾

رۇئالە ساكنىك نووسەرى كىتبى ((98.6))،
(لاى سەروو-up)و (دەرەوہ-out) يە. كەخۇى
لە چېرۆكىكى تردا دەردەكەوئ، دەرگەوتنى ساكنىك
كەكەسبىكى واقىعە- لە چېرۆكىكى تردا، بىق
ئەوہىە پىتمان بلىن ئەوہ ھەر چېرۆك نىە كە شىئىكى
ناواقىعە. بەلكو خودى ساكنىكىش واقىعەتى نىيە.

بەگىشتى دەق دەيەۋىت يارى بەھەزى ئىمە بۇ
گەپاندەۋى چىرۆك بۇ جىھانى واقع بگاۋ،
لەئەنجامدا ئەۋھەزۇ خولياپە بپوخىتىئ.
دەۋرىيىنى كەسايەتتە چىرۆكىەكان لەگەل ئەۋ
كەسانەى كەلەدەرەۋى جىھانى دەقەكە دەيان
ناسىن، ئەۋ بىرۆكەپەمان لادروست دەكا كە ھەم
جىھانى دەق جىھانىكى بور لە واقعە. ھەم ئەۋ
جىھانەش كە پىمان وابوۋە جىھانى واقعە،
ۋەھمىيە. كەسايەتتەكان بۇ ئەۋەى پەرە بەم
بىرۆكەيە بدەن، بەردەوام پى لەسەر ئەۋە دادەگرن
كە ئەۋان ئەۋ ئەكتەرەنەن كە لە وشەكان دروست
كراۋنو لەئىرەكانى دەقدا جىيان بۇتەۋە.

دەق ھىچ پەيۋەندىيەكى بەواقعەۋە نىۋە
ناشەۋى بەگىرپانەۋەى ژىانى خەلگانىكى ۋەك
خۇمان، حەقىقەتتەك دەريارەى ژىانو جىھان
بدرىكىتىئ. رۇئالە ساكنىك لەچىرۆكى ((مەركى
تۇقلىت)) دا دەنوسى: ((ئىسان واقعەيەكان
گەپانەۋە. كچەك بەھەمان شىۋە كە ھەستەكانى
(احساسات) خۇى بەجەن ھىشتىبو بۇلايان
گەپايەۋە. مەن پىتويستىم بەكۆمەلئ ھاۋرئ ھەيە كە
خەزىكەن كەسايەتى سەرتاپاى چىرۆكىكەم بىن.
رەنگە بتوانم چەند كەسكىيان بەكرئ بگىرم
تاناچارىن دەۋرى كرىگرتەى كەسايەتتەكم
بىيىن.)) لىرەشدا چىرۆك ئەۋ بىرۆكەيەى كە گوايە
ئىمە لەگەل شەرىھى واقعەكاندا روۋىپەرۋ
بوۋىنەتەۋە، پوۋچەل دەكاتەۋە. ھەرۋەھا ۋە
بىرمان دىنىتەۋە كە ھەموو ئەم يارىانە بۇ ئەۋەيە
چىرۆكىكە بىنوسىئ.

چىرۆك جگە لەۋەى گەمە بەژلنىرى بىۋىگرافىاۋ
تۇتۇبىۋىگرافىا دەكا، لەگەل ژانئىرە جىدىيەكانىش
دەكەۋىتە يارىكرىن، بۇرخس بۇ چىرۆكى
((نەزىكىۋونەۋە لە بارەگاي ئەلموۋتەسەم))
چوارچىۋەى وتارىكى رۇژنامەيى ھەلدەبۇئىئ. ئەۋ
وتارىك لەسەر رۇمانى ((نەزىكىۋونەۋە لە بارەگاي
ئەلموۋتەسەم)) نووسىنى مېر بەھانور ەلى،
پارىژەرىكى خەلكى بەمبەنى دەنوسى. تەنانەت
لەدوچار چاپى جىاۋازى كىتەپكەش (چاپى
1932ۋ، چاپى 1934) دەۋىئ، دىۋى ئەۋە باسى

بۇچۈنى چەند رەخنەگىرەك دەكا، چىرۆكەكە
دەگىرپتەۋە راقەى دەكاۋ لەتەك ((منطق الطير))ى
عەتاردا بەرلوردى دەكاۋ ھەرۋەھا لەپەرلۈيىشدا
چەند رستەيەك لەسەر كىتەپكەى عەتارىش
دەنوسى. ((ئىقائى)) جىدى گىرپانەۋەى بۇرخس
رىگەى ئەۋەمان پىئادا تەنانەت بۇ ساتىكىش
گومان لەۋە بگەين كە نووسەر نىازى نووسىنەۋەى
بابەتتىكى جگە لەرەخنەى كلاسكى ھەيە. بەلام
لەئەنجامدا لەۋە دەگەين كە يارىمان پىكرلەۋە
ھەموو ئەم چىرۆكە بۇ مەبەستى گەمەكرىن
بەرەخنەۋ تەنانەت رۇمانىش نووسرلەۋ.

خەزى پۇست مۇدىرنىستەكان بۇ يارى كرىن
لەگەل شىكەكاندا. ۋامان لىدەكا بىر لەۋە بگەپنەۋە
كە رەنگە بىنەماى چىرۆى ھونەرى يارىۋ گەمەبىن.
يارى نايەۋى بۇ شتىكى تىمان بگەپتەتەۋە. بەلكى
ئەۋەندەى مەبەستە يارىەك كراپىۋ ھەر ئەمەش
ستوۋى سەرەكى دەقىكى پۇست مۇدىرنىستە.
لىۋتار لە نووسىنەكى دا باسى مىدالىك دەكا كە
بۇخۇشى خۇى دەنكە شقارتەيەكى ھەلكرىۋە. ئەۋ
مىدالە چىرۆلە جوۋلەۋ، گىرپانى رەنگەكانز
خۇلەمىشى دەنكە شقارتەك ۋەردەگىرئ. پاشان
دەلئ ئادۇرئق يارى كرىن بەناگرى بەلارە
گەۋرەترىن ھونەر بوۋ. بەم بۇچۈنە ھەموو شىتەلئ
ھەموو ۋىتەيەك لەجىھاندا دەكرئ بىتتە دەسمايەى
يارى كرىن. لىرەدا پىۋىستە باسى ((يارى پارىژ))
بگەين. ۋىتەيەك كە كىرلەۋ بە چەندان پارچەۋ دىۋا
تىكەل كرىنۋ شىۋاندنىان دەبىئ سەرلەنۋى
ۋىتەكەيان لى ساز بگىرپتەۋە. بەلام ئەگەر بمانەۋى
لەر چەندان پارچەپە لەبىرى ۋىتەيەك، چەند ۋىتە
سازىكەين. ئەۋا لە بوتىقاي ئەدەبى پۇست مۇدىرن
نەزىكىۋونەۋە. چۈنكە ئەگەر مانايەك وجوۋدى
نەبىئ، كەۋاتە پەيۋەندىيەكىش لەنئوان شتەكاندا
(پارچەكاندا) نىە تابىۋان لى پال يەكتەر بىيانچىن.
بەزمانىكى تر، نەبوۋى ياسا (يان بەگوتەى بۇ
دىۋار: سەرچاۋە) كۆمەلئ ياسا دادەھىتى كە
ھەموو جارىك دەتۋان لى بىنۋوپات كرىنەۋە، كەك
لەپەككە لەۋ ياسايانە ۋەرىگىرن. كەۋاتە رەنگە ۋا
چاك بى بلىن. پۇست مۇدىرنىم يارى كرىنە بە

((ياساي ياساوه رگري)) بىم شتيوه روويه پړوي سيستمىك ده بېنه وه كه ده كړئ هم مو شتيك له ناويدا روويدا. كاتيك كيشه ي ((واقيع)) مان وه لانا هم مو پيش گريمانه كان بى مانا ده بڼو، سيستمى به ماكان هره س ده مېنن، په يوه نديمان له گال ((واقيع)) ده پستو له نه نجامدا ناوي ياريش ده سړدريته وه، ته نيا شتيك كه بزمان ده مېنن ته وه نه بووني حتميه ته سهره گيژه به چونكه نيتري نيمه هيچ نازانين، هر يوه ناخاوښ دهر باره ي چيرؤكي پؤست مۇديرن، رهنكه وه نوكته يه كي ((جوك)) بؤشو بى مانا بى.

4- دېسانه وه كيشه ي دووباره نوينى.

ننگر به رده وام بېن له باسى كيشه ي دووباره نوينى، نواندنه وه نه ده بى پؤست مۇديرن، ده گينه نامومكين بووني هم جوړه نه ده به. به لام جاريكه واژه لم بابته ده مېنن، همدېسان ناوړه له كيشه ي دووباره نوينى ده دېنه وه، نه مجاريمان له روانگه يه كي تره وه سيري ده گيزو له گال كيشه ي وشياري سهرده مده مورتوريه ي ده گين. بىم شتيوه بمانه وي يان نا، ديدىكي فؤكوييمان ده بى.

فؤكؤ له نه پېستنه (معرفت) يان شكل به ندى وشياري هر سهرده مېك ده دوي، هر سهرده مېك به نه رشېفېك له وشياري ديارى ده كا. بىم ديد ده كړئ له سهرده مې كلاسيك، رېنسانس، مۇديرنو... بدويين. سهرده مې كلاسيك ده په ويټ بق په رچي نه زمي جيهانو سيستمى هستى، له رنگه ي رنځو پيك كردنى نيشانه كان وه، بېواو حتميه تيك بدوزيته وه له م سيستمى وشياريه دا مرفؤ داهينره نيه به لكو له شته كان ده دوي. كيشه ي سهره مې سهرده مې كلاسيك نه وه بووه، كه ره سه ي دووباره نوينى نه زمي جيهان ناشكراو بېواپيكر او بڼو، نه ركي مرفؤيش نه وه بووه وه سلفى هم نه زمه بكا. به لام له م سيستمه دا مرفؤ دووباره نوين نيه. يان به زمانىكي تر له م مۇديلى كرده ي دووباره نوينيه دا. دووباره نوينو بېنه ر جيهان نابيتته وه. نه مهش بېنه مايه كي پارادؤكسيكالى ده داتى، ده بېته هؤى رووخانى سيستمه كه له ناو خۇيدا.

له سيستمى وشياري كلاسيكدا، بهو شتيوه سيري مرفؤ ناكړئ كه هم له هم مو ويته ي جيهان گېشتېنو، هم تواناي چونه ناو نهو ويته شى بېن. له سهرده مې دواتر، واته سهرده مې مۇديرن، مرفؤ وه كه سيك كه نه ركي ناسيني له نه ستويه ديته نارواه. بويه په يوه ندى نيوان مرفؤ بوونه وه ركانى ترو، جيهان ده پچېئ، به لام مرفؤ له وه ده گا كه له م نه پېستنه دا نه وه هر نه ركي گيرانه وه ي جيهان، به لكو ناسينو تيگه پېشتن له خؤشى له نه ستويه. به گوته يه كي تر سهرده مې مۇديرن، سهرده مې مرفؤ به ماناي خودى (سوژه) گشتىو بابته ي (نه بژه) گشتيه.

له سهرده مې مۇديرن، نووسر وه ((خود)) سوژه)) نه ركي ناسينو نووسيني له نه ستويه وه، ده يه وي له م ريگايه وه له جيهان وه ((بابت)) تې بگا. هم هوله ي بؤ ناسين ته نيا به تيگه پېشتن له جيهان كوتايى نايه، به لكو مه به ستى تيگه پېشتن له خؤى مرفؤيش ده پيكي.

نووسر ده يه وي په ي به حقيقه تيكي قوول دهر باره ي جيهانو خؤى مرفؤ بباتو له م ريپازه شدا وه كه بركارى شناسايى له بابته ي شناسايى بېوانن. چونكه نهو خاوه نى كه ره سه گه لتيكه كه پتويسته ده سه لاتيان به سهر ((بابت)) دا بېه پېننى تا به نه نجامى ناسيني بگات. له م ريگايه دا مرفؤ ته نانه رابوروى خودى نووسه ريش ((نه ويتر)) ن. ((هيتلنچ)) ي سارته رو ((عاشق)) ي دؤاس دوو به ره مې ديارن بق نواندى هم وشياريه.

به لام له م جووله ي به ره و تيگه پېشتن له جيهان. جيبه ك بق ناسيني مرفؤيك كه له ه مان حالدا نووسه رى چيرؤكيشه ديارى نه كراوه. چونكه هم كرده يه به نووركه و تنه وه ي نووسر له خودى خؤى به ستراوه ته وه. واته نووسر له يه ك كاتدا ده بى هم ((خود)) و هم ((بابته ي)) ه مان ((خود)) بڼو، هم كرده وش بېنه مايه كي خوارو خيټو پارادؤكسى به چيرؤك ده به خشي.

له چيرؤكه مۇديرنېستيه كاندا ده كړئ نووسر خؤى به ژوروى چيرؤكه كه دا بكا. به لام نه وه نووسه ريك كه له و كاته دا خه ريكي نووسيني ه مان

ئەم بىنەمايە دۇنيادىكى دەپتە جىياۋزى بىرگىرى
لەپەرەسەندى ئازادانەي رەگەزەكان دەگىرى.

ياساى پىياۋ سالارى ھەمان ياساى سىستەمە
پۇلىسىيەكانە. پۇلىسىيە شىناسى ھەموگەس
ئاشكرا بىيى، دەرگەۋى كە ((لە ئىمەن)) يان
((دۇنى ئىمەن)). ئەم ياساىيە لەھەمان ھەزى
((چۈك كىرەنەۋەى جىھان بۇ ناسىنى)) سەرچاۋە
دەگىرى. بەلام كاتىك بوۋى ((خود))ى وشىيارمان
رەد كىردەۋە، ئەم ياساىيە لە ئىعتىبار دەگەۋى.
چىرۇكى پۇست مۇدىرنىستى دەپەۋى وانىشان بىدا
كە ھىچ پەيۋەندىيەكى بەۋاقىيەۋە نىيە. لەھەمان
خالىدا كەمە پەۋەھىمى ۋاقىيە نۇتۇش دەكاۋ، لەگەل
دەسەلاتى ئەۋشەي كە پىنى دەگۈرى ۋاقىيە،
دەكەۋىتە كىشەۋە. چىرۇكى پۇست مۇدىرنىستى
نايەۋى لە شىتتىكى دەرەۋەى خۇى بچى، يان
نىمكەنى روۋدانى بىي، كەۋاتە بۇ ئەۋەى بىتۈنى
لەۋۋە ئەم پەيۋەندىيەۋە بىتە ئارلەۋ، ۋاز لە
مۇدىلى ((ۋاقىيە/ناۋاقىيە)) دەھىتى. دىيارە ئەم
كىردەيەش تەنبا بە لاپىردىن، سىرپىنەۋەى
سىنۋورەكانى نىۋان (ۋىجوب، امكان وامتناع)
دەگىرى.

لاپىردىن سىرپىنەۋەى ئەم سىنۋورە دەپتە ھۇى
لەبەين بىردىن ئەمانى ((ھەتىيەت)). بۇيە چىرۇكى
پۇست مۇدىرنى لەبازنەى نەبوۋى ھەتىيەتدەيەۋ.
يەكەل لە شىۋىنەنە كە ئەم نەبوۋى ھەتىيەتە
ئاشكرا تەخۇى نىشان دەدا، كۇتايى چىرۇكەكەيە.
بە پىنى دىدىگەى يەزدان ناسانەى سامى، مانا
لە كۇتايىدا خۇى ئاشكرا دەكا. بىرۋا بەبوۋى
زىگارى دەر لە نايىنى جوۋلەكەۋ، مەسىحىۋ،
ئىسلامدا (مىسانىزم)؛ بىرۋا بە ەقلانى بوۋى
جىھان كۇتايى مېژۋە لاي ھىگەل؛ بىرۋا
بە سەرگەۋىنى چىنى كىزكارو دىروست كىردى
كۆمەلگەى يەكەدەست لاي ماركس؛ ھەموۋىان
بە شىۋەى جۇراۋجۇر ھەمان ھوكمى (سامى)
دەسەلمىتىن. مۇدىرنىزىمىش بە قەرز ۋەگىرتىنى ئەم
بىرۋا ئايىنىيە، سىستەمى وشىيارى خۇى بەجۇرۇك
بىنا دەكا كە ۋەك ھەرگەۋ جوۋلەيەكى بەردەۋامو
لېك نەپساۋ بەرەۋ ەدالەتۋ ەقل باۋەپى سەبىرى
مېژۋە بگىرى. بەلام لەيەكى تىرىشەۋە مۇدىرنىزم

پىن لەسەر خەسلەتى بىر كۇتايى بوۋى خۇى
دادەگىرى ۋەخەنە بە بەشىك لەمايەتى خۇى
دەزانى.

ئەم بىرۋا ئوۋانە لەئەدەبى مۇدىرنىستىشدا
دوۋىارە دەپتەۋە؛ لەلەيەكەۋە چىرۇك گىرپانەۋەى
گەبىش بە شىۋناسەۋ، پالەۋان لەھەر ھەنگاۋىكىدا
زىاتر لە شىۋناسە نىزىك دەپتەۋە، بەلام لەئەنجامدا
جگە لە كۆمەلەۋى ۋىتەى پەرشو بلالو نامەۋىلوم
ھىچى تىرى دەست ناكەۋى، چىرۇكەكەش ھەروا
دەۋامەى دەپى. بۇ نەۋىنە لە ((توپەيى ھەروا
ھورىادا)) مۇقۇلۇكى دەروۋى كەسايەتپەكان، ئىمە
لەپەى بىردىن بە شىۋناسى پالەۋان (بەمالە؟) نىزىك
دەخەنەۋە. بەلام لە كۇتايىدا ئەم رەۋتە بە
ئەنجامىكى ئاشكرا ناگاتو، شىۋناس ھەروا نادىارو
چىرۇك بىر كۇتايى دەمىنىتەۋە.

ئاتەۋاۋىۋىۋىن لەم ئەدەبەدا دەرئەدجەمى
((ئەپستەمۇلۇزى)) پىرسىيارەكانىيەتىۋ، ھەروەھا ئەۋ
راستىيەش كە شىۋناس كىشىتىكى نەگىرپە. بەلكى
كۇى پەرشو بلالو ناپىلەۋ پىكى ۋىتەكانو
تەئۋىلەكانە.

ئەدەبى پۇست مۇدىرنىستى لەگەل پانئايەك
پىرسىيارى ((ئەپستەمۇلۇزى)) روۋبەۋو دەپتەۋە.
دەستەۋىيەخەى ئەم پىرسىيارە كە جىھانە
جىياۋزەكان چۇن دىروست دەپى؟ ھەروەھا لەبەر
ئەۋەى بىرۋا بەبوۋى راستىيەكى ھىلى نىيە.
سەرىپچى لەئەنجام دەكا. لەلەيەكى تىرىشەۋە لەبەر
ئەۋەى دەپەۋى ئىمكەناتىكى جىياۋز ناقى بىكانەۋە،
يان بوۋىيان بېئىتتە ئارلەۋ. ئاتەۋاۋىۋىۋىن بە شىۋەى
مۇدىرنىستىش رەد دەكەتەۋە. كەۋاتە كۇتايى لەم
چىرۇكانەدا چەند جۇرە.

لە چىرۇكىكى بۇرخسدا ھاتوۋە: ((كاتىك
كەسىك روۋبەۋوۋى چەند جىگىر (ئالترناتىۋ)
دەكرىتەۋە، يەكەيان ھەلدە بۇزىۋى، ۋاز لەۋانى تىر
دەھىتى. ((تسۇنى پىن)) بەپىچەۋانەۋە، ھەموو
ئەم جىگىرانە ھەلدە بۇزىۋى.

بەشىك لە چىرۇكە پۇست مۇدىرنەكان ئەم
تەكىكەيان بەكارھىتاۋە. بۇ نەۋىنە رۇمانى ((ۋىنى
ستۋانە فارانسەيەكە)) بەرھەمى ((جان ۋالۇن))

بەچەند شىۋەى جىياۋز كۆتايى پىدئو، خويىنەر
ئازادە ھەر كامەيانى پىخۇش بىن ھەلىبىزىرى.
لىپرەدا دەكرى پىرسىن ئەم چەند جۆرە
كۆتايىەى چىرۆك ئامازە بە چ گرمانەو ئەگەرىك
دەگا؟

گوتمان پۇست مۇدىرىن واتە بىرواھىتان بەكۆتايى
مىژو، بەلام لەو دەچىن ئەم گوتنەش رۆر تەولو
نەبى؛ چونكە بەشىۋەىكى تاك رەھەند بۇ بابەتەكە
دەپوانى. بەگوتەىەكى تر پۇست مۇدىرىنىزم پىش
ئەوەى بىرواى بە كۆتايى مىژو بىن، رەخنە لەم
بىرواىە دەگرىو، لە بەرنەنجامى گوتنەكەيدا دەلى؛
ئىمە پەيوەندىمان بە واقىقەكانەو نەماو،
لەمىژو ھاتوونە دەر. (واتە لە جەغزى مىژوودا
نەماوین). رەنگە بەم بۇنەو بىن كە وەك كۆتايى
مىژو سەبىرى مۇدىرىنىزم دەكرى.

بىركىرنەو (ئندىشىدىن) تەقەلاپەكە بىق
بەجۆرىكى تر بوون. ھەر بۇيە دەشنى كۆمەلى
ئەنجامو كۆتايى تر بۇ مىژو وىناىكرى. ئەوەى كە
چىرۆكى پۇست مۇدىرىنىستى خاوەنى چەند جۆرە
كۆتايى، وەك ئاۋاتىك دىتە بەرچاۋ. ئاۋاتى كۆتايى
ھاتنى ((پىرۆزەى ھەتاھەتايى مۇدىرىنىزم))، ئاۋاتى
گە يىشتن بە كۆتايىە جىياۋزەكان كە بەيەكەو
ئامادەبن.

8- كۆتايى بەئازارا

مىرقۇل لەرىگاي دۆزىنەوەى شويىنە تازەكاندا
ھەمىشە كۆمەلى نىشانە لەدۋاى خۇى بەجىن دىلىن،
تا كاتى ھەست كىردن بە مەترسى رىگاي گەپانەوەى
لىۋن نەبى، يان خەلكانى تر بىھۇى ئەو
نىشانانەو، بەھاۋارىەو بچن.

ھەموو جۆرە نىشانەدانانىك لە جەوھەرى خۇيدا
لەبەر ئەم مەترسىيەو كىردەوەىكە كە بىق
((پارانۇيا)) دەگەپتەو. ئىمە ھەمىشە لەشويىنە
نەئاسراوەكان دەترسىن، ئەم سىستەمى نىشانە
دانانە يارمەتىمان دەدات تا ئەو نەئاسراۋانە بىخەينە
سىستەمى وشىارىمانەو، كەمتر بىترسىن بۇيە
سىستەمى نىشانەكان نىشانەدەرى ھەزى ئىمەن بۇ
دۆزىنەو، بۇ بەسىستەم كىردن، چاۋدىرىو
سەپاندنى دەسەلات بەسەر جىھاندا. بەلام لايەكى
ترى ئەم دەسەلاتە بەرەو خۇمان دەگەپتەو.

ئىمە ناچارىن لەخۇشماندا نىشانە دابىنىن، بۇ
ئەوەى بتوانىن چاۋدىرى لەخۇمان بگەين، نەھىلىن
ئەو نەزىمە گىشتىە دوچارى نوقسان بىن. بەلام
لەئاست ئەم سەپاندنى دەسەلاتەش بەرھەلىستىەك
ھەبە. تاقمە پەراگەندەكان ھەمىشە لەم سىستەمدا
شويىنە مەمنوعو چۆلەكان ھەلدەبۇزىن، ئەمەش
ئەو گىشتى (كلىت) دەسەلاتە توۋشى كىشە دەكا.
ھەر بۇيە خۇدى ئەو سىستەمى نىشانە دانان
دەسەلاتە، خەرىكى دووبارە نىشانەدانان دەبى، بۇ
ئەوەى نەزىمىكى تازە بىسەپىن. دىسانەو ناولە
تاقمە ياخىەكان دەنى. بۇ ئەوەى بتوانى لە
سىستەمى نىشانەكاندا جىيان بۇ بىكاتەو.

((بىكت)) ھەمىشە خۇى لە ((ناۋ لىنراۋى))
دەشاردەو. ئامادەى وتوۋىز كىردن نەدەبو،
بەردەوام شويىنگەلىكى دىوست دەكرەكە بە
شىۋەىكى ھىوا لىپراۋانە چۆل بوون. بەلام ئەویش
رۆر زوۋ بوۋىە نىشانەىكو، ناۋى ئاۋانگارد
((پىشەرەو))، ئابزۆرد (پوۋچىخۋان)، پۇست
مۇدىرىنىان لىتا. رەخنەگرانى ئەدەب
(كارىەدەستانى ئەو سىستەمى دەسەلاتە) لەوەى
كە توانىان ئەویش بىخەنە ناۋ سىستەمى
پۆلىتىكرەنەو، دەبى شانازى بە خۇيانەو بگەن.

روۋىەپوۋبوۋنەوەى ئىمە لەگەل چىرۆكى پۇست
مۇدىرىن، تەقەلا بۇ لىكەنەوۋەو بچوۋك كىردەوەى
تارادەى چەند نىشانە، لەم تەكنىكە سەرچاۋە
دەگرى. واتە ئىمە ھەزى ئەم چىرۆكانەمان بۇ
سەپىنچى كىردن لادان لەياسا سەپاۋەكان -
بەيارمەتى دۆزىنەوەى ياساى نوۋ بۇيان - پوۋچەل
كىردەو، خۇمان بوۋىنە كارگىزى ئەو سىستەمى
دەسەلاتە.

بەلام لەكۆتايىدا ئىمە روۋىەپوۋى گەل ناتەبايى
دەبىنەو. بۇ نمونە لەوەرەنگرتنى سەرچاۋە مانا
لوپىن؛ لەم ھالەتەدا قىسەكرىن لە ((چىرۆك))
بۇخىكى پارادىكسىكال بەخۇى دەگرى. چونكە
ئەى چۆن دەتوانىن شىتىك بەناۋى ((چىرۆك))
دەستىشان بگەين، يان شىعەر، يان ھەر
بابەتتىكى ترى جودا بگەينەو.

ئىمە باسى سىستەمەكانى گوتارمان كىرد،
ئاشكرایە كە ھەر نىشانەىك لەھەر سىستەمىكى

تاییه‌تدا، ناماژه به مانایه‌کی تاییه‌ت ده‌کا. له‌م
 بووه‌وه لی‌کدانه‌وه‌ی گوتاری خه‌ل‌کی تره‌ه‌ولتیکی
 بئ‌ه‌ووده ده‌بن. چونکه ئیمه له‌دیدگای خۆمانه‌وه -
 که له گوتاریکی ترداین- ره‌خنه له گوتاری خه‌ل‌کی
 تر ده‌گیرن. جگه له‌وه‌ش ئیمه لی‌کدانه‌وه‌ی گوتاری
 خۆشمان پئ‌ناکری، چونکه له‌ناوه‌وه‌ی
 سنووره‌کانی ئه‌و گوتاره‌داینو، تا لیتی دوور
 نه‌که‌وینه‌وه ناتوانن لیتی بده‌ینه‌وه. که‌واته
 ره‌خنه‌گرتن له ئه‌ده‌بی پۆست مۆدیرن-
 ره‌خنه‌گرتنه له ((ئه‌ده‌بی‌ک له باروبۆخی
 رابوردو))، که هیچ قسه‌یه‌کی ده‌ریاره‌ی ((ئه‌ده‌ب
 له باروبۆخی نیستا)) دا نه‌گوتوه. به‌لام ئیمه
 به‌رده‌وام وامان ده‌نواند که له‌نیو ئه‌و گوتاره‌داین و
 نیستا ره‌خنه‌ی لیده‌گیرن. له‌هر حالدا ئه‌م
 دزایه‌تیانه ده‌توانن هه‌موو ده‌قیق له‌ده‌روونه‌وه
 به‌ته‌قیته‌وه‌و، ره‌نگه ئه‌مه‌ش خه‌سه‌له‌تی ده‌روونی
 هه‌موو ده‌قیق بئ: ((حه‌زکردن به‌ته‌قینه‌وه‌و له‌بێن
 چون))

1-Brian Mchall, Postmodernism Fiction, P4.

2- پیم وایه ئه‌م رسته‌یه ه‌ی لیوتاره: به‌لام
 سه‌رچاوه‌که‌یم بۆ نه‌بۆزایه‌وه.

3- فۆرمالیسته‌کان باسی پرسیار ناکه‌ن. به‌لام
 نه‌گه‌ر به‌مانه‌وئ به‌شیه‌یه‌کی ره‌خنه‌گرانه له فۆرمالیزم
 دوور بکه‌وینه‌وه‌و، به‌چاوتی هایدگه‌ری یان فۆکویسی
 سه‌یری مه‌سه‌له‌که بکه‌ن، ده‌توانن له ((پرسیاری هه‌ر
 سه‌رده‌میک)) پرسیری زایش بدوین.

4- ده‌یوید لاج-تیویری رۆمان، وه‌رگێڕ: حسین
 پاینده ل 159 تا 186

5- ده‌بن له‌بهرمان بئ که ((پۆست مۆدیرن))
 باروبۆخی وشیری له‌م سه‌رده‌مه‌لایه. لیوتار به‌م
 بۆنه‌یه‌وه له ((پۆست مۆدیرن)) و سه‌رده‌می بئ‌نیعتباری
 گێترانه‌وه مه‌زنه‌کان ده‌نوئو، وه‌ک بۆ خۆی ده‌لئ
 هه‌رگیز باسی ((پۆست مۆدیرنیزم)) ناکا. چونکه به‌روای
 به‌فله‌سه‌فه‌یه‌کی میژوویی هه‌یه که میژوو ره‌د
 ده‌کاته‌وه‌و، ئه‌مه‌ش بئ‌مانایه. قسه‌کردن له‌چه‌ڕۆکی
 پۆست مۆدیرنیستی پۆست مۆدیرنیزم له ئه‌ده‌بیشدا
 ره‌نگه دووچاره‌ی هه‌مان مه‌ترسی بئ (وه‌ها که ده‌یوید
 لاج تووشی ئه‌م هه‌له‌یه ده‌بن) به‌لام مه‌به‌ستی ئیمه له

ئه‌ده‌بی پۆست مۆدیرنیزم، ئه‌ده‌ب له باروبۆخی پۆست
 مۆدیرندایه.

6-Brian Mchall, Postmodernism Fiction, P7.

7- کۆزیتۆ (Cogito) ((بیرده‌که‌مه‌وه)) یان
 ((خودی بیرمه‌ند)). لیکارت به‌م رسته‌یه ده‌ست پێده‌کا
 ((بیرده‌که‌مه‌وه که‌واته هه‌م)) ده‌کری ئه‌م رسته‌یه
 به‌سه‌ره‌تای مۆدیرنیسته بزاین. رسته‌یه‌ک که ((عه‌قلی
 مرقۆ)) به‌ پێشتر له ((بوونی مرقۆ)) داده‌نوئو، بوونی
 به‌بیرکردنه‌وه‌یه‌وه ده‌به‌سیتته‌وه. کۆزیتۆ ده‌کری
 خوازه‌یه‌ک بئ بۆ خودی بیرمه‌ند.

8- ناماژه به‌قسه‌یه‌کی لیلی شتروس ده‌کا: ((بوا
 مه‌به‌ستی زانسته‌کانی مرقۆیه‌تی ئه‌وه. ئبه‌ که‌ قه‌واره
 به‌ مرقۆ بیه‌خشی به‌لکو ئه‌وه‌یه‌ مرقۆ
 هه‌لوه‌شیتته‌وه.

9- لیوتار باسی ئه‌و فله‌سه‌فانه ده‌کا که ره‌وتیکی
 گشتی بۆ میژوو داده‌نێزو به‌شیه‌یه‌ک ده‌بوین که گوايه
 ئاگاداری سه‌ره‌تاو کۆتایی میژوو هه‌ن. ئه‌م گێترانه‌وه
 مه‌زنانه جگه له‌وه‌ی به‌ته‌واوی میژوو ده‌گێترنه‌وه، به‌لکو
 ده‌سگایه‌کیش سازده‌که‌زو ده‌یانه‌وئ وه‌لامی هه‌موو
 پرسیاره‌کانیش بده‌نه‌وه.

10- ده‌قی ((شاره‌ نادیاره‌کانی کالفین)) باسی
 ئه‌و شارانه ده‌کا که له‌وپه‌ری سنووره‌کانی ئه‌م جیهانه
 دروست ده‌بن: شاری مرده‌وکان. ئه‌و شارانه‌ی که ئاو
 ده‌یاننۆینتته‌وه‌و.. هه‌رکام له‌م شارانه ده‌توانن
 ((شوینیکی تر)) بن که بونیادی ئه‌پستمۆلۆژی ئیمه
 ده‌پوخینن. له‌لایه‌کی تریشه‌وه ده‌بن بزاین که
 ((فۆکۆ)) به‌رده‌وام وه‌ک شوینیک باسی نووسراوه ده‌کا
 که خود له‌ویدا بووباره نوینی ده‌بیتته‌وه.

11- ره‌زا به‌راهه‌نی -گرفاری نادیه- ز 107 ل 21،
 سه‌رچاوه‌که‌ی Order of thins

12- ژان بۆریار، سه‌ر لێشیلوی نیشانه‌کان ل 3-
 92، وه‌رگێڕ مانی هه‌قیقی.

13- سه‌رنج بدرئ له بۆچوونه‌کانی بۆریار
 ده‌ریاره‌ی ((رسانه سالاری)) له‌دنای نوێداو، ونی
 شته واقیعه‌کان.

14 و 15- خورخۆن لويس بورخس، ((باغ
 گزرگاههای هزار پیچ)) وه‌رگێڕ نه‌حمه‌د میر عه‌لایی

16- ریچارد براتیکان، ((هه‌چیزو هیچ چین))
 وه‌رگێڕ هه‌سه‌ن ئه‌فشار.

راپۇرت

دۇنالد بارتلمە

• و: عەتا ئەھمىيى

"ولفگىنگاك كىزىم" دەرلىرى ماھىيەتى گروتىسك دەلىتى: "گروتىسك رەتلىكلىرى ئىمە دىنيا پەرىشان و لە خۇيىكانە بوومىيە. بىننەنە دىننەيەكى ئاشنا لە روانگەيەكى سەيرو سەمەرمە. گروتىسك يارى كىرن لەگەن پوچپەكاندا. بەم مانايە كە نووسەر لەكاتىكدا ترس و نەقەرتى خۇي بە پىكەننىكى روالەتى دىشارىتەو، گەمە بە پوچپەكان دەكا. گروتىسك گەمەيەكە بۇ ئاشكارا كىرن و فرىدانى رەگەزە پىس و شەيتانەكانى دىنيا..⁽²⁾

دەستەكەي نىمە لەگەل شەپ نەيارە، بەلام شەپ مەروا بەردەوامە. منيان نارد بى "كلىولەند" تا لەگەل ئەندازيارەكاندا قىسەيكەم. ئەوان لە "كلىولەند" كۆپونەوەيان بوو. بىرپارابوو من رازيان بكەم واز لە و كارە بىنن كە دەيانووست بىكەن. سەعات 45 و 4 دەقىقە سوار (فېركەي) يونابىتد، (لە فېركەخانەي) لاگاردىا (لەنىقۇرك) بووم و، سەعات 13 و 3 دەقىقە لە كلىولەند دابەزىم. لەم كاتەدا كلىولەند شىننىكى تارىكە.

يەكەوئى چوم بىر موتېلىك كە شوئىنى كۆپونەوەي ئەندازيارەكان بوو. سەدان ئەندازيار بەشدارى ئەو كۆپونەوەيان كۆپو. زۆرەيان ئەندامىكى لەشيان شىكابو، يان برىن پىچ

"راپۇرت" وەك زۆرپەي چىرۇكەكانى "دۇنالد بارتلمە" چىرۇكىكى گروتىسكە. گىراندەوئى پەلۇخى نەزمى كۆمەلەيتى جىهانىكى بىنەزم و ياسا. جىهانىكى مېھكوت لە كەل و پەل و (زىل) كە تەنگيان پىنەلچىوون. "دۇنالد بارتلمە" لەبەرەمەكانىدا گەمە بەم جىهانە دەكا. گەمە بە زمان و گىراندەوئى، تەننەت خۇدى چىرۇكش.

راپۇرت نەمۇنەي چىرۇكىكى پۇست مۇدىرنىستىيە كە پىرسىارى پۇست مۇدىرنىستىش دەمىننەتە ئاراو.

کړابوو. شمش که سم دی نيسقانی مه چي کی ده ستیان شکابوو. چي ند که سيکيش باسک، يان پاژنه ي پتيان شکابوو، يان سمتيان دهرچوويوو. هه روه ها چي ند که سيکيش مليان وهرگه رابوو، هقي نه م شکاو و شکسته م نه ده زاني. نه ندازياره کان سه رقالي حيسابات کړدن و نه ندازه گرتن بوون و، له سه ر ته خه ره شيك شکليان ده کيشايوه و، له گه ل نه وه ضدا ناوجو (بیره) يان ده خوارده وه و، پاروويان ده گرت و له گه ل نه رمانبه ره کاند ا ده دوان و، به رماوه ي پيال ه کان يان دهرشته کووره که و، گهرم بوون.

گهرم بوون. پر له عه شق زانين بوون. نه ندازياري گه وره چاويلکه يه کی ره شي به ره تاوي له چاودابوو. نيسکی که شکه له ي نه ژتوي وه که سده فتيکی سورفليقانه شکابوو، به ستبووي. له ناوه پاسني کولانيک له بتله ناوجوکان و، سيمي مايکروفونه کاند ا راوه ستابوو. گوتي:

"ميوانی به ريز توژيک له م مريشکه برژاوه به شيوه ي نه ندازياري مه زن" نيزامبارد کينگدام برقوني ل" بخوو، به رموو کيتيت و چيست ده وي. هه روه ها مه لويستت چيه؟

گوتم: "نرم ناميرم ^(۲). له هه موو باريزکه وه. من وه که نوينه ري ده سته يه کی بچوک له هژگران هاتووم بونيړه. نيتمه هژگري شته که ي نيوه مين که به رواالت کارده کا. کارکردن له ناو نه وه هه موو هه له کاريده ا سه رنج راکتسه. وادياره شته کاني خه لکی تر کارناکه ن. شته که ي وه زارته ي دهره وه به رواالت کارناکا و شته که ي سازمانی نه ته وه يه کگرتووه کانيش به رواالت کارناکا. شته که ي چه پی ديموکراتيکيش به رواالت کارناکا. شته که ي بودا..."

نه ندازياري گه وره گوتي:

"درياره ي شته که ي نيتمه که به رواالت کارده کا، چيت پيخوشه ليتمان بيرسه. نيتمه دل و

ميشکمان بونيړه، جه نابی نرم نامير، ده که ي نه وه، چنکا هه زده که ين خه لکی به شه رهي کولان و بازاره کان له نيتمه بگن و، خوشيان بوين و، بق موعبیره کانمان ستايشمان بگن. هه رنه و خه لکه که نيتمه به ين هيج خه لات و به راتيک به خه روار موعبیره ي تازه يان بق داده هينين و، که يه که له يه ک چاکتر و به سووترن. چيت پيخوشه ليتمان بيرسه.

هه زده که ي له گه ل ميتالوژي پيسته ي ناسکی به هلم بوون ^(۴) ناشنابين؟ يان له گه ل پروسه ي تاک ته وه ره ي يه کپارچه و موتوريه کړاو؟ يان جه بري نايه کسانيه کان؟ تيوري چاکتر کړنه وه. سيسته مې نالقيي کړاوه و داخراوي ورد چنراوي نيکه ل؟ کولفه نوره ره وه ي ماتماتيکاي بگړو و نه کړي؟ رژاني بنچينه يي که ره سه ي نيتمه چه راگه ي نه ر. پشکيني فزايي تيور هه نديي گشتي؟ نيتمه که سانيکمان هه يه که پسپووي گولي ته رته تيزه و بره ماسي و گولله ي ده م ده من ^(۵)، که له گه ل چي ند لايه ني ته کنه لورزي ي پيشکه وتووي نيمرودا په يوه ندي ده گرن و، له راستيدا په يوه نديه کی باشيشيان هه يه.

نه وسا من دهرياره ي شه ي له گه لييدا بوام. نه و شتانه م گوتم که نه وکاته ي خه ک دژ به شه ي ده بوين، ده يلين. گوتم شه ي چاک نيه. گوتم ولاته گه وره کان نابي ولاته بچوکه کان به ناگره وه بنين. گوتم ده ولت تووشي زنجيره يه که هه له بووه. گوتم نه م هه لانه نه که رچي له سه ره تاوه بچوک بوون و ده کرا لتيان خوش ببين، به لام نيسا گه وره بوون و بق ليخوشبون نابن. گوتم ده ولت خه ريکه هه له کاني پيشووي له ژير چينبک هه لي تازه دا ده شاريتوه.

گوتم ده ولت به م هه لانه تووشي گووگيزه بووه. گوتم تا نيسا ده هزار سه ريزي نيتمه به هقي هه له کاني ده ولت ته وه گپانيان به خت کړدوه. گوتم ده پان هزاره چه کدار و ين چه کسی

دوژمن به هڅې هه لې نيمه و خويانه وه كوږداون. گومت نيمه به رپرسي شو هه لانه ين كه به ناوې نيمه وه ده كړين. گومت نابې رڼكا بده ين ده ولت له وه زياتر هه له بكا.

ننډازياري گوره گوټي:

"به لن، به لن بېگومان نه م قسانه ي تو له حقيقي ته وه دوور نيه. به لام نيمه نابې شه په كه بدو پيښ. وانيه؟ راوه سستاندنې شه پيش واته دوړاندنې. وايه؟ مه گور نيمه وه كه ره وتيكي به روپيښ سه يري شه پناكېن و، راگرتنې به له باربردنې نازانين؟ راستيه كه ت ده وي نيمه نازانين چوڼ شه پ بدو پيښ. به پيچه وانه ي شو هه موو كارامه بيه مانه وه، له مه دا پسيوړ نين. هه نه وه نده د نازانين كه سوپاي نيمه سوپاي نه وان له به ين ده با و، نه مه ش باري كار هه مانه. هه نه مه و هيچي تر.

به لام رڼكا بده واز له م باسه ره شېبانه، كه دلسار دكه ره وه و زيانباريښ، پيښ. من ليره چند موعجيزه يه كي تازه م هيه كه حه ز ده كم به كورتي بوتي باس بگم. چند موعجيزه يه كي تازه كه ناماده ن چاوي پر له ستايشي خه لك غافلگير بگم. بې نمونه به هه لم كردنې ناواته كان به شپوه ي كړم پيوته ري. به هه لم كردنې ناوات، بې وه لامدانه وه به ناواتي نه ته وه كانې جيهان كه رڼو له هوا رڼو زياتر ده بې، گرنكيه كي تايپه تي هه يه.

له م كاته دا چند كه س له ناماده بووان كه نيسفاني شانيان شكابو، سه رنجيان راكيشام. نه و دريژده ي به قسه كانې دا:

"دروست كردنې گه ده ي شپوه كاويژكه ر بې نه ته وه دواكه وتووه كان يه كي كه له و كار ه چاكانه ي نيمه كه دنليام به دنان ده بې. نيوه ده توان به گه ده ي شپوه كاويژكه ر، كاويژكه ن، واته بله وه پيښ. په سندرېن رنك له هه موو دنيا دا شېبه. هه ريژه نيمه خه ريكيڼ له سر چند جوړ

"پژناپراتن سيس" واته نالفي سه وژ شيني ناوچه ي كوڼتاكي نيوه تاقير كړنه وه ده كه ين. نه مه ماده يه كي سه ره كي بې داهيناني گه ده ي شپوه كاويژكه ر، كه خويښكي تازه ده پريښته ده ماره كانې حيساباتي تيجاري نيمه وه.

دنليام نيوه له م بې ناگان... "له م كاته دا چند كه س به ره پي شكاويان به ته خته هه له سستېوه سه رنجيان راكيشام." شپوه كانگور... په روه رده كړنې هه شت سه ده زار شپوه كانگور له ساليكدا... زوړ ترين ريژه ي پروتوژيني نازول كه تا نيسا مو تالاي له سر كړوه."

"جوړي تازه ي كانگور په روه رده كړوه؟"

ننډازيار سه يري كردم و گوټي:

"من له رق و نيره يي نيوه بې شته كه ي خومان ده گم. خه لكې ده سته وستان هه مېشه رقيان له شته كه ي نيمه ده بيتوه و، به درمرو فانه ي ده زانن. نه لبت نه مه قسه يه كي ناړه وايه..." له كاتيكا خاله كار هه باييه كان به سه شېبه ي چاوژلكه كه يه وه ده بريسانه وه، دريژه ي به قسه كانې دا. "من ناگام له م شته ميكانيكيانه هه يه. به بچوونيك منبش مروفم و نه وه ي دروستي ده كم مروفانه يه. جا هه ر شتيك بې. با پيتان را بگه يه من جه نابي نه رم نامير، سه باره ت به و شه په بچووكه كه نازانم بې نيوه به لاتانه وه گرېنگ، نيم زوړ به سه بر بووين و ديانمان به جه رگماندا گرتوه. داخوازي هه موو لايه ك كار كړنه و، شته كه ي نيمه ش كار ده كا.

نيمه ده مانتواني زوړ كاريك هين و نه مانكړدوه. نه گره به وشياريه وه سه يري نه م كارانه بكرې، نيوه گه ين كه ته واوله پيتاوي هاو ته ريبي به رژه وه ندي گشتي و، به رژه وه ندي تايبه تيدا ده بوون، زوړ كاري چاك. نه لبت ده كرا توپه بېين. ده كرا سه برو قه ارمان نه ميتن.

هۆی شکان و تیکرمانی ئەندامەکانی لەشی
 ھەموو بوونەوەرێک...
 "کەواتە بۆیە..."

"بەلێ، گەمژەیک زمانی خۆی پێنەگیرا.
 مەبەستم ئەوەیە ھەموو بونیادی ژبانی نوێ
 لە ژێر دەسەلاتی ئێمەدا. دەتوانین ھەلبێدین،
 ھەلبووشتین، وردی بکەین و، لەبەینی بێین.
 بەلام هێشتا ئەمە شتە سەرەکە نیە."
 "بە چ نیشتیایە کەو بەمە بایەنی ئەم داراییانە
 دەکەیت."

"بەلێ پێی لێدەنێم کە نیشتیای زۆرە. بەلام
 ئێوەش دەبێت بزانی ئەم توانایانە لەخۆیاندا
 کۆمەڵی کێشە و گرفتێکی ئالۆز و ھەنسی دروست
 دەکەن، کە کۆرەکانی ئێمە ھەزاران سەعات کاری
 سەخت و تازەگەرانیان لە پێناویدا سەرف
 کردووە. کەچی قوربانی بەرپرستی ئەناسەکان
 زۆرجار زێدەگزی دەربارە دەکەن. ئەلێت
 ھەموو ئەم شتە نیشاندەری زنجیرەیەک
 سەرکەوتنی سەپرو سەمەرە بە بۆ تێمی (دەستە)
 ھەموو کارە و چارەسەرکەری ئێمە.
 "ئێدەگەم"

"ئێمە دەمانتوانی ھەموو ئەم تەکنەلۆژیایە
 لەساتیکدا بەکاربھێنین. بێرکە ئەوە لەوکاتەدا
 چی روویدا. بەلام هێشتا ئەمە شتە سەرەکە
 نیە.

"ئەو شتە سەرەکە چیە؟"
 "شتە سەرەکە ئەوەیە کە ئێمە
 وێژدانیکیشمان ھەیە. لەسەر کارتەکانمان
 ھەلکەندراوە. رەنگ ئەمە پێشکەوتوترین و،
 پڕەست ترین وێژدانیک بێ کە جیھان بەخۆیە
 دیوہ."

"لەبەرئەوەی کە لەسەر کارتەکانمان
 ھەلکەندراوە؟
 ئەو گوتی:

دەکرا ھەزاران ھەزار تیلی ئیتانیۆمی خۆژی
 خودکار، بە درێژایی 18 ئینچ و 1 باریکایی
 0.0005 سانتی مەتر (لە راستیدا نادیار) ئازاد
 بکەین، ھەرکە بۆنی نوێمان کرد لە دەرەلنگی
 شەپۆلەکانیانەو بەچنە ژوور و، بە لەشیاندا
 ھەلکەپێن و، لە ملیان بنالێن. ئێمە ئەم شتەمان
 ھەیە. ھەموو کارێکمان لە دەست دێ. دەکرا لە
 ھاوڵەتێکی تازە ھەشکەماسیان بەسەردا
 چێژین.

ئەو ژەھرە کە یارمەتی تەنێنەوێ قەیرانی
 خۆناسی دەدەن. ئێمە ھەموو ئەمانەمان
 پێدەکرا. دەکرا لە بیست و چوار سەعاتدا
 وابکەین برینجەکانی نوێمان دوو ملیۆن کرم
 ھەلێن. کرمەکان ئامادەن. لە ئامادەگاکی
 "ئالاباما" ن. ئێمە تیری بچووکێ ژێر پێستمان
 ھەیە کە دەتوانن پێستی لەشی نوێمان خال و
 بەلەک بکەن. ئافات و کەپووی وامان ھەیە کە
 دەتوانن ھێرش ببەنە سەر ئەلفووبیی خەتی
 نوێمان. سەیرن ئەم شتە.

مادەیکە کیمیاییمان ھەیە کە پەرەکان بچووک
 دەکەنەو. لە رەگ و ریشالی دار
 خەیزەرەکانەو دەچنە ژوور و، وادەکەن
 کە پەرەکان دانیشستووگانیان بخنکێن. ئەوان لە
 سەعات دەی شو بەوڵاو، کە ھەموو دانیشتوانی
 کە پەرەکان خەوتوون، دەست بەکار دەبن،
 ماتماتیکای ئەوان چێشتە ی رەگەزی
 ھەناسەسواریکە کە ئێمە دامانھێناوە. تیرەیکە
 ماسیمان ھەیە کە بۆ پەلاماردانی ماسیەکانی
 ئەوان پەرەدە کراوە. ھێلێکی برووسکە ی گون
 تەقینەمان ھەیە. شەریکە مەخابەرانیەکان
 یارمەتیمان دەدەن. مادەیکە سەوزمان ھەیە
 کە... نا، وا چاکە ھیچ دەربارە نەلێم. وشەیکە
 نەتیمان ھەیە ئەگەر بیدرکێنین، لە پانتاییەکی
 بەقەدەر چوارمەیدانی یاری توپی پێ، دەبێتە

"هه موو سه رنجه كان به هه موو
ورده كار به كان به وه له به رچاو ده گريئ. ته نانه ت
ماملهش ده كا. به م ناميره نه خلاقيه تازه وه چون
ده كړئ به هه له بچين؟ من به دنيا بيه وه پيشبيني
ده كم. نه گه رچي ده توانين هه موو نه م چه كه
چاكانه وا با سم كړين، به كار به پتئين، به لام هه رگيز
به كار يان ناهيتين؟

سه عات 5.44 ده قيقه سوار ي فرؤكهي
"يونايټډ" بووم و سه عات 7،19 ده قيقه له
"نيونارك" دابه زيم. "نيوجيرسي" له و سه عات ده
ناليكي دره خشانه. بوونه و هره زيندووه كان له و
سه عات ده له جم و جوولدان و، له رنگا
هه ميشه بيه كان وه موزاهيمي په كتر ده بن.
راپورته كه م به ده سته كه ي خومان رلگه ياند و،
باسي ميوانداري گه رمي نه انداز ياره كانم كرد. گوت
نيگه ران مهن. گوت نيمه ويزا نتيكيشمان هه به.
گوت هه رگيز نه و شتانه به كار ناهيتين. به لام
برويان نه كرد.

(1) دژنالد بارتلمه (1933-) نووسه ري
نه ميريكايي، جگه له روماني (سفيد برفي -
1967) دوو كومه له چيرؤكي به ناوي (اعمال
ناگفتني، كارهاي غيرطبيعي - 1967) و (دكتر
كاليگاري - 1974)، بلاو كړنؤ ته وه. چيرؤكي
"راپورټ" له كتيبي (هه چيز و هيج چيز - ترجمه
حسن افشار) وه رگيرلوه.

(2) كتيبي: (گروتسك در ادبيات - نوشته فيليب
تامپسون - ترجمه غلامرضا امامي).

(3) نهرم نامير (نرم اهران) نه و به رنامانه كه
ده بري به كؤمپيوټر (Software).

(4) نه م زارلوه و كؤمه لي زارلوه ي تر، شيوه ي
شيواوي زارلوه زانستيه كانن.

(5) ده م ده م ناوي شارنكه له نزيك كه لكه ته.
بريتانيا بؤ به كه م جار نه و گولله ي له وي دروست
كرد و له شه له كه ل نه افغانه كاندا به كاري هينا.

ۋېبسىتە گائى سەردەم

■ خۇرچ شىتايىنەر

■ بۇر خىس، ئەفسانەنى شىكۈندۈرى ئەدەب

■ نامەنى كراۋەدى قولتۇر بۇ رۇسۇ

■ زىرگىزىن ئەمما مانۇپىل بۇ

■ ئەۋاكىسلەرنى خەلاتى پۇلىتېرەرى 99 يان پىن

■ بە خىشلا

■ مەرگى ئاپرىس مۇرداك

■ يادى سەدر سالىھى ھەممەنگۈاى

■ كوردا ئەدەردەم رىۋىتە گۈللەنى دوزمەنلىدا

■ پىدرو پارامو: جىھاننى ئاغرا ئەگۈشە كىرىدا

■ كىزى كاپىتان

■ كىمىياگەر ئەرەۋ بە دىھىفانى ئەفسانەنى خۇد

جۆرج شتاينەر:

رۆشنپىرىي جەماۋەر ئەسپىرىنى خەلگە

• و: لەفەرەنسىيەۋە: ئارام سەئىد

• شتاينەر ھېرش دەكاتەسەر ھەموو ئەوانەي ئايدىيال لە مرقۇف ھەلدەمالن، ئەو بەھايانەي لەلاشەي مېژوو دەدەن...

دېدارىك لەگەل ئانارشىستىكى ئەفلاتونى.

EDJ: ھەرمەپ ورد دەبېت، بۆنر ئەتوئەۋە،

بەلام نوسىن بىق نوسەرەكەي ھەر دەمبېتەۋە.

خۇتان دەلئىن: "فلۇبېر ۋەك سەگىك مرد بەلام

(بۆقارى سۆزانى) ھەرمایەۋە، كەۋاتە كىتىب

ئەبەدىيە؟

شتاينەر: جىاۋازىيەكى گەۋرە لەنئوان ناسكىي

رووكەشى پېچراۋەيكو دەستنوسى تېكستېلنو

مانەۋەي نوسىنئىكدا ھەيە. پىندار Pindare كە

شاعىرىكى گەۋرەي گرىكە بەشسانازىو

لەخۇبوردوۋىيەۋە دەلئىت "گورانيەكەم بەسەر

ژياندا ئەۋوات بىق ئەۋشارەي گۆرانىيى بىق دەلئىم

"كەۋاتە دەفرىكى ئاسمانىيە، ئامرازى گەياندىنى

جۆرج شتاينەر

ئەو جىياۋزى مانەۋەيە. ئەو موعجىزە مەزنەيە
 كە لەگىرفاندا ھەيەلەۋاتىيە لەسەر شۆستەي
 گەرچە راجىك بەھەرزان دەنگە مۇيىيەيە كەسى
 ھەزار سالە ھەيە.

EDJ: ئېۋە كىتەبى گىرفان (LIVRE DE
 POCHÉ)⁽¹⁾ ۋەك بەرھەمەك سەير دەكەن
 كەمايە فرىدانو، بەپىچەۋانەي كىتەبى
 راستە قىنەۋە يادەۋەريەك دروست ناكات...

شەتەنەر: دەقىكى مېتافىزىكى، قەسىدەيەكى
 جوان، رۇمانىكى مەزن، خوتىندەۋەيان پىۋىستى
 بەھىمنىۋىن دەنگىۋە كاتىكى دىيارىكرلو ھەيە.
 راستە گىرفان دەتۋانىت ئەو شەتەنەي تىدا
 ھەلبەگىرىتەۋەدا كە بەئاسانى بەدەستەۋە
 دىت موعجىزەيە، بەلام كىتەبخانە نىيە. مەن لەۋە
 دەترسم كىتەب ئەرەكەكى خۇي لەدەست بەدات.
 لەفەۋتەنى كىتەپ دەترسم، بەلام ئەۋەش دەيىتە
 سىنۇبىزم SNOBISME⁽²⁾ كەمايە قىۋولكرەن
 نايىت ئەگەر مەن لەبەر كىتەبى گىرفان يان
 BD (چىرۋىكى ۋىتەدان)، ملىقنەھا كەس رەت
 بىكەمەۋە، شەكسىپىريان قىۋول بەرمەجىك
 ھەنگاۋىك بىتە بۇ سەركەۋتەن بەسەر پلىكانەي
 خوتىندەۋەي جىدى.

● لەۋەناچىت دۇنيا بىتە؟

● نەخىر دەسەلاتى مېدىياكان دېندەيى
 ئاگاداركرەنەۋە رۇۋانەيىيەكەيان لەۋە نەچىت
 بىيانەۋىت لە BDدا بىتەنەۋە. ناتۋانم بىمە
 دۇگماتىك، خۇشمان ناچار ناكەين دۇگماي
 لىبرالى بەرزكرەنەۋەي ئاستى رۇشەنبىرى قىۋول
 بىكەين.

● يەككىكەت لەۋانەي دۇرى رۇشەنبىرى
 جەماۋەرىت، خۇشەت دەلىيىت "ئامانچى
 يەكسانىۋ پۇۋىلىستى كۆمەلە بەكارىرەكان".

● ئەۋە پىرسىيارىكى سەنتەرىيە ئىمە
 بەگىازو بەرۇچ دۇرى مەترسىيەكانى سانسۇر
 كاردەكەين. بەلام مەن داۋا دەكەم گەر

سانسۇرىكى تر-ئەۋىش ھەر بەھىز بىتە- دروست
 نەكرىت بۇ بازارو مېدىياكان، ئەۋا بەھاكان ھەرگىز
 ئاگانە ئەۋەي باس لەئازارى بىركىرنەۋەي
 مۇقايەتەي بىكەن. ھەر ئەۋ بازارەيە كە لەماۋەي
 دۇۋ تاسى سالى رابىر دۇۋا دۇۋ ناۋى لەسەر
 ھەسارەكەمان لەھەمۇۋان زىاتەر ناساندۇۋە كە
 ئەۋانىش: مارانۇناۋ مائۇنايە.... لەبەر رامبەر
 ئەۋەشدا تەنھا 40 تا 50 كەس كاتت
 دەخوتىنەۋە... كەۋاتە پىۋانەكە بەۋ شىۋەيە
 دەبىت كە پارە جولىنەر (مۆتۇرى) سەرەكىيە.
 سەركىرەكانى پۇۋىلىزم دەسەلاتدارە
 رىكخراۋەكانى تەلەفۇنەكان كە لەھەمۇۋ
 شۋىننىك مەن ھىچ ئامانچىكان نىيە تەنھا
 بەدەستەتتەننى نىچىر نەبىت. ئەۋان رىكىكى
 قولىيان بەرامبەر مۇۋ ھەيە. ھەلسەنگاندنىكى
 خراپىيان ھەيە بۇ رۇشەنبىركرەن، رىقان لەۋەيە
 زىتر قولىبىنەۋەۋە لەرۋى رۋوناكپىرىۋە.
 دۆلە مەندىيان بىكەن.

● جگە لە رى ھىچى تر نىيە؟

● نەخىر تەنھا رى نىيە، بەلگۈ رىكىكى
 گەۋرەيە لەتۋاناي مۇقايەتەۋى مەمانەيەكى
 كەلبىيانەيە بەدەسەلاتى پارە. مۇۋى جىھانى
 پىشەسازى ھاۋچەرخ ئىۋاران دەگەپتەۋە
 مالەۋە ھىلاكو مائىۋو بىتاقەتە، بەرامبەر
 تەلەفۇنەكەي دادەنرىت بەبى ئەۋە باس لە
 ژىانى لەۋەدا بىكرىت... كۆلەكەكانى (رۇشەنبىرى
 جەماۋەن) ىش ھەندىك پىشۋو خەۋنىيان پىن
 دەبەخشى، ۋەك ئەسپىرىننىكى بەردەۋام كە
 رۇچىان پىۋىستى پىيەتى.

● ئەۋاۋانباركرەنە ۋەك زەنگى

بەرھەلىستىيەكى شۇشگىرەنەيە..

● پىم خۇشە ۋەك ئانار شىستىكى
 ئەفلاتونى پىئاسە بىكرىم، بەلاي مەۋە ئەۋ
 سەرمايەدارىيە سۇپەرماركىت رۇشەنبىرى
 دامتەۋە بەرپىسپارە لەتۋاننىكى گەۋرە: ئەۋ
 دەپەۋىت مۇۋ لە ھەۋەلەكانى بۇ ئايدىيالى بوۋن
 داماليت. لەماركسىزىمدا، سەرەپاي ھەمۇۋ

نه وانهی به مرقایه تی گردووه، ترستیکی فراوان هیه که نومید به مرقف ددهات: به ووی زیاتر نه لئوریست⁽³⁾ ده بیئت که نه ویش کاریکی ته واره.... ترۆتسکی له دوا به شی (نه ده بو شوپش) دا له سهر نه و شاخانه ده بیئت که نه وانیش گوتو نه رستون، ده لیت نه وان چنه تاشه به ریکی گه وری نه لپ ده بن به به راورد له گه ل مرقفی ناینده دا. مرقفی ناینده نه پاله وانیک فنبولینه نه نه ستیره یکی سینه مای که ملیاره ها له ده قیفه یه کدا وهرده گریت.

• به م پیتهش به (نخوبی) وه سفت ده که یه.

• نه وه مانای نه وه به بزانت چی له وی تر باشته وه منیش نه و پیتاسه یه م قبوله.

• له یه کیک له ده قه کانتدا نوسه یوته "نه کریت کتیبیک خه ته رناک بیئت". هیتله وه ک سه ریا زیکی پیاده له سه رده می جه نگی 14 تا 18 له ناو کۆله پشته که یدا کتیبیکی هه لگرتبوو ده یخوینده وه ده یخوینده وه نه ویش کتیبی جیهان وه ک نیراده ویتاگردنی شوپنه اوه ر بوو.

• هیتله له و کتیبیه دا نامزویی یه کی رادیکالی ده بین، به لām توماس مان شتیکی تری تیا به دی ده کرد. پیویسته به به رده وای سه رکیشی به خه ته رناکی خوینده وه به که یه. فیکر شتیکی زۆر نا لۆزه، ترسناکترین شتی جیهانیش به چنه د نیره شیعریکی شاعیریکی جوله که ی هه ژار که ناوی ئوسپ مان دیلستان OSSIP MANDELSTAN بوو به لای ستالینه وه رزیمه که ی له رزاند بوو. به راستیش هه ر وایو بۆیه ستالین کوشتی. زۆر هه ز ده که م بزانه چ شاعیریکی توانیویه تی سه رۆکیکی ویلایه ته یه گگرتووه کانی نه مریکا نیگه ران بکات له سه رده می شه پی فیتنام دا. کام شاعیر نه مرق ده توانیت سبستمیکی دیاریکراوی نیموکرانی نیگه ران بکات. کام کۆمه ل سازشی له گه ل له رزینی گردووه به مۆی ده قنکی گه وره وه، تابلیزه کی مه زنه وه، نه گه ر وایت نه وای ده چی

له بارووخیکی تراژیدی دا بووه و نه وه ش مایه ی پیداجوونه وه یه.

• هیه ج جۆرک له ئۆستالزیات هیه له ته مه نیک زیتیندا، کاتیک چنه د بیریاریک توانیویه تی روی جیهان بگژین؟

• من ده زانه یه کیک له و لۆمه گه ورنه ی درۆ ژیا نو فیکرم هیه، کۆنییه تی، یان وه ک خۆت ناماره ت پیدا ئۆستالزیایه. له پرسیاره که ت رانا که م به لām ده مه ویت نه وه ت پێ رابگه یه م که له ناخی پرسیاره کانه وه یه. له نیوان 3ی ئابی 1914 سه رده تای جه نگی جیهانی یه که مو 8ی ئایاری 1945 کۆتایی جه نگی جیهانی دووم به گۆیره ی ناماره میژوویه کان 80 ملیۆن که س کۆژان، به دیل گیران، روویه پووی نه خوشی و برستی و ئافاتو کام په کانو بۆردومان بوونه وه... نازانه پاش نه و تاریکی به بێ هاوتایه، ده توانین ریتسانس له میژوودا بکه یه. ئاوشقینز⁽⁴⁾، بیرگن- بیلسن... میژووی ئیمه ی نه وروپی یه. هه موو نه وانه ش به سه رچوو وه ک نه ووی هیه ج روی ده ابیتو جۆریکی تر له ویزانکاری و مردن دروست بۆوه. وه ک نازه ئیکی ره قتر بووین له و پشیله نه فسانه ییه ی که به پشیله ی هه وت رۆج ناسراوه،

له به ره مه کانی:

تۆلستۆی و دیستوفسکی 1963

مارتن هیدگه ر 1987

نه نتی گۆنه کان 1986

چنه د لیکۆلینه وه یه ک 1993

Lelivre de poche (کنیبی گیرفان)

(2) شانازی کردنی مرقف به شتیکه وه که

نیه تی: Snobisme

(3) Alturisme نه لئوریست/خۆشه ویستی

نه وانی دی

(4) Auschwitz یه کیکه له و کامپانی یه

جوله که کان تیدا ده ستگیر کراوه.

سه رچاوه/

L'EDJ 22-28 Mai 1997

بۆرخس، ئەفسانەى شىكۆدارى جىهانى

ئەدەب

نوسىنى: جەيمز فودل

• و: سپاۋەش

بەلام لەپوانگەى ئەوانەى كەبەرەمەكانيان خويندبوو، بۆرخس نوسەرى ھەموو خەلكى جىهان بوو. كاريگەرىيەكى قوللى لەسەر نووسەرانى سەرئەسىرى جىهان دانا، بۆ نمونە لەسەر گابرىل گارسىيا ماركىز، كارلۇس فونتەس، ئامبەر تۈچۈ، گونتر گراس، ئىتالوكالوئىنو، جان بارثو ھەندىكى. بۆرخس نمونەى كاملى يەك نووسەر بوو بۆ ھەموو نووسەرانى.

لەگەل ئەۋەشدا ئەۋانوانگە بەرپاۋەى ئەۋ بەھۋى يەك بەدھالىيۈنەۋە بوو. كىشەكە تارادەيك پەيۋەندى بەگارسىيا ماركىزەۋە ھەبە. ئەم نووسەرە كەخەلاتى تۆبلى لە 1982 دا بىردەۋە رايگە ياند كەلەسالى 1960 دا ئەۋكاتەى

خورخى لويىس بۆرخس لەكاتى مەركى دا لەسالى 1986 يەككەك بوو لەبەناۋيانگىترىن نووسەرانى دۇنيا. زۆرىيەى خەلكانى ئەۋولاتانى كەزمانيان ئىسپانى ئەۋو دەپانويست ھۋى ئەۋ ناۋيانگە بزانن، بەلام تەنھا بەزمان ناۋەينانى ئەۋ، كەلۈتكەى ناۋيانگدا ھەمىشە بۆرخس بوو، ئەفسانەيەكى ئەدەبى بەھەيپەتى، لەزەيندا دەنەخشاندا.

ئەۋ ھەرگىز رۇمانى ئەدەننوسى. لەكاتى مەركىشىدا گىرگىترىن بەرەمەى، كورتە چىزۈكە سەيرەكانى بوو، كەسەر بەچل سال پىشتەر بىۋىن ۋ خانەبەندى ئەدەكران. لەگەرەكىكى ئورەدەست دا، واتە لەبۇنىۋىس ئايرىس دەژيا،

نوو سینی چیرۆکه خه یالیه کانی ده ست پیکردوه ژووره که ی به کتییی بۆرخس ناخرا بوو. کاتی که ناوی مارکیزیه کسان بوو له گه ل که شه ی نه ده بیاتی نه مریکای لاتیندا، زۆریه ی خه لک نه ویان له گه ل بۆرخسدا به هه له و ده ده گرت.

شه ش سال له مه و بهر که بۆ نوو سینی ژیان نامه ی بۆرخس ده ستم به تووژینه وه کرد که (کتییی پیاو له ناوینیه ی کتیییدا) ده رچوو، هه ندی که س لایان وابوو مه به ستم نوو سینی ژیان نامه ی نوو سه ری کتییی "سه دسال ته نهایی"یه..، ئیستا تا چ راده یه ک خه مه پنه ره که نه فسانه ته ماوی به کانی نه م کۆلۆمبیاییه هه موو لایه نه کانی نه ده بی نه مریکای لاتینی خستوه ته ژیر رکینی خۆیه وه، خه مه پنه رتر له وه نه وه یه که ده سه ته واژه ی ترسناکی "ریالیزی جادویی" له به ره مه کانی گارسیا مارکیزه وه راگو یزوا وه بۆ به ره مه کانی بۆرخس. بۆرخس ریالیستیکی جادویی نه بوو. نه و نوو سه رێک بوو که به زمانی ئیسه پانی به شه یوه یه کی شۆرش کارانه و سه رسوو په پنه ر ده ی نووسی، به لام نه مه هه رگیز نه وی نه کردوه ته ریالیستی جادویی، یان هیه نه بیت، دامه زڕینه ری نه و قوتابخانه بێ شه رت و به ندو که مه تر خه مه.

جگه له وه ش نه گه ر خوینه رێک پیتی وابێ که به خوینده نه وه ی کتییی "La byrinthe" ی (که به ناویانگترین کتیییتی به زمانی ئینگلیزی) که کتیییکی که م مایه و پینه و په رێ کراره، بۆرخسی خوینده وه، نه وه نه و خوینه ره له و په ری هه له دایه.

بۆرخس به ره مه ی یه کجار زۆر به رزتری له La byrinthe ی نوو سیوه. هه ر له شه مه هه ژینه ره کانی سالی 1920 وه بیگره هه تا چیرۆکه سه رسوو په پنه ره کانی نواترو کتییبه پر

گوتاره کانی سالی 1980، هه موویان نه وه ده سه لمین که بۆرخس به کێکه له که له پیاوانی نه ده بیاتی ئیسه پانی. خۆ نه گه ر له ده رزه نێک نوو سه ری ئیسه پانی داوا بکه ی که له نێوان نه و دوو نوو سه ره دا یه کێکیان هه لێژین، بێگومان وه لامیان نه مه یه: واز له گارسیا مارکیز بێنن، بۆرخس مامۆستا و رابه ری بێ چه ندو چوونه.

بۆرخس له 24 ی ئابی سالی 1899 له بۆینس ئایرس له دایک بووه. دایکی باوکی ئینگلیز بووه: بۆرخس باوبا پیرانی دایکی له پیزی نه و شۆرشگێڕانه داده نی که به شداری جه نکه بێ کۆتاییه کانی سه ده ی نۆزده هه میان کردبوو، نه وه ی که نه رزه نین ئییدا چه ند پارچه کرا. بئه ماله ی نه وان له ماله وه به ئینگلیزی ده وان. یه که مین براده ری راسته قینه ی بۆرخس کتیبخانه که ی باوکی بوو، که زۆریه ی کتیبه کانی به ره مه ی نه ده بیاتی ئینگلیزی بسوون. له سالی 1914 دا به بێ نه وه ی ناگاداری نزیک بوونه وه ی جه نگی یه که می جیهانی بن بئه ماله ی بۆرخس به ره و جینیف که وتنه ری.

باوکی بۆرخس به دوا ی ده مانی کدا ویل بوو که بۆ چاره سه ری کزیوونی سۆمای چاوی بکات- نه خۆشیه ک که وه ک میراتی بۆ بۆرخسیشی به جن هیشته تاپیش کۆتایی ده یه ی 1950 خوورخ بۆرخس به ته واوه تی بینایی له چاوه کانیدا نه ما.

له گه ل ده ست پیکردنی جه نگی گه و ره، نه م بئه ماله یه به ناچاری له سويسرا مانه وه. خوورخ لویسی گه نچ (یان "جۆرجی" ناویک که براده ره کانی تا مرد، به و ناوه بانیگان ده کرد) خۆی نوومی نه ده بیات کرد: نه ده بیاتی نه رزه نتینی، فره نسی، نه لمانی و نه مریکای باکور. کاتی که بئه ماله ی بۆرخس له سالی 1921

دا گه پايه وه بۆ بۆينس ئايرس، جورجى دلتيا بوو كه ده بېته شاعير.

پووداويكى ئوتومبيل له سالى 1938، كه تايادا سهرى برينداريوو به ماش خوڤن ژه هراوى بوونه كهى كه چەند ههفته يەك گيانى خسته مه ترسيه وه، بۆرخسى به رهو چيرۆك نووسين راكيشا. نه و كاتهى كه تازه به رهو چاك بوونه وه ده پويشت چيرۆك كيكى كورتى له سهر كابرايهك نووسى كه ئىستا مردوه، بۆرخس ده يووست نه نه له پنگهى ئافراندى نوويارهى ده قه وه وشه به وشه بۆنكى شوتى سروانتس، دووياره بنووسيت وه.

پاش بلاوكردنه وهى نهو چيرۆكانه له نوو كتييدا - يه كه Ficciones له سالى 1944 و دوهم El Aleph له 1949 دا، نووسهر "جورجى" تيبه پاندو بوو به "بۆرخس" كه ساپه تيبهك كه به راستى له ناو لاپه پهى كتيبه كانيدا دلخوازانه نامادهيه، ناسياو و براده ره كانيشى له ويدا نامادهن. ليره دا ويرانتيكى نااسايى و تازه له بوارى چيرۆك نووسيدا ده بينين. كه نامازه گه ليكى تهوس ئاميزه به خودى خوى كه به رواهت هاوتمانه يى تيوري زانست كه م ده كاته وه، واته رهش بينى يه كى گومان ئاميزو جزو داره وه له هه مان كاتيشدا شادى هينره.

له سه رووى هه موو نه مانه يشه وه، هه رهك يه كه م خويته ره كانى ئه مريكاي لاتين نه وانهى خويته رى بۆرخس بوون - ده ستنيشانيان كردبوو، نهو زمانه ئيسپانيه ي بۆرخس پتي ده نووسى هه م تازه و شه فافو پوخته بوو، هه م كۆن: واته جوانترين زمانى ئيسپانى له سه رده مى سروانتس به م لاه.

سالانتيكى پىنچوو تا نه م لايه نهى بۆرخس (واته بۆرخسى كامل ويهك پارچه) ده ركوت، واته پيشهنگو وه رهوك "جويس" ئافرينه رى زمانتيكى نه ده بى، نووسه ريكى سه ختگير نهك هه ر تنها گالته بيژ. هه موو چيرۆكه كانى بۆرخس له سالانى 1935 وه تا 1983 له لايه ن "ئاندره هيرلى" يه وه به ناوى كۆمه له چيرۆكى پهنگوين (البطريق) بۆ ئينگليزى وه رگيتراره. كۆمه له شيعه ريكيشى وه رگيتراره كه ماوه يه كى تر بلاوه بېته وه هه رچه نده وه رگيترانه كهى "هيرلى" جيگاي هه ندى ره خنهى بچووكى تيدا به لام شايانى باسه كه سه رجه م به ره مه كانى ده زگاي په خشى پهنگوين بوونه ته هوى نه وهى كه ئينگليزى زمانه كان چاكتر بۆرخس ده رك بكه ن.

كاتى كه له سالى 1940 دا به ره مه مه كانى بۆرخس وه رگيتراربه سه رزمانى فره نسى و له پارس په خش كرايه وه، وهك نه وه وابوو كه نه وروپا ولايتيكى نه ده بى تازه و گرنگى بۆزيبېته وه. له ده هه ي 1950 دا "New Novel" هينده له بۆرخس نزيك ببۆوه كه زياتر به نووسه ريكى فره نسايى له قه له م ده درا تاكو نه رژه نتيينى. له ده هه ي 1960 يش دا به ره مه مه كانى له پنگه ي وه رگيترانى په رت و بلاوه وه گه يشتنه نه مريكا.

له سالى 1965 دا "جۆن ئاپدهيك" راگه ياند كه له گال (ناسين و قبول كردنى هه رچه ند درهنگ وه خست - خۆرخى لويىس بۆرخسى بليمهت له لايه ن ئه مريكاي باكو ره وه) چيرۆك نووسين، ديدو زانستيكى وه رگرتوه كه تانيستا به تايبه ته ندى فله سه فه و فيزيا له قه له م ده دران.

ليستەى ئەو رەخنەكارە پاىەبەرزەنەى كەنەويان
 لەريزى گەورترين نووسەرى سەدەى بيسەمدا،
 لەقەلەم دەدا، روولەزىابوون بوو: بۆنمونە
 ميشل فۇكۆ، جۇرج ئىشتاينەر، ھارۆلد بلوم لەو
 ليستەدا بوون. بۆرخس شىكۆنامەيەكى رەسمى
 جىھانىى لە دەست داو ئەويش خەلاتى تۆبىل بوو.
 ھۆكەيشى ئەو بوو كە لەدەھەى 1970دا بەبى
 لەبەرچاوگرتنى ھەندى سەرنج، چەند بېرورايەكى
 سياسى راگەياندا. ھەرچەند بۆرخس بەتەببەت
 مرفئىكى خۆپەرتزو دورنەندىش بوو، بەلام
 جارجارە بەپشتىوانى رژیئە راسترەوەكان
 دادەنرا وەك رژیئەكەى خۆى لەئەرزەنتىن و
 رژیئى پىنۆشە لەشيليدا.

ئەولەوھى كە نائاگايى و بەدورىوونى
 لەمەسەلەى سياسىيەو پىن خۆش بوو، ئەمەيش
 دەبوە ھۆى تورپەى چەپ رەوەكان. ھەرنەمەيش
 بووئە ھۆى لە دەست دانى خەلاتىك كە بىگومان
 بۆرخس شايانى وەرگرتنى بوو.

ئەم پىاوە خۆيشى وەك نووسىنەكانى پى
 لەپازو نەيتنى بوو. لەنتوان سالانى 1924 و 1961دا
 ناوچەى River plate ى ھەرگىز چۆل نەدەکرد،
 ھەرەھا ھەندى كۆشەى كەسى ھەبوو
 كە ناشكراترىن و بەگىچەلترىنيان نەفرەت گرتن
 بوو لە "خوان پىرۆن" دىكتاتورى ئەرزەنتىن.
 بۆرخس سەرەپاى كۆپرى بەرپۆو بەرى كۆتېخانەى
 نەتەوھى بۆينس ئايرس بوو، دايكى تا لەسالى
 1978دا مرد ھەر لەگەلیدا دەژيا.

لەدەھەكانى 1960 و 1970دا، بۆرخس
 ئەستېرەگەشەى ئاسمانى گوتارىيىزى بوو.
 كەكۆپى ھەبوایە، لەماوھى چەند كاژىردا جىگە
 بەرنەدەكەوت. سەرەپاى ئەمانە رەفتارىكى
 خاكى و بىدەعیەى ھەبوو، بازنى بىرادەرانى
 بەئەمەگى بۆينس ئايرسى تادوايىن رۆژى ژيانى
 پاراسست، و ھەرەھا كالتەبېژى و دل
 ناسكىەكەيشى تا مردن لەگەلى بوون. بەم
 وتەپەى جۇرج شتاينەر كۆتايى بەباسەكە
 دەھتیم: بۆرخس روانگەى بېرەوھەرىيەكانمانى
 فراوانتر كردهو.

نامہ ی کراوہ ی قوٰلتیر بۆ رؤسو

و: م. خالد

ریفۆرم و چاک بونیان، پیم وانییه بکری له مه
چاکترو زه قتر گه نده لی به کانی کۆمه لگای ئینسانی

قوٰلتیر

سه ده ی مه ژده یه و چاخ ی رؤشن گهر ی. قوٰلتیر
ته مه نی هه فتا ساله و له جینتف - شوینی له دایک
بوونی ژان ژاک رؤسو - دا ده ژی. رؤسو
که زانسته کان و نه ده بیات به مایه ی خراپه کاری
ده زانی، گوتاره به ناویانگه که ی خۆی له و بهاره دا
ده نویسنه و قوٰلتیریش به زمانیکی شیرین و تهوس
ئامیزو چرۆد و ده لاسی نه و تیزه ی رؤسو
ده داته وه که له شیزه ی گفتوگویه کدایه به ناوی
"تیمون" ئیستا رؤسو گوتاریکی تری به ناوی
"سه بارهت به نابهرایه ی" نویسه و ده قییکشی
بۆ قوٰلتیر نارده. قوٰلتیر سوپاس نامه یه کی بۆ
رؤسو نویسه که له پوزی به ناویانگترین نامه
نه ده بیه کانه له میژووی نه ده بیاتی هه ره نسادا و
هه ره ما به رگرییه کی تابان و نایابه له نه ده بیات.
هه رمون نه مه ده قی نامه که ی قوٰلتیره بۆ رؤسو:

جینتف 30 ئابی 1755

به پێژ:

کتیبه ی تازهی دژ به مرۆفی جه نابتم
پێگه یشت، سوپاست ده که م، تۆ ده بیته
جی په سه ندی ئینسانه کان، چونکه هه قیقیه ته کانت
بۆ به رجه سته کردوون، به لام نابیته مایه ی

که خه یالی به ربه ره کانی یان له سهردابوو،
 نه وانیان به خوانه ناسو له دین وهرگه پاو و ته نانه ت
 به "ژانسنیست"⁽²⁾ له قه له م دا. نه گهر بویرم خوم

له ریزی نه وانده دا دابنیم که پاداشی به ره مه کانیا
 جگه له نازارو نه شکجه چی تر نه بووه،
 که سانیکم پی ده ناساندی که له رژی نمایش
 کردنی تراژیدیای "ژودیپ" که مه وه بق پیستی
 سرم ده گه پن. به نه ندازه ی کتبخانه یه ک قسه ی
 سوکو جنیو له درم چاپ کرا. ته نانه ت که شه یه ک
 که رژی له رژیان "ژوئیت - Jesuite" بوو، من
 له مهرگ زرگارم کردبوو، به جنیو نامه یه کی زور

به رجه سته بکری، نه و کومه لگایه ی که نیمه به موی
 لاوازی و نه زانی خومانه وه به کومه لگایه کی
 دلخوشکری ده زانین. هرگیز نه وه نده زیره کی
 به کارنه براوه بق پیشاندانی نه زانی یه کانی نیمه.
 به خویندنه وه ی کتبخه کی تو، نینسان حه زده کا
 ده سته کانیش بینه پی و وه ک چوار پی ری بکا،
 به لام چونکه نزیکه ی شه ست ساله نه وجوره
 ریشتنه ت تهرک کردوه، هه ست ده که م ناتوانم
 تازه بچه وه سه ری، که واته نه و شیوه
 سروشتی به با بق نه وانه بین، که له من و تو زیاتر
 شایسته ی نه و جوره ری کردنن. نیتر توانای
 نه وه شم نه ماوه سواری پاپو پیک بمو بچه
 که نه داور له گه ل وه حشی یه کانی نه ویدا بزیم.
 یه که م له به رنه وه ی نه و نه خوشیه جوراو جورانیه ی
 که نازارم ده دن، ناچار یان کردوم که له دوکتوره
 پسپوره کان نوورنه که مه وه، چونکه ده زانم نه و
 خزمه تگوزاری یانه م له لای "میسوری" یه کان
 ده ست ناکه ویت. نووم له به رنه وه ی نه وان
 خه ریکی جه ننگن، ولاته کانی نیمه ییش نه بوونه ته
 دهرسو په ندیک بق نه وان که هیچ نه بین نه ختیک له و
 درنده خوویس و شه په نکیزی یه یان که م بکاته وه.
 که واته خوم به وه رازی ده که م که وه ک
 وه حشی یه کی ناشنی خواز بمینمه وه له ولاته که ی
 تو دا - واته نه و ولاته ی که تویش ده بویه تئیدا
 بوویتایه له سوچیکی گز شه گیری دا که خوم هه لم
 بزاردوه، بزیم.

منیش له گه لتام که هه ندی جار نه ده بیات و
 زانست ده بنه مایه ی شه. نه یاران "تاس" (1)
 یان به دب خت و چاره ره ش کرد. دوژمنان
 زیندانه کانیا نه زایه له و ناله ی "گالیلو" پرکرد،
 که له ته مه نی حه فتا سالی دا بوو، و ته نه ها
 له به رنه وه ی په ی به ره وتی گوی زه وی بردبوو
 له وه ییش شهرم هینه رتر نه وه بوو که دوا یان
 لی کرد له قسه ی خوی په ژویان بیته وه. هه ر
 برادره ره کانی خوت، هه رکه ویسستیان
 "نه سیکلو پیدیا" یه ک بنوسن، نه و گوستاخانه ی

ناشیرین پاداشتی دامه وه . یه کیکێ تر، که زۆر له مه یان تاوانبارتره، کتێبی "سه ده ی لویسی چوارده هه م" ه که ی منی به په راویز نوسینه وه چاپ کردبوو که به یانگه ری نه زانی ره هاو نه وه پی ساخته چیه تی خۆی بوو. دیسان کا هرایه کی تر چه ند نه سک له به ره مه ێک به ناوی "میژووی جیهان" ی به ناوی منه وه ی به په خش که ره وه یه ک فرۆشنبوو. کا برای په خش بگه ره وه ته ماح ده یگرێ و نه و نۆپه ها تانه به هه موو به رواری هه له و رووداو و ناوی ناراسته وه چاپ ده کا وه نه دی بی ویزدانیش په خشی نه م "راپسودی" به یان به سه ر مندا ساوی. هه ره ها ده توانم که سانیکت له م گروپه ناپاکه پپشان بده م که نمونه یان له سه ر ده مه کۆنه کانیشدا نه بینراوه، که سانیک که نه یان توانیوه ته نانه ت پپشه به کی شه ریف - له کریکاری به وه بگه هه تا تۆکه ری - په یدا بکه ن که به داخه وه توانای نوسین و خۆینده وه شیان هه به، خۆیان له نه ده بیات هه لده قورقین و له پتگی سه لماندن به ره مه مه کانی ئیمه وه نان ده خۆن. نه مانه ده ست نو سه کانی من ده دن و وشتیک له ده قه که ی زیاد و که م ده که ن و پاشان ده یفرۆشنه وه. ده توانم بۆ نمونه ناوی هه ندی به شی نه و ته وسانه به ینم که (30) سی سال له مه و به ر نوسی بووم و ئیستا به هه موو جیهاندا بلا بوژته وه، چونکه نه و نه گبه ته خه یانه تکارو به ته ماحانه به وه پی بی شه رمی به وه ته وسه کانی منیان له گه ل بی شه رمی و گه و جابه تی و به دزانی خۆیان ناوی ته کردووه پاش تیپه ریوونی سی سال ئیستا وه ک به ره مه ێک که هه ر شیای ناوی خۆیانه، به شی وه ی ده ست نو سه له هه موو جیکه به کدا بلاویان کردووه ته وه ده یفرۆشن، و سه ره نجام نه وه یش بلیم که نه و به لگه نامانه ی به مه به سستی تۆمارکردنی "میژووی جههنگی 1741" نوسی بووم، له کاتیک دا که میژوونووسی هه ره نسابووم هه تا بۆ نه رشیفی گشتی و به شی

لیکۆلینه وه ی کۆیکه مه وه نه وانه یان له دزیمو به په خش که ره وه یه کبان فرۆشت له پاریس. نه مانه وا ره فطار ده که ن وه ک بلی ی من مر بووم و مالم هه راج کراوه.

ده توانم باسی بی نه مه کی و ساخته چیه تی و رلو و رووتیکت بۆ بکه م که چل ساله تا پی ده شته کانی کتیه کانی ئالپ و هه تا گوئی قه بریش، هه ر به دوامه وه ن. به لام له یادکردنی نه م مه یه تیا نه دا چیمان ده ستگیر ده بی؟ نابی من گازه ند ده بکه م، چونکه ؟ پـوـپ؟ (3)، "لیکارت" (4)، "به یلی" (5)، "لوکامونس" (6) و سه دانی دیکه له پیاوانی نه ده ب، نه م نایه کسانی یه و زۆر توندوتیژتر له مانه شیان چه شتووه و نه مه چاره نووسی زۆریه ی نه و که سانه یه که له پاده به ده ره سه ره سستی نه وینی نه ده بیاتن.

به پیز، قبولی به ره مون، که نه م جۆره روداوه به ده ختی گه لیکێ بچوک و تایبه تن که ناکه ونه به رچاوی کۆمه لگا. به لای کۆمه لگای مرقفه وه - تالان کردنی چه ند شانه هه نگوین له لایه ن چه ند هه نگیکه وه که ی شایه نی باسکردنه ؟ نه ده ب دۆستان له سه ر نه م جۆره شته بچووکانه هه راو زه نایه کی زۆر به ریاده که ن، به لام خه لکانی تر، یان به رامبه ری که م ته رخمه ن یان پتیکه نینیان به م شتانه دیت. نه م شتانه له به رامبه ر نه و مه یه تیا نه ی مرقف له ژاندا ده یبینی، که م بایه خن. له به رامبه ر نه و هه موو به ده ختی یه ی که گۆی زه ی به رده وام تیایدا ته تلپته وه، نه ختیک ناویانگو چه ند چقل و دروویه کی نه ده بیات له گۆل که مترنن. قبولی به ره مون که نه "سیسروین"، نه "دارون"، نه "لۆکرویس" نه "ویژیل" نه "هوراس"، که مترن تاوانیان له کۆت و زنجیرکردنی مرقفدا نه بووه. "ماریوس" که له ق (ابله) بوو، "سیلا" دووه ژیار بوو، "ئانتوان" ی بۆگه ن و "لیپید" ی گه وجیش، نه فلاتوون و

کەسانەى بەدزات و ناپاکن زۆرن، و خوشییان
لە کۆمەلگادا نەهێشتووە.

وەك چۆن، پێویستە نیشتمانمان خوش
بویت، بەلەخاکی نیشتمانیشدا بەرەو پووی
بێعەدالەتی دەبینەو. وەك چۆن پێویستە
خویمان خوش بوێ، هەرچەندە دەمارگیری و
خورافە پەرەستی گەلێجار دەبنەهۆی سوک
بوونی ئایینەکەى. کاکى شەپقەبەسەر، وەك
دەلێن بارى تەندروستیت تەواو نییە، دەبێ
بیتەووە لە ئاوەو هەواى نیشتمانى خۆت دا
تەندروستی خۆت بەدەست بھێنیتەووە لەخاکی
نیشتماندا بەشداری ئازادی بیت. وەرە لەگەڵ
مندا پێکەووە شیرى مانگا کاتمان بخۆینەووە
کاویژی ئالیکە کەمان بکەین.

لەگەڵ ریزو سۆزى هەیلەسوفانە:

فۆلتیر

1- Tasse: بەکێک — لەشاعیرە
بەناویانگەکانى ئیتالیا لەنیوەى دووەمى
سەدەى شانزەدا

2- Janseniste

3- pope

4- Decartes

5- Bayle

6- (شاعیری پورتوگالی) Le Camoens

سەرچاوە: مجله فرهنگى و هنرى وبخارا
شماره 5 - فروردین و اردیبهشت 1378

سوکراتیان نەدەخویندەووە. "ئوکتافیقوسپاس" ی
خویننریژی خوینى کە نازناوى نەشیاوى
"ئەگوست" ی هەلبژارد، ئەو کاتە بێزراو
بەرەفرەتى هەموان کەوت، کە لەکۆپى
کە لەپیاوانى ئەدەب دەرکرا.

قبول بفرەموون کە هۆکاری پشتیویەکانى
ئیتالیا، نە "پترارک" بونە "بوکاجیو" هەروەها،
"مارۆ" مایەى کوشتارى "سەینت بارنەلمى"
نەبوو، و شەپى ناوخۆى "فرۆند" یش تراژیدیاکەى
"سید" هەلى نەگیرساند. تاوانبارانى جنایەتە
گەورەکان هەمیشە بێ ئەقڵە ناویانگ دارەکان
بوون. ئەو کە لە ئێستای لارابردووشدا بوونەتە
مایەى نەگەتى بۆ ئەم جیهانە، تەماح و پارە
پەرەستى لەپادەبەدەر و لەخۆبایى بوون و
سەرکەشى ئینسانەکان بوو. ئەدەبیات خۆراکی
گیانە و زاخاوى دەداتەووە و ئارامى ئەکاتەووە. هەر
جەنابت کاتێک دەزى ئەدەبیات دەنووسى،
لەخودى ئەدەبیات کەك وەرەدەگرى. جەنابتان
لە "ناشیل" نەچیت کە دەزى سەرورەى دەجەنگى،
و دەتوانم بە "مالبرانش" ت بچووینم کە بەیارمەتى
هێزى سەرسوڕهێنەرى خەیاڵ دەزى هێزى خەیاڵ
شتى دەنووسى.

ئەگەر بریار وایە کە سێک بەدەست
ئەدەبیاتەووە بنالین، ئەبێ ئەو کەسە من بێ،
چونکە هەمیشە و لەهەموو جێگایەك بوو تە
مایەى ئازارم، بەم حالەیشەووە دەبێ ئەدەبیاتمان
خوش بوێ، تەنانەت ئەگەر نە یاران خراپیان
بەکارهێنا بیت، وەك چۆن پێویستە کۆمەلگای
ئینسانیمان خوش بویت، هەرچەندە ئەو

ریزگرتن له (ئامانوئیل بو)

ئا: شارلۆت گریگوریان

• و: نادیا نهمر

به لām ئیستا کاتی ئه وه هاتوو که په رده ی
فراموشی سهر (ئامانوئیل بو) لāبدری،
هر چه نده فره نسا، چیر له ژیر پۆستالی
داگیر که راندا نییه و سهرده می "پیتیه یـ -
Petain" ش کۆتایی پیهاتوو، به لām شیوازی
ساده و ناو میدانه ی چیرۆکه کانی ئه و، له گه ل
گیانی خوینه رانی ئه مپۆدا زیاتر گونجاوه .

ده زگای په خشی "فلاماریۆن -
Flammarion" ی فره نسی رۆمانی "که سایه تی
ژن" که "بو" له سالی 1936 دا نووسیوی بۆ
یه که م جار بلۆکرده وه . ئه م رۆمانه چیرۆکی
ژنیکه به ناوی کۆلت و ئه وینی ئه و به (ژاک)، که
ئه م به سه رها ته له دوا زه مینه یه کی کوشتاره کانی
جهنگی یه که می جیهانیدا رووده دا. کۆلت ئه وینی
خۆی ژیری د ه خات بۆنه وه ی بچیت بۆ به ره کانی
جهنگ تۆله ی خوینی برا که ی بستپن. ئه م

(ئامانوئیل بو) ئه و نووسه ره ی که "ریلکه" و
"بیکیست" ئا فره نیان ده کرد و له لایه ن
بلۆکه ره کانه وه پشت گوئی خرابوو. ئیستا
دیسانه وه فره نسا ده یه ئنیه وه ئارا.

(ئامانوئیل بو) نووسه ری به سه رها تی ژیا نی
لیک ه لوه شاو و له ناو چوو و به با چوو ه کان بو، و
"ریلکه" و "بیکیست" و "هانتکه - Handke
هۆگری بوون و تقدیران به دل بو. به لām له سالی
1998 دا له یادی سه د سالی له دایک بوونیدا
که س جه ژنی بۆ نه گرت.

کچه که ی ئامانوئیل "نۆرا دئ ماینبورگ -
Mora de Meynbourg" ده لی: به شیک له
جیهانی ئه ده بیی فره نسا به ئانقه ست ئه ویا ن
فراموش کرد. چونکه ئه و له چاو (سارته ر) و
(کامۆ) و (ئاراگۆن) له پیشتر بو.

دووکاره کامیان نذر بڼه رحمانه په ؟ جهنگ پان
چه مکی نه مانی په یوه ندیس ټینسانې، خوښستی،
سووکایه تی، ته نیایی و گزوه گیری په که که کولت
و ژاک تییدا زیندانی و په له قارځه ده که ن؟

نؤرا هه روه ها ده لئ: که سایه تیپه کانی ناو
چیروکه کانی بارکم وه که ته توم گه لیکن که له بڼ
متمانہ یی جیهاندا بزربوون و به دواي پال پشنتیکا
ده که پښ ، به لام پالپشته کان بوونه وهریکی
چه وین، که خویان داوه ته ده ست شه پوله
به خرورشه کانی دهریا. (نامانوئیل بو) یش
نه تومینکی بزربوو بوو.

ژیانی (نامانوئیل بو) له سهرده مینکی دژوار و
تاریکدا به سهرچوو، له گه ل دامه زړاندنی به رهی
گه ل، له ویدا بوو به نه دنام. پاشان جهنگی
نیسپانیا، جهنگ دژئ نه لمانیا ، داگیرکردنی
فهره نسا، و فیشی Vichy، هه لاتن به ره و جه رازیر
له گه ل کچی جوله که په کی خاوه ن بانک به ناوی
لویز ئوتنزوسه Louise Ottensooser" (له
سالی 1930 دا زه ماوه ندی له گه ل کرد)، پاشانیش
تووشی مالاریا بوو و به بڼ هیچ سهرنج راکتشانیک
که پانه وه بڼ فهره نسا ی نازادکراو.

نامانوئیل بڼ ووچان ده ینووسی: بڼ
رؤژنامه کانی وه که "ماري ټان - Marianne" و
"پاریس سؤیر Parle-Soir" هه روه ها راپورت و
گوتاری له مه پ رووداوی جنایی و بابته تی تر
ده نووسی که چی که مترین سهرکه وتنی به ده ست
نه هیتا.

نؤرا ده گڼریتنه وه: له سالی 1942 دا، شه و
کاته ی که دؤست و دوژمن له یه که
جیهانده کرانه وه و نه ده زانرا که دوژمن له کام
ده مامکه دا سیمای خوی شاردوه ته وه، (نامانوئیل
بو) کتیبی "ته له" ی نووسی، چیروکی که له
رووداوه کانی فیشی وهرگسیرابوو.
سازشکاری په کانی نه وکاته و هاوکاریکردنی
دوژمنانی تییدا ناشکرا ده کات.

به لام نه وکتیبه بڼ سالی 1945 زوو بوو.
شنه بای شکومه ندی نازادی له هه وادا شه پؤلی
ده دا و خواستی فراموش کردن ژال بوو. سارته ر
و کامق ده واری خویان له هه وارگی نه ده بیاتی
نه و سهرده مه دا هه لدا بوو. جگه له وه یش خوشتما
نه بوو که خوشی و شادی به ری نازادی نه وکاته
به نووسینه کانی "بو" بڼ له زده ت بیت. هه ربویه
بلاوکه ره وه کان خویان له قهری به ره مه کانی
نه و نه ده دا.

نؤرا هه روه ها ده لئ:

له سالی 1979 دا پاش مردنی لویز -
هاوسه ری نامانوئیل - جانتایه کی بچوکی
قاوه بییمان له ژیر ته خته نوپنه که ی (قهره ویتله) دا
دؤزیه وه. ده ستنووسی رؤمانی "که سایه تی ژن"
و چن ورده شتیکی تر که هی "بو" بوون له ناو
جانتا که دا بوون.

(نامانوئیل بو) له سالی 1945 به هوی
نه خوشیه کی سهره وه که زیاتر له سهر رؤخی
کاریگر بوو تا جه سته ی، توماری ژیانی
پنچرپایه وه.

ئەۋكەسانەى خەلاتى پۇلىتزرەى 99

يان پى بەخىرا

ۋ: راسان موختار

سەلەركىرەنۇ خەلاتىكىشى بۇ پەرۋەردەو
خوتىندىن دانا.

لەدەستىپىكرىنى يەكەم دەۋرەى بەخىشىنى
خەلاتى پۇلىتزرەى لىسالى 1917 ھەنا ئىستى
ئەنجومەنى خەلاتى پۇلىتزرەى، بىرى خەلاتەكانى،
بۇ 21 خەلات بۇ (21 بابەتى جىاۋان) زىاد
كرىۋەو كۆمەلنى بابەتى ۋەك شىعرو مۇسىقاۋ
ۋىنەكرىنى خىستۇتە لىستى خەلاتەكانەۋە.
(ھەلبەت بە ۋەرجەى پابەندى ئامانجەكانى
دامەزىنەرى ئەم خەلاتە بن). ئەنجومەنى
بەخىشىنى خەلاتى پۇلىتزرەى، لىسالى 1997 ۋ
لەيادى 152 يەمىن چالاكى خۇيدا. پىئاسەيەكى
ئاشكرى بۇ چۈرچىۋەى كارو چالاكىيەكانى ئەم
ئەنجومەنە پىشكەش كرىد. بەپىئى ئەم پىئاسەيە

جۇزىف پۇلىتزرەى، لەسالىنى كۇتايى سەدەى
نۇزدەدا بىۋە يەكەك لە بەناۋىانگىرەى رۇئنامە
نۇوسانى ئەمىكا. ناۋىراۋ بە رەگەزمەجەرىيە
يەكەك بىۋە لە بە ئەزمونترەى رۇئنامەگەرانو
بەتەۋاۋى دىرى گەندەلىۋ رىاكارى دەۋلەتان
ۋەستائەتەۋە. داھىئانەكانى لە رۇئنامە گەلى
ۋەك ((نىۋىۋىرك ۋىرو، سىنت لوىس پۇست)) ۋاى
كرىد كە رۇئنامەگەرى رۇخسارىكى نۇى بەخۇيەۋە
بىيىنى.

پۇلىتزرەى لىسالى 1904 بۇ يەكەمجار بەرنامە
ى بەخىشىنى خەلاتى پۇلىتزرەى داپشت.
لەسەرەتادا چۈر خەلاتى بۇ بەشى رۇئنامەگەرىۋ
چۈر خەلاتىشى بۇ بەشى ئەدەبىيەك خەلات بۇ
نۇوسىنى دەقى شىانۋىۋ چۈر خەلات

The Pulitzer Prizes

هه موو سالتك له مانگي ئابدا كاترۇمير 3 پاش نيوه پۇ به كاتى نه مريكا، ناوى نهو كه سانهى خه لاتى پوليتزيريان پىن دراوه، ناشكرا ده كرتىن. زانكوى كۆلومبىيائى نه مريكا له به پئوه به رانو پشتيوانانى نه ته وه يى پوليتزيره، له بهر نه وه هه موو سالتك سه رۆكى شه م زانكويه خه لاته كانى پيشكهش ده كات.

جوزيف پوليتزهر (1847-1911)

جوزيف پوليتزير له 10 مانگي ئاورىلى 1847 له شارى (ماكوياس ميكوى) مه جه رستان له دايكبووه، ساوكى بازرگانىكى ده وله مهندي جوله كهو دايكيشى نه لمانىيه كى كاسؤليك بوو. ناوبرلو له بهر كزىوونى چاو، له خزمه تى سه رىازى به خشرى (به لام) بهر حاله شه وه وهك جىگرى كه سى سه رىازى. بۇ سوپاى نه مريكا بانگهيشت كرا.

له و كاتهى رىگهى سه فه رى بۇ نه مريكا ده بهرى. له نزيك كه نارى (بؤستون) له پاپوره كهى هاته ده رو برىارى دا نه چيشه ناو سوپاى نه مريكا بۇ خوى به سه ريه خوى بؤيت. له ماوهى چه ند سالتا كه لى

رىزو پىترانينيكى ته ولو بۇ بابه خو رۆلى (رؤژنامه گهرى ئىلكترىنىكى) له بوارى راكه ياندا دانراوه.

له ماوهى 152 سال چالاكى دا، كه لى ره خنهى ئاراستهى نه نجومه نى پوليتزير كراوه ره خنه كانيش له باب به شياويتى كه سه كانو نه و رؤژنامانه كه خه لاتيان پىن ده به خشرىت يا پىنيان نابه خشرىت، دياره هه موو كاتىك بىروپاى جىاواز هه بووه، نه مهش شتىكه به رى پىن ناگيرىت. بۇ وىنه به شى زۆرى نهو كتيبانهى نه و خه لاته يان پىن به خشرىت (ناويان) له لىستى پىرلرؤشترىن كتيبه كاندا نه بووه، يان زۆرىهى شانؤكان هيج كات له (برادؤى) كه ناوه ندى نيوده وله تى شانؤيه له نه مريكا. نه چوونه سه ر مه سه رح، يان كۆمه لى كه س له (رؤژنامه كانى) ((وال استريت ژورنال، واشنگتن پستو نيويورك تايمز)) توانيويانه شه م خه لاته به ده ست به يئن. دياره له هه مان كانيشدا نه نجومه نى پوليتزهر به ره مه بچوكو نه ناسراوه كانيشى له بهر چا و ن نه كردوه.

ئىشى گۆرى. لە 25 سالىدا بوو بە ناشر، لە سالى 1878 وەك سەرنووسەرى رۆژنامەى (سنت لوىس پۇست) چوو دىناى رۆژنامەگەرىيەو. پولىتېزىر بە ورەيەكى تەولوو شەو رۆژكارى دەكرىو بىرى لەو دەكرىو رۆژنامەيەكى تر بەناوى (ورد) دەريكات. ئەو بە توندى دۆيەتى لەگەل گەندەلى مالى ناوخو دەروو دەكرى. بەشى ھەوال لە رۆژنامەگەى، سەرنجى ھەموو كەسى بە ھەوالە تايەتيرىو سەرنج راکىشانە بۆلای خۆى رادەكىشا، شىوازى كاركرىنى ھىندە سەركەوتو بوو كە لە ماوەى دە سالد تيرازى رۆژنامەگەى گەيشە 600 ھەزارو بوو بە يەككە لە پەرفۇشتىن رۆژنامەكانى ولات. لە مانگى مايسى 1904 لايەنگرى دامەزاندنى قوتابخانەى رۆژنامەگەرى بوو، لە م بارەشەو نوسىويەتى: ((كۆمارى ئىمە لەگەل بلۆكراو كانىدا (وەك خۆر) ھەلدەت يان ناوا دەبەت)). سالى 1912 واتە سالىك پاش مەرگى پولىتېزىر، قوتابخانەى رۆژنامەگەرى كۆلۇمبىيا دامەزرا، دابەشكرىنى يەكەم خەلاتى پۆلىتېزەرىش سالى 1917 لە ژىر چاودىرى دەستەى راوژىكارانى ئەم قوتابخانەى ئەنجام درا.

ھەلېزارىنى خەلاتى پۆلىتېزەر: لەكانى پىشېركى كىردن بۆ بە دەستەينانى خەلاتى پۆلىتېزەر، زياتر لە دوو ھەزار بەرھەم لە ھەموو ولاتى ئەمريكاو دەكەونە بەرلىكۆلىنەو تەنيا 21 دانە لە وان وەك براو ھەناو دەكرىن. ئەو بەرھەمانەى لە بەشى رۆژنامەگەرىدا، پىشكەش دەكرىن دەكرى رۆژنامە يان ھەفتەنامەى ئەمريكاى بن.

لە سەرەتاي مانگى مايسى ھەمو سالىك 65 سەرنووسەرو ناشرى نووسەرو تۆرەر، لە قوتابخانەى رۆژنامەگەرى كۆلۇمبىيا، بەرھەمە گەيشتووەكان لە 14 سوارى جىاوازى رۆژنامەگەرىدا ھەلدەسسەنگىن. دەستەيەك

داوهرى تايەت كە برىتىن لە پىنج كەسو چوارە ئەندامى كۆمەلەكەش، دواى سى رۆژ كارى جىدىو خويىندەو ھەمو بەرھەمەكان، ناوى كانىداكانى خۇيان ئەخەنە بەردەست. لە بەشەكانى خزمەتگوزارى گىشتىو سىكتېو كارىكاتىرو وینەگرتن 20 بەرھەم كانىد دەكرىن لە باقى بەشەكانى تردا، ھەر بەشەك دە بەرھەم كانىد دەكرىن لە بەشى وتارنووسىندا، (سەروناى) يان باسى وتار كە زىاد لە 1500 وشەى تىدايت، يان پىنج وتار كە لە 1500 وشە كەمترى تىدا بىت بۆ ھەرگرتنى خەلاتەكە كانىد دەكرىن. لە بەشى وینەگرتىشدا دەستەيەك داوەر، داوهرى لە سەر وینەى خەبەرىو بەشەكانى تى وینە دەكەن.

لە ماوەى ئەو ھەمو سالددا، خەلاتى پۆلىتېزەر گەلى بەشى جىاوازى رۆژنامەگەرى گرتۆتەو. ئەنجومەنى بەخشىنى خەلاتەكانىش گەلى بەشى جىاوازى بۆ ھەرگرتنى خەلات لەكارى رۆژنامەگەرىدا ھەلېزاردوو. سالى 1922 خەلاتى بۆ سىكتېو كارىكاتىر دانا، سالى 1942 خەلاتى بۆ وینەگرتن، خستەسەر لىستى خەلاتەكانى پۆلىتېزەر.

ئەو كاتەى كۆمپوتەر رەخنەى كرىدە پىشەى وینەگرتنەو. ئەنجومەنى پۆلىتېزەر لە سالى 1995 دا رايگەياند كە بەرھەمەكان بە مەرچىك جىگەى پەسەند دەبىن كە ناوەرۆكەكەيان لەگەل ستاندرەكانى رۆژنامەگەرىو چاپەمەنىدا بىت. پاش چەند ھەفتە كارو ھەولدان، دەستەى داوهران، رۆژى 12ى ئابى ھەمو سالىك لە ژورى جىھانى پولىتېزىر لە قوتابخانەى رۆژنامەگەرى كۆلۇمبىيا كۆدەبنەو لە كاتىزىر سى پاش نيوەپ بەكانى ناوخو، لە كۆنفرانسىكى خەبەرىدا، بەرپۆەبەرى جىھانى پۆلىتېزەر ناوى براوكانى رادەگەيەنەت.

ئەۋگەسانەى خەلاتى پۇلىتزرەى 99 يان
ۋەرگرت:

خەلاتى پۇلىتزرە دابەش دەكرىتە سەر دو
بەشى سەرەكى: ((رۇژنامەگەر)) ۋ ((ئەدەبى
ھون)). لەبەشى رۇژنامەگەرىشدا ئەم چولردە
بەشە خەلات ۋەردەگرن: خزمەنگوزارى گىشتى،
ھەۋالى لىكۆلىنەۋەى ۋە تۆزىنەۋەى، راپۇرتى
رافەى (تەفسىرى، راپۇرتى تايىبەتى، راپۇرتى
ناوخۇيى، راپۇرتى نىۋەۋەلىتى، پەراۋىزى چىرۆك
ئامىز، رافەكرىن، رەخنە، ۋارفونوسىن، سىكچ،
ۋىنەى خەبەرى، ۋىنەگرتى تايىبەتى، لەبەشى
ئەدەبى ھونەرىشدا ئەم ھەۋەت بەشە خەلات
ۋەردەگرن: نوسىنى چىرۆك، شاتقانامە، مىژۋو،
بىۋگرافى، شىعەر، بەرمەى گىشتى ۋە مۇسقا.

خەلاتى تايىبەتى پۇلىتزرەىش ھەم سالىك
دەدرىتە يەككە لەھونەرمەندە ئەمىركايىەكان
لەبەشى خزمەتگوزارى گىشتىدا.

خەلاتى سالى 99 درايە رۇژنامەى
((ۋاشىنگتون پۇست)) ھۆكەشى ئەۋە بوو كۆمەلنى
ۋتارى بىلگۈردەۋە كە باسى نامەسئولبۈۋىنى
ھىزى پۇلىسى ناۋشارى كرىبوو، ئەۋكاتەى كە
تەقەى كۆپرانەيان كرىبوو. ھەروەھا باسى ئەۋەى
كرىبوو كە ئەۋگەسانە ناشىاۋىزوللىكۆلىنەۋەى
لەسەر نەبۈۋى سەرپەرشتىبارى لىنھاتۋو كرىبوو.
خەلاتى پىنچ ھەزار دۆلارى راپۇرتى تازەترىن
ھەۋال:

ئەم خەلاتە درايە رۇژنامەى ((ھارتفورد
كورانت)). لەبەر ئەۋەى بەشىۋەىكى رىلنوپىك
بەدۋاى بەسەرھاتى يەككە لەكارمەندانى
كۆمپانىيەى لاتارى كەۋتېو، كە چوار كەس
لەبەرپرسەكانى خۇى كۈشتېو ھەروەھا دۋاى
ئەۋە خۇشى كۈشتېو.

خەلاتى راپۇرتى لىكۆلىنەۋەى:
لەم سالەدا پىنچ ھەزار دۆلار درايە ((ميامى
ھرالند)) لەبەر ئەۋەى راپۇرتىكى تېرو تەسەلى

لەسەر فىلكرىن لەھەلېۋاردنەكانى شارەۋانى
((ميامى)) ئامادە كرىبوو.

خەلاتى راپۇرتى رافەى (راپۇرتى تەفسىرى):
خەلاتى راپۇرتى رافەى 99 درايە ((رىچارى
درىد)) لە بىلگۈرلەۋى ((تۆرگۈنىيان))، ناۋپراۋ
لەراپۇرتەكەيدا ۋىنەيەكى رۈۋى لەكارىگەرى
قەيرانى ئابۋرى ئاسىيا بىق سەر ئابۋرى ئەمىركا
نىشانداۋو.

خەلاتى راپۇرتى تايىبەتى:
ئەم خەلاتە درايە ((چال فىلېپو مايكل
ھىلتزىك)) لەرۇژنامەى ((لۇس ئانجلىس تايمن))
ئەم راپۇرتە لەبارەى دىكرىن لە پىشەى
بەرمەم ھىتەنى بەرنامە تەرفىيەكانەۋە بوو.
ھەروەھا پەردە لەسەر فىلۋ تەلەكەبازىۋ
گەندەلى ناۋ شاتقۇكانۋ بەرنامە خىرخۋازىيەكانۋ
بىلگۈرۈنەۋەى بەرتىل بىق بەرنامەكانى رادىق
ھەلدەداتەۋە.

راپۇرتى ناوخۇيى:
لەم بەشەدا خەلاتى 99 درايە رۇژنامەى
نىۋىورك تايمن. لەبەر ئەۋەى كۆمەلنى راپۇرتى
لەسەر فرۇشتىنى تەكئەلۇزىي ئەمىركا بىق چىن،
ئامادە كرىبوو. لەم راپۇرتەدا ئامازە بىق ئەۋە
كاراۋە كە ئەم سەۋدانامەيە بەئاگادارى دەۋلەتى
ئەمىركا كاراۋە. لەگەل ئەۋەدا كە بىق ئەمنى
قەۋمى ئەمىركا زىانبارە. بىلگۈرۈنەۋەى ئەم
راپۇرتە دەۋلەتى ناچار كىر كەسىاسەتى خۇى
لەۋ بارەۋە بىگۈرەت.

خەلاتى رافەى:
ئەم خەلاتە درايە خاتۋو ((مورىن دود)) كە لە
رۇژنامەى نىۋىورك تايمن بوو، ھۆكەى ئەۋە بوو
كە بە جۈۋى پىۋەندى نىۋان كلىنقۇزۋ لۈىنسكى
شى كرىبۇۋە.

خەلاتى پۇلىتزرە بىق رەخنە:
ئەم خەلاتە درايە (بلىزكامىن) لە (شىكاگو
تريبون) لەبەر ئەۋەى رەخنەيەكى ۋردى

لەبىناسازى ناوشارو فراوانبىوونى ناوچەى
زەرياچەى شىكاگو گرتبو.
خەلاتى وتارنوسىن:

خەلاتى وتارنوسىنى سالى 99 درايە بەشى
وتارنوسىنى رۆژنامەى دەىلى نىوز لەنىويورك.
لەم وتارەدا نووسەر بەرەنگارى كىشەو گرتى
شانقى (ناپۇلى) لەمارلى نىويوركدا دەبىتەو،
كىشەكەش برىتە لەنەبوونى بەرپەو بەرىتى رۆلى
پىكى مالى.

خەلاتى سكىچو كاريكاتىر:

خەلاتى پۇلىتزرەى 99 بى سكىچو كاريكاتىر
درايە ((دەبويد هورسى)) لەبلاوكرالەى (سپاتل
پۇست ئىنتىلىجنسر).

خەلاتى وىنەى خەبەرى:

خەلاتى ئەمسالى پۇلىتزرەى بى وىنەى خەبەرى
درايە بەشى وىنەى ھەوالنىرى ((ئاسق شويتىد
پرىس)). ھۆكەشى ئەو كۆمەلە وىنەى بوو كە
وینەگرانى ئاسق شويتىد پرىس لەكاتى
تەقىنەو ەى بالوتىزخانەى ئەمريكا لەكىنپاو
تازانیا گرتبويان. لەم وىنانەدا ئاسەوارى ترسو
نازارى موزى بەجوانى نىشاندارون.

خەلاتى وىنەگرتنى تايبەتى:

خەلاتى پۇلىتزرەى ئەمسال بى بەشى وىنەى
تايبەت. دراىە تۆپى راگەياندىنى ((ئاسق شويتىد
پرىس) لەبەر ئەو ەى گرنگو كاريگەريان لەكاتى
بەسەرھاتى كلىنتۆن لوینسكى داو كاتى
بانگەنىشت كرىنى كلىنتۆن بى دادگا گرتبو.
بەشى ئەدەبىو ھونەر:

1-چىرۆك:

خەلاتى 99 بى چىرۆكنوسىن دراىە ((مايكل
كانىنگھام)) لەسەر چىرۆكى (كاتۆمىرەكان)

2-دەقى شاتقى:

خاتو ((مارگرىت ئەلسون)) بەھۆى نوسىنى
شاتۆنامەى ((گالتە)) ەو خەلاتى 99 پۇلىتزرەى
وەرگرت.

3-مىژو:

خەلاتى 99 بى مىژو دراىە ((ئەدوين بارون))
((مايك والاس)) كە لەبارەى مىژوى نىويورك تا
سالى 1998 ەو نوسىبويان.

4-خەلاتى 99 بى بىوگرافى دراىە ((سكات
بىرگ)) لەبەرختارى نوسىنى كىتپى (كىندبىرگ).

5-خەلاتى 5000 دۆلارى شىعر دراىە شاعىرى
ئەمريكايى ((مارك سترند)) كە كىتپى شىعرى
((تۆفانى يەك كەس)) ى نوسى.

6-خەلاتى بەرھەمى ئەدەبى بەشىو ەكى
گشتى:

خەلاتى پۇلىتزرەى بى بەرھەمى ئەدەبى
بەشىو ەكى گشتى لەسالى 99 دا دراىە ((جان
مەك فى)) لەبەر نوسىنى كىتپى ((مىژوى دنباى
پىشوو)).

خەلاتى ئەمسالى مۇسقىا دراىە خاتو ((ملىند
واگن)). ھۆكەشى پىشكەش كرىنى ئەو كۆنسپرتە
بوو كە بى فلوئو نامىرە ژىدارو جازەكان. ناوبراو
ئەم پارچە مۇسقىايەى لە 30 مايسى 1998 لە
نىويورك پىشكەش كرد.

خەلاتى تايبەتى پۇلىتزرەى لەسالى 99 دراىە
((ئىدوارد كەنەدى)) بەھۆى سەدەمىن سالىرۆزى
لەداىكبوونىو ە. ئەم خەلاتە كە پاش مەركى
كەنەدى پىرى دەبەخسرىت، بى رىزلىتانه لەو
ھەم توانستە زۆرەى كە لەمۇسقىادا ھەببوو ە
لەبەر ئەو رۆلەش كە لە مۇسقىاي جازى
ئەمريكادا گىراو ەتى.

سەرچاوە:

روژنامەء نشاط شماره 98

دوره جديد سال اول

مەرگی ئایریس مۆرداك

• ۋ: سەردەم

كورت لە ئوكسفۆردا مایەو و ھەر لەو ئ شوی
بەجان بیللی (Jahn Bayley) كرد. بیللی
مامۇستای زمان و دیارتین رەخنە نووسی
ئەدەبی ئینگلیزیە.

مۆرداك ھەر لە دەوری زانگۇدا دەستی
بە نووسین كرد، لە گەل ئەو دا كە جیگایەکی
دیاری لە پلە یەكەكانی رۆمان نووسیدا پەیدا كرد
مەر و ھا كەوتە لێكۆلینەو و توێژینەو و باری
فەلسەفە و ھونەر، نیوان خێرو شەپ، حەقیقەت و
درو، مەرگ و نەمری.

مۆرداك لە دەوری زانگۇدا یەكێك بوو
لە كۆمۇنیستە ھەرە چالاكەكان، بەلام زوو تووشی
بیژاری ھات وازی لە ھیزی كۆمۇنیستی
ئینگلیزی ھێنا. سالی 1944 لە وەزارەتی دارایی
دەست بە كارو پاشان كەوتە نیو كاری كۆمەلە
نەتەوەكانەو. دوو سال كارکردنی لە بەشی

ئایریس مۆرداك (Iris Murdoch) ی ژنە
نووسەری ناوداری ئینگلیزی لە تەمەنی (79)
سالی دا لە ھاماری ئوكسفۆرد كۆچی دوا یی كرد،
مۆرداك خاوەنی 26 رۆمان، ژمارە یەك شائۆگەری و
چەند كاریکی فەلسەفی و كۆمەلە شیعریكە،
یەكێكە لە ژنە نووسەرە گەورەكانی ئەدەبیاتی
ئەم سەردەمە ی ئینگلیز كە بەرھەمەكانی
وەرگێژراونەتە سەر زۆریە ی زمانەكانی دنیا.

مۆرداك لە 15 ی ژوینی سالی 1919 لە دبلن،
لەداكنو باوكی ئینگلیزی - ئیرلەندی لەداك
بوو، سالی مندالی لە ئەندەن بەسەربردو،
خوێندنی لە دەزگای فرویل لە ئەندەن و پاشان
لە قوتابخانە ی كیژانی بدمیتون تەواو كردو.

پاشان لە بەشی زمان و ئەدەبیاتی یۆنانی و
لاتینی لە زانكۆی ئوكسفۆرد خوێندویەتی، مۆرداك
تا كۆتایی تەمەنی بیجگە لە چەند ماوە یەكی

فریاد و تنی کۆمه لهی نه ته وه کاندایه ئوردوگای
 ناواریه کان له به لژی کاه نه مسا زوریان کارتی کرد،
 وهك خۆی ده لیت نه و شایه تی: (ناش به تالی
 ته وای کۆمه لگای مرۆفایه تی) بوو. به بره وای
 نه وکاری فه لسه فه هاوکاری کردنی مرۆفه بۆ چاک
 بوونی، پێوانه ی شه خسی نه و بۆ چاکه نه وه یه که
 (نه وه ی مرۆفیک هان ده دات تابن خۆویستی
 له ئوردوگای کاری به زۆردا کاریات)

یه که مین رۆمانی چاپکرای به ناوی "له ژێر
 تۆردا" یه که سالی 1954 بلاقۆته وه. له م رۆمانه دا
 مۆرداک زۆر له ژێر کاریگه ری ژان پۆل سارته ردا به
 که له پاریس دیوی، نه م رۆمانه بۆ چوون و
 په یوه ندی نووسه ره که ی به ییری نازه ی
 هه ره نسپه کانه وه ده رده خات.

چاکترین رۆمان له به ره مه مه به راییه کانی
 مۆرداک رۆمانی (زه نگ) ه که سالی 1958
 نووسیویه، چیرۆکی نیتو نه م رۆمانه
 له کۆمه لگایه کی داخه لوی مه زه به بیدا رووده دات.
 سالی 1960 رۆمانی سه ره بره وه که ی نووسی
 که له به ره مه مه ناواریه کانی ته و باس له په یوه ندی
 بێ ره وشتیانه ی ژیا نی خه لکی له نده ن ده کات.
 نه گه رچی هه ندیک له په خه گران نه م رۆمانه یان
 به فاسید دایه فه له م، سه ره تا وهك شاتۆ نامه و،
 پاشان وهك فیلیم که و ته به ره چاوی بینه ران.

لای زۆر له په خه گران نه ده بیات شاکاری
 مۆرداک بریتییه له رۆمانی (شازاده ی ره ش)
 که سالی 1973 بلاقۆی کرده وه، هه ندیک تر رایان
 وایه که رۆمانی ده ریا.. ده ریا له شاکاره کانیه تی.
 نه م رۆمانه که چیرۆکی خۆشه ویستییه کی شیت
 نامیزه خه لاتی - بۆکر - ی سالی 1978 ی
 له سه ره ره گرگرت.

مۆرداک له سالی 1974 ی شیدا له سه ره رۆمانی -
 ماشینیه خۆشه ویستی پیرۆزو نه فره تی - خه لاتی

- ویت برد - ی پێ درا. له به ره مه مه
 ناواریه کانی ته ی مۆرداک هه لاتن له نه فسو نگه ر
 (1956) یه که قۆچ (1965) ه.

مۆرداک له چیرۆکه کانی دا که لکی له زۆر شتی وه ی
 جیاواز وه ره گرگرتوه.

رۆمانه کانی پێن له و نه فسانه جوانانه ی وهك
 ره مز به کاری هێنان، بیه و نه و ده ست ها ورده
 فه لسه فیانه ی که له گه ل چیرۆکی ترسناکی پێ
 له روودا ودا یه کی خستون، پاشانیش نه و کرده وه
 قه شمه ر چاپانه ی که له گه ل لیکدانه وه ی جیدی
 هه سته مرۆفایه تبه کاندایه رانه به ری پێ کردیون.
 نه و تا کۆتایی ته مه نی له سه ره لیکۆلینه وه
 فه لسه فیه کانی به رده وام بوو، تا له سالی 1992 دا
 کتیبکی پێنج سه د لاپه ره یی به ناوی - میتافیزیک
 وهك رێنمایی ره وشت - بلاقۆ کرده وه.

مۆرداک له دوا سالی ته مه نیدا زۆر بابه خ
 به چالاکیه نه ده بیه کانی نه ده درا، دوا رۆمانی
 "معه مای جه کسن" که سالی 1965 بلاقۆرایه وه
 روو به رووی گه لێك ره خنه ی جیاواز بوه وه. دوا
 سالی ته مه نی مۆرداک زۆر خه مه یز و پێ
 له که سه رن، چونکه تووشی نه خۆشی له بیر کردن
 - نالزایم - بوو، نه م حاله ته بۆ یه کێك که زۆر
 پشت نه ستورانه له سه ره بیه وه ری و له یاد نه کردن
 کاری کردبیت رووداویکی ناخۆر و مایه ی ناخۆشی
 بوو. له تۆمارکردنی ناوی خۆیدا بۆ کتیبی
 ناواریه دنیا شتیک که پێی خۆش بووبیت له و
 تۆماره دا فیروونی زمانه نوێکانه، مێرده که ی
 له مه مو ماوه ی نه خۆشیه که یدا چاودێریه کی
 داسقزانه ی لێ ده کرد.

بیلی له چاوپێکه و تنیکی گۆفاری نیویورکه ردا
 راست گۆیانه و زۆر به هه سه ره ته وه که باس له و
 حاله ته ده کات. له و وتاره دا نه و یاده وه ریه
 به ره جه سته ده کات که چۆن هاو سه ره که ی :

(نەوھى لەياد نەماوھ كە (26) رۆمان و چەندان كەتئېسى فەلسەفى نووسىوھ نوكتۇراي فەخرى لەناودارتىن زانكۇ وەرگرتوھ، ھەرۈھە كرلوھتە خانىمى ئىمپراتۇرىيەتى بەرىتانىا).

مورداك و بېلى مىزدى ھەر لەسەرەتاي نەم نەخۇشپەوھ پىكەوھ بېپارىاندا بوو كەدەبىت لەو بارەپەوھ بىنپەردە قەسبەكەن تا خەلكى دەرگى ئەوھيان زياتر بىت كەھىشتا نەخۇشپەكى وای بىنچارەسەر ھەپە. بېلى نووسى: (ئىمە ھەموو رۇژىك لەيەككى نىزىكتر دەبىنەوھ، ئەو بەرەو تارىكى سەفەر ناكات، سەفەر تەولو بوھو، لەگەل تارىكى ئالزايمردا بەشۈپنىك گەيشتوھ و منبىش بەجىگاپەك گەيشتووم)

دوای مەرگى مورداك، مالكوم برادبرى - رۆمان نووسى ئىنگلىزى مورداكى بەنووسەرىكى گەرەى ئەدەبىيات ناۋزەدكرد لەبابەتى ئانتونى برجس و وىليام گولدىنگ.

روت دىچ - بەرپۆھبەرى كۆلىزى سنت ئان لەئوكسفورد كەسالى 1948 مورداك لەوئى وانەى فەلسەفەى وتۇتەوھ لەبارەپەوھ وتى:

" ئەو پەككەك بوو لەگەرەترىن مامۇستاي سنت ئان، وەك رۆمان نووس و فەيلەسووف كەسكى تەولو دياربوو، بەپاي من بەرھەمى ئەو تا نەندلەزەپەكى زۆر سەرنج راكئىش ئەدەبو فەلسەفەى ئىنگلىزى دەولەمەند كىردوھ. كۆچى مورداك زىيانكى گەرەبوو بۆ ئىمە"

مورداك بەدەگمەن دەى ھىشت دىمانەى لەگەلدا سازىكرىت. بەلام لەيەككە لەو چاۋپىكەوتنە دەگمەنانەدا دانى بەوھ دانا كەپەككە لەوانەى پەرۋشى بەرنامەكانى تەلەفزىۋنى مىندالان و زمانەكەيانە. ھەرۈھە لەگفتوگۇپەكى تىرى سالى 1988دا وتى: كەتئېكانى من زياتر لەسەمفونىا يان لەپەرەسەندىكى جوان دەچن. داخى من ئەوھە كەنووسەرىكى گەرە نىم، من لەپە دووى نووسەراندام. لەپىزى نووسەرە مەزنەكانى وەك جىن ئاستىن، ھىزى جىمىس و تۆلىستۆى نىم، كەسانى چىرۆكى من وەك كەسانى رۆمانەكانى ئەوان لەيادا نامىننەوھ.

يادی سەدەمین ساڵەى لەدايکبوونی هەمەنگوای

• ئا: سەردەم

یەكێك لەناو گەورەكانی دنیای رۆمانی
سەدەى بیستەم "ئەرنست هەمەنگوای"،
كە لەبیست و یەكی ژوێیەى سالی 1899 لەویلايەتى
- ئەلینو - لەدايک بوو و سالی 1960 خۆى
كوشتووە. لەیادی سەد ساڵەى لەدايک بوونی ئەم
نووسەرە مەزنەدا، لەشارى "بۆستۆن"ى ئەمەریكا
بۆ ماوەى دوو رۆژ گەورەترین ئاھەنگ سازكرا
كە بێجگە لەسێ كۆپى خۆى گەلێك لە
نووسەرەكانى دنیا بەشداریان تیاكرد، لەوانە
چار نووسەرى بەرن دەى خەلاتى نۆبەل و ھوت
بەرن دەى خەلاتى ئەدەبیاتی پۆلتیزەر، بۆئەوێ
یادی نووسەرێك بکەن وە كەپەخشانیەروان و
جوانەكانى بوونە سەر مەشقی گەلێك لەنووسەرە
داهێنەرەكانى ئەم سەدەىەو، لەسەر سەختی و

سه‌رکیشیشدا که م نووسه ر تانیستا شانی له شانی داوه.

جاستینی کاپلان، فرانس فینزجیرالد، ئی. شانی پرولکس، رابرت ئستسۆن به شداریان کرد.

ئه م نووسه رانه له گه لێك لایه نی ژیا ن و نه ده بی هه مه نگوای دوان، جیمز کارول سی رۆمان نووس له باره یه وه وتی: "هه مه نگوای نووسه رێکی زۆر گه وره یه، بێجگه له وه ی که یه که مین نووسه ری خاوه ن که سایه تێکی تایبه تی به ناویانگه، چه رۆکی ژیا نی ئه وه و هك كۆچه رو سه رکیشیش له گه ل به ره مه کانیایه بان"

به ره مه ی هه مه نگوای زیاده هه ره نووسه رێکی تر ی نینگلیزی زمان - بێجگه له ناگاسا کریستی - بۆ هه موو زمانه کانی تر وه رگێراوه. شاکاره کانی وهك: جا رێکی تر خۆره لدیت، زه نگه کان بۆکێ لێ ده درێن، مائاوا چهك و پیره میترو زه ریاو پاشانیش خه لاتی تۆبلی پی درا.

نیدین گوردیمر: به رنده ی خه لاتی تۆبلی نه ده بیات له ئاهه نگه که دا وتی: "هه میشه سو پاس گو زاری ئه وه به ره مه ندیا نه م که له وه وه فیزیوم" هه روه ها ده ریا ره ی نوێترین کتێبی خۆی که باس له ئه فریقای باشووری دایک زای ده کات وتی: "له چه رۆکه کانی هه مه نگوایه وه فیزی ئه وه بووم که ئه وه ی پاله وانی رۆمان نایلیت گوئی لێ بگرم" له و ئاهه نگه دا زیاده چوار سه ده که س، له وانه چه ند پيش سپیه کی وهك هه مه نگوای، له چه ند دانیشتنێکدا له گه ل نووسه ره کاندا به شداری با سه کانیان کرد، له و نووسه ره ناوداران ه ی خه لاتی تۆبلیان وه رگرتوه به شداریان له و یاده وه ریه دا کرد: ساو ل بلو، دریک ولکات، کنزا بورو. هه روه ها له رۆمان نووسه گه وره کانی وهك:

کورد له بهرده م ریژنه گولله ی

دورژمنانی دا

شوان نه حمه د

کتیپ: سیو سن گولله

نوسه: نیسماعیل بیشکچی

وه رگیز: ناسقوس هردی

له بلاوکاره کانی. ده زگای چاپو په خش سهرده م

جایی به که م: 382 لاپه ره

خوینرژنه کانیان دهره ق به کورد هیناو
پانه ته وه، هر له تۆمه تو تاوانی بارکردنی کوردی
به هه لایسانی شوقشرو یاخی بوونو جوداخوانیو
مه قاشی دهستی بیگانه و جن به جن کهری
پلانه کانی نیمپریالزم له ناوچه که دا، نه و راستیه
ناشاردنه وه که کوردی له روانگی
نایدولژیای ره سمی نه و ده ولته سهر ده ستانه وه
به ره وه به هیچ به که له وکارانه تاوانبار بیست،
تاوانباریو گوناھی گهره و به که می نه وه په که
نه وی دی به (واته کوردی به) نه که شتیکی دی.

با سهره تا به و پرسپاره ده ست پښ بکه ین که
ناونیشان کتیبکی خاتو (Jacqueline Sammali)
هو ده لیست: (تاوانه نه که ر
کوردی بیست؟)⁽¹⁾. نه لبه ته که ر چاویکی خیرا
به میژوی کوردی نه و نه ته وه سهرده ستانه دا
بگیزین که له چاره کی په که می نه م سهرده یه وه
خاکی کوردانیان به سهردا بهش بهش کراوه،
(به لن) دروسترین وه لامیکه به وه ها پرسپاریک...
به دهر له هه مو نه و پاساوو به هانانه ی بسرا
گورگه کانیان له ده ولته تانی چوار ده وردا بق تاوان و

له گه ل هه ریه ک له رابه رانی فاشیزمو نازیزم له
نیئالیانو له له مانیدا، واته نه دؤلف هتله رو
مؤسؤلونی.

قوناغیکي که کوردان هه سره ت بارانه به دیار
ناگری کوزلوهی سنی شۆپشی به ناکام
نه گه پشتووه وه دۆش داماون: شۆپشی شتیخ
سه عیدی پیرانو، شۆپشی چپای ناراراتی
نیحسان نوری پاشاو، شۆپشی ده رسمیم.

قوناغیکه نه شۆپش هه یه وه نه شۆپشگێرێان
له چیاکان، به لام له گه ل نه وه ش دا له گه رمای
هاوینی نه و ساله دا (1943) سوسنی جوتیار قول
به ستو چاویه ست ده کرتیزو له ناوچه یه کی

ناوه رۆکی نه م کتێبه ی رۆشنفکری ئازادیخواز
(نیسماعیل بێشکچی) شایه دی نه م راستیه یه .
نه و ده یه ویت له رێگای روودلویکه وه،
رووداوێکی جه رگ بر، که رۆژانه نه گه ری نووباره
بوونه وه ی له پارچه جیا جیاکانی کوردستان دا
له نارادایه، نه وه ناشکرا بکات که له سیاسه تو
روانگه ی ئایدۆلۆژی نه و ده وله تانه ی کورد بۆ ته
ژیر ده سه تیان، به ته نها (کوردهوون) بۆ خۆی
تاوانیکه و شایه نی قورسترین سزایه که نه ویش
هه رگه .

(بێشکچی) که تاقانه ده نگیکه له ژیر سایه ی
حوکمرانی ژه نه راله کان دا له تورکیا به جوړنه ته وه
گه وه مری مه سه له ی کورد ده ست نیشان ده کاتو
خه باتیکي به رده وام له و پێنساوه دا بریژه پنی
ده دات، له (سوسو گولله) دا سه رنج بۆ لای
رووداوێکی په رده پۆشکراو راده کتیشیت. گرنکی
نه م هه وله ش ته نها له وه دا نی یه که باس له
کوژرانی سوسو سنی گوندنشینی هه ژاری کورد
ده کات له ناوچه ی وان دا، نه وه نده ی له پشت
نه نجامدانی نه م تاوانه وه نه و سیاسه ته شۆفتنی و
ره گز په رستانه مان بۆ ده خاته رو که که مالمیزم
وه ک سستمیکي ئایدۆلۆژی بالاده ستی ناو
کۆمه لگه ی تورکی به بریایی نه م سنی چاره که
سه ده یه کاری پنی کرپوه .

نه وانه ی له م رووداو ده گولله باران ده کرتیزو
ده که ونه به ر رۆژنه گولله ی پیاوه کانی
(مسته فا موغللی) یه وه، نه کاری سیاسیان
کرپوه و نه له یاسا ده رچوونو نه له چیاکان دا
یاخی بوونو نه سه رگه رمی کاری شۆپشگێرانه ش
بوون.

نه و قوناغه میژوویه یی نه م رووداو ده
ترسناکه ی تیا روودات سالی 1943 یه و گه رمه ی
جه نگی نووه می جیهانی و ده ست تیکه لکرتیزو
هاوپه یمانی تو په یوه ندی به ستنی ژیری ژیری
عیسه ت ئینۆتۆی رابه ی میلی و نه ته وه یی تورکه

چه په لئو نووره ده ست دا ده برتته به ر رۆژنه ی
گولله. سه یری گه وده ش وه کی (بێشکچی) له
کتێبه که ی دا بۆمان باس ده کات، له لایه ک له وه دایه
نه وانه ی نه رکی گولله باران کردنه که یان به جه
هیناوه دوا ی ته واکردنی کاره قیزه ونه که یان
به سه رو دی (لوکال لوتکه ی چپای گرتووه)
گه پاونته وه بنگه کانیا، وه ک نه وه ی نه رکیکی

زیندان دا له و پټناوه دا به درزایی ئه م بیست
ههشت ساله (1971-1999)، ئیمه ی قه رزاریار
کردوه. رهنگه (ئاسۆس هه ردی) به م هه وله ی
له ئیمه خۆش به ختر بیت که توانیویه تی له پزگه ی
ئه م وه رگێپانه یه وه به شیکه ی بچوکی ئه و قه رزه ی
دابیته وه، ئه م هه وله مرۆڤ دۆستانه ی (بیشکچی)
ده رهق به مه سه له ی گه له که مان خستبیته
به رده م خۆینه رانی کورد. به و هیوایه ی له نزیك
ترین ده رفه تدا کتیبی (تیزی میژوی تورک: تیۆری
زمانی خۆرو کیشه ی کورد) و ته وای دانراوه کانی
(بیشکچی) به کوردی ببینن. چونکه گه وره ترین
به ده ختی به روشنفکرێک نیوه ی ته مه نی خۆی له و
دیو ده رگا ئاسنینه کانی زیندانی فاشیه کانه وه
به سه ریردبیت له سه ره لوتیست نواندنی
مرۆڤایه تی به رامبه ر کیشه ی کورد، به لام
له به رامبه ردا وه کس (ئاسۆس) له پیشه کی
کتیبه که ی دا ده نووسیت: (تاكو ئیستا نه
خۆینه واری کورد بیشکچی ده ناسیتو نه
روشنفکرانیشی ناوړه کی جیدان له به ره مه مه کانی
داوه ته وه).

* * *

په راویز:

- 1- جورج طرابیشتی: الديمقراطية والقومية
والاقتليات (المسألة الكردية نموذجا) - معلومات،
العدد (27) كانون الاول، 1998.

نه ته وه بیان به جێ هینابی. له لایه کی دیش
په یوه ندی به و بێ ده نگیه وه مه یه که له سه ر
تاوانه که ده کری. تاوانیکه وه ها دوا ی پینچ سال
واته له (1948) دا هه ندئ شتی لی باس ده کریو
پاش سیانزه سالی ره به ق واته له (1956) دا
ته وای هیله گشتی به کانی نه رووداوه ناشکرا
ده بن. (بیشکچی) ده رهق به و تاوانانه ی رۆژانه
به رامبه ر به نه ته وه یی کورد ده کری، نه ته وه یه ک
که خۆی به نه ته وه یی چه و ساوه ی بێ به ش له مافه
نه ته وه یی و دیموکراسیه کان ناوی ده بات، وای لی
ده کات له پال ئیدانه کردنی سیاسه تی
عه سه که رتاریانه ی ده وله تو ئایدۆلۆژیای
که مالیزمدا، ره خنه ی توندیش ئاراسه تی
بێ ده نگیه وه لوتیستی نامه سنولانه ی زانکۆی
تورکی و چه پی تورکو بزوتنه وه ی سۆسیالیستی
تورکی بگات، له به رامبه ر کیشه ی کورد
شۆپشه کانی گه لی کوردا... وه که له سه ره تادا
ناماژه مان بۆ کرد ناوه رۆکی ئه م کتیبه تراژیدیای
به کۆمه ل کوشننی سیو سن جوتیاری بێ گونا مه ی
کورده، به فه رمانی راسته و خۆی باله ترین
ده سه لاتی سیاسیه وه سه که ری له تورکیای
سه رده می تاک حیزبی دا، به بێ نه وه ی هیچ
تاوانیکیان نه ده ام دابیت جگه له وه ی که
کوردن... ئاوێدانه وه ی ئه م قه له مه جوامیژه
له یه ک به یه کی رووداوه کانی میژوی خۆینه وای
کورد مه سه له که یو، خه بانکردنیکه سه خت له

جیهانی نغرو له گوشه گیریدا

• عه تا محمەد

ناوی کتیب: پیدرږ پارامو - رځمان

ناوی نوسه: خوان رځلفو

و: نازاد به رزنجی و رڼوار سیوه یلی

ژماره ی لاپهړه: 198

له بلاقو کړاوه کانی ده زگای چاپو په خوشی سرده م

بخشینین که که سانیک هه ن وه ک موعجیزه یه کی
نه ده بی سهری ده که ن، نه م کارهش داپراو نه
له زبانی نوسه ره که ی که دوا ی نه و رځمانه نی دی
بی ده نگ بوو وه که نه وه ی هه موو نه و شتانه ی
وتبیت که ویستویه تی بیلیت.

خوان رځلفو له مایسی 1918 له نه بولکو
له دایک بووه، پاش ماوه یه کی که م خیزانه که ی
ده چنه گوندی سان غابرییل. له مندالیدا یاخی
بوونی کریستیسووس ده بیلیت که که نه گیک بوو
له نیوان کلیساو ده وله تداو سیمایه کی نیایی
هه بوو، پاشان مردنی باوکی و باپیری و دواتر
دایکیشی گوشه گیریان کردو بڼ ماوه یه کی لای
نه کی ژیا، پاش نه وه چوار سال له ته مه نی

پیش قسه کردن له رځمانی پیدرږ پارامو،
ده کړیت هه لویسته یه که له بهر ده م خه لاتیکي
جیهانی نه ده بی نه مریکای لاتین دا بکه یین که
ناوی (خه لاتی نه ده بی خوان رځلفو) یه و بریتیه
له بېروانامه یه کی هه خری و مه دالیا یه که سده زار
دولای کاش که به باشترین نووسه ری نه مریکای
لاتین ده دری، سالی پاریش نه م خه لاته درا به
تولکا نرڼو زکڼ له سه ر دوو کتیبی که به ناوی
(مردنه کان و) (رځشنامی له قولابی چاله که دا)
بوون. ده کړیت بېرسین خوان رځلفو کڼ یه و
شوینی له میژوی رځمانی نه مریکای لاتین دا
چی یه و... چنه د پرسیاری تریش تا له ویتوه نه که ر
به خیزایش بیټ چاویک به رځمانی پیدرږ پارامو دا

رۆمانى پيدرو پارامو كە بە تەكنىكىك نوسراوه ناتوانين پىئى بلىين بەش بەلكو دەكرى بەبرگە نساو بېرىت، ئەم بېرگانەش لە پارچەكانى ئاوينەيەكى شكاو دەكەن كە دەبىت يەك يەك كۆيان كەينەوه بۆ نەرهنا وینەى ناو ئاوينەكە

دەسالىەرە چووه مەتيوخانە. لە 15 سالىدا دەچىتە مەكسىكى پايتەخت بۆ خويندن ئەگەرچى ناتوانيت ئەم مەرامە بەدى بيتيت بەلام بېريارى مانەوه دەداتو ناگەرپتەوه شويىنى مندالى.

لەسالى 1938دا دەست بە نوسىنى رۆمانىك دەكاتو دواتر دەيدىرپيتيت پاشان لە چلەكاندا كۆمەلىك چىرۆك دەنوسيت كە هەمويان كۆدەكاتەوه لە ژنر ناوى ((پىدەشتى گرگرسو)) لە سالى 1952 بىلاوى دەكاتەوه. لەسالى 1953 بەدواوه دەستى بەنوسىنى (پيدرو پارامو) كرىو لەسالى 1955 بىلاوى كردهوه. لەو كۆمەلە چىرۆكەيدا رۆلفو زۆر پەيوەستە بە گوندنشينو كارى سەختو ئەو نەهامەتبانەى بەردەوام تىاي دەژين، لەم كۆمەلە چىرۆكەدا رۆلفو ياداشتنامەى گەلىك دەنوسيتەوه، واقى مېژوى راستەقىنەى مەكسىك لە قوناغىكى دىارى كراودا تۆمار دەكات، ئەويش لەرىگای مۆتۆلۆجى پالەوانە پەراويزىەكانىهوه كە حىكايەتى نەدارىو گۆشەگىريان دەگىرپەوه. روداوى هەموو چىرۆكەكانيش لەناوچە گوندنشينه هەزارەكانى خالىسكو كە نوسەر خۆى تيايدا پەروەردە بووه، رودەدەن..

دەتوانين لىزەرەه بچينە ناو رۆمانى پيدرو پارامو وه لە پەيوەست بوونى مۆف بەشويئەوه كە گوندە لەبىر كراوهكانەو مۆفەكانى لەژنر بارى قورسو وشكى سالىكاندا دەنالينو تايبەت مەندى ئەم شويئانەش ئەويە كە ئەگەر زىندەكان شىتېكيان مابيت ئەويە لەگەل مردووەكاندا جياوازيان نيه. ئەم رۆمانە لەمىشكى رۆلفو دا بووه (وێك دەلى) بەلام سەفەرىكى قەدەريانە واى لى دەكات بينوسيتەوه كە پاش سى سال دەگەرپتەوه بۆ ئەو دىيەى تياى ژياوهو دەبينى چۆل كراوه.. ئەمەش كلىلى ئەو رۆمانەى دەداتە دەست.

تەواوگەين، بەلكو چىرۆكى ئەو بونەوهرانە تەواوگەين كە هەر بەسىبەر ياخود تارمايى دەچن. ئەم رۆمانە باس لەگەرپانەوى كۆپىكى پيدرو پارامو دەكات بەرەو زەوىيەكانى باوكى ئەويش لەسەر دەستى دايكى كە لەسەرەمەركدا پىئى دەلى: هەر دەبىن بچيت بۆ لاى.. لەيەكەم بېرگەدا تى دەگەين پيدرو پارامو ئەم كۆپەى كە ناوى (خوان پرىسيانو) يەو دايكى لەمىزە جىهشتووه.. ئىدى ئەم كۆپە سەفەرىبەرەو كۆمەلا دەكات بەو نيازەى داواى ئەو شتانه لەباوكى بكات كە دەبوو بيانداى.. كاتىك خوان پرىسيانو لەكۆمەلا نزىك دەبىتەوه وا دىتەبەرچاوى كە چۆل كرايت.. ئەو كەسەش كە

له رڼگا ده بېښتو بهر و کړمالا ده چیت (دواتر
 ده زانئ که نه میش کوږی پیدر پراموږی) جه خت
 له وه ده کات که کړمالا له سر پشکو بیناکراوه و
 کاتیک په کتکی ئی ده مرئو بهر و دوزخ ده چیت
 نه و ده گه پتته وه په تویه که له گه ل خوی ده بات..
 نه مه کړمالا په که زه وی په کانی پیدر پراموږی
 تیا بهر به شویتکی نه فرت ئی کراو
 ده چیت.. هر له سره تایی رومانه که دا ده زانین که
 پیدر پراموږی مردوه به لام دواتر پیدر پراموږی
 ده بینین هر له مندالیه و تا پیر بوونو مردنی..
 چیرلکی ژانی پر له رغو کینه یی ده خوینینه وه..
 پښه ده چیت نه م نالوزنه له گپرانسه وه دا که
 سیمایه کی ناش کرای رومانه که په
 (چونکه هر برکه په کی له شویتنیلدایه و ده بیت
 له خویندنه وه دا جاریکی تر له سر ناستی زه من
 رڼکیان بخینه وه) به پښی نارونه کی هونری
 نه بیت نه وه نده یی جه وهری رومانه که په و
 شتیه په کی گونجاوی نیشان دانی نه و جیهانه بیت
 که له ناو ده چیت یا خود له ناو چوه..
 رولفو ده یه ویت پیمان بلیت ((پښه چیت نه و
 رومانه تانه یی ده گه پتته وه زه وی، رومانه تی
 نه وانه بن که به هوی گوناوه مردون)) لیره وه
 سنوره کانی نیتوان ژیانو مردن تیکه ل ده بزنو
 لیره شه وه ره شبینی رولفو به درده که ویت
 چونکه نه گهر که سایه تیه کانی هیوایان به ژیان
 برابیت نه و مردنیش نابیته شویتنی دلتیایان و
 به لکو ده بنه نه و روجه عذاب کیشانه یی هر گیز
 نارامی نابوزنه وه. بق نه مش رولفو به گشتیکدا
 ده مان بات بق کړمالا نه و کړمالا په یی له یاده وهری

که سه کانداهه یی و زیاتر له سر ویتنه یی به هشت
 ویتنه یی ده که نه، نه و کړمالا په ش که خوان
 پریسیانق ده بښتو هیچی له دوزخ که متر نه..
 ده شیت کړمالا یی په که م نویتنه یی خیرو دوه میش
 هی شهر بیت به لام رولفو له نیتوان نه م دوازه دا
 کړمالا په کی تری بیناکردوه نه ویش نه و
 کړمالا په که روداوه کانی پیدر پراموږی تیا
 روده دات.

ده کریت قسه کردن بق نیشان دانی جوانی و
 قولی نه م رومانه وه که ناماژه کردن بیت بق
 مرواری ناو گومیک که خوینر ته نها په نجه یی
 ناماژه کار ده بینیت، بق بینینی نه و مرواریه ش
 ده بیت خوینر دابه رتته ناو نه و گومه وه به دوی
 نه و مرواریه دا بگه پتت.. خویندنه وه یی
 پیدر پراموږی هر به گه پانی نه و که سه ده چیت
 به دوی مروارید او ده شبیت ته نها خوی به م کاره
 هسیتت، له قورسی نه م رومانه وه بگاته نه و به ها
 پر له جوانیاننه یی له جیهانی روماندا به ره می
 ده هینیت.. به نازاری که سه کانداهه روجیتو
 به شتیه په کی تر میژوی عذابو گزشه گیری نه و
 ناوچه په بخوینتته وه که رولفو له وپه ری خه یاله وه
 واقعی کی کاره ساتاویمان بق ده گپرتته وه...

نه گهر قسه یه که مابیت نه و ته نها له سر
 وهر گپرانی ده قه که په که وهر گپره کان هه ولیان
 داوه نه و زمانه پر له نازارو ته نیاییه بپاریزنو
 خوینر په لکیش که نه ناو رومانه که وه.. هر بویه
 جینگای سوپاسه که بپریان له وهر گپرانی نه م
 رومانه دانسقه یه کردتته وه.

كىزى كاپىتان

سىيامەند ھادى

كىزى كاپىتان (رۇمان)

پوشكىن

وەرگىزپانى لە ئىنگلىزىيە: مەمەد ھەمە سالج
لە بىلاوكراۋەكانى دەزگاي چاپ و پەخشى سەردەم

ۋەك ((رۇمانى مېژوۋىسى - رۇمانى نامەيى -
رۇمانى خەيالى زانستى - رۇمانى ناۋچەيى -
رۇمانى روۋبارو...)). بەلام ئەم مۇركى جۇرو
شىۋازانە ئىستا لە رۇمانى نويدا ئەم رۇلەي
ئەوساى نابىنىۋ، رۇمانى نوئ لەم چوارچىۋانە
خۇي قوتار كىدوۋە... دەيىنىن رۇمانى مېژوۋىسى
قۇر لە كۆنەۋە برەۋى خۇي ھەبوۋە، كە لەم
جۇرە رۇمانەدا شوۋىزى كاتو رووداۋ بوۋىسى
واقىيى خۇيان ھەيە، دەيىت رۇماننوس ئەم
رووداۋە مېژوۋىيەى مەبەستىتى لەكارىكى
ھونەرىدا بىخاتەرۋو. رەنگە بتوانىت ھەندى جار
ناۋى شوۋىنى يان كەسىك بگىرپت، بەلام ناتوانىت
بەئارەزۋى خۇي دەستكارى رووداۋەكان بىكات،

بىنگومان رۇمان ۋەك چۇن لەنىۋ خۇيدا
خاۋەنى چەند ئەدگارىكى ھونەرى تەكنىكى
تايىبەتى خۇيەتى، بەھمان شىۋە لەدەرەۋەش
ئەم ژانرە بالايەى ئەدەب بەسەر چەند جۇرىكىدا
دەبەشكراۋە. واتە رۇمان جگەلەۋەى كە لەرىگەى
چەند ھونەرىكەۋە بەرپۇۋە دەچىت، لەھمان
كاتا رۇبەى كات چوارچىۋەيەك بە بالاي ئەم
ژانرەدا كراۋە.

رۇماننوسەكانىش لەگەل ئەۋەى كە
گرىگىيەكى تەۋاۋيان بە ((كەستىۋ كاتو شوۋىزى
پەيغىزى سىمبولو ۋىتەۋ...)) داۋە، دۋاى
تەۋاۋىۋى بايەتەكەش چوارچىۋەيەكىيان
بەخشىۋەتە شىۋازەكەى خۇيان... ئەم جۇرانەش

چونکه نه و روډلوهی که نه و ه لیده بژیریت له دهره وهی کاره هونه ریبه کی نه و بوونی واقعی مه یو خه لکی ناگاداری روډلوه که په . هر بویه رومانفوس لیره شه وه پابه ند ده بیټ به چوارچتوه په که وه و، ناتوانیت به نازادی کار له پابه ته که دا بکات، له بهر نه وهی نه و کاره ی ده بیټ به شتیره په کی دیکه ی میژووی نه و سرده مه به شتیره په کی نه ده بی..

نه لیکساندهر پوشکین ((1799-1837)) په کټکه له و نووسه رانه ی که به پابه ند بوون به شتیزای رومانی میژووی له نه وروپا، توانی رومانی ((کیژی کاپیتان)) بنووسیت. که له دابه شکر دنی به ره مه که یدا به شتیره ی نامه یی کاریگری ((والتر سکوت)) ی به سره وه په . له رومانه که دا داده بینین ((پیتیر)) لاوکی ته مه ن شانزه ساله، باوکی بق خزمه تی سه ریازی به رگری کردن له نیشتمان کوره کی ده نیریت بق نیو ریزه کانی سوپا. پیتیر له گه ل ((سافیلیچ)) ی چاوډیریدا ده چیت بق قه لای ((بیلورسک)) و له ژیر چاوډیری کاپیتان ((میرنوف)) دا ده بیټ. له وی دلې به ((مارییا نیفاتوفنا)) ی کیژی کاپیتاندا ده چیتو، نه م عه شقه بیزاری و بی تاقه تی نه و شوینه ی له بیر ده باته وه. دوی نه وه جه نگ له نیوان قه وزاقه کان و سوپای نیمپراتوردا ده ست پیده کات، قه وزاقه کان به سه رواقایه تی ((پوگاچیف)) زوری به قه لاو ناوچه کان داگیرده کن، دواچار قه لای بیلورسکیش ده گرنو ناوچه که تالان ده کن و چه ند که سیټک ده کوژنو، دایلو باوکی ماریاش له سیداره ده دن. به لام پیتیر له لاپه ن پوگاچیف وه نازاد ده کرت، له بهر نه وهی له کاتی هاننی پیتیر بؤکاری سه ریازی له رنگ به ریکه وت تووشی پوگاچیف بوو بوو، پیتیریش یارمه تی دابوو. پوگاچیفیش نه و یارمه تیبه ی له بهر چاو ده بیټ و پیتیر نازاد ده کات. مارییا له مالی قه شه ی ناوچه که خوی

ده شاریته وه. پیتیر دوی نازاد بوون ده چیته وه نیو سوپا که ی خوی دواپان لیده کات که په لاماری هیزه کانی نوژمن بده ن، به لام نه وان به قسه ی ناکه ن. ناچار ده بیټ بق رزگار کردنی مارییا، له گه ل سافیلیچ دا ده چیت بق نیو هیزه کانی پوگاچیف. دیسان پوگاچیف یارمه تی ده داو ماریای بق رزگار ده کاتو ریگی پیده دات به ه مو ناوچه کانی ژیر ده سالاتی نه ودا تپه ریت، پیتیر دوی نه وهی که مارییا ده نیریته مالی خویان، خویشی دوی تیکشکاندن هیزه کانی پوگاچیف ده گه پیته وه بق ماله وه.. پوشکین لیره دا به ته وای پشتی به و بابته میژوویه نه به ستوه که هیه و، پابه ندیش نه بووه به و به لکه نامانه ی که تاییه تن به پوگاچیف و راپه رینه که په وه. به لکو پشتی به پاشماوهی قسه ی خه لکی به ستوه، ده ریاره ی که سیټی پوگاچیف و راپه رینه کی.

نه م رومانه به پانای که سی په کم نووسراوه و راوی ده قه که پیتیره، که ه مو روډلوه کان وه ک یادداشتیک له سرده می نه وه ده گتیرته وه. نه گهرچی پوگاچیف رابه ری بزوتنه وهی جوتیارانه و دژی نیمپراتور ه ستاوه به راپه رین، به لام پوشکین ه مو نه و تالانی و کوشترو ناره واییه مان بق ناشکرا ده کات که له سرده سنی بزوتنه وهی جوتیارانه وه سر ه لده دا. هریویه ده توانین بلین که پوشکین له م ده قه دا ده یه ویت وینه په کی راسته قینه ی گه ل روسیمان نیشان بدات، به ه مو ناته پای و ململانن و ناته واییه کانپه وه.. نه گه ر نیمه لیره دا له روی هونه ریبه وه له م ده قه بپوانین، نه و ده بیټ نه وه له بهر چاو بگرین که نه م رومانه له سالی 1836 دا نووسراوه. که نه وکاته هونه ری رومان پیشکوتنی نه وتوی به خفه نه دیوو. هر بویه ((کیژی کاپیتان)) ی پرشکین به کاریکی گهره ی بوازی رومان داده ریت له نه ده بی

به هۆی شه پوه ده بویت. چونکه زور جار وایلیدیت به هۆی شه پوه خه لکی له ژيان بيزار ده بسزو داده مالرین له هه موو سسزو خۆشه و یستیبه لئو، شه پ ده بیتنه هۆی ناو میدبوونی خه لکو، بیزاری نا ئارامیش له بهر نه نجای شه پوه سه رچاوه ده گریت. وهك له وه قه دا هاتوه ((خه لکه که راماتبوون به گرم هوی گولله توپ له په نای ماله کانایاندا. ته نانه هیرشه کانی پوگاچیفیش وای لی هاتبوو له لایه ن ره شه خه لکه که وه بایه خپکی نه وتوی پسی نه ده درا. تووشی وه پسی و بیزاریه کی کوشنده بوو بوم - 93)).

هه روه ها خه لکی به هۆی زنجیره ی سه رکه وتن وشکاندن هیزه کان، نه یانده زانی ستایشی کام هیزو ده سلات بگه نو ملکه چی کئ بن. چونکه هیزو شه پوه کان به هوی به کدا چه ند جارێک ده سلاتی ده گرپی هه روهك پیتنه ده لیت ((که به ناو نه و گوندانه دا گوزه رمان کرد که وا پیاوه کانی پوگاچیف کاولو ویزانیان کردبوونو، نه وه ی له پاش تالان و به یی بزه کان بق خه لکه کلزلو بپچاره کی مابوه، ئیمه چ به زور چ به خویشیت لیمان سه ندن. نه یانده زانی ملکه چی کئ بن. کارگیریتی له هه یج شویتیک نه مابوو - 151)).

سه ره پای نه مانه ش پوگاچیف وهك رابه ری بزوتنه وه ی جوتیاران به به رده وامی گومانی هه یو، جله وی ته و لو بق پیاوه کانی به رناداتو، به توندوتیژی و بی به زه یی روویه پوی روداوه کان ده بیتنه وه.

هه روهك ده بینین به پیتنه ده لیت ((پیاوه کانم دزنو، مه رایو کلکه له قن ده که نو، ده بی ناگام له خۆم بی، چونکه نه وان له په که م نوچداندا سه رم له پیتاوی رزگار بوونی خویاندا ده فریشتن - 109)). جگه له مانه ش که ئاماژه مان پیتا، ده بینین پیتنه به هۆی چه ند په یوه ندیه کی ریکه وتوه،

رووسیدا. پوشکین له رۆمانه که دا نه نها وهك میژوو بابه ت رووداوه کانی پیکه وه گرینه دلووه، به لکو توانیوه تی په یوه ندیه کی خۆشه ویستی له نیتوان پیتنه ری پاله وانی رۆمانه که و مارییای کیژی کاپیتاندا بخولقیتنی، که نه مه ش وا له خوینته ر ده کات به هۆی به سووکه ووتنی چاره نووسی نه و دوو عاشقه وه، سه رده می رووداوه میژوویه کانو باری سیاسی و کله لایه تی نه و سه رده می لا نا شکرا بیت.. هه ر بۆیه نه م ده قه به ته نها چیرۆکیکی خۆشه ویستی نیتوان دوولاو نییه، یان ده قتیکی به لکه نامه یی نییه ده ریاوه ی پوگاچیف و راپه ینی جوتیاره کان. به لکو هه ردو بابه ته که وهك ته و لوکه ری په کدی پیکه وه گرینه دراوین.. پوشکین له هه لبزاردنێ که سیتیدا به ته وای توانیوه تی به پیتی مه به ستو پیتاویستی ده قه که دایان بنیت. لایه کی وهك پیتنه له ده قه که دا خۆی دلووه ته ده ست قه ده رو ریکه وتو به پیتی روویه پوویه نه وه به ریار له سه ر شته کان ده دات. پیتنه له گه ل تیکه لبوونی به سوپا و خزمه تی سه ریا زییه وه له ته مه نه دا مارییای که چه شوخ و هه ست ناسک ده ناسیتو ده بیتنه هۆکارێک بۆ ریکرتن له به رده م رویشتن به ره و دپنده یی و بی به زه یی. هه روهك کاتی که پیتنه رو سه ریا زکی دیکه ده که ونه ململانی و شه ره شیروه، مارییا به پیتنه ده لیت ((پیاوان چه ند سه یین! نه وان به هۆی قسه په که وه که بیکومان پاش هه فته په ک له بیریان ده چیتنه وه، ئاماده ن په کتر بکوژن - 42-43)). لیره شه وه ده بینین پوشکین دوو که سیتی زور بیکه ردی دیاری کردووه بق روویه پوویه نه وه ی کیشه کانو، هه موو که سیتی په کانی دیکه ش به هه مان شتیه به پیتی سروشتی تایبه تی خۆیان دیاری کردوون.. جگه له مانه ش رۆمانفوس له م ده قه دا زور به نا شکرای له نه هه مه تی شه پو تالان کردو سوکایه تی و دوورخستنه وه ی عاشقه کان له په کدی

له زږدې كېشه وگرفته كاني قوتاري ده بېټ، كه نه مهش كه سېټې پټه رې هېشمتونه وه له ده قه كه دا. پټه ر ((نيغان زورين)) به هڅې نه وه ده ناسيت كه جاريك ياريه كي بلياردې پټې دږپاند. به لام دواتر كاتيك پټه رو مارييا ده چنه قه لايه كي ژير ده سلا تي هيزه كاني پوگاچيږ وه، ده بينين ((زورين)) لټير سرلوي قه لايه كي. هر بډيه به هڅې نه وه رزگار يان ده بېټ. يان هر به هڅې ريگه وتوه شه ويك له گه رده لولايكي به فردا پوگاچيږ ده بيني، له گه ل خويان هه ليده گرنو دواتر پالتوكه و كهر و تشكيكيشي ده داتې.

دواتر كاتيك جوتپاران قه لاي بېلورسك ده گرنو خه لكې له سېداره ده دن، به باولو دايكي مارييا شه وه، پټه ر كه نه فسه ريكي سوپايه نازاد ده كرت، چونكه لټير سرلوي بزوتنه وه كه پوگاچيږ ده بېټ. دواتر يارمه تيبه كي زږي پټه ر ده داتو ماريياشي بډ رزگار ده كاتو، ريگه ي پټه دات به ناره زوي خوي به ناوچه كاني ژير ده سلا تي خويده گوزر بكت. به لام نه وه كي له ده قه كه دا جيگه ي سه رنجه، په يوه ندي نيوان ((پټه رو پوگاچيږ))، كه پوشكين توانيوپه تي هه موو مه به ست ده لاله تيكي نه وه په يوه ندييه پټكه وه گرښدات.

ده بينين پټه ر له گه رده لولايكي به فردا به شتوه يه كي ريگه وت پوگاچيږ ده بيني، كه نه م گه رده لوله ش ده لاله ته بډ هه لگير ساندي گه رده لولي شقپش. دواتر يش پوگاچيږ لوي شكاندن ون ده بېټو ديارناميني ده مينيته وه، كه نه مهش ده لاله ته بډمانه وه به رده وامبووني شقپش. رهنه خوينه نه وه په يوه ندييه زږ لاسه بربېټ، چونكه پوگاچيږ له به رده خه لكيدا زږ دل رقهو، بډ پټه ريش نه رميبه كي زږ ده نويتي. پوگاچيږ له گه ل نه وه كي له

يه كتر ناسينه ريگه وت ده يارمه تي پټه ر ده دات، دواتر يش پټه ر هېچ فرولتيكي ليتاكاتو هه موو كاتيك به راستي وه لامي ده داتو وه. هر بډيه پوگاچيږ نه وه راستگوييه ي پټه ري زږ پټې خوشده بېټ. هر بډيه به هېچ شتوه يه كي بير له نازاردانو زيان پټه ياندني پټه ر ناكاتو وه، چونكه نايته هڅې جيگه ي مه ترسي بډ پوگاچيږ واپه رينه كي. له لايه كي ديكه شه وه پټه ر لوي نه وه كي پوگاچيږ ده ناسيته وه هاوكاريشي ده كات، به هېچ شتوه يه كي به خه ياليدا نايه ت كه بير له زيان پټه ياندني بكتاوه، چونكه پوگاچيږ له هه موو گرفت و كېشه كان رزگاري ده كات.

هر بډيه ده بينين پوگاچيږ پاش نه وه ي بډي ده رده كه ويت كه پټه ر نه فسه ري سوپاشه، ناتوانيت ده ست به رداري نه وه په يوه ندييه بېټ، له لايه كي ديكه شه وه پاش نه وه ي پوگاچيږ برياري كوشتني نه وه هه موو كه سه ده داتو دږي سوپاو ده سلا ت ده جه نكي، به هه مان شتوه ناتوانيت ده ست به رداري نه وه په يوه ندييه بېټ. كه نه مهش ده لاله ته بډ نه وه كي كه نووسه ر پټي وايه چاره نووسي هه موو گه لي رووسي وه كي وايه ..

ليړه شه وه ده بينين كه پوشكين له م رځمانه دا توانيوپه تي به شتوه يه كي رياليزمي ميژوي ماوه يه كي رهوش رووسيا وه كاوتنه يه كي بخاته به رچاو، كه هه لگري ناشكر اكردي باري نابووري سياسي و كڙمه لايه تي گه لي رووسيايه ..

نه وه ي ليړه دا ماوه ته وه بېلټين نه وه يه كه وه رگيږاني نه م شاكاره ي پوشكين كارزيكي پټويسنه ((محمد حمه صالح توفيق)) توانيوپه تي به شتوه يه كي باش نه م رځمانه وه رگيږيته سه ر زماي كوردي.

هر بډيه ده ست خوشي لينده كه يزنو هيواي به رده وامي بډ ده خوازين ..

بەرەو بە دیهینانی ئەفسانەى خود

ناوی کتێب: کیمیاگەر - رۆمان

ناوی نوسەر: پاولو کونیلو

وەرگێڕ: ئەبوبەکر خۆشناو

ژمارەى لاپەرە: 138

لەبلاوکراوەکانى دەزگای چاپ و پەخشى سەردەم

ئاوریشم و جانوگرەکانی.. مافورە سەیرەکان و ئەفسانەکانی.. شەوانی بێ کز تایی هیکایەتەکانی زۆریک لەرۆمانسیەکانی پەلکش کربو پەلکشیان دەکات..

ئەو رۆژەلاتە کە مێشتا خەون بە کاروانەکانی ئاوریشم و عاج و گەنجە شارلۆکەکانیوە دەبینی.. لەم سالانەى نوایدا گەڕانەوێکی نامۆ قول هەیە بەرەو ئەو کەلتورە سەرسوڕێنەى نوسین، یاخود راستتر کە کتێبێک دروستی کربووە، بەتایبەت لەناو ئەو نوسەرانی لەڕێگای زمانی نێسپانیەو پێی ئاشنا دەبن و دەگەڕێنەو ناو هەزارو یەک شەو و ابن عربی و نومییری و.. دەشیت نێسپانی زانەکانیش یەکتێک بن لەوانەى

بەرەو رۆژەلات... بەرەو ئەو ناوچە سبحر نامیزو نااشکرایانەى بەکانگای ئامین و ئەفسانەو جابوو دادەنریت.. بەرەو ئەو ناوچانە.. دەشیت ئەمە خەونی رۆمانتیکەکان بێست و هەرگیز لەخۆرناوا نەبیتەو ئەگەرچی لای هەر یەکتێک لەرۆژئاواییەکان دیدگایەکی جیاواز هەیە بۆ سەیرکردنی؛ هێگڵ کە گەشتی رۆح دەنوسیتەو لەرۆژەلاتەو دەیهێنیت تا لەخۆرناوا کۆتایی بیت.. هیرمان هیسەش دەگەڕیتەو ناو دیدگای سۆفیانەى بوزی و براهماکان..

بۆرخیسیش بەقولى گەڕایەو سەر شێوە هیکایەتەکانی رۆژەلات و تێوانینە ناواقعیەکانی بۆ ژيان. ئەو کەنیزەکو بازارپە بۆن خۆشەکانی و

که به قولی له م که لتوره تی بگن چونکه ناتوانی
 نه و چوند سده ديه به هند ورنه گيريت که
 نه دند لوس له دره وشانه ودا بو و کلتوري
 نيسلامی و رژمه لاتيش له و ده روزه يه و
 سه هريان بڼ دهر وه ده کرد.

نهم گه پانه وانه جوانی و سيمری خزی هپه
 نه و تا کيمياگر که له سالی 1998 له سهره وه ی
 لیستی نه و کتیبانه بووه رژد ترين فرؤ شتنی
 هه بووه په کتیکه له و گه پانه وانه ی به ساده یی و
 قولیه کی نامزوه دیته وه ناو نه فسانه و رژه انیه تی
 رژمه لاتنه وه.

نهم رژمانه باس له به دیه پنانی نه فسانه ی خود
 ده کات نه ویش به پامانیکی قولنه وه. نه و تا
 "سانتیاگو" پالوانی رژمانه که شوانه و سهر
 له نئواره یه ک لای کلنسا په کی چؤل له گه ل
 میکه له که ی ده مینیتته وه تاشه وی تیا بگوزه رینیت
 پاش نه وه ی تی ده گه یین که کتیبیکی پتیه ناوی
 کیمیاگر وه و له نوم پنی نگر سکار وایله،
 سهره تای رژمانه که به چیر کتیک کورنی نهم
 کتیبه ده ست پنه ده کات که باس له نه فسانه ی
 نیرگز ده کات. شوانه که له نزی که نه سپینداری که وه
 ده نویت و خه ونیک ده بینیت که جارتیکی تریش
 بینوییه تی. به دوا ی نهم خه ونه دا ده چتیه لای
 پیره ژنیک تا بوی لیک بداته وه. سانتیاگو
 له خه ونیدا مندالیک ده بینیت دیتنه لای
 میکه له که ی و یاریان له گه ل ده کات پاشان دیت
 ده سستی نهم ده گرت و پتی ده لئ نه گه ر
 گه شتیه نه هرامه کانی میسر نه و له وئ
 گه نجینه په کی لپیه چاوه روانته به لاه هه رکاتیک
 ده په ویت شوینی گه نجینه که ی نیشان بدات
 به خه بهر دیت..

پیر ژنه که پتی ده لئ: ده بئ بچپته
 نه هرامه کانی میسر..

نیدی هه موو رژمانه که باس له و گه شته
 ده کات که سانتیاگو پتی هه لده ستیت تا

خه ونه که ی بینیتته دی.. میکه له که ده فرؤ شتی و
 به پاپز ده پرتته وه بهری نه فریقیا نیدی به ناو
 نه فسانه و سیمردا گه شته که ی ده کات، به بیابان و
 میز که کاند، به خؤشه ویستیه نه فسانه که ی
 فاتیمه.. به خودی جابودا سه هه ر ده کات تا
 ده گاته نه هرامه کانی میسر له ویدا خه ریکی
 هه لکه ندنی شویتیک ده بیت به و نیازه ی
 گه نه که ی تیا شارابیتته وه. هیلان و ماندوو..
 له نا کاو چوند که سیک ده دن به سهریدا و گوامی
 لی ده گن که شتیکی پتی به و ده یشاریتته وه پاش
 لیدانیکی رژو سانتیاگو پتیا ن ده لئ:

- من به دوا ی گه نجینه دا
 ده گه پیم، دو جمار خه ونم دیوه که
 گه نجینه یه که له نزی که نه هرامه کانی میسر
 شار دراره ته وه. نیت وازی لی ده هین و
 ده رن به لاه سهر که یان ناوی داپه وه و
 ونی:

- نامری، زیندوو ده مینسی،
 تی ده گه ی که مرقف نابن نه وه ند گیل بئ.
 له و جیگایه ی تر لی که وتووی، ریک پش
 دوو سال خه ونیکم بینی و دوویاره ش بوه وه.
 خه ونم بینسی که ده بئ بچمه نیسپانیا و
 کلنسی گوندیک بدقزه وه که ویزان بووه و
 شوینی شوانانه، دار نه سپینداریکی گه وره له
 کؤگای کلنسا که دا رولو و ژیر داره که
 هه لکه م تا گه نجینه په کی تیدا بدقزه وه.
 به لاه من نه وه ند گیل نیم له بهر خاتری
 خه ونئ که دوو جارم دیوه نه و بیابانه گه وره په
 بده مه بهر.

لبره دا ته لبسمی گه شته که ده کرتته وه چونکه
 نه و کلنسا و داره هه ر نه وه په که له سهره تای
 رژمانه که دا سانتیاگو خه ونه که ی لی بینی..
 ده گه ریتته وه و گه نه که له ژیر داره که دا
 ده ریتته وه.. نه مهش پاش نه وه ی که نه و

جیاوازیه گه وره به مان نیشان دهدا له نیاوان
سانتیاگۆ که به دواى به دیهینانی نه فسانه کهیدا
رۆشت و دواچار پیی گه یشت ههروه ها نه و
پیاوهی که نه مهی به گیلیتی داده نا.

کاتیک ده گه یته کۆتایی رۆمانه که ههست
ده که یت حیکایه تیک خۆی ده کاته وه
به یاده وه ریتدا که نه ویش حیکایه تی "حه مالی
به غدا" به که شه هزاد ده یگپرتنه وه. له م
حیکایه ته دا که سیک خه و به وه وه ده بینیت
که له میسر داو له مالتیکدا که نجیک هه به ئیدی
به دواى نه و خه ونه دا ده پوات به لام له و ماله دا
کابرای خاوه ن مال پیی پی ده که نه و ده لئ
منیش چه ند جارێک خه ونم دیوه که له به غداو
له فلان شویتندا که نجیک هه به لام نه مه خه ونه..
نه و ماله ی به غدا مالی نه و کابرایه به که هه موو
نه و ریکایه ی بری تا میسر، ده گه ریتنه وه تا
له ماله که ی خۆیدا که نه که به یۆزیتنه وه. به لام
پاولو کویلو جارێکی تر به قولیه کی ئاره زوو
به خشه وه ده مان باته وه ناو نه فسانه ی خودو
تیروانی نی سقوفیانه بق جیهان که وه ک
به کیتی به کی تۆکه سه بیران ده کات و نه مهش
واده کات که مرۆفه کانی بتوانن دیارده
سروشته کان بخویننه وه یا خود ده مان باته نه و
رێکه وتانه وه که پی ده چیت پیتشت بریار
له پودانیان درابیت..

نه م رۆمانه پی بایه خو گرنگه ده شیت
به کاریکی جدی و سه ره که وتوو دابنریت بق
کتیبخانه ی کوردی و نه که رچی له هه ندیک شویتندا
زمانه کوردیه که ی یارمه تی گه یاندنی نه و سیحرو
و جوانیه نادات که رۆمانه که له خۆیدا
هه لی گرتوه.

بق زیاتر ناشناکردنی پاولو کویلو و رۆمانه که ی
وا باشتره نه م چاوپیکه وتنه ی بخویننه وه که
گۆفاری (نصف الدنيا) له ژماره 486 نه م سالدا
له گه لی سازداوه.

* ده مانه ویت له باره ی پهروه رده ت.. خیزان و
خویندنت.. خولیا تاییه ته ندیه کانتنه وه بزاین
که کاتی مندال بویت.

- له خیزانیکی مام ناوه ندی له دایک بووم
که ده یویست کوپه گه وره که ی نه اندازیاری
بخوینیت به لام من هه ره له مندالیوه خه ونی نه وه م
هه بووه بیم به نوسه ر. له سه ره تا دا به دیهینانی
نه مه ناسته م بوو چونکه کاتیک به دایکم وت
که ئاره زومه نوسین بکه مه پیتشم که چی نه و
پیی وت نه م پیتشه به مه رجی قورسی هه به که
له تۆدا نه.. پاشان نه که ره من بیمه نوسه ر نه و
نوسه رێکی سه ره که وتوو نابم.. نه مه له دیدگای
دایکه وه بوو که نامۆزگاری کردم حقوق بخوینم
پاش نه وه ی له نه اندازیاری سه ره نه که وتوو منیش
په یوه ندیم به کۆلژی حقه وه کرد.

* ئایا زانکو هه نگاویکی گه وره بوو له ژیا نندا
- که ده زانم خویندنت ته ولو نه کرد - نه ی بۆچی
پاش ماوه یه کی که م جیت هیتشت.

- له ناوه پاستی شه سته کانددا
په یوه ندیم به زانکو وه کرد نه مهش هه نگاویکی
زۆر گرنگ بوو له ژیا نندا چونکه له م کاته دا
له هه موو زانکو کانددا "بزوتنه وه ی هپیی"
له گه شه دا بوو.. منیش چوومه ریزی و
باوه رم به هه له سه فه نه نارشمیزمه که ی هیناو
هه موو باوه رو خه ون هه نگاوه کانی داهاتووم
توپدا. ئیدی گرنگیم به سه فه رو گه پان ده دا
له ناوه وه ده ره وه ی به رازیل ههروه ها
گرنگیم به بینین و چاوپیکه وتنی خه لک ده دا

جار ده ست به سه رگرام له سه ر نه و گورانیه ..
چونکه نیمه له وکاته دا له بارو دڅیکي
نادیمو کراتیدا ده ژیاين).

* نایا زیندان هیچ له خه ون و خولیا
تایبه تیه کانی گوریت؟

- پاش نه وهی جاری سنیهم له زیندان هاتمه
دهره وه وتم نه وهنده شیتی به سه و ممارسه ی
هه موو جوړه شیتیه کم کرد که مرؤف بقوانیت
به درژای ژیاين بیکات.. له ماوه ی ته مه نگی زؤر
کورت دا ممارسه ی هه موو شتیکی ریگه پیدراو
قه ده غه م کرد. نیت بریارم دا بیمه مرؤفیکي
ناسایی و به دوی کاردا گه پام. له سه ره تادا
په یوه ندیم به کومپانیای (بولی گرام) وه کرد بؤ
کارکردن (نه مه ش گه وره ترین کومپانیای کاسیته
له به رازیل) پاشان وازم له م کاره هینا و په یوه ندیم
به کومپانیای (CPS) وه کـرـبو بـووم
به به پتوه به ری جی به جی کوری.

* نه ی سه باره ت به خه ونه کۆنه کات
که سه باره ت به نویسن بوو؟

- به درژایی نه م ماوه یه خه ونه کۆنه کم
که سه باره ت به نویسن بوو لیم جیا نه بوه وه به لام
له به رنه وهی دایکم زؤر خۆش ده ویست خۆم له و
خولیا به رزگاره کرد چونکه نه و باوه پی و ابو
که من ده به نوسه ریکی فاشل به لام کاتیک وازم
له کارکردن هینا له کومپانیای (CPS) بریارم دا که
فرسه تیک به خه ونه کۆنه کم بده م و پشینیازم بؤ
ژنه کم کرد سه فهر بکه ین، جاریکی تر گه پام وه
بؤ سه فهر کۆچ کردن.. پاره ی زؤریشم هه بوو
به هوی نویسنی گورانیه وه به لام به اختیار
نه بووم.. چونکه به رده وام خولیا ی نویسن
به نوامه وه بوو.. هر بۆیه بریارم دا پاتریه

له هه موو شوپنیکدا.. له م ماوه یه دا نه و
شته ی روون و ناشکر ابو له ژیاندا نه وه بوو
که ئاره زوو ناگه م له کورنی. به لام ته مومژ
نه وهی داپۆشی بوو که ده بیت بیکه م یاخود
وردر نه وهی که ده مه ویت بیکه م به درژای
نه وکاته ش له و باوه په دا بووم که پتویسته
له سه ر مرؤف خه ونی خۆی دیاری بکات و
له پیتاویشیدا بجه نگیت به چاوپۆشی کردن
له و باجه ی له پیتا و به دیه تانی نه م خه ونه
دهیدات.

* سه فهره کات بؤ کوی بوو؟

- سه ردانی هه موو ولاتانی نه مریکای لاتینم
کرد هه ره ها ولاته یه کگرتوه کانی نه مریکا و
هۆلندا ش که پایته ختی هیپیه کان بوو له وکاته دا..
من نامرازه هه رزانه کانم بؤ سه فهر هه لده بژاد
چونکه شماره زایی زؤرتری تیا بوو نه ویش به هوی
به ریه ک که وتن له گه ل مرؤف جوړلو جوړه کانددا بؤ
نمونه له یادمه که له ولاته یه کگرتوه کانی
نه مریکا وه چووم بؤ مه کسکیک که متر له 200 بؤلار
له گیر فانددا بوو.

* نه ی که ی گه پایته وه به رازیل؟

- له سه ره تای هه فاکانددا گه پام وه به رازیل و
دهستم کرد به و کاره ی که خۆشتم ده ویست
(هونه رو نویسن) کارم له رۆژنامه یه کی به رازیلیدا
کرد پاشان گورانی بیژیک و به ره م هینیکی
هونه ریم ناسی و دهستم کرد به نویسنی گورانی
بؤ نه م گورانی بیژه .. یه کم گورانی ش که نویسم
جه ماوه ریکی زؤر نا ناسایی به ده ست هینا به لام
حکومه ت نه م گورانی ی دؤ به پۆیم دانا و پی ی
وابوو هانی شوپش ده دات و توندوتیژی ش تیا به .
له به رنه وه خرا مه زیندانه وه (به و بۆنه یه وه سنی

مړۍ پای ته که م شنه هن که موه نه ویش به سه فه رکړدن بڼ نه شوینانه ی پیش ده سال سه فه رم بڼ کړدبوو.

سالی 1982 گه پامه وه به رازیل و دوا بریارم دا که نویسن بکه مه پیشم. له کڅتایی 1986 دا خویندنی ریزمان و بنچینه جوانناسیه کانم ته و اوکړدو یه که م رومانم نوسی (مسافر) که سرکه و تنیکی باشی له به رازیل به ده ست هینا به لام نه و سرکه و تنه نا که (جادوگری بیابان - واتا کیمیاگر -) به ده ستی هینا که له کڅتایی 1986 بلاوم کړده وه وک خالی وهرچه رخانو کڅپان و ابو له ژیاندا.

* به شپنکی زوری رودای رومانه که ت (جادوگری بیابان) له میسرداو به نه نیشته نه هرامه کان و بیابان و به هاو له نه و پیاوانه ی که خپله کچه ریو کانن، رووده دات... من ده زانم تو پیش نه وه ی نویسن بکه یته پیشه وه که شتیارنک سهردانی قاهره ت کړدوه " نایا سهردانی نه م ناوچه یه ت کړدوه و لیکولینه وه ت له سر به زو نومی خاکه که ی و مړۍ کهانی کړدوه - وه که نه وه ی له رومانه که تدا با ست کړدوه - یاخود سهردانه که ت سهرپن ی بووه یاخود له پنی نه رشیفی خویندنه وه و نویسوته...؟

- پیش نه وه ی "جادوگری بیابان" بنوسم هه ستام به سهرداننکی قاهره... به مهش شاره زاییه کی دهرونی وروی به ختیاریم ده ست کهوت پیشتر پنی نه که شتیبوم، نه وکاته ی سهره تای هه شاکان که دوو هه فته له قاهره بووم... به ته نیا چووم بڼ نه وئی بڼ نه وه ی ته نیا که سیک بناسم.

چاوم به لاویک کهوت ناوی (حسان) بوو داوام لی کرد له م گه شته مدا ریبه رم بیت. نیتر له ناو

قاهره وه پیشرو ی ده کړدم و ده بیرمه شوینی وا که ناویم نه بیستبوو... له پڅی یه که م دا چووم بڼ ناوچه ی نه هرامه کان و بینیم زور قهره بالفه نه م قهره بالفیهش نایه لیت ده ست له جوانی شوینه که بده م... به (حسان) م و ت ده مه ویت بچم بڼ بیابان... نیتر به خوشتر چووین بڼ بیابان ماو یه کی دریز به بیاندا ریشتین تا که شتینه گردنکی به رز... له سر گرده که وه ستام نه هرامه کانم له دیمه نیککی گشتی دا بین... نه مهش له شه ویکي مانگه شه ودا رویدا که تریفه ی مانگ ناوچه که ی داپوشی بوو له پشت نه هرامه کانیشه وه روناکی قاهره دهره وشایه وه...

* نایا ده توانیت پیم بلنی که نه و ساته هه ست به چی ده کړد؟

- له سیحری دیمه نه که خه ریک بوو له هوش خوم بچم... هه ستم به سر سورمانی ته ولو کړدو ده مویست له یه که کاتدا پیکه نم و بگریم و گران ی بلیم. له یادمه له سر چوک دانیشتم و ده ستم خسته سه رزه وی... ساتنکی پر سام بوو له ژیاندا و هه رچ کاتیک بیر لئ ده که موه موچرکه به له شمد دیت...

له سالی دواتردا گرن گترین رومانم نوسی (جادوگری بیابان) و نه م دیمه نه شم به وری تیانوسی و شوانه که که پاله وانی رومانه که یه خسته جیگای خوم.

* نایا ده توانم نه و سهردانه ی قاهره ت به سهرداننکی قه ده ری دانیم که ده رگای لی کړد یته وه هه تا خه ونیکی کزن به دی بهینیت؟

- به لئ له ساتنکی قه ده ری دا سهردانی قاهره م کرد که لئی وه نه و هیزه ری حییه م ده ست کهوت که له (جادوگری بیاباندا) به دهرم

خستوه.. پيم وایه من رۆحیانه په یوه ست بووم به (حسان) ی رتبه رمه وه.. له رۆلنکی تردا که له سهرگرده که بوین پیم وت وهره بابه پین بچین بق نه هراهمه کان.. له پنگا داوام لښکرد که قورنانه به دهنگی بهرز بخوینیته وه به وشپوه یه ی که له میسر گویم لښگرتوه که وه کړپانی وتن بوو.. نه ویش (فاتحه) ی بق خویندمه وه که پېشم وت ماناکه یم بق وهرگیت. گریام کانتیک بینیم دوا له خوا دهکات (اهدنا الصراط المستقیم) که پنگای نه وانه یه (انعم الله علیهم) واتا نه و ریگایه ی نه وانه له سهری ده پون که خوا خوشی دهوین.

رۆمانه که سهرکه وتوو بوو چونکه خوم پال وانی بووم یاخود به لایه نی که مه وه له زور شندا له شوانه که ده چم.. گرنگترینیان نه و شعوره به رده وامه یه تی به خه ونیکی کون که ده بین به دیبه یتیت. به دیشی ده یتیت له که ل نه وه ی هه موو جارتیک هه نگاوک به ره و به دیبه یتانی خه ونه کی ده روا دنیا به ره و ریگای لاهه کی تری ده بات به لام پاش ماوه یه که ده که پته وه سهر ریگا سهره کیه کی. هه مان نه و له لسه هه یه ی نایه ته که بانگی بق دهکات (اهدنا صراط المستقیم).. نه م نایه ته ش بووه به باشترین دوعای رۆژانه م.

*چون رۆمانه که ت بلوکړده وه؟ چونیش توانیت چاودیری نه و سهرکه وتنه ی بکه ی له رۆزیه ی ولاتانی جیهاندا؟

—پاش سالنیک له بلالوبوونه وه ی رۆمانه که سهرسام بووم له وه ی که ژماره ی نسخه فرقش راوه کان له به رازیلدا 900 دانسه ی تن نه په پاندوه.. هه ستم کرد ده بیت جه ننگیک بکه م تا به شپوه یه کی باشتر بلاییته وه..

بلالوکه ره وه یه کم نۆزیه وه که بق په که م جار کاری ده کرد و مافی له چاپدانه وه ی رۆمانه که م دایه. نه م جاره یان سهرکه وتنی رۆمانه که له ناو به رازیلدا دهنگی دایه وه.. پاشان رۆمانه که له پنگای که هارنپیه که وه که نه سلی تونسپه گشته نه وروپا پاش نه وه ی دوا ی لښکردم که وهریگیت بق زمانی فهره نسلی، له ویش سهرکه وتنی به ده ست هینا.. پاش نه وه بق زیاتر له 22 زمان وهرگیت پلوه به باشترین دووم کتیبی داهینان داده نری له جیهاندا (دوا ی کتیبی فله سولنی نه مریکی بل جریشام) نیستاش کوی فروشراوی رۆمانه که له 22 زماندا که شتوت 23 ملیون دانه.

*ده زانین سالاننیکي زور خه ریکی سیهر بوویت نه ندای یه کن له و ده ستانه بوویت که گرنگی به روحانیات و فله ک ده دا.. نایا ده توانین ناشنای نه زمونت بین له م هواره دا؟ —له و ماوه یه ی په یوه ست بووم به هیبه که نه وه بیروپاوه پریان به ده وری (ماده بین هوش که ره کان و سیکس و موسیقاو لیکولینه وه روحیه کان) دا ده سوپاوه، نه مه ی نوایشیان نامانج لښ زانینی مانای مردن و ژیان بوو. وازم له هه موو بیروپاوه پی هیبه کان هینا جکه له مه ی دوا بیان.

له م ماوه یه دا شله ژاوبووم.. وازم له رۆشنیری کاسزلیکیه که م هینا و هه ستم ده کرد شتیکي نالوزه... هه ولېشم ده دا بق خوم نه و وه لاهه سادانه م بدون مه وه که له پرسپاری نالوزه و دینو ناوه ویان داگیرکړبوم. ده ستم کرد به لیکولینه وه له سیهر و روحانیت.. دوا ی نه م ماوه سه خته ش برپارم دا واز له هه موو شتیک به یتیم و بگه ریمه وه بق زیاننیکي ساکار، تا چومه زیندانه وه جارتیکي تر

گه پامه وه سهر بیرکردنه وه له هه مان شه
پرسپاران.

* شه پرسپاران چین که میثشکیان
داگیرکردی؟

- پرسپاری سهره کی شه بوو که من کیم؟
له پیش ماوه یه کی ژوره بهیاریم دا بگه پیمه وه
سهرشاره زاییه دینه که م؟ به که م جار له هه موو
ناینه کان ده مخوینده وه.. شه م دژی وه
که هه موویان ده گه پیمه وه بۆ به ک خوا (الله) و
خواش بنچینه ی شه ژیا نه به. پاشان دلم ئارامی
گرتو دلنیا بوو له دینه ی له سهری
په روه رده کرام، به لام لیکولینه وه ی روحانیه م
له خۆم قه ده غه کردو ئیستا من سهریه گروپیتی
دینی کاتولیکیم که په یوه سته به م کارانه وه
ئیستا وام لی هاتوه ریز له هه موو شتی که بگرم
که په یوه سته به ناینه کان و په رسته وه و خۆشم
بویت زیاد له هه ر کاتی که رابردو.

* به و پیمه ی تۆ رۆچویت ته خویندنه وه ی
ناینه کانه وه - رات چیه به تیروانینی رۆژئاوا بۆ
نایینی ئیسلام و وا وه سفی ده کات که دینی
توندوتیژی؟

- له ڕنگای خویندنه وه و
مامه له کردنه وه بۆم ئاشکرابوو که شه
توندوتیژی ی رۆژئاوا په یوه سته ده کات
به نایینی ئیسلامه وه ته نها ساخته و دورست
کراوه.. له وانه یه که سایه تی تونده به بیت
که به ناوی شه ناینه جوانه وه قسه ده کات
به لام شه وانه په یوه ندیه کی ره سه نو قولیان
نیه به و ناینه وه. شه ناینه په
له خۆشه ویستی و لی بوردن و دادپه روه ی.

* با بگه پیمه وه بۆ رۆمانه کات که هه رده م پر
له شه ندیشه و ئه فسانه و حیکمه ته. له هه مان کاتدا
شه دووره له نیشان دانسی باروبۆخی رامپاری
یاخود کۆمه لایه تی ناو کۆمه لگاکه ت.. شه ماوه
دووره ی که به ریت تا دوور له واقع بنوسیت نایا
شه جۆری که له په تکردنه وه ی واقع؟

- شه شه و ڕنگایه یه که گوزارشتی له خۆم
پن ده که م شه و ڕنگایه شه که لیت وه له گه ل شه و
من داله ی ناوه وه م دا ده ویم من باوه پم وایه که
شه زمانه (شه ندیشه ئه فسانه یه) به هیزتره
له زمانی واقع هه روه ها کاریگه ری شه زمانه ش
زیاتره وه که له کاریگه ری رسته یه کی خه به ری.
کاتی که له نیویورکه وه سه فهرم کرد بۆ مه کسک
نه مده توانی به ئینگلیزی قسه بکه م به لام
سه فهرتی سهرکه وتوم کرد به هۆی بوونی زمانی
هسته وه له نیوان خه لکی دا که به هیزتره له زمانی
گفتوگۆی ئاسایی. شه زمانه م خۆش ده وی
چونکه زمانی که میلله. له و باوه په شدام که خوا
هونه رمه ندانی له پیتاوی شه و دا دروست کردوه تا
کار بۆ خولقاندنی زمانی که بکه که هاویه شبیت
له نیوان هه موو میله ته کاتدا. له هه ولدانی که بۆ
دواندی رۆح (رۆحی خۆم پیش رۆحی شه وانی تر)
شه زمانه م خۆش ویست.. له به رنه وه کاتی که
ده نوسم له خۆم تی ده که م پیش شه و ی
له ده راوه رده و به خشینه کانی ژیا ن بگم.
کاتی که ش ده نوسم هه ول ده دم ساده و
راسته و خۆبم بۆ شه و ی جوانی زمان و سه نگی نی و
به های ون بکه م بۆ نمونه کاتی که ده لیم له نا کاو
خۆم له بیاباندا دژی وه و وا له خۆینه ر ده که م که
له شه ندیشه ی دا وینه ی بیابان بکیشیت، من دلنیا م
که شه و بیابانه جیا وازه له بیابانی که که له شه ندیشه ی
خۆینه ری که تر دایه.. له به رنه وه من هه ست ده که م
نوسین گه مه یه و خۆینه ریش له گه ل تا به شداری

دەكات. بەشپۆەیهکی خۆپەرستانە دەنوسم تا لەخۆم بگەم و خۆشم بدوینم.. کاتیکیش خۆپەر لەگەڵتدا بەشداری ئەم گەمەیه دەكات ئەوا بەهەمان فەلسەفەووە مامەڵە ی لەگەڵ دەكات.. بەوپیپەش گەمەكە زۆر کاریگەر و زۆر سەرکەوتووش دەبێت.

*لەرۆمانی (گریان لەنزیک رویاری بیدرا) کە بەم نزیکانە وەرگێڕانە عەرەبیهکە ی لەمیسەر دەرەدەچێت. نمونەیکە پێشان داووە کە جەخت لەووە دەكات هێشتا خۆشەویستی لەجیهاندا بوونی هەیە و هێشتا رۆمانسیەتیش لەسەر تەختی شانشینی هەستەکان دانیشتوووە.. ئایا لەو باوەڕەدا ی کە ئەم جۆرە لە خۆشەویستی لەواقیعی ئەم رۆماندا دەژی؟

- من زۆر دلنایام لەبوونی.. خۆشەویستی خەلکی منیان لەشپێت بوون و داڕزان و خۆکوشتن لەپەکیك لەجارەکاندا رزگارکرد.. ئەووەم بۆ دەرکەوت کە رۆماننوس کەسیکی زۆر تەنیاپە.. لەگەڵ ئەووە ی من لەلایەن 80 ملیۆن خۆپەرەووە لەهەموو جیهاندا ناسراوم کەچی ژمارە ی ماوێتیکانم نەگۆرا بەلکو لەکەم بوونەووەیهکی بەردەوامداپە بەهۆی مردنەووە.. بەتەنیا خۆم بینیهووە دەچم بۆ نان خواردن لەچێشتخانەیهکی بچوک و سەیر دەکەم ئەو گفتوگۆیه ی لەسەر میزەکە ی تەنیشتمە دەرپارە ی کتێبی "جادوگەری بیابان"ە.. بەزۆر رێگا لەخۆم دەگرم تانەچمە سەر ئەو میزەو خۆم بەدانیشتوانی بناسینم و بەشداری گفتوگۆکە یان بکەم لەبەر ئەووە ناوینیشانی خۆم لەسەر هەموو چاپکراوەکانم نوسی تا نامە لەخۆپەرەکانەووە وەرگرم.. بەفعلیش نامە ی پەر لەخۆشەویستی و رۆمانسیم پەرگەشت کە ژيانی دەروینم دەپارێزێت.

پەرگەزی مرقیش بەگشتی خاوەن هەستیکی بەرزە کە بەخۆشەویستی نەبێت ناتوانی بیدۆزێتەووە.. خوا خۆشی بەبەزەپە کە خۆشەویستی پەر بەخشین تا ئەو گەردوونە ی لەدەرمانە جوان کەین.. خۆشەویستی پەر بەخشین تا بەخۆمان ئەووە بکەین و بەهای ئەووە بزانی کە کردومانە.. گرفتە کە ئەووە کە هەندیک کەس هەیه کە گرنکی ئەم نیعمەتە نازان..

*پرساری کۆتایی سەبارەت بەپەپۆەندیتە بەئەدەبەووە لەمیسردا؟
- بەداخەووە زۆر بەهێز نیە.. تەنھا سێ رۆمانی نجیب محفوظم خۆپەندۆتەووە کە زۆر ئارەزووی چاپێتکەوتنی دەکەم لەبەر ئەووە ی من زۆر هۆگریم. چونکە ئەووە ی ئەو دەینوسیێت نزیک دەبێتەووە لەئەدەبی میلی ئەفسانەیی.

**

ژيانی پاولو کویلەو:
- لەداک بووی (ریودی جانیو)پە لەسالی 1942.
- پەپۆەندی بەکۆلیژی مافەووە کردووە بەلام تەواوی نەکردووە.
- ژيانی هونەری بەنوسیێنی گۆرانی رامیاری دەست پەر کردووە و بەهۆیهووە توشی زیندانی کردن بووە.
- یەکەم رۆمانی لەسالی 1985 لەژێر ناوی (گەشتی حەج) نوسی و سەرکەوتنیکی وای بەدەست نەهێنا.
- لەسالی 1986 رۆمانی (جادوگەری بیابان) ی بلۆک کردەووە.. لەسالی 1987 سەرلەنوێ

چاپى كرده وە چونكە لە سالى يەكەمدا فزۇشتنى كەمى ھەبوو.

- لە سالى 1990 (بیدرا)ى نوسى.. لە سالى 1992 (فالکیزىن)ى نوسى و لە سالى 1994 (گريان لە نزيك رويارى بیدرا)ى نوسى.

- دوا رۆمانى (شاخى پىنجەمە) كە لە چىزۇكى ژيانى (ئەلىشە) ھە وەرگىراو كە يەككىگە لە قوتابىيەكانى مەسىح،

- ھىشتا لە شوقە كۆنەكەى دەژى كە لە (ريودى جانېرو) ھە و ئۆتۆمبىلى (رينو 19)ى ھە يە.

- چوار جار ژنى ھىتاو ھە دوايە مينيشتيان ھونەرمەندىكى شىۋەكارە كە ناوى (كريستىن) ھە (20) سالى، بەلام مىندالى نىە.

- پىئى باشترە كە لە شوقە بچوكە كەيدا بنوسىت چونكە ژاۋە ژاۋو قەرەبالغى ھە يە وەك خۇى دەلى.. چونكە خانويەكى بچوكى لە دورگە يەكى بچوك كېرى تاتاييدا بنوسىت كە چى وەك بۆى دەرگە ووت رۆمانىكى خراپى نوسى ناچار خانوۋەكەى فروشت و گەپايە ھە شوقەكەى.

- رۆمانى (گريان لە نزيك رويارى بیدرا) كچە ئەكتەرى ھەرەنسى ئىزابىل ئىدجانى لىئى كېرى - رۆمانى (جانوگەرى بىبابان) كۆمپانىيائى (وارىن) كېرى تا بىكانە فىلىمى سىنەماو چەند

سىنارىيۇيەكى ئەو رۆمانەى بۆ نىزاۋە بەلام ھەموويانى رەت كرىتە ھە.

- رۆژانە پۇستە ئەلكترونىكەى زىاد لە 3000 نامە لە ھەموو جىھانە ھە وەردە گرىت ھەروەھا رۆژانە زىاد لە 100 نامەى پىئەدەكات.

- دواى بىلابوونە ھەى (جانوگەرى بىبابان) نوسەرى بەرازىلى جۇرچ ئەمانق نامە يەكى بۆنارد كە تاييدا دەلى (بەرازىل چاۋەپوانى ئۆبلىكى تەرە).

- نەخشەى ژيانى كىلھو برىتيە لە سەفەر كرىن بۆ ماۋەى شەش مانگ لە دەرە ھەى بەرازىل و نوسىنى رۆمانىك لە ماۋەى دوو سالىدا.

- لە راپەرە تاييەتە كەيدا وىنە يەكى گەرە ھە يە كە يەككىك لە ھاۋىپىكانى گىرتوويەتى كاتى لە قاھىرە بوو ھە وىنە كەش وىنەى كىرپىكى گەنجە كە (دشداشەى) لە بەردايە لە تەنىشت ئەھرامەكانە ھە دانىشتوۋە ھە رگىزپرانە ھە رەنسىيەكەى (جانوگەرى بىبابان)ى گىرتوۋە بەدەستە ھە.

- شوقە بچوكەكەى دەكە وىتە قاتى كۆتايى و كامىراى چاۋىزى كرىنى تىايە و جگە لە و ئافىرەتە كە بەرپە ھەرى مالا كە يەتى و پاسەوانە تاييەتەكەى كە وەك شۇفىرىش لە لاي كاردەكات كەسى تر ناچىتە لاي.

Sardam

Foreign culture magazine

No. 5 Oct. 1999

Concessionnaire :

Sherko Bekas

Editor-in - chief :

Raoof Begard

Editing Director :

Azad Berzinji

Editorial Member :

Rebeen Hard

Art production work :

Kader Meerkhan

Sardam Printing & Publishing House